

સિદ્ધા

38508

*I stared at a flower
And my eyes were covered with dew.*

*I stared at a flying bird
And the clouds hurt my eyes.*

*Suddenly a lightning struck...
In my hand: a few leaves, a feather*

And a poem blossomed!

કલ્પ રત્ન
કલ્પ રત્ન
કલ્પ રત્ન
કલ્પ રત્ન
કલ્પ રત્ન

મયુરબીરમ,

અળગા ન થાજો... □ હર્ષદ ચંદ્રારોહણ

રાધા એક કોળતું બીજ છે

શ્યામ, તમે તાજી ફૂંપળ
અળગા ન થાજો એક પળ

રાધા તો જાસૂદનું ફૂલ છે

શ્યામ, તમે ટીપું ઝાકળ
અળગા ન થાજો એક પળ

રાધા કાંઈ વણજારી વાવ છે

શ્યામ, તમે જંપેલું જળ
અળગા ન થાજો એક પળ

રાધા પરોઢિયાનું આભ છે

શ્યામ, તમે શ્યામલ વાદળ
અળગા ન થાજો એક પળ

રાધા એક સગપણની કુંડળી

શ્યામ, તમે મળલખ અંજળ
અળગા ન થાજો એક પળ

રાધા કાચી માટીનું કોડિયું

શ્યામ, તમે પ્રગટ્યા ઝળહળ
અળગા ન થાજો એક પળ

ગઝલ

□ અમૃત ધાયલ

હિન્દનો હિન્દ ટાણે નેહનો નેક
આદમી એક એનાં રૂપ અનેક
ઘાવણી સાંજ જાજ વીજ ગહેક
એટલે જીત નૃત્યનો અભિષેક
બહુ સરસ રંગનો રહ્યો અભિષેક
રિન્દ ચૂક્યા નહીં નચાયાં વિષેક
હોય છે રયામલતની શ્રેષ્ઠ મહેક
ઈત્ર એને લગી ભણે છે લગ્નલેક
વાનમાં યું મૌન યું મલાળે યું !
ગુણ છે એનામા ઉમદા એકથી એક
સ્થળ સમય એ કદી નથી જોતું,
દૃઢ ઊઠે છે દોસ્ત એકએક
કોણ કહે છે કે હોય છે નાદાન
હોય છે 'હાલ મસ્ત' પેકમાં પેક
'અતિ સર્વત્ર વર્ણ્યેત્' કબૂલ
તુંય ના કર નિષેધમાં અતિરેક
ઘઈ જશે કોઈ દીન દૂષ્ટિહીન
આંખ ટોળામાં ઓડેપડ ના ફેંક
આંખની એટલી તો રાખ થસમ !
મારી સામે તો માડું નામ ન છેક.
આખરે પ્રેમમાં ખપ્યો 'ધાયલ'
ધન્ય એની પ્રતિજ્ઞા એની ટેક

□ સુ. ૬.

સંભવો વણસે ત્યારે સ્મૃતિ જોજે જની રહે.

ગઝલ

□ આદિલ મન્સૂરી

હા ડુબ્યાની છેલ્લી ફાલ
પાણીમાં ત્યાં પ્રગટયું રણ
ઊટની બીની આંખોમાં
સૂરજ સાથે તપતું રણ
જે સૂના તંબૂ વચ્ચે
એકલતાનું બળતું રણ
ઘટ ફાટ્યા સૌ નૌકાના
ને પાછું સંધાતું રણ
ઊટની હાંફની છાયામાં
બેઠું પોરો ખાતું રણ
ઢળતી ગાંદની જોઈ રહે |
ઝાકળથી ઘેરતું જાન

વાત્તાનુકૂલ કરાર

આદિલ ક્યાંથી આવ્યું રા

કવિ

છાતી રહી □ ભગવતીકુમાર શર્મા

(ગઝલ)

પારકા દુઃખે તરબોળ છાતી રહી,
લોહીલુહાણુ તેથી હયાતી રહી.

વેદનાં વાદળો થઈ છવાતી રહી;
જિન્દગી મોરની જેમ ગાતી રહી.

તુલસીક્યારાના દીવા શો માણસ છું હું;
સાંજ મારી સમીપે ઘૂંટાતી રહી.

હું બેઠીને ગયો ને પછી ક્યાં સુધી
મારી ઓળખ સભામાં પુછાતી રહી.

ભીંતની રાજશાહીનો વારસ છું હું;
માત્ર પડછાયામાં મારી ખ્યાતિ રહી.

કોઈ વાંચે ન વાંચે, નથી ખેવના;
જિન્દગી કાયમ માફક લખાતી રહી.

પારિજાતકની દાંડી વજનદાર છે; ભરોસો નથી

સ્વપ્નના બોજથી આંખ રાતી રહી. □ ભગવતીકુમાર શર્મા

ભૂંડળી જગમાં વહેતી મૂકી કે નિરાંત !

પંક્તિ એમ જ વિલાતી-ઝિલાતી રહી... (ગઝલ)

હવે કંઈ કશો પણ ભરોસો નથી;

ગમત છે: એ વાતે હોહો નથી.

અમે દૂરની વાટે નીકળ્યા છીએ,

જન વિણ શિરે કોઈ બોળે નથી.

સરસ છે નવો રંગ દીવાલનો;

હતો જૂનો જાંખો એ ફોટો નથી.

ગયો એક પડછાયો ધોવાઈ, પણ

અમે ભીંત પર એને ઘોઘ્યો નથી.

લૂંટાતું રહ્યું છે નગર રાતભર,

સડક પર છતાં કેમ સોપો નથી !

સંબંધ વિચ્છેદની વેદના

□ ઉચ્ચનરૂ

ગીતિ

કોક જનમમાં તૂટી ગયો છે અધવચ શો સંબંધ !

પુચ્છ-ગરોળીનું હજી કંપે, જપે ના અનુબંધ,

મેળા વચ્ચે છૂટી ગયો છે

જાણે કો સંગાથ,

જ્યાં હતી મારા બાળ્યની રેખા,

તે પકડ્યો તો હાથ,

ક્યાં તે હાથ, ને શિર ઢાળ્યું જ્યાં અમથું તે ક્યાં સંધે ?

- કોક.

અહીંની હર વસ્તુને વળગ્યું

કોઈ જનમનું સ્મરણું,

“કોક દિ” આ ચાહ્યું તું એવું

ઝબકી રહે સાંભરણું,

કૂલ અહીં સંધું પણ આવે કો મધુશ્વાસની બંધ !

- કોક

ચહેરો ચહેરો આંખ ધૂંટે છે,

મળની યોધે રેખું,

તેથી મેં આ ભવયાત્રામાં

પાત્ર ન એક ઉવેખ્યું,

સ્પર્શવિધિ ધૂંટું, ઓળખવા જમ ધૂંટે કો અંધ

- કોક

□ હરિશ્ચંદ્ર ભટ્ટ

ઉનાં આંસુ અંતરના ઊકળતો અગ્નિરસ એ
સચાણે તે જાણે પરની અથવા કો કવિ - ઉર

કવિત્વ

ઝરણું

□ મકરન્દ દવે

હજી એ ઝરણું વહ્યા કરે છે
કંઈક મનમાં કહ્યા કરે છે

હજી ય આડા પડેલ થડની
અનેક ડાળી, કરાંગુલીને
ઝબોળી જળમાં તમામ નિજની
સુકાઈ ચાલી તરુણ ત્વચાને.

ફરીથી તાજ્ય ધર્યા કરે છે,
ઝરણુથી લીલપ ઝર્યા કરે છે
મરણમાં જીવન તર્યા કરે છે.

થયું : આ કેવળ વહેતી વસ્તી ?
થયું : આ પ્રેમજ હલેતી હસ્તી ?
થયું : હશે શું અહીં અમરતી ?

અહીં વળાંકે જતાં જે વાહન
વહી રહ્યાં ક્યાં ? ખબર નથી કંઈ,
કોઈને ક્યાંયે સબર નથી કંઈ.

પરંતુ પળભર નજર ન નાખી
ઝરણુની થોડી અદભ ન રાખી

વહી જતી એ અવર-જવરને

ઝરણુ તો નિશ્ચિન સહ્યા કરે છે,
હજી એ ઝરણું વહ્યા કરે છે.

સંબંધ વિચ્છેદની વેદના

□ ઉચ્ચ-નર

શીતિ

કોક જનમમાં નૂટી ગયો છે અપવચ શો સંબંધ !

પુચ્છ-પરોળીનું હજી કંપે, જંપે ના અનુબંધ,

મેળા વચ્ચે છૂટી ગયો છે

જાણે કો સંજાય,

જ્યાં હની મારા ભાગ્યની રેખા,

તે પકડયો'તો હાથ,

ક્યાં તે હાથ, ને શિર ઢાળ્યું જ્યાં અમરું તે ક્યાં સ્કંધ ?

- કોક.

અહીંની હર વસ્તુને વળગ્યું

કોઈ જનમનું સ્પર્શ્યું,

“કોક દિ” આ ચાહ્યું’તું એવું

જબકી રહે સાંભરણું,

ફૂલ અહીં સુંઘું પણ આવે કો મધુશ્વાસની રેંધ !

- કોક

ચહેરો ચહેરો આંખ ધૂંટે છે,

મળની શોધે રેખ્યું,

તેથી મેં આ ભવયાત્રામાં

પાત્ર ન એક ઉવેખ્યું,

સ્પર્શવિધિ ધૂંટું, ઓળખવા જમ ધૂંટે કો અંધ

- કોક

□ હરિશ્ચંદ્ર ભટ્ટ

ઉનાં આંસુ અંતરભલ ઊકળતો અગ્નિરસ એ
સમાવે તે જાણે ધરની અથવા કો કવિ - ઉર

કવિન

ઝરાણું

□ મકરન્દ દવે

હજી એ ઝરાણું વહ્યા કરે છે
કંઈક મનમાં કહ્યા કરે છે

હજી ય આડા પડેલ ઘડની
અનેક ડાળી, કરાંગુલીની
ઝબોળી જળમાં તમામ નિજની
સુકાઈ ચાલી તરુણ ત્યાને.

ફરીથી તાજપ ધર્યા કરે છે,
ઝરાણુંથી લીલપ ઝર્યા કરે છે
મરણમાં જીવન તર્યા કરે છે.

થયું : આ કેવળ વહેતી વસ્તી ?
થયું : આ પ્રેમજ હલેતી હસ્તી ?
થયું : હશે શું અહીં અમરતી ?

અહીં વળાંકે જતાં જે વાહન
વહી રહ્યાં ક્યાં ? ખબર નથી કંઈ,
કોઈને ક્યાંયે સબર નથી કંઈ.

પરંતુ મળભર નજર ન નાખી
ઝરાણુંની થોડી અદબ ન રાખી

વહી જતી એ અવર-જવરને
ઝરાણું તો નિશ્ચયિન સહ્યા કરે છે,
હજી એ ઝરાણું વહ્યા કરે છે.

હું, કવિતા અને તું

□ પન્ના નામક

મારી પાસે

આવે છે કવિતા

ક્યારેક

થબ્થબ થઈને

ક્યારેક

લપ લઈને

ક્યારેક

મલપ થઈને

તો

ક્યારેક

પ્રલપ થઈને

મારી કવિતામાં

અંધિરીના ઘરનું

શૈશવનું અજવાળું છે

તો

ક્યારેક એમાં

ફિલ્મોડેલ્ડીઆનો બરફ પડે છે.

ક્યારેક

એ હોય છે

અવસ્થિત પર જોવી

તો

ક્યારેક

તારા હાથની સ્મતથી

વિખરાયેલા વાળ જોવી

મને

મારી કવિતા તમે છે

કારણ કે

એ મારામાંથી પ્રગટે છે.

પણ

એમાં સ્થાયું હોય છે

તારી જ લાગણીનું

કમળથી ભર્યુંભર્યું

એક સરોવર

તારી બાબતમાં

હું હવે

જલકમલવત્ નથી

કમળમાં

સુરંધની એક સુરંધી છે.

એને

હું નામ આપું છું

સુખ.

તે જ મને કહ્યું હતું ને

કે

પન્ના,

હવે તું વિષાદની ધરતી પરથી ખસી ગઈ છે.

એને સાચું કહ્યું ?

હું

અહીં ઊભા ઊભા

તારા નામ માત્રથી

હસી હસીને પુલકિત થાઉં છું

એને

મારે માથે છે

આકાશ.

આ આકાશ

એ તું.

તારી જ ધરતી પર

તારા જ આકાશની નીચે

હું ઊભી છું

સુખનું

એક સનાતન આશર્થચિહ્ન થઈને !

હવે સૌ ભજન કરો

□ લાલજી કાનપરિયા

લો, થયું શબ્દોનું અંતરિયાળ કારમું મોત, હવે સૌ ભજન કરો.
અંગત આંસુ જેવું મને મળ્યું હોત તો રોત, હવે સૌ ભજન કરો.

મારા ખેતરને શેઢેથી ઊડી ગયો છે મોર, હવે સૌ ભજન કરો.
ફરી વળ્યું છે પાંસળીઓમાં અંધારું ધનધોર, હવે સૌ ભજન કરો

મેં પાળેલું તરણું સૂકું ઘાસ થઈને પડ્યું, હવે સૌ ભજન કરો.
રંગોનાં આંસુ વહાવી પતંગિયું પણ રડ્યું, હવે સૌ ભજન કરો.

સૂરજ મારા ફળિયા વચ્ચે ખરી પડેલું બોર, હવે સૌ ભજન કરો.
શમણું લઈને રક્થકર અજવાળાનો ચોર, હવે સૌ ભજન કરો.

અટકળના પેચીદા ફળમાં પડી ગયા છે કીડા, હવે સૌ ભજન કરો.
ઝીણું ઝીણું કરકોલે છે અણિયાળી એક પીડા, હવે સૌ ભજન કરો.

મળી ગયું છે સૌને સૌનું મધમધનું એકાંત, હવે સૌ ભજન કરો.
મને મળી છે સંભારણાંની હરિયાળી નિરાંત, હવે સૌ ભજન કરો.

ઊઘડી ક્યાંથી કાજળ પર આ શબ્દોની રંગોળી ? હવે સૌ ભજન કરો.
ઘણું કરીને લોહીમાં જ કલમ હતી મેં બોળી, હવે સૌ ભજન કરો.

ખુરશી કાવ્ય

□ નવીન ઠક્કર

પૂર્વે

જે કાર્યો

જાદુથી થતાં

તે હવે

ખુરશીથી

થઈ શકે છે !

હું લઘુકાવ્ય

ગાંધીના

જન્મદિને

ઉદ્ઘાટન કર્યું

□ પ્રધાને -

બંદૂકની ગોળી

બનાવવાની

ફેફટરીનું !

મારો વિસ્તાર...

□ મફત ઓળા

હે આકાશ
તું વિસ્તરતું અટકી જાય તો,
માંડું મન તને આપી શકું છું આ શરૂ.

હે પૃથ્વી
તને હોકોએ ખેડી છે ઘણી
હજારો તારા પર એ લીલા ચાસ ફૂલે છે.
હવે તું ખેડાઈ ન શકે તો-
હજી મૂકી શકે છે મમ્મી છાતી પર ગમે ત્યારે.

હે પરવન
પુગોથી તું પરસેવે લથબથ
ધાકી અંધવચ્ચે ગમે ત્યાં બેસી જઈશ.
હું મારા સ્નાતોચ્છવાસ ઉછીના આપીશ એ પળે.

સ્વામી વિવેકાનંદને...

□ કિશોર શાહ

મહાસાગરોના
ત્રિવેણી સંગમ પર
આપ ઊભા છો

ખડક પર

ખડક જેવા જ

અડગ

અને જોઈ રહ્યા છો

ભારત તરફ...

તમારા ભારતમાં

અને અમારા ભારતમાં

તમે હતા

અને નથી

એટલો જ દૂર છે

હે જળ
ખૂબ વલોવાયાં ને વહ્યાં
સમુદ્રે સમાયાં ને રક્ષામાં જઈ સુકાયાં
હવે તમારામાં પડે નિરાડો તો
મારાં અંતરુઓ વધી આવવા તૈયાર.

હે સૂર્ય
તું તપોતપી તમમાં જઈશ બળી
પછી ઓલવાયેલો તું નર્મો અંધકાર.
ત્યારે માટી આ બે આંખો હશે તૈયાર.

હે ઇશ્વર
તું જ્યારથી દીવાલો વચ્ચે જઈ બેઠો છે
ત્યારથી હું તારાથી સવાચો થઈ
બંધુ જ મરી દેવા
અસુખભ્રમમાં મારો વિસ્તાર...

મેધદદય □ વસંત બાપટ □ સુરેશ દલાલ

૨૧.

...તું ઝૂકીશ તેના કૃશ દેખાતા દેહ પર,
ત્યારે અરે શામળા,
જેશે તે સુંદર દૃશ્ય
આકાશમાર્ગે જતાં દેવદેવીઓ
કહેશે, જેવો અમે એક મોતીઓની સેર વચ્ચે મોટો નીલમણી ગૂંથેલો.
આગળ મળશે તને
લાવણ્યવતીઓથી ગાજતું દશપુર.
છાકછેલ્લી આંખોની પાંપણો તેઓ ઊંચી કરશે
તને અભિલાષથી જોવા માટે.
યાદ આવશે ત્યારે તને
કુંદકૂલ પર ઝુંજારવ કરતા ભ્રમરની શોભા.

૨૨.

પછી જ પવિત્ર બ્રહ્માવર્તમાં, કુરુક્ષેત્રમાં.
પી લે સરસ્વતીનું પવિત્ર પાણી.
શું કરું એ પાણીના વૈભવની વાત.
રેવતીના ગાલ પર ગાલ મૂકીને
તેની આંખોનું પ્રતિબિંબ પડેલી મદિરા
એટલે બલરામની કેટલી ગમતી વસ્તુ !
પણ તેનોયે ત્યાગ કરીને
સરસ્વતી - જળ પીવા લાગ્યો તે હલધર !
તું પણ તે જરૂર પ્રાશન કર...
પછી તારે દેહ કાળા રંગનો હોય તોયે
ભીતરથી ઘઈશ તું
સ્ફટિક જેવો ધવલ... શુચિર્ભૂત !

૨૩.

આગળ તો શું ! કનામલ ક્ષેત્ર પાસે
પર્વતરાજ હિમાલયના પગથિયાં ઝટપટ ઊતરીને

કવિતા

નીચે આવીને
 સગરપુત્રોના ઉજ્જાર માટે
 ફરીથી સ્વર્ગસોપાન રચનારી ભાગીરથી
 તને દર્શન દેશે.
 આ જાણનાવીએ શિવના મસ્તકે બેસીને
 પોતાની લહરીઓના હાથ
 ચંદ્રશેખરની જટા પરથી ચંદ્રને અડાડ્યા
 ને ગુસ્સે થયેલી ગૌરીના બાલે
 મન્સરથી ભ્રમરો ખેંચાયેલી જોઈને
 ધવલ ફીણફે ને ફૂંક હસી !

૨૪.

ગંગાપ્રવાહ પર તરતા સ્કીને
 પી લે તેનું સ્ફટિક નિર્મળ પાણી.
 પણ જૂકે
 તો સાક્ષાત ઐરાવતની જેમ જૂકજે.
 પુચ્છભાગ રહેવા દે આકાશમાં.
 સરકની રહેશે તારી છાયા
 તેના શુભ્ર પ્રવાહ પર...
 તે દશ્ય જોઈને લાગશે
 અહાહા ! શું આ સાદૈર્ઘ્ય...
 પણ આમ કેમ થયો
 ભળતી જ જગાએ
 શામળી યમુના સાથે ગંગાનો સંગમ !

૨૫.

જ્યાં ગંગા ઉગમ પામે છે
 તે હિમધવલ પર્વતોના પ્રદેશમાં
 તારો પ્રવેશ થશે ત્યારે જોઈશ
 ત્યાંની શિલાએ શિલા સુગંધિત હોય છે
 તેમની પર વિસામેલા કર્નુરીમૂગોની નાભિગંધથી.

રસ્તો ચાલ્યાનો થાક દૂર કરવા માટે
 તું જ્યારે અઢેલીશ એકાદ શિખરને
 ત્યારે કેવો દેખાઈશ, કહું ?
 ત્રિલોચન શિવના નંદીએ
 રમતાં રમતાં ખોદીને
 સહજ શીંગડા પર લીધેલા
 કાદવના પિડલા જેવો.

૨૬.

ઊંચાં સીધાં દેવદારના ધર્મણથી
 જે ત્યાં ભભૂકી ઊઠે દાવાનળ,
 બાળવા માટે વનગાયત્રી ગુહ્ણાળી પૂંછડીઓ
 લગાડવા માટે જાળ તે પર્વતને,
 તો તારી હજારો જલધારાઓથી
 ઓલવી નાખ તે દાવાનળ.
 બરફના કરાનો તુમુલ્ય મારો કરીને
 ઉડાડી દે શરીર પર ધસી આવેલા બળુકા પ્રાણીને
 વાંસવનમાં બાંસુરી વગાડનાર પવનના સાથથી
 કિન્નરીઓ ગાશે ત્રિપુરવિજયનાં ગીત...
 ત્યારે તારી ગાજતી ગર્જનાનું મૃદંગ વગાડળે
 તેમને સાથ આપવા.

૨૭.

આ અને તે જેતો જેતો જઈશ ત્યારે
 ઉત્તર સીમા પરના તે મહાકાય તટ પર
 તને દેખાશે કૌંચરંધ્ર નામની સુરંગી...
 હંસોત્તી અવરજવરનો રસ્તો...
 પ્રશ્નરામના બાણથી ખોદાઈ છે તે.
 તું પણ સર હવે ઉત્તરમાં તે જ રસ્તે.
 જ્યારે તે માટે ફેલાવીશ તારો લાંબો દેહ
 ત્યારે એવો શોભવા માંડશે -

જાણે કે વિપ્લુએ
 બળીને પાતાળમાં ચાંપવા માટે
 આકાશમાં ઊંચે ઊંચક્યો હોય
 પોતાનો સ્થામલ ચરણ.

૨૮.

પેલી તરફ છે કૈલાસ...
 શિવનું લક્ષ દોરવા માટે
 દશમુખ શવણની વીસ ભુજઓએ
 તેના સાંધા ઢીલા કરી નાખ્યા હતા.
 કૈલાસ !
 દેવાંજનાઓનો ચમકનો અરીસો જ જાણે.
 રાતકમળ જેવાં શુભ છે
 તેનાં ગુનગામી શિખરો.
 આ પર્વત યાનો... આ તો છે
 દિનપ્રતિદિન સંચિત થનો ગુપ્તો
 શિવશંકરના ચમકના હાસ્યનો
 પ્રચંડ રાશિ !

૨૯.

તાંતું કાજળકાળું ઝળહળતું રૂપ
 જ્યારે વિસામશે કૈલાસના ઢાળ પર
 ત્યારે, પીંજેલા હાથીદાંતના ગાળા જેવું
 તે ગૌરાંજ કૈલાસ દેખાવા લાગશે
 બૂરું ઉત્તરીય ખભે નાખેલા બચરામ જેવું.
 કૈલાસ ! શિવપાર્વતીના વિહારનો પર્વત !
 ગૌરી પરના પ્રેમને લીધે, પોતાનું સર્પકંકણ ફગાવી દઈને
 આખો હશે સિતે તેને હાથ.
 ત્યારે તાંતું પાણી અંદર ને અંદર શિખરોની
 તે રત્નખચિત નટ પર
 તું તાંતું દેહસોપાન જ આગળ કરજે
 તેમના વિહારસુખ માટે.

૩૦.

પોતાના રત્નકંકણના કાંગરાથી
તારા દેહને શનિછિદ્રાળી કરનારી અપ્સરાઓ
તને હેરાન કરવા માડે
તો ગભરાવજે તે અલ્લહ અપ્સરાઓને
તારા કઠોર ગર્જનથી.
સોનકમળ ખીલવનારા 'માનસ'નું પાણી પીજે.
ઐરાવતના મસ્તક પર
તારી છત્રછાયા ધર,
કલ્પવૃક્ષની રેશમપલ્લવઘટાને
મંદ લહરથી ઝુલાવ...
આવી વિવિધ ચેષ્ટાથી ખુશખુશ કરતો રહે તું
તે નગાધિરાજને.

૩૧.

જોતાં જ ઓળખી જઈશ તું અલકાને.
કૈલાસના... પોતાના પ્રિયતમના... ખોળામાં
જો કેવી પથરાઈ છે તે !
આવી પ્રેમિકાને નથી રહ્યું હોતું
દેહ પરનાં વસ્ત્રોનું ભાન.
જો કેવી ગંગા ઢળી છે
તેના ખભા પરથી !
હવે વર્ષાકાળમાં, પોતાની ઊંચી હવેલીઓ પર
તે ધારણ કરશે સજલ અભ્યંજન
જેમ પહોરે કામિની
મોતીની જાળી
પોતાના વિપુલ કેશરાશિ પર.

૩૨.

મિત્ર, તારી જેવા જ છે અલકાના પ્રાસાદ,
તેમાં ફરે છે વીજળી જેવી સુંદર લલનાઓ.

રત્ન ઈન્દ્રધનુષ્યના છે આ પ્રાસાદોના,
 મેઘવર્જના જેવાં વાગે છે મૃદંગ સંગીત - રંગમાં,
 શુદ્ધ જળ જેવા સ્ફટિકની ફરસબંધી.
 તારી જેમ તે પલ્લુ હોય છે જનને સ્પર્શતા !
 શું કહું ત્યાંની સુંદરીઓની પુષ્પસજ્જા...
 હાથમાં લીલાં કમળ. વાળમાં પહેરેલી કુંદકળીઓ,
 ગાલોની ધવલના લોખંડા પરાગથી
 વાળની લટો પર તાજાં ફૂલનો ગુચ્છો
 કાન પર શિરીષ અને સેંચામાં ઝૂકતું
 કદંબનું ફૂલ, તારા આગમનનો ઘોષ કરનારું.

૩૩.

અહાં ! તે સદાબહાર વૃક્ષ અને તે ભ્રમરોનું ગુંજન.
 તે કમલખણિત કમલિનીઓ
 જેમને ખીલવે છે હંસમાલાની મેખલાઓ.
 સદૈવ ચમકતા પીંછાંવાળા મોર, તેમના સાદ
 અને તે ન આશ્ચર્યનારી ચાંદનીથી
 બારે માસ ધવલ થયેલી પૂનમની રાત્રિ.
 યજ્ઞની આંખોમાં પાણી આવે, તે આનંદનાં જ.
 તેમને તાપ ફક્ત મદનનો,
 જે સાહજ ઊતરી ગય છે, પ્રિયમિલનથી.
 વિરહ ઘાય છે, તે પ્રેમકલહથી.
 અરે, તેમને વય હોય છે એક જ,
 પ્રકૃલ્લિત પૌવન.

૩૪.

રાજમહેલના માથા પર શુભ્ર સ્ફટિકની ભૂમિ...
 તેની પર ખીલે છે નારકોનાં પ્રાનિબિબનાં ફૂલો.
 મેઘમંદ્ર મૃદંગના તાલ પર
 ઝૂલતા ઝૂલતા નથો માણતા થલ
 કલ્પવૃક્ષે આપેલી મદિરાનો

જેની અસર એક જ..... બેહોશ રતિ !
 નીવી છૂટતાં જ્યારે શિથિલ થાય છે રેશમી વસન
 અને તે ખેંચે છે પ્રણયી પ્રિયતમના પૌરુષી હાથ,
 ત્યારે ફેંકે છે અલકાની સલજ્જ રમણીઓ
 ચંદનચૂર્ણની મુઠ્ઠીઓ રત્નદીપ પર.
 રત્નદીપ થોડો જ બુઝાય આવાં અસ્ત્રોથી !

૩૫.

ઊંચા ઊંચા પ્રાસાદની જગનચુંબી મેડી પર
 સહજ પહોંચે છે તારી જેવા મેઘ
 અનુકૂળ પવને વહી આણેલા,
 તેમના તુષારના સ્પર્શથી જ્યારે બગડે છે
 ભીંત પરનાં ચિત્રોના રંગ
 ત્યારે તે છટકે છે ગવાક્ષમાંથી
 ધુમાડાની સેરનો વેશ લઈને
 કોઈ વાર મેઘનો પડદો ખસે છે
 અને ઉજ્જવલ ઘાસ છે ચંદ્રકિરણો...
 ત્યારે ઝરવા માડે છે ચંદ્રકાંત મણિની જાળીઓ,
 પ્રિયતમના આલિંગનમાંથી કિંચિત છૂટેલી સુંદરીને
 આપે છે શીતળતા, ધાક દૂર કરનારી.

૩૬.

જામ છે કામી પ્રિયતમાઓ સતે
 પ્રિયતમના ગુપચુપ મિલન માટે ને
 સૂર્ય ઊગે કે ખુલ્લી પડે છે રસ્તા પરની નિશાનીઓ...
 ઉતાવળને લીધે વાળમાંથી ઝરેલાં મંદારનાં ફૂલો,
 કાતરેલાં પાંદડાંનાં ભૂષણો,
 ને કાન પરથી ઝરી પડેલાં સોનકમળ.
 તે જ રીતે દોરા તૂટવાથી વીખરાયેલી
 વક્ષ પરની એ માળા, માથા પરની મોતીની જાળીઓ,
 ઘરમાં છલોછલ ઐશ્વર્ય...

તો શી નવાઈ, અલકાના પ્રણયી યુવાનો
 ગુજ્જોઈ કરતા રહે છે આઠે પહોર
 ત્યાંની ચટકચાંદનીઓ સાથે.

૩૭.

જ્યાં કુબેરના મિત્ર શંકર રહે છે
 ત્યાં ક્યાંથી ખેંચે મદન પોતાનું ધનુષ્ય ?
 આ કામ થાય છે ચતુર કામિનીઓના
 નેત્રકટાક્ષનો અંકિત તીરોથી !
 એવું જ ને કલ્પવૃક્ષ... મારું લાડકું
 એકલું જ પૂરાં પાડે છે.
 રંગબેરંગી વસ્ત્રો અને દરેક પ્રકારના અલંકાર,
 આંખ મીંચકારતાં સ્ત્રીખવતી મદિરા,
 કોમળ પાંદડીઓ સાથે ખીલેલા ફૂલદડા,
 કમળકળીઓ જેવા ચરણ રંગવા માટે યોગ્ય
 એવો લાલચટક અળતો,
 બધા સાજશણગાર, બધાં પ્રસાધનો !

૩૮.

અમારા પ્રાસાદની નિધાની કહું છું...
 તે છે કુબેરના રાજમહેલની ઉત્તરે.
 બારણે ઈન્દ્રધનુષ્ય જેવું સુંદર તોરણ છે.
 અને હા... તેની પાસે જ છે
 એક મગનું મંદારવૃક્ષ,
 હાથથી ફૂલના ગુચ્છા ચૂટી શકીએ એટલું પ્રમાણસર.
 મારી પ્રિયાએ દીકરાની જેમ ઊછેપું છે નેને.
 આંજણમાં રત્નખચિત પગથિયાંની એક પુષ્કરિણી.
 તેમાં પ્રફુલ્લ સોનકમળ, રત્નોની દાંડીવાળાં
 અને હા, માનસ પાસે હોવા છતાંયે
 ને તારા જેવા મેઘ જેવા છતાંયે
 ત્યાંના હંસ અમારી પુષ્કરિણીમાં જ રહેશે !

૩૯.

તેના તીરે અમારી નાનકડી ટેકરી છે
શિખર નીલમણિઓનું અને બધી બાજુએ સોનકેળ.
તારી આસપાસ વીજ ચમકતી જોઉં છું ત્યારે
મારી વ્હાલીને તે ગમતી ટેકરી યાદ આવે છે
ને મન કંપી જોઠે છે.

પાસે જ છે જૂઠ્ઠાઈનો મંડપ,
જો, તેને કૃલવેલની વાડ છે
તેને અડીને ઝલમલનો પાંદડાંવાળો લાલ અશોક
અને સુરેખ બોરસલીનું વૃક્ષ.
અશોકને હોંશ તારી સખીના ડાબા ચરણપ્રહારની
અને બોરસલીને તરસ
તેના મુખની મદિરાનો ઘૂંટડો મેળવવાની.

૪૦.

ત્યાં જ છે અમારા મોર માટે સોનાની દાંડી
તેના મૂળ પાસે ચમકદાર રત્ન છે
લીલા વાંસના કોમળ રંગના.
ઉપર સ્ફટિકના રાશિ.
મારી પ્રિયા રણકતા કંકણના તાલ પર
મોરને નચાવે છે
ને પછી ઢળતી સાંજે
તે નીલકંઠ, દાંડી પર દેખ્યો દેખાતો નથી.
અમારા પ્રવેશદ્વાર પાસે છે 'શંખ' અને 'પદ્મ'.
ઓળખીશ જ તું અમારું ઘર, આ સંકેતોથી
હા, એક વાત છે,
હું ન હોવાથી ઘરનું તેજ જરા આથમેલું હશે !

૪૧.

તું લે હાથીના સોહામણા મદનિયાનો આકાર
ઊતરજો તરત, અઢેલજો જરાક ક્રીડાપર્વતને.

પછી, આઝિયાના રંગ ચમકચમક થાય છે
 તેવા વીજળીના મંદ અજવાળામાં જોજો અંદર ડોકાઈને.
 દેખાશે તને મારું બીજું હૃદય જ
 એવી તે મિતભાષિણી વિરહિણી...
 તેના દાંત સુરેખ, છોઠ લાલચટક
 ને નજર મલચમેલી હરિણીની
 તે પાતળી કમર ને ઊંડી નાભિ...
 નાજુક બાંધો ભર યુવાનીનો.
 નિનબભારથી મંદગામિની, વજ્રભારથી જરા ઝૂકેલા.
 જાણે કે બ્રહ્માએ ઘડેલી
 સીસાઈદર્પની પહેલી પ્રતિમા જ !

૪૨.,

કેમ સહેલી હશે એ યુવતી
 આ વિયોગદીર્ઘ દિવસોની વેદના ?
 દેખાતી હશે ઠંડીના અપાટા ખાધેલી કમળવેણ જેવી.
 રડીને સૂએલી આંખો
 અને ઉજ્જ નિશ્વાસથી વિવર્ણ થયેલા હોઠ...
 ટેકવું હશે તેણે પોતાનું મુખ હથેળીમાં,
 વીખરાયેલી હશે છૂટા પાંકડિયા વાળની લટો
 તેના ફિક્કા મુખ પર
 તારા આવરણ નીચે
 ઘંટમુખ ઠંકાઈ જાય છે ને,
 તેવું ઉદાસપણું આવ્યું હશે
 એ મુખચંદ્ર પર

૪૩.

તે તને દેખાશે મૂળમાં ડૂબી ગયેલી.
 કે આવેખની હશે મારી પ્રતિમા.
 હું વિરહથી સુકાયો હોઈય એવી કલ્પના કરીને.
 કે પૂછતી હશે

પિજરાની મીઠાબોલી મેનાને ફરીફરીને :
 'એ રસિકા, આવે છે કે સ્વામીની યાદ ?
 બહુ લાડકી હતીને તું એમની ?'
 કે કદાચ મેલાં વસ પહોંચેલી તે
 ખોળામાં વીણા લઈને
 ચાલી હશે મારું નામજૂથેલું ગીત.
 ભીંજતા હશે તાર વહતાં આંસુઓથી
 અને ભૂલની હશે તે, પોતે જ રચેલી બંદીશ.

૪૪.

ક્યારેક ગણતી હશે વિરહના બાકી રહેલા દિવસમાસ,
 ઉંબરા પરનાં ફૂલો જમીન પર ગણીને મૂકતી..
 અથવા કલ્પનાથી જ અનુભવતી હશે મારો સહવાસ...
 પ્રિયતમ પાસે ન હોય ત્યારે
 આ જ હોય છે સ્ત્રીઓનો વિસામો.
 દિવસે વિરહદુઃખનું બહુ કાંઈ નહીં,
 પણ રાતે નથી રહેતો દુઃખનો પારાવાર.
 મધરાતે તે જગતી પડી હશે જમીન પર
 એવે સમયે જ મળજે તેને
 મહેલના ગવાક્ષમાં બેસીને.
 તું જ્યારે આપીશ ખુશાલીનો સંદેશ
 ત્યારે મહોરી ઊઠશે તે આનંદથી.

૪૫.

જુરાપાથી કૃશ થયેલી મારી પ્રિયા
 અઢેલી હશે વિરહશય્યાની કોર પર,
 ત્યારે દેખાશે તે
 પૂર્વ ક્ષિતિજ પરની ચંદ્રકોર જેવી, -કલામાત્ર બચેલી
 ક્યાં તે મારા સહવાસમાં
 સુખની લખલૂટ કરતાં કરતાં વિતાવેલી
 ક્ષણ જેવી લાગતી રાત...

અને હવે તે જ રાત
 થઈ હશે દીર્ઘ, દીર્ઘ, દીર્ઘ
 ઊનાં ઊનાં આંસુ સારીને
 વિતાવવી જેમતેમ કંટાળાભરી રાત
 વિરહે વેરણ કરેલી !

૪૬.

કોરા સ્નાનથી બરછટ થયેલા
 ગાલ પર લટકતા વિખસયેલા વાળ...
 તે ઊડતા હશે
 હોઠનાં પલ્લવોને દઝાડતા તેના નિઃશ્વાસોથી
 સ્વપ્નમાં તો મારો સમાજમ થાય
 જે માટે તેને જોઈએ છે ઊંઘ.
 પણ આંસુભરી આંખો ઢાંકવાયે કેમ ?
 બધા સાજગ્યગર તેણે છોડ્યા છે.
 દુઃખવ્યાકુળ મનથી માંડમાંડ સૂતેથી તે
 આંસુ આસુશે નારીયે આંખોમાં.
 પહેલેથી જ આર્દ્ર જેનું અંતઃકરણ,
 તે કરુણથી કેવું થતું હશે !

૪૭.

હું કહું છું ને ને બાબતોની પ્રતીતિ
 થશે જ તને પ્રત્યક્ષ.
 જૂકેલી લટોને લીધે નેત્રકટાક્ષ થેબેલા હશે...
 નહીં હોય આંખમાં કાજળ...
 મધુપાન જ નહીં, ત્યાં ભૂવિવાસ પણ ક્યાંથી !
 તોયે તારા દર્શનથી
 જ્યારે ઠબસે તે મુગનયનીની ડાબી આંખ,
 ત્યારે દેખાશે તને
 માછલીના સ્પંદનથી ડોલવા માંડેલાં
 નીલકમળોનું સાદૃશ્ય...

આ શુકનથી સ્ફુરણ પામશે તેની ડાબી ગોરી બાંધ
કેળના રસાળ સ્તંભ જેવી.

૪૮.

હે મેઘરાજ,
મળી જો હોય તેની આંખ જરા
તો થોડી વાર રાહ જોજે.
નહીં તો તારા ગડગડાટથી
વિશ્વથ થશે તેનો સઘન આશ્વેષ
સ્વપ્નમાં મને આલિંગન આપતા સમયનો.
હળવે હળવે ઉઠાડજે તેને
તુષારથી શીતળ થપેલી લહેરથી.
પછી નવા ફાલની ચમેલીની કળીઓ સાથે
ઊઘડશે તેની આંખ.
તારી વીજ અંદર ને અંદર જ રાખીને
બોલજે તે માનિની સાથે ગંભીર શબ્દોથી.

૪૯.

-‘હે ભાગ્યવતી,
હું છું, તારા સ્વામીનો પ્રાણપ્રિય સખા.
હું છું પ્રવાસી વિરહી જનોનો આશ્વાસક...
હઉં છું તેમને પ્રેરણા પ્રિયમિલનની.
અન્યારે લાવ્યો છું હું તારા પતિનો સંદેશ...’
-આટલું સાંભળતાં જ તે જોશે તારી સામે
ઉત્સુકતાથી ખીલીને, મુખ ઊંચું કરીને,
જેમ જોયું હશે સીતાએ... હનુમાન તરફ.
કહીશ આ નજર કહે છે, સુસ્વાગતમ્.
ન થતું હોય પ્રિયતમનું મિલન
તો છેવટે તેના કુશળ સમાચાર...
લગભગ પ્રત્યક્ષ મિલન જેવા જ ને !

૫૦.

તું કહેજે તેને...

કહેજે, તારો પતિ ચામચિરિ પર કુશળ છે.

સહે છે ખીરજથી પોતાનું એકાકીપણું.

નારુંપે કુશળ પુછાવ્યું છે એણે.

તે જુએ છે દિવાસ્વપ્ન, સેવે છે મનોરથ,

પોતાના સુકામેલા દેહથી

તારા સુકુમાર દેહને આશ્રિત આપવાના.

પહેલાં તો જાણ્યો કહેવાનો સંદેશ પણ

તારી સખીઓ સામે જે કાનમાં કહેતો

તારા મુખસ્પર્શના લોભથી,

તે કહે છે તને સંદેશ

આંખ અને કાનની સીમા બહારથી !

૫૧.

હું જોઉં છું તને પ્રિયજી લગાના રૂપમાં

હું જોઉં છું તારી નજરની આભા

હરિણીની ચંચળ આંખોમાં,

ચંદ્રમાં જોઉં છું તારા મુખનું

મોરપીંછકલાપ જોતો જે

દેખાય છે નદીના

- મને જોઈને

આ બધાંથી

તેથી આવે

નારું... કહે

પણ કુશળ

ધોઈ નાખે

તારો કેશકલાપ,

૫૨.

સાન્નમાં

ફેલાવું છું

તને જોરથી ભેટવા માટે.

ત્યારે ઢાળે છે વનદેવતા

વૃક્ષોનાં કોમળ પાન પર આંસુનાં મોતી.

હિમાલય પરના દેવદારુની પલ્લવઘટા ચૂમીને

જ્યારે વાય છે દક્ષિણાભિમુખ ઠંડા પવનો

ત્યારે મ્હોરું છું હું તેમને આલિંગન આપતો.

તે તને સ્પર્શ કરીને આવ્યા હશે ને !

આ દીર્ઘ દીર્ઘ રાત ક્યારે થશે કાણ જેવડી ?

ક્યારે આછો થશે દરેક પ્રહરનો તડકો ?

મનોરથ, કેવળ મનોરથ સેવવાના...

૫૩.

બહાલી, હું છાવરું છું મને

મારા અગણિત મનોરથોથી.

તું પણ ધીરજ છોડતી નહીં મારી મધુર પ્રિયતમા

કોને મળે છે સતત સુખ...

કે એકસરખું દુઃખ જ દુઃખ ?

માણસનું ભાગ્યચક્ર

ક્યારેક નીચે જાય છે, ક્યારેક ઉપર.

હવે ફક્ત ચાર મહિના રહ્યા છે

શાપનો કાળ પૂરો થવામાં.

તું મન કઠણ કર...

પછી પૂરા કરશું આપણે વિયોગમાં સેવેલા મનોરથ

શરદની અજવાળી ચાંદની રાતે.

૫૪.

યાદ આવે છે તને-

પહેલાં એક વાર તું સૂતી હતી મને આલિંગન દઈને

ને અચાનક જાગી ઊઠી હતી રડતી રડતી..

મેં તને ફરીફરીને કારણ પૂછ્યું ત્યારે

મંદ મંદ હસતી બોલી

૫૦.

તું કહેજે તેને...

કહેજે, તારો પતિ રામજિરિ પર કુશળ છે.

સહે છે ધીરજથી પોતાનું એકાકીપણું.

તારુંમે કુશળ પુછાવું છે એણે.

તે જુએ છે દિવાસ્વાન, સેવે છે મનોરથ,

પોતાના સુકાપેલા દેહથી

તારા સુકુમાર દેહને આલિંગન આપવાના.

પહેલાં તો શબ્દોથી કહેવાનો સંદેશ પસ

તારી સખીઓ સામે જે કાનમાં કહેતો

તારા મુખસ્પર્શના લોભથી,

તે કહે છે તને સંદેશ

આંખ અને કાનની સીમા બહારથી !

૫૧.

હું જોઉં છું તને પ્રિયતુ ઘનાના રૂપમાં

હું જોઉં છું તારી નજરની આંખ

હરિણીની ચંચળ આંખોમાં,

ચંદ્રમાં જોઉં છું તારા મુખની કાંતિ,

મોરપીંછકલાપ જોતાં જ યાદ આવે છે તારો કેશકલાપ,

દેખાય છે નદીના તરંગોમાં તારા ભૂવિશ્વાસ,

- મને જોઈએ છે આ બધું એક જગ્યાએ...

આ બધાંથી જ હું વંચિત થયો છું !

તેથી આજેખું છું શિવા પર

તારું... કલેશમુક્ત... ચિત્ર રંજમય ધાતુથી

પણ દુષ્ટ મત્સરી દૈવ

ધોઈ નાખે છે તે મારાં આંસુથી.

૫૨.

સ્વપ્નમાં જ્યારે તું મળે છે,

દેવાતું છું હું સ્થાય અંતરીયામાં

તેને જોરથી ભેટવા માટે.
 ત્યારે ઢાળે છે વનદેવતા
 વૃક્ષોનાં કોમળ પાન પર આંસુનાં મોતી.
 હિમાલય પરના દેવદારની પલ્લવઘટા ચૂમીને
 જ્યારે વાય છે દક્ષિણાભિમુખ ઠંડા પવનો
 ત્યારે મ્હોરું છું હું તેમને આવિગ્ન આપતો.
 તે તને સ્પર્શ કરીને આવ્યા હશે ને !
 આ દીર્ઘ દીર્ઘ રાત ક્યારે થશે જાણ જોવડી ?
 ક્યારે આછો થશે દરેક પ્રહરનો તડકો ?
 મનોરથ, કેવળ મનોરથ સેવવાના...

૫૩.

વ્હાલી, હું છાવડું છું મને
 મારા અગ્નિહિત મનોરથોથી.
 તું પણ ધીરજ છોડતી નહીં મારી મધુર પ્રિયતમા
 કોને મળે છે સતત સુખ...
 કે એકસરખું દુઃખ જ દુઃખ ?
 માણસનું ભાગ્યચક્ર
 ક્યારેક નીચે જાય છે, ક્યારેક ઉપર.
 હવે ફક્ત ચાર મહિના રહ્યા છે
 શાપનો કાળ પૂરો થવામાં.
 તું મન કઠણ કર...
 પછી પૂરા કરશું આપણે વિયોગમાં સેવેલા મનોરથ
 શરદની અજવાળી ચાંદની રાતે.

૫૪.

યાદ આવે છે તને-
 પહેલાં એક વાર તું સૂતી હતી મને આવિગ્ન દઈને
 ને અચાનક જાગી ઊઠી હતી રડતી રડતી..
 મેં તને ફરીફરીને કારણ પૂછ્યું ત્યારે
 મંદ મંદ હસતી બોલી

'લુચ્ચા ! મેં તને જોયો સપનામાં
 કોઈક બીજી સાથે જ પ્રેમના રંગ રમતો !'
 આ તારી-મારી વચ્ચેનો સંકેત સાંભળ્યા પછી
 માનીશ ને તું કે હું ખરે જ સુખરૂપ છું ?
 નહીં કરતી ભજતી જ શંકાઓ.
 જલદી જ અનુભવીશ, નહીં અનુભવીશ
 વિરહ પછીની ઉન્કટ પ્રીતિ.

પ્રપ્ત.

પહેલા જ વિરહથી ઘ્રોષી તારી સખીને
 મિત્ર, આપીશને આશ્વાસનથી ધીરજ ?
 પાછો ફરજે પછી ઠેલાસથી
 અને તેનાથે કુશળ સમાચાર
 આમ જ કૂપીના ભીંતર સહ.
 પ્રત જ છે તારું
 ચાતકની તરસ છિપાવવાનું.
 મારી મૈત્રી માટે કહે, કે કરુણાબુદ્ધિથી
 પણ આટલું માંડુ પ્રિય નું અવશ્ય કર જ.
 પછી જોઈએ ત્યાં ફર વર્ષાએ આપેલા વૈભવ સાથે.
 મિતવા રે ! ક્યારેય, ક્યારેય, શત્રુભર પણ ન થાઓ
 તારે તારી વિદ્યુત્તલતાથી વિખૂટા પડવાનું !

રૂપ અને રેખાની વચ્ચે □ ઉચનસ
 ઝીતિ

બીડરેખા ને રૂપ ઉઘાડ ને વાસની વચ્ચે છું:

બિડાયથી તૃણચત્તીપત્તી,

ઉઘડે તો હરી બત્તીબત્તી !

ઝલમલ શનદલ આરતીના અજવાસની વચ્ચે છું.

હું કંઈ રૂપ ને રેખાઓની ગળની વચ્ચે છું.

ઊઠથી જાય તો થાય છે નીંચ આકાશ !

બિડાય ત્યારે થાય કો ચહેરો ખાસ !

હું અહીં કોઈ નિરાકાર - આકારની વચ્ચે છું.

“સમર્પી શું તારી ક્ષણક્ષણ બધી આ જગતને?” મેઘનાદ હ. ભટ્ટ
પત્રો-યુવાન કવિને - રેઈનર મારિયા રિલ્કે- અનુવાદ: જયા મહેતા □ જશવંતી દવે
શ્રીમતી નાથીબાઈ દામોદર ઠાકરસી મહિલા વિદ્યાપીઠ: ૧૯૯૧: મૂલ્ય રૂ. ૨૫/=

“કવિતાના અનુવાદકો વિદ્રોહીઓ છે... અનુવાદકોનો વંશ અમર રહો”
કવિશ્રી નિરંજન ભગતના આ વિધાનનું સ્મરણ કરી, વ્યક્તિગત તેમ જ સંયુક્ત રીતે
સાહિત્યની ચિરંજીવ કૃતિઓના સુંદર, સર્જનાત્મક અનુવાદકાર્યમાં સક્રિય રીતે પ્રવૃત્ત
રહેનાર જયા મહેતા તેમ જ જશવંતી દવેને વીસમી સદીના એક વૈશ્વિક પ્રતિભાવાળા
કવિના ખૂબ જ મહત્વના અને કવિ, સાહિત્યકાર, તેમ જ કોઈ પણ સંવેદનશીલ
વ્યક્તિના જીવનને સાંગોપાંગ સ્પર્શ એવા પત્રોનો ગુજરાતી અનુવાદ આપવા માટે
હર્ષોદ્ઘાસથી અભિનંદન આપીએ. ડૉ. સુરેશ દલાલ એમની સૂત્રાત્મક શૈલીમાં આ
પત્રોને “કોઈ પણ કલાકાર માટે બાઈબલ” કહે છે. કુલ દસ પત્રો છે- માત્ર ૪૪
પાનાં- એથી આપણે એને બાઈબલના દસ આદેશો (TEN
COMMANDMENTS) કહીશું?

એક ઊગતો કવિ કામ્યુસ રિલ્કેને પત્ર લખી પોતાને અકળાવતા- સર્જક જીવની
અજંપાની માધુરી જેવા- પ્રશ્નો પૂછે છે. સંયોદથી જીવનયુદ્ધમાં થાકીને પાર્યં થઈ જાણે
કૃષ્ણને જીવન- મરણના (સર્જક જીવનને સ્પર્શતા) પ્રશ્નો પૂછે છે. મહાકવિ રિલ્કે
જીવનના કુરુક્ષેત્રમાં જયી-વિજયી થવાનો, જાતના જાતે જ સારથિ થવાનો સુવર્ણપથ
દોરે છે. સાહિત્યના એક અર્જુન માટે.

દસમાંથી પહેલા પાંચમાં સંબોધન “પ્રિય મિત્ર” છે જ્યારે પછીના પાંચ પત્રોમાં
સંબોધન “પ્રિય મિત્ર કામ્યુસ” છે- અલભત, નિકટતમ પારદર્શકતા- જે વ્યક્તિ
તરીકે રિલ્કેની મહાનતાની સૂચક છે, તે તો દરેક પત્રમાં ભારોભાર છે. આ દસ
પત્રોમાંથી નવ પત્રો અઢાર મહિનાના સમયગાળામાં લખાયેલા છે જે રિલ્કેના
જીવનનો પણ મહત્વનો સમયગાળો હતો. હકીકતમાં રિલ્કેની ભવિષ્યની મહાન
કવિતાનો આધારનકશો (?) “LEITMOTIVES” અહીં મળે છે. જીવનના અંત
સમયે રિલ્કે કબૂલે છે તેમ આ પત્રો એની સર્જનાત્મકતાનો ઉત્તમ આવિષ્કાર છે.

સર્જકને અન્યની સલાહ ઉપયોગી ન થાય એવો સાવધાનીનો સૂર કાઢી એક
હમસફર મિત્ર તરીકે ઘણાં ઉપયોગી સૂચનો રિલ્કે કરે છે- “કોઈ તને સલાહ આપી
શકે નહીં કે મદદ કરી શકે નહીં. કોઈ જ નહીં. તારે ફક્ત એક જ કામ કરવું જોઈએ-
તારી પોતાની જ ભીંતર પ્રવેશ કર. તને લખવા માટે ફરજ પાડતાં કારણોની તલાશ
કર; તારા હૃદયના ઊંડાણ સુધી એણે મૂળિયાં જમાવ્યાં છે કે નહીં તે જો. જો તને
લખવાની મનાઈ કરવામાં આવે તો તું જીવી જ નહીં શકે એમ લાગે છે કે કેમ તેની
પોતાની જાત પાસે કબૂલાત કર.” સતની શાંતિ, એકલતા, અંતરનું ઊંડાણ, ઉદાસીન

સદ્ગુણોની ઈમાનદારી અને નિર્દોષતા પ્રત્યે કેળવ્યા વિનાનું અભાન અજ્ઞાન આ વાતાવરણમાં જાતને કોળવા દેવાની છે- કેળવવાની છે-

વાતો પત્રોરૂપે થાય છે એવી અંગતતાથી સાથે સહાનુભૂતિભરી ઉખા સહજ રીતે આવે. એથી જ તો એ કબૂલ કરે કે “પ્રવાસ કરતો હોઉં ત્યારે મને કાગળ લખવા ગમતા નથી; કારણકે પત્ર લખવા માટે મને બહુ જરૂરી સાધનો કરતાંય વધારે સાધનોની જરૂર પડે છે: થોડી શાંતિ અને એકાંત અને બહુ પ્રતિકૂળ ન હોય એવો સમય.” પણ આ અંગતતાનો વ્યાપ તો જુઓ. “મિત્ર મિત્ર, તારા એકાંતને થાહ અને એનાથી થતી વેદના સાથે ગાવાનો પ્રયત્ન કર. કારણકે તું લખે છે કે જે તારી નજીક છે તે દૂર છે અને એ દર્શાવે છે કે તારી નિકટ છે તે ખૂબ દૂર હોય, તો સમજી લેજે કે તારી વિશાળતા તારાઓની વચ્ચે જ છે અને એ ઘણી મહાન છે. તારા વિકાસ બદલ ખુશ થા, અલબત્ત, એમાં કોઈને તું તારી સાથે ન લઈ જઈ શકે.”

મબલપ ગ્રેમ કરવાનો, પ્રશ્નોને જીવનને પામવાનો, સમગ્ર વાતાવરણ (વિશ્વ) સાથે તરબતર થઈ જવવાનો પ્રણવર્મત્ર પામવાય આ પત્રો વાંચવા અનિવાર્ય છે- કાપ્યુસનું એક કાવ્ય રિલે પોતાના હસ્તાક્ષરમાં નકલ કરી મોકલે છે ત્યારે લખે છે... “અને હવે હું તને આ નકલ મોકલું છું, કારણકે મને ખબર છે કે બીજા કોઈના હસ્તાક્ષરમાં પોતાની કૃતિને ફરીથી પામવી એ મહત્વનું છે અને એક નવો જ અનુભવ કરાવે છે. પહેલાં ક્યારેય તે વાંચી જ ન હોય એવી રીતે એ કવિતા વાંચજે અને તારા અંતરતમમાં અનુભવીશ કે એ કેટલી બધી તારી પોતાની છે-” આમ તો આ પત્રોમાંથી ઘણુંઘણું ટપકાવવાનું મન થાય છતાં છેવટે માત્ર એક રિલેને ‘રિલે’ બનાવતું એક એધાક્ષ-“ છેવટે જરૂરી તો આટલું જ છે: એકાંત, ભીતરનું વિશાળ એકાંત. પોતાની ભીતર જવું અને કલાકો સુધી કોઈને જ મળવું નહીં- આટલું તો તારે મેળવવું જ જોઈએ.”

મૂળ જર્મનમાંથી અંગ્રેજી અનુવાદ સ્ટીફન મિશેલે કર્યો છે- મૂળ અનુવાદિત કૃતિમાં અનુવાદકે નોંધું છે કે પત્રોમાં માત્ર ભાષાંતર નથી પણ નિકટતમ પત્રવ્યવહાર છે... અને એથી ભાષામાં થોડી ‘સાંધાની અક્કડતા’ આવે એ રહેવા દીધી છે.

ગુજરાતી અનુવાદમાં પણ પત્રની સહજ ભાષા સ્વાભાવિક રીતે, જરાય કૃતકતા વિના પ્રકટી છે.

આપણે તો કાપ્યુસની પ્રસ્તાવનાનું છેવટનું વાક્ય નોંધી વીરમીએ: “AND WHERE A GREAT AND UNIQUE MAN SPEAKS, SMALL MEN MUST KEEP SILENCE” આપણા મીનને મુખર બનાવી રિલેને આ પત્રો દ્વારા સાચા અર્થમાં સાંભળીએ.

આ મહાનગરનાં રંગ-ડહોળાં,

રૂપ-બહોળાં

સદા ધૂણવતાં પૂર વચ્ચે,

ગજનભેદી મકાનો ખડાં ગર્વ-ચક્રચૂર વચ્ચે,

ચમકતા - દમકતા પરતુ-ભંડાર મશહૂર વચ્ચે,

શાંતિનો નમ્ર આ ભેટ ક્યાંથી ?

ભગવન્, તમારી અહીં ભેટ ક્યાંથી ?

મેં નિહાળી ગલી આજ એકાવની,

વીથિકા પંચમી,

ત્યાં જ આ સૂર પંચમ તણી રાગિણી

સર્વ કોલાહલો ભેદતી ચિર-વસંતે સુણી

સંતની સ્મરણ - કુંજે

એ હવે નિત્ય ગુંજે.

ના, હવે ભય નથી.

કોઈ સંશય નથી.

પ્રલયના ભૈરવી ધોર ભયદૂત છો ઊછળે,

સર્વનાશી પવન-આપટે આ મકાનો ઢળે

તે છતાં

વિજય લહેરાવતાં

પ્રેમનાં અમૃત-બીજ આ રહ્યાં, આ સ્થળે.

નયન મારાં, નમો !

હૃદય ઉત્તાપ સર્વે, શમો !

એક વટપત્ત પર પ્રલય-જળમાં તરે જે શિશુ

એ નવે રૂપ નયને પરચું.

મીટ માંડી રહું,

શું કહું ?

આ મહાનગરના કર્ણભેદી અવાજો પરે

પ્રીતિનું કમલ - મુખ પાંગરે.

ક્યાં છે સામો કિનારો ?

□ શક્તિ ચટ્ટોપાધ્યાય □ નલિની માડગાંવકર

(મંગાળી)

અચાનક ધારીને જોતાં જણાશે, મારે માંથે ધોળાં આપ્યાં છે,
દેહની ચામડી શિથિલ થઈ છે, ચહેરા પર કરચલીઓ...
સમગ્ર દિશાઓથી વૃદ્ધત્વનો પવન પહોં રહ્યો છે દેહ પર,
સભામાં ઊભો થાઉં છું ત્યારે એવું થાય છે કે હું તદ્દન એકાકી.

હલન-ચલન ધીરું, ઘાંત પગથે ધીમેધીમે ચાલું છું.
વાતોમાં અચકાટ, છુભના વળતા લોચા.
હવે સમય પાકી ગયો છે નદીના પ્રવાહમાં વહી જવાનો.
તેજબલ્લાંની જેમ વહેતાં વહેતાં ક્યારે માટીથી છૂટો પડી જાઉં !
આ વાત જોજો બનીને માથે ચડી બેઠી છે -

ક્યાં છે સામો કિનારો ? જ્યાં પહોંચીને ચોડી ત્રણે પૂરતો હાથકરો મેળવું !

બે ચકલાંઓ

□ શક્તિ ચટ્ટોપાધ્યાય □ નલિની માડગાંવકર

(મંગાળી)

જાળી નીચે સ્થિતિસ્થાપક કેઈ કંથું જ નથી.
બે ચકલાંઓ વારંવાર તણખલાં વીણી લાવે છે.
મોટા બામનાં તો-કંડી જમીન પર ખરી પડે છે.
માળો બાંધવાની શરૂઆત - સામે જાળીનાં સો સો કાણાં !

અચાનક ઈડાં ફૂટે, અંતિમ કામના - અભિલાષ -

બંને ચકલાંઓ જાળી વચ્ચે ઉદાસ.

એક મિલન પછી વળી પાછું એ જ હાંફવું

વળી તણખલાંઓથી પટ તેવાર કરી સરસ મજનાં બેસશે -

પવન - બહારવટિયાઓ ચકલાંનો માથો વેરવિખેર કરવાનાં જ

ભથેને બંને ગમે તેટલાં તણખલાં વીણી લાવનાં હોય.

मरीना त्स्वेतायेवा

ક્યાં છે સામો કિનારો ?

□ શક્તિ ચટ્ટોપાધ્યાય □ નલિની માડગાંવકર

(મંગાળી)

અચાનક પાર્શ્વે જોતાં જણાશે, મારે માથે ધોળાં આવ્યાં છે,
દેહની ચામડી ચિથિલ થઈ છે, ચહેરા પર કરચલીઓ...
સમગ્ર દિશાઓથી વૃદ્ધત્વનો ખવન વહી રહ્યો છે દેહ પર,
સભામાં ઊભો થાઉં છું ત્યારે એવું થાય છે કે હું તદ્દન એકાકી.

હલન-ચલન ધીંતું, સાંત જરવે ધીમેધીમે ચાલું છું.
વાતોમાં અચકાટ, છબના વળતા લોચા.
હવે સમય પાકી ગયો છે નદીના પ્રવાહમાં વહી જવાનો.
તેણખલાંની જેમ વહેતાં વહેતાં ક્યારે માટીથી છૂટો પડી જાઉં !
આ વાત બોળે બનીને માથે ચડી બેઠી છે -

ક્યાં છે સામો કિનારો ? જ્યાં પહોંચીને થોડી સલો પૂરનો હાથકારો મેળવું !

બે ચકલાંઓ

□ શક્તિ ચટ્ટોપાધ્યાય □ નલિની માડગાંવકર

(મંગાળી)

જાળી નીચે રિથનિર્યાપક કંઈ કંથું જ નથી.
બે ચકલાંઓ વારંવાર તણખલાં વીણી લાવે છે,
મોટા ભાગનાં તો-ઠંડી જમીન પર ખસી પડે છે.
માળો બાંધવાની શરૂઆત - સામે જાળીનાં સો સો કાણું !

અચાનક ઈડાં ફૂટશે, અંતિમ કામના - અભિલાષ -

બંને ચકલાંઓ જાળી વચ્ચે ઉદાસ,

રોક મિલન પછી વળી પાછું એ જ હોંફવું

વળી તણખલાંઓથી પટ તૈયાર કરી સસ્ત્ર મજનનાં બેસશે -
પવન - બહારવટિયાઓ ચકલાંનો માળો પેરવિષેર કરવાનાં જ
બંધેને બંને એ તેટલાં તણખલાં વીણી લાવતાં હોય.

भरीना त्स्वेतायेवा

व्लादीमिर मायकोव्स्कीय

હા કોઈનો નથી □ સુરેશ દલાલ

અહીં કારણ વિના કશું હોતું નથી; કારણ વિના કોઈ હસતું નથી કે કોઈ રોતું નથી. અહીં કારણ વિના કશું હોતું નથી, કશું જ અકારણ નથી. બધે જ આરણકારણ છે, ભારણસંભારણ છે. કારણનાં રણનાં રણ છે; કારણનાં વન છે; કારણની નદી છે; કારણનાં પહાડ છે. કારણનાં લાડ છે, કારણની વાડ છે; કારણનાં ઝાડ છે; કારણનાં ફળ છે; કારણનાં જળ છે; કારણની પળ છે; કારણની સદી છે; કારણનાં ઝરણાં અને કારણની નદી છે. અહીં રાજકારણ છે, આજકારણ છે, બાજકારણ છે, લાજકારણ નથી. હિત, હેતુ ને તારણ છે; રાગ અને રોગનાં મારણનિવારણ છે; અગણિત ગણિત અને ગણતરીનાં ઓવારણ છે; રબરની જેમ ખેંચાતાં સંકોચાતાં પ્રયોજનશીલ મન રબારી રબારણ છે; જાગતાં ધારણ છે; રામના વેશમાં રાવણ છે; બકરીના વેશમાં વાઘ ને વાઘણ છે; નર્મો વૈશાખ છે, ને શ્રાવણ નથી, ભીની આંખમાં કામણ નથી, પણ સપનાંઓનાં વસૂકાયેલાં ઘણ છે. દુઝળનાં વિસ્તરણ છે, કોઈની પાસે કંઈ પણ નથી અને કેટલાયે જો અને તો-ની વચ્ચે પણની સરકતી સાપણ છે; ભાંગ્યાં સપનાંઓની ધાપણ છે. આ પણ છે, તે પણ છે અને કંઈ પણ નથી અને કંઈ પણ નથી-ની મધ્યમણ છે. અહીં બ્રહ્મને પામે એવા બ્રાહ્મણ નથી. અહીં વૈશ્ય જેવું બધે સગપણ છે અને ઉપરઉપરનું ગળપણ છે. અહીં ભ્રમણાઓનું ભ્રમણ છે. અહીં ફૂલ વિનાનો ફાગણ છે, અહીં મહી વિનાની મહિયારણ છે, ઘર વિનાનું આંગણ છે. ઈચ્છાના એક એક પગથિયે બેઠેલો માગણ છે. અહીં નખ છે, ઉઝરડા છે, જખમ છે. પ્રણ છે અહીં જનગણ છે, પણ મન નથી, અહીં જનગણ છે, પણ ભારત ભાગ્ય વિધાયક નથી. અહીં કોઈ લાયક નથી અને છતાં બધા અહીં જ પાગલોની જમાત જેવા દોઢડહાપણની મશાલ લઈને શાલદુશાલા ઓઢીને ટોળું ઘઈને, બ્હોળું ઘઈને, બ્હોળું ઘઈને, પોકળ પોકળ પડ્યા છે, ઘજાની જેમ ચડ્યા છે, હવાની સાથે પણ લડ્યા છે. સડાની જેમ સડ્યા છે અને બોબડાની જેમ બબડ્યા છે; દર્પણ સામે પણ ઝઘડ્યા છે. માણસ નહિ પણ મડદાં છે, પૂરાં નહિ પણ અડધાં છે. તરસ લાગી માણસ પા, માણસ ઘઈને માણસ ખા, બહુ ભાવે છે કહીને ગા; ગાવામાં લય નહીં, શીતળ મલય નહીં, કેવળ પ્રલય અહીં, ઠીંગરાયેલી વય અહીં, કોઈ પાસે સમય નહિ, કેવળ દોડવામાં, હડકેટે આવે એને બસ તોડવામાં, ભાયગને ફોડવામાં, ફોડીને દોડવામાં, દોડીને ફોડવામાં, જીવવાનું કારણ નહિ ને. મરવાનું બહાનું નહિ; વીખરાયેલી બાજી ને પોતીકું પાનું નહિ, કશામાં માનું નહિ. કોઈને પણ જાણું

નહિ, નિદામાં સચીન કોઈન વખાણુ નાહ; માસા સવાય ગાખાણુ ગાણુ ૫૩
 ગાણું નહિ. સગડને તાણું અહીં. ચારે બાજુથી ઝુંટવાનું લુંટવાનું નાણું નાણું ને
 નાણું અહીં; પૈસો હાથનો મેલ છે એમ કહેવાનું અને આંખમાં મહેલની સપનાં
 જોવાનું રોજબરોજનું ટાણું અહીં. ઘટને ભરો, સખત ભરો, સતત ભરો,
 પૈસાથી ભરો, પણ ઘટમાં તો છિદ્ર ને ઘટમાં તો કાણું અહીં. કુંભ ભર્યો ભરાતો
 નથી, પૈસાથી કોઈ ઘરાતો નથી, પૈસો બીજાને માટે ઉખરાતો નથી. પૈસો છે પણ
 લક્ષ્મી નથી. કોઈની આંખમાં અમી નથી. પૈસા વિનાની દુનિયા કોઈને પણ
 ગમી નથી. પૈસા વિનાના માણસો માણસ નથી પણ ડમી છે. દિવસ ને રાત,
 રાત ને દિવસ પૈસાની રમત પૂરેપૂરી મમતથી બધાએ રમી છે. દાર-છતના સોદા
 છે, માણસમાત્ર બોદા છે, ફૂટે એવા પરપોટા છે. સવારે છપાય અને સાંજના
 વારી ઘઈ જાય એવા કોટા છે; આધાર વિનાના લોટા છે. લોટામાં ગટરજળ છે,
 બધું અહીંયાં પોકળ છે. ઉપરથી હાસ્ય છે અને અંદરથી રોક્કળ છે. કોઈ પાસે
 જળ નથી, કોઈ પાસે હળ નથી, કોઈ પાસે બળ નથી. બધા અહીં બળ વિનાના
 બળદ છે; ઈર્ષાઓ જલદ છે, વચનો છે, પ્રવચનો છે. છળબળકપટિયાં
 આશ્વાસનો છે. શ્વાસ વિનાની વાણી છે, રાજ વિનાનો રાજા છે ને રાજા વિનાની
 રાણી છે. ખુરશી માનીતી રાણી છે ને મજા તો અજામાનીતી છે. વાત હવે જાણીતી
 છે. કોમ્મ્યુટરમાં ફીડ થશે નપુંસકનો ઈતિહાસ. ઈતિહાસ લખવા માટે પણ લાંચ,
 ઈતિહાસ ભૂંસવા માટે પણ લાંચ. લાંચ અને રુસ્વતનો મારો દેશ, ખુરશી અને
 કિસ્મતનો મારો દેશ. પંચ મળે ને ખુરશીની વહેંચણી પ્રપંચથી થાય; ખુરશી પર
 કોઈ પણ બેસી જાય, પાછી ચૈસીતેસી થાય. મામામાસીનાં છોકરાં, વહેંચે
 સાકર-ટોપરાં; આ બધો પરસાદ કહેવાય, રૂપિયાનો વરસાદ કહેવાય, જનતાનો
 સાદ કહેવાય, બરબાદ ને આબાદ કહેવાય; અહીં શું થાય અને શું ન થાય; જે
 આપ્યા વિના વેચે એ વેપારી કહેવાય. જે ટૂંક ભરીને સભાઓમાં ઘેટાંઓને ખેંચે
 એને હોંશિયારી કહેવાય. આ તો દુનિયાદારી છે. અહીં તો આવું જ થાય; આવી
 જ ઘટનાઓની અને ઘટપુરુષોનો જથ્થાકાર થાય. અહીં બધું જ છે, પણ જન
 નથી, સ્વજન નથી, સજાજ નથી. સગપણ નથી, ગળપણ નથી, અહીં
 મક્કમજાના હિસાબો છે; અહીં બેબી અને બાબો છે, અહીં માણસ નામે એક
 ઘાબો છે. અહીં જણ છે જણસ જેવો; અહીં જણ છે ખણસ જેવો. અહીં તરસ છે
 મૃગજળથી છિપાયેલી, પોતાથી જ રિબાયેલી. અહીં છે નથી-નાં પુધ્ધ છે. અહીં
 બુદ્ધિ વિના બધા મુબુધ્ધ છે; અહીં અશુદ્ધિને કારણે શુદ્ધ છે; અહીં જુવાન વૃધ્ધ
 છે; અહીં કેવળ પોતાના જ છાયાપડાજયા સાથેનું પુધ્ધ છે. અહીં કશું જ અકારણ
 નથી, બધું જ સકારણ છે અને કારણનો જ કોઈનો નથી.

લગ્નનું ઘર

કિશોરો વસ્ત્રોમાં નવીન બનીને છેલછબીલા
રમે પત્તાં ભેળાં સમવય થઈ મંડપ તળે;
શિશુ નાનાં બોળાં અહીંતહીં દડે કંદુક સમાં
રજોટાઈ પૂજે પૂજ થકીય થાતાં મલિન જે,
પણે બારીમાંથી નીરખી રહી છે વાગ્વધૂઓ;
ધૂમંતા ટોળામાં શરમ થકી જેની નજર ના
થતી ઊંચે તેવા તરુણવય વ્યાહેલ પતિઓ;
અગાશીના ખૂણે નવપરિણીતો બે મળી રહ્યાં.
બજે વાળં, સાથે સૂરખસૂર શા બ્રાહ્મણતણા!
અને વચ્ચે વચ્ચે ઊઠતી બૂમ પાકગૃહ થકી,
જલે ચોરી તેની ઊઠતી ધૂણી પૂરત દૃગને,
મરે ચોપાસે શો કલબલ દધિગર્જન સમો,
પરંતુ કન્યાનું દિલ અહીંથી ક્યાં યે દૂરદૂરે
અળખ્યા સાથીની મધુર સ્મૃતિમાં મત્ત ધબકે.
- 'સનાતન'

લગ્નપ્રસંગનાં ગીત ઘણાં છે લોકગીત પણ છે અને આપણા સર્જકોએ
લખેલાં ગીતો પણ છે. સૌનેટ ગૂજ છે. આ સૌનેટમાં લગ્નના વાતાવરણની
છબી ઝિલ્કાઈ છે પણ એને અંતે કન્યાની હૃદયછબી પણ છે. હવે તો લગ્ન
સવારથી શરૂ થાય અને રાત સુધીમાં આટોપાઈ જાય. પણ એક જમાનામાં
વાતાવરણ ગુરુ ધનું.

લગ્ન એ ગુદીગુદી વયના માણસો માટે ગુદીગુદો પ્રસંગ છે. જે
કિશોરો છે એ મ્હાલે છે. સરખી ઉમરના મંડપતળે પત્તાં રમે છે એમને લગ્નની
વિધિમાં રસ નથી. ખુરશીઓ તો હવે આવી શેતરંજી પર સાવ નાનાં બાળકો
દડાની જેમ દડબોડ છે અને ધૂળથી મલિન થઈને પ્રસંગને અજવાળે છે.

જેના વિવાહ થયા છે એવી કન્યાઓ ટોળામાં ધૂમે છે ખરી પણ એમની
નજર ઊંચી નથી થતી. લગ્નનો ભાવરંગ એમના ચહેરા પર છે. જેમના
વિવાહ થયા છે એવા ભવિષ્યના પતિઓ પણ અહીં છે તો કવિએ એક
પંક્તિમાં કેમેરાને સ્થિર કરીને એક દૃશ્ય ઝડપ્યું છે, “અગાશીના ખૂણે
નવપરિણીતો બે મળી રહ્યાં.”

આપણે ત્યાં માત્ર લગ્ન નહીં પણ કોઈ પણ ઉત્સવનો પ્રસંગ એ ઘોંઘાટનો
ને ધાંધલધમાલનો છે. એક બાજુ વાળં વાજતાં હોય. બ્રાહ્મણોના ઝરૂર સૂર

વણેના હોય. સ્ત્રોતમાંથી બુધો પડાની હોય - કાન માટે આટલું પૂરતું છે, આંખમાં તો ચોરીનો ખુમાડો જાય છે. સમુદ્ર થઈને આખો ઘોંઘાટ ઘૂમવે છે.

આ ઘોંઘાટની વચ્ચે કન્યાના હૃદયની વાત છેડી છે. કન્યાનું હૃદય તો ક્યારનુંયે દૂરદૂરે, અભિસારે નીકળી પડ્યું છે. કવિતાની પરકાશ છેલ્લી પંક્તિમાં છે. જે સાચીને જાણે નથી એની સ્મૃતિ કંઈ રીતે લોઈ શકે. અને છતાંય એની એક સ્મૃતિ છે. કદાચ તમા જન્મનો કોઈ સંસ્કાર છે. કન્યાનું હૃદય અજાણ્યા સાચીની મંત્ર સ્મૃતિમાં મત ધબકા કરે છે. મત એટલા માટે છે કે હવે પછીનું ભવિષ્ય એ તો એની સામેના સપના સાથે સંકળાયેલું છે. ભવિષ્યને બુનકાળનો સંદર્ભ આપીને અને બુનકાળને ભવિષ્યનો સંદર્ભ આપીને કવિએ પત્ય અને રમ્ય શબ્દનું ચિત્તેન સીબાગમ ઝડપ્યું છે.

આપણે ત્યાં પ્રસિદ્ધ કવિઓના કાવ્યોનો આસ્વાદ કરાવવાનો એક શિરસ્તો છે. અહીં અજાણ્યા કવિની કૃતિ પસંદ કરી છે. “સનાતન”નું આ સોનેટ ૧૯૫૩માં વાચ્યું હતું. પછી એમની કૃતિઓ બાગમે જ નજરે પડી છે. ક્યાં શહે છે. શું કરે છે કંઈ ખબર નથી. કાવ્યસંગ્રહ પણ કદાચ પ્રગટ નથી થયો. આવા અજાણ્યા કવિ પાસેથી પણ કેવું સંવેદનશીલ સોનેટ મળ્યું છે એનો જ આનંદ.

મૃત્યુ જાણે કે

□ શક્તિ અદ્વૈતાધ્યાય □ નલિની માડગાંવકર

(બંગાળી)

મૃત્યુ જાણે કે આંધળોપાટો રમે છે !

આ જીવનકોતરમાં, આંખે પાટા બાંધેલાં છોકસંઓની રમત.

ક્યારેક મને સ્પર્શે, ક્યારેક તમને સ્પર્શે,

પછી રમત જામે, તુટેલા હરવાજાની આસપાસ, દીવાલ પાસે.

આ કોણ ચાલ્યું આવે છે આમળાના વૃક્ષ નીચેથી...

કોણ આવી રહ્યું છે આમળાના વૃક્ષ નીચેથી !

મૃત્યુ જાણે કે આંધળોપાટો રમે છે !

એને બહુ બેદરકારીથી જાણેલું -

હવે એ સક્રિય બન્યું,

એના મનમાંય વડાલો-દવલાં છે.

પસંદ કરી લેશે, આનંદોષ કરશે.

મૃત્યુ આજે આંધળોપાટો રમી રહ્યું છે.

મુગ્ધાનુભૂતિ !

□ વીરુ પચોદિત

હું રોજ બઝારે ફૂલ ખરીદવા આવું' ને તું છાપું લઈ જાહે છે !

હું છાબડીએ ઝડકીને ફૂલ ચોધું છું ત્યાં નો
છાપામાં ઊપસી આવે છે પતંજિયાનો ફોટો,
હું એઓડે ફૂલ ગૂંથું ત્યારે ખબર પડે કે
લીધો છે મેં ગુલાબના ભાવે ગલગોટો,

માથણું હસણું

કે માડું ત્યાંથી ખસણું

મધમાખીના ડંબ સમું ચૂભે છે !

હું રોજ બઝારે ફૂલ ખરીદવા આવું' ને તું છાપું લઈ જાહે છે !

જરા અમરું દૂર જતાં જીવ ઝબકી જાનો
ભ્રમં થાનો : કોઈ ગલગોટો સુંઘે છે !
અમયું એવું લાગે કે કોઈ મને આંતરી
ફૂલ લીધાનું સરનામું પૂછે છે !

હું ફૂલ સાચવી

વાગ ઉછાળી

પાછળ જ્યાં નિરખું છું. તો તું રૂમાલથી ચશ્માં ચૂંછે છે !

હું રોજ બઝારે ફૂલ ખરીદવા આવું' ને તું છાપું લઈ જાહે છે !

□ દર્પણ દેસાઈ

ફોટો ફ્રેમમાં મઠાપેલાં પંખીઓ

દીવાલને જ

માને છે

ગીત

□ ‘પ્રણય’ જામનગરી

સહુથી જુદી ભાષા મારી
સહુથી જુદી બોલી
મારામાં આવીને બેઠો
પ્રજ્ઞવાણીનો દેવી.

ચૂડવિજેગણ હેવા-ડાળે
રેલે અમિયલ ટૌકા
મારું જીવન ‘મિલન’ ક્લિષ્ઠમાં
જાય જે ફૂલી, નૌકા
પીડ-ગઠરિયા રહી બંધાઈ
કોઈ શક્યું નહિ ખોલી !

હું મજનુ, મેહાર કે રાંઝા !
હું પદમાની પ્રીત !
વડલે-વડલે વનરાવાટે
રેલવતો રહું ગીત
મરમી કોઈ હોય મલકમાં
લિયે મહોબત મોલી !

ફૂલપાણું ફૂલ ધયું બધુયે
રહી હવે બસ મેલક
પતંગિયાની માફક કરતું
મન આ ઠેકમઠેક
સગા-સંબંધી-સંસારી સહુ
કરતા રે’ય કિઠોલી

[અર્પણ : અલેક્સી ચક્રવર્તી દ્વેને]

□ સાફો □ સુ. ૬.
તું કદાચ ભૂલી જાય પણ

મને આટલું તો તને કહેવા દે,
કોઈક ભવિષ્યમાં કોઈક એકાદ જણ
આપણો વિચાર કરશે.

□ કિશોર ચાહ

ભાવળની કાંટયમાં બગલું ડોકામું
ને માછલીનો ઊડી ગયો રંગ
ધરતી ને આભ તો ક્ષિતિજે મળ્યાં
ને માંડ્યો છે આખરનો જંગ.

આકાશે આમતેમ રખડે છે વાદળો
સુકકી કલમ અને કોરા છે કાગળો
શબ્દોને સંગોપી રાખીને મૌનમાં
વાણીનો કરું તપોભંગ.

મરઘી હશે તો ઈંડુ હશે
ફરી મરઘી હશે એવી જમાણામાં છું
સાત સાત જન્મોથી દંતકથા જેવી
માયાવી કાયાની સ્મૃતિમાં છું
સાત પગલાંઓ એક વેત અદ્ધર ચાલ્યો
પછી ધરતીનો છૂટી ગયો સંગ

ખરેલું પીંછું □ શક્તિ ચટ્ટોપાધ્યાય □ નલિની માડગાંવકર
(મંજાળી)

ખરેલું પીંછું ઘરીર પર ચીટકી ગયું
કદાચ સુંદર દેખાશે
ભીતર-પાંખે જોડાયેલું !

પ્રેમનું અનુરૂંજન ખરેલા પીંછાની જેમ
હજીય નેં ટકાવી રાખ્યું છે તારા દેહ પર.
વાતો કર, મીઠું સ્મિત કર.
છવનસ્મૃતિ, હજીયે હું તને ચાહું છું.

એવું બાજે છે કે હજીયે કંઈક બાકી છે.
લીલાંછમ વૃક્ષનાં ડાળ-ખાંદડાંની બધી શોભા
મચડી-મસળી નાખવા છતાંય...
તારો પ્રેમ જ' અઘાયદો, લોભામણો.

ખરેલું પીંછું ઘરીર પર ચીટકી ગયું
કદાચ સુંદર દેખાશે
ભીતર-પાંખે જોડાયેલું

ક્યાં ? □ લલિત ત્રિવેદી

આ સતત તસ્વાનું ઘટે છે ક્યાં ?
માછલી જળમાં છટપટે છે ક્યાં ?

આપણે આજીવન ત્યાંકેદી
આંખથી સ્પર્શને વટે છે ક્યાં ?

ઠેસના રક્તની પીડા થી છે ?
વાતનું જાપ છે, મટે છે ક્યાં ?

□ સુ. દ.
છવન આપણી પાસે નથી :
મરણ નથી આપું;
એક દિવસ તો જનનયા
ને એક દિવસ તો ડાઘ.

સૂર્ય ઊગવા સમું બને છે શું ?
પોપચાં તોય પટપટે છે ક્યાં ?

રોજ યાત્રી કથાના ભૂતિક-યા
શ્વાસના હોંકારા ઘટે છે ક્યાં ?

૨૮ જાન્યુઆરી ૧૯૮૦

□ વિદ્યા કરંદિકર □ જયા મહેતા

આજનો દિવસ મને ઊજવવા દો
આજે આર. કે. લક્ષ્મણે લખી
આધુનિક ભારતની સર્વશ્રેષ્ઠ વિદ્રોહી કવિતા
અર્ધી રેખામાં, અર્ધી શબ્દોમાં :

“નગરપાલિકા સ્વચ્છતા માટે
કચરાના ઢગલા અહીંથી ખસેડશે
તો અમે ભૂખે મરીશું.”

આજનો દિવસ મને ઊજવવા દો.

કચરામાંથી અન્ન ઉઠાવીને

છાવંત રહેવાનો આ હક

આપણા બંધારણમાં સમાવેશ પામ્યો છે ખરો ?

તેમ ન હોય તો

સાર્વજનિક વસ્તુની ચોરી કરવા બદલ

આપણી સરકાર આ લોકો પર

દાવો માંડી શકશે કે નહીં ?

આ પ્રશ્નનો જાણકારો ઉકેલ આણે તે પહેલાં હાઈકુ

આજનો દિવસ મને ઊજવવા દો.

□ બહાદુરભાઈ જ. વાંક

બાળક ચૂસે

કાથી કેરીનો સ્વાદ

કોરે અંગૂઠે !

□ કૃષ્ણદોર દ્રુપદએવ □ સુ.દ.

(ચંપીયન)

તારા શબ્દો સત્યથી વંચિત છે ; તારી

નજરમાં ક્યાંય લાગણીનું લાવણ્ય નથી.

તારું હૃદય ધીજેલું અને મરેલું છે.

હિમત ! તું મને છોડી નહીં દેતી- આખાથે

વિશ્વમાં ક્યાંય ઈશ્વર નથી.

પ્રાર્થના શા માટે ?

શા માટે માગવું અને આજીવનીઓ કરવી ?

ભેંસ વાગોળે

ગ્રીષ્મની બપોરને

તળાવ કાઠે !

□

છર્લું દુર્જના

દ્રારે તાણું ઘટકે

ઈતિહાસનું !

Cow Poem

Sticky with frost

Sleeping with fire

I am a cow

caught in a storm

My eyes open

less automatic

Heartbeat from dream

My mother nailed shut
I can smell the snow
The snow is dry

On my shoulders

back of apples

Open ridgepole

Shy of grey words

Numbers or trees

Dark solitude

We don't get it

Such a long ride

Is this poem

On the level

John Warr

ગાય - કાવ્ય

□ ફેડ વાહ □ શિરીન કુડચેડકર
(કિનેડિયન)

હિમની ચીકાશવાળી
આગ સાથે પોઢેલી
હું ગાય છું
તોફાનમાં સપડાયેલી

મારી આંખો ખુલ્લી
પગમાં સંધિવા
હૃદય સ્વપ્નપીડિત
મુખ બંધ ખીલા વડે

મને ધુમાડાની વાસ આવે છે
બરફ સૂકો છે
મારા બભા પર
સફરજનનું દ્વાર

તંબૂનો ખુલ્લો મોભ
શખોડિયા શબ્દોનું આકાશ
વૃક્ષો પર આંકડા
ઝીંચ એકાંત

આ તો નથી સાંપડતું
આટલી લાંબી સવારી
આ યું સમુદ્ર છે
સપાટી પર

ફૂલ

□ બહાદુરભાઈ જ. વાંક

હિટલર
જો કાગળ ઉપર માત્ર
એકાદ ફૂલ
ચિતરી શક્યો હોત તો
આખો એશિયા ખંડ !!!
એક ગાર્ડન
બની જાત !!

□ સાફો □ સુ. દ.

કહેતાં ભારે વસમું લાગે છે

પણ જેમની મેં સૌથી ઝાઝી સરભરા કરી
એ જ મને હવે ઈળા પહોંચાડી રહ્યા છે.

THREE POEMS □ NITA RAMAIA

1.

A YOUNG WOMAN'S RESOLVE TO PROTECT HERSELF

What ■ said with a thorny tongue is true
when will people understand that....

I'm not one of the extras in a blue movie
nor am I
the heroine
gradually exposed naked in the mirror...

The lover
who cares only for
the smooth round hills of flesh,
venturing into a dark tunnel
just for fun,
and I, like a bird sliced open....
that's not how I want
to waste my life.

My youth
is not like a disease
caused by a virus....

I'm not a rotten fish
lying by the edge of the sea
for a stray wandering dog to sniff &

The relationship that hovers
between salted peanuts
and beer
and whiskey
■ over with a burp.
To get a nice hot pizza
at a pizza house
is yet another story...

The hotel is not home
and where the place is not home
there love is a delusion.

□ સાફે □ સુ. દ.
હું એટલી બધી ખુશખુશાલ હતી
સાથે જ, મેં પ્રાર્થના કરી'તી
કે એ રાત આપણા બંને માટે
દિવસિન થાય.

Domestic love,
a house overflowing with love
is what I want.

Not just the sport, the drama,
but the living green love
of ■ playful family
is what I want.

In the frozen seas
of the North pole, the South pole,
Someone who prays in tune
to the pulsing beat
of his warmth giving blood
is the one I choose.

2.

THIS LETTER-THIS QUESTION

What have you been doing there?
This is the question
that the mischievous wind asks.

This is the question
the Arabian sea reaches out to ask
the Pacific ocean.

This is the question
that occurs
after knowing well enough that
I will not be able to say:
"You know, what happened, today."

This is the question
I ask you
who are like the characters
of the on-going stories emerging
at the tip of my tongue.

This is the question
I ask while remembering
the smell of snow on the dry leaves
in your front lawn.

□ સાફે □ સુ. દ.
જો તું આવીશ
હું નવાં ઓશીકાં મૂકીશ
નારા વિસાખા માટે.

This ■ the question
I ask ■ call back the poem
which disappeared with one of my worlds.

This is the question
that shapes itself
after rolling up the map of Vancouver.

3.
THIS IS THE STORY

This is not the story of by-gone days.

This is something that you do with your hands;
This is something that happens somewhere around you,
In front of you, day in and day out.

One hand of yours
Turns the cheeks of a woman
Into red roses;
On her speaking mouth
Are the four fingers and
On her nose is the thumb of
Another hand of yours.

Three minutes are enough to bring
A woman down to the earth.

Eyes turned up and tongue drawn out.

After this she need not look up in the mirror
To see frozen blood marks on her arms
Or the swollen wrist or red roses on her cheeks.

This is the story which tells everyone
How a woman suffered badly for telling truth.

This ■ the story which tells everyone
How well you employed your two hands.

(The poems are translated by the poet herself.)

૬૭ અક્ષરનું નામ □ રમેશ પારેખ

‘૬૭ અક્ષરનું નામ’ રમેશ પારેખનાં સમગ્ર કાવ્યોનો સંચય છે. બહુ ઓછા કવિઓની બાબતમાં એવું બને છે કે એમનાં કાવ્યો ઉત્તમ પણ હોય ને લોકપ્રિય પણ હોય. રમેશ એમાંના એક છે. ને એટલે એમનાં સમગ્ર કાવ્યો એક જ પુસ્તકમાં એક સાથે ઉપલબ્ધ થાય એ આનંદની વાત છે. એવું પણ ઓછા કવિઓની બાબતમાં બને છે કે જેમણે વિપુલ સંખ્યામાં ગીતો લખ્યાં હોય ને એમાંનાં ઘણાંખરાં ઉત્તમ જ હોય; રમેશ પારેખની બાબતમાં પણ એમ બન્યું છે. એમનું ગીતવૈપુલ્ય ઘણું જ છે અને પોતાનું જ પુનરાવર્તન ન કરતાં હોય એવાં ને ઉત્તમ ગીતોનો એ વૈપુલ્યમાં ફાળો છે. એમાંથી ઉદ્ઘટરણ દાખલ પણ પંક્તિઓ મૂકવી હોય અહીં, તો કઈ મૂકીએ ને કઈ છોડીએ એ જ મૂંઝવી નાખે. ને તોયે એ ચીંધ્યા વગર રહેવાય નહીં : “ધીમેધીમે ઢાળ જાતરતી ટેકરીઓની સાંખે તમને ફલ દીધાનું ચાદ/ આકળવિકળ આંગળીનો વરસાદ ગોરંભી વરસી દે વરસાદ ગોરંભી વરસી/ ઓલ્યા અવતારે સોનલ, તમે હતાં પંખણી ને અમે રે બેંકરે મોઝો ડૂબડો હોજી/ ચોમાસું પૂર ગયાં જાતરી ને તોય નથી જાતરતાં તાણ, મારા વાલમા/ કાલે આવ્યા ને આજ ચાલ્યા રે ભાઈ, અમે છીએ મહેમાન છીએ એટલે/ ખંડમાં આંખ છતની વરસતી રહી કોઈ ચાલ્યું મધું./ તમે ઘેર આવ્યાં ને, સોનલ... ફળિયે બેઠા પથ્થરના પંખીને નીલું પિચ્છ અથાનક ફૂટે/ - કે કાગળ હારિ લખે તો બને, અવર લખે તે એકે અક્ષર નથી જીકલતા મને....” - સદ્ભાગ્યે કાવ્યરસિકોને આ ‘૬૭ અક્ષરનું નામ’વાળા અક્ષરો જીકલે છે, સારી ધેઠે જીકલે છે.

જાણે કોઈએ ભૂરકી નાખી હોય, મંત્રવશ કર્યા હોય એમ જેમની લેખિની વલુદંભી ચાલ્યા કરે ને ઉત્કૃષ્ટ સર્જન થયા જ કરે, એવા સર્જક માટે મરાઠી ભાષામાં એક શબ્દ, એક વિશેષણ વપરાય છે, ‘ઝપાટલેલા.’ રમેશ પારેખ એવા એક ઝપાટલેલા કવિ છે એમ કહીએ તો ખોટું નહીં. મીઠી વિમાસણ રહે કે એના લય માણીએ છીએ કે પ્રાસાનુપ્રાસ માણીએ છીએ કે સુદીર્ઘ પંક્તિઓ માણીએ છીએ કે કલ્પન પ્રતીકોની દૃશ્યાત્મકતા, શ્રાવ્યતા કે ગતિશીલતા માણીએ છીએ કે ભાવછટાઓ માણીએ છીએ કે તજપદી બાની માણીએ છીએ, માર્મિક ઉક્તિઓ માણીએ છીએ...

રમેશ પારેખે ગીત, ગઝલ, મુક્તક, ગદ્યકાવ્યો ઈત્યાદિ સ્વરૂપોમાં રચનાઓ કરી, તેમાં ગીત એમને સવિશેષ મનઙ્ગાવતું સ્વરૂપ જણાય છે. એમાં ‘મીરાંકાવ્યો’ એક અનોખું અંગેરું જૂમણું છે, તો સોનલનું પાત્ર લઈને આવતાં ગીતો વળી નિરાળું જૂમણું છે. એમની સમગ્ર કવિતાની બાની મુખ્યત્વે ગ્રામજીવન, ગ્રામસૃષ્ટિ, ગ્રામ ભાવછટાઓને અનુરૂપ પ્રતીકકલ્પનોથી અનિમધુર ને રમણીય બની છે. ગીતોનો લયહિલ્લોળ અરસિકનેય હિલ્લોળતા કરી મૂકે એવો સુમધુર ને સમર્થ છે, તો એની ભાવછટાઓ મુખ્ય કિશોરો - યુવાનોથી માંડીને પ્રૌઢો - વૃદ્ધોને સૌને પકડી-જકડી રાખે એવી છે. આઠ

કાવ્યસંગ્રહોની કુલ છપ્પો સભ્યાસી કૃતિઓ અહીં ગ્રંથસ્થ થઈ છે. કોઈ પણ પાનું ખોલો ને કોઈ પણ કાવ્ય વાંચો, સન ૧૯૬૬થી ૧૯૯૧ની રચનાઓ એકસરખી સન્નિવેશ રહી છે.

વિવિધને તો માળો ધળી જશે સાંજના

પણ બહાર નબનો ધૂમનો વિરતાર રહી જશે. (૧૯૬૬)

□

બરફ એટલે સૂરજ સાથે જળસંજનું ઉખાણું

બરફ એટલે સૂરજગરમાં જળે કરેલું કાણું (૧૯૯૧)

કવકનામાં સુરેશ દલાલે ચાર કવિઓ વિશે પ્રશ્નનો આખો હાથ, ન્યારે એમણે રમેશ પારેખ વિશે “સર્જકતાથી ફાટફાટ થતો કવિ” એવું વિધાન કર્યું હતું તેની અહીં પ્રતીતિ થાય છે.

પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં ચીર્ષકસુચિ તો છે જ, સાથે પ્રથમ કાવ્યપંક્તિસુચિ પણ કક્કાવારી પ્રમાણે આપી છે. ને ઘણી ઉપકરક હરે છે.

- જયા મહેતા

સ્પેશ પરીખ, જી અમરજી નાથ, ૧૯૮૧, પ્રકા. કવિ જી સ્પેશ પારેખ અભિયાન સમિતિ, અમદાવાદ, પૃ. ૫૯૨, મુલ્ય રૂ. ૨૫૦.

પત્રો □ વિધિન પરીખ

હવે એમનો અર્થ શો ?

તારા પત્રો -

કોઈ મસૂરીથી લખાયેલા, કોઈ દાર્દરિંગથી પોસ્ટ થયેલા,

નિર્દોષ, હાથે લખાયેલા નિર્દોષ પત્રો.

શિશુ જેવા

ભોળા, મુક્ત, નિબ્બાધ અને સ્મૃતિયાળ.

પણ

શિશુની આંખો -

શિશુની ગરદન હું કેવી રીતે મરડી શકું ?

તારા પત્રો હું ફાડી નથી શકતો.

એમનો શો દોષ ?

અવસ્થાન્તર □ જયન્ત પાઠક

પહાડ ચડતી આ કેડીની કોરે

હું

જરાજીરણ ખખડધજ વૃક્ષ-રુક્ષ રુક્ષ ;

બન્ને બાજુ

પવનભરીમાં લહેરી રહેવાં લીલાંછમ વૃક્ષ,

મને યાદ આવે છે મારા લીલાંછમ દિવસો.

તરુણ અરુણ ફૂંપજો ફટવાની પજો

પર્ણ-લીલો લીલો વર્ણ-સૂરજ ઝીલતાં

ચાંદનીમાં ખિલખિલ ખીલતાં

મંજરીઓ ને ફૂલ

ફૂલ પર પતંગિયાની ઝૂલ

ભ્રમરગીતો આનુર આકુલ

ફળની ઋતુ-મીઠા ગરને ગળની ચાંચો

ડાળીએ નીડ, પાંખોની ભીડ....

ચારે બાજુ ધનધોર ઘટાળું વન

લહેરતું છાવન

વચ્ચે હું-ખખડધજ આડ

હાડમાં કોળતું મરણ.

અચંબો □ જયન્ત પાઠક

કોને કહીએ વાત વિપતની વડી-

અચંબો ન જંપવા દે ઘડી !

આ વેલા ને આ વાડ

આ જળાં ને આ આડ

આવાથી ચઢતા એવાથી ઊતરી પડતા પહાડ !

પડખાં બદલે વારાફરતી ધરતી પડી પડી ! અચંબો.....

ફસાચો ધુમ્મસમાં આ સૂરજ

મેઘના બુરજ ઉપર બુરજ

સાંજ-સવારે સોનાની શી ગરતી ઘરમાં રજ !

ખેંચે ખડમાં લાંબે-પગ ડગ ભરતી ખડ-માંકડી-અચંબો.....

આ બાજુ દરિયામાં ભરતી

ઓ બાજુથી નદીઓ ઢળતી

વચ્ચે રણની રેત ક્યાંક કળકળતી

પાંખો ઊંચકે આભ, કંઠે શી પગલાં બેડી પડી ! અચંબો.....

આ અમથું જગત હસીએ

જગત જોવું કે આંખોથી વરસીએ

પણ અંધારાં ગમે, પલક અજવાળાં કાજ તરસીએ

કઈ માટીથી ઘડનારા તે માણસજનત ઘડી ! અચંબો.....

ઓચ્છવવાલની એકોકિત □ ઉચ્છર જોશી

ઓચ્છવવાલ !

ઓચ્છવનાં પિપૂડાં એમ ન વાગે
ભલે પ્રસરે મધઈ પાનની ખુશો જેવા
ચોરસી બંદરના વાવટા જેવા યોનિયાના જલ
ફરકાવો કે સરકાવો આંજળીએ વીંટી વારંવાર
થાળીમાં મગ નાચે એમ નાચો
ભાપાનું 'બાપો' 'બાપો' સ્ત્રી સ્ત્રીની યાચો
ધસેલી દાઢી નીચે સ્ત્રી ગયેલા વાળ પર
થોડી, થોડી વારે આંજળી ફેરવો
પરિપોના મેળાવડાઓમાં
ભારેખમ લગ્નડેલા ચણેરે બેસી તમારા
મોભાનું મલમલ પાથરો ચારેકોર
પણ ઓચ્છવનાં પિપૂડાં એમ ન વાગે
પાંડિત્યથી પ્રચુર તમારી ભાષાની ભવાઈમાં
નાચતા રંજવાઓય મૂર્ધન્ય થઈ ગયા ઓચ્છવવાલ !
એને તમે,

હાથમાં સફરજન રમાડવા જેવી વાતો ફરેને
કોલંબસ બનીને ફરજ જ સહી ગયા.
ભરોસાની ભેજ પાડો જણે કે પાડી
છબ નીચે પૈડાં ને ઉપર દોડે ચાડી
દુનિયા જલ્દ એની મા પૈસાવા તમારે શું ?
આમ જેવા જઈએ તો તમારા બાપજોતરામાં
કોઈએ ન કર્યું હોય એવું તમે કરી શક્યા ઓચ્છવ
તમે અઢળક શબ્દો જણ્યા
તમે ઊડતા મચ્છર જણ્યા
તમે સભા જોઈ લણલણ્યા
તમે સુકકાં ખરજવાં ખાણ્યા
'વિંડબના' અને 'વિભિષકા' શું સિદ્ધિ સિદ્ધિની જોડ !
વચ્ચે ઓચ્છવ તમે ! શું જામો છો ઓચ્છવ

તમારી ભાષાના મ્યુઝિયમમાં

‘એબ્સર્ડ સ્કલ્પચર’ જેવા તમે ચોઠવાઈ જાવ

પછી જુઓ બાપુ,

તમારી જગા થઈ જાય છે કે નહીં !

બાકી જિંઘરાભાભાઓ અને એમનાં ધોનિયાંની

છૂટી પાટલીઓ વચ્ચે અટવાયા કરવાથી કંઈ ન વળે

આમ બબુચકની જેમ શું તાકો છો ?

તમારી ભારઝલ્લી આંખ્યું પર ચોપડિયુંએ નેજવાં કર્યાં

કેળવાપેલા હોઠોએ તમને

માપસરનું અને માફકસરનું હસતાં રાખ્યા

બાકી તો સાયેબ,

મરઘાના મુજરા ને મરઘી જવાન

સમજી જા વાતમાં ચતુર સુજાણ

ભલભલા જીન પણ પીન ચડાવ્યા વિના ન વારે

તો How can a poor fellow like you ઓચ્છવ !

મનલબ એટલી જ કે

ઊભા, ઊભા મૂતરવા જેવી સરળ વાતમાં

માથું ન ખંજવાળો ઓચ્છવ

સ્વીકૃતિ/ પ્રકૃતિ/ વિકૃતિ/ કૃતિ/ વૃત્તિ/ પ્રતિ/ મતી/ જતી/ થતી

દરેક પ્રવૃત્તિનું આચમન કરી જાવ ઓચ્છવ

પછી યથાશક્તિ

અત્ર, તત્ર, સર્વત્ર તા તા હૈ હૈ નાચો.

જરા ઝૂમકે ભૈયા

અરે યાર હસો નહીં,

સાચી વાત પર હસવું એ ખોટી વાત પર રડવા જેવું છે.

માટે,

Come on, buck up ઓચ્છવ

આજ અપના હો ન હો પર

કલ હમારા હૈ !

ચોખ્ખાનો દાણો □ એફ. આર. સ્કૉટ □ નીના રામૈયા
(કનેડિયન)

કેવા ભવ્યસુંદર ધનિ કેવાં જીણાં ઝીણાં સંદનો
વરસાદ ને વરસાદની મોસમનું છલછલ છલકનું નાણું
સેકડો કરોડો છેવે છે
ખાસ તો એટલે જ કે આ મોસમ આવશે જ આવશે,
વળતો ધવન વરસાદ લાવશે જ લાવશે.

આપણા મનુષ્ય-આવાસના ચતુરનો આધાર છે પૃથ્વી
ને ચંદ્રની જાતિ ઉપર, ખંડ-મહાખંડની ચડતી,
કેટલાંય રણનું આક્રમણ, પર્વત-ટેકરીના ઘસારા,
મથાળે ઈસો જામતો બરફ.

જ્યારે બાષ્પિકને સૂકવી દેના ધુણેપને એક તરફ ઊભાં બેઠે છે,
ભાઈ-ભાઈ વચ્ચે ધના પુલ વિશે વાંચું છું, સંતાપું છું ત્યારે,
એક માર્ગ જાણી જતો ચસી જતો ધજ.

અને આજે, એક યુગ્મણિયું પાંદડું ખરી રહ્યું છે ત્યાં, તેના ધનિ
દરમિયાન
મેં જોયો એક ધડાકાબંધ ચમકારો, એક માણ
એથિવાઈ આગિયાનું સર્જન, તેજસ્વી ને નિર્માલ્ય,
જન્મવા માટે અસમર્થ, અને ધૂજતો
તેની નાનકડી શણ છપવા જણવા માટે.

આપણા પ્રેમની આસપાસ ધર્મ દીવાલો ચણે છે, અને વિજ્ઞાનની નજરે
સત્ય અને ક્ષતિ એક જ છે, છતાંય હંમેશાં આપણને જણાય છે એક
એવો તંત્રબદ્ધ હેતુ દરેક કોષમાં અને નિહાશિકામાં, એવી મહાન
મથાસ્થિતા જીવન-યજ્ઞકારમાં, મનુષ્ય-ચેતનામાં, આપણી અભીપ્રસાઓને
સાંપડતી વિસ્તૃત પામતી હદ-સરહદ,
આપણે ઊછરી રહ્યા છીએ એક જ વિશ્વમાં વિસ્થપના વિસ્થાર દ્વારા.

નોંધ : એફ. આર. સ્કૉટની જીવનકથા લખનાર નેચ જ નેની રામૈયા કનિષ્ઠ વિદ્યાર્થી
પદવિના ડૉ. કેન્ડ્રુ ડુઅન્ડ કહેવા મુજબ આ કાવ્ય ભારતના પ્રખર વિદ્વાંશ કાવ્યોમાંનું એક છે; પણ
તેને સોમ્ય ભાવન પૂરતો સંક્ષિપ્ત નથી એવાં ધનિય-એથિવાઈ દેહો સ્ત્રી સિત્તે છે.

તમે □ નીતા રામીયા

તમે આણું છો પરિયાણું છો
ધણીનું નાણું છો
નોકરાણું છો
એને છતાંય
આજ સુધી અત્યારે પણ
આવળ બાવળ ને બોરડીમાં ખપતા તમે
એક વાર કહી સમજાવો કે
જાતનું કચુંબર થવું એટલે શું
તમે વાણી છો
ક્યારેક તો કૈંક
બોલ્યે જ છૂટકો

ઘઉંના ડબ્બા જેવા
બંધિયાર ધરમાં ફરતાં ધનેડાં જેવા તમે
આટલું તો સમજી લો કે
તેમાં
એક બારી છે
તેને ખોલ્યે જ છૂટકો.

પગની પાનીમાં બેઠેલી બુદ્ધિના જોરે
એક ઠમકારો કરો તો બસ થાય
તમે પાયલ છો
તમારા હોવાની વાત જાહેર કરવા
છમ્મકારો
કર્મે જ છૂટકો.

ધણીએ ધારેલા ધારામાં ધરબાઈને
કેદી બનેલો તમારો જીવ
આંસુની ધારામાં વહી જતો જોઈને થાય છે કે

તમે કેદ છો
તેને છોડ્યે જ છૂટકો.

ઝડાંખરાં જેવું જીવ્યા પછી
એક વાર તો
આકાશ સામે જુઓ
તમે જૂઈની વેલ છો
ઉપર ચડ્યે જ છૂટકો.

અધ્યાપક - વિલાપ □ નાનીલો

કમ્પ્યુટર-યુગ વચ્ચે જ્વસના-વસના,
ભણેશરીની લવરી પુરાણી કરી કરીને કાન પકવતા,
પોથીપંડિત ! શાહમુજો ઓ !
નમ સઘમાં નહીં, પણ આંખો બદલો.
ભૂતકાળિયાં ભેળં બદલો.
(દીસતું નથી શું 'દીપી રહું અરુણું પરભાન ?')
કળિયુગ નાહો, 'સુવર્ણ'-યુગ ઓ અંધે ! કાં ન વધારો ?

ધણાધણેરા ભાગ્યશાળીને અવ સાંપડતા થયા

અમુલા પંચ મકાર

(અમે પામતા થયારાક્તિ-મનિ આવમની ભેચારો).

પણ કોઈક પૂરવનાં પાપે અમને તો જઈ ! વળગ્યા

વસ્ત્રા પંચ વકાર :

વિદ્યાર્થી ને વરત વળી વ્યાખ્યાન, વિવેચન, વાચન -

સાપસમી હા ! ઉપાધિઓનો ભારો.

પણ અમે ભામડા એમ ન કાચા -

'હાટે ભલેને કાઢ્યા ઢેકા, અમેય બનાવ્યા કાઠા',

ને ખાપરાએ કોડિયાને કહું'તું ને 'ના બુદ્ધિ કોઈના બાપની ?'

તો સૌ સમજના સહયોગે

(ને ખરેખરો જ્યાં સર્વોદય)

એ વકાર-મુક્તિ ગઈ અમને તો લાંબી.

વાચનમુક્તિ, વર્ગથી મુક્તિ, પરીક્ષણ-મુક્તિ

મુક્ત માર્ક-ડિગ્રીનાં વિતરણ

(રખે ભોટભાઈ ! 'મુક્ત' સમજના !

મુક્ત હવાયે હવે મળે ક્યાં ?

સીઘી ચોખવટ :

ઈષ્ટ લાભના પટ્ટા સામે જોખી આવો

રોકડ અથવા દેહસમર્પણ -

હા કેશ-કાઈ-ડનું ઓપ્શન)

યુવાશક્તિ આ ક્રાંતિકારી, નવયુગિયાના તો અમે પ્રણેતા -
(કહેશો 'નાચીઝ બંદ', તોય કશો ભઈ ! ફેર પડે ?)

ખરું તો એ જ અમારું વળતર.

વળી ધરમ અમ જુનવાણી જાળવવા

જે બનતું તે નથી અમે ક્યાં કરતા ?

કૉલમનું અધરાત-કાંતણું -

'ઊંચે બેસણે બેસતાં, ને લાંબી લેખણે લખતાં.'

અબુધ-ભોટને રાહ ચીપતા

(બુદ્ધ-મહાવીર શા આધુનિક સર્વ-જાણુ-મહોરાનો

જરદ-મસાલો મમળાવ્યા વિણ નિદ્ર હવે તો ના વે)

વાડ મય-તપ પણ તપે અમારું :

દુનિયાભરના લેખકલેખક, કવિભવિને

ખૂણેખાંચરેથી ખણીખોદી

(પરદેશીમાં હાથ ચડ્યું જો : મફફતિયો પરસેવો મૂરખ પાડે)'

ચપટીમાં અમે

ભેળપૂરી, ચટકીલું ચવાણું, સિઝલર, ચીની જાપાની ડિશ

કંડો તે માગ્યાવેત પીરસતા

(સૂર્યપાક-વરદાન અમોને)

પણ કરમ-ધરમમાં પીઠ બન્યાની કદર કોણ અહીં કરતું ?

જુઓને, ફોરિન ટ્રીપનું સપનું અમારું હજી લટકતું.

સેમિનાર, સંમેલન, પ્રવચન, શિબિરબિબિરનાં નામ અને નેજાની નીચે

ગોઠવવાના કરીએ ટાંપાટોયા -

આથમણા નાલંદા, વિક્રમશીલા, તક્ષશીલાનાં મોંઘાં તેડાં બુલાવા

(હોય ભલેને માગ્યાં-ભીખ્યાં : અધ્યાપકના મુકુટમણિ પર

મનાય એ રૂડી કલગી'

ઝંખી ઝંખીને

દાઢીવાળા, દાઢી વગરના - કેટકેટલા દેવોની

દાઢીમાં નાખ્યા હાથ, ચડાવ્યા ફૂલ, કદમબોસીય ન બાકી !

(ભઈ ! સેવા વિણ ક્યાં મેવા ?)

ફળશે પ્રતતપ -

કેક મગતરાં લગાવી લાવ્યાં નથી દ્વારકા-છાપ ?

કવિના

આટઆટવી ચિત્તસુતેવા, વાડ મપ્તેવા, વિદ્યાસેના, સંસ્કૃતિસેવા
કરતા તોપણ સેવાજ્ઞેય મેવા નથી અમોને મળ્યા -

મળતા તેપ બીજાં સેવકજૂથ

અરથા પહેલી-પડાવી ચરતા -

(હથે ! અમે સૌ એક પરમના પંથી :

સૂત્ર અમારું : 'પંડનું તર્પણ, એ જ ખરેખરું 'આત્મસમર્પણ')

સર્વોદ્ધવા ભેજધારી શા અમે આટલું કરતા તોયે

ગાંધી ભજતડા, એવાનેવા

(જેટપુત્રે જડભરત રહેલા),

જાનસાધુ બની બેઠેલા ને પારકી પંચાને બહુ પહોળા,

મફૂફનિયાઓ, સુખદ્રેષીલા, સનનાં પૂછડાં

અમ જેવાને 'ચૂસક, 'શોષક, 'પેરેસાઈટો' -

કેવી કેવી ગાળો એ ભસતા !

('ધાસ ખાઉં ના, ખાવા દઉં ના' - એવા કુકુરવંછી).

કહું નથી શું - 'હથકું લોહી હવાહદારનું'.

'ઝરીબની વણુ સાધુની ભાભી ?'

કાને પડ્યુંનું ક્યાંકથી કવિનું વેણ

(કોક પોથીપંડિતે અર્થ ચીવેલો) -

'જનો દુર્જનો સદાય અમ થી સતીઓના સાધુને'

(વાહ ! કવિ જુનવાણી માળો ! સજ્જન-પીડ સમજેલો)

ભાઈ ! બાપુ ! ગેડાનું ચામડું : અર્હ્યાં કાંકરીચાળો,

તીરકટારી-બોંક બધુંય ફોગટ ફિનુર ઠરનું.

અમે નવહનર્મદના વારસ (ભણતાં કાન પડેલું)

પીટી દાંડિયો મહામંત્રથી જાગૃત કરીએ. જનને :

'ભણતવ્ય તોય મર્તવ્ય, નહિ ભણતવ્ય તોય મર્તવ્ય

ઠાઠી માથાકૂટ કિ કર્તવ્ય'

કોણ ન જાણે કયા પુરાણી ? -

રત્નકાજ દેવાસુર મોટા, કૂડકપટિયા સૌખટપટિયા

વિપ્લુ, ચંદ્ર, ચાહુ સૌ સરખા, સુંઘાસુતાના કર્ખા અબરખા.

સારખોધે

ધન સંશોધન એક તૈ, એક તી દેવ કુબેર,

ભજ ધનવિન્દ ભજ ધનવિન્દ, કાલ ગયે કવિ શુકદેવ.

□ અશોક વાજપેયી □ અનુ. કિશોર શાહ

'તત્ત્વરૂપ હિંદી કવિ અશોક વાજપેયીના એ જ નામના કાવ્યસંગ્રહનો ગુજરાતી અનુવાદ છે. અનુવાદક છે કિશોર શાહ. એમનાં મૌલિક તેમ જ અનુદિત કાવ્યોદી 'કવિતા'ના વાચકો પરિચિત છે જ. એક કવિનાં કે એક અનુવાદકનાં કાવ્યો છૂટાંછૂટાં વાંચ્યાં હોય, પણ એ સંગ્રહરૂપે આવે ત્યારે એને એક સાથે માણવાનું ને જાણવાનું બની શકે.

કોઈ કવિની નારીર કેટલીક વાર તેના એક કાવ્ય પરથી પણ ઘણે અંશે પામી શકાય એવું બને અને અશોક વાજપેયીની બાબતમાં એવું બન્યું છે. એમનું 'તેઓ' કાવ્ય જુઓ :

તેઓ એક પીંજરું લાવશે

અદૃશ્ય

પણ તેને છોડીને પછીથી

ઊડી નહીં શકાય.

તેઓ વચન આપશે આકાશનું

તેઓ ઉલ્લેખ કરશે તેની

અસીમ ભૂરાશનો

પણ તેઓ લાવશે પીંજરું.

પછી તેઓ હળવેથી સમજાવશે

કે આકાશમાં જતાં પહેલાં

પીંજરાનો અભ્યાસ જરૂરી છે.

પછી તેઓ કહેશે કે આકાશમાં ખૂબ જોખમ છે

કે ક્યાંપ નથી આકાશ

કે આકાશ પણ અંતે તો પીંજરું છે.

પછી તેઓ પીંજરામાં

નમને છોડીને

આકાશમાં

અદૃશ્ય ઘઈ જશે,

અત્યંત સાદી સરળ ભાષા. નહીં અલંકાર, નહીં કોઈ પ્રાસાનુ પ્રાસનીસાદી કે જટિલ યોજના. નહીં કાંઈ સંદિગ્ધ કે નહીં કાંઈ ગૂઢ ગહન રહસ્યમય. જાણે ભાવક સાથે સીધી વાત કરતા હોય એવી શૈલીની સરળતા. ને છતાં સાદી વાતચીતની ભાષામાં પણ, કવિનો હળવો લાગતો પણ સખન પ્રહાર વરતાયા વગર રહેતો નથી. આ કવિને કોઈ એક પ્રતીક સાહજ સાંપડે છે ને

આટઆટલી શિક્ષણસેવા, વાડ મયસેવા, વિદ્યાસેવા, સંસ્કૃતિસેવા
કરતા તોપણ સેવાજેતા મેવા નથી અમોને મળતા -

મળતા નેમ બીજાં સેવકજૂથ

અરથા પહેલી-પડાવી ચરતા -

(હથે ! અમે સૌ એક ધરમના પંથી :

સૂત્ર અમારું : 'પંડનું તર્પણ, એ જ ખરેખરું 'આત્મસમર્પણ')

સર્વોદયના ભેખપાત્રી શા અમે આટલું કરતા તોયે

ગાંધી ભજનડા, એવાતેવા

(જેટપુત્રે જડભરત રહેલા),

જાતસાધુ બની બેઠેલા ને પારકી પંચાતે બહુ પહોળા,

મફૂફનિયાઓ, સુખદેવીયા, સતનાં પૂછડાં

અમ જેવાને 'ચૂસક', 'ઘોષક', 'પિરસાઈટો' -

કેવી કેવી માળો એ બસના !

('ધાસ ખાઉ ના, ખાવા દઉ ના' - એવા કુકકુરવંશી).

કહ્યું નથી શું - 'હથકું બોલી હવાવદરનું'.

'ઝરીબની વણુ સહુની ભાભી ?'

કાને પડ્યુંનું ક્યાંકથી કવિનું વેણુ

(કોક પોથીપંડિને અર્થ ચીપિલો) -

'જનો દુર્જનો સદાય અમ શી સતીઓના સાધુને'

(વાહ ! કવિ જુનવાણી માળો ! સજ્જન-પીડ સમજેલો)

ભાઈ ! બાપુ ! ગેડાનું ચામડું : અહીંયાં કાંકરીયાળો,

નીરકટારી-ભોંક બધુંય ફોગટ ફિતુર ઠરનું.

અમે નવનર્મદના વારસ (ભણતાં કાન પડેલું)

પીટી દાંડિયા મહામંત્રથી જાગ્રુત કરીએ. જનને :

'ભણતવ્ય તોય મર્તવ્ય, નહિ ભણતવ્ય તોય મર્તવ્ય

છાલી માથાફૂટ કિ કર્તવ્ય'

કોણ ન જાણે કયા પુરાણી ? -

રત્નકાજ દેવાસુર મોટા, ફૂડકપટિયા સૌખટપટિયા

વિષ્ણુ, ચંદ્ર, શકુ સૌ સરખા, સુપાસુના કયા અભરખા.

સારખા

ધન સંગોધન એક હે, એક હી દેવ કુબેર,

ભજ ધનવિન્દે ભજ ધનવિન્દે, કહ એયે કવિ શુકદેવ.

□ અશોક વાળપેયી □ અનુ. કિશોર શાહ

‘તત્પુરુષ હિદી કવિ અશોક વાળપેયીના એ જ નામના કાવ્યસંગ્રહનો બુજરાતી અનુવાદ છે. અનુવાદક છે કિશોર શાહ. એમનાં મૌલિક તેમ જ અનૂદિત કાવ્યોથી ‘કવિતા’ના વાચકો પરિચિત છે જ. એક કવિનાં કે એક અનુવાદકનાં કાવ્યો છૂટાછૂટા વાંચ્યાં હોય, પણ એ સંગ્રહરૂપે આવે ત્યારે એને એક સાથે માણવાનું ને જાણવાનું બની શકે.

કોઈ કવિની તાસીર કેટલીક વાર તેના એક કાવ્ય પરથી પણ ઘણે અંશે પામી શકાય એવું બને અને અશોક વાળપેયીની બાબતમાં એવું બન્યું છે. એમનું ‘તેઓ’ કાવ્ય જુઓ :

તેઓ એક પીંજરું લાવશે

અદૃશ્ય

પણ તેને છોડીને પછીથી

ઊડી નહીં શકાય.

તેઓ વચન આપશે આકાશનું

તેઓ ઉલ્લેખ કરશે તેની

અસીમ ભૂરાશનો

પણ તેઓ લાવશે પીંજરું.

પછી તેઓ હળવેથી સમજાવશે

કે આકાશમાં જતાં પહેલાં

પીંજરાનો અભ્યાસ જરૂરી છે.

પછી તેઓ કહેશે કે આકાશમાં ખૂબ જોખમ છે

કે ક્યાંય નથી આકાશ

કે આકાશ પણ અંતે તો પીંજરું છે.

પછી તેઓ પીંજરામાં

તમને છોડીને

આકાશમાં

અદૃશ્ય થઈ જશે,

અત્યંત સાદી સરળ ભાષા. નહીં અલંકાર, નહીં કોઈ પ્રાસાનુ પ્રાસનીસાદી કે જટિલ યોજના. નહીં કાંઈ સંદિગ્ધ કે નહીં કાંઈ ગૂઢ ગહન રહસ્યમય. જાણે ભાવક સાથે સીધી વાત કરતા હોય એવી શૈલીની સરળતા. ને છતાં સાદી વાતચીતની ભાષામાં પણ, કવિનો હળવો લાગતો પણ સખ્ત પ્રહાર વરતાયા વગર રહેતો નથી. આ કવિને કોઈ એક પ્રતીક સદજ સાંપડે છે ને

પછી એ વાત માંડી બેસે છે, જેમ અહીં પૌંજરાનું પ્રતીક સાંપડ્યું. આમ જ એમને ક્યાંક સ્થળ નો ક્યાંક ચકલી પ્રતીકરૂપે મળી જાય છે.

આ કવિ પ્રેમવાંચુ છે. આસપાસનું જગત જે કાંઈ ગુસ્સોપોથી ભર્યું છે, એમાં ગુસ્સો પ્રત્યે એમને પ્રેમ છે, દોષ એમને કનડે છે; ને એટલે જ એ 'પ્રેમને માટે જગ્યા' ઝંખે છે; સમયને વિનંતી કરે છે કે મને શીખવ; બાળકો એમને પ્રાર્થનાના શબ્દો જેવા પવિત્ર ને દીપ્તી લાગે છે; એ જુએ છે, ને માણસને લડતો, જે માણસ સ્ત્રી શકે અને બચી શકે ને માટે એક પવિત્ર લડાઈ; એ કહે છે હસો, હસવાથી જ જળબપો છે વાદળ... ને જાણે એમને ખાનગી હોય એમ એ કહી શકે છે, જે બચી શકે તો ને જ બચશે, જે કઝાપ છે પણ પ્રેમ કરવાનું નથી ચૂકતો.

ધણી રચનાઓમાં ભાષા સરળ છતાં વ્યંજનગર્ભ છે, તો ક્યાંક કવિ મુખરિત પણ થયા છે. મનુષ્યજીવનમાં, પ્રાણીમાત્રના જીવનમાં જેમને રસ છે અને જેમને કાવ્યકલામાં રસ છે એ સૌને આ સંગ્રહ ગમશે. સરળ - સરસ કાવ્યસંગ્રહ ગુજરાતી અનુવાદમાં પણ એટલી જ સરળતા - સરસતાથી અવતારવા બદલ કિશોર શાહને અભિનંદન.

જગ્યા મહેતા

અલોક વાળપેરી, અનુ. કિશોર શાહ, નવરૂપ, પ્ર. આ. ૧૯૯૧, પ્રકાશક શીખરી નાથીમાઈ દામોદર કાકસી મહિલા વિદ્યાપીઠ, મુંબઈ. પૂ. ૧૨+૧૦૪, મુલ્ય રૂ. ૪૦.

કવિતા એક-૧૪૪ ઑગસ્ટ-૧૯૯૧
મુરબી સ્નેહીજન શ્રી સુરેશભાઈ

એનેક ખ્યાનાકર્ષક કાવ્યોમાંથી શ્રી સ્નેહ પારેખનું “અનુજ કવિઓને” કાવ્ય વિશેષ ધ્યાન ખેંચે છે. સરસ્વતીનું ધાવણ બપોરે ખૂટ્યું હોય ત્યારે આભાસી પ્રસિદ્ધિની ધાવણી થયેલા કવિઓને લાગતી પરી છે. નવી પેઢીના કવિઓને વર્તમાન પદ સાધિત્યને સમૃદ્ધ કરવા કપર કસવાનું કમું છે. અસુખોદયેલા સેત્રમાં ખસુખોદ કરી એક દિવ્ય શિવ્ય ખડું કરવા કવિ એના મિત્રોને આહવાન આપે છે. જૂના જમાનાના કવિઓએ એ કાળને અનુરૂપ પદ સાધિત્યને એક તંદુરસ્તી બતી લની પણ આજે “પાણી પોનાનો ચિસોટો લઈને થાવું ગયું છે.” જમાનાવાદને કવિતામાં ઓનપ્રોન કરીને આજે પરિપૂર્ણ બ્રહ્માંડ સર્જવાનું કામ, કવિ નર્મદ અને પછી મેઘાણીના વીરરસને આજે સજીવન કરી નિર્માલ્ય થતી પ્રજામાં સોંચવાનું કામ કપરું છે પણ કવિ સ્નેહનું શૂરાનન અજબ-ગજબનું છે. ચોર્ણન-સમ શક્તિ બપોરે થઈમાં છે અને એ થઈના જ તમે સ્વામી છો ત્યારે આ દુષ્કર કાર્ય નામરે માટે ટથચી ઑગળીએ કરવા જેટલું આસ્તાન છે એમ અનુજને પાસે ચડાવના કવિ કહે છે. ટથચી ઑગળીએ થઈનો ચોર્ણન ઊંચકી પ્રજાને ચરદ્રેષ, કુટિલતા અને વિવાદના વાવાઝોડા સાથે સ્થાપ આજવાનો કવિર્ત્ય બની રહે છે.

—પદ્ય ડવેરી

કવિતા

પ્રિય મુરબ્બી શ્રી સુરેશભાઈ

હિસાબોની દુનિયામાં જીવું છું, છતાંયે આંકડાઓના અરણ્યમાં અટવાઈ ગઈ નથી. એનો યશ “કવિતા”ને જાય છે. આમ તો “કવિતા” સાથેની દોસ્તી વરસોજૂની છે. આજે એ ભાવકના સંબંધને તમે અચાનક નવો વળાંક આપ્યો! “કવિતા”ના ૧૪૬મા અંકનાં કાવ્યોમાંથી શ્રેષ્ઠ કાવ્યની પસંદગી કરવાનું કામ જયારે તમે મને સોંપ્યું ત્યારે મારા હૃદયે એક સુખદ આંચકો અનુભવ્યો, પણ ધબકારા વધી ગયા (આવા તો સેંટ ઝેવિયર્સમાં પરીક્ષા આપતી વખતે પણ નહોતા વધ્યા). પલાંઠી મારીને “કવિતા”ને માણવા બેઠી. કેટકેટલા કવિઓની અનુભૂતિઓને તમે આ બે પૃષ્ઠાંમાં સમાવી દીધી છે. પસંદગીનું કામ ખરેખર મારી કસોટી કરે તેવું લાગ્યું, છતાંય કેટલીક પંક્તિઓનું અનુરણન મનમાં થતું રહ્યું. મારે “કુવારી ભૂમિ” શોધવાની છે. “આકાશની પારથી આવતા પંખીની વાત સાંભળવાની છે.” “વિપાસા” ની જેમ આશીષ મેળવવાના છે. આ “જિંદગી ભલે બે માળની વચ્ચે અટકેલી લિફ્ટ” જેવી હોય, છતાંય “પ્રતિબિંબ માટે ન ગૂરતા અરીસા”ની અભિમત્ય કેળવવાની છે. જિંદગીમાં બેચાર ભણોનું ગૌરવ મેળવીને વરસોના સરવાળામાંથી મુક્ત થવું છે... અરો! આ બધા પહેલાં મારે કવિતાનો નિર્ણય તમને આપવાનો છે?

હા! ક્યારનુંય “એક પંખી અદીઠ” રહીને ભીતર ટહુકી રહ્યું છે. કવિ મકરંદ દવેનું કાવ્ય “કોઈ પંખી બોલે બોલે”-કવિની આધ્યાત્મિક અનુભૂતિનો અદીઠ સ્પર્શ મને પણ આપી જાય છે. આ ગીત વારંવાર વાંચું છું, અને દરેક વાર એ મારી સામે અર્થની એક નવી બારી ખોલી જાય છે. સમગ્ર ગીતમાં વિશ્વવ્યાપી અને હૃદયવ્યાપી પરમાત્માની પ્રતીતિ જુદાંજુદાં ભાવપ્રતીકો દ્વારા કરી શકાય છે. ક્યાંક “ફૂલમાં અદીઠ સૌરભ” રૂપે, ક્યાંક “રૂપ-અરૂપની લીલા” રૂપે, “ક્યાંક અદીઠ રહેલા પંખીના ટહુકા” રૂપે, જાણે ચારે પાસથી આ ગીત મને સ્પર્શી રહ્યું છે, જેને માફવા પછી “સ્થળ અને સમયના લોહસળિયાને” પણ હું ભૂલી જાઉં છું. શ્રી મકરંદ દવેને વેંદન સહિત અભિનંદન.

તમે મારી “કવિતા”- પ્રીતિને જાણી એને નાણાવા માટે જે કામ સોંપ્યું, એમાં હું કેટલે અંશે સફળ થઈ છું એ તો નથી જાણતી, પણ આવી સુંદર તક આપવા બદલ હું આપની આભારી છું.

એ જ

આરાધના અશોક દવેનાં વેંદન

કવિતા -લઘુ સુનિશ્ચિતનો

કવિતા : નંબી : સુરેશ દલાલ

સંસ્કૃત એક : ૧૪૭

૧૧ ૨૫, એક ૩, ફેબ્રુઆરી ૧૯૯૨

મુબમ્બઈ સંસ્કૃત : વિશ્વ દલાલ

કવિતા

અનુન વાવવ	૨	૧૧-૧૧-૧૧	૬	વિવિન વચીન	૪૪
આદિય મનુષી	૨	૧૧-૧૧-૧૧	૩૫	વિદ્ય કંઈકર	૩૭
અનુન વાવ	૪૫	ફેડ વાવ	૩૮, ૩૯	વૈદ્ય પુરોહિત	૩૩, ૩૪
ઉદનસુ	૪, ૨૪	અનુન વાવ	૩૭, ૩૮	સાંનિ ચાંચાંચાં	૨૮, ૩૨, ૩૬
એક. અર. સોટ	૪૮	અનુન વાવ	૩	સાંનિ ચાંચાંચાં	૩૮
કિશોર વાવ	૮, ૩૫	અનુન વાવ	૫, ૨૭	સાંનિ	૩૬, ૩૮, ૪૦, ૪૧
જાન. વાવ	૪૫	અનુન વાવ	૫૪	સુરેશ દલાલ	૨, ૮, ૨૬, ૩૧,
જાન. મહેતા	૩૭, ૪૩, ૫૩	અનુન વાવ	૮		૩૫, ૩૬, ૩૭, ૩૮,
ઉદનસુ	૩૪	અનુન વાવ	૨૫		૪૦, ૪૧
અનુન વાવ	૨૮, ૩૨, ૩૬	અનુન વાવ	૩૬	અનુન વાવ	૪
અનુન વાવ	૭	અનુન વાવ	૭	અનુન વાવ	૪૧
અનુન વાવ	૪૦, ૪૮, ૪૮	અનુન વાવ	૮	અનુન વાવ	૧

ખાસ સુચના : કોઈ પણ કાવ્ય એક વખત બીજી કાવ્ય છળાપેનું જોય ને ફરીથી મોકલવું નહિ, અગ્રગત કાવ્ય જ મોકલવું.

પ્રસિદ્ધ થતા લેખોના અભિપ્રાયની જવાબદારી લેખકની છે.

સુચના : વાચકો ૭ એકો દર બે થીને, વીસથી ત્રીસે ૧૨૨૮ જાય છે.

કૃતિ મેં નેટલી નહીં જોય જોય પોરકાઈ, ઉંચે-ઉંચે ટેકર કે જાલી વગરનીઓ પર ન વખતે દૂરસે ૧૨૨૮ પર મોટા અગ્રે અને એક કાવ્ય જ એક જ કૃતિ વખતે વિનંતી છે. કૃતિ વિશે જાણ તથા અભિપ્રાય પાછી મેળવવા ટિપ્પર વગરનું ને પૂરું સત્કાર્ય જાણેનું કાર મોટું જાણી છે. નાજ ન જાણ એવે ૧૨૨૮ પર સમુદાય વિચાર સભે કરશે. કવિવિશ્વકર્માને વિનંતી કે પુસ્તકાલય વિચાર જાય એવે ૧૨૨૮ એકાદસું વિચાર સભે કરશે.

લઘુજન : દેશમાં ૧૦ રૂપિયા, પરદેશમાં સીમેલ રૂ. ૧૨૦/-, અંદાજે રૂ. ૨૦૦/-,

અને એકના ફૂટક ૧૨ રૂપિયા.

અગ્રગતનું લઘુજન 'સીમેલ ફૂટક' ના નામથી અર્ધ ઓફ/પ્રાકૃતી પોસ્ટલ વિનંતી.

૧૨૨૮ના સુચના : જનસુધા લખન, જનસુધા માર્ગ, કોટ, પોસ્ટ બોક્સ નં. ૧૨, મુંબઈ-૧.

સીમેલ ફૂટક ૧ની મુદ્રક અને પ્રકાશક પીપ્પલ્સ દેશ, જનસુધા મુંબઈ, મુંબઈ-૧.

કવિતા - ત્રય મુનિચિત્રનો

કવિતા : સંગી : સુરેશ દલાલ

સંગ્રહ : ૧૪૭

વર્ષ ૨૫, અંક ૩, ફેબ્રુઆરી ૧૯૯૨

મુમુક્ષુ સભા ૧૨ : વિનય દલાલ

કવિતા

અમુલ ધાપણ	૨	વિનય નાપક	૬	વિનય પરીખ	૪૪
આરિષ્ટ મનુષી	૨	'પ્રભુપ' ભાવનસી	૩૫	વિદ્યા કસ્ટોડિયન	૩૭
આરણ્ય દલે	૫૫	ફેડ વાઙ	૩૮, ૩૯	વીરુ પુરોહિત	૩૩, ૩૪
ઉચ્ચતર	૪, ૨૪	બહાદુરભાઈ જી. વાંક	૩૭, ૩૮	હર્ષિ મહાપાત્ર	૨૮, ૩૧, ૩૬
એન. અર. સર્કટ	૪૮	મનુનીકુમાર દર્મા	૩	હોશિયાર કુરુચેડી	૩૯
કિશોર શાહ	૮, ૩૫	મહાદેવ દલે	૫, ૨૭	સાક્ષી	૩૬, ૩૮, ૪૦, ૪૧
જયંતિ પાઠક	૪૫	મનુ ચહેરો	૫૪	સુરેશ દલાલ	૨, ૬, ૧૯, ૩૧,
જય મહેતા	૩૭, ૪૩, ૫૩	મહાન એન્ડ	૮		૩૫, ૩૬, ૩૭, ૩૮,
દર્શન દેસાઈ	૩૪	મેનુવલ મનુ	૨૪		૪૦, ૪૧
નવિની માડગલકર	૨૮, ૩૨, ૩૬	લલિત મિત્રી	૩૬	હર્ષિવંદન ભટ્ટ	૪
નવીન કાશર	૭	ભાવલક કાશરિયા	૭	હર્ષિવંદન ભટ્ટ	૪૧
નવીનો	૫૭	વસંત ભાપટ	૬	હર્ષિ વેદાંતજી	૧
નોના રાધેશ	૪૦, ૪૮, ૪૯				

ખાસ સુચના : કોઈ પણ કાવ્ય એક વખત બીજા કાવ્ય છાપામેં છોડી ને ફરીથી મોકલું નહિ. અપ્રગટ કાવ્ય જ મોકલવું.

પ્રસિદ્ધ કવિતા લેખિકાના અભિપ્રાયની જવાબદારી લેખિકાની છે.

સુચના : વાચકો જ એક જ એક જ કવિની કવિતાઓ પર ન જુદા જુદા કાવ્યો પર મોકલે અને એક કાવ્ય પર એક જ કવિ લખવા વિનંતી છે. કવિ વિશે જાણ તથા અભિપ્રાય પાછી મેળવવા ક્રિટિક લખેલું ને પૂરું સમજવું જોઈએ અને જોઈએ નહીં. નકલ ન લખાઈ એવો પત્રવ્યવસ્થા સમજાવવા વિનંતી કરશે. પ્રકાશકો વિનંતી છે પુસ્તકોમાં વિનંતી થતા એવો પત્રવ્યવસ્થા સમજાવવા વિનંતી કરશે.

વચાનક : દેશમાં ૧૦ રૂપિયા, પરદેશમાં સીમેસ ફ્ર ૧૨૦/-, ઓસ્ટ્રેલિયા ફ્ર ૨૦૦/-,

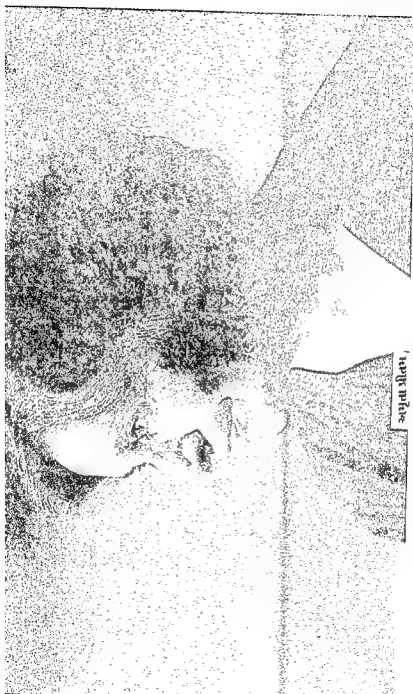
આ અંકમાં છૂટક ૧૨ રૂપિયા.

અભિપ્રાયો વચાનક 'સીમેસ ફ્ર ૧૨૦' ના નાણાં બંધી અંગ્રીજીમાં મોકલવા વિનંતી.

પત્રવ્યવસ્થા સમજાવું : જમણી ભરના, જમણી માર્ક, કોડ, પોસ્ટ મોકલ નં. ૧૨, મુંબઈ-૧.

સીમેસ ફ્ર ૧૨૦ વડે પ્રકાશક પીરુભાઈ દેસાઈ, જમણી મુંબઈ-૧, મુંબઈ-૧.

happy place

KAVITA Regd. No. R N

I decide
Not to talk to you
And

Wait for your phone call.

Your expectations are such

*That, even if you put
A burning coal in my palm
I have to call it a flower.*

*That, even if you put
A heavy silence in my palm
Even then I have to say
It is a murmur of a stream.*

*That, even if you do not put
Your palm in my palm
I have to say
There is a cosmos in my palm.*

કવિતા

વર્ષ : ૨૫

તંત્રી : સુરેશ દલાલ

અંક ૧૪૮ એપ્રિલ ૧૯૯૨

૧૨ રૂપિયા

જન્મભૂમિ પ્રકાશન

© 1991

श्री ११

विषय: १११

વેદનાની વાડ □ મહેશ શાહ

ખોભામાં પાંદડાંનો ભૂકો ખર્યો ને પછી
પાનખર સંબંધની ચાલી,
આંખોનાં છીપલે મોતી ખર્યા ને મેં તો
વેદનાની વાડને ઝાલી.

ચૈતરની ડમરીએ કણ કણ ઉઠાવીને
ભેગાં કર્યાં ને પછી નોખાં કર્યાં
પીંછોને, કાગળને, કાચનીયે કચ્ચરને
ગોળ ગોળ ગોળ ગોળ ફરતાં કર્યાં
ફૂલતણી પાંદડીયે ઘુમરાતી જાય તોય
ઢોલકથી પવન સાવ ખાલી.

ભૂરા આકાશની કોરવરણી છે કાય
આધેથી સૂરજની સાથમાં
આ બાજુ ચાંદનીએ પગરણ કર્યાં ને ક્યાંક
તારલીયે મહેકી વૈશાખમાં
શશિયર પછી તો જાય ચડતો ને ચડતો ને
ડાળ ડાળ કરી એણે ખાલી.

દરિયો ઢોળાઈ ગયો રણમાં ને એનાં સૌ
ગાંઝવાંયે પી ગયાં પાણી
એવી કઈ વાતની વાદળી ઊઠી કે એણે
વરસ્યાની રીત નહીં જાણી
આપાઢી આભ સાવ નીચું નમ્યું ને તોયે
મોરવાની ઝેલ ગઈ ખાલી.

મનનો તાવ □ ધોસેફ મેકવાન

કશું જ ગમતું હોતું નથી
 ત્યારે... મા... તારી યાદ આવે છે...
 ને ચિત્તમાં ઊતરી આવે છે
 એ જ એ ઉનાળુ સાંજ
 એ રમ સાંજનો તડકો
 આંજણમાં ફરતો ને ગુલગોર પર હસતો
 તે ગુલગોર કલરવનો
 એવો જ મારા મસ્તક પર ફરફરતો
 તારા હાથનો સ્પર્શ
 યતો ઉન્માદભર્યો હર્ષ
 પછી બધું જ તરત ગમવા માંડે છે.... મા...
 આ મકાનો... વૃક્ષો... ધંખી... પેલા રસ્તા... લોકો...
 લોકો ?
 લોકોમાં તો મારી પત્નીયે...
 મારાં સંતાનોની મા...
 કદાચ એટલે હશે ? ખબર નહિ
 પણ પછી બધું જ ગમવા માંડે છે...
 ચિત્ત પાછું એમાં રમવા માંડે છે..
 ત્યારે ક્યાં યાદ રહે છે તું ? હે મા...
 અજબ છે આ મનનો ભાવ
 બધું ગમે છે ત્યારે તું જ નથી હોતી...!

□ કિશોર થાહ

રેલવેના બાંકડા પર
 જોના બેને પણ કપાઈ ગયા છે
 એવો એક જણ
 લાકડાના પત્રનું ઓછીકું કરીને
 નિરાંતે પોટ્યો છે.

દરિયો □ બકુલ બક્ષી

ભરતીનો દરિયો
ઓટનો દરિયો
ખોવાયો વરસાદમાં
ભીનો ભીનો દરિયો.
ધુમ્મસભરી સવારની
ધોળી પાંખ ફેલાવે દરિયો.
સૂરજના તડકામાં
બિલોરી કાચ થાય દરિયો.
લહેરોના તાર પર
છેડેલા ગીત જેવો દરિયો.
ભાવભીની આંખોના
આંસુની ખાસાશ બને દરિયો.
સિંદૂરી સાંજ પડે
મહેદીનો રંજ થડે દરિયો.
પૂનમની મધરાતે
ચાંદીની પાટ બને દરિયો.
ભરતીનો દરિયો
ઓટનો દરિયો
ખોવાયો વરસાદમાં
ભીનો ભીનો દરિયો.

જન્મજન્માંતર

□ બકુલ બક્ષી

વૃક્ષની ડાળ પર
પીળા પડેલા પાન જેવો
ટકી રહ્યો છું
હવાની કોઈ લહેર ઉડાવી જશે
ક્યારેક મને અવકાશમાં;
તરતો રહી પળ બે પળ
નવી જમીન પર
ફરી પાંચરીશ.

નવો જન્મ પામીશ
અને ફરી થરૂ થશે
જ્ઞાનનું અભિયાન;
ફરી એક વાર ધૂંટીશ
હજારો વર્ષ જૂની
ભાસખડી.

નથી જોઈતું મોક્ષનું
પૂર્ણવિરામ.

કોઈ દેવ પ્રસન્ન થઈ
આપે વરદાન તો માગું;
જન્મજન્માંતર ચાલતો રહે
સંઘર્ષનો આ ઘટનાક્રમ,
આદિથી ઈતિ
ચરેવેતિ ચરેવેતિ.

હું બિંદુ સુંદર માન ચારદને લલાટે ચંદ્ર થું,
મુજને સદા યોળે સમજાથી, ચિત્ત બનશે ઈંદ્ર થું,
મુજ સ્થાન ક્યાં મુજ શી ગતિ જાણી લિયો રસ પ્રેમથી,
તો સર્જજ બનશે જ્ઞાનથી, સાંદર્પથી ને ભ્રમથી.

તો પ્રથમ જાણો 'હું' અને 'તું' માં સદા મુજ વાસ છે,
આ જ્ઞાન વિષુ 'હું-હું' અને 'તું-તું' સમો ઉપહાસ છે.
હું 'કરુ'-'વાપુ'-'લખુ' જોળે એમ લખજો લેશ તો,
મા-ભારતીના રમ્ય વદને વાજતી શી મેશ જો.

નરમાં કદી નહિ, નારીમાં ના એકવચને હું રહું,
હું કિન્તુ નારી-બહુવચનમાં માનવંતું પદ રાહું.
'બા ગયાં', 'આવ્યાં બહેન મોટાં' એમ જો ન તમે લખો,
'બા ગયા.' 'આવ્યા બહેન મોટા' શો પછી બનશે ડખો.

ને નાન્યનરમાં તો ઘણી સેવક તણી છે લાજરી.
લો, મુજ વિનાના શબ્દની યાદી કરી જોળે જતી,
સૌ મુજ વિશ્વેષણ એક ને બહુવચનમાં રાખો મને,
યાથું કૃપા આ ખાસ, મારો ભરમ ત્યાં ઝાઝો બને.
હું કૂલ પેલું શોભતું ? જો આણું પ્રેમે ઉચ્ચરો,
'શાં કૂલ પેલાં શોભતાં, બહુવચનમાં વાણી કરો,
'મોજું' નિહાળો એક નીરે, ત્યાં પછી 'મોજાં' બને,
'બમણાં' અને 'તમણાં' પછી, 'અણગણાં' કોણ કહો ગણે ?

ને બંધુ, પીતાં 'નીર ઠંડું' ના મને પણ પી જના,
ને 'ઝાડ ઊંચાં' પર ચડે તો ના મને ગજડાવના,
'બકરા' અને 'બકરાં.' 'ગધેડા' ને 'ગધેડાં' એક ના,
'ગાડાં' અને 'ગાંડા' મહીં જો ભેદ, બૂચો છેક ના.

ને જ્યાં ન મારો ખપ, મને ત્યાં લઈ જતા ન કૃપા કરી,
 નરજાતિ સંજે મૂકતાં, પણ મૂકજો નિત્યે ડરી.
 કો મલ્લને એવું કહ્યું જો, 'ક્યાં' જ્યાં 'તાં આપજી ?
 જોજો મજે ના તરત મુકાનો મહા સરપાવ છ.

તો મિત્ર, મારી નજ્ર અરજી આટલી મનમાં ધરો,
 લખતાં અને વદતાં મને ના સ્વપ્નમાંયે વિસ્મરો.
 હું રમ્ય ગુંજન ગુંજનું નિત જ્ઞાનના પુષ્પે છું.
 અજ્ઞાનમાં પણ હું ડંખું, કિંતુ એ કથા નહિ હું કરું.

નથી જ કોઈ □ હર્ષદ ચંદારાણા

મોતી કહે છે: આઝી સમજણ નથી જ કોઈ
 છીપો સિવાય સાચું સગવળ નથી જ કોઈ

છે એક નામ, મારી સાથે મશાલ થઈને
 પ્રારંભ, મધ્ય, અંતે; અડચણ નથી જ કોઈ

એમાં તું જો, તને પણ લાગીશ સાવ જુદો
 મારા સમું અહીંયા દર્પણ નથી જ કોઈ

મોસમ રહે બદલતી, તારું સ્મરણ સતત છે
 મારી તથા રૂપે છે, પ્હોરણ નથી જ કોઈ

અમરેલી નામ નજરી, દિલોજિજરથી ચાલી
 મિત્રો સમાન બીજું વળગણ નથી જ કોઈ.

દીકરી □ ઉદયન ઠક્કર
(ત્રિપદ)

ના ગમી બાણ, નો પવટાવી લીધી
ધૂટણો વચ્ચેથી અવળું જોઈને
દીકરીએ સુષિટ સુલટાવી લીધી

આવીને પડખામાં જાળી સહી ગઈ
એત કેચે કાંસકી ફેરવે
મૂંઝ ઉઠેલે ટચુકે ટેરવે

બોલવું તો બોલવું પણ શી રીતે ?
મોઢું બોલું ને મૂંઝારો થાય છે
જે કહું ને સાચું માની જાય છે

બેટીએ છાદે ચડી પોરી લીધી
મારાં સંપલ : માપ મોટો નીકળ્યો
એનો પર તો ખૂબ મોટો નીકળ્યો

નાનીમાંથી મોટી સંખ્યા બાદ થાય ?
પુત્રીમાં પોતાને શું ખોઈ થકાય ?
હા - અતીતથી વહીઓ લેવી પડે

ગીધ, શ્વાનને કોણ નિવારન ?

કોમળ નીલ કમલ-દલ કેરા અંતબાજ પર
આહુપાતળું કળાય જે પડ,
એવા સૂક્ષ્મ ત્વચાના પડથી
માંસપિંડ આ દેહ તણો જો મઢયો હોત ના પ્રજ્વલ્યતિએ,
તો તો એના જાના, દદડના લોહી, મેદને માંસ ગળચવા તૂટી પડના
ગીધ, કાચ ને વડુ, શ્વાનોને
કોણ બચા ! કઈ રીતે નિવારન ?

મળેલા ઈનામને
□ ભાનુપ્રસાદ પંડ્યા

‘આવકારો’ છો તને ?
આવું યદ્ય માસી કને ?
આશા અનેકોની લખી,
પણ હવે જાંખી થતી
વાંચી સું તારા લલાટે !
અંખા ઉતી મુજનીય ને
સાકાર થઈ તુંમાં મરે !
કિન્તુ અનિ બેચેન હું
શીદ પામીને તુજને, અરે !!
તું કામ્ય સૌનું :
કેક ઉરમાં કો સિતારાની સમું
શીજું શીજું અમનું હશે...
પ્રજાળી રહું અંચાર થઈ
જલ દ્રષ્ટિમાં
ના જોઈને તું સાંપડયું !
થાને નથી થાના મને
એનું હવે કારણ જડયું !

□ કૃષ્ણ મિશ્ર
□ ઇ. ભાષાણી

વિમાનમાંથી લોસ એન્જલિસ

□ મકરન્દ દલે

ધોળાંકૂલ વાદળાંની વચ્ચેથી
 ઝળહળતા દીવામાં દરશાનું
 નગરીનું રૂડું રૂપ
 ને વાદળાંની ઉપર આ તડકો રમે છે કે
 સૂરજને પોતાનું નમવું રમે છે કે
 કિરણોનો ઊડે છે ધૂપ ?

દિવસ ને રજની જ્યાં ગરબે રમે છે
 તે નગરીની કેવી નવરાત !
 સુંદરની કેવી સોગાત !
 સૂરજની સંજ સંજ પૃથ્વી તાળી દેતી
 હસતી ને હીચ લેતી
 રંજે રમે છે રળિયાત.

ઊંચે ને ઊંચે આ ઊડે વિમાન
 અને નીચે લહેરાય કીર સાગર !
 ક્યાંક નીલ રંજે કલાધર
 વિધુના જરા તરા નયણાં મલકે કે પેલા
 પટને વિખેરે નટનાગર ?
 નમણી વસુંધરાનાં કુંડલ ઝળક્યાં
 કે પછી બિંદી ઝળકી ઊઠેલ ભાલે ?
 એકાદ કાણની આ ઝીણી ઝલક
 ત્યાં તો હેઠા હસોજને હવાલે.
 ભૂલી ભુલાય નહીં કાણની આ ભેટ
 હવે ધુમ્મસના ધાબળા છો ઢાકે,
 આ રે નગરીનું જોયું અસલી સ્વરૂપ,
 અપરૂપ ને અનુપ,
 મેં તો વાદળિયા પૂરને પળાકે

□ પન્ના નાયક

બારણું બંધ
 તો
 બારણું શાને ?

બારણું ખુલ્લું
 તોય
 બારણું શાને ?

બંધ કે ખુલ્લું
 બારણું શાને ?
 કોઈ આવ - જા વિના ?
 કોઈ આવ - જા વિના ?

હોય છે □ ‘પ્રણય’ જામનગરી

કુવોનું અહીંયાં આપણા પર ધ્યાન હોય છે
એ તો સમયનો જાણે કે એહસાસ હોય છે.

કામ તો એ નમતું અહીં આપી જ ના શકે.
માણસને ખુદ વિશેષ પણ અભિમાન હોય છે.

મજવાનો ક્યાં અહીં હોય છે તારી કને સમય,
હર એક તણ માટે મને ક્યાં જ્ઞાન હોય છે !

મન મોતના એ ખ્યાલમાં પાગલ થઈ જતે
સાહે છે એવા જ્ઞાનથી અજ્ઞાન હોય છે

વિષય જમે તે હોય પણ નિજાત મીનથી
ભીતોને પણ હે દોસ્ત, અહીંયાં કાન હોય છે

‘પ્રણય’ નથી સંબંધનું તું મૂલ્ય જાણતો
ઉપવન સમયનું એટલે વેરાન હોય છે.

હોય છે

□ ભગવતીકુમાર ચર્મા

(અગ્રવ)

અહીં જન્મનું પણ જુલમ હોય છે
અને મોતનો જડ નિષમ હોય છે.
બધે લીલુંછમ લીલુંછમ હોય છે;
હવે પાનખર દર્શિત્વમ હોય છે !
કદી શ્વાસમેરી ચલમ હોય છે,
કદી લોહીભીની કલમ હોય છે.

કે સત્યમ્ શિવમ્, સુંદરમ્ હોય છે,
છતાં વેદના સૌપ્રથમ હોય છે.
મને અંખના પ્રાણવાયુની ક્યાં ?
અહીં શ્વાસ પણ એક કમ હોય છે.
બધો શ્વાસ કે એક સરગમ બની,
અને શ્વાસ મૂક્યો એ સમ હોય છે.

મરીચિકા □ નલિન રાવળ

ખાલી

નજરોની પાર

ખખડતા નગરની પાર

દૂર

આકાશની કોર પર

કરવતની ધાર જેવા ફરતા તીક્ષ્ણ તડકા પર

યાદ કરવા

કંઈક યાદ કરવા

ફરી એકીટશે તેણે જેવા માંડયું

ફરી ઓરડાની છત પર તેણે નજર ફેરવવા માંડી

કશું નક્કર

છતથી છો લગી નક્કર કશું પાછા જેવું હતું

અથડાઈ કુટાઈ નજર ટોચાઈ ટોચાઈ પેરાઈ ગઈ

ફરી

લંબાયું તેણે ખુરશી પર - પગ કર્યા લાંબા ટેબલ પર

લંબાતા - લંબાતા પગ બારીની બહાર

બહાર નગરની બહાર

પાર કિલિજની પાર

એ

જોતો જ ગયો દૃશ્યો

દૃશ્યો અવળસવળ ઉપર નીચે આગળ પાછળ સરકે ગયા

એ

હવે ધસમસાટ જતી અસંખ્ય આગગાડીઓમાં

પાટાઓનું જંગી જાળું ગૂંચવાયું આંખોમાં...

જવું છે એને ત્યાં

જવું છે એને ત્યાં

જતાં આવે જ્યાં બધું યાદ-

ખોરડાં

ખોરડાં પર ઝૂક્યાં ગાડ

ઝાડ પર ઝૂક્યું આભ
 આભ પર ઝૂકી રાત
 રાત મહીં ઊંડે પેખીઓના સ્વર
 સ્વર તળે
 તારકોના ભીના તેજે તચી રહ્યું નામણું એ મુખ.
 ઊંડે અને ઊંડે
 ચંદ્રોરાઓને - અવાજોને વીંધતો એ ધપે
 આગળ અને પાછળ પ્રલંબ ધપ્યો ધસે
 આવ્યો આવી પહોંચ્યો વળોટીને સમયના ખડાડ
 સ્થળ એ જ - એ જ સ્થળે
 (આવ્યો અહીં ઘણી વાર)
 અહીં આવે ઘણું બધું યાદ
 રહે અને ખાલી ખાલી હવા...

આજ
 આજ કોણ જાણે કેમ આવે કશું નહીં યાદ
 પથ્થરિયા તડકે
 એ ઘણું ઘણું મધે કરવાં કંઈ યાદ
 રહે અહીંનો અહીં અને રહીં અહીં
 પહોંચાતું નહીં કહીં...
 એને જવું
 જવું પેલી કથામાંના રાજવીની જેમ તેને નહીં...
 રાજવી ને એનો પ્રશ્ન એક
 બીજી રાત્રી
 રાજવીએ રાણીને બીજી રાત્રીએ ફરી પૂછ્યો પ્રશ્ન એ જ
 આશિષને બદલ રાજવીના ઉલ્લસિત શ્વાસ
 અહીં મેળવતો ઉલ્લસીત શ્વાસ
 :સે રાણી નહીં આજ
 ઉત્તર આપું કાલ
 કાણે કાણે રાજવીના મનમહીં ધ્રુમસાનો પ્રશ્ન
 કાણે કાણે રણ રેતસમું કશું કંઈ ખરખર ખરે
 રણ રેતી ખરખર ખરે

ત્રીજી

ત્રીજી રાત્રી

ગૌર વક્ત્રચલે વરસતો ચંદ્ર

ગૌર નાભિ અંતરાલે ખળખળ વહેતા ઝરણનો નાદ

સૂણે

આલિંગને રમમાણ રાજવીનો પ્રાણ

એકાએક

રાજવીએ પૂછ્યો ફરી... ફરી એ જ પ્રશ્ન

કહે રાણી પ્રશ્નનો ઉત્તર ચાહો

ચાલ્યે જાઓ... ચાલ્યે જાઓ આગળ ને આગળ ચાલો

તણ રાત્રિ- તણ દિન ચાલ્યે જાઓ

આવશે પ્રલંબ રણ

રણને વળોટી જોશો સંમુખ ઘોર ગુફા

ગુફામાં પ્રવેશી બધું જોઈ બહાર આવી જેવા રહેશો જાલા

પ્રશ્ન ઊકલશે ધીરધીર

પ્રશ્ન ઊકલે જો પૂરો માનો ભાગ્યવાન

ઊકલે ન પૂરો ફરી કરો ગુફામાં પ્રવેશ વારવાર

જાણે કોણ ?

ઉત્તર મળે વા ન મળે.

જુઓ

જુઓ

આપણ બેની વચ્ચે પથરાયું પ્રલંબ રણ

રણ પરે વરસતો ચંદ્ર...

અરે !

નિહિત તમે !

કિલકારે

આણજાણ પંખે કિલકારે

નિદ્રાભંગ રાજવી નિહાળે

સુપ્ત પત્ની મુખે ફરકંત સ્મિત

ક્ષણ

સ્મિત મહી બદલ

શસ્ત્ર અન્ય

આવાસને નજી માતાપિતા પત્ની પ્રજા સર્વસ્વને તજી

અશ્વે થડી

રાજવી નીકળી પડ્યો નગરની બહાર

નદી, નાળાં, જંગલ ને ખણડ વીંધી આવ્યો જોજનોની પાર

વૃક્ષ થયાં આછાં

સૂકા બહુ વસેળા

શામડાં ભૂંસાયાં

ચારોમેર ઊડી સહી દગ્ગાડની લૂ

આકાશ નથું સુકાપેલ સાંકીકડાનો ભારો

ધખધખ્યો કાળઝાળ રણકાંઠો

રણકાંઠે

હથોડાની જેમ અકળાતા પવનો

પછડાતા રેતભેંભો

સામે

ઝીંક લેતો અશ્વ પડ્યો ઢળી

આંખ ડોળા રેતરેત થઈ ખર્ચા

રાજવી

અશ્વનું કંકાલ મૂકી ચાલ્યે ગયો

કયા પ્રશ્નનો દોર્યો એ ચાલી નીકળ્યો છે ?

કયો પ્રશ્ન હતો તે ?

વિસરાયું સર્વ... બંધાનો તે.

જે સામે જે હમણાં જે અહીં તેમાં બંધાતો તે

એને વાત તો હતી

બધામાંથી છૂટવાની- મુક્તિની

રાત ઢળતા આકાશ રણની છાતી સરસું

તારકોમાં-આકાશમાં મળી જવું તે શું હતો ઉત્તર ?

કયાંક જવું મળી એટલે થવું અસ્તિત્વવિહીન

પ્રમાણવું અસ્તિત્વ એ જ મોટી વાત

જેનો મેળવવા તાર

ખેલ્યો રણનો પ્રવાસ

....સરી રાત

પરોઢનું સ્વપ્ન -

તોતિજ પંખીની કરકરિયાળી છાયામાં

રેત પર રેત ઉપરતળે

પંખીના લોહીઆળ ન્હોરમાં નગર આખું ખૂંપેલ

ઊંચે ને ઊંચે ચકરાવા લેતું ઊડે જાય પંખી અધર ને અધર

પડાડ પાંખે ભીંસાયેલું આભ હલબલ્યું

ક્ષિતિજ પ્હોળા ચકારાવા લેતા પંખીએ છોડી દીધું

ઊંડી હવાખીણે નગર

તૂટી પડે ટુકડેટુકડામાં તૂટી પડે - તૂટી પડ્યું નગર.

સંમુખ

કાળમીઠ ગુફા

ગુફા કરી પાર

રાજવી પ્રવેશે. અકલ્પ્ય ઉદ્યાન

સ્થિર વૃક્ષ, સ્થિર પર્ણ, સ્થિર પંખી, સ્થિર આભ

દોડી જાય શિશુ...

શિશુ મુખે નિજનો અણસાર પામી દોડે પૂંઠે

રાજવી ન પામે શિશુ

શો અર્થ શિશુ મળે કે ન મળે

નદીતટે દૂર યુવકના સ્કંધે યુવતીનો હસ્ત

રાજવી નિહાળે નિજછટા યુવકમાં

અર્થ શો અર્થ છે

વિગત શૈશવ, વિગત યૌવન, વિગત...

પ્રવેશે

પ્રવેશે મહાલયે

મહાલયે ઊભરાતા માનવોના ઓળા

રાજવીના ખળે ઘસાઈ થતા પસાર વૃદ્ધ માતાપિતાના ઓળા

રાજવી વિમૂઢ વિમાસતો

મૂકી આ જાણને આવ્યો નગરની મહી

તે સૌ અહીં ક્યાંથી ?

રસુ

કવિતા

રસ-ગુફા-ઓળાઓથી ઊભરાતો મેલ
ભીંસ

શીદને આવ્યો ? શું છે અહીં ?

નગરમાં ૫ શું હતું ત્યારે !

હતું બધુંપ રાજપાટ રાણી કુટુંબકબીલો

તોય તું આ બધામાં રવડયા કરતો.

મુઠ્ઠી વાળી દોડયો

રાજવી આવ્યો ગુફા બહાર

સામે

રેતરેતનું રસ

રેતનું આભ, રેતની દિશા, રેતની શિનિજ સપળે રેતરેત

એ

ચાલ્યો, દોડયો, આવડયો

દિવસોના દિવસો, રાત્રીની રાત્રીઓ

વળોટયું રસ-મેદાન-જંજલ-પ્લાડ

આવ્યો ખંડેરોમાં

ઝાડીઝાંખરે તૂટી પડયાં ખંડેરોમાં

સમપસડયા કાટમાળે

આથડે જૂએ સાંભળે

ભાંગ્યા સ્તંભ- ભાંગ્યા દ્વાર- ભાંગ્યા ઝડુખા- ભાંગી ભવ્ય પરસાળો

પર

પડતા ખખડતા ખાલી કાળઝાલ તડકાઓને

નગર

અહીં નગર

કયાં ? કયાં છે નગર ?

છે ખંડેરોના ડગ પર

પડે તડકા પવનો વસ્ત્રાદ

આ સંભો- આ તોરણો ? આ મહાવયો મારા ?

નગર

આ નગર માંડું ?

કયાં છે નગર ? કયાં છે નગરજનો- કયાં છે માતાપિતા પત્ની ?

ક્યાં ? ક્યાં ગયું બધું ? સમય કેટલો વહ્યો કેટલો

દોડ્યો

એ

દોડ્યો ખંડેરોની બહાર

એ

દોડતો રહ્યો રણ તરફ... ગુફા તરફ

એ

દોડ્યે જ ગયો...

વાતનો છેડો હાથમાં આવતાં

એ

ઊઠ્યો,

બારી પાસેથી હટી દ્વાર પાસે ઊભો

ઓરડે નાખી છેલ્લી નજર

(કથામાંના રાજવીએ ખંડેરો પર જેમ નાખી હતી નજર

છેલ્લી નજર)

ઊતરી આવ્યો નીચે

સામે

ખખડતા બળબળતા નગરની પાર

આકાશની કોર પર

કરવતની ધાર જેમ ફરતા તડકા પર

તે

તાક્યે ગયો...

શું સૂઝ્યું કે તે દોડવા માંડ્યો

સેંકડો ખાલી નજરોની પાર

ક્યાં ?

ક્યાં ?

ક્યા રણ તરફ તે દોડ્યે જ ગય છે ?

ક્યાં ?

ક્યા રણ તરફ તે દોડ્યે જ ગય છે ?

રસ-નુફા-ઓળાઓથી ઊભરાતો શ્વેલ
 બીંસે
 થીદને આવ્યો ? શું છે અહીં ?
 નગરમાં મ શું હતું ત્યારે !
 હતું બધુંપ સજાપાટ સાણી કુટુંબકબીલો
 તોય તું આ બંધામાં રવડયા કરતો.
 મુઠ્ઠી વાળી દોડયો
 રાજવી આવ્યો નુફા બહાર
 સામે
 રેતરેતનું રસ
 રેતનું આભ, રેતની દિશા, રેતની શિતિજ સપળે રેતરેત
 એ
 ચાલ્યો, દોડયો, આઘડયો
 દિવસોના દિવસો, રાત્રિની રાત્રીઓ
 વળોટયું રસ-મેદાન-જંગલ-ખાડ
 આવ્યો ખંડેરોમાં
 ઝાડીઝાંખરે તૂટી પડયાં ખંડેરોમાં
 સમયસડયા કાટમાળે
 આઘડે જૂએ સાંભળે
 ભાંગ્યા સંભ- ભાંગ્યા દ્વાર- ભાંગ્યા ઝુખા- ભાંગી ભવ્ય વસ્ત્રાળો
 પર
 પડતા ખખડતા ખાલી કાળઝાળ તડકાઓને
 નગર
 અહીં નગર
 કયાં ? કયાં છે નગર ?
 છે ખંડેરોના ઠગ પર
 પડે તડકા પવનો વસ્ત્રાદ
 આ સંભો- આ તોરણો ? આ મહાવયો મારા ?
 નગર
 આ નગર માંડું ?
 કયાં છે નગર ? કયાં છે નગરજનો- કયાં છે માતાપિતા પની ?

ક્યાં ? ક્યાં જયું બધું ? સમય કેટલો વલ્લો કેટલો

દોડયો

એ

દોડયો ખંડેરોની બહાર

એ

દોડતો રહ્યો રણ તરફ... ગુફા તરફ

એ

દોડયે જ ગયો...

વાતનો છેડો હાથમાં આવતાં

એ

ઊઠ્યો,

બારી પાસેથી હટી દ્વાર પાસે ઊભો

ઓરડે નાખી છેલ્લી નજર

(કથામાંના રાજવીએ ખંડેરે પર જેમ નાખી હતી નજર

છેલ્લી નજર)

ઊતરી આવ્યો નીચે

સામે

ખખડતા બળબળતા નગરની પાર

આકાશની કોર પર

કરવતની પાર જેમ ફરતા તડકા પર

તે

તાકયે ગયો...

શું સૂઝયું કે તે દોડવા માંડ્યો

સેંકડો ખાલી નજરોની પાર

ક્યાં ?

ક્યાં ?

ક્યા રણ તરફ તે દોડયે જ ગય છે ?

ક્યાં ?

ક્યા રણ તરફ તે દોડયે જ ગય છે ?

રસ-ગુફા-ઓળાઓથી ઊભરાતો શેલ
 ભીંસે
 શીદને આવ્યો ? શું છે અહીં ?
 નગરમાં ય શું હતું ત્યારે !
 હતું બધુંય રાજપાટ રાણી કુટુંબકબીલો
 નોય તું આ બધામાં રવડયા કરતો.
 મુઠ્ઠી વાળી દોડયો
 રાજવી આવ્યો ગુફા બહાર
 સામે
 રેતરેતનું રસ
 રેતનું આભ, રેતની દિશા, રેતની કિતિજ સઘળે રેતરેત
 એ
 ચાલ્યો, દોડયો, આઘડયો
 દિવસોના દિવસો, રાત્રીની રાત્રીઓ
 વળોટયું રસ-મેદાન-જંઝલ-ચ્છાડ
 આવ્યો ખંડેરોમાં
 ઝાડીઝાંખરે નૂટી પડ્યાં ખંડેરોમાં
 સમયસડયા કાટમાળે
 આથડે જૂએ સાંભળે
 ભાંગ્યા સ્તંભ- ભાંગ્યા દ્વાર- ભાંગ્યા ઝુખા- ભાંગી ભવ્ય પરસાળો
 પર
 પડતા ખખડતા ખાલી કાળઝાળ તડકાઓને
 નગર
 અહીં નગર
 ક્યાં ? ક્યાં છે નગર ?
 છે ખંડેરોના ઢગ પર
 પડે તડકા પવનો વરસાદ
 આ સંભો- આ તોરણો ? આ મહાલયો મારા ?
 નગર
 આ નગર મારું ?
 ક્યાં છે નગર ? ક્યાં છે નગરજનો- ક્યાં છે માતાપિતા પત્ની ?

ક્યાં ? ક્યાં મું બધું ? સમય કેટલો વલો કેટલો

દોડ્યો

એ

દોડ્યો ખંડેરોની બહાર

એ

દોડતો સ્થો રણ તરફ... યુદ્ધ તરફ

એ

દોડ્યે જ ગયો...

વાનનો છેડો હાથમાં આવતાં

એ

ઊઠ્યો,

બારી પાસેથી હટી દ્વાર પાસે ઊભો

ઓરે નાખી છેલ્લી નજર

(કથામાંના રાજવીએ ખંડેરો પર જેમ નાખી હતી નજર

છેલ્લી નજર)

ઊતરી આવ્યો નીચે

સામે

ખખડતા બળબળતા નગરની પાર

આકાશની કોર પર

કરવતની પાર જેમ ફરતા તડકા પર

તે

નાકયે ગયો...

શું સૂઝ્યું કે તે દોડવા માંડ્યો

સૈંકડો ખાલી નજરોની પાર

ક્યાં ?

ક્યાં ?

ક્યા રણ તરફ તે દોડ્યે જ ગય છે ?

ક્યાં ?

ક્યા રણ તરફ તે દોડ્યે જ ગય છે ?

THREE POEMS □ JAWAHAR BAKSHI

□ Tr. NITA RAMAIYA

1.

I will be the pollen when you are the early morning frost,
Imagine my being trapped in mist.

Kidnapped while asleep to your town I am brought,
Imagine my waking up from sleep.

Right at the dot of the arrival of your boat,
Imagine my being changed to a whirl.

My dreams are preoccupied I don't know with what,
Imagine your asking why you are not there.

Saying good-bye, we parted in one single shot,
Imagine my encounter with you on the road.

2.

The illusion which sheltered me is all shattered
I could recognise the footsteps of all others again.

The day has been virtually eventless throughout
The sun rose and it also set once again

I have got a reason to keep my mind pleased
As the house of chances is burnt once again

First I went to the door and came back from there
There is nothing much that could be noted again

The very melancholy of mine is now a matter of faith
Today I have no heart to wait for you once again.

3.

The dark doesn't go back to its own nest
And the sun doesn't emerge from your eyes

Melancholy swirls round in the dome of my breath
Neither a wall, a pillar nor a corner is visible to my eyes

I enter the capital city after my victory everywhere
Roaming in the lanes, I can't trace my house with my
eyes.

Where am I, someone should tell me, near whom am I ?
The sun ! Oh the sun ! Is the sun there in front of my
eyes ?

પાછી વળી છું ! □ ભરત ભટ્ટ “નરલ”

બરડા સ્વાસ ફૂંક્યો ? અરે ? વાંસળી છું,
હે ઈચ્છા ! જનમથી હું હૈયાબળી છું !
આ દ્વાનસપછું મારે પેટાવવું છે.
હવે, કાશ ! અંતિમ દિવાસળી છું !
ધણી વાર છું આમ વેતની નદી હું -
ધણી વાર ભેખડ બની ખળભળી છું !
ધૂમાડો, ધબા, ધારણા, ધડ, ધબકવું -
હવે હું પ્રતીક માત્રથી વેગળી છું !
'ભરત'ની ભીતર છે 'ભરત' એક બીજો -
ભરતમાં જઈને હું પાછી વળી છું !

આદરણીય સુરેશભાઈ,

ગુજરાતી ભાષાની છટાઓ અને મિળજ માણવા કવિતા અંક ૧૪૭ના શ્રેષ્ઠ
કાવ્ય “ઓચ્છવવાવની એકોક્તિ” મારી દૃષ્ટિએ છે. પંક્તિઓ બાહ્ય અર્થ
વગર સરળ રીતે સમજાય છે. કાવ્યમાં ભાષાનો “ઓચ્છવ” છે.....
“પાંડિત્યથી પ્રચુર તમારી ભાષાની ભવાઈ,” “ભાષાંતરનું મુઝિયમ,”
“મોભાનું મલમલ,” વિ. કવિશ્રી સરિસર જોયી ચિખિત આ કાવ્ય ગુણવત્તાના
મદ્ય અને અભિનંદનને પાત્ર છે.

કૃષ્ણકાંત પારેખ

પિંગલદર્શન □ ચિમનલાલ શિ. ત્રિવેદી

કવિતા લખનાર અને લખવા ઈચ્છનારને માટે, તેમ જ કવિતા જાણવા-માણવા અને નાણવા ઈચ્છનારને માટે પણ પિંગલજનું જ્ઞાન, ઇંદ્રયાસનું જ્ઞાન અનિવાર્ય લેખાથ. આજકાલ અછાંદસ જ લખનારા નવકવિઓને ઇંદ્ર જાણવો ને ઇંદ્રમાં લખવું એ કદાચ વર્ષ કરસત ધારની હોય તો એ કવિ અને કવિતા બંનેનું દુર્ભાગ્ય જ ગણાવ. અછાંદસ લખનારે પણ કાવ્યકલાને પામવા માટે ઇંદ્રની કસોટીએ પાર જિતવું સ્વં. રમનાસત્ત્વણ પાઠકનો મહત્ત્વનો ગ્રંથ 'બ્રહ્મપિંગલ' સૌને માટે સમજવો પચાવવો અઘસે. એટલે આરંભકાર માટે આ પુસ્તક પાછું ઉપયોગી.

'પિંગલદર્શન' પુસ્તકમાં સંનિષ્ઠ વિવેચક ચિમનભાઈ ત્રિવેદીએ ઇંદ્ર સમજવા ઈચ્છનાર વિદ્યાર્થી કે અન્ય કોઈનેય સરળતાથી સમજાવ એ રીતે ઇંદ્રજ્ઞાનનો પરિચય આપ્યો છે.

દરેક જાસને એની પોતાની પરિભાષા હોય છે અને જાસ સમજવા ઈચ્છનારે એ પરિભાષા પણ જાણવી જરૂરી છે. ચીમનભાઈએ આરંભમાં પિંગલ વિશે, કવિતા અને ઇંદ્ર વિશે મનનીય નોંધ મૂક્યા પછી ઇંદ્રજ્ઞાનની પારિભાષિક સંજ્ઞાઓ ઉદાહરણે આપીને સ્પષ્ટ કરી છે, તેમાં અક્ષર, લઘુ-ગુરુ, ગણ, સંધિ, સ્થોકભંજ-શુનિભંજ, સમવૃત્ત-અર્ધસમવૃત્ત વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

લેખકે ઇંદ્રનું ચાર વિભાગમાં વર્ગીકરણ કર્યું છે. [રૂપમેળ (અખંડ અને સખંડ), માત્રામેળ, સંખ્યામેળ અને લયમેળ] રૂપમેળ અને અક્ષરમેળનો ભેદ સ્પષ્ટ કરીને રૂપમેળ ને અક્ષરમેળ માટે વર્ણમેળ સંજ્ઞા પ્રયોજવી એ યોગ્ય નથી એમ દર્શાવ્યું છે. આ ચારે પ્રકારના ઇંદ્રની સામાન્ય માહિતી પછી રૂપમેળ અને માત્રામેળનો ભેદ વધુ સ્પષ્ટ કરવા લેખકે તેનાં જુદાં પડતાં લક્ષણોની તારવણીનો કોઠો પણ મૂક્યો છે. આ બધા પ્રકારના મળીને કુલ ૫૯ (ત્રિંશં, અન્ય ભાષામાંથી આપણે મેળવેલા અંજની, દિડી, અલંચ વગેરે પણ લેખકે બૂઝ્યા નથી). ઇંદ્રોની વિવ્રતવાદ સમજ એકદમ સ્પષ્ટતાથી અને દરેકનાં એકથી વધુ ઉદાહરણે દ્રશ્ય આપી છે. એટલું જ નહીં, એ જ ઉદાહરણોમાં આવના ધનિભંજ વગેરેનો નિર્દેશ પણ ને તે સ્થળે કર્યો છે. અન્ય વિદ્વાનોએ ઇંદ્રજ્ઞાનની જ ચર્ચા કરી છે તેનાં તારણો પણ લેખકે અહીં જુદા જુદા ઇંદ્રોના સ્વરૂપની ચર્ચામાં રજૂ કરીને ઇંદ્રજ્ઞાન એવેના અઘટન વિચારોને પણ સમાવ્યા છે.

છેવટે ઇંદ્રસૂત્રિ કક્ષાવારી પ્રમાણે આપી છે, તેની ઉપયોગિતા સ્પષ્ટ છે.

આજે છંદ પ્રત્યે કંઈક ઉપેક્ષા સેવાય છે ત્યારે છંદની કસરતનો 'હાઉ' દૂર કરે ને છંદમાં લખવા પ્રેરે એટલી સરળતાથી છંદશાસ્ત્રને રજૂ કરતી આ પુસ્તિકા પાંત્રીસેક વર્ષથી અપ્રાપ્ય હતી, તેની સુધારેલી આવૃત્તિ તૈયાર કરવા ચિમનભાઈને અને એસ.એન.ડી.ટી. યુનિવર્સિટીના યુજ્જ્વલ વિભાગ તરફથી તેનું પ્રકાશન કરવા બદલ સુરેશ દલાલને અભિનંદન ઘટે છે.

— જયદા મહેતા

ચિમનલાલ શ્રી. ત્રિવેદી, ચિત્રલદર્શન, ૧૯૯૧, શ્રીમતી નર્મીબાઈ દામોદર ઠાકરસી યક્ષિકા વિદ્યાપીઠ, મુંબઈ. પૃ. ૯૫, મૂલ્ય રૂ. ૩૦.૦૦].

બંધ દ્વારમાં કશુંક સળવળી જવું

□ રમણીક સોમેશ્વર

આમ સ્મરણોમાં સમી સાંજનું ઢળી જવું
આ મારા સ્થિર ચરણનું ય લડખડી જવું
ક્યાં સરળ હોય છે ખોવાઈ જવું એમ સહજ
ક્યાં સરળ ગમતી ક્ષણોનું સહજ મળી જવું
ભલે ને સાવ વિખેરાઈ જવાનું હો પછી
ક્યાં મળે સાવ અણીશુદ્ધ ખજભળી જવું
કંઈક થીજી ગયું છે મારા કંઠની વચ્ચે
હું સતત શોધતો રહ્યો છું ઓગળી જવું
સ્તબ્ધ ઊભો છું મીટ માંડી મારા દરવાજે
ને બંધ દ્વારમાં કશુંક સળવળી જવું

વાસંતી વાસર

□ જયદેવ □ હ. ભાયાણી
(સંસ્કૃત)

મધમધે પુષ્પ રસગંધ

ને લુબ્ધ મધુકરગણે ડોલતી આગ્રની મંજરી
કાકલી - કલરવે કર્ણજ્વર અર્પતા કોકિલો -
તપ કરી ચિત્ત એકાગ્ર

મહીં સાધી પ્રાણપ્રિયાનો સમાગમ

રસોલ્લાસ તાલુ એક માણી રહી

દૂરદેશે રહ્યો પથિક

વિતાપતો કેમ કેમેય વાસંતી આ વાસરો.

મીઠાવેરો (એમ્પિન) □ ફિલિસ વેબ □ નીના રામેયા

સત્-સત્ય-આગ્રહ. સત્-સત્ય-આગ્રહ. મેં જોયું નહોતું ચલત્-ચલત્-ચલત્-ચિત્ર-ચિત્ર કે નહીં જોયેલ ઑપ્-ઑપ્-ઑપ્-પેરા (ફિલિપ ગ્લાસ નિર્મિત) અને ત્રણ વર્ષની ઉંમરે, ૧૯૩૦માં, હું ગ્રહણ કરી શકી નહોતી મીઠા-વેરો-વેરો-વેરો (અને સત્-સત્યની શક્તિ, બાળકો પામી જતાં હોય છે તેમ), પણ ગોંધીજીનો ફો-ઑલ્ડ, -ટો કદાચ જોયેલો હશે અખબારમાં, સુકલકડા પૃથ્વ મનુ-માનવ અને તેમના અહોનેર અનુયાયીઓ અપાટાજંથ વહી જતા પાણીના રેલાની જેમ - બસો માર્શલ કાપતાં બેભાનના અખાતના પ્રવેશસ્થાને અરબી સમુદ્રના કિનારે દાંડી તરફ.

આજે અને ગઈકાલે અને પરમ દિવસે, તેમને (ઉંમર એકસઠ) હું (ઉંમર એકસઠ) જોઉં તે માટે ફરીથી બારણાં સરકતાં, અલ્પતમ શ્વેત વસના 'દર્શન' માટે, ફરીથી શ્વ-શ્વણ-સરવણ કરું 'બાળકોનું નાટક', એટલે કે છેક અમદાવાદથી દિવસના દસથી બાર માર્શલ ચાલવાની તેઓ વાત કરતાં હતાં ને.

સત્-સત્ય-આગ્રહ-હ-હા-હા, દાંડીકૂચના પ્રારંભ પહેલાં જ એમણે ગંભીરતાથી ઘોડે ઈરવિનને લખેલું, "તમે તમારો પગાર મેળવો છો. દર મહિને એકવીસ હજાર રૂ-ગિણ-પિયાનો પગાર.... તમે રોજના સાતસોથીય વધુ રૂ-ગિણ-ગિણ-પિયા મેળવો છો, ભારતની સરેરાશ આવક સાત આના (ચાર સેન્ટ) છે-સાત આના દિવસની આખરે (અરે-અરે-અરે?). આ રીતે તમે ભારતની સરેરાશ આવક-વક-વક કરતાં પાંચ હજાર ગણ વધુ મેળવો છો ? પહે પડીને, હું તમને કહું છું ગિડો વિચાર કરવા આ સર્વ-સામાન્ય-સિદ્ધ-અંત-સિદ્ધાંત બાબત..."

પહે પડીને ? અને તેઓએ ચાલ્યે રાખ્યું પથરાયેલી ખુખ-પાંદડીઓ પર, પથરાયેલાં પાંદડાં પર, ગામડે ગામડે જમજમકર થતો, ધૂ-ધારયતિ-ધૂ-ધૂ-ધારયતિ-ધરતીનું મીઠું, ક-દમ ક-દમ ક-દમ આજે કદમ.

અરબી સમુદ્રનાં આંસુના સ્વાદ તરફ, સાફ-આફ-ન્યા-યાફ-યાફ-શ-હ-હ-આહ-આહ, એક ચપટીબર સ્વ-તંત્ર-તા-આ-આઆ અડપવા માટે નીચા નખા તેમાં તેઓનું નજાકતબયું આભિજન્ય.

દોરડું □ અંધર્વન □ જયા મહેતા

(નમિળ)

પોલીથિનની મેલીમાં
પેડેલું દૂધ
બારણા સુધી આવીને
લઈ ગઈ.

શાકવાળાનો
અવાજ સાંભળ્યો
બારણા સુધી આવીને
ખરીદીને લઈ ગઈ.

સિનેમા - જાહેરાતની ગાડીનો
અવાજ સાંભળ્યો
બારણા સુધી આવીને
જોઈને ચાલી ગઈ.

સરથસમાં નીકળેલી
ઇશ્વરની પ્રતિમાને
બારણા સુધી આવીને
પ્રણામ કરીને ગઈ

ભિખારીનો
આર્ત સ્વર સાંભળીને
બારણા સુધી આવીને
ભીખ આપી ગઈ.

પતિદેવના પાછા આવવાનો
સમય થયો એટલે
બારણા સુધી આવીને
એમને લઈ ગઈ.

જે બારણા સુધી જઈને
સાસુ ઊભી રહેતી હતી
ત્યાં સુધી આવીને વહુ પણ
અંદર પાછી ફરે છે

ઝાડ સાથે બાંધેલી
ગાય બિચારી
દોરડાની લંબાઈ સુધી જ
ફરીને પાછી વળશે.

બારણા સુધીનું
માપ લઈને
એને બાંધતું પણ
આખરે એક દોરડું છે.

□ પન્ના નાયક

પહેલાંની જેમ
હવે
મને
કશું વાગતું નથી
ત્વચા ઉઝરડાતી નથી
લોહી ટપકતું નથી
કોરી ખાંતી વેદનાની ચીસ પડતી નથી
ને
આંખમાં ઝળઝળિયાં આવતાં નથી.
જગત સાંથે કરેલા
આ સમાધાનને પરિણામે
દૂખમાંથી નથી જન્મતાં
ચિત્કાર કરતાં કાવ્યો.....!

મુલાકાત થઈ એની સાથે રાઈના ખેતરમાં

□ નીલિમકુમાર □ જગ્યા મહેતા

(આસામી)

મુલાકાત થઈ એની સાથે રાઈના ખેતરમાં,

સાંભળ્યું હતું, આવી હતી એ કાલે પણ

એને એ પહેલાં પણ.

કંદોરો સંકોરો એમાં પોટલી બાંધીને

હઈ ગઈ ચાંદનીને !

એનું કહેવું છે -

ચાંદનીથી ભર્મો હોય એવો

એનો ભંડાર.

જાણું છું હું, એ ખોટું કહેતી હતી,

કારણકે

રાઈના ખેતરમાં પડ્યું છે લોહી !

તોપણ પોકારતો રહ્યો એને હંમેશાં

કહ્યું હતું, ચાંદની હઈ જવા માટે

આપીશ એક થેલો.

નહીં તો કંદોરો સંકોરતી એવી રીતે જાય છે-

કે શું હઈ જાય છે-

એ જોવા માટે

એને અડી પણ નથી શકતો !

જ્યોતિ-લહર જેવી બનેલી

ચાલી જાય છે વાડીની વચ્ચે થઈને

વાસ આવ્યા કરે છે એના લોહીની

રાઈના આખા ખેતરમાં.

□ કિશોર ચાહ

મારું ગામ

એક નાનકડો દસ્તાવેજ છે

ઈતિહાસનો.

નદીએ

એના પર

હસ્તાક્ષર કર્યા છે.

નીતિન સંડેસરા, ઇન્દુનાથ શીખરી, અમુના પ્રીતમ, હસીન્દ્ર દવે

ભારતીય વિદ્યાભવન (બોસ્ટન)ના ઉપક્રમે તથા 'આઠ દિન'ના સહયોગમાં યોજાયેલા સર્વ પ્રથમ ઑલ અમેરિકન-ગુજરાતી કવિ સંમેલનમાં ડાબેથી કાન્તિ મેઘાણી, શેહિત પંડ્યા અને મન્સૂરી.

મુલાકાત થઈ એની સાથે રાઈના ખેતરમાં

□ નીલિમકુમાર □ જવા મહેતા

(આસામી)

મુલાકાત થઈ એની સાથે રાઈના ખેતરમાં,

સાંભળ્યું હતું, આવી હતી એ કાલે પણ

અને એ પહેલાં પણ.

કંદોરો સંકોરી એમાં પોટલી બાંધીને

લઈ ગઈ ચાંદનીને !

એનું કહેવું છે -

ચાંદનીથી ભયોં લોચ એવો

એનો ભંડાર,

ભાણું છું હું, એ ખોટું કહેતી હતી,

કારણકે

રાઈના ખેતરમાં પડ્યું છે લોહી !

તોપણ પોકારતો રહ્યો એને હંમેશાં

કહ્યું હતું, ચાંદની લઈ જવા માટે

આપીશ એક થેલો.

નહીં તો કંદોરો સંકોરતી એવી રીતે જાય છે-

કે યું લઈ જાય છે-

એ જોવા માટે

એને અડી પણ નહીં થકતો !

જ્યોતિ-લક્ષ્મી જેવી બનેલી

ચાલી જાય છે વાડીની વચ્ચે થઈને

પાસ આવ્યા કરે છે એના લોહીની

રાઈના આખા ખેતરમાં.

□ કિશોર સાલ

મારું નામ

એક નાનકડો દસ્તાવેજ છે

ઈન્દિયસનો.

નદીએ

એના પર

લક્ષ્મીન કર્યા છે.

નીતિન સાંડેસરા, હેન્દ્રનાથ શીખરી, અમૃતા પ્રીતમ, હરીન્દ્ર દલે

ભારતીય વિદ્યાભવન (બોસ્ટન)-ના ઉપક્રમે તથા 'આઠ દિન'-ના સહયોગમાં યોજાયેલા સર્વ પ્રથમ ઑલ અમેરિકન-ગુજરાતી કવિ સંમેલનમાં પ્રબેશી કાન્તિ મેઘાણી, સેસિલ પંડ્યા અને મન્સુરી.

ଅମିତାଭ ବଚ୍ଚନ

ଶେଖ

ધર્મવીર બારની

ગાકલ આદિલ અમ્મરી

એક કતાર અમ્મરી હલકા લો દાખા કર દિયા
 એક મુલ્તે ખાક ને દિવારી લો સોદા કર દિયા
 મેરે રૂટે હોમલોલે પર નિહલતે દેખ કર
 ઉસને દીવારોંકો અમ્મરી ઓર બંધાકર દિયા
 વારદાલે કલ્લ દિવારી હમને ફરકી વાત સો
 ઓર હથોંહલ ઉસકો ખુદ હી લેખાકર દિયા
 ઉસકી વારાલી હા સુલ્લ જલ સવા નેકે પે થા
 એક હુદ્દે દિવારીને અર પે સ્થાપા કર દિયા
 દુનિયાઅરકી ખાક કોઈ લખલા ફિરવા હૈ અલ
 આપને દર સે ઉઠા કર કૈસા સ્થવા કર દિયા
 અલ ન કોઈ ખોદ દિલ્લે ઓર ન અંધોંમે કોઈ
 લૂને મર્જે બાબા હા બીમાર અરકા કર દિયા
 લૂલ ના કે ઉલ લેરે જલો કદમ લો માંદ પર
 દેખ દેખ હથોંકો ઉસને અલ સાસા કર દિયા
 હમ કે કોહને અ રહેથે હમકા દીકો વસમલલ
 બીમારે ઉસને અમાનક ગૂંજ ગુજા કર દિયા
 હમકો વાલી કે લિલેલી ઉમકે લલ દિલ્લે નહીં
 જોર કો બોસા દિયા લો મું સે દિખલા કર દિયા
 તીલ્લીકી બી કોઈ હા દોલી હૈ અખિર મિલાં
 મુર્થ પરચરકે જલા કર હી મયર કર દિયા
 સારે ઉસલાદે સુખ વફલીઅ ફરમાલે રહે
 ભક્તમે હમને લો દિલક બેજા હલકા કર દિયા
 જાને ઉમકે મુલ્તઝિર જોંકે હૈ કાદૂ ફેર કર
 દિલ્લે દર ખાલિલ કો આદિલ હમને વજાલ કર દિયા

મુલ્તે ખાક = મુદ્દી માટી
 વારદાલે કલ્લ = દબાવેલ
 ફરકી = કાળાનિહ
 હુદ્દે દિવારી = આગળનો ગલ્લ
 મર્જે ગાબાં = અંધોંમાં ગૂંજ
 કાસા = લિલાયા

હમકા દીકો વસમલલ = હિંદુ વારાખીલ
 અંતિમ અંદોરો
 ગૂંજ = હિંદુ વારાખીલો અંદોરો ન
 ગુજા = ન'ને અંદોરો દાલ બમલલ વાલે
 તીલ્લીકી = અંધકાર
 લકલીઅ = કદ પ્રમાણે કાલખંદીલી વડમ્પી

સુદ્ધમીલા વ. સવેલ્યેવા

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ

અમદાવાદ

૨૭.૧૨.૧૯૯૧

આદરણીય સુરેશભાઈ,

આપના પુસ્તકોનું પાર્શ્વ સમુદાય.
મને બહુ જ આનંદ થયો. આપનો બહુ
બહુ આભાર. હવે ગુજરાતી અર્વાચીન
કવિતા વિશે માનું અને મારા રશિયન મિત્રો
કામ બધારે સફળ થશે. Your 'Vibration'
is beyond comparison.

હવે હું અર્વાચીન ભક્તિ કવિતાએ
બાંધું છું તો આપના 'એકાન્ત' સંગ્રહમાંથી
'એકાન્ત', 'મોરલી', 'કપડો' 'કેમ સાંધું', 'ભીંગતે
પરોડ', 'મનને એકાન્ત', 'તો જાણું', 'નામ' મધુર
તબ', 'નિકટ નહીં બનવામાં' કવિતાઓનો અનુવાદ
કરવા માનું છું આપની સર્જનાત્મક પ્રક્રિયા
વિશે 'સંપર્ક'માં સવસ્થ લેખો બાંધું છું.

તા. ૧લી જાન્યુ.થી શરૂ થતાં તબાબતના
આપને અભિનંદન સાથે સાથે આપના સારા
મારો અતી સુભકામના સાથે વિરમું છું. સુદ્ધમીલા સમુદાય

[માને જ્યારે ગુજરાતીઓ જ ગુજરાતી ભાષાને અવગણે છે ત્યારે એક રશિયન સનાતી
ગુજરાતી ભાષાનો અભ્યાસ કરે છે અને આનો પત્ર લખે છે તે બહુ માટે પ્રસન્ન થઈ શકે છે.]

મારે મારા સંબંધોની કુંડળી માંડવી છે

□ સુરેશ દલાલ

મારે આત્મકથા લખવી છે.

હું મને પૂછવા કરું છું

કે આ આત્મકથા કોને માટે ?

શા માટે ?

વર્તમાનથી છૂટવાની આ છટકભરી તો નથી ને ?

મારી સ્મૃતિ

ભૂતકાળની ઘેરીઓમાં

સત્યને ઘોષવા માટે

નીકળી પડી છે,

જેમ કોઈ અભિસારિકા

કાળી રાતે

પ્રિયતમના સંકેતસ્થાને

મળવા નીકળી હોય એમ.

મારે ભવના ભૌંસતળિયામાં

ઠેઠ પહોંચીને

મારી વાતને

આકાશની અગાથી પર

મૂકવી છે.

કેટલાયે દટાઈ ગયેલા સૂરજને

આકાશમાં ચંદ્રની જેમ

નક્ષત્ર - તારા - ગ્રહોની જેમ

ફરી પાછા

સ્મતા મૂકવા છે,

જેથી હું મારું વીતી ગયેલું

જીવન નવેસરથી જીવી શકું.

શૈશવની કેટલીય લીલા
 છવવાના પ્રપન્નોના ચીલામાં
 સમેટાઈ ગઈ છે.
 બધી ભુલાઈ ગયેલી રમતો
 ફરી પાછી રમી લેવી છે.
 કેટલીય જિદ્દ, કેટલીય મમતો
 વીસરાઈ ગયેલાં કેટલાંય વ્હાલ,
 વ્હાલને યાદ કરી લેવાં છે.
 મારે ચૂપ રહેવું છે
 અને કાગળને બોલતો કરવો છે.
 ઘટનાઓ તો કેટલીય ઘટી છે,
 પણ એ ઘટના સાથેનાં
 સંદેહો મેં જ બાણ્યાં છે,
 મેં જ માણ્યાં છે.
 મારે કેવળ ઘટનાઓ નથી કહેવી,
 પણ એ ઘટનાઓના નેપથ્યમાં
 જે સંદેહો છે, એને
 ધબકતાં કરવાં છે,
 વહેતાં ઝરણાંની જેમ,
 ધાયલ હરણાંની જેમ,
 તૂટી ગયેલાં તરણાંને
 ભૂમિમાં ફરી પાછાં સેપવાં છે.
 તરણાં પર બાજેલાં આકળબિંદુઓને
 એક રેશમી દોરામાં પરોવીને
 રચવી છે એક
 વૈજયંતીમાળા.
 વર્ષોથી આ માળા
 કોઈકના કંઠ માટે ઝૂંપ્યા કરે છે.
 એની ઝૂંપણાની વાત,
 એની સ્ફુરણાની વાત
 મારે કહેવી છે

કોઈ પણ પ્રકારના
 ઢાંકપિછોડા વિના.
 મારે મને થયેલા
 અન્યાયોની જ વાત નથી કરવી,
 પણ મેં કરેલા
 અન્યાયોની વાત પણ
 અન્યને અને મને
 ફરી પાછી કહી જોવી છે.
 મારા અરીસામાં હું કેવો લાગું છું,
 કમમાં કમ એટલું જાણી શકું
 તો પણ જનીમત.
 અરીસો ક્યારેક - પૂસર છે,
 ક્યારેક મલિન.
 એમાં પાર વિનાની
 તિરાડો પડેલી છે.
 તરડાયેલાં પ્રતિબિંબોની
 હાંફ પણ સંભળાય છે.
 અરીસો ક્યારેક ચોખ્ખો પણ થયો છે,
 તો ક્યારેક મેલોદ્રટ.
 શું સારું કે શું ખરાબની
 તુલના નથી કરવી.
 તુલના કરવાનું કામ તો
 હું કાળ સિવાય કોઈને ન સોંપું.
 મારે તો
 હું જે હતો અને હું જે છું
 એની જ વાત કરવી છે.
 તમારી પાસે કેવો લાગીશ
 એનું મહત્વ મને કાંઈ નથી.
 મારી પાસે હું કેવો લાગીશ
 એનું જ મમાવ છે,
 એનું જ મહત્વ છે.

હું જેટલું લાજણીથી છવ્યો છું.
 એટલું બુદ્ધિથી છવ્યો નથી,
 એવો એકસર કરવામાં
 જો કોઈને અસમત્વ લાજતું હોય
 તો મને એની પરવા નથી,
 શરમ નથી.
 હું ગૃહસ્થી ભણે હોઈ,
 પણ ભીતરથી જિખરી છું.
 મેં બિનસલામતીની વાતો કરી
 પણ ક્યારેક
 સલામતીની ચિંતા પણ કરી છે.
 વિરોધોની વચ્ચે વહેવામાં
 હું ખૂબ વહેરાયો પણ છું
 અને વિરોધોની વચ્ચે
 વહેવાનો આનંદ પણ
 મેં મળલખ માણ્યો છે.
 પ્રવાસે નીકળું છું
 ત્યારે મને ઘર છોડતું નથી
 અને ઘરે હોઈ છું
 ત્યારે પ્રવાસની ઝંખના જાણે છે.
 હું માણસોની વચ્ચે રહ્યો છું,
 પણ એકલો.
 હું એકલો રહ્યો છું,
 પણ માણસોની સ્મૃતિથી ભર્ષાભર્ષા.
 હર્ષાભર્ષા છવનને
 અગ્નિદાહ અપાનો પણ મેં જોયો છે.
 અને નવજાત શિશુને
 પાસણમાં ઝૂલતું જોયું છે,
 તો એને માટે ખોદાના ખાડામાં
 એના ઉપર માટી અને ફૂલો
 પણ મૂક્યાં છે.

સમજાનેથી પાછા વળતાં
 જાણે કે હું સમજાન તરફ જનો હોઈ
 એવું પણ અનુભવું છે.
 સંબંધોનાં શિખર અને ખીણ
 બંને જોયા પછી
 બેસાદ છબે
 નવા સંબંધોને પણ જાણ્યા છે.
 સંબંધ તો એક જ,
 સ સાથેનો.
 મારે મારા
 આ સંબંધોની
 કુંડળી માંડવી છે.
 કવચ અને કુંડળ
 ઉતારી નાખીને
 કર્ણની જેમ
 મારે અર્જુન અને કૃષ્ણ
 બંનેને ઓળખતાં ઓળખતાં
 એમનાથી જ થાપલ થઈને
 પ્રવાસ કરવું છે
 મારા જ મરણ તરફ.

□ કિશોર ચાલ

રોજ
 એક સોદાસર
 રોજની ખરીદવા નીકળે છે
 અને
 કેટલાંય ઘરોમાં
 અંધારું થઈ જાય છે.

સૂર્યગ્રહણ કે ચંદ્રગ્રહણ વખતે જ જે હાથી જન્મે છે એના માથામાં મોતી પાકે છે એવી એક માન્યતા છે.

ઘર, કુટુંબ, સમાજ, ધર્મ અને શાસન એક રીતે જોઈએ તો ચાંદ અને સૂરજ સમાં છે. આ બંધો જ્યારે ગ્રહણથી ગ્રસ્ત હોય ત્યારે સ્વાભાવિકપણે જ કોઈ કવિ કે લેખકની ચેતના વિસ્ફુલ્લ થતી હોય છે અને એ હકીકત છે કે એના અંતરમાં પણ પહેલાં હાથીની જેમ મોતી પાકતાં હોય છે પણ આ મોતી છે દર્દનાં મોતીઓ.

ચેતનાની યાત્રા બહુ લાંબી હોય છે - ઘર-કબીલાને જ્યારે તૂટી રહેલા સંબંધોનું ગ્રહણ લાગે છે ત્યારે જે ચેતનાનો વિસ્ફોટ થાય છે એના દર્દની પરાકાષ્ઠા આપણી વેદના જેવી જ હોય છે...

સમાજ ઉપર જ્યારે અન્યાયનું ગ્રહણ લાગે છે ત્યારે ચેતનાના એહસાસની તીવ્રતા આપણને ઘાય છે તેવી જ હોય છે...

મજહબના ચાંદને જ્યારે જાતીયતાનું ગ્રહણ નડે છે, ત્યારે આસમાનની આભા તડપે છે, એવી તડપનભરેલી ચેતના આપણા જેવી જ હોય છે...

અને જ્યારે રાજનીતિને સત્તાના હવસનું ગ્રહણ ઘેરી લે છે ત્યારે ધરનીનો આત્મા જે ચિત્કાર પાડે છે, એ ચેતના પણ આપણાં જેવી જ હોય છે...

વિશ્વના સાહિત્યિક ઇતિહાસમાં દર્દનાં મોતી મળે છે, પરંતુ એક કલ્પનવેશની ચેતનાને જિંદગીમાં કેટકેટલાં ગ્રહણોનો સામનો કરવો પડે છે અને બરદાસ્ત કરવા પડે છે એનો અંદાજ કોઈને હોતો નથી...

જ્યારે સંબંધોના વિચ્છેદથી મનનો વિશ્વાસ ઊડી જાય છે ત્યારે આપણા માનસ પર એક એવી ઘટના ઘટે છે જાણે કે આપણી આંખોએ ચાંદ-સૂરજના તેજનો કેટલોક હિસ્સો ખોઈ નાખ્યો છે.

જાતીયતા અને વાડાબંધીમાં સચતા હાથે વડે જ્યારે જીવનદીપો બુઝાવી દેવામાં આવે છે ત્યારે આકાશમાં રહેલા ચંદ્રને ગ્રહણનો વેષ લાગે છે.

જ્યારે સત્તાનો હવસ કાળખંડિભાંગ વાદળોની જેમ છવાઈ જાય છે અને લોકોનાં પોતાનાં મકાનોની રોશની પણ ખોવાઈ જાય છે ત્યારે આકાશમાંના એ સૂર્યને ગ્રહણ લાગે છે.

કોસ્મિક શક્તિઓના જ્ઞાન-વિજ્ઞાનને જાણનારાઓએ મોતીના રંજ ઓળખ્યા, તારીરને જાણી અને કહ્યું કે - જે મોતીનો રંજ ચંદ્ર જેવો હોય એનો દેવતા ઈન્દ્ર હોય છે. મોતીનો રંજ પીળો હોય તો તેનો દેવતા વરુણ હોય છે. પાકી રપેલા દાડમના દાણાની જેવો જે મોતીનો રંજ લાલ હોય તેના દેવતા વાયુ હોવાનું મનાય છે અને મોતીનો રંજ અગ્નિશિખા જેવો ચમકતો હોય તો તેના દેવતાગ્રે અગ્નિ હોય છે અને જે મોતીનો રંજ ઘેરો શાહી જેવો

હોમ તો નેનો દેવતા થમ હોમ છે.

દર્દના કોણ બાણે કેટલા રંગ હોમ છે અને આ દર્દ જોને થયું હોમ છે
એને ઇશ્વર બાણે કંઈ કેટલાયે રંગો બેવા ષડના હોમ છે. કંઈ કેટલાયે
દેવતાઓને સાંભી લેવા ષડના હોમ છે.

હું કલી શકું છું કે મેં આજ સુધી જે કંઈ લખ્યું છે એ એક લાંબી
ગદ્ય-ચાથા છે...

આ ચેતના કોણ બાણે કે ક્યાં ક્યાંથી ઉદ્ભવે છે અને મેં એવી એ
ચેતનાને ચંદ્રોમાં ઉતારી છે જેમ કે -

હું દ્રવિડ દેશની કન્યા

દ્રવિડ દેશથી આવી છું

હું એક લાભ-કન્યા છું

હું એક કાળ-કન્યા છું

યુગોની પ્રદીપ્તિ ફરતી

હવે પ્રજા કહેવાઈ છું.

હું દ્રવિડ દેશથી આવી છું

હું રાજમહેલોની સુવાસ છું

મંદિરના હવનનો પુમાડો છું

અને ઝૂંપડીનો મૂંઝાલો છું

જે હું મારા ખોખામાં લાવી છું

હું દ્રવિડ દેશથી આવી છું

ઈજ્જતની લાલ ઘુંદડી હતી

હતકનું રપામ ઓઠણું હતું

એ જ પોચાક અને પાલવ બન્નાં

હવે હું ખુદમાં સમાઈ છું

હું દ્રવિડ દેશથી આવી છું

અને હું એમ પણ કલી શકું છું કે જ્યાં સુધી કોઈ પણ ગદ્યસાધને
આપણાં આંતરિક મનનું બાહ્યન પોત નસીબ નથી થતું ત્યાં સુધી એ
ગદ્યસાધા ખસ અર્થમાં ગદ્યસાધા બનતી નથી. એનો પુકાર બધારથી નહીં
પણ આપણી પોતાની નસ-નસમાંથી સંભળાવી જોઈએ.

નહીં, આ ખામોશીના ઝાડ પરથી

મેં આ અલસો તોડવા નથી

આ તો વૂઠ નિધિ વેરાઈ ગયા ■

એ અલસો હું વીણું છું....

નહીં, હું નમને કે બીજા કોઈને

કંઈ જ કહેતી નથી
આ તો જે મારી રોજગમાં બોલે છે
એ દર્દને હું સાંભળું છું...

એક લાંબી વીજરેખા હતી
જે મારી છાતી આરપાર પસાર થઈ હતી
આ તો થોડાક એના ટુકડાઓ છે
જેને હું મારી આંગળીઓને વેઢે ગણું છું...

અને શ્રાદ્ધામામાની પવનપાવડી પર બેસીને
સફેદ પૂણી જેવાં વાદળાંઓ લાવી હતી
આ તો એમાંના જ થોડા નાણાવાણા છે
જે હું વાણી રહી છું

નહી, આ ખામોશીના ઝાડ પરથી
મેં આ અક્ષરો તોડ્યા નથી
આ તો વૃક્ષ નીચે વેરાઈ ગયા છે
એ અક્ષરો હું વીણું છું

અંધકાર કે અંધાધૂંધી સામે ન જાણે કંઈ કેટલા અવાજો ઊઠે છે, એની સામે કાન્તિ પણ થઈ શકે છે પરંતુ આ બંધી પરિસ્થિતિમાં મહત્વની વાત એ છે કે આપસિદ્ધી ગ્રહણ વખતે જો ચેતના પ્રકટે નહીં તો એ ચેતના વગરની છાતીમાં દર્દનું મોતી પાકી નથી શકતું.

ગ્રહણગાથા તો ત્યારે જ સાર્થક થઈ હતી. જ્યારે એમાંથી પસાર થતી વખતે મીરાંએ કહ્યું...

લાખ ચોરાસી બોરો ચૂડલો, ચેઅસે મેં કંઈ બાર... મેં લાખ ચોરાસી બુનાઈનો ચૂડલો પહેમો હતો, કંઈ વખત, કેટકેટલા જન્મ થયા, કેટકેટલા વિવાહ થયા પણ હું તો કુંવારી જ રહી ગઈ. મીરાં આગળ ઉપર કહે છે કે જનમ જનમ કીયા પતિ કેતા

ઓ તો પતિ દેહી કે સંગી

સતિગુરુ મિલિયા નાહિં

કુંવારી પૂં રહી.....

આ સતિગુરુ ગ્રહણ સમયે પ્રકટેલી ચેતનાના મોતી છે -

પ્રાચીન ભારતમાં એક ઋષિ થઈ ગયા, એમણે ઈશ્વર પાસેથી એક વરદાન માગ્યું હતું કે હું ભગવાન હું જે કંઈ બે હાથો વડે મેળવું એ હજાર હાથોથી લોકોને વહેંચી દઈ એવું વરદાન આપ. આજના સમયની વાત કરું તો હું દૃઢ વિશ્વાસપૂર્વક કહી શકું છું કે આ વરદાન સુરેશ દલાલને મળ્યું છે. એ પોતાના શબ્દો ભગવાન પાસેથી બે હાથથી બનેલા ખોબામાં ઝીલે છે અને

સહસ્રવર્ણી રીને લોકો વચ્ચે વહેંચી નાખે છે. એમની કવિતાની એક પંક્તિ યાદ આવે છે..." આખરે તો કોઈ માટી સાથે નહીં ચાલે, ફક્ત આ એક રસ્તો જ મારો હમસફર હશે."

ચેતનાની આ કેડી જેની સાથે ચાલે છે એમને હું નમસ્કાર કરું છું.
અંતમાં હું આજ બધાની સાથે આપણાં દેશ માટે દુઆ માનું છું -

કે દોસ્તો ! આ ઉદાસીભરી મોસમ બહુ લાંબી છે
દારૂગોળાની અંધ લઈને આવતી હવામી -
વૂસોની કૂંપળો... વૂસો પરથી ખરી પડે છે
ડાળોની કૂચ આકંઠ કરે છે -
અને વૂસાના મૂળિયાં સાથું જોઈને કહે છે કે -
આ તો કેવું તકીર છે...
જે એક જ માટીના લોહીને
કંઈ કેટલાયે ફિરકાઓમાં વિભાજિત કરે છે
નસનસમાંથી ફૂટતી નફરન...
તમામ બદલુઆઓ, માનાઓની કૂખને ઉજાડે છે

ઓ મારા ઈશ્વર !

બીજાઓની પીડા જાણનારા તારા બંદાઓએ તને એક પત્ર લખ્યો
હતો જેમાં વર્ણવી હતી લાલની દાસ્તાન અને લખ્યું હતું કે પ્રકાશ
દરરોજ ચાડીચુગલી કરે છે અને અંધકાર મકાનોની બારીઓ ખોલીને
પ્રવેશે છે

રોજ રાતે નીંદરનો ચંદરવો યુએ છે
બહાર થીસોની ખાર ચડી રહી છે
એનો અસમામ પાણીપાણી લઈ જાય છે
એ લોકો લાંડલાંઓમાં દાજ નહીં પણ ભય પકાવે છે
અને ભેસ્વાદ સાલન માટે
કોઈ મજાફમી - વિશ્વાસઘ્ની ચપટીબર મીઠું
કોઈ દુકાનમાંથી મળતું નથી
પરંતુ એમનો આ પત્ર ક્યાંય પહોંચ્યો નહીં
કારણ કે એ પત્રને સંખ્યનું સરનામું મળતું નથી.

મિત્રો ! દુઆ કરો કે શાન્તાનુકૃત પવન
અને કલ્યાણકારી ચાર્મ મળે
આ કુલાડીઓની પારદાર મોસમ જન્મ યઈ જાય
અને વૂસોની આવરદાને આંચ ન આવે
કળીઓ અને કૂંપળોના પાલવમાં

લીલાં પાંદડાઓની જવાની ખીલી જાહે
વટેમાર્ગીઓના નસીબમાં છાંયડાઓ હોય
અને એમનો પંથ પુષ્પોથી મહેકતો હોય !

દોસ્તો ! પ્રાર્થના કરો કે દુર્ભાગ્યના દિવસો પૂરા થાય
સૂર્યકિરણો દિમાગને હુંફ આપતાં મિત્રો બને
તો માતૃભૂમિના કાગળ પર ચમનની તારીખ આંકી ચકાય છે
ચાંદ-સિનારાની જ્યોત રસ્તાઓની સાલબર બને
તો આપણાં પગને ઠેસ વાગતી નથી
અંધકારનું મુકદ્દર પણ બદલી નાખે છે
દુઆ માગો કે સૂરજનો કિરણ
ઇન્સાનના મસ્તક સાથે મૈત્રી કરી લે
અને ચન્દ્રદેવી દીપક, અંધકારમય રસ્તાનો સાથી બને.

મિત્રો ! વતનથી વધારે મોટી કોઈ પવિત્ર દરગાહ નથી હોતી
દેશવાસીઓ ! તમારા દિલના દીવાને રોશન કરો.
અને આ આપણી પ્રાર્થના સ્વીકારાય એવી માગણી કરો

કહેવાય છે -

કે મનુષ્યના વૃક્ષ પર દુઆઓની ફૂલવેલ લાગે
તો ખુદ ખુદા મહેકી જાહે .છે
પ્રેમ-દીપક પ્રકટાવીએ
તો દરેકમાં ઇશ્વર નજરે પડે છે
વાતાવરણમાં વાસુદેવ મહેકી જાહે
તો બકનોની પ્રાર્થના સ્વીકારાતી હોય છે
દોસ્તો ! દુઆ માગો

૩૪૬૦૮

(‘અમૃતાધિષ્ઠેય’ના સમારંભમાં આપેલું પ્રવચન)

મુક્તક □ નીનિન વડગામા

બંધ રોજેરોજ સઘળાં બારણાંઓ હોય છે.
સાવ નિરાધાર હૈયાધારણાઓ હોય છે.
એમ વાગોળ્યા કરો ને એમ એ દૂઝ્યા કરે,
કેટલાં કરપીણ આ સંભારણાંઓ હોય છે ?

છેલ્લી બસ □ કૃષ્ણ રાણી □ કિચોર સાલ
(નિંદી)

સમય મને
પ્રતીક્ષાની લાઈનમાં
ઊભો રાખી ગયો છે

એમ કહીને કે
મારી બસ મને
અહીંથી મળશે.

ઊભા ઊભા થાકી ગયો છું હું
અથવા કદાચ
થાકીને ઊભો રહી ગયો છું હું.
બસ આવી

છતાં ચઢ્યો નહીં

સાચી બસમાં

ખોટા લોકો જોઈ

ઊતરી પડ્યો

ખોટી બસમાં

સાચા લોકોને જોઈ

હું ચઢ્યો જ નહીં

વખત વીતી રહ્યો છે

અને પ્રશ્ન પૂછી રહ્યો છે

હજી સુધી અહીં જ ઊભા છો ?

હું જવાબ આપું છું

“હજી સુધી સાચા લોકોથી ભરેલી

સાચી બસ નથી આવી.”

બસ સ્ટોપ પર

હું એકલો રહી ગયો છું

સમય ચેતવણી આપી ગયો છે

કે હવે જે બસ આવશે

તે છેલ્લી બસ હશે.

ઘોડી વાર પહેલાં

વિવારી રહ્યો હતો હું

આ બધા લોકો

ખોટી બસમાં બેઠેલા સાચા લોકો

અથવા સાચી બસમાં બેઠેલા ખોટા લોકો

ક્યાં જઈ રહ્યા હતા ?

ક્યાં ગયા ?

ક્યાં પહોંચ્યા ?

વિચારું છું

આ છેલ્લી બસમાં

ચઢવા ન ચઢવાથી

શો ફરક પડે છે ?

કંટાળો

□ બહાદુરભાઈ જ. વાંક

એરોફ્સ કોપી જેવા

એક સરખા

દિવસો જીવી જીવીને

હું એટલો કંટાળી ગયો છું કે

હવે પહેલી સવારનો

સૂરજ પણ મને

વાતી લાગવા માંડ્યો છે !

(મરાઠી)

હવે 'અસ્ત' જાસૂદના ઢગલા પર પીઠ ટેકવીને બેઠો છે
તે વાટ જુએ છે રજનીનો સાજશૃંગાર હજી પૂરો થયો નથી
થોડી વારમાં તે મંદમંદ પદન્યાસ કરતી તેની પાસે આવી પહોંચશે
તું તો ક્યારની સાજશૃંગાર કરીને અહીં બેઠી છે.

આજનો તારો સાજ તો જરા જગનિરાજો જ થયો છે
પોતાને હાથે જ પોતાનો સુંદર અંબોડો વીખેરીને તું બેઠી છે
તે અંબોડામાં મેં બાંધેલો ગજરો દૂર ફેંકી દીધો છે
હાથનાં કંકણો પણ ધણધણ કાઢીને તે રસ્તા પર ફેંકી દીધા

હું એ સહન કરીશ... ફરી હું પાસે આવતાં જ તું લાતો મારવા લાગી
છે,

હવે તને જામા નથી; તારા હાથપગ તારા જ લાંબાવચ વાળની
ચાર જુદીજુદી દોરી કરીને મેં જોરથી વળ ચડાવી દીધા છે.
હવે તું બિલાડીની જેમ મને દાંતથી બટકાં ભરવા લાગી છે.

ગાલ પર બેચાર લગાવીને લાલલાલ કરેલા તારા મોઢા પર
મેં મારા હોઠ મૂક્યા કે તરત જ વિજયનું હાસ્ય કરવા લાગી છે.

□ કિશોર શાહ

પીળા ઘાસમાં
લીલું પતંગિયું

મુક્તક □ મનોહર ત્રિવેદી

જવા દો
સુખની વાતોથી
હવે
મન નથી મહેકતું.

વિસ્તરેલું આભ ખજ પાસે હશે, અટકી જશે
કોઈ વળા પંથ પગ પાસે હશે, અટકી જશે
એક સુરભિત સાંજ અંતિમ શ્વાસમાં ભરતો હઈશ
દીપનો અજવાસ શય પાસે હશે, અટકી જશે

કવિતા □ મનમોહન □ જ્યા મહેતા

(મસદી)

રસિકો ! આ 'કવિતા' એટલે

ખુદ કવિને જ એક 'કોયડો' હોય છે.

સારા કાગળ, સારી શાહી

સાથે વિષય... એવી તૈયારીમાં

તે ઘણી વાર પોતાનું...

શબ્દ જ સજ્જતો આણે છે.

દરેક વખતે... દરેક સત્કવિતા

મૃત્યુ સાથે મસ્તી તે

જન્મ... મરણ તેને આધીન

જે ખુદ કવિને જ એક કોયડો હોય છે...

દીપ્તિપાને જ જે ફૂલ ફૂસાવે

તે શું બીજાઓને સુવાસના અણસારા આપશે ?

રસિકો ! ઘણી વાર

આ 'કવિતા' આમ આવે છે...

અને આંખનાં પાણી ઉપર

રેખા દોરી જાય છે.

તે રેખા પર પછી કવિ મજકૂર થાય છે

અલગતા 'રેખા' જ ભૂંસાઈ જાય છે.

શે'ર □ 'શબ્દ' નવસારથી

જીવન ગર્ભને જેને અંધે જીવતા હતા,

મૃત્યુની દોડધામ હતી, કોણ માનશે ?

અભિલાષા ! □ વીરુ પુરોહિત

(ગીત)

તને મળો વરદાન ! તું ઇચ્છા મુજબ ફેરે દર્પણમાં !
તું બિંદી કરતાં ચમકી ઊઠે, મને જુએ પાંપણમાં !

તું રતીભાર નાં પલકે તારી આંખ, નીરખતાં અમને,
આ એનું કારણ હશે, આગિયા ઝબકે મારાં સપને !

ને આઠ પ્રહર તારા રોમે શરણાઈ મંગલ વાગે,

સહુ કુંવારી કન્યા તારાં વ્રતનાં ફળને માંગે !

તું મૂકે પૂજાપા બદલે મારાં ગીત હવે સ્થાપનમાં !
તને મળો વરદાન ! તું ઇચ્છા મુજબ ફેરે દર્પણમાં !
તું બિંદી કરતાં ચમકી ઊઠે, મને જુએ પાંપણમાં !

તું મથે ઘણું પે તને નીરખવા તોપણ હું નજરાઉં,
છે અચરજ કે હું તારા ચહેરે તલ માફક ચિતરાઉં !

તું ફૂલ વીણવાનો સ્વાંગ કરીને છાતી ઉપર ઝૂકે,

ને દંતકથાનું નગર મઝાનું મારા કરમાં મૂકે !

તું બધું ભુલાવે જાદુગરની જેમ મને કામણમાં !
તને મળો વરદાન ! તું ઇચ્છા મુજબ ફેરે દર્પણમાં !
તું બિંદી કરતાં ચમકી ઊઠે મને જુએ પાંપણમાં !

ગઠબંધન □ ઇષત્ - કવિ

શી મોજમાં

મળ-મલિન-ભોજ કાગ-ટોળી

ગીધડાંની ચઢવણીથી

ચાંચ-ચણકે હંસનાં શિર ઠોલીઠોલી

વૃંદયાન કરી રહી

ચોપાસ ને ચોદિશ !

એ લોકો પૂછે છે : શુ ઈશ્વર ખૂબ એકલવાયો છે !

□ કાર્લ સેન્ડબર્ગ □ સુરેશ દલાલ

ઈશ્વરે કોદાળીથી મુઠ્ઠીબર માટી ખોદી કાઢી,
અને એ એના પર ચૂંક્યો
અને એને માણસના આકારમાં ઢાળી,
અને એમાં ફૂંક મારી
અને કહ્યું ચાલવાનું -
એ એક મહાન દિવસ હતો.

અને ઈશ્વરે આ કર્યું
તો શું એ એકલવાયો હતો ?
ઈશ્વરે શું પોતાને એમ કહ્યું હતું
કે મને સાધસજ્જવલો જોઈએ છે
અને એથી જ એણે માણસને ધરતી પર ચાલનો હતો કર્યો
અને ઈશ્વર સાથે વાણીવ્યવહાર થઈ શકે
અને જીતો ગવાઈ શકે
એટલા માટે જ શું એણે દેવળોને અલગ તારવ્યાં ?

આ બધા પ્રશ્નો છે
ગડબડિયા અશરોમાં જૂનીપુરાણી ગુફાઓમાં લખાયેલા
મોટાં દેવળોમાં એ ચિતરાયા છે
પુરુષો અને સ્ત્રીઓ પણ એટલાં બધાં એકલવાયાં છે
કે એ લોકો માને છે
કે ઈશ્વર પણ ખૂબ એકલવાયો છે.

અંધ અને બંધ □ વ્યાસ

બુદ્ધિશીલી-ગંધારીની આંખે પાટા-અંધ
ધૃત-રાષ્ટ્ર આજનાયે જન્મથી જ અંધ.

પદછી □ મનમોહન □ જયા મહેતા

(મરાઠી)

આ છૂટા વાળવાળી અમાસના ચોકઠામાં
તું પણ વાળ છૂટા મૂકીને ઊભી છે હવે
શ્રાંત હું તારી સામે પડ્યો પડ્યો જોઉં છું
તોફાનમાં ટકી રહીને આવેલા જહાજ જેવી તું.

તુષારે તારા જોરાંજ પર ટપકાં કર્યાં છે
તારા અંબોડાનો ગજરો જ હું વચ્ચેવચ્ચે સૂંઘું છું
અંધારું આંધળાનું ચિત્ર દોરે તેવું તે અછડતું ચિત્ર
ધૂતરાષ્ટ્ર વેચાતું લે, તેવો હું અને તું ચિત્રલેખા.

થોડી વાર તું એમ જ ઊભી રહે મૂઠ થઈને
અંધારામાં તારી કોણીઓ, હાથના પંજ, કટિના દીર્ઘ ઉભાર
પટપટ જેવા દેખાય છે, તારા જળામાં હું સપડાયો જ,
થોડી વાર પહેલાં મારા બંને હાથ તે વાળથી બાંધ્યા જ હતા.

પરંતુ હવે પડછાયા જેવી ઊભેલી તારી
પ્રકૃતિ હું છું, મારો પારો લાગેલી તું બિલોરી.

ટોળે વળે □ આહમદ મકરાણી

પાંખમાં આખું ફલક ટોળે વળે;
ને જળામાં ક' હલક ટોળે વળે.

એ પળે હું એકલો હોતો નથી
જે પળે આખું ખલક ટોળે વળે.

સંગોપિત □ કાવાફી □ સુરેશ દલાલ

(ચીક)

મેં જે કેં બંધુષે કયું અને બંધુષે કહ્યું
એમાંથી હું કોણ હતો એ જાણવાનો કોઈ પ્રયત્ન ન કરો.
મારા જીવનની રીતભાતને અને મારાં કાર્યોને
અવળાંસવળાં કરે એવો અંતરાય તો હતો જ
અનેક વાર એવો ઘણું અંતરાય હતો
કે જ્યારે હું કેક કહેવાની શરૂઆત કરું
ત્યાં તો મને અટકાવતો.
મારાં મોટે ભાજે ઉપેક્ષિત કાર્યોમાંથી
કે મારાં મોટા ભાજનાં નકાબી લખાણોમાંથી-
ફક્ત એમાંથી જ હું સમજાઈશ
શક્ય છે કે કદાચ એની એટલી નિસ્ખલ ન પણ હોય
કે ખરેખર હું કોણ છું એ શોધવાનો
આટલો પ્રયત્ન ઘણું આવશ્યક ન હોય.
મછીંથી, આથી વધુ પૂર્ણ સમાજમાં
કોઈક મારા જેવા જ બંધારણનો મારા જેવો જ
એ નક્કી જ પ્રજટશે અને વધુ મુક્તિ માણશે.

બારીઓ □ કાવાફી □ સુરેશ દલાલ

આ અંધારા ખંડોમાં હું જીવું છું મારા ખાથીખમ દિવસો,
હું મોળગોળ રજાઓ કરું છું
મથા કરું છું બારીઓને શોધતો
બારી ખૂલશે ત્યારે કેવો મોટો હાથકાસે થશે.
ઘણું બારીઓ ત્યાં જડતી નથી -
અથવા હું તો એને નથી શોધી શકતો અને કદાચ
એને શોધી ન શક્યો એ સારું ઘણું હોય.
કદાચ પ્રકાશ કોઈ બીજો જ જુલમ પૂરવાર કરે
કોને ખબર બીજી કઈ નવી વસ્તુઓ એ ઉધાડી પાડે ?

જોયા કરવાનું ગીત- □ ચંદ્રકાન્ત શાહ

જોયા કરવાને એક આપી દે નામ, હવે આંખ કાન નાક હોઠ થાકીને બેઠાં
ધીમેથી કાનમાં તું એટલું તો કહી દે, ‘અમે કેમ કરી સપનામાં પેઠાં ?’

પંખીની જેમ મને ફૂટે જો પાંખ અને વૃક્ષોની જેમ ફૂટે પાંદડાં કે ડાળી
ઝુલાવું આંખ તારી ડાળ મારી ટગલીએ, ફફડાવું હોઠ તારા હોઠ ઉપર ઢાળી
સ્પર્શવાની વારતાને આપી દે શીર્ષક, કે અંત એનો ‘તારાથી રહેવું ના છેટાં’

જોયા કરવાને એક આપી દે નામ-

બે તને હું આપું એક ભાગ, થોડાં ફૂલ, એક બાંકડો,
એકાંત અને અજવાળી રાત
સન્નાટો આપું ‘ને સપનાં પણ આપું,
જો બદલામાં આપે તું તારી આંખોની મિરાત
ટગર-મગર આંખોમાં આંજી બે મૌન, હવે શબ્દોનાં મૂકી હથિયાર બધાં હેઠાં

જોયા કરવાને એક આપી દે નામ, હવે આંખ કાન નાક હોઠ થાકીને બેઠાં,
ધીમેથી કાનમાં તું એટલું તો કહી દે, ‘અમે કેમ કરી સપનામાં પેઠાં ?’

અહિરસા

□ મદનકુમાર અંજલિયા ‘જ્વાબ’

“એક કાંકરે બે પક્ષી” મારીને
ખુશ થતા હો ગણતરીબાજ !
કાશ ! તને ખબર હોત
એક પણ કાંકરો માર્યા વગર
જિવાડી શકાય છે
બધાં પક્ષીઓને.

કવિતા

જોડણીકોશમાં જોઈને કહી શકીશું □ સુરેશ દલાલ

આપણામાંથી જાડ ઊખડી ગયાં છે
 આપણામાંથી પ્લાડ પીગળી ગયા છે
 માથા પરથી આકાશ ઊડી ગયું છે
 પંખીઓ જાડ પર નથી
 કે નથી આકાશમાં
 ધરની અને આભ
 એક ઉજ્જડ વેશન
 વાદળોનો કાફલો પણ વહી ગયો છે
 ઉધાડી બજારમાં
 નદી-સરોવર સુકાઈ ગયાં છે
 સાગર થોપાઈ ગયો છે
 હવે પ્રકૃતિનાં દૃશ્યો જોવાનાં પુસ્તકમાં
 જોડે આપણાં પુસ્તકનાં પાનાં
 થઈ ગયાં છે યીજાં અને જરડ.

ઇશ્વર મંદિરમાંથી ભાગી છૂટ્યો છે
 હવે એને પણ સમજાયો છે
 મોહનો મહિમા.
 કૂલોના રંગો કાબરચીતરા થઈ ગયા છે
 ધૂળ પર ડામરનું સામ્રાજ્ય છે
 સૂર્ય સત્તાધીશ થઈ ઊઠે છે
 અને ચંદ્ર સંક ગરીબડા જેવો લાગે છે.
 ચાંદની કોઈ રોજની જેમ પ્રસરે છે.
 છવધેણ કેન્સરથી પ્રકૃતિ મરી ગઈ છે.

બધાને જ બોલવું છે
 અને કોઈને કોઈની સાથે વાત કરવી નથી
 બધાને જ બોલવું છે
 અને કોઈએ કોઈને સાંભળવા નથી

આપણે વાલનો હાંકીએ છીએ
 અને ક્યાંય પહોંચનાં નથી
 આપણા ડોલીમાં એક વાર લસુલસુનો અજ્ઞ
 આજે તો રેસકોર્સના નકામા ઘોડા જેવો ખોડાયા છે
 (મરણ સિવાય કંઈ એનો આરો નથી)

દરિયાનો ખૂસો રંજ
 ચેકબુક પરની સાલીમાં ઢોળાઈ ગયો છે.
 ટેલિફોનના વાયર પર
 આપણે બાંધીએ છીએ સુઝરીના માળા
 પડને અને ધરનીને
 ચંપચમૂટ જેટલું છેટું છે
 ટી.વી. સેન્ટરમાં
 ધૂનરાષ્ટ્રે આંખની લોસ્ટિટચ ખોલી છે.
 કંઈ ચશ્માં સાથે જ
 બાળકનો જન્મ થયો.

વરસાદમાં કોરા શેવણી કળા
 આપણને કોકે પડી ગઈ છે.
 વસંત સાથે
 આપણો પરિચય ગ્રીટિંગ કાર્ડ પૂરતો પણ નથી રહ્યો.
 ઍરકન્ડિશનર ઉનાળાને વશમાં રાખે છે
 અને શિયાળાને વશમાં રાખે છે હીટર
 આપણે પ્રકૃતિને પગલિન કરી છે
 અને વિજયના નશામાં
 આપણે છીએ સાવ બેહોશ.
 એકમેકને ફૂંકી આપવાનો
 ક્રિયાકાંડ ચાલે છે.
 પણ આ કુલોની લેવડદેવડમાં
 મહિમા તો રૂપિયાની લેવડદેવડનો છે.
 આપણી અંદર

એક મોટું શેરબજાર ધમધમે છે
 સંસ્કૃતિનું દેવાળું કાઢીને
 આખું ક્ષેત્ર સટોડિયા બેવું થઈ ગયું છે.

આકાશના તારાઓમાં
 પરચૂરણ દેખાય છે
 બધા જ રંગો
 શોક પાળતા હોય એમ
 કાળા રંગમાં વિહીન થઈ ગયા છે.
 આપણી એક જ પ્રાર્થના હોય છે
 કે વૃક્ષોને પાંદડાં નહીં
 પણ ફૂલો પાડે જોઈએ.
 પહાડની ઊંચાઈએને માપવાની નથી હોતી
 પણ એને ઢાળીને
 સ્કેવર ફીટમાં એની ગણતરી કરવાની હોય છે.

પડદા પહેરેલી બારીઓ
 અને સ્મિત પહેરેલા માણસોમાં
 કોઈ ફરક નથી.
 મેઘધનુષને આપણે
 પોલાદી પુલમાં ફેરવી નાખ્યું છે.
 વૃક્ષોને આપણે ફેરવી નાખ્યાં છે.
 ઘાંભલાઓમાં.

આપણે આપણને ફેરવીએ છીએ
 આપણે આપણને ભેરવીએ છીએ
 આપણે કોઈકને ખેરવીએ છીએ
 ફેરવવું, ભેરવવું, ખેરવવું
 એ જ આપણો કામ
 આહાર, નિદ્રા, ભય, મૈથુન.
 આપણને એક જ ધૂન

ધનની ધૂન,
 સાધનની ધૂન,
 સત્યવડની ધૂન,
 સુખનું ધૂન
 (ધૂની કદી પકડાયો નથી)
 આપણને એક જ ધૂન.

આપણે રૂપિયા પોસ્ટેરોને ચાલીએ છીએ
 રૂપિયામાં સ્મિત
 રૂપિયામાં આંસુ
 રૂપિયા વિનાનું જીવન ત્રાસું.

હવે અમને મંદિર નહીં જોઈએ
 રૂઝભૂમિ નહીં જોઈએ
 ચારે બાજુ સ્થાપી દે બેન્ક
 બેન્ક અમારું મંદિર
 બેન્ક અમારી ધરની
 બેન્ક અમારું આભ
 સેફ ડિપોઝીટ વૉલ્ટ સલામત
 તો બધું સલામત
 અમે સૂર્યને પણ વિઝિટિંગ કાર્ડ વિના
 ઘરમાં પ્રવેશવા દેતા નથી.
 ચંદ્ર પાસે પાસપોર્ટ માગીએ છીએ.
 ચાંદની પાસે કસ્ટમ ડ્યૂટી
 આ જ અમારી ડ્યૂટી

એકલતા અમને બહારવટિયાની જેમ
 લૂંટે છે
 અને એકાંત ધું છે
 એનો અર્થ કોઈક દિવસ
 સમય મળશે તો
 જોડણીકોગમાં જોઈને કહી શકીશું.

આમ્રપાલી □ નલિની માડગાંવકર

સદીઓની ઊંઘી અટસીએ,
ખીલું ખીલું થતી
જનસૂદ-કળીની જેમ
હું સૂર્યની પ્રતીક્ષા કરી રહી છું.
તોય
હું કુંતા નથી.

જિંદગીની આંતુક જેવી
કેટલીય ખીળી સહોને
મેં ખેરવી નાખી છે.
તોય
મારા કનક પ્રાસાદના
તૂટેલા કાંચરૂઓ
ભીતરનાં શરચિહ્નોની
સાડી ખાધ છે.

આમકુંજમાં સથવાઈ
એ તો
મારી સાથે ડાહરેલું
એક રંજીત સપનું...
હું ખીલી - કરમાઈ
કામનાથી.

આજે
ચિચ્છવીઓના રથોના
ખખડાટ
મોટરના હોર્નેમાં
ઓગળી ગયા છે.

હું બની છું...
નરહીન નગસ્વરૂ...

સામા કાંઠાનો પુરુષાર્થ મેં
છોડ્યો નથી
તોય
તમને પૂછું છું
મારે શું યુરે યુરે
નવાગતની પ્રતીક્ષા જ કરવાની!

□ કિથોર સાહ

એક દિવસ
ફૂનસે ભીંનને પૂછ્યું
“એંલાં ક્યાં?”
સાંભળી
મચકી ડાટી મેઘ.

કવિતા - લીલા છંદોલયની

કવિતા : નંત્રી સુરેશ દલાલ

સંગ્રહ એક : ૧૪૮

વર્ષ ૨૫, એક ૪, એપ્રિલ ૧૯૯૨

મુખપૃષ્ઠ સળવટ : દિનેશ દલાલ

કવિતા

અમૃતા પ્રીતમ	૨૯	જવાહર બસી	૧૬	મહનકુમાર અંભરિયા 'વામ' ૪૧
આદ્યમદ મકરાણી	૩૯	નર્મિય સાવળ	૯	મનમોહન ૩૫, ૩૬, ૩૯
ઇંપતુ કવિ	૩૭	નર્મિય માડગોવંકર	૪૬	મનોહર ત્રિવેદી ૩૫
ઉદયન કાકર	૬	નર્મિયા કાકર	૨૩	મહેશ શાહ ૧
કાર્લ મેન્ડબર્ગ	૩૮	નીતા સમૈયા	૧૬, ૨૦	ચોસેફ મેકવાન ૨
કાલાહી	૪૦	નીનિન વડગામા	૩૩	રમણીક સોમેશ્વર ૧૯
કિશોર શાહ ૨, ૨૪, ૨૮, ૩૪, ૩૫,		નોલિમકુમાર	૨૪	રમેશ પુરોહિત ૨૯
૪૧, ૪૬		નર્મિયા નામક	૭, ૨૧	'સા' નવસારવી ૩૬
કૃષ્ણ મિશ્ર	૬	'પ્રભુ' જામનગરી	૮	રામદેવ મિશ્ર ૨૮
કૃષ્ણ શાહી	૩૪	ફિલિસ વેબ	૨૦	લુદ્ધમીલા સરેભેલા ૨૫
કૃષ્ણકાંત પારિખ	૧૭	બુલુ બસી	૩	વીરુ પુરોહિત ૩૭
ગેયદેવ	૨૧	બાહુકુરભાઈ પાંક	૩૪	વ્યાસ ૩૮
ચન્દ્રકાન્ત શાહ	૪૧	ભગવતીકુમાર શર્મા	૮	સુદરશ્ન ૪
જયદેવ	૧૯	ભરત ભટ્ટ 'તરવ'	૧૭	સુરેશ દલાલ ૨૨, ૨૬, ૩૮, ૪૦, ૪૨
જયદેવ મહેતા ૧૮, ૨૧, ૨૪, ૩૫,		ભાનુપ્રસાદ પેડયા	૬	હરિવલ્લભ ભાવાણી ૬, ૧૯
૩૬, ૩૯		મકરન્દ દેવ	૭	હર્ષદ પેડયાશા ૫

સૌરાષ્ટ્ર ટ્રસ્ટ તરફથી હાસ્યકટાક્ષ એકના (ક્રમાંક - ૧૪૫) કાવ્યમય મુખપૃષ્ઠ માટે દિનેશ દલાલને પારિતોષિક રૂ. ૧૦૦૦/- આપવામાં આવ્યું છે.

ખાસ સૂચના : કોઈ પણ કાવ્ય એક વખત બીજે ક્યાંય છપાવેલું હોય તે ફરીથી મોકલવું નહિ. અપ્રગટ કાવ્ય જ મોકલવું.

પ્રસિદ્ધ થતા લેખોના અભિપ્રાયની જવાબદારી લેખકની છે.

સૂચના : વરસમાં ૭ એકો દર બે મહિને, વીસમી તારીખે પ્રગટ થાય છે.

ફૂનિ મથે તેટલી નાની હોય નોપલ પોસ્ટકાર્ડ, ઈનવેન્ડ વેટર કે નાની ચમત્કારીઓ પર ન લખતાં કૃષ્ણેષ કાગળ પર મોટા અક્ષરે અને એક કાગળ પર એક જ ફૂનિ લખવા વિનંતી છે. ફૂનિ વિશે જણાવ તથા અસીફૂનિ પાછી મેળવવા ટિકિટ લગાડેલું ને પુરૂ સતનાલું લખેલું કવર બીડવું જરૂરી છે. નકલ ન મળ્યા એટલેનો પત્રવ્યવહાર સંકુલિત વિભાગ સાથે કરવો. કવિવિવેચક મિત્રોને વિનંતી કે પુસ્તકાલયો સિવંધ તથા એટલેનો પત્રવ્યવહાર એકાઉન્ટ્સ વિભાગ સાથે કરવો.

લવાજમ : દેશમાં ૬૦ રૂપિયા, પરદેશમાં સીમેલ રૂ. ૧૨૦/-, એરમેલ રૂ. ૨૦૦/-,

આ એકના છૂટક ૧૨ રૂપિયા.

બહારગામનું લવાજમ 'સૌરાષ્ટ્ર ટ્રસ્ટ'ના નામથી મૈન ઓફિસ/પ્રકાશકની મોકલવા વિનંતી. પત્રવ્યવહારનું સરનામું : જન્મભૂમિ ભવન, જન્મભૂમિ માર્ગ, કોટ, પોસ્ટ બોક્સ નં. ૬૨, મુંબઈ-૧. સૌરાષ્ટ્ર ટ્રસ્ટ વતી મુદ્રક અને પ્રકાશક પીરુભાઈ દેસાઈ, જન્મભૂમિ મુદ્રણાલય, મુંબઈ-૧.

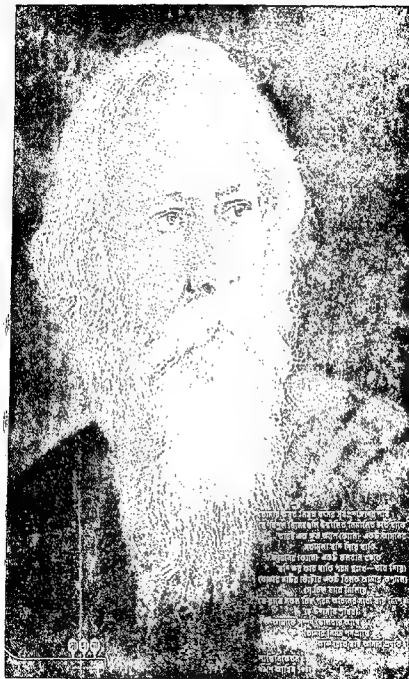

ધી સર્વિસ્ટ્રેશન ઓફ ન્યૂ યોર્ક સિટી ડેવ
૧૯૫૬ અવધે "કવિતા" પત્ર એનેની મહિની
ફોર્મ નં. ૪ (જુઓ ડેવ નં ૮.)

૧. પ્રકાશનનું સ્થળ : જનબુધ્ધિ મુદ્રણાલય, જનબુધ્ધિ ભવન,
જનબુધ્ધિ માર્ગ, મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૦૧.
૨. પ્રકાશનની સામયિકતા : દ્વિપક્ષિક
૩. મુદ્રકનું નામ : પંડુભાઈ ઝીણભાઈ દેસાઈ
રાષ્ટ્રીયતા : ભારતીય
સરનામું : ડી-૨૦૬, વીસાનગર, એસ. વી. રોડ, મથક (ઈસ્ટ),
મુંબઈ-૪૦૦ ૦૬૪.
૪. પ્રકાશકનું નામ : પંડુભાઈ ઝીણભાઈ દેસાઈ
રાષ્ટ્રીયતા : ભારતીય
સરનામું : ડી-૨૦૬, વીસાનગર, એસ. વી. રોડ, મથક (ઈસ્ટ),
મુંબઈ-૪૦૦ ૦૬૪.
૫. તંત્રીનું નામ : ડૉ. સુરેશ દલાલ
રાષ્ટ્રીયતા : ભારતીય
સરનામું : ૧૩૩, હસા મહાલ, દલાલવા પાર્ક, ૩૩ રોડ,
મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૦૫.
૬. જે વ્યક્તિઓ આ અખબારના માલિક : સીટાદે દેસાઈ (અંશભે શરિકદ દેસાઈ એફટી ૧૯૫૦ અવધે
હોય અને કુલ શાસુના એક ટકાની સર્વિસ્ટ્રેશન)
૧૫૨૨ શાસુ રોકાસર ભાગીદારો અલગ જનબુધ્ધિ ભવન, જનબુધ્ધિ માર્ગ,
સેરલેન્ડર હોય તેમના નામ તથા સરનામું મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૧.
હું પંડુભાઈ ઝીણભાઈ દેસાઈ આથી જાહેર કરું છું કે ઉપર આપેલાં વિષયો માટે જુમાં જુ બાકુ એને માનવ
મુગલ સાચી છે.

તા. ૨૦-૪-૯૨

પંડુભાઈ ઝીણભાઈ દેસાઈ
પ્રકાશકની સહી

I am in search of a face

Which is beyond all faces.

I address him as a God

For whom I am searching.

Between my words and your silence
There is a space.
Is it fulfilment of love or vacuum?

Between your words and my silence
There is a space.
Is it fulfilment of love or vacuum?

When nothing is decided
I am like a drowning boat
Between the two shores
Looking at deaf lighthouse.

 सिद्धि

११ २५

શ્રી ૨૧૧૧

સંભારણું ? આપો ! □ નિર્મિશ ઠાકર

અર્થનું ગીણું જલે છે તાપણું, તાપો !
શબ્દનું શો-પીસ છે સોહામણું, છાપો !

આ કિતિજે મૌન-ઢળતા સૂર્યની સાબે
“આપનું-મારું” બને છે “આપણું”, માપો !

આકળોની જેમ ઢોળાતો રહું છું ત્યાં
વેદનાનું વૃક્ષ છે લોભામણું, કાપો !

કેં યુગોની આવ-જા તો છે - હતી - રહેશે
છે કાણોનું મ્હેકતું સંભારણું ? આપો !

ઢાળ મળ્યો ને- □ જગદીય વ્યાસ

ઢાળ મળ્યો ને ઢળ્યા,
અમે તો ઢાળ મળ્યો ને ઢળ્યા.

ચાલો દોડી લસરી કૂદી સઘળા પસાર કીધા,
રસ્તા સીધા ચોના ત્યારે અમેય ચોના સીધા;
વળાંક આગળ વળ્યા,
અમે તો વળાંક આગળ વળ્યા.

ત્યા અમે તો નદી જોઈને અમચા પાણી પીધા,
ધૂટે ધૂટે અંદર જઈ પ્રગટાવી દીધા દીધા;
ઝળળ ઝળળ ઝળળળ્યા,
અમે તો ઝળળ ઝળળ ઝળળળ્યા.

થયું કેમ એ જાદુ એની ખબર જરાયે ચોની,
પણ ઓધિનું પડયું અમારી નજરે જેવું મોતી;
દરિયાને જઈ મળ્યા,
અમે તો દરિયાને જઈ મળ્યા.

અર્જુનપ્રશ્ન કે યજ્ઞપ્રશ્ન ? □ ચાર્

‘જ્યારે જ્યારે -

ધર્મની ઝ્યાનિ થતી

ઉત્થાન થાનું અધર્મનું,

ત્યારે ત્યારે -

સાધુનું પરિગ્રાસ ને વિધ્વંસ કરવા દુષ્ટનો

હું યુરેયુગ અવનરું.’

તો સ્થાપના - ઉત્થાપનાનો

ફૂર લીવારાસ જે ખેલ્યા જ કરતો

એ જ શું ઈશ્વર ? -

શ્રીકૃષ્ણને, ભાઈ, કોક તો પૂછો.

ગીના જોધીને □ મેઘનાદ હ. ભટ્ટ

મૂની રેખા રજદોળાઈ કોણના ભાયજ ખૂટયાં ?
 ૧ના કોમળ હોણમાં કોણ્યાં સપના કોણે લૂંટયા ?
 રે જોધી જોધરે તારાં ફટરે તારા પોથાં
 મૂની વિકળ આશનાં તારે રચવા ઠાલી થોથાં ?
 યજ ભાયજ સમજ્યાં જોધી, જોધમાં નયરે જોસ
 ગાળાના વેશ છે આ તો હાથના ન કે દોષ.
 ક જોઈને, નોક જોઈને મુખવટા તું ખોલ
 યમાં મૂકી હાથ તું તારા સપના સકન બોલ
 મના દહાડા દોઢાલા જોધી સપનાના નહીં કોડ
 લને તારી આંખથી ભોળા આંખમાં ઉજેલ છોડ.

['નવનીત-સમર્પણ' દીપોન્મતી એક ૧૯૬૧માંની શ્રી રાધિકામ ચર્માની "સ્વર્ણપથ" વાર્તા
 થી આ ગીત સ્ફૂર્ત છે તેનો સ્પષ્ટ સ્વીકાર]

એક વિદાયગીત (સ્મશાનમાં) □ મેઘનાદ હ. ભટ્ટ

બડભાગી છવ જરા આડાં પડો અહીં અંધારું આભ થઈ ઊગે
 અજવાળું અજવાળે એવી 'કો દિશા નહીં અંધારું આભ લગી પુગે.
 અંધારી વર્ષાની વાછટથી ભીંજું હું અંધારે અવરોધું અંધારું
 અંધારે ઉજમાળી કાયા, આ કાયાને કેમ છતાં અંધારે ધારું ?
 સૂરજના રાજ હવે હેરાયા, ઘેરાયા. ઘેરાઈ ચંદરની સીમા
 તારાયે આંખોને પલકારે ખોવાયા, ધરતીના વાયસય ધીમા
 સ્પર્શોના હર્ષે સુગંધ શી વેરી ? નજરે જોવાના નહીં ઓળા
 અંધરોએ, હાથોએ ઝંખી જે વારતા, વારતાના બોલ નહીં ભોળા
 અંધારા સમશાને અંધારી ચિતા પર અંધારું આજ હવે સૂનું
 અંધારી જવાળાએ અજવાળું ઓગાળ્યું ભાવળનું બળ બધું તૂટ્યું

મહાકથા કા આધીઅપૂરી ? □ ચિકિત્સક

ધુનરાટ્ટ અંધ

ધૂનવિવાસી ધર્મ

એકવસા અધોનીવી દ્રૌપદીનું વસઠરણ

અધર્મક્ષેત્ર કુરુક્ષેત્ર

શિખંડીવીંધ્યા, બાણશ્યા - ઢળ્યા ભીષ

કુરુવંશ-નિઃશેષક અશ્વત્થામા

પાદવાસ્થળીના મૂક નિરીક્ષક, જરાવિદ્ધ કૃષ્ણ

કાભેલુંટપો ચાંડીવધવા

સ્વર્ગપંથે ઠળી પડયા બચ્ચાખૂચ્યા પાંડુપુત્ર

શ્વાનરૂપે ધર્મરાજ -

ઊઘઈભરખ્યા, ખોખરખોખલ, છવન્મૂન એ સંસ્કૃતિપુત્રનાં

કેવાં કેવાં બૃહન્ -એ, વિસટ પ્રતીકો !

એના નિર્માતા તો

વિશ્વે એકમેવ ને અનન્ય

યુગદૃષ્ટા શા કૃષ્ણદ્વેષાયન ઋષિ વ્યાસ.

અધર્મે ઊઘલ્યો, અધર્મી ઊઘડ્યા-

પરંતુ નહીં શું યુગાન્તની એ મહાકથા રહી આધીઅપૂરી ?

ધર્મની ગ્લાનિ, ભવ્ય નિરૂપી, ત્યાં બંધું પુરું ?

બંધાવી દીધી વિપાદ ને નિર્વેદ તણી પાથેય-પોટલી-

તેથી ઈતિશ્રી ?

યુગવિનાશ પછી નવસર્જનના,

ધર્મોદયના, નવલાનૂનન અરુણોદયના

યુગસંકેતો આર્ભદૃષ્ટિએ કેમ દીઠા ના ?

કાં બાખ્યા ના કો શુકદેવે ?

ઉત્તર-ભારત રચનારા કો, ગાનારા કો

વેશંપાયનના, સૂનમાવધના કેમ કથા ના વાવડ ?

મહાપ્રશ્નના ઉત્તરરૂપે કદાચ

પ્રગટયા હોય નહીં શું

ધર્મચક્ર પ્રવર્તક, યુગપુરુષ સમ્પ્રાસંબુદ્ધ ?

યાયાવરી છે ? □ ભરત ભટ્ટ “નરલ”

જુલાબી ફૂલોએ કચેરી ભરી છે,
અહીંયાં ફૂલોએ ગઝલ પાથરી છે.

† છતાં દૃશ્ય અણગું કરી ક્યાં ચક્રો છું,
સદંતર હવે બંધ આંખો કરી છે.

પવન, પ્રજ્વન, પત્રો, પડળ, પુષ્પ, પર્વો-
સરેરાશ સઘળુંય યાયાવરી છે,

તને ફક્ત રણનું મેં સરનામું પૂછ્યું-
એને તૈ તરત આ હથેળી ધરી છે !

છે ઈચ્છા સરેરાશ ફાટેલું પ્હોરણ-
એને કોઈએ ક્યાંક રફડું કરી છે,

ફકીરોય એનામાં ચકચૂર છે, લ્યો-
ગઝલ શબ્દ પોતે જુલાબી પરી છે !

ફૂલોના નગરમાં... □ બેન્યાઝ શ્રોલવી

ફૂલોના નગરમાં કવિતા જડી છે,
ભ્રમરને સુગંધી ગઝલ સાંપડી છે.
ન દોડો, છવન દોડ, લાંબી કે ટૂંકી
અમે પણ તમામ ઉગ્ર કાઢી હડી છે.
અમે સાચવી છે, ખિસ્સામાં હયાતી,
સમયની ફમાલ જેમ રાખી ગડી છે.
હથેળી છલકતી જુઓ એક દરિયો,
કિસ્મતની લકીરોની ભરતી ચડી છે.
અપાઢી દુઃખોના ફૂંકાતા પવનમાં,
નયનમાં અશ્રુની સતત વા'ગડી છે.

મારું શહેર □ કિયોર ચાલ

(૧)

મારા શહેરનો ઊંચો મકાનો
એક દિવસ
બની જશે ઝૂંપડાદૂની પાયા
મારા શહેરમાં
કોઈ નહીં મરે
બધા જ વહી જશે ઝટરોમાં.

(૨)

મારા શહેરના રસ્તાઓ
એક દિવસ
વીંટળાઈ જશે
મોટરનાં ટાયરોમાં
રેલવેના પાટાઓ
દૂર દૂર ઠસડાઈ જશે
કદીક ટ્રેનની સાથે

(૩)

મારા શહેરમાં
વિમાનનો પડછાયો નહીં પડે
તે દિવસે
એક બળદગાડું ધસાર થઈ જશે
શહેર સોસરાવું.

□ કિયોર ચાલ

કોઈને ક્યાં કેં ખપનું છે
સપનું એ તો સપનું છે.

ક્યાંક અધૂરા ક્યાંક મધુરા
ક્યાંક ઝંખના ક્યાંક ઝુરાપો
કેં કેટલી હોડી ફૂલી
ક્યાંક તરનો જળ તરાયો
મારી પાસે ખૂલું ખૂલું
તોયે છાનું છપનું છે.

સપનામાં તો હોય ઉઝડા
સપનામાં વેદના લેપ
નીંદરમાં મ્હાલે છે આંખો
પાછી લઈને ખાલી ખેપ
ઓછપનું છે વાલપનું છે
સપનું એ તો સપનું છે.

મોજંથી ફીસ પડ્યા છૂટા : ફીસ પછી રાખ્યા કરે
વીણાથી તાર પડ્યા છૂટા : તાર પછી રાખ્યા કરે

ડાળીથી ખરી ગયું પાંદડું
પાંદડાને આશરામાં એક છે જમીન
ક્યારેક એ વાથરામાં ઊડે ને વાથરામાં બૂડે
એનો રંગ લીલો થાય ગમચીન

તારો આ ભવભવનો સાથ સદા છૂટયો : હસરેખા રાખ્યા કરે
સળગેલો એક દીવો એવો બૂઝ્યો : આંખ હવે પ્રજાળ્યા કરે

ધરતીથી એક વાર તરણું તૂટ્યું
ને તરણું નહીં પણ સગપણ તૂટ્યું
તૂટ્યાં સગપણ કદી સાંધ્યાં સંધાય નહીં
તૂટ્યા સગપણ કદી બાંધ્યાં બંધાય નહીં
આપખાના મારગ પર ચાલ્યા કરો
પણ સગપણ વણસ્યાં ને પછી વણસ્યાં રહે

ફૂંપળ ફૂટવાની ઘડી □ વિશ્વનેજ નાગડા

હું તારી અપેશાઓ બાણું છું
તું મારી અપેશાઓ બાણું છે
આપણે બંને બાણીએ છીએ કે

આપણે
એકબીજાની એકેય અપેશા
પૂરી નથી કરી શકતા

છતાં

આપણા સંબંધની લીલાશ તો જો !

ફૂંપળ ફૂટવાની ઘડી માટે
મરુભૂમિમાંયે મ્હોર્યા કરતા ચોરને
જોયા વિના

ભલા,
છવનના મમેને
હે મિત્ર

આપણે પામી શક્યા છો ન ? !

સાગર મારો સાયબો □ હર્ષદ ચંદારાણા

સાગર મારો સાયબો

હું તો મજવાને ખળખળ હાલી રે

હોડી મારું બેડું

માથે ઇંકોણી લેખુંની ઘાલી રે

દાદા પર્વતજીએ ઠણ દીધા રે

કુખણાં વનરાજી દાદીએ લીધાં રે

ભાઈ વાપરે સૌરભની વેણી આલી રે

સાગર મારો સાયબો

મારી ઊડતી ની ફીણોની ઓઠણી અસે

છેડો બેથતે બોલી લળમણી રે

અલી, દેની જા એકાદી નાલી રે

સાગર મારો સાયબો

અલી, ધાંચી થઈ આમ તું દોડપ મા રે

તૂટે કુલસિંહુ વમણુંની જોડપ મા રે

આમ કહીને કાંઠાએ મુંને આલી રે

સાગર મારો સાયબો.

બહાર નીકળ □ જગદીય બાસ

કર વાસીને શું બેઠો છે ? બહાર નીકળ,

જાલ ઝૂલતો હાથ હવાનો. નડકાને મળ

નાસ માટે પથરાયાં છે લીલી લીલી જનજમ જેવાં અખૂટ જંગલ,

વહી રહ્યાં છે ભરત ભરેલા ધોળા ધાગા જેવાં અરણ્યં કરતાં કલકલ;

નારી વાત કહે તું એને, એની સાંભળ.

બોલાવે છે નેને ક્યારની જો સામેની સૂની સૂની પર્વતમાળા,

એકલતા લઈ કંડી એના પથ્થર પથ્થર તકસે તારા પગ હુંકાળા;

પગલાંનાં ચલચલિયાં કરતો તું ધૂમી વળ.

વળાંક લેતી તરે માછલી સરસજલમાં એમ તરે છે નભમાં પંખી,

પહેલવારુકી ધાંખ પ્રસારી એ જ ધડીલી એણે તારી આંખો ઝંખી;

નારમાં ભેળવ એને કે તું એનામાં ભળ.

શું બેઠો છે ? બહાર નીકળ બોલી સાંકળ,

તારું છવતર તુજથી છેડું છે બે આંગળ.

આપણે કઈ ન્યાતમાં ?

□ નંદિની મહેતા □ હર્ષિદા પંડિત

હિન્દુસ્તાનની દરેક છોકરી સાવકી છે
બાળકી, કન્યા, યુવતી હોય
કે પ્રૌઢા, વૃદ્ધા હોય
દરેક ઠેકાણે વ્યવહાર સાવકો છે
એટલે જ હિન્દની દરેક છોકરી સાવકી છે-
આ પતિનું ઘર, આ બાપનું ઘર,
ત્યાં કદાચ છે પુત્રનું ઘર
સીનું સીધર ક્યાં ?

બાપને ઘેર પારકી, પારકે ઘેર જવાનું છે
પતિને ઘેર પારકી, પારકે ઘેરથી આવી છે
પુત્રને ઘેર પણ પારકી, કદાચ જૂની છે.
એવી જગ્યા ક્યાં, જ્યાં એ પારકી નથી ? આ રીતે...

સી સ્વાતંત્ર્યનાં સૂત્રો વર્ષોથી બોલાયાં છે
પણ સીની અસ્મિતા કોને માન્ય છે ?
સી-જાગૃતિ પર પુષ્કળ ભાષણો થાય છે
પણ સાચી જાગૃત સી કોને જમે છે ?
અને સી-જાગૃતિનો અર્થ શો છે ?

એની ફરજોની જાગૃતિ ?
સીની ફરજોની આમ જ યાદી...

હજારો હજારો વર્ષ લાંબી છે,
પૃથ્વીના આ ખૂણેથી પેલા ખૂણા સુધી પહોંચી છે,
પરતીથી માંડીને આકાશ સુધી પહોંચે તેવી ઊંચી છે.
દયાની દેવી, કરુણાની મૂર્તિ, સાક્ષાત નમ્રતા, સેવાભાવી
તેમ જ સૌથી વધુ તો મૂંગી - જીભવાળી મૂંગી
એને શૂંપ રહેવાનું શીખવ્યું છે
બધું સહેજે, કાંઈ કહીશ નહીં
એના મૂંગાપણને મહાનતાની ચૂંદડી ઓઢાડી છે

હિન્દુસ્તાનની દરેક છોકરી મૂંઝી છે... એટલે જ...
 સીને સંસ્કૃતિના આવરણમાં દરેકે નહીં જોઈએ
 જૂઠી આધુનિકતાની ફરેલી સમ્માનના નહીં જોઈએ
 સુવાળા ઘંઘોમાં લપેટેલું અપમાન નહીં જોઈએ
 તત્વહીન ચૈતન્યવિહીન સિવાગેની શૃંગારો નહીં જોઈએ
 એને પોતાની ખુશીઓ દાનમાં નથી જોઈતી
 એને પોતાનો હક ભિલામાં નથી જોઈતો
 એને પોતાને માટે પોતાનો અધિકાર જોઈએ છે
 સામાજિક અધિકાર, આર્થિક અધિકાર, ધાર્મિક અધિકાર
 મનુષ્યની જેમ હવવાનો અધિકાર
 કોણ આવો વીર છે જે એને આ અધિકાર આપશે ?
 અને કોઈ આપે એટલે થોડો આ અધિકાર મળી જાય છે ?
 હવે તો પૃથ્વીની પુત્રીએ સ્વયં ભગવં પડશે
 જહાજી દીપશિખાની જેમ સ્પર્કકું મારશે
 નહિ તો, હજુ જ ભણે કેટલી રૂપકુંવરીઓને બાળી નાખશે
 અમને બાળીને નુશંસ ખૂનીઓ ઉત્સવ ઊજવશે
 એમની જનભેદી ચીસોને ભજનના સૂરોમાં ઢળશે
 એમની ચિતાની ભસ્મનું ચંદન બનાવશે
 અને એમનાં હાડકાંથી મંદિર સ્થાપશે
 તો શું હિન્દુસ્તાનની દરેક છોકરી સાવકી જ રહેશે ?
 હવે સી-પુરુષોએ વિચારવાનો વખત આવ્યો છે
 સીના ઘોષણું હું તો નિમિત્ત નથી ને ?
 મેં ક્યારે એનું કોઈ પણ પ્રકારે અપમાન તો નથી કર્યું ને ?
 કારણકે જે પણ સીના દમનનું સાધન બને છે
 તે રૂપકુંવરના હત્યારાઓનો સગો છે
 જો રૂપકુંવરના ખૂનીઓની આથી ન્યાત વધશે
 તો હિન્દુસ્તાનની દરેક છોકરી સાવકી જ મરશે...

એક બીજી પણ ન્યાત છે,
 કૃષ્ણની - કૃષ્ણનો કબીરો -
 ભરી સભામાં દ્રૌપદીના ચીર પૂરનારની
 નિઃસહાય સીની ખુદ ઢાલ બનનારાઓ-

-કૃપાળુ કૃષ્ણની ન્યાત-

જેણે પણ સ્ત્રીની તરફ સાચી મદદનો છાવ લંબાવ્યો

તે થઈ ગયો સગો કૃષ્ણનો

જો સ્ત્રી ઊઠીને પોતાની મદદ કરે

તે સાક્ષાત કૃષ્ણની પ્રતિનિધિ છે

હવે વિચારવાનું છે-

આપણે કઈ ન્યાતમાં રહેવું છે-

ક્યાં સુધી આ સાવકું ચાલુ રાખવું છે-

બાકી હજુય હિન્દુસ્તાનની દરેક છોકરી સાવકી છે...

નગ્ન સત્ય !

□ વિશ્વનથ દેવરાજ

શહેરના રાજમાર્ગ પર

એક

અર્ધનગ્ન સ્ત્રી

કથુંક શોધતી ફરે છે.

સામે મળે

એને એ

“દીકરા, મારા દીકરા !”

કહીને બાઝી પડે છે.

“અરે ગાંડી

હું તારો દીકરો નથી

હું તો

ફલાણો છું, ઢીંકણો છું”

એમ બરાડી

એની પકડમાંથી છૂટેલા

નગરવાસીઓ

દૂર જઈ

પાછા વળીને જુએ છે

તો

એની ખુલ્લી પીઠ પર

લખેલું હોય છે

“સભ્યતા” !

છાલક

‘છાલક’ બાબુભાઈ પટેલનો ત્રીજો ગઝલ સંગ્રહ. આ પહેલાનાં સંગ્રહો ‘સ્વપ્નોન્સવ’ અને ‘મોસમ’. ૧૯મી સદીમાં આપણા સાહિત્યમાં ગઝલપ્રવેશ થયા પછીના દોઢસો વર્ષના ગાળામાં આ કાવ્યસ્વરૂપે ઘણું નવું કાઢ્યું. અને જમાને જમાને ઉત્તમ ગઝલકારોએ ગઝલના સ્વરૂપની નવીનતા દિશાઓ ને નવી નવી શક્યતાઓ તલાશી છે અને ગઝલે સતત ને સાકી, સુરા અને સુંદરીથી ઘટ્ટ કરીને ચૂંચના, એકલના, મરણ ઈત્યાદિનો પ્રવાસ ખેડીને જીવનના અનેકાનેક ભાવ-સંવેદનોને ઝીંચ્યા છે અને ચીત-ગઝલ, સૌંદર્ય-ગઝલ, ગઝલમાં ચીતા વગેરે વિવિધ પ્રયોગો પણ થયા છે. ગઝલનું સ્વરૂપ કવિઓમાં ને ભાવકોમાં અતિપ્રિય રહ્યું છે, એટલું જ નહીં, સંજીવકારો ને ગાયકોને પણ આ સ્વરૂપની માયા ઓછી નથી.

કાવ્યકલા હોય કે કોઈ પણ કલા હોય, સામાન્ય રીતે તે ને કલાના સુલ ભાવક એ વધુ માણી શકે. બાબુભાઈની ગઝલો સામાન્ય ભાવક પણ માણી શકે એવી સરળતા ધરાવે છે એ એની નોંધપાત્ર વિશેષતા છે.

“વિભાસથી મેં જ્યારે રમત આદરી હતી;
હાર્યો છું ત્યાં, જ્યાં છતવાની ખાતરી હતી.”

□

“તે દિવસ હું સાથ ખાલી થઈ ગયો;
મુઠ્ઠીઓ ખોલ્યા પછીની વાત છે.”

નવીન કલ્પન અહીં દૃશ્યાત્મક મનોભાવિતા પ્રગટાવે છે :

“સ્પર્શને આકાર જેવું હોય તો;
ટૂલની મુશ્મૂનો પડછાઓ પડે.”

□

“રાત અચાનક પડખું ભાલે
બેઠો થાય સફાળો સૂરજ.”

આસપાસનું માનવ જગત કેવું છે તે આ બે પંક્તિમાં એટલી જ ચિત્રાત્મકતાથી જણાવે છે :

“છમછમિયાં કરનારા લોકો;
દરિયાનાં ઠોડાણો નાએ.”

પ્રભુત સંગ્રહને ચીનુ ગોદી અને રમેશ પારેખની પ્રસ્તાવના પણ મળી છે, જે આ કવિને સમજાવ્યા - માણસમાં ઉપકારક થાય છે.

—જયા મહેતા

[બાબુભાઈ પટેલ : ‘છાલક’, પ્ર. આ. - ૧૯૮૧. ૧૧૧પાનન પ્રકાશન મંદિર,
અમદાવાદ. પૃ. ૧૩૨, મૂલ્ય રૂ. ૧૦/-]

ક્યાંક કશુંક □ નીના રામૈયા

ક્યાંક કશુંક ભૂળતું બાફ થઈને
 ઘાસલેટ સાથે સ્વાના થતું ક્યાંક
 કોઈ ખૂણે છાપામાં દેખાતું કે
 રહેતું વણનોવાયેલું ખૂણે-ખાંચે
 ક્યાંક કશુંક ટૂંકું થતું આવે છે
 એક દોરડાના બે છેડે
 ક્યાંક કોઈક ઘરમાં કે
 ઝાડની છાપામાં
 ક્યાંક કશુંક
 ભફાંગ કરતું
 જઈ પડતું
 ફૂવાની લીલ-શેવાળ વચ્ચે
 પરપોટા થઈને વિસ્મતું
 ક્યાંક કશુંક બળબળતું
 કશું રડરડ-તું ક્યાંક
 છાને ખૂણે
 ફફડતું ક્યાંક કશુંક
 પડતું ઠેભા ખાતું
 જીવતું મરવા વાંકે
 વગર વાંકે મરતું
 ક્યાંક કશુંક સી જેવું
 વાદળ ને વરસાદ જેવું
 ધરતી ને ઘાસ જેવું
 શબ્દ જેવું ને શબ્દના અર્થ જેવું
 કર્તા, કર્મ ને ક્રિયાપદ જેવું સ-
 યંગ સૂત્રબદ્ધ કવન જેવું ઊગી આવે
 તેની ક્યાં સુધી રાહ જોવાની
 ઊગી આવે તેવું ક્યાંક કશુંક સી જેવું
 પૂર્ણ એક જીવન જેવું

દોસ્તી એટલે □ નીના રામૈયા

દોસ્તી એટલે
 ડૂબતાં રહેવું
 દરિયામાં
 બેસુમાર
 આનંદના
 કે પછી
 જોયા કરવું
 બેવકૂફની જેમ
 શણે શણે
 તૂટતી છૂટતી
 વછૂટતી
 સીંદરીના
 અવળાસવળા
 વળને

ઓચપલાલનું આત્મજ્ઞાન □ હરિહર જોશી

[ઓચપલાલ પુરણીયા વિચારમંત્ર બેઠા છે. અચાનક નાકના ફેલણામાંથી એક લાંબો વાળ કાઢી ચપટી વચ્ચે રાખી જોવા લે છે]

(ઓચપલાલ સ્વચ્છ :)

હે મારા નાસિકાના વાળ !

તું જાગ્યો નાકમાં

મનમાં જેમ વિચાર જાગે

(ગાય છે)

વિચાર જાગે તો ઝીણું કંઠીએ રે ભેરુવા

વાળના જાગે શું રાંધીએ રે !

વિચાર જાગે, વસુધા લાંબી ચાદરો

વાળને હણે ન મપાય ક્યાંય આદરો

વાળને હણે ન મપાય ક્યાંય આદરો

અમે કબીરજીના વંશજ

ચાદરો વસુધા અમારો વડીલોપાર્જિત વ્યવસાય

પણ વાત એટલી જ કે

હાથની ચપટીમાં ખેંચાઈ આવેલા સ્થાનચ્યૂત વાળ

જેટલા આદરની એપણા વમળાય

વમળાય એ તો સમજ્યા ભઈ પણ આ ઝીણુકેરો

વાળ કેવ કે, અમારા માટે કયુંક રથો ઓચપલાલ !

(પ્રત્યાર્થ થઈ ચપટી વચ્ચે જાય જાગેલ વાળને જોતા ઓચપલાલ :)

નારામાંથી શું નિષ્કળવું ?

તું જાગ્યો એ પહેલાંની ઉમેલ આ નાસિકા કે, જેની સમસ્ત લંબાઈ પર

અમારાં કુળ એકોત્તેરની આજુ ટીંગાડેલા પહેરસુની જેમ ટકી સહી

એની પ્રશસ્તિય સ્વીકૃતિ શક્યા નથી અમે

અને તું ચાંચડના પગ જેટલું સુદ્ર જંતુ આત્મસ્તુતિ જવરથી પીડાય

છે ?

હવે, તું દાઢીમાં પ્રવિતપણ ટાચોર અથવા

નર્પા જિપ્સી જેવા મકબુલ ફિદાહુસન નણા

ચોરે હોરાતો, ફરફર થઈ હોત રમતો
સજાવી પંપાળી સતત કરતે લાડ તુજને
ઉન્મૂલિત આજે, અવશ કરમાં સ્વીક નયને !
હે મિત્ર !

હવે જ્યારે ઊઝી, ઊઝીને તું ઓચ્છવલાલના નાકનો વાળ થઈ
જાયો છે તો, શોક ન કર !

લાકડાને હોરતી કરવતની જેમ કશાક વિચારો અમને હોરે
પછી કવિતા તો ઠીક, કાગળ પર વિચારોનું ભૂંસું ન પડે
એ કાણો અમરે માટે કેવી હશે ?
જવાબ આપ !

માટે જ કહું છું, તું જે નથી થઈ શક્યો એનો શોક ન કર
પણ જે થઈ શક્યો છે એના ગૌરવના ગુલદસ્તાની ખુશ્બૂ મહેસૂસ કર
ઓચ્છવના હાથની ચપટી વચ્ચે ખેંચાઈને ખરી પડવું
એ જ મોક્ષપદપ્રાપ્તિનો સાચો રસ્તો છે મિત્ર !

એ ન ભૂલતો ;
ચાંચડના પગ જેટલો તોય તું
ઓચ્છવલાલના નાકનો વાળ છે !

□ સુરેશ દલાલ

‘પડયું પાનું નિભાવી લે’.

સમાધાનની પરંપરા પર
તારી સેજ બિછાવી લે.

આ લાંબી લાંબી રાત
અને આ ‘મન વિનાનું ચલાવવાનું’
આ જીવ વિનાની પાત,
અને આ ‘ચિત્ત વિનાનું ચાલવાનું’
દુનિયા ખાતર તારી દુનિયા

રમતથી તું મિટાવી લે

‘પડયું પાનું નિભાવી લે’.

જાણુ છું કે બોલવા જેટલું
જીવવાનું કંઈ સહેલું નથી
માટીમાંથી રાખ થવાનું
રમવા જેવો ખેલ નથી.
અંધારને અપનાવીને
અજવાળાં ઓલાવી લે
‘પડયું પાનું નિભાવી લે’.

(કોવત પરથી કાવ્ય)

કેમ લખવી કવિતા ? □ બાનુપ્રસાદ પંડ્યા

મિત્રો, તમે કહો કે
 લખી આપો કવિતા,
 પણ કેમ લખાય કવિતા ?
 કશુંક લખવા જાઉં ત્યાં
 શબ્દે શબ્દે સંપાદ પવિત્રા !
 છતાંય...
 હું ગેરેભાતા આધાતનું ગીત આરંભું...
 ગરજતા મેધનું કલ્પન આલેખવા જાઉં...
 ત્યાં અચાનક સંભળાય ક્યાંક બૉમ્બવિસ્ફોટ !
 લાગે કલમને ચોટ...
 ધૂંવાધાર સ્ટેનગનોના અવાજોમાં
 દબાઈ જાય છે મારા કાવ્યની
 ગ્રામનારીનાં વર્ષાગીત !
 ઋતુઓ પણ લાગે છે હવે ભયભીત !
 વાસંતી મિજાજને ઓળખાવવા મધું-
 કેવાં એનાં ફૂલ અને કેવી એની સુગંધ...
 આસપાસમાં જે ધસી આવે બારુદની ગંધ,
 એકાએક આંખ થની બંધ !
 નાના હતા ત્યારે રમત રમતા :
 સાત-આઠ સાંઠીકા ધૂળમાં હારબંધ ખોડીને
 એને દૂરથી કાંકરીથી આંટી દેતા,
 એ નિર્દોષ વિજેતાને શાભાથી દેતા - હસતા !
 પણ અહીં તો જબદદસ્તીથી બસમાંથી
 બહાર ખેંચી કઢામેથી આઠ-દસ થયસ્તી
 કાપાઓનાં ટીપ ઢાળીને પડછાયા થઈ જાય પલાયન !
 સનનન... સન... જન... જન... જન !
 વસંતનાં ખીલેલાં ફૂલમાં પણ
 લાસે તણુખા ઊડાડતી અજન !
 પેલો ગુલશોર...

શું રક્તથી કરી રહ્યો અંધોળ ?
 શિયાળાને સીમાડે તાપણ પાસે
 બુકાની બાંધેલા કિસાનોના ભોળા ચહેરાઓને
 કાવ્યમાં ઉપસાવી રહું.. ને..
 અનેક કરડા બુકાની બાંધેલા ચહેરા
 ચોપાસ ઉભરાતા જોઉં... ઘાવતા ઘેરા !
 સરહદ-સીમ અને નદી-નવાણ...
 ઠેરઠેર ફૂટયાં શું લાલ જળનાં સરવાણ ?
 ક્યારેક લાગે કે આ કલમમાંથી
 ઊતરતી શાહી પણ કાં થઈ જાય લોહીલુહાણ ?!
 હું અંખી રહું..
 શું નુપુર અંકારતી સોળ વરસની કન્યા
 બહારથી મારા ગામમાં મંથરાતે એકલી
 સલામત ઘેર પાછી આવી શકે
 એવા દિવસો નહિ આવે ?
 મારા દેશનો કિસાન બેધડક
 એની સીમમાં રાત્રે નહિ
 ગૂંજ્યાં કરે હરિભક્તિનાં ગાન ?
 મારે નિષ્કંપ હૈયે ગરુડારામાં જઈને
 મસ્તક ટેકવી નમવું સાષ્ટાંગ,
 મસ્જિદમાંથી સાંભળવી
 મુલ્લાની નિર્ભય બાંજ,
 દેવળમાં જઈને કરવી ચૂપચાપ ક્રમાયાચના,
 ગૂંજતી ઝાલરો વચ્ચે મંદિરમાં કરવી પ્રાર્થના...
 અને ઘરને ખૂણે વિશ્રાંત હૃદયે લખવી કવિતા !
 શાંત ઉપવનમાં બરુની કલમથી
 રામાયણ લખનારા, હે કરુણામૂર્તિ વાલ્મીકિ !
 શ્રીગણેશને મહાભારત સાનત્યથી લખાવનારા
 હે વિશાળબુદ્ધિ વેદવ્યાસ !
 આપો કંઈક ઉજાસ,
 વેદી રહું વહાવતો નયનસરિતા...
 કહેશો, કેમ લખવી કવિતા ?

કાવ્યનો પથ □ સુરેશ દલાલ

મનને

ધણુંપ કહીએ પાછું વળવા મનને
પણ ક્યાં સાંભળવું છે એ દુરિજનને !
જગ્યા લપસાણીમાં જઈ બેસે
ગલીઓમાં ચંધારી પેસે
હકનો પકડી ધાથ ફેરે છે, અવગણનું અનુભવને !
વારો તો વીફરી બેસે છે
પોતાને જ પીડે રૂંસે છે
અવગુણ આપતણા દુનિયાને દોષ દિયે ગુણીજનને !
જાવાનું ત્યાં જવા ન ચાહે
નહિ જવાના પસતું રાહે
વાર્ધું ન વળે, ને હાર્થું પણ, - શું ફેરવું અણધરને !

-જયનંત પાઠક

સામી વિચારાંદે એક વખત એક સરસ ઉદ્દેશરૂપ આપું. આપણે આપણા મનને ખૂબ વિચિત્ર રીતે, આપણને પણ ખમર ન પડે એમ ત્યાં થઈએ છીએ. મન આપણું છે, તો ખુદ મન આપણી પાછળ બટકે એવું હોવું જોઈએ, એને બદલે આપણે મનની પાછળ બટકીએ છીએ. આપણે કુતરે ચાળીએ અને એ કુતરે આપણી પાછળપાછળ ચાલે એ જરાબર છે, પણ આપણે જ્યારે કુતરાની પાછળપાછળ ચાલીએ તો એ વિચિત્ર છે, આપણે ને મનનો સંબંધ પણ કંઈક અમો છે. કવિએ મનને કુર્જન કહ્યું છે. જ્યાં જવાની તો પાડીએ, ત્યાં મન જાય. જાણ એ તો ઠીક, પણ પાછું વળવા સમજાવ્યુંએ તો એ પંદીરુ થઈને વર્તે, એને સ્વિચ વચામાં રસ નથી, એને લપસાણાં રસ છે; એને અજાણામાં રસ નથી, અંધકાર જ એને માફક આવી ગયો છે. અનુભવે પણ એ બદલાય એવું નથી. હકનો ધાથ પકડે એને બદલે જો અનુભવની ચાંચળી પકડે તો એનો ઉદ્દેશ થઈ જાય. પણ માન્યા જેવું માને તો એ મન જાનું ? કહીએ એનાથી ઊલટું જ કરે. શ્રીમંતના ઉદન સંત્રાપ જેવું મન, વરણ જઈએ તો વીફરી બેસે. ચાત્ર બીજાને નહિ, પણ પોતાને પણ પીડયા કરે. પોતાના જ અવગુણને કારણે એ દુનિયા ચાથ, પણ પોતાના અવગુણને સ્વીકારે નહિ ને દુનિયાને દોષ લીધા જરૂર લેવો. મન કદી સમજાવતું સમજાવતું નથી. જાણીના મ્હેકની પંકજ પાદ અણે છે. ધમરે જાણે છે છતાં એમાં પ્રવૃત્ત થતું નથી અને અંતરમાંથી નિવૃત્ત થતું નથી. એ વાર્ધું વળતું નથી કે હાર્થું પણ વળતું નથી. અથા અણધર મનને કહેવું પણ શું ! ચીનાકારે તો એક પંકિતમાં, ફોઈડની પોથેલાં સદીઓ અગાધ કહી રીતું કે મન જ આપણું બંધનબોધનું કારણ છે.

□ બાલુભાઈ પટેલ

સીમને રગદોળે ખેતરનો અળંપો;
ગામને ઘેરી વળે ઘરનો અળંપો.

મન સુધી પણ પહોંચવાની શી જરૂરત;
આંખમાં સળગે છે અંતરનો અળંપો.

ફૂટના ઝરણાને ક્યાં રોકી શકે છે;
કાળમીઠા પર્વત કે પથ્થરનો અળંપો;

પશ્ચિમી પીડાઓ પણવે પૂર્વને પણ;
કોતરે દક્ષિણને ઉત્તરનો અળંપો.

‘બાલુ’ આજે જીવવું પણ દંભ ગણજે;
આ તે જીવન છે કે જીવતરનો અળંપો.

□ બાલુભાઈ પટેલ

એકમાંથી એકને તું બાદ કર;
શૂન્યના ઘરને ફરી આબાદ કર.

ક્ષણને માટે લડ, સમય માટે નહીં;
એક ક્ષણ માટે સદી બરબાદ કર.

કોણ છે તું ખ્યાલ આવે છે તને;
ક્યારે તું ખુદને મળ્યો તો યાદ કર.

ફૂંક મારીને બુઝાવી દે દીવો;
નૈ પવનનું નામ દૈ ફરિયાદ કર.

‘બાલુ’ ખોલી દે સમજનું પીંજરું;
તારી ઈચ્છાઓને તું આઝાદ કર.

કાવ્યનો પથ □ સુરેશ દલાલ

‘અનિત્ય નિવારીએ’

ભયથી થાને ફફડી ઊઠીએ : નિર્ભયને નિખારીએ

મોસમ આવે જાય છતાંયે

વૃક્ષ કદી નહીં વાંકું પાડે,

સૂરજચંદર આવે જાય

દિવસેસને સનેદછાડે.

પણ પળ પલટાય વાદળનાં દળ,

પણ આજ ઉપર ઓવારીએ,

અનિત્ય નિવારીએ.

વેસુ નદીનાં ભરે વહે,

પણ કાંઠાઓ તો સ્થિર રહે;

સ્વાસ તો આવેજાય છતાંયે,

અહીં સનાતન સમીર વહે,

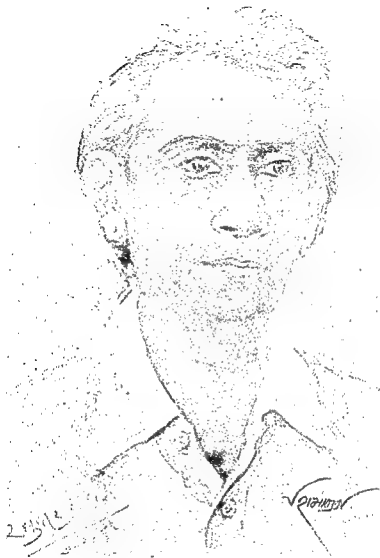
વાણી ને આ મૌનની વચ્ચે,

પ્રેમ હૃદયમાં ધારીએ,

અનિત્ય નિવારીએ.

પ્રથમ પંક્તિ લોકગીતની છે. બાકીનું સ્વનાકર્ષ આ લેખ લખનારનું છે. માણસજનન હંમેશાં ચિંતામાં કેનાની હોય છે. આ ચિંતા ને આવતી કાલની ચિંતા. “કાલ કોણે ઈટી છે રે” એવું આપણે જાણીએ છીએ છતાં પણ આવતી કાલની કલ્પિત ચિંતામાં ભયથી ફફડતા હોઈએ છીએ. કવિ દયાશમના એક પદનો ઉપાડ શાદ આવે છે : ‘ચિત્ત નું ચીદને ચિંતા કરે, કૃષ્ણને કરવું હોય ને કરે.’ જે અનિત્ય છે, જે અનિશ્ચિત છે એની આપણે નિશ્ચિતપણે ચિંતા શું કામ કરીએ. માણસ પોતાને કે અન્યને જો કોઈ દાન આપી શકે તેમ હોય તો ને અભયદાન છે અને આનાથી શ્રેષ્ઠ દાન કોઈ નથી.

મૂળિયાં ઊડાં નાખીને ઊભેલું વૃક્ષ કોઈ દિવસ કાલે કઈ મોસમ આવશે એની ચિંતામાં કરમાનું નથી. અનેક મોસમના અનુભવ લે છે છતાં એ ત્યાંનું ત્યાં ‘આસન સે મન ડોલ’ એમ સ્થિર જિભું હોય છે. સૂરજ-ચંદ્ર આવે કે જાય, વાદળનાં દળ પળેપળે પલટાય છતાં પણ આકાશ પોતાનો નુસુપર્મ નજનું નથી. નદીનાં વહેણ વહે કે થીજી જાય પણ કાંઠાઓ તો સ્વસ્થ અને સ્થિર છે. સ્વાસની આવનજાવન થતી રહે પણ શ્વપન સનાતન છે. સમયો પ્રેમ પણ મોસમ પ્રમાણે પલટાતો નથી હોતો. આ પ્રેમ પણ વાણી અને મૌનની વચ્ચે હૃદયમાં ધર્મની જેમ ધારણ કરેલો જ રહે છે.

शुवीर चौधरी

અનિરુદ્ધ ખસભટ્ટ

-श्याम साधु

६.१.१९८५

श्याम साधु

श्याम साधु

મુકેશ માલવણકર

□ સુરેશ દલાલ

‘નહીં બોલ્યામાં નવ ગુણ’
મૌન કમળની પડખે ભમરો
ગુંજ્યા કરતો ગુન ગુન ગુન.

શબ્દોને તો અર્થ હોય છે,
હોય અર્થને સીમા

અર્થઘટનનો અર્થ નથી,

જ્યાં મૌનને હોય ગરિમા
કબીરની જેમ મૂંઝા મૂંઝા

તું તારી ચદરિયા બુન
‘નહીં બોલ્યામાં નવ ગુણ.’

‘બોલે તેનાં વેચાય બોર’

એ વાત પણ સાચી હોય,

જેની છબમાં ઝાંઝું જોર

એની સમજણ પણ કાચી હોય

શબ્દોને પણ માણસ જેવા

સત્વ, રજસ્ ને તમસ ગુણ

‘નહીં બોલ્યામાં નવ ગુણ.’

(કલેવન પરથી કાવ્ય)

□ કિશોર શાહ

ધીમ ધખતા ઉનાળામાં

આયો સાંજે

તડકો ચરીને પાછી વળે છે.

કવિતા

□ સુરેશ દલાલ

‘પડશે એવા દેવાશે’,

ચિનાકોર્પું મન

પછીથી એક ઝાટકે દેવાશે.

પહાડ ઢળે તો પહાડ.

ને વીજ પડે તો વીજ,

એવું પણ થઈ શકે

કે નભમાં ઊગે આછી બીજ;

પૂનમ હશે કે અમાસ હશે,

પણ તેજનિમિર કે રેલાશે,

‘પડશે એવા દેવાશે’

થઈ થઈને શું થાય,

બીકને નજીક નહીં હું રાખું,

જે ફળ ટપક્યું નથી

એના સ્પાદનને શાને ચાખું

કાંટા ફૂલને ભલે ચીર

પણ ફોરમ હશે તો ફેલાશે,

‘પડશે એવા દેવાશે.’

(કલેવન પરથી કાવ્ય)

THREE POEMS □ DHIRU PARIKH □ Tr. NITA RAMAIA

1.

A Cockroach,
Its antenna flickering like a lizard
Darting behind, motionless

• • • • •

A Squirrel
Climbing up a tree :
A bull-dog watching.

• • • • •

Old leaves
Of a calendar, pointing
To the New Year.

2. SO CLOSE TO EACH OTHER

These two wooden chairs are placed so close to each other ?
The meeting is already over,
The person sitting next to me...
But we didn't even call each other then.

Are the chairs really made of wood ?
The tree - the whole of its being -
Carries the water of the earth amply
Right from the roots to the leaves - flowers - fruits.
Does anyone observe that ?
Does anyone hear it say anything ?

But in those wooden chairs
We were sitting so close to each other,
Alas, we didn't even speak a little to each other...
And
The meeting is already over ?

3. AT NIGHT

At night when
I do not get sleep
The limpid moments and clumsy shapes of
Number ONE come rolling
To me like marbles,
Dust-covered as I am, I rush out of the gate of my school
Struggling hard to free myself from the heated hittings of
School-bags and dash into this bed-room,
The dreamy eyes are brimming over with the embarrassment of my tender heart,
One can knock water out of a rock, such is the strength of
Uproarious youth which sounds and resounds
In each and every limb of my body at this time...
How every bliss is at my arm's length ! Happiness, prosperity, heaven !
The breeze from the ocean of joy blows
Across my room and fills it to the fullest;
Like the Creator Himself, with my eyes open in my bed I am floating
And dying at the very next moment again
When my eyes are closed...
Memory, the creeper of eternity, comes clinging to me
Whereas I distance myself from it with my strategic gait;
The state of my mind, O brother, is such that the moment
The eyelids open I inflate my chest : Tut, I'll survive without memory !
And that's how the day gets over.
Oh no; it is the ditch of forgetfulness that I jump over !
Again, at night when...
It seems then :

The very moments of reminiscences are the moments of life itself.

લઘુ કાવ્ય □ દિનેશ દેસાઈ

મારી વેદનાને
જળ સમજી નહીં શકે !
અશ્વ પહેલે જવાની
ઘટના વ્યર્થ છે -

ચીલા પર તેઓ ચાલે

□ સર્વેશ્વરદયાલ સકસેના □ સુશી દલાલ

(હિન્દી)

ચીલા પર તેઓ ચાલે જેમના
ચરણ દુર્બળ અને હારેલા છે,
અમને તો જે અમારી યાત્રાથી બનેલા
અનિર્મિત પંથ વણવા છે.

સાક્ષી હોય રસ્તો રોકીને ઊભેલાં
પીળા વાંસનાં ઝુંડ,
એનામાં ગ્રામ છે જે હવા
એનાથી લપેટાયેલાં સપનાં અમારાં છે.

બાકી જે કંઈ છે-
વૃક્ષ ખોદીને ડોલે અમરઠાઓ,
અર્ધથી આકાશ રોકીને ઊભાં
નાડનાં આ જાડ,
હાથની તિનિજની જાલરો;
જૂમતી દરેક ડાળ પર બેઠેલી
ફૂળોથી મરતી
ખિલખિલાટ કરતી ચંચળ અશ્વડ હવા;
ગાયક મંડળીની જેમ કંપના ગ્રન્થમાં મેઘ,
વાદ્ય પંત્રોની જેમ ધોલકી ટેકરી,
નદી બનવાની પ્રતીક્ષામાં, કપાંક નીચે
શુષ્ક નાળામાં નાચતું એક ચમકતું જળ,
બંધા, દૂર થઈ રહ્યો છે કપાંક જે વિશ્વાસ
જે સંકલ્પ અમારામાં
બસ એના જ આધારે છીએ.

ચીલા પર તેઓ ચાલે
ચરણ દુર્બળ અને હારેલા છે,
અમને તો જે અમારી યાત્રાથી
અનિર્મિત પંથ વણવા છે

રૂપનો આ તડકો

□ સર્વેશ્વરદયાલ સકસેના □ સુચી દલાલ

(હિન્દી)

રૂપનો આ તડકો !

ઝૂકી રહું છે આકાશ

ખોલીને કેશકલાપ ગીચ વૃક્ષોનો,

પાછળ ચૂપ પડયું છે તળાવ

તંદ્રામાં સુપ્ત ધ્રૂજતો પડખાં બદલતો

સુખદ સામીપથી બેઠાલ !

પ્રેમ શું છે ?

પૂછે છે હવા

અચકાતી, અટકતી, ફરીફરીને વારંવાર ભટક્યા કરતી,

દૃષ્ટિ ઊડી જાય છે પક્ષીની જેમ દૂર,

કમલની આંખ મીઝાઈ જાય છે.

અંધર લહેરોના ધ્રૂજતા

નિઃશબ્દ ખુલતા, બંધ થતા,

મૌન... મૌન !

ગરમ ચાદર જેવો

ઢાંકતો શરીરને,

નહીં મનને,

નહીં સંપૂર્ણ છુપાવે

રૂપનો આ તડકો !

□ મનોજ રામાનુજ

આપને ભૂલી જવું ભૂલી જવાની છે મળ

ખીલીને ખૂલી જવું ખીલી જવાની છે મળ

આવી અને બેસી અને ટહુકો કરી ઊડી જવું
ક્ષણ બે ક્ષણ ડાળ પર ઝૂલી જવાની છે મળ.

બે અક્ષર આનંદના □ જ્યન્ન પાઠક

બે અક્ષર આનંદના નાનકડા નિવેદનમાં જન્ન પાઠકે બહુ જ સરળપણે કવિતા વિશે એક મહત્વની વાત કહી દીધી છે કે “હું બોલું ને બંધુ માની લે એવા રસિકો બોલ્યા છે એમ હું માનતો નથી, ને એવા રસિકો માટે કદાચ આ કવિતા પણ નથી.” કવિતા કે કોઈ પણ કલા સુધા ભાવક માટે હોય છે એમ અહીં સૂચિત થાય છે. આ વાત ભાવકપક્ષે, તો કવિપક્ષે કેવળ આનંદની જ વાતનું એમણે પ્રતિપાદન કર્યું છે.

એસ.એન.ડી.ટી. વિમેન્સ યુનિવર્સિટીનાં અન્ય સર્વ પ્રકાશનોની જેમ આ સંગ્રહ પણ આંતરભાષા સુધરના સાથે પ્રગટ થાય છે; છેલ્લાં થોડાંક જ વર્ષમાં આ યુનિવર્સિટીના યુજ્જ્ઞની વિભાજ નરહથી મુરેશભાઈ દલાલે જે મુણવતા, વિવિધતા અને સંખ્યાત્મક વૈપુલ્યથી ઉન્નત પ્રકાશનો કર્યાં છે, તેનો જોડો ભારતમાં તો કયાંય કોઈ વ્યક્તિ કે સંસ્થાએ પણ નહીં જડે, એવું કહેવાય છે તે અનિવાર્ય નથી.

જ્યન્નભાઈનો આ સંગ્રહ વાંચનાં એવી પ્રતીતિ થાય છે કે આપણે પરિપક્વતાની ષડબે બેઠાં છીએ. અહીં આવેશ નથી, ઉપદેશ નથી, જાન સાથેની વાત અને ભાવની અભિવ્યક્તિમાં પ્રીતી અનુભવાય છે, એક પારખ, ઉદ્વેગન ઠક્કર ઈન્દિની કવિતા વાંચીએ ત્યારે એમ થાય કે એની ઉમ્મર સોળ વર્ષની છે, જ્યન્નભાઈની કવિતાની ઉમ્મર પચાસ વર્ષની અનુભવસમૃદ્ધિની પ્રતીતિ કરાવે છે. છત્રવનના સમવિષમ અનેક અનુભવો પછી જ જો પરિપક્વતા આવે છે ને અનુભવાય છે, પણ કવિએ એ સમવિષમ અનુભવોને ઉપસાવ્યા નથી. છત્રવનના ‘આનંદના બે અક્ષર’ પાઠવાનું જ એમનું લક્ષ્ય રહ્યું છે, ક્યાંક વાર્ષિક્યની વેદના છે, તો ક્યાંક ‘ચોતરફ મુજબજ’ છે એની વાત પણ નથી એમ નહીં. આખી નહીં તરી આવ્યા પછી કિનારે ઊભા રહીને વર્ણન કરના હોય એમ કેવી કેવી તપાટો ખાધી, કેવાં કેવાં મોજાંના પડકાર ઝીંક્યા, કેવાં વિસ્મયો, કેવા ભય, કેવી વેદના અનુભવો- ને એ બધાંથી પાર કેમ ઉતરાય, આ બધાંથી પર કેમ થવાય એની મથામણ જેવી અભિવ્યક્તિ છે.

અહીં કવિતાનું વસ્તુ પણ ત્રણ વિભાગમાં વહેંચાઈ ગયું છે. પરમાત્મા, પ્રકૃતિ અને જીવન. પરમાત્માવસ્તી કાવ્યો અમુક અંશે મધ્યકાલીન ભાવાભિવ્યક્તિ સાથે અનુસંધાન સાથે છે એટલું જ નહીં, કે કદાચ એટલે જ મધ્યકાલીન કવિઓની ધંકિરઓ સામ્યવિરોધિ વણાઈ ગય છે. ‘સંસારે ના સરસીજી (સંસાર હું સરસી સ્ને ને મન મારી પારા), ‘કેમ પતવું હું નિષેધમાં મૂકું ! (નિષેધના મહેલમાં), અભિનવો આનંદ કેમ રે પચાવ (આજ મારે અભિનવો આનંદ....), રવિ રવિ કાં રટે, રજની રટણથી ને મટે ? (રવિ રવિ કરતાં રજની ના મટે), પાણીમાં માછલી તરસે મરે ને (પાનીમાં મીન પિપાસી).... પણ આ કવિતામાં આટલું જ નથી. કવિની પોતાની જનનાની ને અભિવ્યક્તિની રીતિની ઝલક અહીં સરસતાથી પ્રગટી જ છે.

ગુરુજી, તમે માળા આપો તો એવી આપો

કે ફેરવતાં ફરતું મન ધીર થાય ઘડી.

અહીં માળાને ફેરવવી ને મનને સ્થિર કરવું ના વિરોધની ચમત્કૃતિ આસ્વાદ્ય છે. વળી આ કવિમન આમ પણ કહે છે :

મારે ક્યાં ગેબી ગહનોમાં ગળવું છે ?

ઊડવું છે, ટણકા કરવા છે, પળ બે પળ રમવું છે.

આમ છતાં કવિની ઝંખના જુદી છે તેમ વસ્તાયા વગર રહેતું નથી.

તું તને કપારે સાંભળશે ભાઈ ?

પ્રકૃતિકાવ્યોમાં કવિદ્વય શરદપૂનમ, ગ્રીષ્મ, નડકા, પાનપંખી, છવજંતુ, નદી, શિયાળુ સવાર ઈત્યાદિમાં ફરી આવે છે. પ્રકૃતિ કવિનો પહેલો પ્રેમ છે. ને એટલે જ ‘સર્જનની ભણ’ની વાત પણ કવિ પ્રકૃતિમાં જ કલ્પનોથી કરે છે.

મા, ભલાજી, ઘર, વનન, શુંગાર, કવિ, કવિતા શબ્દ ઈત્યાદિ તો આ કવિના સનાતન વિષયો છે ને તેનાં કાવ્યો અહીં હોય એ સ્વાભાવિક છે. વિષયવસ્તુ કોઈ પણ હોય, રીતિ કોઈ પણ હોય, આ કવિની કવિતાનો શાંત સૂર છે, એમાં હળવાશ છે, ભાષાનો ભાર નથી. વિચાર-ચિંતન છે, પણ એનો બોળે નથી. એક પ્રકારનું સ્મૃતિયાળપણું, નિજલીલા આ કવિનો સ્થાયીભાવ છે એવી પ્રતીતિ થયા કરે છે.

જ્યા મહેતા

(મે અક્ષર આનન્દના, પાઠક જ્ઞાનન, પ્ર.આ. ૧૯૯૨, મુલ્ય રૂ. ૩૦, શ્રીમતી નાથીબાઈ દામોદર ઠાકરસી મહિલા વિદ્યાપીઠ, પુ. સંખ્યા ૧૦)

ડાળખી □ વિચનજી નાગડા

કેંક સૂરજને ચ્વસી ગઈ ડાળખી

છાંયડો થઈને હસી ગઈ ડાળખી

વૃક્ષનું પાત્સલ્ય ને વિસ્તાર થઈ

આંખમાં સહુની વસી ગઈ ડાળખી

ઘર બન્યું આકાશનું અસ્તિત્વ ત્યાં

ભારીએથી જ્યાં ધસી ગઈ ડાળખી !

લ્યો સમેટીને વસંતો આ બધી

ફૂલ આપીને ખસી ગઈ ડાળખી

આટલી લીલાશ ને આ શહેરમાં ?

આ ભલા કેવું હસી ગઈ ડાળખી !?

□ સુરેશ દલાલ

“અક્કલ બડી કે ભેંસ ?”

અમને અહીં ક’ ખબર પડે નહીં
ખભો મોટો કે ખેસ ?

સૌ સૌનાં છે જુદાં માપ-નોલ :
અપની પસંદ છે જુદી
અનહદની કોઈ વાત : કોઈને
લાગી શકે બેફૂદી

કોઈને કાજળ વહાવું લાગે : કોઈને બળીઝળેલી મેશ
અમને અહીં ક’ ખબર પડે નહીં : ખભો મોટો કે ખેસ ?

પૂછો એટલે પ્રશ્ન થયો
પણ નહીં પૂછો તો શું ?
આંખકાન ઉઘાડાં સખી
સાંભળશું ને જોશું

સુરેશને પણ ખબર પડે નહીં કે કોણ છે સાચો સુરેશ ?
અમને અહીં ક’ ખબર પડે નહીં : ખભો મોટો કે ખેસ ?

(એવન થરલી કાવ્ય)

□ પન્ના નાયક

વિહંગ ચીસ
પતંગિયાની, મૃત
ફૂલોને જોઈ

□ પન્ના નાયક

ના,
હવે
કશું જ નહીં.
માત્ર
સામે અચાંચ સાગર
કિનારો છોડનાં
એકાકાર થઈ ચપેલાં પાણીમાં
નાંચેલી નાવની
છાપ શોધનાં
ઝલવાપસ...

□ સુરેશ દલાલ

“આમદાની ટોચી મામદાને માથે
ને આમદો ફેરે ઉઘાડે માથે.”

આમ ગબડતું ગાડું મારું,
દેવું ચૂકવવું ખુદાને હાથે.

આપણી પાસે કાંઈ નથી,
પણ કાંઈ નથી એ ઘણુંઘણું

ઘર ગજવા જેવું ખાલી છે :
ખાલી ઘર છે એ જ ઘરેણું.

હવા, ધુમ્મસ કે તડકાને
કેમ કરીને લેવાં બાથે ?

ચાર્વાક મારો ગુરુ છે,
દેવું કરું પણ પીઠે ધી;

લેણદારો ભલે જાગતા રહે
હું સુખેથી જાઉં ઊઘી

શેખચલ્લીનાં સપનાં જોતાં
ઊઘ મને આવે નિરાંતે.

(કહેવન પરથી કાવ્ય)

□ સુરેશ દલાલ

“ડુંગરા દૂરથી રણિયામણા’
પાસે આપું છું તો ઊંચાઈ ઓગળે
લાગે છે એવા એ વામણા.

પહાડ જેવા પહાડ પણ પોચા નીકળ્યા,
જાણે માટીના લયબધ લોચા નીકળ્યા;
એમની ભીતરનાં ભોંયતળિયાં જોઈએ તો
લાગે છે એવાં બિહામણાં
“ડુંગરા દૂરથી રણિયામણા’

ગોદ જેને આપીએ તે આપે દગો,
અહીંયાં તો કોઈ નથી કોઈનો સગો;
સંબંધ બહારથી રૂપાળા લાગે
કેવળ શબ્દોને કારણ સોહામણા
“ડુંગરા દૂરથી રણિયામણા’

(કહેવન પરથી કાવ્ય)

ફૂલ ફૂટો કે ન ફૂટો □ સુભાષ મુનોપાધ્યાય □ જયંત પારેખ

ફૂલ ફૂટો કે ન ફૂટો
આજ વસંત.

ફરસબંધ ફૂટપાથે
પાણમાં પાંખ ખોડીને એક સૂકુંઠૂંડ આડ
ફૂલો ફૂલો પાંસળાં ફાડીને હસે છે.

ફૂલ ફૂટો કે ન ફૂટો
આજ વસંત.

નેજની આંખે કાળા દાબડા બાંધીને
પછી ખોલીને
મનુને ખોળે મનુખને પોઠાડી દઈને
પછી જગાડીને

જે દિવસો રસ્તે થઈને ચાલી ગયા છે
એ તો પાછા ફર્યા જ નથી !

શરદિ ધીટી ચોળેલી સાંજે
એવાર પૈસા રળીને

નકલખોર છોકરો
કોથલ બોલાવતો બોલાવતો જતો હતો
- એનેય સાદ પાડીને લઈ ગયા છે દિવસો.
લાલ શાડીથી છાપેલી પીળી કંકોતરી જેવા
આકાશને માથે ઓઢીને
આ શેરીની એક કાળાફૂલડી કુંવારી છોડી
રેલિંગે છાતી દબાવીને
આવા કંઈ સત્તર વિચાર કરતી'ની-

ભરાબર એ જ ધડીએ
ઊડી આવીને આંખો મીંચી શરદિ એસી ગંધુ
ઓ માડી રે ! બગ્યા મોના અભાગિયા પનંગિયા !

પાછી ધડામ કરતો દરવાજો બંધ થવાનો અવાજ
અંધકારમાં મોઢું દાબીને
અમળાનું એ જ આડ હલ્લ પણ હતે છે.

ક્યારેક □ સીતાકંત મહાપાત્ર □ સુરેશ દલાલ
(ઉડિયા)

ક્યારેક જો તમે ભૂલી જાઓ તમારા ચામું નામ
તમારું ઘર, તમારી નિંદગી
તમારી તમામ અર્થ કાલો અને આવતી કાલો
તમને જો એકલવાયાપણું લાગે,
ખોવાયેલા ખોવાયેલા હો,
તો ઉત્તમ રસ્તો એક જ છે
અંધકારને પૂછવાનો
“હું કોણ છું અને ક્યાં જઈ રહ્યો છું ?”

અંધકાર સિવાય
બીજું કોણ વધારે સારી રીતે જાણે છે
પ્રકાશનું સાચું સરનામું ?
જ્યારે આત્મા બેચેન થઈ ગયો હોય
હૃદય તરસું હોય
આત્માસન્નોથી કંઈ વળનું ન હોય
અને
તમે જાણતા પણ ન હો

કે કોની પાસે તમારો ભાર હળવો કરી શકો.
જ્યારે દેવો, મા-બાપ, મિત્રો, પત્ની
શ્રિયતમા, તમારાં સંતાનો.
પ્રત્યેક જણ તમને દૂરદૂરના લાગે
ત્યારે કદાચ તમને જડી જાય
દૂરદૂરના પ્રદેશમાંથી
અંધકારમાંથી સરતો તરતો આવતો ચંદ્ર
તમારી પડખે રહેવા માટે

હજાર હજાર આજીવ્યો, પ્રાર્થનાઓ,
લવાસો કરતાં શબ્દો
જો તમારા હૃદયના ઝીણા કંદનને
કે આત્માના અજંપાને
નીરવ રીતે પણ વ્યક્ત ન કરી શકે
તો મૌનના વિશાળ સુંવાળા હાથને
તમે ભમું જ સોંપી દેજો
કારણ કે મૌન સિવાય બીજું સમજશે કોણ
માનવ યાતનાના પ્રલંબ ઈતિહાસને ?

(૧)

એક લાવારિસ હવેલીને જોતાં

સાવરે ઉઘાડફટી હવેલીના દરવાજે લટકે કરોળિયાનું જાળું
ભોલુમાંથી રેશમના રેલાની જેમ, કેંક નીકળના સાપને હું ભાળું
ભીંતુના પોષડા ઉખડી ગયા બધે આડેપડ ઊંચી ગયું ઘાસ
કાચડાકબૂતરની ચરક જંધાય અને કોહવાતા લાકડાની વાસ
તમરાં સિવાય કોઈ બોલતું નથી જાણે ચૂપકીદી વીતકનો વાન
છેટ ફાડી નીકળતું પીપળાનું પાન ઓરે, ભીંતનેય હોઈ શકે કાન ?
જૂના કમાડની જાણોજલાલીમાં રહી ગયા સિંદૂરના ડાઘ
ઝાડી ને ઝાંખરાં પાછળથી ધૂરકતો વીતકનો ખાઉપરો વાઘ
દીવાન બહાદુર બધા પિત્તળના ઠમ ઉપર બની ગયા કોતરેલા નામ
અહીં સમયના ષગલૂછસિયા સમા પીળા પાંદડાં ઊડે છે તમામ
તેલચિત્ર માથે જરીક તડકો પડયો જાણે તિમિરના ખોળે અજવાળું !
વસુઝારા વાપરાની ડેલીના નકૂચે ટીંગાનું ફેફસાનું તાળું
તૂટી મેડીના પગથિમાં તડકો ચડે છે જેમ ચડતો એકાંતરિયો તાવ
આહીં પાણીનાં ટીપાંના સમુદ્રજાન એટલે દરિયો નદી કે તળાવ.

□ પન્ના નાયક

સામાન્ય મનુષ્યની જેમ જ	પણ
હું	ત્યાં
ખાઉં છું, પીઉં છું	હું
હુંડુંડું છું	સામાન્ય મનુષ્ય જ હોઉં છું.
ને	આહીં
લખું પણ છું.	કવિતામાં,
આકાશ તારા ને ચંદ્રમા	માત્ર કવિતામાં જ
પાન ફૂલો ને પતંગિયાં	વિશ્વના વિસ્મયને છાવતી
સૌને	હું
નિહાળું છું	કવિ હોઉં છું.

(૨)

હવેલીના પૂજખંડમાં

રેડભફેડ ગોખલામાં ઠાકોરજી બેઠા છે ચોગરદમ દીવાની મેશ
ડામરની ગોળી મૂકીને જે સાચવ્યા તે માધવજી સાવ નરમધેશ !
વાયુના પર્વત મેં નાક ઉપર ઊંચક્યા તે તમે ટચલી આંગળીએથી ઊંચકો
અરજીલિયાને હવે ગમતો નથી તમે ધિગાણે કહ્યો 'તો તે ટૂંચકો
પોંછાની સાવરણી બની જતા મોરવાની એટલી કમજોર બની પાંખ
જેમ અગરબત્તીને સાવ છેવટે સળી ઉપર ટીંગાતી સુખડની સાખ !
મોરપિચ્છ હતાં તે બધા હૂંટી ગયા નથી કળાયેલ મોરવાના નાચ
વાગીશ્વરી લિક્કટ માગતી ફેરે ને ફૂટયા ઉંદરની ટેંકસીના કાચ
તારી ઘરવાહરીમાં પંચપાતર, તરબાણું, આચમની, ટોકરી ને છત્તર
દીવાની વાટમાં અવગતિયું રૂ, ઘાવબાજયા રૂમાં છે કેંક અત્તર
અંધારાની ગોખણપટ્ટી સમા ઘુવડ માફક ધૂરકતો ગવાણ
માળામાંથી દોરો નીકળી જતા પેરણછેરણ વેરાયા રુદ્રાણ
સમી સાંજના શમિયાણામાં પરણ્યાં નિમિર - ઉજસ
અમાસ હતી તે પૂનમ થઈ ગઈ પૂનમ હતી તે અમાસ.

બોળે પથ્થરોનો, વિચારોનો

□ ફિલિષ જેકોતે □ જયા મહેતા

(૩૫)

બોળે પથ્થરોનો, વિચારોનો

પર્વત અને સ્વપ્નો

વિપમ સંતુલન

રહીએ છીએ આપણે હજી સુધી બીજા જ સંસારમાં
કદાચ અંતરાલમાં.

રાતની સહેલ

□ ઓકનાવિયો પાઠ □ જ્યા મહેના

(મેફિસ્ટન)

રાત પોતાના શરીરમાંથી એક પછી એક પ્રકાર કાઢે છે. દરેક બિન્ન, દરેક ઓચળવી, દ્રુષ્ટા, અંછર, શાંત કાળાશનાં મીઠાં ટીપાં. કુવારા : શરીરો. ઉજ્જડ બાગના પળસેમાં હવા પિયાનો વગાડે છે. લાઈટ હાઉસ પોતાની ઝરદન ઊંચી કરે છે, વળે છે, બહાર નીકળી પડે છે, ચીસો પાડે છે. વિચારથી ફિક્કા પડી ગયેલા સ્ફટિક, કોમલતા, આમંત્રણ : રાત, અદૃશ્ય વૃક્ષ પરથી તોડેલું વિચાર અને ચમકતું એક પાંદડું, જે દેવાય છે સંસારના કેન્દ્રમાં.

વળાંક પર પડછાયા : એક છોકરી, એ તમારા સ્પર્શથી જ કરમાયેલાં પાંદડાંના ઠગલામાં, એક અળસુયો જે પોતાનું મહેતું ઊતારે છે ને ચોરા વચરનો બની જઈને એકીટથે તાકીને જુએ તમને, એક બેલે-નર્તકી જે ધૂમે છે એક ચીસની અણી પર, એક કોણ જાય છે ત્યાં ? એક તમે કોણ છો ? એક ક્યાં છું હું ? એક છોકરી જે પાંદડાંના સરસરાટની જેમ ચાલે છે, અનિર્ણયિક વિચારથી નટ થયેલ એક મહાન સંભ, આકાશમાં ખૂલે છે બેમાં વિભક્ત કવિતાની જેમ,ના, એમનામાંથી એક પણ નથી જેની તું પ્રતીક્ષા કરી સહી છે, એ સૂતેલી જે પોતાનાં સપનાંની સંકડાશમાં તમારી પ્રતીક્ષા કરે છે.

વળાંક પર, વનસ્પતિઓ સમાપ્ત થાય ને પથ્થર ઘડૂ થાય છે. એવું કંઈ જ નથી, જે તમે આપી શકો મરુભૂમિને, પાણીનું એક ટીપું પણ નહીં, લોહીનું એક ટીપું પણ નહીં, તું આંખ પર પટ્ટી બાંધીને પસાર થાય છે વંરડાઓમાંથી, ચોચાનમાંથી, ગલીઓમાંથી, જ્યાં ત્રણ

નિઠૂષ્ટ નક્ષત્રો ષડયંત્ર કરે છે. નદી બોલે છે ધીરથી. તારી ડાબી તરફ, તારી જમણી તરફ, આગળ, પાછળ : ગણગણાટ અને અટ્ટહાસ્ય, તને ડગલે ને પગલે બાંધે છે એકલાપ પોતાનાં વિસ્મયોથી, પોતાનાં પ્રશ્નચિહ્નોથી, પોતાની ઉદાત્ત ભાવનાઓથી, ચુંબનની વચ્ચે રાખેલી બિન્દીઓથી, શોકગીતની પોતાની મીલમાંથી, તૂટેલા અરીસાના પોતાના ખજનાથી. ચાલ્યા કર, એવું કંઈ નથી જે તું કહી શકે પોતાને.

□ સુરેશ દલાલ

‘દુઃખનું ઓસડ દહાડા’ રે,
સામે ઊભા કેંક કેટલા
ઢળી પડ્યા છે
પહાડો અવળા-આડા રે,
કોણ કહે છે ‘દુઃખનું ઓસડ દહાડા’ રે.
આંખો સુકી થાય
છતાંયે હૈયું રડતું ઝીણું રે,
સુકો ભઠ્ઠો છે પટ રેતીનો
પણ ભીતરનું જળ ભીનું રે;
અમે સ્મિતમાં ઢાંકી દીધા,
જખમી હતા ઉઘાડા રે,
કોણ કહે છે ‘દુઃખનું ઓસડ દહાડા’ રે.
સુખની વાતો ઝાકળ જેવી,
દુઃખનું માથે આભ,
હવે જીવનમાં કાંઈ કશું નહીં,
નહીં શુભ કે લાભ;
પંથ લાંબો પણ શ્વાસ ટૂંકો છે,
ક્યારે થશે ઉપાડા રે,
કોણ કહે છે ‘દુઃખનું ઓસડ દહાડા’ રે,

મૃત્યુની ધીરજનો અંત નથી

□ સીતાકાન્ત મહાપત્રા □ જયા મહેતા
(ઉડિયા)

મારાં માતાનાં જર્ણવમાંથી
આ પૃથ્વીના ફિક્કા અજવાળામાં
એ પણ મારી સાથે બહાર આવ્યું,
એની નાનકડી બંધ મુઠ્ઠી
મારી બીતર બસબર જોઈવામેલી.

છાયા-નૃત્યકાર, હંમેશાં મારા આત્માનું જોડકું
મારા હાસ્ય અને રુદનમાં
એ હસે છે ને રડે છે,
એ મારાં સ્વપ્નોમાં સ્વપ્ને છે;
હું જ્યારે અજવાળામાં
કે ચીખનાં ટોળાંઓમાં અટવાઈ ગયો હોઉં
ત્યારે એ એકલું અંધારામાં તરાપ મારવા તત્પર
મારા પાછા આવવાની સહ જુએ છે મૂંઝુંમૂંઝું.

હું જ્યારે ઘસઘસાટ ઊંઘનો હોઉં
ત્યારે એ પોતાના એકલવાયા સરવા
કાન મારી છાતીએ લગાડે છે
નિદ્રાહીન શત્રિઓમાં
અને સાંભળે છે મારા હૃદયના ધીમા ધબકારા
કચાક આછાધાંખા અને અજાણ્યા બચથી.

એ છે ધૈર્યવાન, વહાલો ભાઈ
આટલું વહાલભર્યું મારું પોતાનું બીજું હોણ કોઈ શકે ?
એને ભૂલી જવાના લાખો વારના મારા અમાપ ગુનાઓ
માફ કરીને મારા પાછા આવવાની સહ જુએ
આંખનું મટકુંપે માર્યા વગર
વેસો અને રાતોની

મરતા માહિનાઓ અને વર્ષોની
ચલતરી રાખીને.

અને છતાં પોતાના અદૃશ્ય હાથથી
એ પોતાની સાથેના મારા અંતિમ મિલન માટે
દરેક નાની નાની વિગત સાથે મને તૈયાર કરે;
ફરી એક વાર, મમતાને કારણે
'મારી જરૂરસભ બંધ મુઠ્ઠીને
પોતાની મુઠ્ઠીમાં લે અને
સાદ કરે પ્રેમજ ને ચાંદની જેવા મંદ અવાજે
વલ્લભેયેલી ભૂમિ તરફ
અને એક વાર સ્વપ્નમાં જોયેલા
અને હવે સાવ ભૂલાઈ ગયેલા
સુંદર સ્વપ્ન તરફ
એની પાછળ જવા.

નોટ

□ હેલમૂટ સ્કેકર □ જયા મહેતા

(ઓસ્ટ્રિયન)

હું મારા બગીચાની સંભાળ રાખું છું
(મારી પાસે ત્યાં એક પક્ષી)
અને ફૂલ ચૂંટું છું
(જે મને આપવાના હતા)

હું મધમાખી પાળું છું.
(મારા એ જ બગીચામાં)
અને વેચું છું મધ
(ઘણા સમય પહેલાં મરી ગયેલા લોકોને)

માર્જેટ એટવુડ □ નીના રમૈયા

માર્જેટ એટવુડ. કેનેડિયન સાહિત્યમાં અગ્રણ્યોનું નામ છે. એમની કવિતામાં છબીને સ્પર્શના બધા જ વિષયવસ્તુનું આવેશન હોય છે, તેમ છતાં નારીમુક્તિ ને નારીવાદ નરહુનો તેમનો એક પણ દેખાવા વગર રહેતો નથી. ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમીએ સુરેશ દલાલના માર્ગદર્શન હેઠળ કાવ્યવિશ્લેષણ શરૂ કરી હતી, તેમાં માર્જેટ એટવુડનાં કાવ્યોનો સંશ્લેષ પ્રગટ થયો. ગુજરાતી અનુવાદ નીના રમૈયાએ કર્યો છે. નીના રમૈયા અંગ્રેજીના પ્રાધ્યાપક અને કેનેડિયન સાહિત્યમાં ઘણો રસ ધરાવનાર અભ્યાસી છે.

પ્રસ્તુત સંશ્લેષમાં નીના રમૈયાએ માર્જેટના સન ૧૯૬૧થી ૧૯૮૪ સુધીમાં પ્રગટ થયેલા અગ્રિયાર કાવ્યસંગ્રહોમાંથી પસંદ કરીને કુલ ૪૨ કાવ્યો ગુજરાતીમાં અનુદિત કર્યા છે; એટલું જ નહીં કવિ માર્જેટ વિશે સમીક્ષાત્મક પ્રસ્તાવના પણ લખી છે. આરંભે સુરેશ દલાલે સંક્ષિપ્ત આમુખમાં માર્જેટની કવિતાની આબોહવાનો પરિચય આપ્યો છે.

સન ૧૯૩૯માં જન્મેલાં માર્જેટ બ્રિટીશ શાસનમાંથી માંડ મુક્ત થયેલા કેનેડાની પ્રજાની ને ખાસ કરીને નારીવર્ગની સંવેદનાને વાજા આપે છે. પ્રેમને નામે નારી પર શાશ્વત્તું પુરુષનું શાસન, શિરગેરી, અન્યાયાર આ બધાંનો વિરોધ તેમની રચનામાં શબ્દોના પાખો છે, તો જેને પુરુષ કે સ્ત્રીની સંવેદના એમ ભાગલા પાડવા વગર પાખી શકાય એવી માનવસંવેદના પણ વ્યક્ત થતી રહી છે. કદા વગર, સીપિસીપું કદા વગર કહેવાની કથાથી ‘સીનું ચીત’, કે ‘સાગરખેડુ’ વગેરે જેવી કૃતિઓ કે કથાકારના નાટ્યપૂર્વક રચાયેલી ‘બહે અવાજ’ જેવી કૃતિઓ સંવિશેષ નોંધપાત્ર બની છે, તો ઘણી કૃતિઓમાં કવયિત્રી કથાકારની નટરમના જાગતી શક્તિ નથી ને અનિમુખરિત થયાં છે. માર્જેટ જેવાં સક્ષમ કવયિત્રી પણ જ્યારે નારી પ્રત્યેની પ્રતિભાવતાને કાવ્યકલાની આગળ મૂકે છે, ત્યારે સુભવ પરિણામ આવતું નથી; કોઈ પણ કથાકારની ભાગતમાં આમ બનતું હશે. કથા અને સાપ્તગીનો ઝથો સત્તાતન છે, કથાકારે આ બન્નેના અંતિમોથી દૂર રહી સુવર્ણમધ્ય ધોળો જ રહ્યો.

માર્જેટની કેટલીક ઉત્તમ પંક્તિઓ જોઈએ :

“આંખની કીકી ઉપર અસો

એક જૂના સ્વચ્છિત્રની એક વિચન છે.

તે સત્ય પણ છે.

નજરે જોનાર માણસે આ સહન કરતું પડે.”

સંવેદનશીલ ચિત્રની વ્યથાને કવિ ઉપરની પંક્તિમાં વર્ણવે છે, તો નકલી સ્મિતનું વર્ણન પણ એટલી જ સચોટતાથી કરે છે :

“હું તને આ વાત કહું છું ત્યારે
નું કહો છે (બરફની નીચ્છા પતરી જેવા
નકલી સ્મિત સાથે)”

—જયા મહેતા

[કિટલાંક કાવ્યો : માર્ગદેશ એટલુક, અનુ. નીતા સર્વેશ, પ્ર. આ. ૧૯૯૧, ગુજરાત
સાહિત્ય અકાદમી, મૂલ્ય : રૂ. ૧૦/-]

મુરબ્બી શ્રી સુરેશભાઈ,

આપનું ‘કવિતા’ ટ્રૅમાસિક હું લગભગ છેલ્લા એકાદ વર્ષથી વાંચું છું અને એમાં પ્રગટ થતાં અનેક પ્રકારના કાવ્ય વાંચવાનો આનંદ જ કંઈ ઓર હોય છે. ‘કવિતા’નો એક અંક ખરીદવાથી આપણી નવી-જૂની પેઢીના કવિઓને એક જ પુસ્તકમાં વાંચવા મળે છે. ને કવિનું વાચન મેળવવું એ આપણા સર્વે માટે એક બહુમૂલ્ય તક કહી શકાય.

‘કવિતા’ના ૧૪૮મા અંકમાં પ્રગટ થયેલ મુક્તકો ખૂબ જ સારા છે તેમ જ માનવીના સર્જન વિષે આપણને કલ્પનામાં વિહાર કરાવતું શ્રી કાર્લ મેન્ડબર્ગનું (અનુ. ડૉ. સુરેશ દલાલ) કાવ્ય પણ ખૂબ જ સુંદર છે.

‘કવિતા’ના ૧૪૮મા અંકમાં પ્રગટ થયેલ મૌલિક કાવ્યનો વિચાર કરીએ તો મારી દૃષ્ટિએ શ્રી જોસેફ મેકવાન વિખિત ‘મનનો તાવ’ શ્રેષ્ઠ કાવ્ય છે.

બકુલ યુ. રાવલ

કવિતા... આકાશ અવકાશનું

કવિતા : નેત્રી : સુરેશ દલાલ

સંસ્કૃત એક : ૧૪૯

વર્ષ : ૨૫, એક : ૫, જુન-૧૯૯૨

મુખપૃષ્ઠ સળગત : દિનેશ દલાલ

કવિતા

અનિલ ભોશી	૩૨	નીના રસિયા	૧૩, ૨૨	નુસલ મુખોપાધ્યાય	૩૦
ઉદયસુ	૪૩	જનનાથ	૨૮, ૩૨	સુરેશ દલાલ ૧૫, ૧૮, ૨૦, ૨૧,	
અંકુશભિષેક પાઠ	૩૪	કિરિતિ ભેંકોને	૩૩	૨૮, ૨૯, ૩૧, ૩૫,	
કિશોર શામ	૧, ૭	મકુલરાવળ	૩૯	સુશી દલાલ	૨૪, ૨૫
ચાવી	૨	બાકુભાઈ પટેલ	૧૯	હર્ષદ ભોશી	૧૪
વિક્રિત્યક	૪	દેવશાંત શ્રીવાળી	૫	હર્ષદ વેદાનુભુ	૮
જનવીસ વ્યાસ	૨, ૮	ભરત ભટ્ટ "સલ"	૫	હર્ષદ પંડિત	૯
જર્જન પાંચે	૩૦	જમનુજીભાઈ પંડ્યા	૧૧	લેખકુટ નોંદર	૩૭
જર્જન પ્રો. ૧૨, ૨૬, ૩૩, ૩૪,		મનોજ રામભુજ	૨૫		
૩૧, ૩૭, ૩૯		મેઘવાદ ડ. ભટ્ટ	૩	સેક : વી. સમનુભા સીમાશી	
દિનેશ દેસાઈ	૨૩	વિદ્યનંદ દેવાજી	૧૧	અનિલ ભોશી	
પીતુ પરીખ	૨૨	વિદ્યનંદ નાથ	૩, ૨૭	સુરેશ દલાલ	
નંદિની મહેતા	૯	સર્વજીતભાઈ સફરેયા	૨૪, ૨૫	સુશી દલાલ	
નિર્મિત દાડ	૧	સીતાકાંત મહાપત્ર	૩૧, ૩૧	સાગર સાધુ	

ખાસ સૂચના : કોઈ પણ કાવ્ય એક વખત બીજો કાવ્ય છપાવેલું હોય તે ફરીથી છપાવેલું નહિ. અપ્રગટ કાવ્ય જ છોડાવેલું.

પ્રતિબંધ બનાવેલોના અભિપ્રાયની જવાબદારી લેખકની છે.

સૂચના : વચ્ચેનાં છ એકો દર બે બંધે, વીસમી તારીખે ૫૪૨ જાણ છે.

ફૂન રમે રેટથી નહીં હોય નોનલુ પોસ્ટાઈ. ઈન્વેન્ટ બેટર કે નહીં રાંધાઈએ પર જ વખતે ફૂનરેડ કાવ્ય થા મોટા યાદો અને એક કાવ્ય પર એક જ ફૂન જમાવવા વિનંતી છે. ફૂન વિશે જમાવ નહા અસીફૂન પાછી મેનરમાં ટ્રિફિટ લખાણને તે પૂરું આપણું લખેલું કવર બીડણું જાહેર છે. નકલ ન વળા અંગેનો પરખાવાર સક્રિયેશન વિશ્વવ રાણે કર્યો. કવિવિનંત વિનંતે કે પુરસકાવ્ય વિનંત થવા અંગેનો વખતવાર એકાદી-ટટ વિશ્વવ રાણે કર્યો.

વચ્ચેના : દેસાઈ ૧૦ રૂપિયા, પટેલનાં રીપેલ રૂ. ૧૨૦/-, અંકુશ રૂ. ૨૦૦/-,

આ વચ્ચેના છૂટક ૧૨ રૂપિયા.

અપ્રગટનું જમાવ "સીટાઈ ફાઈ"ના નામથી જઈ અંકુર/અકુરથી છોડવા વિનંતી.

સૂચના : જમાવવા વિનંત, જમાવવા વિનં, કોટ, પોસ્ટ બોક્સ નં. ૧૨, મુંબઈ-૧.

સીટાઈ ફાઈ જની પુસ્તક અને પ્રકાશક પીતુભાઈ દેસાઈ, જમાવવા પુસ્તકાલય, મુંબઈ-૧.

ROGER MCGOUGH

Roger McGough was born in Liverpool and lives in London. A former teacher and ex-member of Scaffold, Roger is now a full time poet and playwright. He has had many books of poetry published, the latest of which is *Unlucky For Some*, Turret Books, 1981. He has also edited an anthology for Kestrel Books entitled *Strictly Private*, published this year. Roger's play, *Lifewappers*, was produced at the Edinburgh Festival in 1980 and then transferred to the Round House in London. *All The Trimmings*, his latest play, was on at The Lyric, Hammersmith until the beginning of 1981.

EDWIN MORGAN

Edwin Morgan lives in Glasgow where he was born and educated. He lectured in English at Glasgow University from 1947-80 and was Titular Professor there from 1975 until his recent retirement. He is more than a poet: he is also a translator, critic, editor, librettist and practitioner of concrete/visual poetry. The Third Eye Centre in Glasgow have published his recent works: *Colour Poems* (1978) and *Stargate: Science Fiction Poems* (1979). In 1980 he edited an anthology of *Scottish Satirical Verse* published by Carcanet Press.

PETER PORTER

Peter Porter is a freelance writer who was born in Australia and now lives in London. He writes regular reviews of poetry for the Observer and also writes for the New Statesman, the Guardian and a wide range of literary magazines. He has had many collections of his poetry published, the most recent of which are *The Cost Of Seriousness*, OUP 1978, and *English Subtitles*, OUP 1981. Peter also works for the BBC as a presenter of arts programmes on Radio 3 and Radio 4.

કવિતા... આકાશ અવકાશનું

કવિતા : નેત્રી : મુદ્રેશ દલાલ

અંગ્રેજી એક : ૧૪૯

વર્ષ : ૨૫, એક : ૫, જૂન-૧૯૯૨

મુખપૂષ્પ સંભવત : દિનેશ દલાલ

કવિતા

અનિલ ભોષી	૩૨	નૈના રમૈયા	૧૩, ૨૨	મુળાશ મુખેશભટ્ટ	૩૦
દેશનુ	૪૩	પન્ના નાયક	૨૮, ૩૨	મુદ્રેશ દલાલ ૧૫, ૧૮, ૨૦, ૨૧,	
અંકિતભિષેક પાલ	૩૪	ફિરિય ભેંકેને	૩૩	૨૮, ૨૯, ૩૧, ૩૫,	
કિશોર શાહ	૧, ૭	મકુલ રાણ	૩૯	સુશી દલાલ	૨૪, ૨૫
ચાર્લિ	૨	બાલુભાઈ પટેલ	૧૯	હરિદાસ ભેંકે	૧૪
ચિત્રિભાઈ	૪	મેન્કાઈ કિશોરી	૫	હર્ષિદાસ	૮
જગદીશભાઈ	૨, ૮	ભરત ભટ્ટ "દર"	૫	હર્ષિદા પંડિત	૯
જયંત પટેલ	૩૦	ભાનુભાઈ પેડુલા	૧૬	લેખકનું નામ	૩૭
જયંત પટેલ ૧૨, ૨૧, ૩૩, ૩૪,		મનોજ સમીપ	૨૫		
૩૬, ૩૭, ૩૮		મેલ-દા.ક. ભટ્ટ	૩	એચ : વી. સમીપના સીંગલ	
કિનેશ દેસાઈ	૨૩	શિશુભાઈ દેવરાજ	૧૧	અનિલ પદ્મભટ્ટ	
મીનુ પટેલ	૨૨	શિશુભાઈ નાયક	૭, ૨૭	મુદ્રેશ દલાલ	
મંદિની મહેતા	૯	સર્વજીતભાઈ સમીપ	૨૪, ૨૫	મુદ્રેશ દલાલ	
નિમિશ દાસ	૧	સીતાકાંત મહાપત્ર	૩૧, ૩૬	શામ સહુ	

ખાસ ધ્યાન : કોઈ પણ કાવ્ય એક વખત બીજી ક્રમાંપ છપાવેલું હોય તે ફરીથી મોકલવું નહિ. આપના કાવ્ય જ મોકલવું.

ક્રમિક કલા લેખીના અભિપ્રાયની જવાબદારી લેખકની છે.

ધ્યાન : વચનમાં જ એકે જ બે શબ્દો, વીસેથી નવેસે પ્રકર થાય છે.

ફિન રમે નેટમાં નહીં હોય તેવા પેસેજો, ઉદાહરણ તરીકે નેટની વચનમાં એક જ વચનમાં ફક્ત ૫ કાવ્ય થઈ શકે છે અને એક કાવ્ય થઈ શકે જ નહીં. ફિન રમે જાણ તથા અસીમિત પાછી મેળવવા દિગ્દિશ વચનમાં ને પૂરું સરખાવું વચનમાં કાવ્ય થઈ શકે છે. નકલ ૧ વચન એકે જ વચનમાં કાવ્ય થઈ શકે તથા એકે જ વચનમાં કાવ્ય થઈ શકે તથા એકે જ વચનમાં કાવ્ય થઈ શકે.

વચન : દેશમાં ૬૦ રૂપિયા, પરદેશમાં સીમેલ ફૂ ૧૨૦/-, એસએલ ફૂ ૨૦૦/-

આ એકના કુટુંબ ૧૨ રૂપિયા.

બહારગામના વાચકો "સીટાકાંત ફૂ" ના નામથી અનિલ ઓર્ડર/કુટુંબ મોકલવા વિનંતી.

વચનમાં કાવ્ય : જાન્યુઆરી ૧૯૯૨, જાન્યુઆરી ૧૯૯૨, એપ્રિલ, મે, જુન, જુલાઈ નં. ૧૨, મુખ-૧.

સીટાકાંત ફૂ ૧લી મુદ્રક અને પ્રકાશક મીનુભાઈ દેસાઈ, જાન્યુઆરી મુદ્રક, મુખ-૧.

ROGER MCGOUGH

Roger McGough was born in Liverpool and lives in London. A former teacher and ex-member of Scaffold, Roger is now a full time poet and playwright. He has had many books of poetry published, the latest of which is *Unlucky For Some*, Turret Books, 1981. He has also edited an anthology for Kestrel Books entitled *Strictly Private*, published this year. Roger's play, *Lifeswappers*, was produced at the Edinburgh Festival in 1980 and then transferred to the Round House in London. *All The Trimmings*, his latest play, was on at The Lyric, Hammersmith until the beginning of 1981.

EDWIN MORGAN

Edwin Morgan lives in Glasgow where he was born and educated. He lectured in English at Glasgow University from 1947-80 and was Titular Professor there from 1975 until his recent retirement. He is more than a poet: he is also a translator, critic, editor, librettist and practitioner of concrete/visual poetry. The Third Eye Centre in Glasgow have published his recent works: *Colour Poems* (1978) and *Stargate: Science Fiction Poems* (1979). In 1980 he edited an anthology of *Scottish Satirical Verse* published by Carcanet Press.

PETER PORTER

Peter Porter is a freelance writer who was born in Australia and now lives in London. He writes regular reviews of poetry for the Observer and also writes for the New Statesman, the Guardian and a wide range of literary magazines. He has had many collections of his poetry published, the most recent of which are *The Cost Of Seriousness*, OUP 1978, and *English Subtitles*, OUP 1981. Peter also works for the BBC as a presenter of arts programmes on Radio 3 and Radio 4.

વર્ષા □ હર્ષદ ચંદ્રારાણા

ઝમ્મું તે ગાઈ લેવાનું વરસતું ટાણું છે વર્ષા
કે વાદળ નામના કવિએ લખેલું ગાણું છે વર્ષા

રહો ના બંધ ઘરમાં, નીકળો ખુલ્લી જગા જોઈ
ઊકલશે નહિ જ ભીંજાયા વગર; ઉખાણું છે વર્ષા

બરાબર એક સોનાશ્વોર જેવો એક છાંટો છે
ખજાનો એનો છલક્યો છે, વરસતું નાણું છે વર્ષા

સજી શણગાર નવવધૂના પરણતી પુત્રી ધરતીને
પિતા ધનશ્યામદાસે દીધું મોંઘું આણું છે વર્ષા

સવાશ્રી, સાતસોછયાંસી, વરસતું આભ શુકનિયાળ
દિવસ ચોવીસ, મહિને સાત, સાલે બાણું છે વર્ષા.

□ કિશોર શાલ

સુખના વનમાં દુઃખના વનમાં અહો -અરે કઠિયારા રે
સપનાંઓની ભારી બાંધી દિવસે જોતા તારા રે

માથા ઉપર ભારી મૂકી પગને નળિયે બાર રે;
લખચોરાશીના ચક્કરમાં ફેરા પારંવાર રે
દુઃખ વળજે છે સુખ સળજે છે ઊડે છે અંગારા રે
સુખના વનમાં દુઃખના વનમાં અહો, -અરે કઠિયારા રે

કોઈ નથી આરો ઓવારો ક્યાં મૂકવાનો બારે રે
સાથ નથી સંગાથ નથી ને કોઈ નથી સંધિયારે રે
અમે અમારા નહીં રહ્યા કે નહીં રહ્યા તમારા રે
સુખના વનમાં દુઃખના વનમાં અહો -અરે કઠિયારા રે.

□ કિશોર શાલ

એક હાથમાં અંગારો ને એક હાથમાં ફૂલ
વિધાતા ! આ તે કેવી ભૂલ ? !

એક આંખમાં મૃગજળ ને એક આંખમાં વાદળ
વિધાતા ! કોણ શાણું, કોણ પાગલ ? !

માથે નૂટનું આભ ને પગની નીચે ધરતી ખસતી
વિધાતા ! કેવી અવળ આ મસ્તી ? !

હાથમાં મારો હાથ નહીં નહીં કોઈનો સાથ :
વિધાતા ! કેવો આ સંગાથ ? !

મુકાઈ ગયેલી નદીઓ જેવી માસ હાથની રેખા
વિધાતા ! મોરની મુંગી કેડા !

એક હાથમાં ફૂલ ને એક હાથમાં શૂળ
વિધાતા ! આ કેવું વર્તુળ ? !

ગત જન્મની સ્મૃતિનું ગીત □ ‘પ્રણય’ જામનગરી

નાગરની છોકરીના જેવું તળાવ
મને ડુબાડી દેવા આતુર છે.
અમથો અવકાશ જરી જાણનો મળતાં જ
મને જુએ તરસી-તરસી આંખે
આવું તળાવ જેની પડખે બેઠું હો
એ આંખે તો બીજું શું આંખે
એકમેક - એકમેક માંહે સમાઈએ
એવી વેળાઓ તો દૂર છે.
નાગરની છોકરીના જેવું તળાવ
મને ડુબાડી દેવા આતુર છે
રૂપાની ઘંટડી રણકતી ન હો !
એવા સાકરિયા સાદે બોલાવે
સામું ન જોઈ એની હું તો છતાંયે
મારા મન-મોરને ડોલાવે
અક્ષર એકેય નથી કહેવાતો એને
ને કહેવાનું કેટલું ભરપૂર છે !
નાગરની છોકરીના જેવું તળાવ
મને ડુબાડી દેવા આતુર છે.

[અર્પણ : ભવોભવની નામિકાને]

હાઈકુ

□ ધનસુખલાલ પારેખ

ધર છોડીને
નહીં જનારો, આજે
દુનિયા છોડે.

પાંચ લઘુકાવ્યો □ મહન ઓઝા

આ નગર

કલ્પસી રહું કલ્પ થકી

ચોક્કસ કોઈ મંખી અહીં આવ્યું હશે !

□

ગઈકાલથી

આ વૃક્ષ સુકાતું ગયું

નક્કી એને જંગલનું સ્વપ્ન આવ્યું હશે !

□

તણખંડું

ઊડી આવી આંખમાં પડ્યું

પછી તો બસ પછી છેક સુધી ઘાસ વિસ્તર્યું હતું !

□

એક ટણકો સીમે એવો કર્યો

પછી તો આકાશ સતત વરસતું રહ્યું !

□

મુઠ્ઠી ખૂલી

હસ્તરેખાઓ બધી

ખળખળ વહેતી થઈ નદીઓ બની !

□ સુરેશ દલરાલ

હું
કોઈ પણ વૃક્ષની છાયામાં
એટલા માટે ઊભો રહું છું
કારણ કે
મને ખબર નથી
કે ક્યા વૃક્ષને લાકડે
મારો દેહ બળવાનો છે.

બંધ ચોપડીના વાયકનું ગીત □ જગદીશ વ્યાસ

કાંઈ ન જાણું પડશે એમાં કેટલું ખોટું કેટલું સાચું,
ક્યારનો હું તો એક માણસની બંધ પડેલી ચોપડી વાંચું.
રાતમાં એને ઝબકી પડી ઝાંઝરી પાછળ દોડતો જોઉં,
વચમાં પેઠી ઝાંઝરી ખોદી કાઢવા ખડક તોડતો જોઉં,
ઝાંઝરી ખડક તૂટતાં મળી જાય તો આખી રાત હું નાચું.
એક દી' એને જોઉં તો કોઠે નીરખી રહ્યો મીન નદીમાં,
મીન એ થયો અડધો પોતે એટલો થયો લીન નદીમાં;
અડધા એના મીનપણને વારવા કયા દેવને જાણું ?
ચોપડી એની હોય ને એમાં ક્યાંક મારી પણ વારતા આવે,
માગવા મળે તક તો માગું એટલા એ સંબંધના દાવે;
થાય એવું કે જેટલાં વાંચું એટલાં પાનાં સોંસરો રાચું.

□ શ્યામ સાધુ

પાછલા જન્મોના પડછાયા ન શોધો
એ અકળ માયા હશે, માયા ન શોધો.
આપ હેતી મહેકનો આભાર માનો,
ત્યાં વસંતે કોણ વીંટળાયા ન શોધો
આંખ, પથ્થર ને મહોબત એ ભલા શું ?
જાવ જઈ ખુદ તલાશો - વાયા ન શોધો.
પારદર્શક જળ મળે તો પારદર્શક,
અમથી અમથી આભની કાયા ન શોધો.
દોસ્ત, સૂની ભીંતનો સૂનકાર ભૂંસો,
કેમ ઘર ફૂલોમાં કરમાયા ન શોધો.

નાયગરા સમીપે □ મકરન્દ દવે

એતં લીલમ જળ તાસી અવિરામ
લીલસુ શક્તિનો ઉદ્ધોષ,
ને ધરાતલ ભેદવા મથતા સતત
ખુંખાર જલનોખારનો આક્રોશ,
ને અરસુ જલકસુ તણે
હળવો હવામાં મુક્તિનો સંતોષ,
ભવ્ય, ભીષણ, સૌમ્ય કેશ સંગમે
સ્મણીયતા કેવી રમે !

સૂરજ કિરણ પર
જલ થીકર
શો સખરંગી મેઘધનુ કેસો અમૃત સેનુ ધરે !
મર્ચ પર અભિષેક
મૃત્યુંજય ઝરે.

ઊંચે નિહાળું,
ધોધમાંધી મધમધી વાદળ કુંજ જાગે પૂજાળું !
પૃષ્ઠી ચહે પાતાળગામી શક્તિને
ઊર્ધ્વમાં સ્થિર ધૂર્જટિ સંગે ફરી સંગોપવા,
નયન નયને રોપવા,
રુદ્ર કેસો લોચનાગ્નિ લોપવા.

ઊછળી પડતા, પડીને ઊછળી
પાછાં ફરીને
ફીસુધોળી આખરે પાંખો પરીને
ઊડી રહ્યાં મોજાં અહીં સીનલ બની ગરને !

ને મને
શું થતું ? શું થતું ?
પાતાળ ફોડી ત્રાડતો શત શત મુખે
આ મુક્તકેશી ધોધ

ને માતી જ આ માતી નસોમાં

ધસમસે જનમો જનમની શોધ

ક્યાંક બંને આજ એકાકાર થઈ

પામે અહીં નિજ શૂન્યનું

એકાંત ગર્ભગાર,

સ્વપ્નમાં સરતું જતું

સાથે ધરે ધબકાર

સામે તરે સાકર !

આજ મારા પ્રાણને શી પાંખ ફૂટે !

ક્યાંક શીર્ષવિશીર્ષ, બુંદે બુંદ બનેતા ધોધમાંથી

સ્વાતિનાં મોતી વછૂટે.

અવસાદની કાણોમાં □ જયન્ત પાઠક

૧. મધરાત

મધરાત

શાન્ત શાન્ત -

પધારીમાં આમનેમય હાથ ફેરવી

શોધી રહ્યો છું ઊઘ

ચોરની જેમ

ચોંકી ઊઠું છું

ચકળવકળ કાન સાંભળે છે

ઘડીઆળની ટફટફ

હૃદયની ધફધફ

કલાન્ત કલાન્ત...

૨. અંધારામાં

અંધારામાં

કોઈને શોધવા જાઉં છું, ને

અથડાઈ જાઉં છું મારી સાથે -

૩. એકલતા

જે કોઈ આવે છે

તે થોડી એકલતા લાવે છે

આપણીમાં ઉમેરવા;

જે કોઈ જાય છે

તે થોડી એકલતા લઈ જાય છે

પોતાનીમાં ઉમેરવા;

એકલતા જ એક સત્

પ્રતીક્ષા ને આગમન

વિરહ ને મિલન-બધું વિપ્રા બહુધા વદન્તિ.

૪. અશક્ય

છૂટી ગયેલા ગ્રંથનાં

પાર વગરનાં પાનાંની આ ઊડાઊડ

એમને ભેગાં કરવાનું

ક્રમમાં ગોઠવીને વાંચવાનું

હવે અશક્ય -

ન્યોછાવર □ પ્રીતિ સેનગુપ્તા

● સમરકદ-

અનગન વક્ત્રના રસ્તાના મોડ પર
અનાર-ફળની જીવ ફસલ
દેખાયા કરે છે.
આવના-જતા શસ્ત્રનાં કદમો તળે
ચંપાપ છે
સલામ આવપકુમના પડવા
ખાતુનોના નકાબ જેવા સાપા
મિહારબની ખાલી જગ્યાને
લપેટાઈ રહ્યા છે.
ખરતી જતી દીવાલોને
ખોવાયેલી સખવટની યાદ જલાલે છે
દરગાહના આસ્તાન પર
નમ્મર ખાઈને પડ્યા છે
પીરની દુવાના પ્રાણ.
પથારોની જબાન દટાઈ ગઈ છે
નિમુરબંધની કબર થઈને,
સંજેમરમરના સર્દ સીનામાં
કોઈ અજીબ નાસ્તમઝીમાં પૂછી બેસે છે,
“કોને ?”

● બુખારા-

ગુલાબની પત્તી પત્તી પર
બેઅસર અરકમાં લાલ પાખાં પડ્યાં છે.
ચમનમાં સન્નાટો છે.
શીશમલકના પારા પારમાં
રાતની ચુપકીદી જડાઈ ગઈ છે.
ચોકમાં પડેલા એકલવાયા ખાટની માપૂસી

મુસાફરથી બરદાશ નથી થતી.
 ખુદાયા, આ ખાનાખરાબીમાં
 હજી પણ કશી આરજૂ બચી લાગે છે.
 સહમત કરો એ નાદાન પર-
 જે બંધ દરવાજાને ખટખટાવે છે.
 એને માલૂમ નથી કે કરબામાં
 ના કોઈ ખુન સલામત છે કે ના કોઈ રૂઢ.

● ખિવા

શહનશાહોની બાઝદબ સવારીઓ જ્યાંથી નીકળતી તે ગલીઓમાં
 હવાના લેબાશવાળું કોઈ કલકલા લગાવે છે.
 હુરીઓના ખુશ્બૂદાર ખૂતૂત જેવાં કબૂતર
 ઝુંબજને પરેશાન કરી રહે છે.
 બુર્જ સુધી પહોંચે છે સિફ્તર્દ.
 મર્હૂમ જમાનાના મકબરાની પાસે
 બુઝાયેલી એક મીણબત્તી પડી છે.
 નેકી ને નાકામીના આસાર છે.
 ઈમામ લાપતા છે.
 એક સુનસાન કમરામાં
 એક તખ્તપોશ
 પોતાની મુહતાજની શરમમાં
 જાન ગુમાવી બેઠું છે.
 કોઈ
 ક્યારેક જિંદગી ન્યોછાવર કરવા તૈયાર હતું.
 એ આવમ ક્યાં છે ?
 જતાં જતાં મુસાફર
 અટકીને એક નજર પાછળ જુએ છે-
 ને ગુમનામ બસ્તીના ખ્યાલમાં
 જિગર ફના કરી બેસે છે.

ભગવાન બચે અને બચાવે □ સુરેશ દલાલ

જે માણસ શેરડીનો રસ પી બાક છે, પછી પૂછે છે :

આ શેરડી એટલે શું ?

એવા માણસોને હું બાણગંડા કહું છું.

જે માણસો ગજવામાં માલમતા ઘાલ્યા પછી

પોતાનું ગજવું ખાધી છે એવી કૃતિષ્ઠ કરે છે

એવા માણસોને હું કેંગળ અને દંભી કહું છું.

જે માણસો આખી શેતરંજને પોતાની અનુકૂળતા પ્રમાણે ચોઠવીને

બધું જ પૂર્વનિર્ણય કર્યા પછી સમવાનો ચાળો કરીને

પોતે અંચઈપૂર્વક છતી ગયા પછી કહે કે

ગ્યા છતાં તો ઈશ્વરની કૃપાનું પરિણામ છે.

એવા માણસોને હું ઠોંગીધુતારા કહું છું, ખેલાડી કહેતો નથી.

બધી જ ખબર હોય અને છતાંપે કશી ખબર નથી,

એવો બનાવટી વિસ્મય પ્રગટ કરે

એવા માણસને પૂર્ત કહું છું.

આવા માણસોને ખબર નથી હોતી કે સામો માણસ

એમના જેટલો હોશિયાર ભલે ન હોય,

પણ મૂરખ અને ભોળો તો નથી જ.

આવા માણસોને હું પિક્કારતો નથી,

પણ એમની દયા ખાઉં છું અને ઈશ્વરને પ્રાર્થના કરું છું.

અને કહું છું કે ભગવાન ! તમે પણ ચેતીને શાકભે,

કપાંક એ તમને પણ છેતરી ન જાય.

માણસને ખ્યાલ જ ન આવ્યો

□ સુભાષ મુખોપાધ્યાય □ નલિની માડગાંવકર

ડાબી બાજુનું છાતી પરનું ખિસ્સું સાચવતાં સાચવતાં
અરેરે
માણસનો જન્મારો ગયો.

જોકે
જરાક નીચે
હાથ ફેરવતાં જ એને મળ્યો હોત
અલાઉદ્દીનનો જાદૂઈ ચિરાગ,
એનું હૃદય.

માણસને ખ્યાલ જ ન આવ્યો.

એના કોડીના ઝાડ પર, કોડી ભગી
લક્ષ્મીજી પધાર્યા
ઉતાવળે પગલે
દીવાલે ચોકીપહેરો કર્યો
સામાન્ય હવા
પણ જેથી પેસવા ન પામે-

પછી
એક દિવસ કોળિયા ભરતાં ભરતાં
બે આંગળીઓની વચ્ચેથી
કઈ ઘડીએ
પોભારા ગણી ગયું એનું જીવન

માણસને ખ્યાલ જ ન આવ્યો.

બિબ-પ્રતિ-બિબ

□ નલિની યાડગાંવકર

દર્પણમાં જાગ્યો છે આજે
 જિઓનો કલરવ,
માથેમાથાં આંખેઆંખો
 ટકરાનો પરસ,
અડાબીડ આ જાગ્યાં બિબો
 નાખું વાઢી વાઢી,
છાતરડાની ધારે ધારે
 ત્રીસી આમ જ કાઢી.

દર્પણમાં ગુરુ-મંત્રજ-કેતુ
 છવતી ઘાથની રેખા,
આટાપાટા હોશિ સ્મતી
 ઢેરે નહીં મીનમેખા,
સૂરજ-ચાંદો ત્યાં અટવાતા
 ધર પોતાનું છોડી,
ઘાટીયાં થઈ આવે તો તો
 કમખે રાખું જોડી.

ચાંદરણાંની જાળી રચનાં
 જિઓ અગણિત તારાં,
થઈ નિઘ્રાણું સાવ અચાનક
 ભોં ભેગાં થઈ જાતાં.
દર્પણની બીતર દર્પણમાં
 ઢોંડે ઢોંડે બેતું....
સોય તણે નાકે ટળવળતું
 ઝીણું ઝીણું રેતું,
છવતર માટું ઘૂંટડે ઘૂંટડે
 જિઓ પાછું પીતું.

કાવ્યનો પથ

□ સુરેશ દલાલ

‘તનખા હોય તો તોડિયે, પ્રીત ન તોડી જાય’

પોતીકાને વછોડિયે તો દશા કફોડી થાય -

નાતો જેની સાથે

એની સાથે જનમ-મરણ,

એક વાર પ્રજટયું તે પ્રજટયું,

નહીં પાછું વળે ઝરણ,

વાંસળીના સૂર સાંભળે ત્યાં તો સંધા દોડી જાય.

તનખા હોય તો તોડિયે, પ્રીત ન તોડી જાય.

સૂરજના મુખડાની માયા

સૂરજમુખીને લાગી;

સ્વાનિબિદુની તરસ સદાની

ચાતકકંઠે જાગી;

ડૂબે ભલે તોયે દરિયાને નહીં છોડી છોડી જાય.

તનખા હોય તો તોડિયે, પ્રીત ન તોડી જાય.

અહીં લોકગીતની પ્રથમ પંક્તિનો આધાર લીધો છે. લોકગીત હોય કે અન્ય ગીત હોય, એની છવાદોરી પ્રથમ પંક્તિ હોય છે- વાંચતાં કે સાંભળતાંની સાથે વસી જાય એવી. તાણખલું હોય તો તોડી પણ થકાય, પણ પ્રીત કેમ તોડાય ? મીરાંનું ગીત યાદ આવે છે : “જો તુમ તોડો પિયા, મેં નાહી તોડું રે, તોરી પ્રીત તોડી પિયા, કોન સંજ જોડું રે ?” એક વાર જેને પોતીકાં કર્યા હોય એને આઘાં હડસેલાય નહીં અને પોતીકાંને વછોડીએ તો આજે નહીં તો કાલે, વછોડનારની દશા કફોડી થયા વિના રહે નહીં. એક વાર જેની સાથે નાતો જોડયો, એ તૂટે નહીં. પ્રેમ એ કાંઈ વૃક્ષ નથી કે મોસમ પ્રમાણે પલટાયા કરે. આ જનમ-મરણનું સજપણ છે. ઝરણું પથ્થરમાંથી પ્રજટે છે પછી પથ્થરમાં પાછું વળતું નથી. એ સુકાઈ જવાનું કબૂલ કરે, ચૂપ થવાનું કબૂલ કરે, પણ પાછા વળવાનું કબૂલ ન કરે. પ્રીતનો સ્વભાવ તો સંધા જેવો છે. એ

તો વાંસળી સાંભળે ન સાંભળે ત્યાં તો આપમેળે દોડી જાય.

સૂરજમુખી કદી અન્યમુખી થતું નથી. સૂરજ એનું સારસર્વસ્વ છે. ચાનક કોઈ દિવસ સ્વાનિબિદ્ધ સિવાય પોતાની તરસ છિપાવતું નથી. ડૂબવાની અવસ્થા ભલે આવે, પણ હોડી કોઈ દિવસ જળને છોડતી નથી. બટકણો હોય તે પ્રેમ ન હોય. અહીં અનન્ય પ્રેમની વાત છે.

□ સુરેશ દલાલ

‘અમે રખડતા સમ
જ્યાં બેઠા ત્યાં મુકામ’

એક ગઝલ

□ બાલુભાઈ પટેલ

કંકથી કૂણી ત્વચને સેરવે,
એમ જાણે કોઈ પીછું ફેરવે.
ચાંદનીમાં મીસુ ક્યાંથી ઓગળે,
જૂઠને પણ કોઈ સાચું ઠેરવે.
નામ લખવું તું કોઈનું રેત પર,
લખલખું આવી ગયું છે ટેરવે.
મનની ઈચ્છાઓનું કે કહેવાય ના,
મન અચાનક ક્યારે પડ્યું ફેરવે.
કોણ બંધેરે છે ભીના કેશને,
કોણ ‘બાણ’ કાચાં મોતી ખેરવે ?

અમે પવનની હોરખી જેવા
જ્યાં ત્યાં હસીએકરીએ
ફોરમમાં છે છવ અમરો
અમે કશું નહીં કરીએ
કાંઈ કશું નહીં કરવું
એવું એક અમરું કામ
‘અમે રખડતા સમ.’

અમે પલાંડીવાળી બેઠાં
હાથવોમ કોઈ હોમ નહીં
હસતાં હસતાં હાલી જઈએ
ઑખ ઉઘાડી રોય નહીં
નામ અને સરનામાં અમે
લાગી રહ્યાં નકામ
‘અમે રખડતા સમ.’

(એક વન પાસે કામ)

કવિતા

રાજીવ ગાંધીને □ નીતા રામૈયા

હું અટકું છું અઢર સાસો આજ
 ઝીણી ઝીણી બીકે બટકું છું
 કાળા સાથે કાળું ભળતું જોઈને
 ફફડું છું આજ વારે વારે
 આજ હું બની જાઉં છું
 ખોપરીમાં પડેલું કાણું
 વીધાયેલા શરીરનું લોહિયાળ બાકોરું-

અહીં આસપાસનાં ગુલમહોર
 મને દોરી જાય છે તેના રંગ ભણી
 અને આ ધરતીનાં રૂપ સાથે એકરૂપ થવાની
 મારી ઉત્કંઠા વધતી જાય છે
 બરાબર તેવા સમયે
 આતંકના કેન્દ્રમાંથી પડતું લોહી
 ધરતી ઝીલે છે
 ત્યારે હું બની જાઉં છું
 હિંસક ચલચિત્રનાં પાત્રોની જેમ મુફલિસ અને તરકટી.

જેને વાસંતી ઉઘાન ધારતા હતા
 તે ધરતી ઉપરનાં આપણે બધાં
 આજે પુછ અને મોત અને ત્રાસવાદના ભારથી
 ખૂંધાળાં ઘઈ ગયા છીએ.

શેજ સવારે આવતું દૂધ	શેજશેજ દેખા દેતી
પોતાની ધવલીય હાજરીથી	ઉગ્રવાદી ખરાબી ઘટતી નથી -
અનિષ્ટ નકારે ત્યાર પહેલાં તો	
ચોરી લૂંટ ખૂનખરાબાનો ઢગલો લઈને	
છાપાં હાજર થાય છે	સુખશાંતિ વહી ચૂકેલી વાર્તા છે
પરતી કાઢી નાખીએ તેની સાથે	કેમ કરીને નવો હાતો લખાતો નથી.

તો વાંસળી સાંભળે ન સાંભળે ત્યાં તો આપમેળે દોડી જાય.

સૂરજમુખી કદી અન્યમુખી થતું નથી. સૂરજ એનું સત્સર્વસ્વ છે. ચાતક કોઈ દિવસ સ્વાતિબિંદુ સિવાય પોતાની તરસ છિપાવતું નથી. ડૂબવાની અવસ્થા ભલે આવે, પણ હોડી કોઈ દિવસ જળને છોડતી નથી. બટકણો હોય તે પ્રેમ ન હોય. અહીં અનન્ય પ્રેમની વાત છે.

□ સુરેશ દલાલ

એક ગઝલ

□ બાલુભાઈ પટેલ

ફંકથી ફૂણી ત્વચાને સેરે,
એમ જાણે કોઈ પીછું ફેરે.
ચાંદનીમાં મીઠા કાંધી ઓગળે,
જૂઠને પણ કોઈ સાવું ઠેરે.
નામ લખવું તું કોઈનું રેત પર,
લખવાનું આવી ગયું છે ટેરે.
મનની ઇચ્છાઓનું કે કહેવાય ના,
મન અચાનક ક્યારે પડ્યું ફેરે.
કોણ ખંખેરે છે ભીના કેશને,
કોણ 'બાલુ' કાચાં પ્રોતી જેરે ?

‘અમે રખડતા રામ
જ્યાં બેઠા ત્યાં મુકામ’

અમે પવનની હોરખી જેવા
જ્યાં ત્યાં હરીએફરીએ
ફોરમમાં છે જીવ અમારો
અમે કશું નહીં કરીએ
કાંઈ કશું નહીં કરવું
એવું એક અમારું કામ
‘અમે રખડતા રામ.’

અમે પલાંઈવાળી બેઠાં
હાથવોથ કોઈ હોય નહીં
હસતાં હસતાં જીવી જઈએ
ઑંખ છઘાડી સેય નહીં
નામ અને સરનામાં અમને
લાગી શકાં નકામ
‘અમે રખડતા રામ.’

(કોવત પૃષ્ઠી ૪૫)

રાજીવ ગાંધીને □ નીતા રામૈયા

હું અટકું છું અજ્ઞર શ્વાસે આજ
 ઝીણી ઝીણી બીકે બટકું છું
 કાળા સાથે કાળું ભળતું બેઈને
 ફફડું છું આજ વારે વારે
 આજ હું બની જાઉં છું
 ખોપરીમાં પડેલું કાણું
 વીધાયેલા શરીરનું લોહિયાળ બાકોરું-

અહીં આસપાસનાં ગુલમહોર
 મને દોરી જાય છે તેના રંગ ભણી
 અને આ ધરતીનાં રૂપ સાથે એકરૂપ થવાની
 મારી ઉત્ક્રાંત વધતી જાય છે
 બરાબર તેવા સમયે
 આતંકના કેન્દ્રમાંથી પડતું લોહી
 ધરતી ઝીલે છે
 ત્યારે હું બની જાઉં છું
 હિંસક ચલચિત્રનાં પાત્રોની જેમ મુક્તિ અને તરકટી.

જેને વાસંતી ઉઘાન ધારતા હતા
 તે ધરતી ઉપરનાં આપણે બધાં
 આજે યુદ્ધ અને મોત અને ત્રાસવાદના ભારથી
 ખૂંધાળાં થઈ ગયા છીએ.

રોજ સવારે આવતું દૂધ	રોજરોજ દેખા દેતી
પોતાની ધવલીય હાજરીથી	ઉગ્રવાદી ખરાબી ઘટતી નથી -
અનિષ્ટ નકરે ત્યાર પહેલાં તો	
ચોરી લૂંટ ખૂનખરાબાનો ઢગલો લઈને	
છાપાં હાજર થાય છે	સુખશાંતિ વહી ચૂકેલી વાર્તા છે
પરતી કાઢી નાખીએ તેની સાથે	કેમ કરીને નવો હખો લખાનો નથી.

બળ્યાઝળ્યા શહેરમાં

□ સુભાષ મુખોપાધ્યાય □ નલિની માડશાંવકર

મેલુંદાટ ચીકણું લીલું ઘાસ એક સાથે હાલંધ ખડું થઈને
માથું ડોચકી જુએ છે-

કઈ રીતે આ બળ્યાઝળ્યા શહેરમાં
છાતી પરનો પાલવ આડો કરી
કેવી અનુરાગથી ભરી ભરી સૂતી છે
આસો માસની આ અદ્ભુત સવાર-
જેનો રંગ
અસ્સલ ચંપાના ફૂલ જેવો.

ઊભેલા માણસોને બગલમાં દબાવી
ઉપર ખેંચી લઈ
દસ વાગ્યાની દ્રામ
ડોલતી ડોલતી જઈ.

કાળાં કાળાં માથાંઓ અદૃશ્ય પગ પર ઊભા રહીને
જાણે જાનમસર્પણની એક અદાથી
હાથ ઊંચા કરી રહ્યાં છે
કાળાંકાળાં માથાંઓ જ
નજરે પડે છે.

બહાર સાડીથી ઢંકાયેલા
બે ગોરાગોરા પગ
અમારા દૂરવર્તી ભવિષ્ય જેવા-
એનો ચહેરો કેવો છે
એ કયારેય જાણી શકવાનો નથી.

અચાનક
મને દોડીને ભાગી છૂટવાનું મન થયું.
ત્યાં જવાનું મન થયું કે

જ્યાં એની આંખોની
ચમકતી ભૂરી કીકીઓ જેવું આકાશ
જ્યાં તરંગો ઉછાળી ઉછાળીને નદી મને બોલાવી લેશે.
જ્યાં જઈને
પાછો આવીશ નહીં.

પછી ટામમાંથી નીચે જાતરી
એકીશ્વાસે દોડવા માંડયો
દોડતાં દોડતાં
દોડતાં દોડતાં
ઈંટ- લાકડાના એક વિશાળ ખુલ્લા મોઢાએ
મને સમાવી દીધો.

કેમ કરીશું સંધ્યોપાસન ?

□ ચૈત્રી ઉપનિષદ

□ ૬. ભાષાણી

(સંસ્કૃત)

(૧)

આ કો અનન્ય, અદ્ભુત સૂર્ય -
કદી ન એનો ઉદય થતો, ના કદીયે એનો
અસ્ત :

સદાય ભાસ્કર રહેતું એનું વરેણ્ય ભર્મ સમસ્ત
- કેમ કરીને હવે કરીશું

સંધ્યાવંદન, સંધ્યોપાસન !

(૨)

મૃત્યુ થયું અજ્ઞાન - માતનું
પ્રબોધ - પુત્રનો પ્રસવ થતાં તો -
બબ્બે સૂતક વળગ્યાં અમને

- કેમ કરીને હવે કરીશું

સંધ્યાવંદન, સંધ્યોપાસન ?

કઠપુતલી □ રાજેન્દ્ર ઉપાધ્યાય □ નૂતન જાની

(હિન્દી) .

એની ડાવરીમાં બધી તારીખો કોરી છે

અને વર્ષોથી કોઈ કેલેન્ડરમાં

એની પોતાની કોઈ તારીખ નથી

કેટલીક ખસતરીની જાણીની વસ્તુઓને

કોઈ એંધની જેમ ફેંકેલીને

દરેક વખતે એને પોતાના હોવાનો અહેસાસ થાય છે

અને એ પણ કે એ આ બીડનો ભાગ નથી

જે 'એશ્રા ફોર્સિંગ' પર ન જાણે ક્યારનીય ઊભી છે.

એને ભાગે દરેક વખતે લાલ બત્તી જ આવી છે

કદાચ લીલી બત્તી એના ભાગમાં નથી

કદાચ લાલ બત્તી હવે ક્યારેય લીલી નહીં થાય.

કદાચ ડામરની આ સડક જ એના ભાગે છે

લીલીછમ મહેદીની વાડ

અને ખૂંટ આકાશ એના ભાગમાં નથી.

ફક્ત ક્યારેક-ક્યારેક કોઈ અજાણ વસ્તુ

નવેખરના ઊતરના દિવસોની જેમ

એના સૂના આકાશમાં છવાઈ જાય છે

અને એની બીતર એક મેઘવનુષ ઝૂંઘવા લાગે છે

અને એને પોતાના હોવાનો અહેસાસ થાય છે

અને એ પણ કે એ હવે પોતાના વાસંતી દિવસોમાં છે.

નહિતર તો રોજ 'એશ્રા ફોર્સિંગ' પર ઊભા રહેતા

એ જ અનુભવાય છે કે એની દોરી

કોઈ બીજાના હાથોમાં છે

અને એનો અજાણ પણ એનો પોતાનો નથી.

ખિસકોલી □ જ્યોતિષ જની

(ત્રણ કાવ્યો)

[૧]

સાત વાદળો વીધીને
સખાકાથ ઉપર વહેતી તરલતાની
નદીને તીર રહે,
એક ઘેલી
સુગંધીદાર પુચ્છને ફરકાવતી ખિસકોલી !
ખસ અલી
કહું, તો ખસે નહિ,
આવ ભલી
કહું, તો આવે નહિ
દોડ જરી
કહું, તો દોડે નહિ
થોભ ઘડી
કહું, તો થોભે નહિ

હવાના તાંતણે તાંતણે ઊડે
સમયની પાંપણે પાંપણે બૂડે

અસ્તિત્વનો હું-હાકાર મળતી
પલકભરમાં, મલકભરમાં

સાત વાદળો વીધીને
સખાકાથ ઉપર વહેતી
તરલતાની નદીને તીર ઓ' સરકી જાય !

[૨]

રામકૃષ્ણ પરમહંસની
કરુણામય આંખોની સામે આંખો
ઉઘાડીને ચૂપચાપ બેસી ગઈ

□ પન્ના નાયક

સતત તડકાના
તાતા અસહ્ય સંતાપ
અને
શ્વેતિક ચાંદનીના
વધના ઘટના સુખથી
ન રીઝી શકતી
જૂઈ
આછુંપાતળું છવી લે છે
સંધ્યાકાળે.

એક ઘેઘી

સુરંધીદાર પુચ્છને ફરકાવતી ખિસકોલી !

‘પાંખો આપો પાંખો, પ્રભુ !’

આંખોમાં છલકે પ્રાર્થનાનો મહાસાગર

બદામ ચાખે, રુમજુમ નાચે

વડના થડને જઠ માનીને ચઢે

ધરતીની ધૂળને મૂળ સમજીને

બઢે, આજે બઢે

અમધી અમધી લઢે,

દોડીદોડીને પાછી વળે,

પાછી વળીને આંખો નચાવી જળે

‘પાંખો આપો પ્રભુ ! પાંખો’

‘અસ્તુ ! તથાસ્તુ’ના એક જ મંત્રે

સમક્રમ્પસુ પરમહંસની

કરુણામય આંખોની સામે આંખો

ઉઘાડીને ધરતીના કણેકણનો પરમ

તરવરાટ, પમરાટ ફેલાવતી

ઓ’ સરકી જાય !

[૩]

માનુની

સાવ રે માનુની

જઘી જઘીએ ધૂમે નહિ

અને ધૂમે તો કોઈને ચૂમે નહિ !

એક એવી ઘેઘી

સુરંધીદાર પુચ્છને ફરકાવતી ખિસકોલી !

તીખી નહિ તો તોરિલી

‘સવામ’ ! કહો તો ઘરમાઈ જાય

તૂણ ને વૂણ

□ સ્વીન્દ્રનાથ

□ હ. બાપાણી

તૂણ ઘોઘી સ્થો

નિજ સમુદ - બીડને

ધરતી - વસે

વૂણ ઘોઘી સ્થો

નિજ એકાંતને

અંતરિતે -

આંખો મીંચીને ઊભા રહો
તો બે પગે કરે સલામ !

ચેતનની એ ચિનચારી
વાટેઘાટે મતવાલી

ગતિગતિનાં ધુમ્મટ રચતી
ધૂળમાં નકશીકામ એ કરતી
ફરતી, તરતી, અહીં ઉભરતી, ત્યાં સરતી

ફરફરતી ઉવાથી દોડે
હળવે હળવે હૃદયકમળનાં
દ્વાર એ ખોલે

માનુની
સાવ રે કેવી માનુની
ધાસનો ધૂમટો તાણી પલકવારમાં ઓ' સરકી
જાય !

ગીત □ “પ્રણય” જામનગરી

દિવસો દરિયા જેવા ગયા
હવે તો ફક્ત ઝાંઝવાં રહ્યાં !

અભાવ કલરવનો લઈ પંખી સાંજ-સવારે ઊડે
રિક્ત ક્ષણોનો ભાર લઈ સપનાંઓ આંખમાં બૂડે
ન અંજન હવે આંજવાં રહ્યાં !

અડવાણું મન, ઊની રેતીઓ બળતાં આંસુ પીવે
લૂ દાઝ્યા સપનાઓવતી આંખો કેવું છવે !
બધાંથી બધે દાઝવા રહ્યા.

[અર્પણ : કવિશ્રી ‘ઉચ્ચનસ’]

કાળી છોકરીનું ગીત □ જગદીય વ્વાસ

ધૂંટેલા કાજળની પૂતળી હું ચૂપચાપ એકલ ખૂસામાં પડી રહું
 રહેવાનું હોય થઈ અંધારું ઘોર તો હું અંધારું થઈને રહું ખંડમાં
 રહું છું હું કોણ જાણે કેમ બાકી પળભર રહેવું ગમે ન મને પંડમાં
 વાસીને બારણાંઓ અંધકાર સાથેનો મારો જુદામરો હું સહું
 એટલે તો ક્યાં ક્યાંથી દરિયાને મળવાને નદીઓ પડે છે બધી નીકળી
 દરિયો નદીને કદી પાછી ન મોકલતો હોય ભલે કાળી કે ઊજળી
 પાછું પડે છે જોણ મારું તો કોઈ તરફ ડગલું એકાદ જો હું વહું
 લીલુંછમ ઝાડ લીલું સાંભળતું-બોલતું ને લીલપમાં લૂંબઝૂંબ ઓલતું
 એ તો ન કાન ફેરે કોઈ પીંજું તરસું શું પીળી વાણીમાં હોય બોલતું
 કાળી કથા હું મારી કહેવા ક્યાં જાઉં અહીં બહુ બહુ તો દર્પણને કહું

એક ગઝલ □ બાલુભાઈ પટેલ

ઝાકળ	કહીને	વાતને	ટાળી	શકાય	ના;
રોની	કબકબતી	સતને	ટાળી	શકાય	ના.
આંસુને	તો	કદાચ	છે	પાંપણની	રોકટોક;
કાજળના	વલોપાતને		ટાળી	શકાય	ના.
કૃષ્ણ	કદિયે	મોંકની	લગાણી	કરે	નહીં;
કિન્તુ	પવનની	જાતને	ટાળી	શકાય	ના.
સૌન્દર્યના	વૈભવને	તો	મોળીને	પી	જવાપ;
આંખોની	અમીરાતને		ટાળી	શકાય	ના.
‘બાલુ’	પછી	બલેને	ખુલાસાઓ		આંતરે;
અકૃપાની	શરૂઆતને		ટાળી	શકાય	ના.

મુંબઈ સેન્ટ્રલ □ અવધેશ વ્યાસ

□ માલા કાપડિયા

(કિલિડોસ્કોપ)

(૧)

મુંબઈ સેન્ટ્રલથી
એક રેલગાડી
એક દોસ્તને લઈ જાય છે

મુંબઈ સેન્ટ્રલ જેવી જગ્યા પર
હંમેશાં એક રહી જાય છે
બીજું ક્યાંક જતું રહે છે

મુંબઈ સેન્ટ્રલથી હંમેશાં
સફર થતી નથી થતી
મુંબઈ સેન્ટ્રલ પર ઘણી વાર
બહુ બધું સ્થભિત થઈ જાય છે

(૨)

મુંબઈ સેન્ટ્રલ જેવી જગ્યા પર
હોય છે રેલના પાટા !

ક્યારેય મળતા નથી

એકબીજાને

અને જુદા પણ નથી પડતા

મુંબઈ સેન્ટ્રલ જેવી જગ્યા પર જ
મળે છે

જીવનના ખરબચડા સબક/પાઠ

(૩)

મુંબઈ સેન્ટ્રલ પર

તને વિદાય કર્યા પછી

મારા અસ્તિત્વમાં

કેવળ

મુંબઈ સેન્ટ્રલ રહી ગયું છે
મુંબઈ સેન્ટ્રલ જેવી જગ્યા
શા માટે હોય છે જીવનમાં ?

(૪)

સાંજ જ્યારે ઢળશે

રાત જ્યારે ઘેરાશે

ત્યારે ફરી

યાદ આવશે-મુંબઈ સેન્ટ્રલ

જે સ્તબ્ધ જાતું રહેશે

વર્ષો પર્યંત

લોકોની યાદ બનીને

મુંબઈ સેન્ટ્રલ જેવી જગ્યા

ફક્ત પાછળ ફરીને

જોવા માટે હોય છે ?

શા માટે ?

(૫)

તે દિવસે

ઘણા સમય સુધી

એક હાથ

હવામાં હલતો રહ્યો

પછી બધું જ

સ્થિર થઈ ગયું.

ફરી કોઈ હરકતની

પ્રતીક્ષામાં છું હું.

ગઝલ □ હરિહર જોશી

અમે ચાલ્યા જશું પળમાં પરોઢી પહોર થાવા દો
 સવં વિખરાયું ઝાકળમાં પરોઢી પહોર થાવા દો
 પોલા માવઠા જેવો મહેકતો મ્હાસ ઓઢી લઈ
 જરા લહેરાયું વાદળમાં પરોઢી પહોર થાવા દો
 થયું ભજનાંખનું ક્યાંથી ! નિમિરનો પહાડ કોરીને,
 પડ્યો છું એ જ અટકળમાં પતેઢી પહોર થાવા દો.
 પ્રથમ ખુદના જ ડૂમાનો પરિચય મેળવી લઈએ
 પછી અવતરયું કાગળમાં પરોઢી પહોર થાવા દો
 અમે તો એટલા ખાતર સૂરજનું સખ જોયું છે
 પ્રગટશે કેંક ઝળહળમાં પતેઢી પહોર થાવા દો.

તમને □ સર્વેશ્વરદયાલ સફસેના □ સુધી દલાલ

કંઈ પણ કહ્યા વગર હું પાછો વળ્યો
 શબ્દ વામણ પડવા લાગ્યા
 વેદના વધવા લાગી
 ક્યારેક જે કહ્યા પણ હતા તે બધા થઈ ગયા અસુકહ્યા,
 રહ્યો વધતો રહ્યો
 ઘર દૂર થતું રહ્યું
 સાથે ચાલવા છતાંય આપણે કેટલા અગમણ્યા જેવા જ
 રહ્યાં
 હું જેટલો ફેલાતો રહ્યો
 તમે એટલા સંકોચાતા રહ્યા.
 મારા કરતાં તો કેટલાયે વધારે દુઃખ તમે સહ્યાં.
 કંઈ પણ કહ્યા વગર હું પાછો વળ્યો.

Moment of nothingness □ ચોસેફ મેકવાન

વર્ષાના જળબિન્દુનો પ્રથમ સ્વાદ
 રહ્યો નથી છાંય પર, નથી પાદ...
 વર્ષો પૂર્વે સૂધેલ પુષ્પની ગંધ
 રહી નથી અકબંધ...
 વૃક્ષના છાંયડાની શીતળતા
 દેશ પર એનાં ચિહ્ન ક્યાંય નથી મળતાં...
 એ તો દબાઈ ગઈ છે એરકન્ડીશનમાં-
 રાત્રિનો સઘન અંધકાર
 જે ક્યારેક ગમતો હતો તે
 ચોળાઈ-ફૂંચોળાઈ ગયો ક્યાંય...
 ચાંદનીની મીઠાશ
 સૂક્ષ્માં પર્ણની જેમ બરડ બની
 લીરા સ્વરૂપે બાકી રહી ચિત્તમાં-
 પ્રેમની પહેલી નજર જે સત્ય હતી
 તે ફરી મળી જ નથી..
 'ચાહવું'નો અર્થ ચકળવકળ ?
 વાદના ચટાપટાની જેમ જ
 રહ્યો અકળ...
 ક્યાં ટકે છે જ સૌ ભાવ...?
 કાલે હું નહિ હોઉં તોય ખેદ શો ?
 કોઈ ફેર પડતો નથી-
 લહર પેપ્સી પીઓ કે સિટ્રા કે થમ્સ અપ-
 અહીં કશું જ ટકતું નથી
 અને છતાં કશું અટકતું નથી !
 ટકે છે માત્ર એ જ -અટકવું નહિ તે...
 દે ધનાધન, દે ધનાધન દે
 થૈ તા... થૈ તા... થૈ થૈ થૈ થૈ જો થઈ...

કાવ્ય □ રમેશ પટેલ

ગંજલમાંના
 એક વૃક્ષે
 એક કઠિયાસને કુહાડી
 ભેટ આપી,
 ત્યારથી-
 દુશ્મની દોસ્તીમાં પરિણમી !

વિવશ રાત □ ભાનુપ્રસાદ પંડ્યા

શત્રિના સકલ
 પ્રવાહમાં ન સમાય એટલી
 વાતો હરે સંઘરી !
 જેટલી બુટ્ટી તારે
 પાનેતરે ભરી
 એટલી વાતો
 રંગીન રંગીન નથી !
 પોપચાને બીડવામાં
 નિદ્રાએ હાર કબૂલી !
 એ ધણું પાંપણે ઝૂલી,
 કેફિલ લહર થઈ ખૂલી,
 પણ પછી જાણ્યું કે
 પોને આંચણું જ ભૂલી !
 આ ખૂલી આંખો
 એકાન્તોમાં નિહાળી રહે
 એક પારિજાત,
 જેની કેસરી દાંડીનાં
 ફલોની છવાની બિછાત !
 એમાં ઠળપા કોઈ
 કોમળ ફૂલોં ગાત !
 એને અનિદ્ર અપલક
 નેત્રોને નિહાળીને શ્રાન્ત
 એમ ને એમ જ
 વહી જાય વિવશ રાત !
 પ્રજ્વલેને કરતી પાદકાંત !

ગીત □ ‘પ્રણય’ જામનગરી

સગપણ, ફૂલની માફક ઝરે
 ડાબ નીચે હું ઊભો બડાવશે
 મને સુરંધિત કરે
 કો'ક ચમેલી, કો'ક છે ડોઘર
 કો'ક છે પારિજાત
 કો'ક જૂઈ કો' રજનીવંદા
 રંગરંગની ભાત
 રંગ એ રંગરંગના ભરે
 સગપણ, ફૂલની માફક ઝરે
 કોઈ વેળા હું એને માણું
 કોઈ વખત એ મને
 સમય સરે સોના સરીખો
 ને પછી હરિતના વને
 સગપણ, કરગાઈને ખરે !
 સગપણ, ફૂલની માફક ઝરે !

□ અશ્વિન ત્રિવેદી

કાનજીની આંખોમાં ઊગ્યું કદંબવૃક્ષ, માથે મુગટ કેશ ભાર.
પાંપણની પછવાડે યમુનાપૂર ધૂધવે, ને નેણાં ચૂવે છે ધોધમાર.

ડૂબતા સૂરજને જોઈ હોઠ એના ફફડયા.

ને શ્વાસની રફતાર થઈ વાંસળી.

લોધધોધ સૂતેલી રાધાએ

લોહીને ધબકારે એને સાંભળી.

સોનાની નગરીમાં અંધાર ઓણુ ઊતર્યા કે નગરી બની ભેંકાર... કાનજી

ગાયોના ટોળાએ ડમરી ઉડાડીને

ધમસાણુ એવું તો મચાવ્યું

પીપળનાં પાનને ડાળીએથી ખરતાં

લાગણીના હાથે અટકાવ્યું.

અંધારી રાતે પછી અજવાળાં ઊગ્યાં, ને રાસે રાચ્યાં રસધાર ... કાનજી.

પાપાચરણ □ ભર્તૃહરિ □ અનુ. હ. ભાયાણી

(સંસ્કૃત)

કમલદલ પર ટક્યા તોયબિંદુ સમા

આ બળ્યા પ્રાણ ખાતર

અમે ભ્રષ્ટવિવેક થઈ

શું નથી આદર્યું ?

ધનમદે છકી રહ્યા જડ ધનાઢ્યોની સંમુખ

નિર્લજ્જ થઈ નિજનું ગુણગાન કરવાનું

હા ! પાપ પણ આચર્યું.

‘નોશિયા’ળ અવસાદ

□ બાનુપ્રસાદ પંડ્યા

અંધકારમાં વીંછાતી
ઉલૂકની પાંખથી છેદાતા
પવનચિન્હારમાં સંભળાતો,
દૂરદૂરની મંત્રભટ્ટીમાં
ઠોકળતા લોહરસની
છરીપારથી ખાટી
અંધથી ઝૂંઝળાવતો,
હાથબિયા ઘૂવેરકોટાની
અણીની જેમ રોમરોમમાં
તીલું ખૂંપી રહેતો,
અને...
દરિયાઈ મોજાં ઉપરથી
ફીસું, ભેજ અને ભરના બેસ્વાદને
છાલ પર ભભરાવી ચચચવતો-
ઉબકાવતો આ
‘નોશિયા’ળ અવસાદ
ધેરી રહ્યો ચોપાસ,
અને તેમાં તરફડી
રહ્યા આ સ્વાસ !

હોય છે □ ‘પ્રાણ્ય’ જામનગરી
(મુઝક)

આપખું આ રજકણોનું હોય છે
સ્વપ્ન તો યોડી કણોનું હોય છે
શ્વેર જેવું નામ અને પલ્લ મળે
છવવું જ્યાં વળગણોનું હોય છે

નિજ ગીતની ખોજ

□ સ્વી-ટ્રનાથ
□ હ. બાપાણી

વનસ્થળીને પથ
લટકતા તંતુળાએ
નેજ છાયા
પરસ્પરને સ્પર્શથી સંવેદતાં.

ઉન્નત બની નૃસ
નિજ કુસુમની
હાસ્યલહરીઓ ઉછાળે અંતરિક્ષે -

સિનિજને ટીકી શું હું
ચકિત નયને
ખોજતો નિજ ગીત.

□ કિચોર યાદ

સાંજનો ડૂબતો સૂર્ય
સિગરેટના ધુમાડામાં લપેટાઈને
ધીર ધીર
ઁસ - દ્રેમાં
આયમતો ગમે

.....
તું મારી સાથે નથી
એ સત્ય છે
પલ્લ સૂની મેલીના સોજંદ :
હું તારી સાથે જ છું.

દાણો ફેંકનાર □ એફ. આર. સ્કૉટ □ નીના રામૈયા
(કેનેડિયન)

દિલ્હીની શેરીના અવાજ, રંગ અને જ્ઞાનિનાં
વમળ, અંતહીન અને બિન-આયોજિત,
તેને ખલેલ પહોંચાડતાં નહોતાં તે જમીન ઉપર બેઠો હતો ત્યારે
-તેની ચાતુરીના નાના કુંડાળામાં.

એક લીલું પંખી તેની આંજળી ઉપર જોઠવાઈ ગયું.

તેણે હવામાં અનાજનો દાણો ફેંક્યો, અને ઝડપી પાંખો
ઉપર તરફ વીંઝીને પંખીએ પકડી પાડ્યું નાનકડું ઈનામ,
એકાદ ક્ષણ માટે એ માથા ઉપર છૂટથી ઊડ્યું,
ભારતની જમાનાજની પ્રસંગિકતા.
પછી, પાંખ બીડીને, ઓચિંતાનું જઈને અટક્યું
રાહ જોતા હાથ ઉપર

ફરી પાછું પંખી સલામત હતું. એક નાનકડું લીલું પંખી.

એક દિવસ જીવંત હવામાં મેં ઉછાળ્યું કશુંક
જેને પોપણ ખાતર મેળવવા તેં ઉછાળ્યો માર્યો,
તને ઉપર તરફ અને પેલે પાર લઈ જતું કશુંક.
પણ મેં તો મારા હાથની અદબ વાળેલી હતી
અને હું તને જોતો રહ્યો આકાશમાં ઊડી જતાં, ક્ષીણ થતાં.

ઊંધી ખોપરી □ ભર્તૃહરિ □ અનુ. હ. ભાયાણી
(સંસ્કૃત)

મુખ નૃપાધી સુકાતાં પીએ સુરભિ, સ્વાદિષ્ટ પાણી,
શુભાધી પીડાતાં ગ્રસે શાક ને દાવદાલિ
પદ કામઅગ્નિ ભલૂકે, ભીડિ નારીને બાધમાં :
શ્રી ઊંધી ખોપરી લોકની !-
માત્ર વ્યાધિ-પ્રતીકારને સુખ સમજતા !

અભિશાપ □ સર્વજ્વરદયાલ સફસેના □ સુશી દલાલ

જો દરેક વૃક્ષ
પોતપોતાનો છાંયડો લઈને
મારી પાછળ દોડવા લાગે.
અને ચંદ્ર અંધારામાં
પૂંછડીની જેમ મને વળગી જાય તો ?
કેટલી મુકેલ થઈ જાય આ વાત્રા !
નહીં, કેટલી તિરસ્કારભરી !
જો પત્નીઓની પાછળ પાછળ
ઝરણાં ઊડવા લાગે,
અને વસંત હંમેશાં
દરેક કળીના ઝૂમખામાં ભરાઈ રહે, તો ?
કેટલી નાની થઈ જાય આ દુનિયા !
નહીં, કેટલી કુરૂપ !
વરદાન અભિશાપ છે,
વસુભાગી સ્વાધીનતાનું
જે ઈચ્છા વિના લાદવામાં આવે તે
સુખ સંતાપ છે !

સુરંધ

□ મદનકુમાર અંબારિયા
“પ્યાબ”

સુરંધ કદી

કોઈ જગ્યા સેકતી નથી

એટલે જ

કોઈ જગ્યા

સુરંધને સેકી શકતી નથી.

પ્રશ્ન □ મેધનાદ લ. ભટ્ટ

કોઈ આડની વાડ કે પ્યાડ ન હોય

છતાં તડ કે તિરાડ પડે

અને સડ ન પડે,

તો બાહેષો ડચ્છો આંખે બાહે

આંખોમાંથી મોતીબિંદુ સરે ન સરે

અને, પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા તો અવિરત ચાલુ રહે

ત્યારે

આકાશમાંથી એકાદ તારોય ખરતો હશે ખરો ?

THREE POEMS □ Chinu Modi

□ Tr. Nita Ramaiya

1. HARRASSMENT

Although much time has passed by, when both of us were in love
And were separated from each other due to the dispute
Over the issue of loyalty in love. Even after that why do I
Miss my heart-beat if I see you walking down the road ?
While going home at night by the last bus of the day
Why do I still try to have a long look at your house
On the road I am passing through ?

Why does this heart forget modesty and why do the eyes lose control
When someone introduces smilingly the person whose name
Is the same as yours ? Sometimes at leisure, in my idle hours
I ransack my cupboard and find your letter folded,
Why, all of a sudden, do I find myself sinking in deep waters ?

My heart harasses me daily by asking me such questions,
Doesn't your heart harass you any time in the same way ?

2. ON THE FIRST DEATH ANNIVERSARY OF MY FATHER

Why are you getting away from me ? You are being
Pushed by time slowly....

I am ,hardly out of my bed in the morning and remember you
first of all,
Sometimes I burst into a cry helplessly for no reason at all,
The chain of our relationship did not slacken a bit,
It has always been the same topic in our conversation at home,
All your friends and relatives of your age remember you
Quite a lot.

Now I do not remember you in the same way as I did before
As some time has elapsed, when I drink two cups of tea
Like the way you used to, sometimes, my heart brims over with
your memories;
Gradually everything in the house is transformed according to
the state of my heart.

Even I am getting away from you, I am also being
Pushed by time gently....

3. HOW ARE YOU ?

How are you? Fine?
Has the job of just asking daily about the face
Seen in the mirror always been mine ?

How are You ? Fine ?

The very foot-prints can be seen
And what about the name of the path ? It's said : Nothing,
These are seven men keeping a watch on the hurt emotions,
What job do they have at the gate ? It's said : Nothing;
The very pigeons came to empty the sea
And they are asking now, is the water salty and brine?
How are You ? Fine ?

You will find a mirror in water if you look into it
And if you look into the mirror you will find nobody there,
It starts drizzling by the time you say "Nobody"
And if you look into the drizzle you will find nobody there;
Two tears drip down like withered flowers
And the eyes are asking: Is this water water yours or mine ?
How are you ? Fine ?

આધુનિક કૃષ્ણસંદેશ □ સવ્યસાચી

પુરાણકાળે

કુરુક્ષેત્રમાં પ્રબોધ્યું કૃષ્ણે અર્જુનને :
'શત્રુ હણ્યે તું ધરતી માણ્યે,
રણે બપો તો પામીશ સર્વ.'

આધુનિકમાં

વાડ.મ.પ સેત્રે કૃષ્ણનણ્યો એ પુત્રસંદેશો
સંમળ્ય ચતુર લોક સૌ બુઝે :
'ઈતરનું કરવું ઉત્તુલન,
નિજતાણું કરવું ઉત્તુલન.'

Even I am getting away from you, I am also being
Pushed by time gently....

3. HOW ARE YOU ?

How are you? Fine?
Has the job of just asking daily about the face
Seen in the mirror always been mine?
How are you? Fine?

The very foot-prints can be seen
And what about the name of the path? It's said: Nothing,
These are seven men keeping a watch on the hurt emotions.
What job do they have at the gate? It's said: Nothing;
The very pigeons came to empty the sea
And they are asking now, is the water salty and brine?
How are you? Fine?

You will find a mirror in water if you look into it
And if you look into the mirror you will find nobody there,
It starts drizzling by the time you say "Nobody"
And if you look into the drizzle you will find nobody there;
Two tears drip down like withered flowers
And the eyes are asking: Is this water water yours or mine?
How are you? Fine?

આધુનિક કૃષ્ણસંદેશ □ સવ્યસાચી

પુરાણકાળે

કુરુક્ષેત્રમાં પ્રજોધ્ય કૃષ્ણે અર્જુનને :
'યત્ર સદ્યે તું ધરતી માણસે,
રહે ખપ્યો તો પામીશ સર્વ.'

આધુનિકમાં

વાડ.મય ભેત્રે કૃષ્ણસણે એ યુગસંદેશો
સંમળ્ય ચતુર લોક સૌ બૂઝે :
'ઇતરનું કરું ઉન્મૂલન,
નિજનાણું કરું ઉન્મૂલ્યન.'

मुकुंदराव पाटील

સિદ્ધાંત
11-1-2019

સિદ્ધાંત

સેહરામ

મહાત્મા ગાંધી

આદરણીય સુરેશભાઈ.

“કવિતા” અને અન્ય પ્રકાશનો આપના હસ્તક સહજ રીતે પ્રવેશ થતાં જોવાં છે અને માણ્યાં છે. આપની કવિતા શબ્દ-અશબ્દ અને દૃશ્ય-અદૃશ્યમાંથી પ્રવેશે છે જે અનન્ય હોય છે.

“કવિતા”ના જૂન ૧૯૮૨ના એકમાં અન્ય કવિઓનાં મૌલિક કાવ્યો અને અનુવાદિત કાવ્યો વાંચવા એ અનેકવિધ રાગણીઓની અનુભૂતિ છે અને એટલે આપે મને મારી પત્રેદ્વીનું કાવ્ય ચીંતવાની જવાબદારી સોંપી છે એ અર્થે કામ ખતી રયું છે.

શ્રી સીનાકાંત મહાપાત્રની ઉડિયા કવિતા (અનુવાદ - જયા મહેતા)
“મૃત્યુની ચીરજનો એન નથી” અદ્ભુત છે.

મૌલિક કાવ્યોમાંથી શ્રી ભાનુપ્રસાદ પંડ્યાની “કેમ રાખવી કવિતા” વધુ રમે છે. આ કાવ્યમાં કવિને કુદરતની ખોટ જેટલી સાહે છે એટલી જ મનુષ્યે ઊભા કરેલા કપટ અને ખંધાઈ ખટકે છે. અને એટલે જ થોડીકુદાણ કવિતા જન્મે છે. કાવ્યમાં સમકાલીન સામાજિક પરિસ્થિતિ ઈતિહાસમાં જવામ શોધતી દેખાય છે.

આપે સોંપેલી જવાબદારીને કારણે કાવ્યોની સાથેસાથે સ્વમાં પણ ઊંડો ડાળવી શક્યો છું એ માટે આપનો ઋણી છું.

આભાર સહ,
આપનો
ભરત મામણીઆ

જૂનો પુરાણો તારો એક પત્ર

□ રાજેન્દ્ર ઉપાધ્યાય

□ નૂતન જાતની

(હિન્દી)

૧૨૨૯

૧૨૨૯

રાતભર ૧૨૨૯

□ રુમિ

(પર્સિયન)

હું

મારી બારીના તૂટેલા કાચ પર

લગાવું છું

જૂનો પુરાણો તારો એક પત્ર.

હું તો કથીર છું,

તારે કારણે દોસ્ત, હું સોનું

હું તો પથ્થર છું, પણ

તારે કારણે

કવિતા

જ્યાં આકાશ એક નગરુપ નંબૂ છે

□ ક્વેર હેરિસ □ અનુ. શ્રીરીન કુડચેડકર

કનેઈડિયન કવિ ક્વેર હેરિસના એક દીર્ઘ કાવ્યનો શ્રીરીન કુડચેડકરે કરેલો ગુજરાતી અનુવાદ, મૂળ અંગ્રેજી કાવ્ય સાથે આ પુસ્તકમાં પ્રગટ થયો છે. આઠ પાનાંના એક કાવ્યનું આ પુસ્તક છે. તેમાં બે ભાષામાં કાવ્ય ઉપરાંત, કનેઈડિયન સાહિત્યનો જેમનો ઘણો જોડો અભ્યાસ છે એવાં શ્રીરીનબહેનની વિવેચનાત્મક વિસ્તૃત પ્રસ્થાવના, પ્રસ્તુત ગુજરાતી અનુવાદના પુસ્તક માટે જ ક્વેર હેરિસે ખાસ લખેલું નિવેદન (અંગ્રેજીમાં) તેમ જ પ્રસ્તુત કાવ્યનું કથાવસ્તુ રિચોબેસના માન્યના અહેવાલ પર આધારિત છે, તેનું ભાષાંતર પણ આ સાથે પ્રગટ થયું છે.

ક્વેર હેરિસ સ્વામિવર્ણ કવિ છે. સ્વતંત્ર અમેરિકામાં પણ સ્વામિવર્ણી પ્રજાએ જે અન્યાયાર બોલ્યા છે, એની વ્યથાની કથાનું અહીં કાવ્યમાં રૂપાંતર છે. જ્ઞાતેમાણની પ્રજાએ જેવી પ્રજાના અમાનુષી અન્યાયાર સહેવા પડ્યા, એનો તેમણે સામનો પણ કર્યો અને કેટલાય બોકો મરણને ચરણે ધ્યા. એમની આ વ્યથાને કવિપત્રીએ લાગણીવિડામાં તણાયા વગર, આકાશ કર્યા વગર સાદી, સરળ લાગની ભાષામાં માર્મિકતાથી પ્રતીકાત્મક ને વ્યંજના વર્ણ રીતે અભિવ્યક્ત કરી છે.

કાવ્યનું શીર્ષક છે “જ્યાં આકાશ એક નગરુપ નંબૂ છે.” આકાશ એટલે વ્યાપક વિશાળ તત્વ, તે જાણે નંબૂ જેવું નાનું સંકુચિત થઈ ચૂક્યું છે, તે પણ એકદમ નગરુપ, તુચ્છ. જીવનમાં જેને ઉપર ખુલ્લું જીવનદાથી આકાશ નથી મળ્યું તેનું આકાશ નંબૂ જેવું સાંકડું ને અસ્થાયી જ હોય, એનું સૂચન અહીં થયું છે. માનવે જ કરેલા અન્યાયારથી પીડાતી પ્રજાની વ્યથાને અહીં કવિપત્રીએ પ્રતીકાત્મકતાથી આવેળી છે :

“અમે શ્વાસ દાબી જીભા છીએ ન્યાપે પેલાં અન્યો
મજારના ચોકમાં પગ પછાડતા ધૂમી રહ્યા છે.”

□

“જે બનવાનું ■ તે જાણવા
તારો દીકરો ચૂંટી ખણીખણીને જાગતો રહ્યો.”

□

“આપણે બન્નાં છીએ મંદુક-ગોળી-જરી હવા
ખોપરીઓ જાડી નીકળી છે એવાં ખેતર.”

... ‘why I write’ નિવેદનમાં પણ આ વ્યથાને રાજદાન કરતાં લખ્યું

છે, In tropical landscape one's eye takes in everything except the human being...' આઠ ખંડનું આ કાવ્ય આઠ પાનાંમાં વિસ્તર્યું છે. દરેક ખંડની નીચે તે અંગે નોંધ પણ છે. આ નોંધ કાવ્યનો જ ભાગ કહી શકાય.

“આપણાં રૂંવાડાં ઊભાં થઈ જાય એવી સામગ્રીમાંથી કલાકાર કવિએ સન્ય અને કાવ્યના સીમાડા પર સહીને અનન્ય કાવ્યકૃતિનું નિર્માણ કર્યું છે.” તે શિરીનબહેનના સરસ અનુવદમાંથે માણવા જેવું છે.

—જયદા મહેતા

[ફોર ઇરિસ, અનુ. શિરીન કુએડકર, ‘આઠમઠ એક નવલ્ય નંબુ છે,’ પ્ર. સા. ૧૯૯૧, પ્રકા. મીષની નાથીભાઈ દામોદર ઠાકરસી મહિલા વિદ્યાપીઠ, મુંબઈ. પૃ. ૪૮, મૂલ્ય રૂ. ૧૫/-]

દુર્ધટના □ સર્વેશ્વરદયાલ સફસેના

□ સુશી દલાલ

એક અદૃશ્ય ઈમારત
મારા ઉપર પડી છે
જે ‘નથી’ એના વજનથી
હું દબાઈ ગયો છું.
એક અદૃશ્ય નદી
મારા પર ફેલાઈ ગઈ છે
જે ‘નહીં થાય’ એની પાસમાં
હું વહી રહ્યો છું.

એક અદૃશ્ય સડક
મારી નીચેથી પસાર થઈ ગઈ છે
જે ‘નહોતું’ એના આધારથી
હું કચડાઈ ગયો છું.

જા્યાં આકાશ એક નવરૂપ તંબૂ છે

□ ક્લૅર હેરિસ □ અનુ. શીરીન કુડચેડકર

કનેઈડિયન કવિ ક્લૅર હેરિસના એક દીર્ઘ કાવ્યનો શિરીન કુડચેડકરે કરેલો ગુજરાતી અનુવાદ, મૂળ અંગ્રેજી કાવ્ય સાથે આ પુસ્તકમાં પ્રગટ થયો છે. આકાશ પાનાંના એક કાવ્યનું આ પુસ્તક છે. તેમાં બે ભાષામાં કાવ્ય ઉપરાંત, કનેઈડિયન સાહિત્યનો જેમનો ઘણો ઊંડો અભ્યાસ છે એવાં શિરીનબહેનની વિવેચનાત્મક વિસ્તૃત પ્રસ્તાવના, પ્રસ્તુત ગુજરાતી અનુવાદના પુસ્તક માટે જ ક્લૅર હેરિસે ખાસ લખેલું નિવેદન (અંગ્રેજીમાં) તેમ જ પ્રસ્તુત કાવ્યનું કથાવસ્તુ રિંગોલેરના માન્યુના અહેવાલ પર આધારિત છે, તેનું ભાષાંતર પણ આ સાથે પ્રગટ થયું છે.

ક્લૅર હેરિસ શ્યામવર્ણી કવિ છે. સ્વતંત્ર અમેરિકામાં પણ શ્યામવર્ણી પ્રજાએ જે અત્યાચાર ભોગવ્યા છે, એની વ્યથાની કથાનું અહીં કાવ્યમાં રૂપાંતર છે. જ્ઞાનેમાલાની પ્રજાએ ગોરી પ્રજાના અમાન્યુષી અત્યાચાર સહેવા પડ્યા, એનો તેમણે સામનો પણ કર્યો અને કેટલાય લોકો મરણને શરણ થયા. એમની આ વ્યથાને કવિપત્રીએ લાગણીવિડામાં તણાયા વગર, આકોશ કર્યા વગર સાદી, સરળ લાગની ભાષામાં માર્મિકતાથી પ્રતીકાત્મક ને વ્યંજના ગર્ભ રીતે અભિવ્યક્ત કરી છે.

કાવ્યનું દીર્ઘક છે “જ્યાં આકાશ એક નવરૂપ તંબૂ છે.” આકાશ એટલે વ્યાપક વિશાળ તત્વ, ને જાણે તંબૂ જેવું નાનું સંકુચિત થઈ ચૂકું છે, ને પણ એકદમ નવરૂપ, તુલ્ય. જીવનમાં જેને ઉપર ખુલ્લું જીવનદાથી આકાશ નથી મળ્યું તેનું આકાશ તંબૂ જેવું સાંકડું ને અસ્વાધી જ હોય, એનું સૂચન અહીં થયું છે. માનવે જ કહેલા અત્યાચારથી ધીડાની પ્રજાની વ્યથાને અહીં કવિપત્રીએ પ્રતીકાત્મકતાથી આલેખી છે :

“અમે તારા દાબી ઊભા છીએ જ્યારે પેલાં અન્યો
મજાતના ચોકમાં પગ પછાડતા ધૂમી રહ્યા છે.”

□

“જે મનવાનું છે તે જાણવા
તારો દીકરો ઝૂંટી ખણીખણીને જાગનો રહ્યો.”

□

“આપણે મન્યાં છીએ મંદુક-ગોળી-ભરી હવા
ખોપરીઓ ઊગી નીકળી છે એવાં ખેતર.”

ક્લૅર હેરિસે ‘why I write’ નિવેદનમાં પણ આ વ્યથાને શબ્દબદ્ધ કરતાં લખ્યું

છે, In tropical landscape one's eye takes in everything except the human being...' આઠ ખેડનું આ કાવ્ય આઠ પાનાંમાં વિસ્તર્યું છે. દરેક ખેડની નીચે તે અંગે નોંધ પણ છે. આ નોંધ કાવ્યનો જ ભાગ કહી શકાય.

“આપણાં ફંપાડાં જામાં થઈ જાય એવી સામગ્રીમાંથી કલાકાર કવિએ સત્ય અને કાવ્યના સીમાડા પર રહીને અનન્ય કાવ્યકૃતિનું નિર્માણ કર્યું છે.” તે શિરીનબહેનના સરસ અનુવદમાંથે માણવા જેવું છે.

—જયા મહેતા

[ફેબ્રુ ૧૯૬૨, અનુ. શિરીન કુશ્યુડકર, ‘આકાશ એક નગરનું નંબુ છે,’ પ્ર. સા. ૧૯૯૧, પ્રકા. શ્રીમતી નાપીબાઈ દામોદર ઠાકરસી મહિલા વિદ્યાપીઠ, મુંબઈ. પ્ર. ૪૮, મૂલ્ય રૂ. ૨૫/-]

દુર્ધટના □ સર્વેશ્વરદયાલ સફસેના

□ સુધી દલાલ

એક અદૃશ્ય ઈમારત
મારા ઉપર પડી છે
જે ‘નથી’ એના વળનથી
હું દબાઈ ગયો છું.
એક અદૃશ્ય નદી
મારા પર ફેલાઈ ગઈ છે
જે ‘નહીં થાય’ એની ધારામાં
હું વહી રહ્યો છું.

એક અદૃશ્ય સડક
મારી નીચેથી પસાર થઈ ગઈ છે
જે ‘નહોતું’ એના આઘાતથી
હું કચડાઈ ગયો છું.

પ્રારંભિક વ્યથા □ દેવેન્દ્ર દેવ

હાં આક આઠ પટયાણી કરેન સેવા-
તોબલ એક ધરની, દિનીયા ઉભે
સ્વાદિષ્ટ ભોજનનસાં લઈ ઘાળ આસે !
કોળેન ચામર, વળી ચરણો દબાવે,
ને જાજમો પ્રખમલી વળી કો' બિછાવે;
હિડોળખાટ ગૂંધની મુજ સંગ હરે !
એકે જની સુખડથી મલકેન ચોષ્ટિ,
કૂપો ચાલી કનકનો કર કો'ક ફેરે !

ને તોપ આ નરમાં હજી ચોકનું ના,
ચોકી ભંતે પહેલીર-ચાલસો થા
ભાસે મને; વિહરવા નહિ મુઝ કાંઠો
કાલિદીનો; મરુરિચ્છ નહિ જ છોનું !
ક્યાં ?-કામળી-વકુટી-ગોસ્ત-મેનુ-બંસી,
રાખતસાં વિસલ વ્યાકુલ વેણ, હંસી... ??

મહેકી નું સહેની □ દેવેન્દ્ર દેવ

‘દવા પીધી કે ? બા....’ વિવશ નજરે હું નીરખતો
તને, નું જે આંખો હળુકળુ હાલાલી મુજ બણી
સહી તાકી યુએ ! ઘણુંય મનમાં તું વલખતી :
ઘણે યું આ ભોળા શિવ-કદવનું ? ના જગતની
કશી આંટી-ધૂટી વળવી ! મુખે મોન મલકે !
દુસાયેલા હેરે સજન વચનું એકલ સહે !

મૂના આ સંસારે કટીપ ફરકી ના સુખધડી-
તને આધિવાધિ સજનની ઉપાધિ વળગી'ની !
ધડી છેલ્લી આવી સમીપ થાંતું દુઝડાલય ધર !
પસીનો, રૂ વીંટયું તન, સતન નસાં ફરકતી
સહે, યાચાંધીના કસૂસતી સહી ધી ધડીધડી !
બિડાયેલાં નેત્રો પરભુંતણી આગલ કરતાં !

સુરંગિ ફૂલેની, કજળી યવ ને વંદન સમી
મહેકી નું સહેની-કપૂર સમી કાષ્ઠેથી ભડતી !

શહેર □ કાવાફી □ ઉષા ઠક્કર

(ગ્રીક)

તે કહેલું: “હું બીજા દેશમાં જઈશ, બીજા કિનારે,
આ શહેરકરતાં વધુ સારું બીજું શહેર શોધીશ.
જે કંઈ કરવા લઉં છું અવળું જ થવા સર્જાય છે
ને મારું હૃદય કંઈક મરી ગયું હોય તેમ દટાઈ જાય છે.
મારા મનને આવી જગ્યામાં કેટલો સમય વળોટવા કરું?
જ્યાં જઉં છું, જ્યાં જોઉં છું,
મારા જીવનના કાળાં ખંડોર જોઉં છું, અહીં
જ્યાં મેં આટલાં વર્ષો વિતાવ્યાં છે, વેડફ્યાં છે,
તેમને સંપૂર્ણપણે નાશ કર્યા છે.”

તને બીજા દેશ નહીં મળે, નહીં મળે બીજા કિનારો,
આ શહેર હંમેશાં તારો પીછો કરશે.
તું તે જ શેરીઓમાં ચાલશે, ઘરડો થશે
તે જ પાડોશમાં, વાળ સફેદ થશે તે જ ઘરોમાં.
આ જ શહેરમાં તારો અંત આવશે, આજ્ઞા ન
રાખ કશાની ક્યાંય :

તારે માટે કોઈ જહાજ નથી, કોઈ રસ્તો નથી.
હવે તે તારું આખું આયુષ્ય અહીં વેડફ્યું છે, આ નાનકડા ખૂણામાં
તે જ જનતામાં પ્રત્યેક સ્થળે તેનો નાશ કર્યો છે.

નરનટ □ ભર્તૃહરિ □ અનુ. હ. ભાયાણી
(સંસ્કૃત)

ઘડીક શિશુ તો ઘડી યુવક કામરસિયો બને,
ઘડીક ધનહીન તો ઘડીક વૈભવે ઉલ્લસે.
વળી જીરણ અંજ ને કરચલીવળેલી ત્વચા-
અંતે સંસારનાટયે નરનટ યમધાનીય પદે પ્રવેશે.

২- প্রজ্ঞা

তুমি কবিতা লিখা ? গান গাও ?

বিশ্বাস কৰা, এ সব কিছুই আমি কখনো না।

তোমার আমার আমি প্রজ্ঞা রাখি নি।

আমি অহাৰে মোড়-একা-একা-মোম

শপথ নিঃস্বিল্যম, যে আমা অতিথি,

তাকেই-অবশ্য দেবে, দেহ-মন-প্রাণ-

আমি কোনো সুদৰ্শন প্রজ্ঞা রাখি নি।

তোমার মূৰ্খের আমি প্রজ্ঞা রাখি নি।

মিশ্র-কোনদিল্যম, বহুসূত্রী-হবে

তুমি, -ওই-অদ্যক বিদ্বতি-মণ্ডলে।

এবং অমল্য-হবে-পাৰিচর্য-ভেদ।

আমার অগ্নিম মূৰ্খ, তীব্র প্রজ্ঞা

আমি কোনো সদৃশ্যের অপেক্ষা রাখি নি।

তোমার প্রেমের আমি প্রজ্ঞা রাখি নি।

যেন, ঝাপ দিলে থই-পাথরে অতলে। যেন

ভাসিবে-দিলেই কূলে ডিঙির তরী।

আমার পবন-প্রাণ, যোগ্য-সিদ্ধিমাধু

আমি কোনো উত্তরের প্রজ্ঞা রাখি নি।

বীজলম্বী-দেবী

હા ! અપેક્ષા □ રાજલક્ષ્મી □ નલિની માડગોવકર

તમે કવિતા લખો છો ! ગીત ગાઓ છો !
સાચું કહું, આ બધું હું કંઈ જ જાણતી નહોતી.

તમારા આવવાની આશા મેં નહોતી રાખી.
અદૃષ્ટના વળાંકે એકલાં એકલાં ઊભા રહીને
મેં પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી, જે અતિથિ આવશે એને જ સર્વસ્વ અર્પણ, દેહ,
મન, પ્રાણ.

મેં કોઈ રાજના કુંવરની આશા નહોતી રાખી.

તમારા ગુણોનીય આશા મેં નહોતી રાખી.
તોય જાણતી હતી, બહુ ગુણવાન હશે
તમે, હૃદયની શોભા પરત્વે
અને અદ્ભુત હશે પૂજન-તેજથી.

મારા પહેલવહેલા સપનામાંય તીવ્ર અપેક્ષાથી

મેં કોઈ સદ્ગુણોની ઝંખના નહોતી કરી

તમારા પ્રેમની આશાય મેં નહોતી રાખી.

જાણે કે, ઝંપલાવતાં જ એ પાતાળમાં મળશે

જાણે કે, હંકારતાં જ હોડી કિનારે પહોંચશે.

મારા પરમ પ્રશ્નમાં, યોગ્ય પૃચ્છામાંય

મેં કોઈ ઉત્તરની અપેક્ષા નહોતી રાખી.

□ રુમિ

(પશ્ચિમન)

એક વખત પ્રિયતમાએ એના પ્રિયતમને પૂછ્યું : “દોસ્ત,

તે તો દુનિયામાં ઘણાં સ્થળો જોયા છે !

હવે —આ બધામાંથી શ્રેષ્ઠ શહેર કયું ?”

એણે કહ્યું : “જ્યાં મારી પ્રિયતમા રહે છે તે.”

□ સુરેશ દલાલ

‘ખેલત વસંત આનંદ કંદ’ મકરંદ તમે મરજીવા

એક પલકમાં ડૂબકી મારી

એક ઝલકમાં ઊંચકી લાવો લખ લખ અલખતણા કે દીવા

અલકમલકની સાથે નાનો નોથ બહારથી કોરા

ભીતરમાં તો ઝમી રહ્યાં છે ઝરમર ઝરમર ફોરાં,

કોઈ આધાં નહીં, કોઈ ઓરાં નહીં :

ઘટ ઘટ લેતાં જંગાળને અકળ સકળને પીવા

અણુગમનું અહીં કંઈ નથી ને ‘ગમતાંનો ગુલાલ’ કરે.

પરમ તણી આ પ્રીત પામીને શબદ લખદને ન્યાલ કરે.

વાતવાતમાં વાલ કરે, લખ-નાલ કરે :

ગીત, ગઝલ ને બજનની માળા-

ગૂંથતો ગત્ય છે માત્રો મિતલ !

કેટલા અમને નચાવીશ ? □ ભર્તૃહરિ

□ અનુ. હ. ભાપાણી

(સંસ્કૃત)

દુષ્ટજનને રીઝવતાં

કટુવચન છા ! કેમે ગળ્યાં;

શૂન્ય ચિત્તે, રૂંધી આંસુ, હાસ્યનાં ફૂલ પાવણાં.

જડસુની સંમુખ પણ ઊભા રચીને અંજલિ :

કહે, કેટલા અમને નચાવીશ નાય હજીયે,

રે હતાશા ?

કવિતા

અર્ધો કલાક □ કાવાફી □ ઉપા ઠક્કર

તું ક્યારેય મારો નહોતો, અને માનું છું
ક્યારેય યશે પણ નહીં, ઘોડાક શબ્દો, એક અભિજમ,
ઝઈ કાલે બારમાં થયું તેમ તેથી વિશેષ કયું નહીં.
દુઃખદ છે, કબૂલું છું, પણ કલાના બંધ આપણે

ક્યારેક મનની તીવ્રતાથી
આનંદ સર્જી શકીએ છીએ જે લગભગ દૈહિક લાગે-
અલબત્ત ઘોડા સમય માટે જ.
એટલે જ ઝઈ કાલે બારમાં-
મેં નખશિખ ઉત્તેજનાથી ભરપૂર અર્ધો કલાક ગાળ્યો.
મને લાગે છે તું સમજેલો
અને મારે માટે સહેતુક વધુ રોકાયેલો.
તેની બાહુ જરૂર હતી.
કારણ કે બધી કલ્પના સાથે,
શરાબના બધા જાદૂ સાથે
મને તારા હોઠ જોવાની જરૂર હતી,
મારી બાજુમાં તારા શરીરની જરૂર હતી.

પૂર્ણિમા પ્રેમ

□ સર્વેશ્વરદયાલ સફસેના □ સુધી દલાલ

મારી અને ચંદ્રની વચ્ચે
એક છવિત સમાધિ
જેની ચારે તરફ ચાંદની ખીલી રહી છે.
ધન્ય છે તમારો પ્રેમ !
એક ખીજો સાગર-
મૌન, નિશ્ચલ, અલૌકિક, અપાર.
જેમાં હું
એક ભૂરી નાવની જેમ ડૂબી રહ્યો છું.

યાય છે

□ ભગવતીકુમાર શર્મા

(૪૭૯)

છવવાનો ક્યાં અનુભવ યાય છે ?

આપમેળે ઓછો આસવ યાય છે.

આપખું ઝૂકું છે અડધી કાઠીએ;

શાનું, કોને, ક્યારે જૌસ્વ યાય છે ?

મોજરો સ્પરસોનો મપમણતો રહે;

દેહસાંનો એ જ વૈભવ યાય છે.

ધજ કફનું કામ પણ આપી શકે;

છાંપડો ધીરે તે પાલવ યાય છે.

નામ ઉચ્ચાર્યુંનું મનમાં એક વાર;

ત્યારથી અસ્તિત્વ સ્વરૂપ યાય છે

સંબંધનો વિસ્તાર

□ મનીષ પરમાર

ખોઈ બેઠો પાદનો આધાર હું,

શોધનો સંબંધનો વિસ્તાર હું.

રાત નારી સાથે કાઠી તે છતાં,

આંસુનો ભૂથી ગયો આકાર હું.

જાનનો કાંઠે છલોછલ હોય છે,

આમ છલકાતો રૂદ્ધની પાર હું.

સૂર્યની એકે નિશાની ત્યાં મળી,

કેટલા જન્મો જૂનો એધાર હું !

જાણ પાછું માવડું વસ્ત્રના વગર,

હોઈ છું રણનો જ પાસદાર હું.

સદાનંદ રેગેની કવિતા □ સુરેશ દલાલ

ઉમાશંકર જોશીએ રંગેચોરી ટ્રસ્ટને ઉપક્રમે જ્યારે સાતેક મરાઠી કવિઓના કાવ્યનુવાદનાં પુસ્તકો પ્રગટ કરવાનો નિર્ણય કર્યો ત્યારે એમની યાદી જોઈને મેં કહ્યું હતું કે આમાં કુસુમાગ્રજ, સદાનંદ રેગે અને દિલીપ ચિત્રે હોવા જોઈએ. આ વસ્તુ ઉમાશંકર ન સમજતા હોય એમ નહીં, પણ દરેક યોજનાની એક મર્યાદા હોય છે. પછીની પેઢીએ જે કામ કરવાનું છે તે આગલી પેઢીનું કશુંક અધૂરું કામ પૂરું કરવાનું. મુજરાતી સાહિત્ય અકાદમીને ઉપક્રમે કુસુમાગ્રજનો કાવ્યસંગ્રહ પ્રગટ થઈ ચૂક્યો છે, દિલીપ ચિત્રેનો સંગ્રહ પ્રગટ થવામાં છે અને સદાનંદ રેગેનો પ્રગટ થવામાં છે ત્યારે મને કામ પૂર્ણ કરવામાં નિમિત્ત થવાનો આનંદ છે.

કવિઓ બે પ્રકારના હોય છે. કેટલાક વાંચનાની સાથે જ સમજાઈ જાય, કેટલાક તરત સમજાઈ જાય, પણ પછી આપણને એમ લાગે કે આ કવિ પાસે સરળતા છે, પણ તે સરળતા છેતરામણી છે. સમજાયા પછી પણ સમજવાનો પુરુષાર્થ સહાયે કરવો જોઈએ. અને કાવ્યના હાર્દ સુધી પહોંચવું જોઈએ. કેટલાક શરૂઆતમાં દુર્બોધ લાગે, પણ જેમજેમ તમે એને મનના એકાંતમાં વાંચતા જાઓ, તેમતેમ ભિડાયેલા દરવાજાઓ ખૂલવા આવે. દુર્બોધતાનાં કારણો અનેક હોઈ શકે. એમાંનું એક કારણ એ પણ હોય કે કવિએ જાળ લાંબે સુધી ફેલાવી હોય અને દૂર સુંદરના સંદર્ભો પ્રયોજ્યા હોય.

સદાનંદ રેગેની કવિતા વાંચનાંની સાથે જ પામી જાઓ એવી નથી. સહદય એને કહેવાય કે જે કોઈ પણ પ્રકારની કવિતા હોય તો એને માટે એ ખુલ્લો રહે અને જરૂર પડે તેમ વધુ ને વધુ સજ્જ થતો જાય. કેટલીક કવિનાઓ અમુક પ્રકારની કેળવાયેલી રુચિને માફક આવે પણ કવિ જે કશુંક પરંપરાયુક્ત ન લાગે તો સહદયે પોતાની ચરજે રુચિ કેળવવી પડે.

આ કવિના મનમાં, કવિતા અને કવિ શું છે એનો કોઈક અંદાજ છે. કવિએ ભલે 'મન' શબ્દ વાપર્યો હોય, પણ એને વાત ચેતનાની કરવી છે, અને એ ચેતનાની વાતને પ્રગટ કરે છે. મનની કિનિજ પરથી અચાનક આવતાં પ્રચંડ મોજની આ બધી શક્તિ - અર્ધ શક્તિની રમણ છે. મોર્ગનનું અચાનક આવવું અને તે પણ મનની કિનિજ પરથી આવવું અને આ શક્તિમાં કલાકાર આકાશના ગુમ્મરને પોતાના આશ્વેષમાં લેવાનો પ્રયત્ન કરે છે. આ શક્તિ માટે કવિ પિડની બહાર નીકળીને બ્રહ્માંડના છેડા પર પહોંચે છે. સંસારના પ્રથમ કાવ્યમાં અર્ચન સૂક્ત રીતે કવિએ સર્જનપ્રક્રિયાના અનુભવની વાત છેડી છે. 'અચાનક' શબ્દ પણ બહુ મહત્વનો છે. પૂર્વધારણાથી કશું થતું નથી. જે થાય છે તે વીજળીના ઝબકાર માત્રમાં. શબ્દ પહેલાંની પણ એક સ્થિતિ હોય છે. એ સ્થિતિ ને સૂચીલા મૌનની. પણ મૌન કેવળ સૂચીલું હોય એટલું પૂરતું નથી. જ્યાં સુધી સૂર્યપત્ની પાગલ મનને ઓઢે નહીં ત્યાં સુધી રહસ્ય ઊકલે નહીં. આમ, કવિએ સર્જનપ્રક્રિયાનાં પણ કાવ્યો કર્યાં છે. પ્રત્યેક કાવ્ય કવિ માટે તો નવો ઓચ્છવ છે. કળી, ફૂલ, પક્ષી, અંકુર, પાંદડાં, બીજ આ બધાં પ્રકૃતિતત્ત્વો એમની કવિતામાં આવે છે. ક્યારેક પ્રકૃતિ અને માનવપ્રકૃતિ એકદમ અડખેપડખે ચોંટવાય છે. કિનિજનો તકિયો કરીને આજોટતા ચક્રવૃત્ત ડુગર કે પાણીની પીઠ પર ઝૂકેલા ચાંદનીના વાળ - એવાં કલ્પનો પરથી પણ પ્રકૃતિ અને માનવપ્રકૃતિની જુગલબંદીનો ખ્યાલ આવી શકે.

દરેક કવિમાં એક સનમન શિક્ષુ મથાંદી પાળીને બેઠુંજ હોય છે અને એ શિક્ષુજ એમની પાસે આવા ઉદ્ગાર કરાવે છે.

મારા લોહીની

ઝનિ કહે છે :

મારે ડુંગરનો બજારો

ફેરવવો છે.

પણ આ શિક્ષુવીધા ત્યાં અટકની નથી એ સારું છે. નરેશમાંથી કલ્પના તરફ કવિની કથમ કંઈ રીતે ઝળિ કહે છે, એ પણ જોવા જેવું છે. કહે છે :

મારા આકાશનો

પ્રકાશ કહે છે :

મારે બ્રહ્માંડનું કપળ

ચુંટવું છે

વિસ્મયનો ભ્રમ અને એને પ્રવચ અને પછી એમાંથી નવા જન્મના ઉદયની વાત કવિ કહી શક્ય છે :

મારી અસ્મિતાની

બક્ષ કહે છે :

મારે ફિનિક્સનું ઈંડું

સેવવું છે.

કેઈક કારણસર પ્રણય નિષ્ફળ જાય છે ત્યારે માણસનો આધાર સુધા કે વિષયુક્ત સ્મૃતિ પર રહ્યો છે. જે માણસ સ્મૃતિથી પર થાય છે એની વાત જુદી હોય. બાકી પ્રણયને તો છવવાનું કે છારવાનું સ્મૃતિ પર જ હોય છે. સ્મૃતિનો મોત નથી. પ્રેમ અને સ્મૃતિની વાત વિવિધ સ્તર પર, વિવિધ કલ્પનો દ્વારા કવિ પ્રગટ કરી શક્યા છે. પ્રેમ એ છવવનનો વળાંક નો છે. પાતશયન વિના પ્રેમ હોતો નથી. વળાંક પરનો પાતશયન એક કાલ્પના પ્રસંગ છે, પણ એ જ કાલ્પના અને કવિએ શંખાનું એક સરોવરમાં રૂપ આપ્યું છે :

વળાંક પરનો ફીર ચંપો

તેના મનમાં સહુકાની

નાજુક મરવ...

અંધાર છે કે દુઃખની વાત સહેવાઈથી થઈ શકે છે, પણ સુખની વાત સહેવાઈથી થતી નથી. આ કવિએ એક કાલ્પમાં ટોચ પર સોહી સુખની પચકાષ્ટા કેવી હોય એ છેલ્લી પંક્તિને આધારે દ્રશ્યમાન કરી છે.

માવણનો તડકો

આજે કેવો સુખીસુખી છે !

લોભામણી અસ્વઃ હરિયાળી પર

ક્યારનોય ને આજોટે છે !

નારવાનું ફૂલ

આજે કેવું દુખ થયું છે !

સ્વચ્છ સુંવાળી ઓઢણી આઝેલી

મસ્તીખોર કેવું હશે છે !

બધું જ એકદમ

આજે કેવું છલકાય છે !

વર્ષમાં નવી છોકરી આવે

એવું... એવું લાગે છે !

કવિનું અનુભવવિશ્વ વિશાળ છે - ઈર્વસીધી મેકબેથ સુધીનું, વિહુલ રુકિમણીથી જુડાસ સુધીનું. કવિના પ્રત્યેક શબ્દને કોસ પર ચડવું પડે છે. પથ્થરોના જેમ પ્રકાર હોય છે, તેમ મનુષ્યોના અને સર્જકોના પણ પ્રકાર હોય છે. એમાંથી કોઈક જ પથ્થર 'રોદાંનો ધિકર' હોય એવો નીવડે છે. અહીં ગૃહસ્ત્રી જીવન અને ઘરીરના સોદાની વાતને પણ કવિએ 'સોદા' કાવ્યમાં લગોલગ મૂકીને કાવ્ય સિદ્ધ કરી આપ્યું છે. બંનેનાં જુદાં કાવ્યો થઈ શકે, પણ બંનેનું એક કાવ્ય કરવું એ મુશ્કેલ છે. મુંબઈની વસંતમાં થહેરી જીવનનો અનુભવ પણ મુખરિત થયો છે. વેદના અહીં છે, પણ ભાગ્યે જ મુખરિત થાય છે. આ વાત કલાપક્ષની છે. અને વેદના વહેલી કરવા જેવી પણ નથી. એક કાવ્યમાં એટલે જ 'હિનોપદેશ' આપતા અને કહે છે :

તેથી કહું છું,

આમ નકામો બૂમો ન પાડ

કૂટેલાં ફેફસાંમાંથી ફૂસકું

બહાર આવવા ન દે,

રહેવાય જ નહીં તો

વિહવળ થા મનમાં ને મનમાં :

સર્વડસ્તુ દુઃરિવનસ્તુનું ।

સર્વે સન્ન રડામયા : ।।

કવિને ન હોય તો શબ્દનો મહિમા કોને હોય ? અને એટલે જ 'શબ્દ' નામનું કાવ્ય જોવાની ભલામણ કરું છું :

શબ્દો બિચારા

ભોળા હોય છે,

તેમની આટલી દુર્દશા શા માટે ?

*

શબ્દ બિચારા

એકદમ શુચિર્મૂન હોય છે

તેમની પર આમ કાદવ ન ઉડાડો.

કાવ્યના પ્રારંભમાં અને અંતમાં સ્પષ્ટપણે એમણે શબ્દનો મહિમા કર્યો છે. કવિ અમ્લીલ થયા વિના, છોછ વિના લખી શકે છે.

છેલ્લાં કેટલાંક વર્ષોથી ડૉ. જયા મહેતા અનુવાદનો મજા માંડ્યો હોય એ રીતે કાવ્યમય કાર્ય કરે છે. મૂળના કટાવને તેમજોમ સર્ખીને એમનો આ અનુવાદ, એમના અનુવાદકર્મની સાક્ષી પૂરે એમ છે :

વર્ધાપક્ષી

કવિના

કૃષ્ણશામળું
 શાલિગ્રામ શું
 રખામલ સુંદર
 સિતિનજના એ
 થરથર નારે
 બેસી જઈને
 લીંચા કરતું
 દળવાદળની પાંખોને પંખાળી લેતું
 તે વિજળીનો પીછા કેવાં
 અંજાવાની ચાંચ થકી એ...
 મુશ્કામ સાથે
 કોમળ જંપને
 લઈને વસે
 ...વર્ષાપત્તી !

સદાનંદ રેવેની સ્ફુટ કાવ્યસુષ્ટિએ આપણને પરિચય કરાવવા બદલ માન્ય હું જ
 નહીં, સમગ્ર મુજબની કાવ્યસતિકો એમના હોશિયાર ક્ષણી સંભો.

મોતિયો ઊતરતા વૃદ્ધની દૃષ્ટિ □ ઉચનસ (હરિણી સોનેટ)

સરસ થક કો જાંખો જાંખો અહો ઊતર્યો દને !
 પીળચટ ઝીણો આરેપારે અતીત-સુદૂરનું
 સંધનું થકું હું જાંખી કાળે-સ્થભે; ન શું ધૂળનું
 થડ અવવચ્ચે આંધી ઊડયું ધવે નીતર્યું લવે.
 અહીંથી નિરખું આપે પુંઠે કસી કર-છાજલી !
 મધુર થયું છે આંખું જૈને બધું જ; મધુ વ્રણે,
 વન સમયનું આખું પાકયું; વમના વ્રણે
 પરિસ્તરત્તેયો જેવી વરાય પિલાયથી
 પરિસ્થિતિ પછીની પ્રીતિયે સુપક્વ (યથા કૃલ)
 પીળીવળચટી; પંખાળી જે ઉછરેલી મેડીઓ
 ત્રણથીય વધુ, મોડી સતે જરા ઠસી જોડીઓ
 ઉપર ઠરી રહે જે ઔદ્યે અપ-વસુવન્સથ;
 કથુંક કમનું લાવે જાંખું સુદૂર જતાં થતું.
 કથું વળી જરૂં પાસે પાસે પીતાંબર આવતું !

એકાન્તનું વન □ હરીન્દ્ર દવે

પાન્ડુ : કીડારત મૃગનો ચિન્કાર

હજી સાંભળું છું :

સાંભળું છું અતીતના વને

ત્રસ્ત મૃગીનું આકંદ.

કરચી છૂટેલું તીર વીધી ગયું પ્રસૂયી હૃદય :

તૂટતા એ શ્વાસમાં ઘૂંટાયો કેવો શાપ ?

પળે પળે પીગળતા આલંબન જેવી

જોવનાઈ હવે આજકાલ.

આજનીય જોવનાઈ એજે

પછી કાલ ?

કાલ કેવી ?

કાળનાં આ યગલાં

જો ધરિધીર આવે છે સંમીપ.

શિશિરનાં ખરી રક્તાં પાને પાને

વિગત જીવનની એકેક શાસુ મૂકી હતી :

એ ક્યાં ગઈ ?

વૃન્દ : પાંદડે પાંદડે સોહતી'તી શાસુ, ક્યાં ગઈ ?

ક્યાં ગઈ ?

ક્યાં ગયું ફૂલ કે જેની સૌરભ તણા તાર

પર જીવ આ ઝૂલનો'તો :

ક્યાં ગયું ફૂલ ને સુરભિયે ક્યાં ગઈ ?

પાન્ડુ : યૌવનના પ્રથમ ચરણે

વાગી ઠેસ :

પાસ જેવી જોવનાઈ

ડસકસુ વેરાઈ આ વને,
સમેટવા એને દૂર પાથું
નો દૃષ્ટિ વિખેરાઈ જતી.

વૃન્દ : જોવનાઈ વાટમાં વેરાઈ ગયો પારો,
કે જોવનાઈ પૂરમાં ડુબેલ આ કિનારો.

જોવનાઈ હરણાંની આંખડીની કીકી
કે જોવનાઈ પારથીને બાસુ બની ફીકી.

પાન્ડુ : કોણ પારથી,
ને કોણ બનતું ચિત્કાર ?

કાલનો હું પારથી
આજે ગાસ જ એ ઘરનો ચિત્કાર.
કાલે પેલા કીડારત મૃગનો ચિત્કાર
આજે કીડા વિહ્વળ આ મનનો પુકાર.

ઓહ,
પાને પાને હસી રહ્યા
ચિહિરના ખીળા ઘાંત.

(પૃથા પ્રવેશે છે)

પૃથા (સચિત) : નાથ,
અચેતન કેમ ?

પાન્ડુ : કોણ પૃથા ?
પ્રિયે, નહીં તપનું જીવન
નહીં જીવન વિવાસ :
પજોપણ જતી પૃથા.

પૃથા : નાથ

પાન્ડુ : અગોચર ભાવિ તણો હાથ
કમહીં દોરી જશે ?
પૃથા, આવ, તારા હૃદયે મૂકીને શિર
સાંભળું હું જીવનનો પબકાર

પૃથા : ત્યજે નાથ, કુલ્લક વિચાર.

અહીં તો આ માટીના રમકડા શો દેહ
એને ભીંસો નહીં :
જીવન જે શાશ્વત વસે છે

એ તો તમારી ભીતર :
તમે નયન મીંચીને
જરા સાંભળો એ
જીવનનો સાદ.

પાન્ડુ : નયન મીંચું ને
ચારેકોર માત્ર અંધકાર.
નયન મીંચું ને
મારી વેદનાના વડ કેરી વડવાઈ.

નયન મીંચું
ને ધડે શ્રવણ આ કુધાતુર
હૃદયનો આત્મસ્વર.
નયન મીંચું
ને હસી વરવું
શિશિર ધરે ભયંકર મૌન.
થીજી જતું જિંદગીનું શોણિત.

પૂનઃ : સૂકાં આ પાંદડાંની પામરી પહેરીને ડાબા
જંચલના એકેએક ઝાડ,
સુસવતા વાયરામાં ઊંડું ઊંડું શાય
સૂકી પરતીનો મેલો ઓછાડ.

પાનુ : બેધારી આ વેદનાથી
વહેરાતું કદપ

(અચાનક હવાની લહરીથી વાત્રાવરણમાં નાજગી પ્રસરે
છે - પ્રકાશ યોજના બદલાય છે)

પાનુ : સૂકાં પર્ણો પર કોના આ ચરણ ?

કોના પદ્મપત્તિ મહીં પ્રવટે ઝંકાર ?
કોનો છે આ સ્પર્શ, પૂષા ?
પ્રથમ મિલને
નારા સ્પર્શ સમો મૃદુ.

પૂષા : અહીં કોઈ નથી, નાથ !
વેરી વાપરાના કૂર હાથ
બાય બીડી ભીંસી રહ્યા :
ચાલો, હવે આપણી કુટિર.

પાનુ : વનના એકાને પાછું
એકાન્તનું વન -
સખી, આપણી કુટિર.
ક્ષણેક્ષણ સંજ
છતાં અળગું જીવન -
સખી, આપણી કુટિર.

પૃથા : વાથરાની દાહક લહર
બહુ સારી નહીં.
ચાલો..

પાન્ડુ : દલેદલ ઊઘડતી કળીઓની
મુગ્ધ આ નજરને ચુકાવી જવું ?

પૃથા : વિહ્વળ આ મન થશે સ્થિર
ધરી પથપાણિ કેરું ચિરધ્યાન.

(પૃથા પાન્ડુને લઈ જાય છે)

વૃન્દ : ચારચાર નાળિયેરી વચ્ચે
વાવ્યું વાલમ, સોપારીનું ઝાડ :
એનાં ફળ રે આવ્યાં ને તમે ક્યાં રિયા ?

(વસંતના આગમન સાથે પડદો પડે છે.)

(અપૂર્ણ પદ્યનાટકનો એક અંક)

આયખું □ મદનકુમાર અંબારિયા
‘જ્વાબ’

મને
નિરાશાવાદી ન માનો તો
એક રાત્રી કહું-
જન્મ અને મૃત્યુની વચ્ચેથી
સમયનો એક ટુકડો
હટાવી લઈએ
તો
પ્રત્યેક માણસ
મરેલો જ જન્મે છે.

□ કિશોર થાહ
અક્ષત ધરતી પર
કોણે કેંડારી કેડીઓ ?
કોણે બનાવ્યા રસ્તાઓ ?
લાંબા લાંબા રસ્તાઓ
આપુણ કરતાં પણ....

પથ્થરનાં ફૂલ

□ સુભાષ મુખોપાધ્યાય □ નલિની માડગાંવકર

ફૂલો આપો કરો,
મને ખૂંચે છે.

ફૂલહાર

ખડકાનાં ખડકાનાં પહાડ થયો

ફૂલો

ભેંજાં થતાં થતાં પથ્થર

પથ્થર આપો કરો

મને લાગે છે.

હવે કંઈ હું

પહેલાંનો તગડો જુવાન નથી

ન તડકો, ન પાણી, ન હવા -

આ શરીર હવે

કંઈ જ સહી શકતું નથી.

પાદ રાખજો

હવે તો હું માનો લાડકો દીકરો -

જરાકમાં જ ઓગળી જઈશ.

જવાનું હતું તેથી

એ વહેલી સવારે નીકળ્યો હતો -

પહોંચતાં પહોંચતાં સાંજ પડી સ્ત્રામાં

હવે હું કામ મને ખોટી કરો છો ?

સારી એવી વાર થોભ્યા પછી

માડી હવે ઠચુક ઠચુક આગળ વધે છે.

નાકા પર

ફૂલની દુકાન પર જામેલી ઝરદી.

આ માણસ આજે કોનું મોતું જોઈને ઊઠેલો ?

૨

જેવું પાવું હતું

બરોબર એવું જ થયું. -

એ જ ધૂપ, એ જ અગરબત્તી, એ જ ફૂલહાર,
એ જ યાત્રા -
સવાર પડતાં

સભા પણ ભરાશે !

(ફક્ત ફૂલના ગુચ્છ પરનાં નામો. સિવાય)

બરોબર બધી મેળ મળી ગયો.

બધાંનાં મન અત્યારે નરમ નરમ -

અને આ જ તો તક છે.

જરાક હાથ લંબાવતાં વેત જ

અન્યેષ્ટિ - ખર્ચો નીકળી જશે.

એક ખૂણામાં ફાટેલું ખમીસ પહેરી

કોરી આંખે

મોઢું ભીડીને

મારો દીકરો

પોટલું બનીને બેઠો છે.

અરે મારા ગાંડિયા દીકરા,

તું આવો જ ભડ કે ?

કસોટીની તો આ પાશેરાની પહેલી પૂણી

અત્યારથી ઢીલા પડ્યે કંઈ ચાલે ?

ફૂલો આધાં કરો

મને ખૂંચે છે

ફૂલહાર

ખડકાતાં ખડકાતાં પહાડ થયો

ફૂલો

ભેગાં થતાં થતાં પથ્થર.

પથ્થર આધાં કરો

મને લાગે છે.

૩

ફૂલો દ્વારા

માણસ હડહડતાં જુઠ્ઠાણાં ચલાવે છે નેથી જ

કલ્પ પર મને ક્યારેય વહાલ આવ્યું નથી.
 એનાં કરતાં મને ગમે છે
 અગ્નિનો તણખો -
 જેનાથી ક્યારેય કોઈનો મુખવટો રહ્યો નથી.

બરોબર આવું જ થયે,
 એ હું જાણતો હતો.
 પ્રેમનો ઊભરો એક દિવસ ઊંચો ચડશે
 એ હું જાણતો હતો.
 જે કોઈ હેમાના
 જે કોઈ આધારે ભલેને બરી રાખું તોય
 મારી થાહનાઓ -
 મારી જ રહેવાની છે.

રાતોની રાતો જાગતાં રહીને મેં જોયું છે
 કેટલી વારે કઈ રીતે સવાર થાય છે ;
 મારા દિવસો વીળ્યા છે
 અંધારાનું રહસ્ય ઉઠેલવામાં.
 હું એક દિવસ, એક ઘડી પૂરતોય
 ચોભ્યો નથી.

જીવનમાંથી રસ નીચોવી લઈને
 મેં તદયના ઘટઘટમાં બરી રાખ્યો હતો
 આજે એ ઊભરાઈ જઈયો.

ના.

હવે હું નરી વાતોથી સંતોષાતો નથી;
 જ્યાંથી બધી વાતો જન્મે છે

અને જ્યાં જાય છે -

વાતોની એ ગંગોત્રીમાં,

નામની એ પરિસ્થિતિમાં,

જગ - માટી - હવામાં

હું મારી જાનને વિધીન કરી દેવા માગું છું.

કાંઈ બદલો.

હવે,

સ્વપ્નાકાર કાલ મને સ્વીકારો.

અગ્નિના હો રમ્ય રહસ્યં

મારી કલ્પની સમસ્ત વેદનાને

ભુલાવી દો.

□ જયા મહેતા

પગ નીચે પથરાયેલી
માટીનો સ્પર્શ શું જુદો હશે ?
ઉપર છવાયેલું
ધવલનીલ વાદળછાયું
આકાશ શું જુદું હશે ?
નોખાં - કામ - દામ
નોખાં નામ - ચામ
ત્વચા નીચે ભ્રમંતું રક્ત શું જુદું હશે ?
નાડીના ધબકાર શું જુદા હશે ?
વિમાસું ઘડીભર
ન મળે ઉત્તર
ઉત્તર
મારા ને તમારા
શું જુદા હશે ?

□ જયા મહેતા

આંધેલો ને ઈયાગોની આ ભૂમિ
કે ડેસ્કિમોના ને ડેફોડિલ્સની આ ભૂમિ ?
to be or not to be
કુરુક્ષેત્રે અર્જુનનો વિષાદ
હેલેટ હું ? તમે ? તે ? તેઓ ? સૌ નહીં ?
કિંગ લિયર..... રાજા ઈડિપસ
સર્વશ્રેષ્ઠ મહોરાંની આ ભૂમિ ?
ઊંચી ઊંચી અટારીઓની
કુરુષ્ણાનિકાની આ ભૂમિ ?
કે રંગભૂમિ ?

એ પહેલાં □ મહુદા અભિચાર □ સુરેશ દલાલ

(વિશ્વ)

દરવાજાઓ બંધ થાય એ પહેલાં
 છેલ્લો પ્રશ્ન પુછાય એ પહેલાં
 માસી સ્થળબદલી કરવામાં આવે એ પહેલાં
 બગીચામાં કાળો પોશાક વરનાય એ પહેલાં
 માફીઓ માગવાની બાકી ન રહે એ પહેલાં
 કૉન્ક્રીટ કઠુણ થાય એ પહેલાં
 વાંસળીનાં તમામ છિદ્રો પુરાય એ પહેલાં
 કબાટમાં બધીયે વસ્તુઓ વસાઈ ગય એ પહેલાં
 નવા કામદારો ઘડાય એ પહેલાં
 પરિણામની યોજનાઓ યોજાય એ પહેલાં
 ઈશ્વરના હાથ બિડાય એ પહેલાં
 આપણને ક્યાંય ઊભાં રહેવાનું સ્થળ ન મળે એ પહેલાં.

પ્રક્રિયા □ મદનકુમાર અંગ્લરિયા

‘પ્વાબ’

માણસ બનવું

એટલે-

જો આપણે

તમાકુ હોઈએ

તો

તુલસી બનવું

તે.

□ રુમિ

(પદિકવન)

પ્રેમથી તમામ કડવાશ મંપુરમ્ મંપુરમ્

પ્રેમથી તમામ કથોર કંચનમ્ કંચનમ્

પ્રેમથી તમામ કાદવ ચુલ્લ શરાબ

પ્રેમથી તમામ દરિને દવાનો રૂઆબ

પ્રેમથી મર્ત્ય પાસુ છાવેલ થઈ ગય

પ્રેમથી રાજા પાસુ નુલામ થઈ ગય.

૩૧૧૧

એમણે કહ્યું □ હેમેન શાહ

એમણે કહ્યું,
 કોઈ હલ્કીફલ્કી કવિતા સંભળાવો
 આ પ્રેક્ષકોનો પાચનશક્તિ બહુ સારી નથી.
 પણ કવિતા ક્યાં હલ્કીફલ્કી હોય છે ?
 બધું પ્રવાહમાં ધસડાઈ જાય
 પછી જે તળિયે રહે
 એને કવિતા કહેવાય.
 હા-હા હી-હી, ઓહો, વાહવા અને ગડગડાટ
 શમી જાય
 પછી જે ઝૂંજે
 એને કવિતા કહેવાય.
 વહેણના તરંગો પર તરતાં
 એને ન આવડે
 પણ વખત આવ્યે વહેણ બદલી શકે.
 હું કવિ છું,
 રસ્તે ખેલ કરતો બજાણિયો નથી.
 પ્રેક્ષકોને રીઝવવાની જવાબદારી મારી નથી.
 હું તો મારે જે બોલવું છે એ જ બોલીશ.
 અને બોલીશ જ.

તારી પાસ હું
 □ મનીષ પરમાર

સાચવું છું આંસુની ભીનાશ હું,
 માવડું છે આવું તારી પાસ હું.
 આમ તારા શ્વાસની લીલોતરી,
 પાતળી ફરફર થતી સુવાસ હું.

ચાલવાનું આથમેલી કાણુ સુધી,
 છે જયો છું સાંજની લાલાશ હું.
 કેટલા જનમો સુધી તરસ્યો ભલા !
 કંઠમાં સળગી ગયેલી પ્યાસ હું.
 કોઈ આર્પિને મનીષ ઠંઠોળતું,
 હોઈ પથ્યસ્વત્ સૂતેલી લાશ હું.

ચડાવું ઓશીકાને ખોળ □ જગદીશ વ્યાસ

ચડાવું ઓશીકાને ખોળ,
અને ઊડે છે એમાંથી સપનાની નકરી છોળ.
જળદેવી ને વનદેવીની બોલે અમરની કીડા,
ઝેર ઊતરે એમ ઊતરવા લાગે મારી પીડા;
ઊડી આજમાં પરીઓ સાથે કરવા લાગું ટોળ.
સાગમટે મેં જમવા નેડયો આશિષે સંસાર,
હેને હેને રાંધું હું તો ખીણ જરી કંસાર,
વેતી નદીઓ ધીના રેલા, જીભા ડુંગર ગોળ.
લાવી અમૃતકુંભ મેનકા કટિ પર કરથી ગાથી,
હમણાં લાવી સમજ ઉર્વશી માથ માટે ખાથી;
અરે, અરે, હું અમૃત પી લઉં પછી મને કેટલોળ.

અને □ હેમેન શાહ

પ્રામખખત ઉનાળામાં ઊભેલાં વૃક્ષો એકાએક
બેઠગી માટે ઊઠેલા ઘાષ બની જાય છે.
આકાશ કોઈની ઉદાસ આંખ તો નથી ને ?
તડકો ભીંસે છે, ચોમેરથી.
ને પવન ઉચ્છ્વાસો જેવો ગરમ
ત્યાં ટપ્... ટપ્...
આદિવાસી સ્ત્રીની પીઠ જેવો પથ્થર
હમણાં જ ભીનો પથો.
નદીનો વિષાદ
ધોવાનો જાય છે, ધીમે ધીમે.
એક નાજું ફુટેલું તરણું
માવું ઊંચકે છે
અને
નમી પડે છે આખું ચોમાસું—

પૂતનાનાં બે વૈકલ્પિક સ્વરૂપો

□ મેઘનાદ લ. ભટ્ટ

રવિ થે ના પહોંચે ત્યાં પહોંચનાર કવિ કયારેક કોઈક પૌરાણિક પાત્ર વિશે વિચારે, સર્જનકાર્ય કરે અને એ સર્જકમાં બે અનન્ય પ્રતિભા હોય તો તે વૈકલ્પિક સ્તરે કામ કરી અદ્ભૂત પરિણામ આણી શકે. કવિશિરોમણિ પ્રેમાનંદે પોતાની આગવી રીતે પૌરાણિક કથાઓનું નવસર્જન કર્યું અને ગુજરાતના ઘરે ઘરે આપણાં મહાકાવ્યો અને પુરાણોનાં પાત્રો બોલકાં બન્યાં. ત્યાર પછી વર્ષો સુધી અનેક સર્જકોએ મહાકાવ્યોની આ ખાણમાંથી પોતપોતાનાં અર્થઘટન કરી સર્જનસ્રોતને જીવંત રાખ્યો છે. અહીં પ્રેમાનંદની અનન્ય કલમપ્રસાદી અને ત્યાર પછી પૌરાણિક પાત્રને આપણા એક આધુનિક કવિ નવી સૂઝબૂઝથી નવસંસ્કારથી પરિષ્કૃત કરે છે તેની વાત કરવી છે.

માનવીય કે માનસશાસ્ત્રીય દૃષ્ટિએ અન્યત્ર વિકૃત બે કોઈ પાત્ર હોય તો પૂતના. સ્ત્રી સ્વભાવની બધી જ કુલીનતા અને કોમળતાને બંછો નાખી આસુરી સ્વભાવની બધી જ કુરૂપતા એ ઉભરાવે છે. કૃષ્ણ જન્મ એ કંસ માટે નિશ્ચિત મૃત્યુ. કોઈ પણ રીતે કૃષ્ણનો નાશ કરવો અનિવાર્ય. મહાકવિ પ્રેમાનંદ કંસ-પૂતના સંબંધની લકીર આબાદ અને આબેહૂબ ઝીલે છે :

“ઉપાય કરી શત્રુ હણો તો, રાજ આપણું સર્વ શેમ રહે.

છે પ્રપંચ સંઘળા દેવના, માટે દેવનું દેવત ટાળીએ.”

આ દેવનું દેવત ટાળવાનું ભગીરથ કાર્ય - અને માટે ચોકુબનાં બધાં જ બાળકોને હણી નાખવાનું કાવતરું રચવું પડે. આ માટે પૂતના જ યોગ્ય પાત્ર છે. કારણ ? પૂતનાની તાકાત શી ?

“રિપુ ઓધની (સમુદાયની) ઓઘ ટાળે, વિશ્વવને વાંઝિયાં કરે.” આ કીર્તિની વાત સાંભળી પૂતના તો પ્રસન્ન - છેવટે તો આસુરી તત્વની મૂર્તિને ? પ્રેમાનંદની કલમે એનો પરિચય મેળવીએ :

“હાથ જોડી ગર્વ મોડી, કંસને પણ નમી જઈ.

ભાડુ જાડા પણ પાડા, ચકળ વકળ ડોળા ફરે;

જીભ કાઢે બૂમ પાડે, મનુષ્ય માત્ર છળી મરે.

દીર્ઘ અધર ઉઝૂ નણો, સ્વામ જિહ્વા ચાટતી;

સકુમાર મનુષ્યનું શું ગજું, દેખી અસુર સલા શાટતી.”

એથી જ તો એ કંસને સાંવના આપે છે :

“ભાત મારા વિખ તારાં, બલા લેઈને હું મરું,

તારે પુણ્યે એક દિવસમાં, જગતને વાંઝિયાં કરું.”

આવી બહેન મેળવી ભાઈ ગદગદ થાય એ સ્વાભાવિક. પણ જેનો સર્વનાશ કરવાના પ્રપંચો રચાય છે એ બાળક કેવો છે ?

“કો દેવ સ્વરૂપી પુત્ર, મળ મૂત્ર નમી રે;

પરમેશ્વરને પવપાન, કરાવે વસીમતિ રે.”

ને આ કૃષ્ણનો પ્રભાવ અને પ્રતાપ કેવો છે ?

દૂધે ત્રુટિયા મેલ, પુર પ્રવાહ વહારે;

રોજ શોક ઉઘાટ, ઓકુળના ગપા રે.

અંપને આવ્યાં નેજ, બધિર સાંભળે રે;

અંપને આવ્યા પાન, પ્રભુને જોવા મળે રે.”

પરંપરાજીએ જમને વાર્ષા કે ઓકુળમાં હવે તમારે જવાનું નથી. મોરલીનો નાદ, વિવિધ વાજિંત્ર, ગોવાળોનાં ગાન, ચાંપણોનો નૃત્ય - કૃષ્ણલીલાનો મહોત્સવ અનેચો રહે છે. જસોદાએ તો જાણે ત્રેલોકપના ત્રિગુણ (સત્ય, રજા અને તમ) ને દોરીએ બાંધ્યું. અંધ અને અવિગતને જસોદાએ ખાંડણીએ બાંધ્યું. પૂતના માટે આ બધું અસહ્ય હતું. કેસના પુણ્યે એણે સાનસો બાળકોને હણ્યા હતા ! સમગ્ર પ્રભાને અપુત્રવાન કરવાની આસુરી તત્ત્વની શક્તિ તો અપરંપાર જ હોય ને ? આય તો ઓકુળની આસપાસ બધાં ગામોને એણે અપુત્રવાન કરી નાખ્યાં હતાં. પણ ઓકુળની તો પાન જ જુદી હતી. અહીં તો -

“નંદને ધરે કુંવર આવિયો, દૂધે ત્રુટિયા મેલ :

ચકે યત્ર આપણો હશે, પડે મન સંદેહ.”

પણ, પૂતનાને પોતાની શક્તિની પ્રતીતિ હતી. નંદજીને કેસના દરબારમાં બીધાવાય છે જેથી પૂતના પોતાનું ‘પૂતના’ કાર્ય સહેલાઈથી પાર પાડી શકે. નંદ કેસ સભામાં આવે છે. કેસની દયા તો જુઓ - આસુરી તત્ત્વે પણ પોતાની થીલા ખેલ્યા કેવાં કેવાં કપટ આદરવાં પડે છે !

“ન થકે તમને નંદજી, મુને સીશ એનર આવી;

અમે સાંભળ્યું જ પુત્ર આવ્યો, વધામણી નવ કરાવી.

વધુ કીધું વિધાતાએ, ધણું અમો પામ્યા પ્રેમ :

મનસા વાચા નંદજી તારો, પુત્ર રહેજો સેમ.”

જેને સેમકુશળના આશીર્વાદ અપાય છે એનો વિશ્વસ કરવા તો પૂતના પ્રતિબદ્ધ થઈ છે. ભાઈને સીઝવવા અર્થકનો અંત લાવવાની અભિલાષાથી પૂતના ઓકુળ આવે છે. કૃષ્ણહન્યાનું પણ લઈને આવેલી આ અસુર દુનિને શ્રદ્ધા છે કે “હરિ ચખશે માસી ઘાજ.” માયાવી સ્વરૂપ, પૂતનાનું સાંદર્ભ પણ જોવા જેવું છે :

ચણનાર સાજે ફપરાજે, ગાજે ધુધરુપાય;

કમક અણવટ ઝમકઝંઝર, છમક પછાની લાય;

નખ જ્યોતિ ચું ખલોતની વાજે વિહુવાનો છંદ

પરજાં ભરે કુમકુમ ઝરે, કરે કોટિક ફંદ પ્રપંચ.

કામિની વજરામિની, ભામિની કરની હાવભાવ;

ફપ નિધિમાં, વિધિ બૂડે, નાળી નીસરવા નાવ.

કટિ પાનળી, કટિમેખલા છે, ઝીણી ધુધરમાળ;

ચીર ચરણાં ચમક વરણાં, ચોળી લખીયા મરાળ.
કંકણ ખળકે ચૂડી ચળકે. યાય ગોફણીનું ગાન.
કદળીપત્ર વાંસો વિરાળે છે, પેટ પોપણ પાન.
ભર્યા પરિમળ નાભિ નિર્મળ, ચેમાવળી પંકજતંન;
મુકતામાળ હીંચિ દુગ્ધગી, ઉઠે છબી ચોભાવંત.
થુ કુચ કળચ બે કનકના, છે સુધાએ સંપૂર્ણ;
કેસર બોળી ઝીણી ચોળી, દીસે ગોરું વર્ણ.”

પ્રેમાનંદી કવિતા પૂતનાના માયાવી રૂપનું વર્ણન કરતાં સોળે કળાએ મ્હોરે છે. સ્ત્રી સાદેર્પની આટલી ઝીણી વિગતોની આટલી ચેમચંચક કવિતા ભાગ્યે જ અન્યત્ર જોવા મળે. જેનું જોબન રંગતરંગ છે, જેના કંઠમાં કોકિલનો નાદ છે, જેની વેસર (નાકની નથ) વાળી છે, પરવાળા જેવા ગાલ છે, જેના ગૌર ગાલે મધુકર ‘ઝૂમે છે એવી આ સર્વોચ્ચ સ્ત્રીને જોઈ પ્રજાસુંદરીઓ માંહોમાંહે પાત કરે છે:

“શકે લક્ષ્મી આવ્યા શોધતાં, નંદ ગૃહે વૈકુંઠનાથ.”

પણ, વૈકુંઠનાથ તો અવિનાશી છે. ‘માસી’ આવ્યા જાણી નિદ્રાવશનું રૂપ કીધું - જેમ આકાશમાં ઘેરાયો આદિત્ય.

જસોદાના કુળદીપકને ઓકુળગામનો દીપક અને ગોવાળીઆનો રામ કહી પૂતના નવાળે છે. કારણ ચંદ્ર જેવું એનું મુખ જોઈ નેત્રમાં અનેરી તૃપ્તિ થાય છે. એથી જ:

“એ અમૃત મારા સ્તનમાંહે, તે કરાવું છું પપ્પાન;

યાય અમર બાળકનું, વપુ વજ્ર સમાન.”

હજવે હાથે, પ્રાણધાર માસી બની, જેમ રજ્જુ (દોરડી) ભ્રાંતિથી સાપ ભેચકે, એમ પૂતના તરસ્યા ભાણેજને ભેચકે છે. પણ છે કઠિણ માસી પૂતના તેમ ભાણેજે છે પીટ. અને, ‘એથી મુખ વિકાસી મૂકીયાં, વિખ ભર્યા કુચ (સ્તનના) દીટ. હદે ઉપર કર ધર્યો એક, વાંસા ઉપર બીજે હાથ અને માસીને બાથમાં લઈ ઓકુળનાથ જન્મોજન્મની ભૂખ ભાંજે છે - એક ધૂંટડે વિખ દૂધ પીધું બીજે ધૂંટડે શોખ્યું રુધિર.’ હવે માસી ઇશ્વર સ્વરૂપ ભાણેજને ઓળખી ગયાં. વિનંતી કરે છે, પ્રાર્થના કરે છે:

મૂકો ભાણેજ ભુદારે, મેં ઓળખ્યો સુંદરશ્યામ:

જાવા દે મુની છાવની, નહીં આવું ઓકુળગામ -”

સમગ્ર પ્રજાને જેણે વાંઝણી કીધી’તી, સાતસો બાળકોની નિર્દુલ્લ હન્યાકરી હતી તે જસોદાને પાપે પડે છે - કંસની પોતે દૂતિ છે એમ એકરાર કરે છે. પણ વૈકુંઠનાથની કૃપાથી જે વૈકુંઠ યાત્રે એના ભાગ્યની તો વાત જ થી ? ઇશ્વરકૃપાથી પૂતના દેવકન્યા થઈ કારણ એને તો ‘સાક્ષાત્ બ્રહ્મદેવર ગમિયા’. આ ભાગ્ય કાંઈ જેવુંતેવું છે ?

આપણાં મહાકાવ્યો કવિમનીષી માટે હંમેશાં નવવિચાર, નવવિધાન અને નવસર્જનનું પ્રેરણાસ્ત્રોત બનતાં રહ્યાં છે. પ્રેમાનંદ પછી સદીઓ વહી ગયા

પછી આપણુ આધુનિક કવિ અનિલ જોષી પૂતનાને નવા સરૂને જુએ છે. મે ૧૯૯૨ના “નવનીત-સમર્પણ”માં અનિલ (મણા સમયના મૌન પછી નવી જ તરેહના, પોતાને પણ અનુકમી જતાં ચીનો લઈને આવે છે ત્યારે) એક ચીન લઈને આવે છે: “પૂતનાનું ચીન”. અહીં સીત્ત એ ક્યારેય મુસ્લામ કે ફૂયા એવી યક્તિ નથી એની ઘસચણા રચાય છે. આસુરી તત્વનું અક્ષરણ એક અભિચાર છે એનું કંદન છે. કવિ કહે છે :

“સ્વામ, તમે લોકડાની પાવણીને ધાવો

મારા કૂંપળની કુંભ ઉપર ચરતકની (મુન્યુના) ઝાંક હતી
અમરનનો નથી કોઈ દાવો.”

આ પૂતના ચીના મૂળભૂત અવતારનું પ્રતીક છે. એથી કહે છે કે મારામાં કોઈ ફૂડકપટ નહોતું. પણ કોઈક અકળ સમયણના (કંસના આસુરી સંબંધ) સંબંધ એ બંધાયેલી હતી, ઘેરાયેલી હતી. બાકી, આમનો એ સંપૂર્ણ સી. પોવનની અઢંગક કવિતા એના દેહમાંથી નીકરે છે. કાવ્યની અદ્ભુત ધંકિત હવે મળે છે.

“કમખો ફાટે તો એને બખિયા મસમ પણ ધાનચો ફાટે તો કોણ સંધે ?”

પૂતના પ્રાર્થના જેવી આર્દ્ર વાણીથી કબૂલ કરે છે : ‘મારામાં એક મા બેડી હતી મને હાથરંડુ પાદ હજી સોનું.’ કારણ એના પાંદડાની સાવ ઝીણી જાળી જેવી નસનસમાં જાણુર દુધ વહેતું હતું. સંગેરોએ એ (કંસની બહેન થતું એ જ કમળાગમને ?) એથી હતભાગી હતી કે સી છે, પાસી છે છતાં “મારા ખોળામાં તો હુંફનો છાંટો નથી. મારી સાદડીમાં સ્થામ, તમે આવો.” ‘સાદડી’નો ધૌકિક અર્થ કરીએ (મુન્ય પછીની ચોકસભા) તો કાવ્યની વ્યંજનાની લાખેણીધાર વસ્ત્રાયા વગર રહે નહીં. પૂતના પોતાના ‘પૂતના’ સ્વરૂપથી અસુજાણુ નથી અને એથી જ એ કવિ પાસે કહેવડાવે છે : ‘સ્વામ, તમે લોકડાની પાવણીએ ધાવો.’

પૂતનાનાં આ બે સ્વરૂપોનો વિચાર કરતાં - એ સ્વરૂપોને વાચોજનાં એમ થાય :

પોતાની પાછળ એક સનાટો મૂકીને મધરાતે કોણ ચાલી જાય છે ?

□ રૂમિ
(પદ્યપદ)

મેં પૂછ્યું : “પ્રિય બુદ્ધિ, તું ક્યાં છે ?”

અને બુદ્ધિએ જવાબ આપ્યો,

“મારું જરાબમાં રૂપાંતર થઈ ચલ્યું છે હવે મારે
ખાટી દ્રાક્ષ જવાની જી જરૂર ?”

રજત - જયંતી અંક

કવિતા દિવાળી વિશેષાંક

અંક : ૧૫૧, ઑક્ટોબર - ૧૯૯૨

૧૯૬૦થી ૧૯૯૨ સુધીમાં પ્રગટ થયેલા ગુજરાતી
કાવ્યસંગ્રહોમાંથી ચૂંટેલાં કાવ્યોનો સમૃદ્ધ સંચય
કાવ્યસંગ્રહોની સંક્ષિપ્ત સંદર્ભસૂચિ સાથે.

આ અંક નવેમ્બર - ૧૯૯૨ માં પ્રગટ થશે

આ અંકની કિંમત : રૂ. ૩૦/-

ઑક્ટોબર સુધીમાં લવાજમ ભરનારાને
આ અંક લવાજમ પેટે મળશે.

આપની નકલ મેળવી લેવાનું ચૂકશે નહીં.

લવાજમ : દેશમાં ૬૦ રૂપિયા, પરદેશમાં
સી મેલ રૂ. ૧૨૦/-, એર મેલ રૂ. ૨૦૦/-.
મની ઑર્ડર ડ્રાફ્ટ 'Saurashtra Trust' ના
નામથી મોકલવા વિનંતી.

લવાજમ માટે મળો યા લખો :

સર્ક્યુલેશન મેનેજર,

જન્મભૂમિ ભવન, જન્મભૂમિ માર્ગ,
ફોર્ટ, મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૦૧.

કવિતા : મનવનને એકાન્ત

તંત્રી : સુરેશ દલાલ

સંલગ્ન એક : ૧૫૦

વર્ષ : ૨૫, એક : ૧, ઓગસ્ટ-૧૯૯૨

મુખપૃષ્ઠ સંગ્રહ : દિનેશ દલાલ

કવિતા

આરંભ વાસ	૨૩	'પ્રભુ' જાનકરી	૩, ૨૧,	* સર્વેન્દ્ર ઉપાધ્યાય	૧૮, ૩૩
અમિત ત્રિવેદી	૨૭		૨૧, ૨૮	સુનિ	૩૧, ૩૩, ૩૮
ઉગરસ	૪૬	શ્રીમિ સેનગુપ્તા	૮	શ્રીમિ કુડિયાર	૩૪
ઉપ દગર	૩૩, ૪૧	બાલુભાઈ શેરે	૧૪, ૨૨	સખ્ય સંયુ	૧
એફ. આર. હાંટ	૨૯	ભરતનીકુમાર હર્ષા	૪૨	સર્વેશ્વરનાથ સફલેશ	૨૪, ૩૧,
કિશોર શાહ	૨, ૨૮, ૪૧	ભરત મણિભા	૩૩		૩૫, ૪૧
કાશ્યપી	૩૭, ૪૧	ભર્તૃહરિ	૨૭, ૨૯, ૩૭, ૪૦	સવસાઈ	૩૧
કોર પેરિસ	૩૪	બાલુભાઈ પંડ્યા	૨૬, ૨૮	મુખ્ય મુખ્યજ્ઞાન	૧૧, ૧૧, ૧૧
ચિત્રુ મોદી	૩૧, ૩૨	મકરન્દ દેવે	૬	સુરેશ દલાલ	૪, ૧૦, ૧૩, ૧૪, ૧૮,
જગદીશ વાસ	૫, ૨૨, ૫૮	માનુભાઈ એન્જીનિયર 'બામ'	૩૦,		૪૦, ૪૩, ૫૧
જમન વાઘડા	૭		૫૧, ૫૧	મુશી દલાલ	૨૪, ૩૦, ૩૫, ૪૧
જગા કોન્સ	૩૪, ૪૫	મનીષ વસા	૪૨, ૪૩	અર્ધચંદ્ર બાલાશ્રી	૧૭, ૨૦, ૨૭,
અભિનિષ જાની	૧૯	મનુ એડા	૪		૨૮, ૨૯, ૩૭, ૪૧
રેન્ડુ દેવે	૩૬	મધ્ય કાવિયા	૨૩	હરિશ બોલી	૩૪
પન્નુભાઈ પાંચે	૩	મેન-દા ભટ્ટ	૩૦, ૪૯	હરીન્દુ દેવે	૪૩
નિખતી માડગોર	૧૧, ૧૨,	જગદ્ અધિકારી	૫૧	હર્ષ વેદાન્ત	૧
	૧૧, ૩૯, ૪૨	મેલેન્ડ મેકલન	૨૫	દેવેન શાહ	૫૩, ૪૮
નીતા રમિયા	૧૫, ૨૯, ૩૧, ૩૨	મેલ પટેલ	૨૫	* કુલિ'ના અનુભવો સુરેશ	
નૂતન ભાની	૧૮, ૩૩	રશ્મિદાસ	૨૦, ૨૮	દાસે ક્ષેત્ર છે.	
પન્નુ નાથ	૧૯	સજલકૃષ્ણ દેવી	૩૮, ૩૯	એવ સપાનુજના દીજનવી	

ખાસ સૂચના : કોઈ પણ કાવ્ય એક વખત બીજા કાવ્ય છપાવેલું હોય તે ફરીથી મોકલવું નહિ. અપ્રાપ્ત કાવ્ય જ મોકલવું.

પ્રસિદ્ધ થતા લેખકોના અભિપ્રાયની જાગ્રમદારી લેખકની છે.

સૂચના : જાણમાં ૯ એકો દર મે રહિને, વીસવી નહિમે પ્રસ્તુત થાય છે.

ફૂનિ રમે તેટલી નાની હોય તોયુલુ પોસ્ટકાર્ડ, ઈન્ફોર્મ વેટર કે નાની સમસ્યાઓ પર ન થઈને કુલસેવક કાર્ય પર મોટા અકોર અને એક કાર્ય પર એક જ ફૂનિ જમ્યા વિનંતી છે. ફૂનિ વિશે જાણના તથા અભિપ્રાય પાછી મેવરના ટિપ્પિટ થયેલું ને પુરું સરજી થયેલું કાર્ય બીજું જ ફૂનિ છે. ત્રણ ન થઈને એકેસે વચનવચન સમજીને વિચાર સામે કરવો. કર્તવ્યવિષય વિનંતી કે જુલસામાં વિવેચ થયેલો વચનવચન એકાદ-ટકુ વિચાર સામે કરવો.

ડવાજમ : દેશમાં ૬૦ રૂપિયા, પરદેશમાં સીમેન્ટ રૂ. ૧૨૦/-, સેલફેલ રૂ. ૨૦૦/-

આ એકના છૂટક ૧૨ રૂપિયા.

ખાસસાનું વચન 'સીમારૂટ રૂટ'ના નામથી અનિ ચોર/પુરવી મોકલવા વિનં.

વચનવચનનું સંસ્કાર : જન્મભૂમિ જન્મ, જન્મભૂમિ જન્મ, કોટ, પોસ્ટ બોક્સ નં. ૧૨, મુંબઈ-૧.

સીમારૂટ રૂટ વર્ષી મુદ્રક અને જાણક પીટુભાઈ દેસાઈ, જન્મભૂમિ મુદ્રણાલય, મુંબઈ-૧.

"I lean against a tree. I am a tree leaning".

ત્રાપોના ધણમાંથી
 વિખૂટી પડી
 (કિવી રીતે, કોને ખબર ?)
 એક ત્રાપ
 ગોધૂલિ સમયે
 શહેરના
 થાંચ વાગ્યાના
 ટ્રાફિક જેમમાં
 ઊડતાં પ્રદૂપણોમાં
 ગાડીના હોર્ન
 અને
 એને ગળે લટકતી
 ઘંટડીના રણકાર વચ્ચે
 આમતેમ અટવાઈ
 રથવાથી દોડ
 ને
 ઘોડી વારે
 સ્કાયસ્ક્રેપરની શોભા વધારવા
 કાચના મોટા બારણા પાસે
 આકર્ષક ફૂડમાં
 રંગેલા પાવડરની માટીમાં
 ઊભા કરાયેલા
 પ્લાસ્ટિકના મોટા ગ્રાડ નીચે
 બેસી પડી
 જોખેલા દૂધને વાગોળની
 કચુંક સંભારે
 ને
 બાંબરે

□ કિશોર શાપ

ચાહો, આપણે નદી નદી રમીયે
 એક કિનારે મારે
 એક કિનારે તારે
 મારે કિનારે સૂરજ
 તારે કિનારે ખૂરજ
 આપણે વહીએ
 આપણે છવકાઈએ

રોજ રંગે
 અંધારું થતાં
 આપણે એકાકાર થઈ જઈએ
 અને આપણે કરી
 કિનારાઓ વચ્ચેના
 ઊડાસની વાત કરીએ

૧. ફરી -

વર્ષો પછી

ફરી મિલન

ફરી ચુંબન

ફરી આલિંગન

અનંગની આંચ

અંગેઅંગ રોમાંચ -

વચ્ચેનાં વર્ષો : ઉતારીને આઘાં ફેંકેલાં વસ્ત્રો...

૨. બારણે ટકોરા

બારણે ટકોરા પડશે કે

હું

શ્યામામાંથી સફાળી ઊભો થઈશ

ચાલવા માંડીશ બારણા બાણી -

ડગલે ડગલે

પ્રતીક્ષા ને નિરાશા, તર્ક ને વિતર્ક

લજ્જા ને સંયમ સરી પડશે

શિથિલ વસ્ત્રોની જેમ હેઠે, ને

બારણું ઊઘડતાં જ

હું તમને ઓઢી લઈશ.

□ તુકારામ □ અનુ. સુરેશ દલાલ

હોય હવા યાસુ ઝાડ નમે નહીં । પાગલને દેહભાવ દમે નહીં । ।
જેમને પરસે નહીં ઉપદેશ । એવા મૂરખા સહે છે શેષ । ।
લોકો કેવા હોય છે જડ । જીવતે જીવત હોય દગડ । ।
તુકા કહે કરડો દાણો । એને ક્યાંથી કહેવો શાણો ? । ।

□ પન્ના નાથક

ગાયોના મણમણી
 વિખૂટી પડી
 (કિવી રીને, કોને ખબર ?)
 એક ગાય
 ગોધૂણિ સમયે
 શહેરના
 પાંચ વાગ્યાના
 ટ્રાફિક જેમમાં
 ઊડતાં પ્રદૂષણોમાં
 માડીના હોર્ને
 અને
 એને ગળે લટકતી
 ઘંટડીના રસુકાર વચ્ચે
 આમનેમ અટવાઈ
 રથવાથી દોડે
 ને
 થોડી વારે
 સ્કાપ્લેકેપરની શોભા વધારવા
 કાચના મોટા બારણા પાસે
 આકર્ષક ફૂંડામાં
 રંગેલા પાવડરની માટીમાં
 ઊભા કરાયેલા
 પ્લાસ્ટિકના મોટા ઝાડ નીચે
 બેસી પડી
 જોયેલા દૃશ્યને વાગોળની
 કચૂક સંભારે
 ને
 બાંબરે

□ કિચોર શાલ

ચાલો, આપણે નદી નદી મમો
 એક કિનારે મારો
 એક કિનારે તારો
 મારે કિનારે સુરજ
 તારે કિનારે બૂરજ
 આપણે વહીએ
 આપણે છલકાઈએ

 સેજ સંજે
 અંધારું થતાં
 આંખણે એકાકાર યાં જઈએ
 અને આંખણે કઈ
 કિનારાઓ વચ્ચેના
 ઊડાસની વાત કરીએ

૧. ફરી -

વર્ષો પછી

ફરી મિલન

ફરી ચુંબન

ફરી આલિંગન

અનંગની આંચ

અંગેઅંગ રોમાંચ -

વચ્ચેનાં વર્ષો : ઉતારીને આધાં ફેંકેલાં વસ્ત્રો...

૨. બારણે ટકોરા

બારણે ટકોરા પડશે કે

હું

શય્યામાંથી સફાળી ઝિભી થઈશ

ચાલવા માંડીશ બારણા ભણી -

ડગલે ડગલે

પ્રતીક્ષા ને નિરાશા, તર્ક ને વિતર્ક

લજ્જા ને સંયમ સરી પડશે

શિથિલ વસ્ત્રોની જેમ હેઠે, ને

બારણું ઊઘડતાં જ

હું તમને ઓઢી લઈશ.

□ તુકારામ □ અનુ. સુરેશ દલાલ

હોય હવા યાસુ ઝાડ નમે નહીં । પાગલને દેહભાવ દમે નહીં । ।
જેમને પરસે નહીં ઉપદેશ । એવા મૂરખા રહે છે શેષ । ।
લોકો કેવા હોય છે જડ । જીવતે જીવત હોય દગડ । ।
તુકા કહે કરડો દાણો । એને ક્યાંથી કહેવો શાણો ? । ।

ગીત એટલે ગીત એટલે ગીત □ રમેશ પારેખ

ઉપર બુથકોટ-નીચે પૅન્ટ એમ બે બે બાજે
 વહેંચાપેચા જાણું ગીત છે
 કે, મારી હે દુનિયા, મને તારી ઉપર બહુ પ્રીત છે !
 ટીક છે કે ઉપરનો હિસ્સો બચાવવા
 દુકાનમાંથી સાટવીએ છતરી
 નીચેના હિસ્સાની સાફસૂફી માટે તો
 કાફી છે એકાદી પતરી
 સીટી વગાડનાં જ થાય છે કે યા અસ્થા,
 અબજામ લમણે સંગીત છે
 જાણના બે બાજે બટવારા કરનાર
 એક અકબાનુન ચીજ છે- આ પેટ
 એમાંથી નીકળતવિત એની પછવાડે
 જલ્ દોડે, સૌ દોડ... ઠેક !
 રમની દુકાનની નજીકથી ખસાર થવું ભણેભણે
 જણેજણે એ તારી છત છે

□ નુકારામ □ અનુ. સુરેશ દલાલ

મુખે બોલે બ્રહ્માજ્ઞાન । મનમાં તો છે ધનઅભિમાન ॥
 આવી રીતે જે કરે સેવા । એને ક્યાંથી સુખના હેવા ॥
 પેટેને માટે સંન । કળિયુગમાં થયા અનંત ॥
 કોઈ એવા વિરલનું નામ । નુકા તેને કરશે પ્રણામ ॥

કવિતા

નિશ્ચેના મહેલમાં □ ઉમાશંકર જોષી

ઉમાશંકર જોષી પ્રજાવેન રસજ કવિવિવેચક આપણાં મધ્યકાલીન અને અન્ય ભજનો - પ્રાર્થનાકાવ્યોનાં આસ્વાદમૂલક વિવરણોએ લખે એ તો કૃતિઓમાં અભિવ્યક્ત થતી ઊંચી ભક્તિભાવના, ભાવ-વિચાર - ચિંતનની માર્મિકતા અને અભિવ્યક્તિની કાવ્યાત્મકતા વગર ન બને.

આ આસ્વાદવિવરણો ‘અખંડ આનંદ’ માટે વરસે-વરસે દિવાળી અંક માટે ખાસ લખાયેલાં છે. તેથી અન્યત્ર સાદી - સરળ - સસ્સ ભાષામાં કાવ્યના મર્મને પંક્તિઓ - પંક્તિઓમાંથી પકડીને ઉઘાડ અપાયો છે. સાથે કયાંક અન્ય કૃતિઓમાંથી પણ ઉદાહરણો આપ્યાં છે. અનુવાદ - રૂપાંતર હોય તો મૂળ કૃતિના સંદર્ભ સુધી જયા છે. અને કૃતિને લગતી અન્ય વીગતો પણ દર્શાવી છે. પણ ઉમાશંકર એટલેથી જ અટકે નહિ એ સ્વાભાવિક છે. સામાન્ય ભાવકને પણ સમજાય એવી સરળતાથી, વિવેચનની પરિભાષાની જટિલજાળમાં પડ્યા વગર, કૃતિઓની કાવ્યાત્મક આસ્વાદતા પણ એમણે વિવરણ કરીને ચીંધી છે. સિંધી ભજનની

હલો તો આસમાન વેખું,

આગા, હલી પસું,

આસમાન મિડયોલી તારા,

તારન જો ચંડ ભી તું.

હલો તો બાજર વેખું,

આગા, હલી પસું.

‘ઉમાશંકર આ કૃતિના આસ્વાદ - વિવરણમાં લખે છે :

“હલો તો’થી દરેક કડી શરૂ થાય છે અને એક એક નાટ્યાત્મક ચિત્ર નજર સામે ઊઘડે છે. દરેક કડીમાં સાથીને ઉદ્દેશીને ‘આગા ! હલી પસું’ (ભાઈ ! ચાલીએ, જોઈએ) એ ટુકડાનું પુનરાવર્તન લખનું સંમોહન રચે છે. તે તે સ્થાને યાની ભરમાર છે તે કહી તેઓમાંના દરેકમાં સૂક્ષ્મરૂપે ભગવાન જ વાસો વસે છે એ સરળતાથી રમતું મૂક્યું છે અને પાંચ જુદાજુદા અનુભવને અંતે એક માત્ર પરમાત્માની સર્વવ્યાપકતાની વાત સહજપણે ઉઠાવ પાછી રહે છે. ‘તારન જો ચંડ’, ‘આદમ જો દમ’, ‘મૂરત છ સૂરત’, ‘લહરન જો લાવ’, ‘સાહિબ જો સાહિબ’, - એ સુંદર સૂત્રાત્મક શબ્દજૂમખાં પ્રભુની એકતાના ભાવને ઘૂંટવામાં ઉપકારક, નીવડે છે.

‘સાહિબ’ શબ્દ આપણી ભાષાઓમાં બહુ ભગડ્યો છે. એ શબ્દથી ભગવાનનો નિર્દેશ થતો. કબીસ્સાહેબે એ વાપર્યો છે ! ‘સાહિબ મિલે સબૂરીમે’ આમ, બધાં આસ્વાદ - વિવરણોમાં ઉમાશંકર કૃતિની કાવ્યાત્મક ગુણવત્તા ને સચોટતા નિર્દેશે છે.

નરસિંહ મહેતા, મીસંબાઈ, જોજો ભજન, રસુછોડ, પ્રીતમદાસ,

નેરાસની, અભાનદ, દયાભામ, કલાપી, નાનાવાડ, શેષ, ટાંગેર ઈત્યાદિનાં
કુલ વીસ પદોનાં આસ્વાદ - વિચારણા અર્થે છે. તેમાં એક હિંદી, એક બંગાળી
ને એક સિંધી ભજનનો પણ સમાવેશ થાય છે.

આ ભજનનો આ પહેલાં પણ આપણે ઘણી વાર વાંચ્યાંજાણ્યાં હશે, પણ
ઉમાશંકર જે સત્તિકના ને કાવ્યાનુકતનાની સૂઝથી કૃતિની પંક્તિઓનાં, ક્યારેક
તો એક એક શબ્દનાં અર્થઘટનો કર્યાં છે, ને આ કૃતિઓને તેમ જ આસ્વાદ
- વિચારણાને ફરીફરીને માણવા પ્રેરે એવાં છે.

-જયા મહેતા

[નિબંધના મહેત્વમાં, ઉમાશંકર જોષી, પ્ર. આ. ૧૯૮૧, મુદ્રણ ૩૬ ૮-૧૦ પ્રાક. સમુદ્ર સર્જન
૧૧૬ કાર્યક્રમ, અમદાવાદ, મુંબઈ.]

□ પન્ના નાથક

ધરને

ખૂણેખાંચરેથી

ને

બગીચામાંથીય

ભેગા થયેલા કચરાને

ગાર્બેજ બેગમાં ભરી

દોરી બાંધી

રાતે બહાર મૂક્યો હતો

સવારે આવતી

ગાર્બેજ ટ્રક માટે.

ત્યાંની ત્યાં જ પડેલી

બેગોને

સવારે ફેંફેસતો હતો

એ નહોતો

આંખો ચુકાવતો ઉદર

કે

શેરીનો કોઈ રખડતો ફૂલો -

એ તો હતો

કશુંક બખડતો જતો

કોઈ ચીંથેલાવ માણસ

મારી જેમ જ વસતો

અહીં

સમૃદ્ધ અમેરિકામાં...

હું અપરાધી છું □ જ્યંત પાઠક

તેઓ જ્યારે સ્મવાના દડાની જેમ
અપશબ્દો ઉછાળતા હતા
એકબીજા પર ઘૂંકતા હતા
સાંઠની જેમ શિંગડાં ભેરવતા હતા
ત્યારે હું ચૂપ રહ્યો -
હું અપરાધી છું.

પછી તેઓ હાજર સો હથિયાર લઈને
શંખનાદ કરતા રણમાં ઊતર્યા;
- કોઈને વિપાદ ન થયો
એટલે ગીતા કહેવાનો મોકો ન રહ્યો -
મહાભારત ખેલાતું હતું
ત્યારે હું ચૂપ રહ્યો -
હું અપરાધી છું.

પછી સ્મશાનો ને કબ્રસ્તાનો ઊભરાઈ ગયાં
- મર્યા ને માણસ હતાં
બરાબર મારા જેવાં જ -
જીવતાંની ચીસોથી આકાશ ચીરાતું હતું
ત્યારે હું ચૂપ રહ્યો -
હું અપરાધી છું.

૧૮મા દિવસનું પ્રભાત ઊગ્યું
સ્મશાન - શાંતિનું.
લાશોના ઢગલા પર આસનો માંડીને
શાંતિના સંદેશા પઢાવા લાગ્યા
સર્વધર્મ - પ્રાર્થનાઓ થવા લાગી
- એ નાહક મરેલાંના આત્માની શાંતિ માટે જ હશે;

□ સુ. ૬.
કુલપાન ખરી જાય
ઐતી શહ જોતું
હું એક વૃક્ષ
જ્યાં જ ભાર હળવો થાય
પછી મારી નગ્ન ડાળીઓમાં
આકાશ વીંટળાય

બાકી આપણી પાસે તો આત્મા જોવું કશું છે જ ક્યાં ?
 પોપટ મુખે પ્રાર્થનાઓ થતી હતી
 ન્યારે હું ચૂપ રહ્યો,
 હું અપરાધી છું.
 ૧૩-૧૨-૬૨ - જાન્યુઆરી

□ ઉદયન ઠક્કર

પાણીનીએ 'ચાહું'	બૂવ અવળ,	સીકલી અધિકારી	હો હો
છંદસનો એલું	ધણ મોંઘી	હીલો પેટી	હી ઉતરી
કોના સાન	આંસુસોસ રંગો	તીકળા આભારી	તમે ? હો ?
દુર્દશાનાં સંકેતે	કરસો નવાસું	પૂછી સન્નથી	જુઓ હો

□ સુ. દ.

સનની આંખને માટે
 તારી હોયેલી દર્પણ

એ યું કે વેળા હાથ પર	કેળા પીડાની	ખડખડાટ... ઉઘસી	હો ? હો ?
ફાવણી છાવમાં	ફોવણી ફાવણની	છેટા ધિવકલી	આવળો હો
અંતુ ? વ્યાજ	તે પસ અંતન,	આપ મૂડી	સોની આંખમાં ? મનિયારી હો. કવિતા

એકાંતના ઉપહાર □ હર્ષદ ચંદ્રારણ્ય

વિશ્વપ્રસિદ્ધ ફોટોગ્રાફર શ્રી અમ્બિકન મહેતાના ફોટોગ્રાફસના પુસ્તક “ગિફ્ટ્સ ઓફ સોલિટ્યુડ”ના તમામ ફોટોગ્રાફસનો દોહરાઓ/સોરઠાઓ દ્વારા પ્રતિભાવ □ દોહરા/સોરઠાના આરંભમાં મુકેલા અંગ્રેજી ઓકડા, જેના પર લખાયું છે તે ફોટોગ્રાફની ‘ગિફ્ટ્સ ઓફ સોલિટ્યુડ’ની પૃષ્ઠ - સંખ્યા સૂચવે છે.

013 સૂરજની છાતી હવે, લાંબા નખથી ચીર
કોની છે એમાં છબી, અગ્નિ છે કે નીર

014 કાંઠાની પાટી કરી, કાળીભમ રેતાળ
રવિથી ધોળો રંગ લઈ, ચિત્તર ચીતરે કાળ

016 કાળા પથરા, રેત-પટ, સાવ હતા નિસ્તેજ
જળ આવ્યાં, થ્યા આઈના, ડોકાં કાઢે તેજ

017 અમથા કોરા પાણકા, બે હોઈએ કે ચાર
ધોળું ધાળું તાકવું આખોયે અવતાર

018 પથ્થર હીરા થઈ ગયા, જળે ઘસ્યા છે લાટ
પાણી મલમલ થઈ ગયું, કિરણે આપ્યો ધાટ

019 સર્જયો આકાશમાં શ્યામ-શ્વેતનો જાદુ
માણસની ભ્રમણા ગમે, બોલી જવાય ‘દાદુ’

020 રેતીના બીબા મહી, કોણે કરીને પાદ
ઢાળ્યાં છે આબાદ, પ્રાણી પુરાણ કાળનાં

023 હેતુ વગરનું જળ વહે, હેતુ વગરની રેત
હેતુહીન કાળાશમાં ઝળહળતું છે હેત

- 024 જળ વિનાની જિન્દગી પાણનો અવતાર
મળવા, જળ આવી જશે, સળના માર્ગ હજાર
- 026 કાજળ કાળા રંગમાં, ભળતાં થોડો ભેજ
પડ તોડી ચમકી જતું, સંતાડેલું તેજ
- 027 અડધો બાસે માનવી, અડધો છે તોખાર
જળ હણહણતું હોય છે, રેતીની મોઝાર
- 029 પત્ર લખ્યો છે રેત પર, માનીશ તારો પાડ
ઓ પારે પ્રિયતમ સુધી, મોજાં તું ખોંચાડ
- 030 કાપમના ખાલી રહ્યા, લંબાવેલા હાથ
સૂરજને માગ્યા કરે, જળનો છોડી સાથ
- 032 જળ બખિયા મારી કરે, જાતજાતની ભાત
રેતીના કાપડ મહી, ખાંપો પથ્થર-જાત
- 033 ઝાઝી રેતની ઝાળમાં, સળગે છે ત્રણ પાન
વચ્ચે પડેલી ગાંઠમાં, આખું પે વેરાન
- 034 પથ્થર જાણે વાદળાં, સધળું જળ આકાશ
રેતી તજતજ તાકતી, વર્ષાની હાલ આશ
- 035 કુદરત જો સર્જન કરે, સ્પર્ધા નવ કરાપ
સૂરજ, જળ ને રેતનાં સાધન છતી જાપ
- 036 રેતીની રેપત સુખી, પથ્થર માથે તાજ
પટમાં પેકું જળ કરે, અંદરખાને રાજ
- 037 આડાં-અવળાં વેણ આ, રઝળ્યા કરે અનાથ
વચ્ચેનો પથ્થર ધરે, જળની આડો હાથ

039 ગરબો લેતું જળ અને રેતી પ્રેક્ષક ખાસ
વચ્ચે પથ્થર કાનજી, કેવો રચાયો રાસ !

040 રેતીનો મુગટ કર્યો, પથ્થરનો માણેક
એ માથા ઉપર ધરી, પરણે દરિયો એક

042 પડેલ પથ્થર હાડકું, દરિયો લોભી શ્વાન
મોજાં કેરી છાલથી ચાટે થઈ ગુલનાન

043 ભીના ઝળાડળ ઓરતા, માગે તારી ભાળ
સૂરજના સમ આપું છું, આવી જા તન્કાળ

045 દરિયો ભીડે બાથમાં, રેતી મરડે અંજ
એમાં પાડે ભંજ, સૂરજ અજવાળું કરી

38608

046 રેતીના બિસ્તર ઉપર, પથ્થરે ઢાળ્યું માથું
પડખા બદલી સળ કર્યા, અજંપાનું ભાથું

054 પૂર અહીં અજવાસનાં, પથ્થર જેવો બંધ
રેતી ઝીલે ને જુએ, પથ્થર જે કે અંધ

049 રેતી આળી ચામડી, વસા વિનાની જરઠ
પથ્થર પાકયાં ગૂમડાં, મટવાનાં નહિ તરત

050 અજવાળાની કાંચળી, રેતીના આ સાપ
જળને આપી થાપ, કોને ડસવા ઉપડ્યા !

051 રેતી કેસા આભમાં, શ્વેત-ગર્ભનો ભાસ
તેજ-તિમિરનાં કેટલાં, વિશ્વોનો છે વાસ !

052 રેતીના આકાશમાં, જળની આતશબાજી
પથ્થર લથરો, પાછાં કેમે ફૂટી ના શક્યો

- 054 તારી રાહે રેતમાં, પથ્થર થઈ ગઈ નાર
તોય ન આવ્યો તું કદી, પિયુ ! તને ધિક્કાર
- 055 બેઠા - સૂતા પાણકા, ધણ ગાયોનું એ જ
ખાઈ - પીને તેજ, વાગોળે છે ટેસથી
- 057 અડીખમ ઊભો એકલો, પથ્થર નામે પીર
છાની કાઢી, કાળનાં ઝીલે લાખો તીર
- 058 આંખો લીસી, ઘોળીધબ; ઘેરું કાળું પ્રેત
ડરથી પથ્થર સ્વેત, તરડયો ઘરઘર કાંપનો
- 059 મુઝો પહેલાં થઈ ગયું, હિંસક પ્રાણી એક
કોણે આજે છેક, પથ્થર માંહી કોનર્યું ?
- 060 પડછાયો છે કે અસલ, પૃષ્ઠભૂમિ સફેદ
નક્કર કાળો બેદ; શેનાથી એ ઊકલે ?
- 062 પાપાણી ત્વચા મહી, છે પાપાણી શાંચ
મારી ઊંડી ખાંચ; કાળું રક્ત ગળે થયું
- 063 પથ્થર કોણે ખોતર્યા, કોણે પાડ્યા વાઢ
બેઠી કોની દાઢ, કાળ - કદાચ હોઈ થકે
- 064 ઝણ, ઝણ, ઝણ વાગી હતી, રેતી થઈ વાજિંત્ર
રહી ગયું તેનું ચિત્ર, સાજિંદો દરિયો જતાં
- 065 દરિયો દેરે ચિત્રને, પીંછીએ લઈ તરંત્ર
ધૂટ્યા તેલી રંત્ર, રેતીના કેન્દ્રાસ પર
- 066 પથ્થર પર પથ્થર અહીં, કોણે મુક્યા આમ
આપો તેનું નામ, કલે છે પથ્થર રહી ગયો

- 067 પુરાવામાં કોતર્યો, પથ્થરમાંથી દેહ
હવે નથી સંદેહ, રમણી વ્હાલી કાળને
- 069 બે બાળક છે બાથમાં, મા ઢળતો આકાર
માનો મનલબ પ્યાર, પથ્થરની ચે જાનમાં
- 070 કેવી રીતે પારખું, ગુસ્સો છે કે પ્યાર
જળ છે કે અંગાર, પથ્થરની આ આંખમાં
- 071 કેવી રીતે વીતશે, પથ્થરનો અવતાર
ખરવું અખરંપાર, કોરાતાં પણ અંત નહિ
- 072 થોડા પથ્થર શ્વેત ને શાને બીજા શ્યામ
નભને વૃક્ષો આમ, પૂછે ડોક ઊંચી કરી
- 074 ગાઠું આલિંગન કર્યું, બળી મર્યા સૌ લોક
વાતો ચોકેચોક, પથ્થરને છે ક્યાં પડી
- 075 ઘર, મંદિર ને ઘાટમાં, પથ્થર છો પૂજ્ય
અહીં નહીં એ થાય, છો ઇશ્વર સમ લાગતો
- 076 લીસ્સી ચમકે ચામડી, સળવળ થ્યાનો લેમ
પથ્થર જળમાં એમ, જળચર જેવા લાગતા
- 077 ખડકયાં ઉપરાઉપરી, તૂટેલાં દિલ લાય
નિરાડો દેખાય, એ ધમનીઓ હતી
- 078 પથ્થર ભૂલભૂલામણી, બોલાવે એ દ્વાર
પાછું વળવા, યાર; પણ કોઈ રસ્તો નથી
- 079 ડિનોસોર પથ્થર બની, ઊભું છે નજદીક
તેથી લાગે બીક, થાશે અચાનક છવતું ?

080 જુઓ પગલાં કાળનાં, અહીં પડ્યાં છે સ્પષ્ટ
સહનિ કેવાં કષ્ટ, પથ્થર એને સાચવે

081 પીરસો પથ્થર ટોપરું, ભભરાવી છે રેત
પાક પીરસો મ્વેન, કેમ કોઈ ખાતું નથી !

082 છે પથ્થરના મુખ મહી, પથ્થર જેવું લક્ષ્ય
ખાતું કેવળ લક્ષ્ય, માનવ વા પથ્થરનાં !

084 કાળમીઠ કોણે ઘડ્યો, કોણે રંગ્યો શ્યામ
આપો એનું નામ, મારે દેવો શ્રાપ છે

085 વામુ કેરા ટાંકણે, કોરેલો છે દેહ
પાણીથી છે પ્રેહ, કોને કસ્તી રાવ; પણ.

086 ખોપરીનું બિહામણું, શાને દીધું રૂપ
બોલાવું છું ખૂબ, કોઈ ન પાસે આવતું

087 સ્વેરો કાં કાળો કપો, કપું નથી ક' પાપ
તો પણ આવા શ્રાપ ! કોણે આપ્યા છે અહીં !

088 પથ્થર જેવું આમળું, ઉપરથી અમ અંગ
નૂદમાં, ફૂદમાં, ભંગ; એકકે પણ સાજા નથી

090 કાળે કોરેલી ગુફા, તારા માટે, સંન !
ભક્તિ કર જવલેન, તું પથ્થર સાથે મળી

091 પુત્રોથી સૂતો રહ્યો, ફેલાવીને હાથ
શાપિત પથ્થર જાત, ક્યારેય પણ જાગ્યો નથી

092 મોઢું ખુલ્લું રહી ગયું, જીભ ગયું લઈ કોણ
તે પગથી છે બોણ, મોઢું જો ફેલેતા હતા

- 093 તડકા-છાયા કેટલા, સહેવાના ઓ ભાણ
દેખાવે પાપાણ, અંદરથી હું આર્દ્ર છું
- 095 મોસમ સઘળી ફૂર છે, દયાહીન ને રુક્ષ
એકલવાયું વૃક્ષ, ટકવા માટે ઝઝૂમતું
- 096 રણ, ડુંગર પર રાજ છે, વૃક્ષ ભલે હું વન્ય
રાજા નથી જ અન્ય, કોઈની હકૂમત નથી
- 098 ઝળંબતા પર્વત નીચે, થરથરતાં લઈ હાડ
કેડી પર બે ઝાડ, ઊભાં કોની સહમાં ?
- 099 આ વાસંતી વાપરે, ઉછેરવાની શૂળ !
મોર્યા ધોળાં ફૂલ, પરથમ એક જ વૃક્ષને
- 100 અમે ઊભા જો બર્ફમાં, ન પીધાં માટી-થાન
ક્યાંથી ફૂટે પાન, ખાલીખમ ફૂંટાં થયાં
- 101 પાણી છે તો લાગણી, તો ખેંચાતી જાત
પણ વગરના ગાત, એને ના વળવાપણું
- 103 કઠિે ઊભા વૃક્ષનો, સુખદુઃખમાં સંગ્રાથ
મોજાં ભરતાં બાથ, પળભરમાં પાછાં વળે
- 104 મંદિર જેવાં જંગલો, વૃક્ષવૃક્ષ છે દેવ
બજ સમ સઘળાં પર્ણની, ફરફરવાની ટેવ
- 106 પથ્થર, રેતી, આભની વચ્ચે પામી સ્થાન
કોનું ધરીને ધ્યાન, એક ખજૂરી ઊભી !
- 107 પથ્થરની છે પાંપણો, રેશાની છે આંખ
નહીં જ આવે ઝાંખ, સદાય ખુલ્લી ચમકતી

- 108 કાપું મારું કાળજું, ખુલ્લી થઈ નસનસ
કરો હવે લ્યો બસ, ઓ રે કરવત કાળની
- 109 ડાળી કે પર્ણો નથી, થડમાં પંજુ શું રેખ
ભીના પંજુ ના લેશ, દીવાસળીની રાહ છે
- 110 વળગી કાળા વૃક્ષને, ઝૂલે તેજની વેલ
મર્મરના કં ખેલ, જળની લીલા મૂળમાં
- 113 નમન કરીને પીલુડી, સન્કારે આપાઠ
નલ ધેરાયું ગાઠ, પ્રસન્ન છે, વરસી જશે
- 114 ખૂબ ગમે આળોટવું, ઢળી થકે ના કાપ
નો લંબાવી છાપ, ભૂમિને ભેટી પડ્યા
- 115 ઢૂવા પર જે છાપ છે ચઢિયા વીંછી - છવ
લીલોતરી નિહિવ, ને માટી પજુ કરકરી
- 117 ધરપત દેતાં લ્યો ઊભાં, વૃક્ષો, - સાચા પાર
બાકી સૌ ઓઘાર, ધુમ્મસછાપી સાંજમાં
- 118 પટ લાંબો, જળ લાંબું ને, વાદળ ધોળે વાન
નૂટેલું એક પાન, કુદરત જો ઉદાસ છે
- 119 તન પર ઢળની વેલ છે, કે છે તેજ - લકીર
નિમિત્તવૃક્ષના ચીર - જરકશી, ઝળહળ, રેણમી
- 120 મિત્રો સરખો સંપીચાં, વૃક્ષો વારોઘર
ધોળી, ભૂરી કતાર, લાગે બહુ સોડામણી
- 123 સૂકાં ગાડી - આંખરાં, જુદો વર્ષા - ડોળ
ખજલજનો વેટોળ, ઝીકાશે પળમાત્રમાં

124 તડકા સાથે છાંયડી, તાલવૃક્ષની હેઠ
પ્રેમી - પંખી પેઠ, મળતાં ઝડપાઈ ગયાં

125 ચીરાઈ ગઈ છે ત્વચા, ઊખડી છે બે છાલ
વૃક્ષ કહે : તન્કાલ, ટાંકા લઈને સાંપબે

127 છાયા, પડછાયા, તેજની, કોણે જૂંધી બળ
સપડાયો ખુદ કાળ, શું લહાવો લેવા જતાં !

129 રેતીમાં છે ત્રણ સળી, પાડેલી ત્રણ રેખ
પડછાયા પણ, દેખ; પણો જેવું ચીતરે

130 શીતલ, શ્યામલ જળ મહી, તરતાં નાનાં પાંદ
મોટું : ખીલ્યો ચાંદ, ડાળી-ડાળી ચાંદની

133 રેતીમાં રેખા વીંછી, સળવળતા બે નાજ
જલ્દી આધો ભાગ, પાનું દે તું ફેરવી

134 સૂર્ય-કિરણ શા કંટકો, કંટક જેવું તેજ
ચૂબે; બાળે બે જ; બળબળતા બખોરમાં

000 દીધા મહેતા અશ્વિને, એકાંતના ઉપહાર
તે “હર્ષદ-સુધાર”, મઠયા શબ્દના ચોકઠે

મુક્તક □ નીતિન વડગામા

— એટલે છાને ખૂણે જોઈ હશે.
ચીધિનારું આંગળી કોઈ હશે.
એ ભલે વીધી અને રાજી થયા,
માછલીની આંખ તો રોઈ હશે !

કન્યાવિદાય □ રમેશ પારેખ

વાડીએથી પાછા આવીને
કાકા કોચમાં આડા પડ્યા.
ફક્ત છબની કાતર ચાલતી હતી.
ચપટી વગાડીને કહ્યું છોકરાને :
'જટ કર !
અભિનંદનના તારની ફાઈલ કરી નાખ.
ક્યારેક કામ આવે.
એમાં વાર શું બાજે ?
ચાંદલાનો હિસાબ પછી,
આજકાલ ઉતાવળ નથી.
માંડવાવાળાને નો પતાવી દીધા,
વાડીએ જ, તામડનોખ,
પછી પાછળથી ખટખટ નાડીને ?
ત્રણ ટપૂબઘાઈટો
ઠેક સુધી સળંગેલી નહીં પેલે ખૂલે.
તેનું ભાંડુ કાપી લીધેલું, હોં....

દૂધવાળો આવ્યો.
ત્યારે માએ તપેલી પરનાં કહ્યું :
'એક પળી ઓછું.'

ત્યારે બધું આટોપાઈ નપેલું.
પછી મા ઘરમાં અમથી અમથી
અંટા મારી બેતી હતી વારેવારે.

દરેક ચીજને સંકાથી જોતી.
અભેરાઈ ઉપર ઊંધી વાળેલી વાટકીઓ નીચેય.
ને દરેક ચીજ ઠેઠે ચડતી હતી.
ને ને દરેક વખતે
સાડવાના છેડાથી આંખો લૂછતી.

નક્કી,
 એને શંકા હતી કે,
 ક્યાંક કશુંક ખૂટતું હતું.
 ગાભરી ગાભરી
 બબડતી, પણ શું,
 તેની સમજણ પડતી નથી.

ત્યારે
 બાપ તો બેસી રહેલ.
 પલંગ પર.
 જાણે કશું બન્યું નથી.
 ને એ તો આમ ક્યારનો બેસી રહ્યો છે.
 તેની આંખમાં
 સામી ભીંતના શૉ-કેસના કાચ ફરી વળેલા.
 તે ઢીંગલી જેવા કોશિશ કરતો હતો,
 જયરપથર માથા સાથે,
 ને એને તે દેખાતી નહોતી.

એકાએક ઓરડાઓ
 કેટલા બધા પહોળા, ઊંચા, ઊંડા
 થઈ ગયા હતા.
 ને ઘર ગાયબ હતું.

એક વાર તો ઊભાં
 બેઠું
 એકબીજાનાંની સામે, ટેકવાયેલાં,
 એકલાં પડી ગયેલાં,
 સામસામે ફુંકોસતાં એકમેકને
 અને કોઈને કોઈ જડતું નહોતું.

માંડ એકાદ કલાક જ થયો	પગથી માથાં સુધી
ત્યાં આ બેઠું જણ	સાવ
	બૂઢાં બની ગયાં...

‘છ વરસનાં સીતા થયાં’ □ વિજાની

‘છ વરસનાં સીતા થયાં,
થઈ પાટી ને ભણવા ગયાં.’

ના બાઈ, ના. તો ?
હાં બાઈ, હાં :

‘ત્રણ વરસનાં સીતા થયાં,
નર્સરીમાં તો ભણવા ગયાં.’

ના બાઈ, ના. તો ?
હાં બાઈ, હાં :

‘એક વરસનાં સીતા થયાં,
બેબીસીટરને ઘરણે ગયાં.’

ના બાઈ, ના. તો ?
હાં બાઈ, હાં :

‘માસ સાત ગર્ભાશય રહ્યાં
સાંભળી પામે બહારથી જ્ઞાન,
છેલ્લમ છેલ્લું એ વિધાન...’

વાહ ! બાઈ, વાહ ! -

અભિમન્યુ રહીને ગર્ભસ્થાન
છ-છ કોઠાનું પામ્યો જ્ઞાન...

‘જૂનાનવાની કાં આવ ખતા ?’

અખાભજન પણ કહેતા હતા.

જૂનાનવામાં ફસાવો ભૂર

એક જ માણસ, એક જ નૂર.

ચક્રવાક

□ કેશવચંદ્ર દાસ

□ શજેન્દ્ર નાણાવટી

આકાશ જેવો સદા હું

તારો - રજનીનો ચક્રવાક

હજાર આંખો ધારણ કરતો.

સામે છે આ વ્યવધાનની નદી.

વૈખરી મારી સ્પર્શો ન થકે તને.

પણ સામે કાઠે

સ્વર સંભગ્રાપ તારો.

હું તો અહીં નિવસ, નિઃસહાય.

ફેલાવ પાવત તારો.

વીણાપિત કરીને મારી અંતર્વાણિ

મને બનાવી દે લલિત

કે અહીં સાંજના રંગોમાં પામી જઈ ઉદય.

કવિતા

THREE POEMS BY UDAYAN THAKKER

□ Tr. NITA RAMAIA

1. A QUESTION - PAPER

- (A) Put your hand into the hand of another, and
FILL IN THE BLANK which is between
The fingers of two hands inter-locked.
- (B) And you are waiting for me, any way, aren't you...
ANSWER THE QUESTION, saying "YES" or "NO".
- (C) (Come, now come as a monsoon-cloud, drench me !)
DO AS DIRECTED IN THE BRACKETS.
- (D) GIVE A CRITICAL APPRECIATION OF THE FOLLOWING :
Relaxed as I was, after gulping down a peg of
whisky, I saw you right then. I have been feeling
thirsty ever since I have seen you.
- (E) Why and for whom are the breathing-ins-and-outs ?
GIVE REASONS.
- (F) WRITE NEATLY, AVOID ERASURES.
(I submit myself to you, neat and clean,
untouched as I am.)
- (G) Clarification. Look, I wrote my name on this
paper. Kiss it. Or CANCEL WHAT IS NOT APPLICABLE.

A LAD LIKE SODA-WATER

A lad like soda-water, a whisky-like damsel,
Re a whisky-like damsel !

Ji to mingle with whiskies is the fate of soda-water,
Ji before that, of course, agitated as they are,
they stay bottled in.

So Reader-soda-water-ji ! Be a little patient...
Re be a little patient !
Re a whisky-like damsel !

Ji having met the damsel, the traffic signal
rubs its eyes and remains awake all green,
Ji the things that happen flee at the speed of
ninety miles an hour !

The lad is no longer a lane, he is transformed
into an expressway,

Re transformed into an expressway!
 Re a whisky-like damsel!

The damsel passed by like a show-cause notice,
 Re the damsel passed by!

3. FOR A DESTITUTE

You might be keeping a watch on your memones,
 Khakni might be the colour of the moon's uniform!

As a leopardess tastes human blood,
 So might the agony have tasted you

Finished are the songs of love long ago,
 The life left to be lived might be no better than a footnote.

As an animal brushes off its skin,
 So might you have shaken off your memones.

હાડકું □ મદનકુમાર અંબારિયા
 '૧૯૫૭'

હાડકાંના એક ટુકડા માટે
 ઝપડનાં ફૂલોં પણ,
 એક ખુરશી માટે
 પગપટી કરના માણસોને
 જોઈને સ્તબ્ધ થઈ ગયાં !
 એક ફૂલું બોધી ઝડપું -
 અરેરે ! આ માણસો
 આટલી ઝપાઝપી કાં કરે ?
 અને તે પણ
 ઝાડનાં હાડકાં માટે !

જન્મ □ જોવિંદ દરછ

જોશીથી જન્મ્યા
 મોંથી !
 ને

જાંતસંભથી ઈશુ !
 લેવે અણખોંખથી
 આપણો જન્મ થરામાં છે !!

પાનું રાહ જુએ છે □ અનુ. નીતા રામૈયા

(કેનેડિયન કવિતા)

પાનું રાહ જુએ છે, કોરું હોવાનો ડોળ કરતું, તેનું કોરું હોવું તે જ થું એની મોહકતા છે ? એમ ન હોય તો આ સુંવાળું કે સફેદ, આ મહાભયંકર નિર્દોષપણું બીજું શું હોય ? હિમવર્ષા, હિમથીલા ? તે એક રણપ્રદેશ છે, સંપૂર્ણપણે વેરાન, છવન વિનાનો. પણ લોકો આવાં સ્થળોએ ઝંપલાવે છે. શા માટે ? કેટલું છરવી થકાય છે તે જોવા, કેટલો સૂકોભઠ પ્રકાશ ?

(માર્ગરેટ ઍટવુડ)

કોરું પાનું રાહ જુએ છે - લખનારની. પણ આ કોરાપણું ડોળ છે. આમ કેમ બન્યું ? પાનામાં ગૂઢ લિપિમાં કેઈક લખાયેલું છે ? કેમકે લખવા જાય છે ત્યારે પોતાનું ઇચ્છિત નહિ પણ પાનામાં રાહ જોતું કેઈક સ્ફૂર્તિને પ્રકટ થઈ જાય છે ? કોરાપણું, નિર્દોષપણું આ વીસમી સદીમાં ક્યાંથી મળે ? નિખાલસ મન પર પણ અનુભવની રેખા એકાઈ ગઈ હોય છે. કોરાપણાથી મોહીને જે ઝંપલાવશે તેને વેરાનતા જ જડશે.

આ પુસ્તકનાં કોરાં પાનાં રાહ જોતાં હતાં એક વિવિધ અને વિપુલ કાવ્યપ્રદેશની ઝાંખી કરાવના એક વિવિધ અને વિપુલ કાવ્યસંગ્રહની. સમકાલીન કેનેડિયન કવિતાની ઝાંખી કરાવતાં પિસ્તાળીસ કાવ્યો નવ ખંડમાં વિવિધ પ્રમાણે વહેંચાયાં છે. અર્થ બનીં અને એલ પર્ડી જેવા પુખ્ત વયના કવિઓથી માંડીને હાલ જ જેમના પહેલા સંગ્રહો પ્રકટ થયા હોય એવી લોર્ના કોઝિયર અને લોલા ટોરેસ્ટે જેવી કવયિત્રીઓનો સમાવેશ થયો છે. કાવ્યોની પસંદગી કરતાં કાવ્ય અમુક વલણનું પ્રતિનિધિ હોય એ બાબત ધ્યાનમાં રાખવામાં આવી છે. સામેસામે તે વાચકની અભિરુચિને ગમી જાય એ પણ ધ્યાનમાં રાખવામાં આવ્યું છે.

કેનેડિયન કવિ જગતભરમાં ધૂમે છે, ભારતમાં પણ. ‘માર્થાના પત્રો’ માર્થાની મિત્ર અને માર્કલ્સને કેનેડામાં પહોંચે છે, એના ઘર સુધી ભારતને આણે છે, ભારત સુધી એને તાણે છે. ‘બંગડીનો ખસુખણાટ’ પોતે સાંભળતી ન હોયા ‘ઊંટની વસુઝાર’, ‘રેશમી રંગના સંધ્યા ઉજાસમાં/ સડતી ઓપડપટ્ટી’ પોતાની નજર સમક્ષ ખડાં ન હોયા! ‘બ્યોર્જિયા ઓ’ ક્રીફ્ટનાં પુષ્પો’ ઉપમેય બને છે પણ તે સામાન્ય રીતે અપેક્ષિત એવાં ઉપમાનનાં નહિ. ‘ઓ’ ક્રીફ્ટનાં સ્મુરરિયલ ચિત્રોમાં ખોપરી અને પુષ્પનો સમાવેશ થાય છે તે લોર્ના કોઝિયરને સૂઝે છે. ફોઈડનો સ્ત્રી પ્રત્યેનો દ્રેષ, તેના સૌને હલકી યાડનારા તર્કો, વ્યક્તિની વિશેષતા કાવ્યમાં ઝીલવા કવિ મથે છે - પછી તે મધર ટેરેસા જેવી પ્રખ્યાત હોય અથવા ટિના જેવી અજાણી. મધર ટેરેસા ગર્ભપાતવિરોધી

ભાવણો આપે છે ત્યારે થોડે જ સ્ત્રીની સાથે રહેનો હતો તેને ગર્ભપાન કરાવશે પડશે હતો ને પ્રસંગે બિજા અંતરે છે. 'ભાગ્યકો વસુચાંદ્રો એ ખવડાવીએ નહીં તો' એટલે ગર્ભપાન આવશ્યક હતો. છતાં પોતાના ખોમેલા બાળકનાં સ્મરણો તેને પીડે છે : 'તે જાણતો હતો કે તેના જન્મના સમય પૂરેપૂરો આવી પહોંચ્યો નહોતો.' વ્યક્તિની વિશેષતા કોઈ વાર ઝડપી થકાતી નથી. જ્યોર્જ આવરિંગ માર્કેટ એટવુડ વિશે લખે છે : 'પિત્રી પાસે છે/ હું એવું માનવા પ્રેરાયો છું કે માત્રી પાસે નથી./ તેની પાસે લોચ એવું લાગે છે/ કશુંક.'

મૃત પિતાનું પોતાના જીવનમાં શું સ્થાન હતું તે સમજાવા રોબર્ટ કોચ અથવા જ્યોર્જ આવરિંગ મથે છે ત્યારે મનમાં પિતાની વાણી સંભળાય છે - 'એ તને નથી શીખવું કશુંક ?' અથવા 'હોય એવું, શાસ્ત્ર કરે.' પ્રેમસંસ્કૃતિ વિશે લખનાર અન્યન સંસ્કારી જાગૃત્તવા કવિ આશ્ચર્ય રાખે છે, યોગ્ય ગુણની પણ બનાવટી ભાવનાઓ ત્યજે છે. આ સદીમાં બનેલા કારમાર્માં કારમા અનુભવો વિશે લખવું એને કેનેડિયન કવિઓ પોતાનો ધર્મ માને છે. એટલે લાંબી અસ્મર્ય છે તેમ થોડે જાણે છે તોય માર્કેટ એટવુડ લેટિન અમેરિકાના દેશોમા રાજકીય કેદીઓ પર ગુજારાના ગૃહમ વિશે 'ક્યારેય ન જખી થકાય તેવી કવિતાની નોંધ' લખે છે. તેમ જ પોતાના અંતર જીવનના કારમાર્માં કારમા બનાવ વિશે પણ લખવું જ પડે, એમ પાત્રી લોથા ટોરટવે બળાનકારની ભોગ બનેલી પોતાની પંદર વસતની દીકરીનો 'હરડાયેલો, ઉજરડાયેલો ચહેરો', 'તેના જમણા ગાલને વીંધીને દેખાતી દાંતની નિશાની', અપૂરતા ઘડોમાં કાવ્યમાં ઉતારે છે. ('કાવ્ય નથી જ') લોથા ટોરટવેએ ક્યાંક કહ્યું છે કે આ અનુભવ વિશે લખનાં પહેલાં એણે અને એની દીકરીએ સાથે ચર્ચાને નક્કી કર્યું હતું કે હા, આને વિશે માએ લખવું જોઈએ પણ આ કાવ્ય વિશે એ કોઈ પણ દિસાએ વધુ બોલવા ઈચ્છતી નથી.

નીના રામૈયાએ મૃત કાવ્યના અર્થ, સ્વપ્ન, કલ્પનોનું સફળ ભાષાંતર કર્યું છે. જુઓ દિલિસ લેખનું સૂક્ષ્મ શાસ્ત્રીભર્યું પ્રેમકાવ્ય :

નું
પકડી એસે

કેટલી બધી
સંતુકાંઈથી

મથો અંધકાર

અને જુઓ આખી સદીના અનુભવને આવરી લેવું પિયરે જ્યોત્સ્નાવૈડ વિકોનું 'આ સદીમાં જીડે ઊડે ઊડ્યાં'.

જૂઠાણાં ને જૂનાં જૂઠાણાં જ જીંડે વધુ કલ્પનામય;
ખવિય્ય એક લોકું છે. ત્રણેય રીઠ ખાડપસ છે, સંનુષ્ટ નાઈ

મકરંદ દવે

બાપલો આપે છે ત્યારે પોતે જ સીની સાથે રહેતો હતો તેને ગર્ભધાન કરાવવો પડ્યો હતો ને પ્રસંગ વિષય વિસેટ સ્મરે છે. 'બાપલો વસુચાલો રહે ખરડાનીએ નહીં તો' એટલે ગર્ભધાન આવશ્યક હતો. છતાં પોતાના મોપેલા બાળકનાં સ્મરણો તેને પીડે છે : 'તે જન્મ્યો હતો કે તેના જન્મવાનો સમય પૂરેપૂરો આવી પાડ્યો નહોતો.' બાલિકાની વિશેષતા કોઈ વાર ઝડપી થકાની નથી. જ્યોર્જ બાવરિય મારેટ એટલું વિશેષ છે : 'પેત્રી પાસે છે/ હું એવું માનવા પ્રેરાયો છું કે મારી પાસે નથી./ તેની પાસે હોય એવું બાવે છે/ કથુંક.'

મૂળ પિતાનું પોતાના જીવનમાં શું સ્થાન હતું તે સમજવા રોબર્ટ કોચ અથવા જ્યોર્જ બાવરિય મારેટ છે ત્યારે મનમાં પિતાની વાણી સંભળાય છે - 'એ તને નથી સીબબું કથુંક?' અથવા 'હોમ એવું, ચાલ્યા કરે.' પ્રેમસંઘર્ષ વિશે લખનાં અન્યન સચ્ચાર્ય જાણવવા કવિ આગ્રહ રાખે છે. થોમ્સ ગુસ્તાની પસ બનાવટી બાવનાઓ ત્યજે છે. આ સદીમાં બનેલા કારમામાં કારમા અનુભવો વિશે લખવું એને કેનેડિયન કવિઓ પોતાનો ધર્મ માને છે. એટલે જન્મે અસમર્થ છે તેમ યોને જાણે છે નોમ મારેટ એટલું સ્ટિન અમેરિકાના દેશોમાં રાજકીય કેદીઓ પર મુજબસના જુલમ વિશે 'પ્રારેય ન લખી સકાય તેવી કવિતાની નોંધ' લખે છે. તેમ જ પોતાના ચંચલ જીવનના કારમામાં કારમા બનાવ વિશે પસ લખવું જ પડે, એમ પાટી લોલા ટૉસ્ટવે બળાકારનો બોલ બનેલી પોતાની પેદર વરસની દીકરીનો 'હરડાપેઓ, ઉગરડાપેઓ થોડો', 'તેના જન્મણા શાલને ચીપીને દેખાની દાંતની નિશાની', અપૂરતા શબ્દોમાં કાવ્યમાં ઉતારે છે. ('કાવ્ય નથી જ') લોલા ટૉસ્ટવેએ ક્યાંક કહ્યું છે કે આ અનુભવ વિશે લખનાં થોડાં એક વાને એની દીકરીએ સાથે ચર્ચાને નક્કી કર્યું હતું કે હા, આને વિશે માથે લખવું બેઠેએ પસ આ કાવ્ય વિશે એ કોઈ પસ દિસાએ વધુ બોલવા ઇચ્છતી નથી.

નીના રામૈપાએ મૂળ કાવ્યના અર્થ, રૂપ, કલ્પનોનું સફળ બાપાંતર કર્યું છે. જુઓ ફિલિસ વેમનું સૂક્ષ્મ લાગણીભર્યું પ્રેમકાવ્ય :

નું
પકટી બેસે

કેટલી બધી
સતુકાઈમી

મારો અંધકાર

અને જુઓ આખી સદીના અનુભવને આવરી લેવું પિયર જ્યોર્જલોડિ ચિકોનું 'આ સદીમાં ઊંડે ઊંડે જાડાં'.

જુઠાણાં તે જુનાં જુઠાણાં જ ॥ ઉપે વધુ કલ્પનામય;
બવિખ્ય એક જોડું છે. ત્રણેય સીંછ ખાડપરાં છે, સંનુપ્ટ નથી

મકરંદ દવે

હું ગુણપાટનું કાગડું ને તું મખમલનો ગાલચો રે
મેળ આપણો કેમ સામણ, થાશે?

તારાં ઊંઘાં મંદિરે ઓઘાં ઓઘાં લોક ફરે છે
મારા પગને બાએલા ઘડપણની ધૂણ ખરે છે
પગ સામણ પડશે તો માનું મન પાવોહું નવો,

ઘડપણને હું બચપણનું વસ્તર મહેસાની લાવ્યો
કેમું દૂલરું સગપણ લઈ હું તારે મંદિર આવ્યો?

રેલાત્રા અકુર નેમો હું તું-શા કમલ લંચારો?

મારી ઝાંખી ઝાંખ લામે આંસુદા છેલ્લી દારી
બેનકા મૂઠી ઊભામે હું લાવ્યો ચાંદરે વાંટી
ફેને, શું આ ઊભાકાદા મખમલ રગદોળાશે?

૧૦.૯.૯૨/ગુરુ

સુદામા

આ બાળ્ય ફળિઆના વૃદ્ધિનીકારનાને કોઈ ગુણભક્તી નિર્મળ જાગ્યા છે
 આ બાળ્ય પાતે પુણ્ય ઉપાસનોક કહિઆને નીંદાભાગી જાય છે !
 આ બાળ્ય કવિ ગઈ અને ભવેલ ગાન વાંચા રૂઝિભલ મલકાય છે,
 આ બાળ્ય આઠઆન પુષ્કળો ઉકરડો 'જ્યોત્સના' કહી ઉભરે ફૂલાય છે.
 આ બાળ્ય બાળકના મોઝા પર દૂધ જેવા સુંબાળા નીંદરો બાય છે,
 આ બાળ્ય ઘરેવાર ભાગના વિમાનમીથા રીંધમૂંઘ બોલમોરો જાય છે.
 આ બાળ્ય પુણ્ય ફલિઆની સવાર ભઈ બાધરૂઆત કોઈ ગાય છે,
 આ બાળ્ય કોઈ કોઈ ફરવાય ઉભર ગઈ કાલોની મરદો ગઈયા છે...
 આ બાળ્ય મોરલે કે આ ભાગી માખની સવારનું અંડાનું સિંધાય છે,
 આ બાળ્ય મોરલે કે આજીઆના સખની આખા સિંધઈ ઉભરડાય છે
 આ બાળ્ય મોરલે કે બચ્ચની ભીંલનું પછાડું કય કયો દેખાય છે ?
 આ બાળ્ય ભીંલનો મોક ભાગીનું પાડે ને કોર, કઈ કોરનો ઇંડાય છે ?

૨૦.૯.૯૨ / ગાંધીજીના અંતિમ સંકલ્પ

સુરેશ

ભાવસો આપે છે ત્યારે પોતે જે સીની સાથે રહેનો હતો તેને ગર્ભધાર કરાવે!
પડ્યો હતો તે પ્રસંગ વિષે વિસેટ સ્પર્શે છે. 'ભાવકો પાત્રચક્રમાં રમે

HELLY

ખીરથી. આ સદીમાં ઊંડે ઊંડે ઊડતાં,

મારા હાથ બની જાય છે પ્રાર્થના, દાતરડું, વાવટો.

હું ચાલી શકતો નથી ધારને કે નકશીદાર રસ્તેને કે ફેફસાને.

આ સદીનો અંત એટલે આંખ સુધી ઓઢી રાખેલું ગોદડું.

સંગ્રહની પ્રસ્તાવનામાં સંક્ષિપ્તરૂપે નીના રમૈયાએ સમકાલીન કેનેડિયન કવિતાના મુખ્ય પ્રવાહો અને વલણોનું દર્શન દીધું છે. જાગરૂક કવિતા, ભાષામૂલક કવિતા, સ્ત્રીમૂલક લખાણ (કવજરજપણ જપ સ્મા નાકોજપા) જેવાં નવીન વલણો તરફ ધ્યાન ખેંચ્યું છે. આવાં નવીન વલણો માટે ગુજરાતીમાં પ્રચલિત પરિભાષા ન હોવાને કારણે ઋતપરિવર્તન દર્શકરચિવસા જેવા અંગ્રેજી શબ્દપ્રયોગો ટાંક્યા છે તેની જગ્યાએ આવી નવીન પરિભાષા પોતે યોજીને અંગ્રેજી શબ્દો કાં સમા ટાંક્યા હોત તો આપણા વિવેચનની પરિભાષા વધુ સમૃદ્ધ બની શકત. આમ કેટલીક વાર જ કહ્યું છે. છતાં નવીન વલણોનું સ્વરૂપ દર્શાવવામાં તે સફળ બન્યાં છે. દાખલા તરીકે ભાષામૂલક કવિનું પૈશ્વિક દર્શાવતાં તેઓ લખે છે : “આ સર્જક જેમ આવનું જાય તેમ કહેતો જાય, ફસાતો જાય ને છૂટતો જાય, કહેતો જાય ને કહેલું હકારતો જાય કે નકારતો જાય અને આગળ હકારતો જાય.”

નીનાબહેનને અભિનંદન પોતાના કેનેડિયન કવિતાના સૂક્ષ્મ સમજ દર્શાવતા ઊંડા અભ્યાસ માટે અને ગુજરાતી વાચકને આ સમૃદ્ધ કાવ્યપ્રદેશનું દર્શન દેવાના તેમના સતત અને સબળ પ્રયાસ માટે, તેમની પાસેથી આવા વધુ સંગ્રહો મળશે એવી આશા રાખીએ છીએ.

[કેનેડિયન કવિતા, અનુ. નીના રમૈયા, પાનું સત્તર જુએ છે, ૧૯૯૧ પ્રકાશક શ્રીમતી નાથીબાઈ દામોદર ઠાકરસી મહિલા વિદ્યાપીઠ, મુંબઈ, પૃ ૧૦+૧૧ મૂલ્ય રૂ. ૪૦.૦૦]

મૂકતક □ નીનિન વડગામા

-એટલે તો વેલ પાણી મોહી હશે.
વાડ કાંટાથી પછી સોહી હશે.
આ બધું નસમાં, નદીમાં, નાવમાં -
જે વહે છે એ બધું લોહી હશે ?

LY

નીરથી. આ સદીમાં જોડે જોડે જાડતાં,

મારા હાથ બની જાય છે પ્રાર્થના, દાનરડું, વાવટો.

હું ચાહી શકતો નથી ધાસને કે નકશીદાર રત્નને કે ફેફસાને.

આ સદીનો અંત એટલે આંખ સુધી ઓઢી રાખેલું જોદડું.

સંગ્રહની પ્રસ્તાવનામાં સંક્ષિપ્તરૂપે નીતા રમૈયાએ સમકાલીન કેનેડિયન

કવિતાના મુખ્ય પ્રવાહો અને વલણોનું દર્શન દીધું છે. જાગૃત્ત કવિતા,

ભાષામૂલક કવિતા, સ્ત્રીમૂલક લખાણ (ક્વજરજપણ જપ રમા નાકોજપા)

જેવાં નવીન વલણો તરફ ધ્યાન ખેંચ્યું છે. આવાં નવીન વલણો માટે

ગુજરાતીમાં પ્રચલિત પરિભાષા ન હોવાને કારણે કૃત્યવિવરણ

દજસરવિવસુ જેવા અંગ્રેજી શબ્દપ્રયોગો ટાંક્યા છે તેની જગ્યાએ આવી

નવીન પરિભાષા પોતે યોજીને અંગ્રેજી શબ્દો કૌંસમા ટાંક્યા હોત તો

આપણા વિવેચનની પરિભાષા વધુ સમૃદ્ધ બની શકત. આમ કેટલીક વાર

જ કયું છે. છતાં નવીન વલણોનું સ્વરૂપ દર્શાવવામાં તે સફળ બન્યાં છે.

દાખલા તરીકે ભાષામૂલક કવિનું વૈશિષ્ટ્ય દર્શાવતાં તેઓ લખે છે :

“આ સર્જક જેમ આવતું જાય તેમ કહેતો જાય, ફૂસાતો જાય ને

છૂટતો જાય, કહેતો જાય ને કહેલું હકારતો જાય કે નકારતો જાય અને

આગળ હકારતો જાય.”

નીતાબહેનને અભિનંદન પોતાના કેનેડિયન કવિતાના સૂક્ષ્મ સમજ

દર્શાવતા જોડા અભ્યાસ માટે અને ગુજરાતી વાચકને આ સમૃદ્ધ

કાવ્યપ્રદેશનું દર્શન દેવાના તેમના સતત અને સબળ પ્રયાસ માટે. તેમની

પાસેથી આવા વધુ સંગ્રહો મળશે એવી આશા રાખીએ છીએ.

[કેનેડિયન કવિતા, અનુ. નીતા રમૈયા, પાનું ચાલ જુએ છે, ૧૯૯૧ પ્રકાશક શ્રીમતી
નાથીબાઈ દામોદર ઠાકરસી મલિલા વિદ્યાપીઠ, મુંબઈ, પૂ ૬૦-૧૧ મૂલ્ય રૂ ૪૦.૦૦]

મુક્તક□ નીતિન વડગામા

-એટલે તો વેલ પાણુ મોહી હશે.

વાડ કાંટાથી પછી સોહી હશે.

આ બધું નરસમાં, નદીમાં, નાવમાં -

જે વહે છે એ બધું લોહી હશે ?

રચના રમત □ સુનીલ ગંગોપાધ્યાય □ નલિની માડમાંવકર

“નાડના ઝાડની ટોચે થયે છે વાદળિયો પવન”

ના, અરોઅર ન રચાયું

દૃષ્ટિ સમક્ષ એક નાડનું ઝાડ, હું વરંડામાં નેતરની ખુસ્તી પર

હવામાં દરિયાની વાસ

‘ટોચે’ કે ‘માથે’ ? ‘થયે’ કે ‘કાંપે’

“નાડના ઝાડની માથે કાંપે છે દરિયાઈ પવન”

ના, અરોઅર જામ્યું નહીં.

સમુદ્રનો પવન ક્યારેય કાંપે નહીં

“નાડના ઝાડ પર સુસવાય છે દરિયાઈ પવન”

ધણા બધા સ-કાર, બહુ વેવડું વેવડું

રઘને બદલે છંદમાં પણ બાંધી શકાય

“નાડના ઝાડ પર ડોલે ડોલે મોસમભૂઓ દરિયાઈ પવન”

નથી કાગળ, નથી પેન, હાથમાં કોઈનો કપ

પત્ર પાસે પડ્યું છે વર્તમાનપત્ર

પહેલું પાનું જ લોલીકુદાસ

“દેવદારુ વૃક્ષને ધુણાવે છે વંદોગિયો. જાણે એ કાંપી

રહ્યું છે કુલાડીના ભયથી.”

નાડવૃક્ષ કંઈ સીને બન્યું દેવદારુ ?

સમુદ્રની ધૂધવની હવા ક્યારે બની ઝંઝાવાત ?

હું મેદાન ભૂમી નાકી રહ્યો... સરી ગયાં છે વાદળાં,

એક ચંચળ નૃજ્યોભાષી વારંવાર બદલાઈ રહ્યું છે રૂપ.

માથે ભારવાળું એકાકી નાડવૃક્ષ એક ક્ષણ પૂરનું

સર્વાંનું સુંદર દેવદારુ.

કેટલાંક ભૂવકલાં પંખીઓ પાંદડાં સ્પર્શી ઊડી ગયાં

ભયાર્ન ધ્વનિ પાછળ રાખીને.

એ ધ્વનિમાં જ ઝંઝાવાતનો આભાસ અસંખ્ય નિર્દય કુલાડીઓ

આવા જ સોયવોંધ્યા, સમુદ્રનાં નહીં, કંઈ ખોટું નથી

મરુભૂમિના તડકામાં,

૬૧ ચમકે છે

“દેવદારુ વૃક્ષની પોંછીયાનું એક અંકુરું

ચિત્ર લઈમે આકાશમાં.”

થોડું કંઈક □ સુનીલ ગંગોપાધ્યાય □ નલિની માડગંવકર

હે પુનર્જન્મ, હે પ્રિય દિવાસ્વપ્ન, પરમ મંત્ર
તું સર્વશ્રેષ્ઠ જુદાણું, તેથી જ તું આટલું સુંદર ?

* * *
ઉપમાના અતિરેકથી પેરવિખેર થવા છતાં,
કવિઓને પણ ને કાબૂમાં ન રાખ્યા
હે ચંદ્ર, આજે તો તું મહોલ્લાના
એકલવાયા અવાવરુ ઘર જેટલો જાણીનો !

* * *
આનો ભગવાન ચૂના - માટીનું પૂતળું અને
તેનો ભગવાન નિરાકાર
નથી ભૂખ, નથી તરસ તોય કંઈ જીભથી
એ ચાટે છે માનવરક્તને ?

* * *
ગુલાબ, ચંપો, જૂઈ.... માણસે કેટલી કરી
ફૂલોની ગુણવંદના
ફૂલ કંઈ જ જાણતું નથી
ઔવો એકતરફી પ્રેમ પણ કંઈ ખોટો નથી !

* * *
ગંજુના ઝાડ નીચે વરસાદમાં ભીંજતી
ઝાભી છે જે ફૂથાંગી
સાડીમાં ઢગલોએક જૂઈફૂલ
એ જ રથે છે કવિતા
હું કંઈ જ નથી.

* * *
એ સહુ, જેને ભૂખનું દુઃખ તોય તે બધા હસે, ગીતો ગાય
હૃટપુટ મગરો બપોરે ફક્ત આંસુ સારે,
ભીંજના દુઃખે ભીંજવે આટલા કાગળો !

* * *
છુપાવી ન રાખો કોઈ ગુપ્ત પટારામાં
કે પછી લખો નહીં દસ્તાવેજી પ્રમાણપત્રોમાં
આપ્યા વિના કંઈ જ રહેતું નથી
પ્રેમ ડૂબી જાય છે પોતે ખોદી કાઢેલા પાણીમાં.

અને થોડાં સપનાં □ ચંદ્રકાંત શાહ □ જ્યાં મહેતા

ચંદ્રકાંત શાહ આ પ્રથમ કાવ્યસંગ્રહમાં જ નિશ્ચ અપાળ વર્ણને આવે છે. ભાવનાથી શબ્દોનો સ્વયંભૂ ઘોષ પડતો હોય એવી ઘોડાપુરી પ્રવંચ પંક્તિઓનાં ગીતો એ આ સંગ્રહની વિશિષ્ટતા છે, તે સાથે સુમેળ સાધીને આવે છે અવનવાં મૌલિક ને નાઝસીબયાં કવનો, ધીવનનો નરવગટ ને જુસ્સો ને જોમ ને પ્રણયના નાજુક ભાવ ને તત્ત્વજ્ઞાન નેમ જ કવિતાના શબ્દ પ્રત્યેની વફાદારી :

સોળ વરસની ઉંમરને બે છોક વચાળે ધરમી, છોકરિયુંએ વાન મુકી ને કાન દઈને હવે સાંભળો થોડું

□

હોવા જેવી વાત હજી તો તારા સુધી પહોંચે ત્યાં તો સૂરજ જેવા સૂરજને પણ માંધી લે છે દરિયાનાં મોજાંનો ખીલ્લો

□

એક દિવસ આ હું ને મારી કાયા વચ્ચે થયો વાદવિવાદ અને પછીથી અમે અમારી સહિવારી મિત્રકતના પાડવા સરખેસરખા ભાગ

□

પાણીમાં કોણ હશે ભોંકે છે ?
પીછાં પર કાપ કોણ મુકે છે ?

□

ધર ભાંધું હું કામળ ઉપર, શબ્દોની લઈ ઉંટો
સ્ક્રેર ફૂટના ભાવે થાલી, માત્ર ગુર્જર ભીનો

□

ગુજરાતીમાં પ્રવંચ સ્વપનો ગીતો નથી લખાયાં એમ નહીં, પણ આ કવિ આ નાનકડા સંગ્રહમાં પણ સુરેષ દલાયના આમુખના શબ્દોમાં કહું તો ‘પ્રવંચ સ્વપ,...’ની વિરલ કહી શકાય એવી સિદ્ધિ’ લઈને આવે છે અને એના ‘ભાગ્યુવાસ શબ્દોમાં ફાટફાટ થતું ધીવન છે. ગીત છે એટલે વહનના તો હોય, પણ તત્ત્વજ્ઞાનના ભાર વિનાની ગહનના પણ છે.’ આ કાવ્યોની પંક્તિઓમાં ‘નરડાપેલી ઝરડાપેલી આંખ, તમે નામના નડકા, કાળખીંટ સંબંધી, બિનહલસાં છોડી જેવા શબ્દોના દરિયા, પેટીપેંક કોરું ને કડકડતું વહાવ, એક વરસાદી છોકરી, એક આંખમાં થવનછીછરું પર્નરિપું ને એક આંખમાં ભરચક રાત્રાં ફૂલ, લીલા લીલા માણસ, તારા શબ્દોનો સૂનકાર, કલમસવારી, માત્ર વંટોળ જોમ વણિતું.... વગેરે જેવાં કેઈ કેટલાંય અવનવીન પ્રતિરૂપો ભારતી અભિવ્યક્તિ રસજનાથી સાધે છે, તો શોકગીતનું સ્પર્શ કરતે એવાં ગીત પણ આ સંગ્રહમાં નથી એમ નહીં :

“ઝાંઝરિયો સાલગ્યો, હું હુંમરુંબ જનનની ચોમેર એકાંત ઘટાટોષ.”

તો કેવી સરળતા ને સહજતાથી જીવનનું તત્ત્વજ્ઞાન આવી કૃતિઓમાં પ્રગટી જાય છે.

ભાવભીનો હું ફાટફાટ ને આમ સાવ ખખડું છું હું માણસ છું કે ?
આ જગતમાં જીવું છું ને આમ જીવમાં ફફડું છું હું માણસ છું કે ?

□

આ દુનિયામાં જન્મ્યા તેથી અહીંના, બાકી મૂળ અમે ના કહીંના

□

નવા કવિનો પહેલો જ સંગ્રહ પ્રગટ કરવાનું 'સાહસ' સુરેશ દલાલ કરતા રહ્યા છે, તે આ કાવ્યો વાંચતાં દુઃસાહસ નથી ઠરતું એનો આનંદ છે.

(શાહ ચંદ્રકાંત, અરે ધોડાં સપનાં, એસ.એન.ડી.ટી. વિમેન્સ બુક્સ, સન ૧૯૯૨, પ્ર. આ. મુબઈ, પૃ. ૧૦, મૂલ્ય રૂ. ૪૦.)

□ સુરેશ દલાલ

જેની ઊંચકો પાલખી એની ખાવી લાત
આવું તો અહીં થયા કરે : એની શી પંચાત

આટલા કડવા અનુભવો

પણ વિસ્મય એનો એ જ;

માણસને જોઈને મારું

મુખ મલકે છે સ્નેહ

સંબંધો સોહામણા પણ બિહામણી છે ભાત

આવું તો અહીં થયા કરે : એની શી પંચાત ?

કોઈકને આપો ફૂલ

તો તમને વળતો કાંતો આપે

સરોવર જો દઈ દઈએ

તો બળતો છાંતો આપે

હવે કોઈ જો પાલ કરે તો લાગે છે આઘાત

જેની ઊંચકો પાલખી એની ખાવી લા -

ગપું એજે....□ દેવેન્દ્ર દેવે

(ચિખરિલી - સોનેટ)

કચેરી - કચેરિયે વીજળી ગનિએ ઠપ્પા ! વીક્રપાં -
જસો બાળી, તોડી મિલકત, દુકાનો ફફડી જૈ!
વળ્યાં ધૂમી ટોળાં! સરઘસ, હુલાવ્યાં મનુજ કાં!
નરી અંધાધૂંધી.... શબ- શી ગલી, સ્ટેબિઝ પાળમાં,
વહે લોહી કેશ મલિન રગડા, ખુનસભવા
બધા ચેરા, પહેરા સખત, બડકામાં નરના
ગયાં રોછ-રોટી, જઠર નણી આવે ભડભડમં!
'નવાં નિર્માણો'ની લગની મહી કાં કાં બની ગપું!

'ગપા' - 'આપાસમો' ખુરશી બદલાણી, વસવસો
હજીયે એનો એ; મહલ- રૂપડાં એ જ હજીયે!
અહીં બીતાં બીતાં જનથી જન, તોફાન, મરવું,
રહ્યો 'ડમ્મી ટોણો' હૃદયમહી અંગેજ વચનો;
'તમારે આગ્રહી ??' પ્રથમ બનવું 'લાયક' બનો!
ગપું એજે માંડું જીવન - મરણે ફોગટ બધું...!

□ નુકારામ □ અનુ. સુરેશ દલાલ

દૂધે ભરી સોનાની ઘાળી । કુતાને આપી, એનું શું મૂલ ॥
ડુક્કરને કરુણી લેપ । ગર્દભને મોતીની ભેટ ॥
બહેરા આગળ વેદનું જ્ઞાન । તેનું ક્યાંથી હોય નિશાન ॥
નુકા કહે જે જાણે તે જાણે । ભક્તિનો મહિમા સાધું જાણે ॥

‘કિંવદન્તી’ અને ‘કર્દમપલ્લી’ □ જયેન્દ્ર શેખડીવાળા

કાવ્યસંગ્રહ ‘કલ્કિ’ પછી જયેન્દ્ર શેખડીવાળાના આ બે સંગ્રહો : ગઝલસંગ્રહ અને ગીત -અછાંદસ કૃતિઓનો સંગ્રહ. સન ૧૯૮૨માં પ્રથમ સંગ્રહ આપ્યા પછી આ કવિએ સન ૧૯૮૮માં બે સંગ્રહો આપ્યા, જેમાં કૃતિઓનું સંખ્યાબળ ઓછું છે, પણ એનો અર્થ એવો નથી કે ગુણવત્તા ઓછી છે. એમની કલમ ગીત લખે, ગઝલ લખે, સૉનેટ પણ લખે ને અછાંદસ પણ; નિશ્ચય અવાજ એમાં ઊપસે છે. આ ત્રણે સંગ્રહો એક રીતે જોઈએ તો એકમેકથી નિરાળી છવિ પ્રગટાવે છે. ‘કલ્કિ’નું અનુકરણ ‘કિંવદન્તી’માં કે આ બંનેનાં કાવ્યોનું અનુકરણ ‘કર્દમપલ્લી’માં નથી.

ગઝલ હોય કે ગીત કે છંદ કે અછાંદસ, જીવનની સંવેદના અને તત્ત્વજ્ઞાનનો સુમેળ સાંપતી કાવ્યાત્મક અભિવ્યક્તિ..... અહીં માણવા મળે છે. ‘કિંવદન્તી’ની પાછેલી જ ગઝલની આ પંક્તિ એ સંવેદનાની પ્રતીતિ આપે છે :

‘અહીં પડધાનો સન્નાટો અને આ કાન જીવે છે.’ આ કાન જીવે છે, બધિર નથી થયા, સંવેદનજડ નથી થયાં માટે તો અહીં ‘કવિ’ની કૃતિઓ સાંપડે છે. આરંભની ગઝલો કેઈક ઊંડી વિરહવ્યથા ને મુશ્કેલી ધૂંટે છે, પણ-

‘આંસુઓનું આંખમાં પતવું મળે છે ક્યાં?’ આ કવિની કલમે ચિત્રાત્મક - દૃશ્યાત્મક રમણીય ને સ્પર્શશીલ કલ્પનો મળે છે : શિલ્પ કોનરવું નહીંનું, જીભ સુકું પાંદડું, ક્યાં આંસુઓને પાળે છે?, પાંદડાં સાથે જીવે છે મર્મરો, ઝંખના બુઢી, ફૂલો ઝૂકે તો ડાળી સાથે જ ઝૂકવાનું, મને દરિયો કહી ખારાશનું સૂચન કર્યું છે તો, ચીંથરાં જેવાં ચરણ સમયની કાચથીનું જળ....

આ કાવ્યનાયકે કેવી ને વેદના - વ્યથા ભોગવી હશે કે એ આમ આટલી સૌંદર્યવી વીંધી નાખતી અભિવ્યક્તિ સાધે છે :

“દર્પણોમાં એક ચેરો જોઈને

રાત્રિ વિશેની કલ્પના ભોંટી પડે.”

ને એટલે તો પડછાણો પણ નિમિશને ઝંખે છે;

“આ નિમિશરૂપ રાત્રિઓ ક્યાં હતી? ક્યાં હતી આ વેદના મધરાતની? હું જીવ્યો’તો એમના અજવાસમાં? એક પડછાણો મને પૂછતો રહ્યો.

‘કર્દમપલ્લી’ એક તરફ નળપદા લય ને નળપદી બાનીનાં ગીત આપે છે, કવિએ શીર્ષક જ આપ્યું છે : ‘ફટાણાં ગીત’-

‘માઝમ રાતે ઢોલીડા તેડાવો, ઝમ્મર ઝુલણ વાજે
ધરધર રમતાં પાક્યાં ને વેડાવો, ઝમ્મર ઝુલણ વાજે.”

“અહર ઊભી અણોહરી

ને તળિયે તોરણ સાત

કે નજરું છલમલતી.....”

બીજી નરક આ કવિ સંસ્કૃતસભર જાનીની છટા નિખળવે છે :
 “શાસાને
 અન્નરોલો જોડે
 અનિરોધી લિસોટાનાં-
 સૂર્ય, ચંદ્ર, ગ્રહો, નક્ષત્રો, બ્રહ્માંડો
 જ્યાં
 શબ્દશબ્દાકા વીઝાય.”

તો સાદી, સરળ, અર્થસભર પદ્યવધિ પણ અહીં માણવા મળે છે :
 “ઉછપ ક્યારેક પોષમાર વરસની રાત્રે
 એક પનંગિયું ભીની પાંખે
 પ્રવેશે છે માથા માટીના ઘરમાં ને ઘર થોંક થોંક....”
 કવિ જ્યારે આ કે ને વાડ કે વાડમાં બેસાયા વગર, આ કે ને
 ઈજામ્તની પળોજાણમાં પડયા વગર પોતાની સંવેદનાને વફાદાર રહીને
 અભિવ્યક્તિ સાધે છે ત્યારે નવા અવાજને પણ પ્રતિષ્ઠા મળે છે એની અહીં
 પ્રતીતિ થયા વગર નહીં રહે.

જયા મહેતા

(જ્યેન્દ્ર લેખકીવાળા, “કિંતની”, ૧૯૮૮, કાવ્યભવિ પ્રગ્લવન, વાલ્મીકિ વિદ્યાનગર, પુ.
 સં. ૧૪, કિ. રૂ. ૨૫/- ‘કિંતની’, પ્રુક ૪૦, રૂ. ૨૫/-.)

સંસ્કૃત □ જયદેવ □ હ. ભાયાણી
 ગૌરતાએ હંસ દીસે ચંદ્રસમ
 હંસસમી રમણી આ ગનિરમ્ય
 રમણીસમાન સ્પર્શસુખે જળ
 જળ શું નિર્મળ તો ગગનતળ

શરદ્દ □ હ. ભાયાણી

પ્રાકૃત

જળભરે મુક્ત આ ઘરદનો અભ
 ભાસે કયલી તો પીંગેલા શા શુભ રૂપાં
 પુંજ
 કયલી પવચ સૈવવ-વવસુ-ડુરો.

સાપેક્ષ □ મદનકુમાર એન્જનરિયા
 સંખ્યાબંધ

એક તારાએ
 બીજા તારાને કહ્યું -
 જો, સૂરજ ઊગી રહ્યો છે,
 ચાલ, ઊઘી જઈએ,
 રાત પડી.

સંસ્કૃત

ધન-પટલ-મુક્ત આ ગગનતલ
 હોય શું જલનિધિ અચલ !
 આ રજની-ચંદ્રાર
 એજન તારા ચૂર્ણનો પુંજ રથમથ.

લંડન - ૧ □ અશરફ

વ્યથાના ઊમે માળે
 સિસ રોડનો સિસકારનો સિંધી
 ટ્રિક્લેનનો એકાર, એવફા અંગાળી
 અર્સ કોર્ટના વિદેશી અંધકચરા અંગ્રેજો
 અને પિકોડેલીના પીધેલા પરદેશીઓ
 સાઉથ હૉલના દાઢીવાળા, દાઢી વગરના સરદારજીઓ
 વેબલીના વ્યથાભરેલા વાણિયાઓ, ગુજરાતીઓ
 જર્જરિત પોટલાઓ
 મરેલી આશાઓ
 આશાઓની અસ્તિઓ
 હલાલ ગોશ્તની દુકાનો
 જૂનાં હાડકાંઓ
 સેડલી ચામડી સાથે
 ગાંધીજીની ગંધાતી ધોતી
 જવાહરલાલની જડબેસલાક ખોપરી
 સુભાષચંદ્ર બોસની બગડેલી બંદૂક
 આ ભંડાર
 બધું લાઈનસર ગોઠવેલું છે
 પણ એમની 'ઈન્ડેક્સ' ક્યાં છે ?
 શોધું છું - શોધું છું - શોધું છું.

લંડન - ૨

રદિક્ કિતાબોનાં જર્જરિત પાનાં
 જૂના કિલ્લાઓ
 રાણી ઈલિઝબેથની ફાટેલી 'પેન્ટીલોઝ'
 ધરડા 'એમ.પી.'ઓની જૂની પાટલૂનો
 ફાટેલાં ખમીસો - જીર્ણ 'ટાઈઓ'
 સિંધીઓની સરની દુકાનો
 ગુજરાતીઓની ગરવી 'ગ્રોસરી'ઓ
 વીમાની વિખ્યાત કંપનીઓ

કવિતા

ડડી મામણિડની ફટેથી બાટથીઓ
 સરદારોના પ્રવનિશીલ "પગો"
 (જ્યાં નાચી છોકરી નાચે અને તમને બધું બતાવે)
 છાપાનાં છાપરાં
 જ્યાં 'ટયુઅ' સરકની સરકની
 સર્કલમાંથી સેટલ અને ડિસ્ટ્રીક્ટ બને
 અને એનો જ અવતાર
 વિક્ટોરિયા, પિકોડી
 જ્યુબિલી અને બેકરલુ
 પલ્લુ
 હું
 શું કરું ?

ચગળવાનું □ ભરત બહુ "નરલ"

બચેલાં કે જુલાસા લઈ પ્રસંગોપાત મળવાનું;
 ફરી પાછું રહે છે મીલબત્તી જેમ બગવાનું.
 પ્રતીક્ષા, પત્ર, પીડા ને પવનની પારદર્શકતા -
 એને હોતે અડાડીને, કે ચૂમીને ચગળવાનું.
 છે દોરી પર લટકતાં વસ જેવી આ અભીપ્સાઓ;
 એને દરસેજ લટકીને સુકાવાનું - પવનવાનું.
 પ્રતીક્ષા પારદર્શક હોય એવું લાગશે, મિત્રો -
 પ્રતીક્ષામય હોય અસ્તિત્વ પલ્લુ એમાં જ ભગવાનું.
 સ્મરણ કોનું ફટે છે પાનની માફક અનાયાસે ?
 હોય ટકુકા નથી, જૂલી ગમે છે હું ફળવાનું.

પ્રિય 'કવિતા'ને..... □ નલિની માડગાંવકર

'કવિતા'... નવનીતા !

તે આંખો કવિતાનો સેતુ....

દાયકાઓની છબીઓને ભીંતે લટકાવવાને બદલે

તે જગાડ્યાં તેત્રીસ વર્ષો.....

મનગમતું વિશ્વ... કવિતાનું.

□

કવિતા.....

તારી હપાતી

કાળા ડીઝાંગ વગડામાં

એકાકી દીવા જેવી ઢૂંકાળી

તું કૂલથીયે સુવાળી....

પતંગિયાની પાંખે

તું ઉતારે નવીનકકોર વસંતને

તો ક્યારેક

સોનાની દ્વારકાની જેમ ભીતર ઊતરી

કરે બધે અજવાળું... અજવાળું.

માણસનો ત્રાસ

અને

પ્રાસનો વિશ્વાસ

છતાં તું તો

ભલભલા લયનેય ચાવી જાય, પાનનાં બીડાંની જેમ.

નારું સાહચર્ય

આંબાડાળે ઝૂલવા જેટલું

ક્યાં સુગમ છે !

અરે, આંખો કાઢીને ઉંબરે મેલીએ

તોય તું ન આવે

કવિતા

ચક્રવાક મિથુનની જેમ શબ્દો ઝૂંપ્યા કરે
 સામ સામે કિનારે,
 અને
 આવે ત્યારે !
 હયાતીને પુણાવી,
 સાતપડી રેતઘી જેવી ચામડીને
 ઊતરડી પહોંચી જાય
 મારા પાનાળપેટા હૃદય સુધી.
 અને પછી....
 મારી ભીતરના વિશ્વને
 સાચવે ઉત્તરાના ઝર્જની જેમ...
 પણ તું આવે તો આવે...

તું આવે છે
 ત્યારે રેતશીશીમાં સરનો સમય
 ઘડીભર થંભી જાય છે.
 જિંદગી બને છે
 વહેવા પડેઠની સાકરિયા લોધ જેવી મુશાબી.
 હવામાં તરતા પીછાની જેમ
 સ્પર્શે છે સપનાંઓ... સપનાંઓ.

હવે
 રામ અને શબરીની કુંડળી માંડી
 ખોળાને ભરી દે
 ારિજન પુષ્પોથી.
 વેદનાને ભંડકિયામાં પૂરી
 એશીકા નીચે ચાવી રાખી
 બનાવી દે મને નિરાંતજીવી

બુદ્ધિના પાંજરામાં પુરાવા કરતાં
 કલમથી દાઝતો હાથ મંજૂર છે.

તારી પાસેથી શીખી,
અનેકને ચાહી એક સાથે રહેવાનો મર્મ...

□

હવે પાછો કોઈ માર્દનો લાલ આવે
અને જગોડે વળી પાછાં તૈન્નીસ વર્ષોને
ત્યાં સુધી
લાવ, સાચવું
હું મારી
આ કાથી કુંવારી કવિતાને

પ્રિય સુરેશભાઈ,

કવિતાં નથી આવડતું. નથી ફાવતું તોપણ 'કવિતા' ૧૧૧૧ એક મળ્યો... સુધડ, સુંદર, સફાઈ... ! મુખપૃષ્ઠ જ જોઈને પ્રથમ દૃષ્ટિનો પ્યાર થઈ ગયો... દક્ષેષ આંગળીએ ટાચકા ફેંટી દાખલાં-ઓવાસણાં ચડે છે. અને ઓગધોગ કરી વારી જાડે છે. કવિતા જન્મના કુબેરો નમારી પાસે કેવાલ જાગે તેવી તમે કવિતાની જાંટી સેવા કરી રહ્યા છો ! શું કવિતા પાછળ વળગાડ-ઓતાર કવન-ધેલછા... ફેનાચીરી... તમે ચોરી રહ્યા છો... સલામ... સો સો સલામ... કદાચ સારાપે વિશ્વમાં 'કવિતા પાગલ'નું પ્રથમ પારિતોષિક આપવા મને ન્યાયાધીશ બનાવવામાં આવે તો કહેવાની જરૂર છે કે હું તમને જ આપું ! તેમાંયે છેલ્લા દશકામાં તો તમે તમારાથી પણ આગળ નીકળી ગયા છો... ચળ અને મૂડ અને ઓછાં થઈ જાય તે પહેલાં કલમથી ભરડી નાખવું એ ન્યાયે હાથવળું માત્ર પોસ્ટકાર્ડ હતું એટલે એના પર લખી રહ્યો છું.

સોપારીના વ્યસની પાસે સોપારી ન હોય તો સૂડી વેડે ઘરનો ડેબરો પણ કાતરીને મુખવાસની હવસ સંતોષે... એ રીતે રહી ન શકવાથી મારા શબ્દો ન જોતાં ભાવને સ્વીકારશો.

ઝોરે કલમ ઔર જલ્યાદા ! કવિતા જન્મ તમારું આજીવન ફાસી સંદેશો -
વિનુ મહેતાનાં વંદન

□ તુકારામ □ અનુ. સુરેશ દલાલ

પુણ્યવંત થઈએ ! લઈને સંતજનોનાં નામ ।
વાણીને નહીં કંટાળો । મળે મહાલાભનાં દામ ॥
સંતોને ચરણે ભાવ । એ તો વિશ્રાંતિનું ધામ ॥
તુકા કહે સંતનામ જાપથી । ટળે પાપ તમામ ॥

કવિતા

□ ઝલોરિયા ફ્યુરેટસ □ જમા મહેતા

(સ્થેનિય)

હું ટેબલનો વિચાર કરું છું ને ખુરશી કહું છું,
હું બેઠ ખરીદું છું ને એ ખોઈ નાખું છું,
જે કાંઈ હું શીખું છું તે ભૂલી જાઉં છું,
એનો અર્થ એ કે હું તને ચાહું છું.

હળ આ બધું કહે છે
અને પાંધણ્યમાલ કરતો બિખારી,
દીવાનખાનામાં થઈને જોડે છે તે માછલી,
ઠેક ખૂણામાં બાંબરતો બળદ.
બે ગામની વચ્ચે
નદી વહે છે, હાલો જમ છે,
સંતોનું ધણ પસાર થાય છે,
ભારેખ સામાન જાય છે,
મારા લોહી અને આંસુની વચ્ચે
એક નાનકડો પુલ છે,
અને કાંઈ પસાર થતું નથી,
એનો અર્થ એ કે હું તને ચાહું છું.

□ તુકારામ □ અનુ. સુરેશ દલાલ

જર્જ અંજે ચેદનવેષ । તોપણ એને સખનો કેફ ॥
જેના દેહે આ સહજગણ ને કદી નહીં પવડાય શણ ॥
વાનરને મળે મોનીમાલેક । આવીને એ ધૂંકે અકેક ॥
તુકા કહે દુષ્ટને જમે નહીં હિત । અજાનમાં આળોટે નિત ॥

□ તુકારામ □ અનુ. સુરેશ દલાલ

બળી મરો જ્ઞાન ને બળી મરો જ્ઞાન ।
 વિકૃતના ચરણમાં ભાવ ધરો ધ્યાન ॥
 બળી મરો આચાર ને બળી મરો વિચાર ।
 વિકૃતના ચરણમાં મન સ્થિરાકર ॥
 બળી મરો ખ્યાતિ, બળો દંભમાનપાન ।
 વિકૃતના ચરણમાં છવ ધરો ધ્યાન ॥
 બળો આ શરીર, બળો આ સંબંધ ।
 રહો પરમાનંદ મારે કંઠ ॥
 તુકા કહે અહીં પૂર્ણ શરણાગતિ ।
 વિકૃતના ભરોસે ધરી મતિ ॥

□ તુકારામ □ અનુ. સુરેશ દલાલ

ભતિહીન મતિહીન કર્મહીન, મારું ।
 છોડીને બધું, ત્યજીને લાજ, શરણ લીધું તારું ॥
 એ જ ગા તું મારાં માબાપ પંઢરીના રાધા ।
 તારા વિના થાકી ગયો થાકી રઈ કાધા ॥
 દીનાનાથ દીનબંધુ સોહે તારું નામ ।
 ગાજે એવી બિરદાવલિ, પતિતપાવન નામ ॥
 ઈંટ ઉપર ઊભા રહ્યા કેડ ઉપર કર ।
 તુકા કહે આ જ અમારું ધ્યાન નિરંતર ॥

ચિત્રકાર □ સીતાકાન્ત મહાપાત્ર □ જ્યા મહેતા
(૩૬૫)

એની ત્વચાનાં છિદ્રોમાંથી
અનેકાનેક સૂર્ય તરીને દૂર જાય છે
આકાશને રદ કરતા.

નદીઓ પાછળ જુએ છે
ટેકરીઓ બુધાર્થ ગયેલું અંતર સંકેલે છે
અર્થના ગાઢ વાદળમાં સ્થગ્ય.

રંગ છે ફક્ત ગણિત
સ્વચ્છ હવાને છિન્નબિન્ન કરતો
વિચાર વગર.

ચંદ્રનું ચંદુ હાથકામ સ્પષ્ટ;
જમીન પર વીખરાયેલી
ઉધાડી વ્યથાઓ
ધીમા નૃત્યની મૂક નકલ કરે છે

અંધારા પર ભેગી ધતી
રેખાઓની જ્વાળાઓ
મરણો અને
સમય તથા અનુમાનને લગતાં સ્વપ્નોને રેણુ કરતી
ત્રાં પાંદડાંના ઢગલાને આકાર આપે છે.

□ શ્રી ગરવિંદ □ સુ. ૬.
ચંદ્રકનકના ચરણે ઘઉં
સુખ તમે અવતરો
હે સુખ ! તમે અવતરો.

તેથી આપણે મનુષ્ય છીએ □ સીતાકાન્ત મહાપાત્ર
□ જ્યા મહેતા

(ઉડિયા)

આ પ્રાચીન પૃથ્વી પરના
બીજા મનુષ્યો સાથે
આપણે વાત કરી શકીએ છીએ
પ્રકાશ-વર્ષો દૂરથી અવકાશમાં;
પણ,
કોઈક પ્રિય વ્યક્તિની બાજુમાં જ
કલાકો સુધી બેસીએ તોયે
એકાદ શબ્દ પણ હોઠે આવતો નથી, તેથી

ચંદ્ર, તારાઓ, સૂર્ય સુધી પ્રવાસ કરવાની
તકલીફ ઉઠાવવાની જરૂર નથી.
કારણ, અહીં આ માનુષ્યો પર ઊભા રહીને
આપણે સૂર્યને રદ કરી શકીએ છીએ
ફક્ત આપણી ખાલી હથેળીઓથી;
આપણે એને પાણીની ડોલમાંથી બહાર
ફૂદકો મરાવી શકીએ છીએ
અને લીપિલી દીવાલ પર નચાવી શકીએ છીએ;
આપણે પ્રિયતમાની છાતી પર ચંદ્ર
અને આંખોમાં તારાઓ ટાંકી શકીએ છીએ.

આપણે મનુષ્ય છીએ
આપણે જે કહેવા ઇચ્છતા હોઈએ તે કહેવાની
શબ્દોને ફરજ પાડી શકીએ છીએ તેથી નહીં
પણ આપણે સમજી જઈએ છીએ કે ખોટે રસ્તે જતા શબ્દો
ક્યારેય ફોસલાવી શકે નહીં કે સમજાવી શકે નહીં
આપણી સોદાબાજી માટે

આપણે મનુષ્ય છીએ
 ક્યારેક આપણે સૂર્યની જેમ ચમકના
 સત્યનો સામનો કરી શકતા નથી;
 અને તેને બદલે, ભ્રામક શબ્દોના પ્રેમમાં,
 એ અર્થ-સત્યો અર્થ-અજવાળાં ને અર્થ-છાયા
 આપણે તેમની પાછળ છુપાઈએ છીએ
 ગિંદરીબર.

તેથી આપણે મનુષ્ય છીએ
 પોથીઓ ને કૉમ્પ્યુટર્સમાં બધી માહિતી, બધું જ્ઞાન
 સંચિત અને વ્યવસ્થિત કરાવું છે
 હાથ લંબાવનાં જ મળે એ રીતે,
 તેથી નહીં;
 પણ આપણે લાંબી સવારો પસાર કરીએ છીએ
 ક્યાંક મુકાઈ ગમેલાં ચરમાં
 ગાંડાની જેમ સોપવામાં

પ્રિય સુરેશભાઈ,
 કવિતા એક ૧૪૬ ડિસે, ૯૧ આજે જ મળ્યો એક જ બેઠકે વાંચ્યો, હવે
 ફરી ફરી વાંચી રહ્યો છું. પચ્ચીસ વર્સ સુધી સતત કવિતાના એકએકથી સુંદર
 સુધડ ભેરદાર એકો પ્રકટ કરતા બદલ હાર્દિક અભિનેદન. કોઈએ સંશોધન
 કરવું જોઈએ કે આ વિશ્વવિક્રમ તો નથી સર્વશોભે સુજરાની ભાષામાં!
 હસીન્દ્રભાઈની બે ઉર્ફે નજરોમાં મગ્ન આવી ગઈ. કવિની સંવેદનાઓની
 અભિવ્યક્તિને ભાષાની સીમાઓ નથી નડતી તેનો એક સુખદ, આશ્ચર્યજનક
 પુરાવો. સર્વશ્રી હસીન્દ્રભાઈ, ધનશ્યામજી, આશરઆમુ તથા તમામ કવિમિત્રોને
 સ્મરણ સન્માન-સપ્તિતાર કુશળતા ચાહું છું તોર ક્યા ટાડ લે ?
 આદિત્ય

નટજી મોંઘીએ "સુજરાનીમાં આશર કવિતા કેમ લખાતી નથી" પ્રશ્નને ખુબ સ્પષ્ટ અને
 પાસપાસ રીતે સ્પષ્ટ કર્યા છે.

વચન □ જગદીશ જોષી

કળીઓને ખોલવાનું વચન હું નહીં દઉં
 સૌરભ પ્રસારવાનું વચન હું નહીં દઉં.
 જાલિમ ! જુલમની હદ છે, સહનશીલતાની હદ
 બેહદને પહોંચવાનું વચન હું નહીં દઉં.
 હાથો કપાયા એ શું સહારો બની શકે ?
 પડતારને ઝાલવાનું વચન હું નહીં દઉં.
 કોઈની ચીસ પર આ વિરાનીનું છે કફન
 આજે તો ચૂપ થવાનું વચન હું નહીં દઉં.
 દૃષ્ટિ હરી જશે તો બધું થઈ જશે સ્મશાન
 પાંપણને ઢાળવાનું વચન હું નહીં દઉં.
 નિર્ણય છે ફૂર ને હવે ધીમો અવાજ છે
 મંઝિલ સુધી જવાનું વચન હું નહીં દઉં.
 જીવી લીધું છે, કોઈ તમન્ના નથી રહી
 નજરોથી તારવાનું વચન હું નહીં દઉં.

“મળે” □ સુધીર પટેલ

(મઝલ)

કોઈ લીલીછમ હવે અટકળ મળે,
 ત્યાં સુધી પહોંચી જવાનું બળ મળે.
 ક્યાં કહું છું કે મને પણ જળ મળે ?
 શક્યતાથી કે ભર્યું વાદળ મળે !
 જો ભીતર થોડી ઘણી સળવળ મળે,
 તો પછી એ ડાળ પર ફૂંપળ મળે.
 આંગણમાં તુલસીનો ક્યારો સમજ,
 સાંજના થોડી મને ઝળહળ મળે !
 એટલું માગું હવે અંજળ “સુધીર”,
 એ નહીં તો એમનો કાગળ મળે !

અટક ! □ વીરુ પુરોહિત

[ગીત]

પોલીસે આવીને બને આંખ અટકમાં લીધી !
છે રામ આખું ફરિયાદી કે મેં નહીં આંખો પીધી !

હું થઈ લથડના યજ્ઞ પહોંચ્યો નંબોળીની હાટે,
ને પાન-મસાલો માગ્યો જઈને અધમણ સોના સાટે !
મેં દરજ્જાને કહ્યું કે હદપે આંતરસીવો કરી દે !
ને હઠ પકડી પીંગાસ પાસે નખશિખ નું પીંછ દે !

હાહાકાર થયો નવરે લડનાર પડી જઈ સીધી !
પોલીસે આવીને બને આંખ અટકમાં લીધી !

પીનક-કોડ ફેંદી તો ચહેરે રંજ લડ્યો ડૂબ્યાનો,
એ અસમજસમાં નોંધ્યો એ હો મુન્દો દુલ સંધ્યાનો !
કચરવનાં પક્ષીને મૂક્યાં સાક્ષીના ખાનામાં,
ને સગાં-સહોદરકપે સખી પાંપણને ખાનામાં !

તેં કહ્યું કોર્ટમાં :

‘નમે અમારી નકલ ખસખસ કીધી !
છે રામ આખું ફરિયાદી કે મેં ભરી આંખો પીધી !

• નુકારામ □ અનુ. સુરેશ દલાલ

કાનડાને કંઠે મોતીની માળા । હાથે છે કેવળ રૂપાળા ચાળા ॥
કસ્તૂરીનો લેપ હાથીને કર્યો । એનાથી એનો દિવસ નહીં ફર્યો ॥
બરવાને કહીએ બોધની વાણી । એ તો જાણે ઝાંઝપાનાં પાણી ॥
નુકા કહે એવા ભાવહીન લોકો કીધું કારવું ભૂધે ફેક ॥

પાંચ પાંચીકે રમો □ શિવજી રૂખડા '૬૬'

આપણી સસ્તી રમત છે. પાંચ પાંચીકે રમો
લાગણી, મીઠી મમત છે, પાંચ પાંચીકે રમો.
હાથ લંબાવો મળે છે હાથની ચારેતરફ
એમની ઓછી ખપત છે, પાંચ પાંચીકે રમો.
કોઈ કાળાં, કોઈ ધોળાં, કોઈ બરછટ લાગશે
ભારમાં હળવા ફક્ત છે, પાંચ પાંચીકે રમો.
હાથની રેખા ઉપર અફળાઈને નીચે પડે
ટૂંકમાં, લાંબી વિગત છે, પાંચ પાંચીકે રમો.
હારવાનું નામ ઓછું હોઠ પર લેળે ભલા
આપણી વચ્ચે શરત છે, પાંચ પાંચીકે રમો.
આપણા ઘાશે - ની શ્રદ્ધામાં સહી રમશો નહીં
ધારણા સધળી ગલત છે, પાંચ પાંચીકે રમો.
મસ્ત નિજનંદ માટેની રમત રમશું અમે
હર ક્ષણે એમાં વિરત છે, પાંચ પાંચીકે રમો.
'૬૬'ની વાતો કરે છે પાંચ પાંચીકા સતત
પાંચ તત્વોનું ભરત છે, પાંચ પાંચીકે રમો.

મેઘધનુષી ગામ..... □ નવનીત ઉપાધ્યાય

મેઘધનુષી ગામ મળ્યું રે.....
આખેઆખું આભ ભેળું થઈ બેસતું ઝાકળ બૂંદે
ઝલીએ ઝલીએ ગીત ને હૈયે હૈયે ફાગણ ગૂંજે....
સૌને સૌનું નામ ગમ્યું રે...
મેઘધનુષી ગામ મળ્યું રે...
પંખી આવ્યાં કેટલાં આહા ડાળિયું ઝૂમો ઝૂમો
ચારે બાજુ સાંભળું આજે મીઠી મીઠી બૂમો
સપનું સૌને આમ ફળ્યું રે...
મેઘધનુષી ગામ મળ્યું રે...

ગઝલ દ્વિદલ □ લેમેન શાહ

પહાડ, દરિયા, રસુનો સંભવ આપણી વચ્ચે નથી,
પણ પરસ્પર જાતો પઝરવ આપણી વચ્ચે નથી.
કંઈ રિસાવામાં ને મન આજું ઘવામાં ફેર છે,
બીજું કે ભૂલકણું શૈલવ આપણી વચ્ચે નથી.
કેમ તું વિસ્તારપૂર્વક વાત સમજાવ્યા કરે ?
કેમ ચૂપકીદીનું લાવવ આપણી વચ્ચે નથી ?
કંઈક આશાં, કંઈક આકર્ષક હતાં જેના થકી
આજે એ વાસંતી પાલવ આપણી વચ્ચે નથી.
પૂર્વજોનાં વૃક્ષની શાખાઓ તો મોજૂદ છે,
એ સમયનો કિનુ કલરવ આપણી વચ્ચે નથી.
બે મિનિટ થંભાવી દો રંગીન મહેકિલ દોસ્તો,
એક હરતોફરનો માનવ આપણી વચ્ચે નથી.

ગઝલ દ્વિદલ □ લેમેન શાહ

ઝોળ લો કે લંબચોરસ આપણી વચ્ચે જ છે,
આપણી મહાકાવ આજસ આપણી વચ્ચે જ છે.
હું ને તું પૃથ્વીના તદ્દન ચૂક બે છેડા છીએ,
હોય મક્કા કે બનારસ આપણી વચ્ચે જ છે.
કાં ઉકેલાની નથી સેમાંચની આદિમ લિપિ ?
સાંચ મેળવતાં એ સારસ આપણી વચ્ચે જ છે.
શહેરની કેમે કરી ગિરદી વિખેસતી નથી,
સત્રિએ પણ એ જ સરલસ આપણી વચ્ચે જ છે.
એક દિન સામે અચાનક વૃદ્ધ ચહેરો આવશે,
હાલ તો દર્પણમાં ધુમ્મસ આપણી વચ્ચે જ છે.

કવિતા

□ તુકારામ □ અનુ. સુરેશ દલાલ

કહો મારી કાયા પર કરવત મુકાવું ।
કે એને અગ્નિમાં બાળું-પ્રજાળું ।।

ટાઢ તાપ સંતાપ તરસ વેઠું વને ।
કે મૌન હું તો બેસી રહું, કૈંક કહો મને ।।

ભસ્મને લગાવી અંગે બની જાઉં વૈરાગી ।
કયા દેશે યાત્રા કરું કહોને વિચારી ।।

અન્ન છોડું, જળ છોડું, કરું રે ઉપવાસ ।
તારે માટે કરી દઉં છવનનો નાશ ।।

તુકા કહે કહો મને કોઈ પણ ઉપાય ।
મારજ મને દેખાડો કે માંડુ મારા પાય ।।

□ સુરેશ દલાલ

થોડાક શબ્દો હાથવગા છે
પગવગો છે લય
બાળકુંવારી કવિતાની
સાવ કાચી છે વય.

વરઘોડો લઈ વિશેષણનો નોતરું આપે ને નોતરું કરે
આપે સાજનમાજન કોઈનું નથી કોઈ
જનનમાં વિવેચકો આવેઃ આંખ સાચું કદી હસતી નથી
પારકાની થાપણ ને કદી નથી એ રોઈ
મળે ત્યારે જય જય કરી ભોઈની બધા પટલાઈ કરે
ભેટતાં રહે દ્વય નોખાં પાણી-પય
તોય ભીંતરમાં ક્યાંક છુપાવે હસ્તમેળાપ થાય છે ખરો
કરમો કાળો ભય, પણ ક્યાંય નથી પ્રભુય.

કવિતા

એક ગાઝલ

ભીડનું ચીકાંત સ્પર્શે છે મને,
જાડા ભેદ કોઈ અડકે છે મને.

રોજ કોઈ આવાને મારા ઘરે,
તારું એ સરનામું પૂછે છે મને.

વૃક્ષ જેવો એકલો ઊભો છું હું,
વેલ જેવું કોણ વળગે છે મને.

તું નથા તો કોણ છે મારી કને,
સ્વાસ જેવું કેમ લાગે છે મને.

'જાણુ', મારામાંય રૂંધણ રૂંદરો,
એ હવે આંખોમાં રોપે છે મને.

— જાણુભાઈ.

હું ય..... □ દેવેન્દ્ર દવે

(શિખરિણી)

હવે તે દી' પેલું ગગન અનરૂપાર વરસ્યું,
પછી નો અંગોંગો થરક થરક્યાં, રોમ ઉઠ્યાં,
નૃસોધી ઘાટીધી બની ધરનીની કૂખ નરવી,
અને હું ય નીચાં નથન કરી ઊભી હતી પછે
ઘટાળાની લેટે, ત્વરિત ઊકયો હાથ મુખપે
અડયો ને જાદૂઈ અસર... કહું શી રીત અખરી ?!

થયાં બત્તી કોઠે પ્રકટ દીવડા... સ્વેજ નમીને
અડયાં હોઠોહોઠે અનુભવી રહી શાશ્વતી શ્વસો !
વળ્યાં વીંટી બને કર-ભુજગ અલ્પિચન છઈ,
ગઈ બ્રહ્માંડોમાં વીજળી સમ વાનો પ્રસરી રૂં !
હયાતીપે ભૂધી, ખળભળી ગયું કે નસનસે !
હથે આથી રૂંડું કશું જગ મહીં ? ના સમજુ હું !

નટો નૂટયા, માઝા ઉદ્દપિ મૂકી રેલ્યો ધરની પે
ગઈ સાનેભાને વૈસરી હું ય મીઠાં મધ ટીપે !

હાથ

□ કેદારનાથ સિંહ □ રીટા ચાવ

[હિન્દી]

જવું

એનો હાથ
મારા હાથમાં લેતાં લેતાં
મને વિચાર આવ્યો
દુનિયાએ
આ હાથની જેવા હુંકાળા
ને સુંદર થવું જોઈએ.

□ કેદારનાથ સિંહ □ રીટા ચાવ
[હિન્દી]

હું જાઉં છું - એટલે કહું
જાઓ - મેં જવાબ આવ્યો
એ જાણવા છતાં કે જવું
હિન્દીની સૌથી વધુ ભયાનક ક્રિયા છે.

ઈનર હાઈર, બાલ્ટીમોર □ મક્કન્દ દવે

આંખને આંજતી ભભક,
રંગીન મેળા તણી રોજ નવતર ઉજાણી,
આવ-જા લાખ લોકો તણી
લેણ-દે રોજ લખલૂટ
નગરની આમદાની તણી મોજ. નૌકા તરે.

મોજ, નૌકા !
લખલૂટ કેવી કમાણી ?
ગર્વભર આ મહા વૈભવી બંદરે
સાવ ખોખું બની ખાલી ઊભા પ્રદર્શન જણાજે
જોડે હું : જંછરો રણકતી,
ચીસ, ચાબૂકના માર, માથાં પછાડી
અહીં લથડતી, લોહીમાં લથપથે કેં ક કાયા,
આંખમાં કકળતી
કાળી ભયધોર છાયા.

મૂળમાં ઊઠતું દર્દ,
ઊઠતી કોઈ કાળી અજાણી બળતરા,
સાવ મૂંઝું બની જાય મન.
ત્યાં સુણું જાન પર જાન આ
તાન પર તાન પલટા જગાડી જતા
કંઠ, ને વાઘ ને નૃત્ય કાળાં જનોનાં.
ભોળી ભોળી આંખો મહોંથી ભભૂકી જતાં,
વિસ્મૃતિના બધા પોપડા ખેરવી
ભૂતના એ ભયાનક અનિર્દેશ ઓળા.

કંઠમાં બલ્ક સ્વરની અણી ડંખતી,
પાયમાં બલ્ક ગતિ છૂટવા ઝંખતી,
કવિના

તેથી તો આજ નીચો તણી સ્વર-લહર
 જાય નભને અડી,
 નૃત્યમાં વીજ-વેગે ચડી
 છૂટવા માગતી એ જ પીડા
 તોડવા માગતી હાડઠોડા પોડવા
 મુલામી તણા ગૂઠ ચીલા.

ઝૂમતા, ડોલતા, ધૂસતા લોકસમુદાયમાં
 ક્યાંય વરનાય એના અણીદાર ખીલા ?

દૈભવી બંદરે
 ખાલીખમ જે જહાજો ભરેલી વ્યથા
 આજ પણ
 હાડપિંજર સમી નાકતી
 મદભર્યા મેદભર
 સર્વ થર પર ઘરોને હટાવી
 કોઈ એને શું મુકિત અહીં આપશે ?
 કોણ ? ક્યારે ?

તો ચાલશે
 □ ‘પ્રાણય’ જામનગરી

(અગ્ર)

રંગમાં રાતો હશે તો ચાલશે
 દૂરનો પાતો હશે તો ચાલશે

કોઈ કોયલ ક્યાં અહીં ટલુકે જ છે
 દોસ્ત, તું પાતો હશે તો ચાલશે.

તું ઉજવ પર્વો અને મારે અહીં
 વિરહની રાતો હશે તો ચાલશે

ખૂંટુ સલુના ભાગ્યમાં હોતી નથી
 વાળશે પાતો હશે તો ચાલશે.

પ્રેમનો દુષ્કાળ છે અહિંયાં ‘પ્રણય’
 પ્રેમની પાતો હશે તો ચાલશે.

ઓળખાણ □ નિનુ મઝુમદાર

અહીં ચોમેર દિશામાં પથ્થર લાગ્યા બોલવા રે લોલ
મુજને એવું હૃદય મળ્યું કે માંડ્યું ડોલવા રે લોલ

આવ્યો પવન ધુણાવી પુશ્ત, રેલ ને છોડવા રે લોલ
સામે બંધ હતી જે બારી એને ખોલવા રે લોલ

ક્યાંયે નહીં રહ્યાં કિરણોનાં બંધન તોડવા રે લોલ
ઊંચે પંખી ઊડ્યાં નભમાં લાગ્યાં શોધવા રે લોલ

લાગ્યાં વ્યોમ, વાયુ, અગ્નિ, જલ, પૃથ્વી દોડવા રે લોલ
એમાં એક નિરંતર મળ્યો રંગમાં રોળવા રે લોલ

રોળ્યો, વળી રમાડ્યો દશ ખૂણેથી જોડવા રે લોલ
પણ તે એક જ રહ્યો, અજાણ્યો, આ સંબોધવા રે લોલ

□ કિશોર શાહ

આવવું હોય તો આવ
નહીં આવે ને તોયે મારી વહેતી રહેશે નાવ
જળ કદીયે થંભે નહીં
નહીં કદીયે થંભે વાયુ
સહજ આવે એવા મેં તો
ટહુકા જેવા ગીતને ગાયું
જળને તો નહીં હોય ઊઝરડા
કે હોય નહીં કોઈ ઘાવ

કાલાવાલા કાકલુદીમાં
અમે કદીયે માનીએ નહીં
મૌન જેવી વાણીને

અમે નિરંતર માણીએ અહીં
સંબંધ એ કાંઈ ચતરંજ નથી
એમાં કદીયે હોય નહીં રે
હારજીતના દાવ

કવિતા

ખુદાની મહેરબાની લઈને આવ્યો છું ! □ પતીલ

(: ગઝલ :)

વઝીફાઓ મહી ખારી કિસાની લઈને આવ્યો છું,
અને પેશામાં મારા બાગબાની લઈને આવ્યો છું.
બળે હસની ઝંઘીફી વાળના ખમદાર ગુચ્છામાં,
ચહેરા પર સદાની નૌજવાની લઈને આવ્યો છું.
શિકસ્તા હાલમાં જો કે ઊભો છું આશના વચ્ચે
પુરાની સાથ વચાલી ખાનદાની લઈને આવ્યો છું.
નહી બોલું શી ગુજરી મુજ પરે, કોણે ગુજરી યા,
જનમથી કેમકે આદત વફાની લઈને આવ્યો છું.
ફીકો દેદાર સૂચવશે મહારા નિત્ય ઝલિમને
હદયની જોહના હું રાજપાની લઈને આવ્યો છું.
હું છે આખું મને દુનિયા, કરીને આટલો બરબાદ ?
કઝા પાસે ઉછીની જિંદગાની લઈને આવ્યો છું.
મારા ખૂનની તરસી નજર નખ ચીરગાહે છે,
કરેલી શોષની મારી નિશાની લઈને આવ્યો છું.
નેવેસર પ્રાણ પુરાતો સભા મધ્યે અઝીઝોની,
આબરૂના માહરી રંઝી બપાની લઈને આવ્યો છું.
ફક્ત ઉલ્લેખથી જોના ઊંડે છે જા-બ-જા ખુશબો,
ન જાણે કોઈ એવી ઇત્રદાની લઈને આવ્યો છું.
દિમાને તાઝી જાએ, સમજું સંવાદમય લાએ,
અજોચર એવી ચાવી કથાની લઈને આવ્યો છું.
બધાંની મહેરબાનીથી પતીલે રંચ રાખ્યો છે,
વધારામાં ખુદાની મહેરબાની લઈને આવ્યો છું.

વાત્સીકિનો શબ્દ □ જગદીશ ત્રિવેદી

પથર

ખંજર

બેદૂક

ચિચિયારીઓ

ચોતરફ કોલાહલો !

ખાબડા

રકત કેસ !

ઢગલા

ભૂજાયા માનવીના !

ઢગલા

કૂખાની માટીના !

ને આ બધાથીયે નર્વા કોલાહલોના ઢગ-

વાળ પણ વાંકો થયો જેનો નથી

સ્પરેય

એવા નરના આ બધા કિતુછાઓ-

નેતાઓ

સેવકો સમાજના

સાહિત્યકારો

ભારી તથા ઘરસાવવા ઊંચે ઝડપે બેસીને

બૂઠા શબ્દનાં રોડાં નર્વા !

દાઝયા ઉપરના ડામ !

આટલા કોલાહલો-ચિચિયારીઓ વચ્ચે નિહાળું

કોઈ અગમ્યો-

જરૂર જેની કાય

માનવરોહ-

વાળી પહાંકી બંધ નેત્રે ચમગણે : આ બધામાં-

વાત્સીકિના ઉર થકી ઊછળ્યો હતો

એ શબ્દ ક્યાં ?

કવિના

□ સુરેશ દલાલ

શતની પ્રતીક્ષા કરતો

બેઠો છું

તારી સ્મૃતિના સૂર્યસ્તમાં

ગઝલ શ્રી હરીન્દ્ર દવે વિશે

□ 'પ્રણય' જનમનગરી

શબ્દને એ સમયથી નોંધે છે
હરીન્દ્ર કોઈ વાર બોલે છે.
મૌન એનું મજાનું લાગે છે
કેટલા ભેદને એ ખોલે છે !
ગીત, ગઝલો, નવલ, કથા, લેખો
સાંભળી - વાંચી છવ ડોલે છે.
'મૌન', 'પણનાં પ્રતિબિંબો' એ 'સમય'
ક્યાંક શબ્દનમ છે, ક્યાંક ચોંધે છે
મીર - મીરાં અને નરસિંહ કેરી
શેષવાણી સતન એ બોલે છે
રંગ - રંગેથી એ રીંછે જ નહિ
મર્મ જાણે છે, મ્હેંક મોંઘે છે
એની ગઝલો 'પ્રણય' સતન ગમશે
નુર્ગશી વાણી ઉરને ખોલે છે

ઠસ્સો □ મનોહર ત્રિવેદી

યુવામાં તે વખતસર ઓળાળ પૂર્યો અડાયાં
ફેંકે ફેંકે હળુ હળુ જલ્દીને ફરી ઓલવાયાં.
ચોમાસાની અસર પણ દેખાય છે આ હવામાં
યાયાં છાણાં ઊલટબર જ, ધાર છે મોઢવામાં.
ઘેરી લેતી ધર સકળને, સાંજને, મુસેર
ધકકેલાવે તસુ વધુ વધુ તને ભીડવે, ચાડ રાત્રે
મૂંઝાની ભેડી-અવર કંચુ ના સુઝતો - તપ આંખે
જોતી તોયે અંધરદુપથી આજ સંક્રુકતી તું ?
ઘાફી ક્યાં પણ સરળતાથી કદી મુકતી ડોલે
લીંધેલું આંધ્યો કુમકુમતણે, કાનનાં ડૂલ
રેલો સ્વાસે સન ઘરકતાં, બંગડી છિલોળે !
સ્વાસે પાસે સ્મિતસબર, ખુસ્સો નિરાંતે નિહાળું
બેસી ઠસ્સો લલબય : ભલે દૂર વાળું

કામાકુરાના બુદ્ધ □ જહોન ડ્યૂ □ સુરેશ દલાલ
 □ ઉત્પલ ભાયાણી

૧.

ટુરિસ્ટસ
 કામાકુરાના બુદ્ધના
 ફોટોગ્રાફ્સ ખેંચે જતા હતા.

આનિશાએ ભવાં ચઢાવ્યાં
 પ્રત્યેક ફોટોગ્રાફ ચોરી લે છે
 બુદ્ધના આત્માનો અંશ,
 એ ભડક્યો.

બુદ્ધ હસ્યા.
 છેલ્લા દશકા દરમ્યાન
 સિનેર લાખ
 ત્રણસો ઝેનાળીસ હજાર ને
 છસો ચુંમોતેર વાર
 મારા ફોટા પડાયા છે
 એણે કહ્યું
 જો એ બોકો
 મારા આત્માનો
 ફોટોગ્રાફ લેતા હોય
 તો મારી પાસે
 આજું બચું ન હોત

એનો અર્થ એવો નહિ
 કે મારી પાસે આત્મા નથી,

કવિતા

એણે સ્મિત સાથે
 ઉમેર્યું.

આનિશાએ ફરી ભવાં ચઢાવ્યાં
 વધારે ઊંડાણપૂર્વક.

સ્મિત આપ,
 બુદ્ધે આજ્ઞા કરી.

આનિશા
 પરાણે હસ્યો

બુદ્ધે
 એનો ફોટોગ્રાફ લીધો.

૨.

સાધુઓએ રિપોર્ટ કર્યો
 કે અત્રત્ર સર્વત્ર સંવાદ છે.
 ધાર્મિક વાદવિવાદો
 શમી ગયા છે.

કઈ રીતે ?
 બુદ્ધે પૂછ્યું.

જે બૌદ્ધો નહોતા
 તે બધા

બોલો યયા છે, તેમણે કહ્યું.

કઈ રીતે ?

બુદ્ધે પૂછ્યું.

પહેલો વારો

પવનનો આવ્યો

એ વાયો તે એવો વાયો' એવો કંકાવો

પણ બુદ્ધ તો બેઠા એમ ને એમ લાગણીથી.

જેમણે તા પાડી

તેમને કંમમાં કેદ કર્યા.

બાકીનાઓ નાઠા

અને બીજાઓને દેશવટો આપ્યો.

કહ્યું અને ખૂબ કહ્યું.

હંડું અને ખૂબ હંડું.

એક નાનકડું અંસુ

પડ્યું

બુદ્ધની આંખમાંથી.

બુદ્ધે કહ્યું

તો પણ કેટલાક

અ-બોલો

તથા રહ્યા છે.

પવન ધસમસ્યો

વિજયના ઉન્માદમાં

આ શક્ય નથી.

સાધુઓએ કહ્યું.

કણ તો ખસ કે એ કોણ છે ?

પણી આવ્યો સૂર્યનો વારો

એ તપ્યો તે એવો તપ્યો.

પણ બુદ્ધ બેઠા રહ્યા લાગણીથી.

એ જ લોકો

જેમણે આ બધું કર્યું,

બુદ્ધે કહ્યું.

મજબૂત અને ખૂબ મજબૂત.

તપ્ત અને અતિ તપ્ત

પસેવાનું એક બિંદુ

પડ્યું

બુદ્ધના કપાળ પરથી.

૩.

એક દિવસ

પવન અને સૂર્ય વચ્ચે

દલીલગાજી થઈ

કે

બુદ્ધને ખેસવી શકાય ખસ ?

ગૌતમ અને આત્માથી ગળાગળા

સૂર્ય અસ્ત પામ્યો.

બુદ્ધે નિસાસો નાખ્યો.

આ બંદાને સુખી રાખવા માટે

આપણે શું શું કરવું પડે છે.

ઋષિએ કહ્યું,
કે મારે જે જાણવું છે તે આ
કે બુદ્ધનું અસ્તિત્વ વિશ્વમાં છે
કે વિશ્વનું અસ્તિત્વ બુદ્ધમાં છે ?

કામાકુરાના બુદ્ધે
પાંપણનો પલકારો પણ ન કર્યો.

ઋષિએ અવાજ ઊંચો કર્યો :
હું બુદ્ધને સવાલ પૂછું છું
અને એ પાંપણનો પલકારો પણ કરતા નથી.

બુદ્ધે પાંપણનો પલકારો કર્યો :
ઋષિ પાંપણ પર જ સરી પડ્યા

અને હજી પણ પડતા જ જાય છે.

૫.
કામાકુરામાં
રાત હતી.
ઝાઢ અંધકાર હતો.

પછી ચંદ્ર
બહાર આવ્યો.
પૂર્ણપણે એ
બુદ્ધના ચહેરા પર ચમક્યો.
એણે કહ્યું તમારો ચહેરો,
ચંદ્રાકારી ગોળ છે,
તમે સુંદર છો.

□ સુ. ૬.

તને કેટલું મોંડું થયું
એનો ખ્યાલ તારા ઘડિયાળ પરથી નહીં
પણ મારી એક ટ્રેમાં
બુઝાયેલાં સિગરેટનાં ફૂંટાં
પરથી આવી શકે.

હજારો તારાઓ
પ્રગટ્યા.
એણે કહ્યું
તમારી આંખમાં તો,
તારાઓ ચમકે છે,
અને તમારા લલાટ પર તો
એક મોટો તારો છે.

આખી રાત
ચંદ્ર અને તારાઓ
આત્માના પૂર્ણપણાથી બુદ્ધને
તીકતા રહ્યા.
સવાર પડતી જ
તેઓ ચાલી ગયા.

બુદ્ધે ખભો ઉછાળ્યો :
આ બધા માટે
પોતાનાં જ પ્રાનરૂપોમાં સર્જન કરે છે.

જેવું એમણે કહ્યું
ત્યાં તો સાધુઓ એમને માટે
નાસ્તો લઈ આવ્યા.

૬.

સંપૂર્ણ હન્યકોડે
જી માનવજાતને ભૂંસી નાખ્યા પછી

મથેરિયાનાં મચ્છસે
બુદ્ધ પાસે ગયા
અને પૂછ્યું :

□ શ્રી અરવિંદ

□ સુ. ૬.

પ્રભુના સ્પર્શ માત્રથી
સર્વ સમગ્ર થાય છે

ઓવા દિવસોમાં
મને થોડુંક પણ લોહી ક્યાંથી મળે ?

મને શું કામ પૂછો છો ?
બુદ્ધે કહ્યું.

તમારે જાણવું જોઈએ.
માણસોએ પોતાના જ પ્રતિરૂપમાં તમને બનાવ્યા છે.

એમણે બુદ્ધોને બનાવ્યા છે
દોભતા પથ્થરોમાં, હાથીદાંતમાં, તાંબામાં,
સુખડમાં, કાંસામાં અને પથ્થરમાં.
પણ લોહીમાંસમાં તો કદીયે નહિ.

શા માટે લોહીમાંસમાં કદીયે નહિ ?

કદાચ એમને ભય હશે કે
બુદ્ધને મચ્છરોના ડંખ સહેવા પડશે ?

૭.

સૌનીના
પ્રેસિડેન્ટે
કામાકુરાની મુલાકાત લીધી.

□ સુ. ૬.

બુદ્ધ
તાકી રહ્યા શૂન્યમાં,
એણે કહ્યું.
તેમને જરૂર છે
ટી.વી.ની.
કવિતા

તારા સાન્નિધ્યમાં
મને એટલું બધું સુખ લાગે છે
કે મને ભય છે
કે આપણા સુખને આપણી જ નજર ન લાગે.

એ લોકો લઈ આવ્યા
છેલ્લામાં છેલ્લું મોડેલ :
એ માત્ર વિચાર
અને એ થર અને બંધ.

એક મહિના પછી
પ્રેસિડેન્ટ
ફરી પાછા કામાકુસ આવ્યા.

બુદ્ધ
વસુધેવ્યા
ટી.વી. જોતા હતા
કંપનીના જસુસે એવો રિપોર્ટ આપ્યો હતો.
વ્યાપાર માટે એમની સાથે ધંધાદારી કૉન્ટ્રેક્ટ કરો.

‘પુજ્ય મહાનુભાવ...’
પ્રેસિડેન્ટે થર કપ્યું.

ઊભા રહો,
બુદ્ધે કહ્યું,
આ સાવ નકામી ચીજને હું
બંધ
કેવી રીતે કરું ?

પ્રેસિડેન્ટે સમજાવ્યું.

છીની સણે
આખું જાપાન નાશ પામ્યું.

પુસ્તકો બાળી નાખ્યા,
બુદ્ધે કહ્યું.

અમે પુસ્તકો બાળી નહિ શકીએ,
આતિશાએ કહ્યું.

હિટલરે તમામ પુસ્તકો બાળ્યાં.
અને પછી એણે શું કર્યું ?
એણે કોન્સન્ટ્રેશન કેમ્પ્સ ઊભા કર્યા
અને અન્-આયોને બાળી નાખ્યા.

પુસ્તકો બાળી નાખો,
બુદ્ધે કહ્યું.

અમે પુસ્તકો બાળી નહિ શકીએ,
આતિશાએ કહ્યું.

શિખ-હોંગ-ટીએ તમામ પુસ્તકો બાળ્યાં
અને પછી એણે શું કર્યું ?
એણે બાંધી મસમોટી દીવાલ
અને એ પુરાઈ રહ્યો ચાઈનીઝ ન હોય એમ.

તમામ પુસ્તકો બાળી નાખો,
બુદ્ધે કહ્યું.
એક વધુ જુઠું દૃષ્ટાંત
અને પછી બાકીના આપણે બધા
મૃત્યુમાં ઘીછ જઈશું.

૯
એક કરોળિયો
કામાકુરામાં આવ્યો.

કરોળિયાએ સત્તાવાર રીતે જાહેર કર્યું,
કે હું જ છવતો બુદ્ધ છું.

કવિતા

એણે બુદ્ધને કહ્યું,
તમે તો છો માત્ર જરીપુરાણું પૂતળું.

બુદ્ધ સંમત થયા.
અને એણે કહ્યું કે, હું જાણું છું,
અને તમે એ જાણો છો,
અંધા જ માણસો જાણે છે ખરા ?

કરોળિયાએ કહ્યું,
મને એની સાથે નિસબત નથી.

વિરાટ ટોળું
સાંજની પ્રાર્થના માટે આવ્યું અને
કરોળિયા ચતોષાટ ચતુર્દાઈ ગયો.

બુદ્ધે ટોળાને કહ્યું :
લમણાં જ અહીં હતો છવતો બુદ્ધ.
અને તમારામાંથી એકેમે પણ એને જોયો નહિ.

□ તુકારામ □ અનુ. સુરેશ દલાલ

જાને લાકડાં, ઘાસ કપાવે । ખોદે જમીન ને મઠ બનાવે ।।
દેવળવાસ કે તરુવર છાયા । ધરધર જઈને ભિક્ષા લાપા ।।
બાર છોડ્યો ને શિર પર જાને । માતા દુઃખ દેડો કોઈ બડાને ।।
કહે તુકા તમે સાંભળો સંતો । રામ વિનાનો જુદો પંથો ।।

કવિતા - ૨૫, સંપા. સુરેશ દલાલ, સૌરાષ્ટ્ર ટ્રસ્ટ, જન્મભૂમિ ભવન,
જન્મભૂમિ માર્ગ, ફોર્ટ, મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૦૧; ૧૯૯૨, રૂ. ૩૦. (વાર્ષિક
લવાજમ રૂ. ૬૦).

સુરેશ દલાલ સંપાદિત 'કવિતા' દ્વિમાસિકે એની ૨૫ વર્ષની યશસ્વી
મજલ પૂરી કરી હવે ૨૬મા વર્ષમાં પ્રવેશ કર્યો છે, તે નિમિત્તે પ્રગટ થયેલો
'કવિતા-૨૫' વિશેષાંક સંપાદકીય સૂઝ-સમજણનું ઉત્તમ ઉદાહરણ પૂરું પાડે
તેવો સમૃદ્ધ અને સંતોષપ્રદ બની રહે છે. પોતાનું સામયિક ૨૫-૫૦ વર્ષ પૂરાં
કરે ત્યારે સંપાદકને અજાઉના અંકોમાંથી પસંદ કરેલી કૃતિઓ ગ્રંથરૂપે પ્રગટ
કરવાનું મન થાય તે સ્વાભાવિક અને સંપાદક માટે સહેલી કામગીરી છે, પણ
આ વિશેષાંકના સંપાદકે આ દેખીતો સહેલો રસ્તો લેવાને બદલે નવી કેડી
ઢંડારી છે. છેલ્લાં ૨૫ વર્ષ દરમિયાન જ નહિ પણ ૧૯૬૦થી ૧૯૯૨નાં ૩૩
વર્ષ દરમિયાન બહાર પડેલા તમામ કાવ્યસંગ્રહોમાંથી પસંદ કરીને પોણા બસો
જેટલા કવિઓની લગભગ એટલી જ કૃતિઓ રજૂ થઈ છે. ઉમાશંકર
જોશી, સુંદરમ્, હરીન્દ્ર દવેથી લઈને રમેશ પારેખ, અનિલ જોશી જેવી
કવિઓની બે પેઢીઓ, શાહબાઝ, શયદા, શૂન્ય, મરીઝ, બેદામથી લઈને
કેલાસ પંડિત, શોભિત દેસાઈ જેવા જઝલકારો કે કિશોર શાહ, ગિરીશ જોશી
જેવા પ્રમાણમાં ઓછા જાણીતા સર્જકોની અહીં રજૂ થયેલી કૃતિઓમાં
છેલ્લા ત્રણ દાયકાની કવિતાનો આવેખ છે. આ સમયગાળા દરમિયાન
ગુજરાતી કવિતાએ કેવાં નવાં પરિમાણ સાધ્યાં, કેવો વિકાસ સાધ્યો તેની
ગતિવિધિ ભાવકને જોવા મળે છે. ૧૯૬૦-૧૯૯૨ દરમિયાન પ્રગટ થયેલાં
કાવ્યસંગ્રહો, કાવ્યઅનુવાદો - સંપાદનોની પ્રકાશ વેગે તેવાર કરેલી વિસ્તૃત
સૂચિ વિશેષાંકમાં 'બોનસ' રૂપે મળે છે. ૨૭ પાનાંની આ સૂચિ અલગ
પુસ્તિકારૂપે પ્રગટ કરવા જેટલી માહિતીપ્રદ છે. આની સરખામણીમાં સંપાદકે
કેટલાક કાવ્યસંગ્રહોનાં મુખપૃષ્ઠ અહીં પુનઃ પ્રગટ કર્યાં છે તે એટલાં ઉપયોગી
નથી લાગતાં કે નથી આકર્ષક. કવિતાના ચાહકોને માટે કામગીરી સંભારણું બની
રહે તેવું સમૃદ્ધ સંપાદન એટલે 'કવિતા-૨૫.'

(પ્રવાસી ૧૩-૧૨-૯૨)

ચેદ્રકાન્ત શાહ

□ કિશોર શાહ

આજ દિવસ સુધી

મેં કલમથી પણ હિંસા કરી નથી

છતાં

મારા હાથમાં છરી કોણ મૂકી ગયું ?

માનનીય મુ. શ્રી સુરેશભાઈ,

ગુજરાતી કવિતા અને મુ. કા. સાપ્તાહિક 'કવિતા' જેમના વડે ઓળખાય છે. જેમનો કાવ્યનુસર ઉદ્ઘાટનરૂપ ગુણધર્મો છે, જેમણે ગુજરાતી, કવિતાને ગુજરાતી અ-ગુજરાતી અને અ-ભારતીય ભાષાઓ સાથે સુધી થઈ જવાનું મહાભારત કાર્ય કર્યું છે. એવા આપની દૃષ્ટિએ અને *resources* સંપાદનકળાનો તાજામાં તાજો પરચો એટલે 'કવિતા'નો ૧૫૧મો અંક ! ૧૯૬૦થી ૧૯૯૨ સુધીના પ્રવંશપટે વ્યાપેલા ગુજરાતી કાવ્યસાહિત્યની અનિર્ણય આકર્ષક રીતે રજૂ થઈ છે. વર્ષવાર પ્રગટ થયેલાં કાવ્યસંગ્રહો, સંપાદનો અને અનુવાદોની વિસ્તૃત સૂચિ અને કવિઓના સંસ્મરણોમાંની એક યા એકાદીક રચનાઓ... જાણે કે *M. G. Mahajan's 'Tamil Machine'* ! વર્ષની કલા દુબાઈને સમયની *Tajane Formosa* કે *Norman* કર્ષા કરીએ અને કાવ્યોનું રસાધન કર્યા જ કરીએ !

સવિશેષ ઐતિહાસિક નીવેડેલા કાવ્યસંગ્રહોનાં કલાત્મક મુખપૃષ્ઠોની આદર્ પ્રેરણા પણ મનમોહક છે. આ વિકટ કાર્ષ પાર પાડવા માટે જો સૌ કોઈ કલાકાર હસભીઓનો સાપ-સહકાર જાણે હોય તે સહુને ખાસ હાર્દિક અભિનંદન !

ભવદીપ
મહુલેશ દેસાઈ

પ્રિય સુરેશભાઈ,

'કવિતા' વિશેષરસો અંક હાથમાં આવતાં જ વાંચી નાખ્યો નહીં, હંમેશની જેમ નિરંતરે કાવ્યો વાંચ્યાં-શાળ્યાં. ત્યાર પછી આ અંકના કેષ કાવ્યનો નિર્ણય કરવાનું નમરું હરમાન થયું, એટલે કાવ્યો બંધ જ ફરીફરીને વાંચ્યો - શાળ્યાં. કાવ્ય કયો એટલે જ એની પ્રત્યેકની સ્વતંત્ર અભિપ્રાય હોય, એક કાવ્યથી બીજું કાવ્ય નિરાશું - અનોખું જ હોય, ને એટલે તો એ કાવ્ય છે. એમાં એક જોઈ, બીજું ઉત્તમ, ત્રીજું ચમ્પમ અને ચોથું... એવી કલાઓ... ને ને પણ નામસ જેવા કાવ્યપરમ કાવ્યક્રોધીની કસોટીએ પાર ઊતરીને 'કવિતા'માં પ્રગટ થયેલાં કાવ્યોનું ચડના-ઊતરનાપણું નક્કી કરવાર હું કોણ ? - એવો પ્રશ્ન પણ થયો, એટલે અહીં ફક્ત એટલું જ કહીશ કે આ અંકનાં બધાં કાવ્યો એક કે બીજા સીને જે શાળ્યાં છે અને તેમાં સવિશેષ રમેશ ખરેખરા કાવ્યો. કન્યાવિદાય પછી માતાપિતાના હાવનની કડુસલાને હાવેન કરતું 'કન્યાવિદાય', બચપણના મિત્રને માથવા જઈ એલા રતીમાં શાહસુની મૂંઝવણને તાદય કરતું 'સૂદામાંની વિભાસાસુ' અને આ બાજુ - આ બાજુનાં અનેક વિશેષીને વ્યાપમાં લેતું 'સવરમાં...' વિપુલ કાવ્યધેનના છતાં એવી જ નાજની જાળથી એલા રમેશ ખરેખર અભિનંદન સાથે હું આ અંકની મને સૌથી વિશેષ ગમી ગયેલી કૃતિ લેને મુકું છું 'સવારમાં...'

- પ્રમિલા કાનાસુરી

તમે યાદ આવ્યાં □ હરીન્દ્ર દવે

હરીન્દ્ર દવે કહો એટલે સૌથી પહેલાં કવિ હરીન્દ્ર યાદ આવે અને પછી નવલકથા ઇત્યાદિના ચદકાર અને જન્મભૂમિ-પ્રવાસીના તંત્રી. 'આસવ' એમનો પ્રથમ કાવ્યસંગ્રહ સન ૧૯૬૧માં પ્રગટ થયો પછી 'મૌન', 'અર્પણ', 'સમય' અને ૧૯૭૫માં 'સૂર્યોપનિષદ'.

'યાદ નથી'થી આરંભાતો આ સંગ્રહ 'તમે યાદ આવ્યાં' આગળ પૂરો થાય છે અને નથી પણ થતો, કારણકે એમાંનાં કેટલાંય ગીત-ગઝલો કાવ્યરસિકોની હાલે ગુંજતાં રહે છે :

'મેજો આપો તો એક માનવીની સંજ અને એકલતા આપો તો ટોળે'.....

□

'ચાલ, વરસાદની મોસમ છે, વરસતાં જઈએ'...

□

'માથરામાં મોજડીએ દીધો છે ડંખ, એને ચૂંદડીના રેશમથી અડકો'.....

આ કવિની કલમ ગીત, ગઝલ, છાંદસ, અછાંદસમાં સરસતાથી સરસીફરતી રહે છે અને કૃષ્ણપ્રેમથી માંડીને માનવપ્રભુ સુધીના, પ્રકૃતિથી માંડીને જન્મ ને મૃત્યુ સુધીના, નર્મ ઉલ્લાસ - આનંદથી માંડીને સામાજિક - રાજકીય પરિસ્થિતિની વચ્ચે સુધીના અનેક ભાવ ધૂંટયા છે. કટોકટી વખતની ગૂંજળામણ આમ વ્યક્ત થઈ છે.

હવાની એક લહરી આવી

તેને શેકી પૂછે છે બીજી લહરી :

આ ભાગમાં લહેરાતાં પહેલાં

કોઈની આશા લેવાની જરૂર તો નથી ને?

સૌએ કહ્યું : પવન પડી ગયો

વ્યક્તિની અંજલ વ્યથાની ગૂંજળામણ પણ 'શત્રિ' કાવ્યમાં કાવ્યનાયકને મુખે પ્રગટ થઈ છે :

....વમળમાં ચકરાતી/ નૈકા પર અસ્થિર ઊભેલો હું ચિન્તાર કરી પૂછવા માણું છું : આ શબ્દો દરિયો છે કે રણ ? આ ત્યાસો છવન છે કે મરણ ?

એક કે બીજા નિમિત્તે લખાયેલાં વ્યક્તિવિષયક કાવ્યો પણ આ સંગ્રહમાં છે : 'જગદીયને', 'નિરંજન ભગતને', 'હેન્ડી મિલરને', 'સુરેશ (દલાલ)ની પશ્ચિ પ્રસંગે' ઇત્યાદિ.

'ગુસ્તાતીત પદો' ગુસ્તાતીતાનંદ સ્વામીના ગુસ્તાનના અને તેમને સંબોધીને લખેલાં ચાર પદ અને એકાંતનું વન (અપૂર્ણ પદનાટકનો એક અંશ)માં આ

કવિતા

કવિની કથમનો નવો ભાષ્યનોય પ્રતીત થાય છે.

પ્રસ્તુત સંસ્કૃત આ કવિની કેફિયત જેવાં બે નિવેદનો 'કવિતા' પ્રથમ અને પરમ પ્રેમ' તથા 'ચન્દની યાત્રા' કવિત્વિકા હરીન્દુભાઈનો પરિચય કરાવે છે, એ એનું એક આગવું આકર્ષણ છે.

પ્રવીણ પ્રકાશનના ચોપાળભાઈ પટેલે હરીન્દુભાઈનું સમગ્ર સાહિત્ય - ૫૦ પુસ્તકો એક સાથે પ્રગટ કરવાનું સાહસ કર્યું એ વાતુ ધન્યવાદને પાત્ર છે.

જમના મહેતા

[હરીન્દુ દે : 'નવે ચાર આબાં' પ્રકા.: પ્રવીણ પુસ્તક બંદાર, પ્ર. ભા. ૧૯૯૨, મુલ્ય : રૂ. ૫૮-૦૦.]

પ્રાર્થના □ ભોજદાન ઝાપકોવેસ્કી □ સુરેશ દલાલ
(પ્રેષિત)

હે ઈશ્વર ! તું મને વાદળમાં ફેંકજે

પણ તું મને વર્ષાનું બિંદુ ન બનાવતો

મારે પૃથ્વી પર પાછા નથી ફરતું

હે ઈશ્વર ! તું મને ફૂલમાં ફેંકજે

પણ તું મને મૃત્યુમાંથી બનાવતો નહીં

હું વધુ પડતી ખનીંથી ઉદ્ધમતાની ચંદુરતાથી મરી જઈશ.

તું મને સરોવરમાં ફેંકજે

પણ હે ઈશ્વર ! તું મને માછલી નહીં બનાવતો

હું ઠંડા-ચીજેલા લોહીનો નહીં બની શકું

મને જંગલમાં ફેંકી દે

ધાસ પર દેવદારના ફળની જેમ

લાલ ફવાટીવાળી ખિસકોલીએ મને શોધી શકે નહીં.

પથ્થરના શાંત આકરમાં મને ફેંકી દે

પણ લંડનની ગલીઓની ફૂટપાથ પર નહીં

હે ઈશ્વર ! હું ચિતાનુર છું અને આ પાસકા શહેરમાં દીવાલોને બટકાં ભડું છું.

મો અગ્નિમાં સેકનાર તું

મને જવાબાઓમાંથી ચૂંટી લે

અંને શાંત યુદ્ધ વાદળમાં અનામત મુકી દે.

‘કવિતાના રજતજંતી દીપોન્મયી અંકમાંથી ત્રણ ઉત્તમ રચનાઓ પસંદ કરવા આપે જણાવ્યું તે બદલ આભાર. દિવાળી અંકમાં આપે ૧૯૬૦થી ૧૯૯૨ સુધીમાં પ્રકટ થયેલી રચનાઓનો સમાવેશ કર્યો હોવાથી બત્રીસ વર્ષના ફલક પરથી પસંદગી કરવી થોડી મુઝવણું કામ લાગ્યું એટલે મેં ૧૯૮૮થી ૧૯૯૨ સુધીના સમયને આવરી લેતી રચનાઓમાંથી મારી સમજણ પ્રમાણે પસંદગી કરી છે જે આ પ્રમાણે છે :

(૧.) મારી પસંદગી છે લાભશંકર ઠાકરની કૃતિ ‘હું અટકવાનો નથી આ દોષમાં’

કવિએ ભાષા દ્વારા જ ભાષાહીન બનવાની, ભાષાની ભૂલભુલમણીને નિપુર બનીને ભૂંસી નાખવાની વાત કરીને સર્જક પોતાના અંતર્મનને બચાવીને ચાલનારા નથી અને ચાલવામાં માનના નથી એવી પ્રતીતિ યાપ છે. કવિએ ભાષાને ચાહી છે, સૂમી છે, પંપાળી છે, અનાવૃત્ત પણ કરી છે એટલે ભાષા પરના જામેલા સ્તરોને દૂર કરતી વખતે મૃદુતાથી કામ પાડ્યું છે. કવિનો નિર્ધાર સરસ શબ્દોમાં આવે છે “અહીં હું પ્રાસપરંપરાનો હાલર હીચકો બાંધી હીચોળી શકું શબ્દોને/ પણ એવા કાવ્યાભાસોમાંથી / નીકળી જવાનો નિર્ધાર છે, નિર્ભાત થવાનો, નિર્પ્રાસ, નિર્લય થવાનો નિશ્ચય છે.

(૨) મારી બીજી પસંદગી છે પીરુ મોદીની રચના ‘શટર્સ’

માણસ અને પંખીમાં શો ફરક છે એની વાત કવિએ ખૂબ જ સરળ રીતે કરી છે. પંખી માળો બનાવે પણ માણસને પાંજરું બનાવવામાં ખાસ લગાવ છે એમ કરીને એ આપણા હંમેશના નગરજીવના અંધિયાર જીવનની વાત કરે છે.

ખુલ્લા કાન જેવી મકાનની બારીને પણ એ

સળિયા જડાવવાનું શૂકતો નથી

અને દાર ?

માત્ર બંધ કરવા માટે જ હોય છે.

.... અને એટલે જ તો માણસ

ખૂલી ગયેલી આંખે

મરવાનું પણ પસંદ નથી કરતો

મારી ત્રીજી પસંદગી છે રત્ન મનીઆરની ‘ગઝલ

ઘાપેરે આ ગઝલમાં ગઝલના તરજગુલને નિભાવીને લેખકની અને લેખનની મર્યાદાઓ બતાવી છે. “કોરા કાગળ પર બસ સખી રે ! લખ્યું” એમ કહીને ઘાપર કહે છે કે હવે એનાથી આગળ કંઈ પણ લખવાની જરૂર નથી. લખવાનું ફક્ત કાગળ પર જ નથી હોતું અને લખવાનું નીતરતી શાહીયો

નહીં પણ નીતરતા ઝમીરથી લખાય છે અને સાપ્તર્થીને પોરું લખાણ મું છે
એની વાત સંઘ મંત્રીઓએ આ ત્રણ દિવસમાં સરસ રીતે કરી છે,

મળનું કુંડલાદ મહિલાવ હરિ લખ્યું
હરિહરિ ને આખા શરીર લખ્યું.
રોજ માણસ ધવાનો રહ્યો સુખચાપ,
જે લખ્યું ને ચીતરતા ઝમીર લખ્યું.

આપણે આં કદી કઈ લખ્યું છે 'સંઘ' ?
એક ધીરાંએ લખ્યું એક કબીર લખ્યું.

- સ્વેચ પુરોહિત

પ્રથમ પારિતોષિક : રૂ. ૫૦૦/-
દ્વિતીય પારિતોષિક રૂ. ૩૦૦/-
તૃતીય પારિતોષિક રૂ. ૨૦૦/-

શ્રી, સુરેશભાઈ

કવિતાની સૃષ્ટિમાં, કાવ્યોની વિવિધતામાં કાવ્યાનુભૂતિ માટે પ્રેરિત
કરવા બદલ, હું સદા આપની આભી રહીશ.

કવિતા એક ૧૯૯૨ (સપ્ટેમ્બર એક ૧૫૦) ઑગસ્ટ માસમાં ખૂબ જ
સુંદર વિવિધ ભાવો મિશ્રિત કૃતિઓમાંથી મને જરૂરીયા વ્યાસની "કાવ્ય
છોકરીનું ચીત" સ્પર્શી ગઈ છે.

આ વેદના વ્યવિત કાવ્યમાં કવિએ કાળા રંગના પ્રતીક અને છોકરી
દ્વારા, આપણી રંગ બાબતની યેચછા, મોહ અને ભાવને અસરકારક અને
સચોટ રીતે વર્ણવ્યાં છે. છોકરીના મનમાં દ્રોણ છે, જેથી તે અંપરું બની
પડેને ઓગાળવા નેપાર છે.

આ બાબતમાં માણસો કરતાં દરિયો, લીલુંછમ ગાડ અને દર્પણ પણ
ઉદાર છે. માનવીઓ બાહ્ય કાળને છડવી શકતા નથી, કાળાચાની નીચેના
રંગને જોવાની અનર્કલિટ આપણી પાસે નથી, આપણે રૂપામ-કૃપાને બનવાન
હોવાથી સ્વીકાર્યા છે. આપણી રંગની યેચછા જોને આપણે બાહ્ય સ્વરૂપમાં જ
(રૂપમાં) જોવા સચીએ છીએ પણ જીવનનો રંગ આપણને રંગ જો સનાતન
રંગ છે તે જોવા નથી, તે આ કાવ્યમાં સૂચક અને અધ્યાત્મક છે.

સુમિત્રા પટેલ

‘આવ

ચાલ્યો આવ પાછળ પાછળ

કોઈ ભય નથી-’

રહી રહીને આ કોણ મને

કહ્યા કરે સતન-

‘ચાલ્યો આવ પાછળ પાછળ!’

નજરનું નથી આસપાસ તો કોઈ!

અડાબીડ અસ્પર્શમાં કેવળ હું-

મારા શ્વાસોચ્છવાસ,

મારો પડછાંયો,

ક્યારેક

ધીરું ધીરું મર્મરનાં નરુપર્ણ,

ક્યારેક

પૂત્રને વળવેલી વલ્લ્હી પર ઝૂલતા

રંગીન પુષ્પની શ્વેત સૌરભો,

કદીક

વનની વચ્ચેથી

સરિતાનાં સ્વચ્છ સ્ફટિકશાં જલ

ઝીંછું ઝીંછું જુંજરનાં જુંજરનાં

પાણી ભય છે દૂર દૂર

અસીમને પ્રાન્ન,

ક્યારેક

કઠિ ઊતરી

પાંખ પખાળનું અભણ્યું કોઈ અનામી પંખી

એના પડવાના ટંબુકામાં બોલી રહ્યું હશે હું?

અને આ કોણ

રહી રહીને કહ્યા કરે મને :

કવિતા

ઊંચાઈ

□ કેદારનાથ સિંહ □ ચીટા શાહ

હું ત્યાં પહોંચ્યો

અને ડરી ગયો

મારા શહેરના લોકો

આ કેટલું ભયાનક છે

કે શહેરનાં બધાં યગચિયાં મળીને

જે મહાન ઊંચાઈ સુધી જાય છે

ત્યાં કોઈ નથી રહેતું!

‘ચાલ્યો આવ

ચાલ્યો આવ પાછળ પાછળ!’

પા...છ...ળ પા...છ...ળ!’

મારે એકાન્તને વન □ સુરેશ દલાલ

‘કવિપરિચય’, ‘જ્યાં જ્યાં નજર મારી છે’ (કવિપરિચય ભાગ-૨) પછી ‘મારે એકાન્તને વન’ (કવિપરિચય ભાગ-૩), આ સમયે જ ‘ઈમ્પ્રેશનિસ્ટ’, ‘સમાવેશ’, ‘કવિતા એટલે કવિતા’ ઇત્યાદિ કાવ્યવિવેચનનાં પુસ્તકો, ‘કાવ્યસંવાદ’, ‘કવિતાની વાત’, ‘કાવ્યછાંચા’ વગેરે કાવ્યસંવાદનાં પુસ્તકો, ભારતીય અને અન્ય ભાષાના કવિઓનાં કાવ્યોના અનુવાદનાં આક પુસ્તકો (આ બધાંનાં કુલ મળીને ૪૧૯૬ પાનાં) તેમ જ ઓગસ્ટમાં કવિઓનાં કાવ્યોનાં સંપાદનો, ‘કવિઝોક’ના પ્રથમ છત્રીસ એકના સહતંત્રી અને પચીસ પચીસ વર્ષથી ‘કવિતા’ના તંત્રી - ભાષા કે દેશકાળના કોઈ સીમાડામાં બંધાયેલા વગર સાતત્યપૂર્વક કવિતાની એકાન્ત ભક્તિથી આટલી ગુણવત્તાવાળું કામ કોઈ પણ એક માણસે એકલે હાથે કર્યું હોય એવું ગુજરાતમાં કે અન્યત્ર ક્યાંય જોવા નથી મળતું અને ગદ્યદેવે કરેલા વિવેચન - સંપાદન - અનુવાદ ઇત્યાદિ નો જુદાં. સાહિત્યક્ષેત્રે સુરેશભાઈ જે વૈવિધ્ય ને વૈપુલ્યથી મૂલ્યવાન કાર્ય કરે છે, તે જોઈને જ અત્યંત પ્રતિષ્ઠા મરાઠી સાહિત્યકાર - વિવેચક નંદાધર ગાડગીએ દિલ્લી સાહિત્ય અકાદમીના ઉપક્રમે એક વ્યાખ્યાનમાં સુરેશભાઈને One Man Akademi કહીને બિરદાવ્યા હતા.

“મારે એકાન્તને વન”માં (નવા અન્ય કવિપરિચયનાં પુસ્તકો તેમ જ વિવેચનનાં પુસ્તકોમાં પણ) વિવિધ ભાષાના જના કવિઓને નવેસરથી મુખવવાનો, નવા કવિઓની પ્રતિભા પ્રત્યે અંતરિર્નિર્દેશ કરવાનો, સમકાલીન કવિઓને પણ સમજના પરિપ્રેક્ષામાં નાણવા - માણવાનો ચેષ્ટકનો ઉપક્રમ રહ્યો છે; એટલે અહીં કાન્ત, શેખ, સુન્દરમ્, ઉમાશંકર, રાજેન્દ્ર શાહ, જયનંત પાઠકની સાથે જ રમેશ પાંડે, ચંદ્રકાંત શેઠ, જયા મહેતા, હર્ષદ બેદરતણા, કુસુમારાજ, અમૃતા પ્રીતમ, અશોક વાળપેશી, કે. સચ્ચિદાનંદ, નીરંદ્રનાથ ચક્રવર્તી, એચન તિલ્કર્ણ, ઓકનાવિયો પાઝ, આલ્યા આખ્યાનોવા, મેવનુશેન્કો ઇત્યાદિની સાથે જ ‘અરેઝિયન કવિતા’માં એક પ્રજાની કવિતાનો પરિચય પણ મળે છે.

પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં કેટલાક કાવ્યસંવાદ પણ છે અને ‘સિલ્સિલા પ્યાયને’ નવા ‘લાભદારક ઠાકરને’ જેવાં કવિપરિચયાત્મક કાવ્યો પણ છે. આ બધાં લેખ તેમ જ કાવ્યસંવાદમાં પણ કાવ્યપદાર્થ વિશેનાં નિરીક્ષણો તો આરતાં જ રહે, વળી એક કવિતા પરિચય સાથે ઘણી વાર બીજા એક કે વધુ દેશપરદેશના કવિઓની કાવ્યપ્રતિબ્ધિઓ કે કૃતિઓ નુબનાત્મક આસ્વાદ માટે યુવાની આંખે છે.

કોઈ ભેદભાવ રાખ્યા વગર કવિ કે કવિતા વિશે લખે છે. વાસ્તવિકતા લખતી એ કેળાની છાંય પર સ્થિર સ્તંભ ચાલ્યા જેવું કષ્ટું કાર્ય છે. તેમ છતાં હાસ્ય - વ્યંગકાર કવિઓ વિશે કોઈ ગંભીરપણે લખતું નથી. સામાન્ય માન્યતા

સત્ય કહેશો ?”

અને

હજારો મુંઝવણની ‘પર્સનલ’ લાઈન રસુકવા માંડી
પ્રતિબંધિના રોમાંચથી
હા, એક અફવા સાચી પડી.

□

ઠગના સૂરો

સંધ્યાને કંઈક કહ્યું

અને

આખું આકાશ શરમાની સંધ્યાને રંજે રંજાવું.

મુંઝવણનો અસલ ચહેરો

પાંખમાં છુપાવી

હવા વહી ચાલી દૂર... દૂર... દૂર.

માટી

□ રામસિંહ ચાહલ (પંજાબી)
□ ભારતી દીવાન

(એક)

મારાં બાળકો

તમને ખબર જ છે.

એક દિવસ

તમારે મારી પાસે જ આવવાનું છે.

પછી આ

, બંદૂકો અને સંઈકલો !

- =

કોઈ મારી પાસે

જલદી આવવા માટે

તો નથી બનાવ્યાં !!

૨૮

(બી)

ખેતરની માટી અને મનની માટીમાં

કોઈ વધુ ફરક નથી હોતો

ખેતરની માટીમાં

જે વાવેતર થાય

કેવળ

તે જ ઊગે છે !

અને -

મનની માટીમાં

જે વાવેતર નથી થતું

ક્યારેક ક્યારેક

તે યસુ ઊગી જાય છે.

□ જન કાવ્યિક □ અશોક શાહ
(એસ્ટોનિયન)

ધર નીરવ

ધોમેલાં કપડામાંથી

ખાલી બેઝીનમાં

જળ ટપકે છે.

બધાં સૂઈ ગયાં છે.

મારી નાની દીકરીને

ખોળામાં લઈને

ખુશીમાં બેઠો હતો

મારા મનમાં આવેલી

એક નાનકડી કવિતા

ભૂલી ગયો.

મેં હિમ્મત ન કરી

પેન્સિલ લઈને

એ લખી લેવાની

થયું કે જાબદો કરતાં

આ નીરવતા

અને આ ઊંઘતા બાળકનો

વધુ ઊંડો અર્થ છે.

મેઘધનુષ □ મુનમુન આ □ મુ. ૬.

(ભારતીય અંગ્રેજી)

હું મેઘધનુષ છું,

મારી પાસે ચારથી વિશેષ રંગો છે;

તમને ખાતરી ન હોય તો -

પૂછો બ્રાહ્મણને :

એ જાણતો હોવો જ જોઈએ.

કવિતા

□ જન કાવ્યિક

□ અશોક શાહ

હું બંને છું

કરોળિયો અને માખી

ફસાપેલા મારા પોતાના

જાળામાં જે ક્યારેક

સાંજે

વિચારે છે

આ ચીકણા

અનંત આત્મ-તાંત્રાઓને

નિદ્રા અને જાગૃતિની

વચ્ચે

ક્યારેક મનને તળિયેથી

ઊઠતી

ભૂરી આગમાં

ફૂંજોળી દેવા માટે

એક ફીડલામાં

કેવી રીતે વીંટી દેવા

ક્રીડન □ જગદીશ ત્રિવેદી

મારી જ ઝાકળ-ઝીણી લઈ આડ, આમ
ક્યાં સુધી ચોપન રહી શકશે સખીરી !
હેયે ઘસો પ્રગટવા તથાટ તારે
તોપે તને પડપણે અવરોધનું શું ?

છો કેટલી નિકટ : પાપલ રસઝસાટે
હું કેફમાંથી ઝબકી પડીએક જાનું-
બીજી કાસે જ કરકેકસ ઝસઝસાટે
પોઠાડની મુદ્દલ વૈભવને બિછાને !

સત્રેદિને સતન સાંભળું ઝીણી ઝીણી
વાણી, ન મર્મ સમજાય નવાપિ હેયે
એવું કશુંક કરી કામસ જાય ઝીણું ! -
સામીપ્ય આટલું છતાંય દૂરવ કેવું !

આ કોણ જે ચમકતી અસિ તેજની લઈ
ઝીણી ફૂફલ સમી આડ કાસાર્પમાંહી
ઓગાળનું : ઉર ભરી મુખ જોડે તારું-
વેષાંતરે ક્રીડન નાહરી સંગ તારું !

એક પારિવારિક પ્રશ્ન

□ કેદારનાથ સિંઘ

□ રીટા ચાલ

નાનકડા આંચણમાં
માએ વાણા છે
તુળસીના બે છોડ

પિતાએ વાળું છે
વડનું થટાદર વૃક્ષ

હું માડું તાનું મુલાબ
ક્યાં સેપું ?

મુઠ્ઠીમાં પ્રશ્ન લઈને
દોડું છું - વન-વન
પર્વત-પર્વત
રેની-રેની...
બેકાર

સંપૂર્ણ શૂન્ય □ નીકાનોર પારા □ મેઘનાદ હ. ભટ્ટ

(૧)

મૃત્યુ સાચા હાસ્યરસનો ય મલાળે જાળવી શકતું નથી
 સર્વપ્રથમ હસવાનું શીખનાર મૃત્યુ જ હતું
 તોય
 બધાં જ ટીખજો, મજાકો મૃત્યુ પાસે નકામા પુરવાર થાય છે
 ઘૂંટણિયે પડીને
 મૃત્યુની સન્મુખ ઉત્સાહથી હાસ્યોલ્લાસ કરતા
 એરિસ્ટોક્રેઈનની જ વાત કરોને
 -જો મારા હાથમાં હોત તો
 હું એ અમૂલ્ય છવનો જાન બચાવી લેત-
 પણ, મૃત્યુ જે ટોમનો મલાળે જાળવતું નથી
 તે ડીક, હેરી કે ફ્લાયુ-ઢીકણાનો મલાળે કેમ જાળવી શકે ?

(૨)

હજી તો હું “જ્યારે” શબ્દ લખું
 અને વર્તમાનપત્રોમાં પાબ્લો દી રોખા^૧ની આત્મકથનાના સમાચાર
 ચમકે
 ત્યારે હું તમને કારલોઝ ડીઆઝ લોયલાના
 -એના માનેલા ભાઈએ ૧૦૬ વાલ્વડોલીડમાં
 સ્મિથ ઍન્ડ પેસનની ૦.૪૪ રેઈન્જની બંદૂકથી કરેલા-
 નિર્મમ ખૂનના ખબર પણ આપી શકું છું
 હું “જ્યારે” શબ્દ લખું ત્યારે
 -બધું ભવ્ય અને શબ્દાડબરી લાગે તોય ! -
 અત્યંત કુદ્દ થઈને આ હું કહું છું
 કે
 આમ જ પૃથ્વીની સૌ ગૌરવાન્વિતતા
 -કશી પણ દયામાયા વિના

ગૌરવ વિના

દુનિયાદારી વિના
એકાદી સોડેલી મટન સેડવિચ વિના-
ખગાસ થઈ જાય છે.

(૩)

હકીકતમાં આપણે ઇશ્વર છીએ
છતાં નર્મ મૂપકની જેમ આપણે વર્તીએ છીએ.
થોડી જો પાંખો પસારીએ તો
આપણે માણસ જેવા દેખાઈએ
પણ આપણે તો
- ડ્રોગ્યુએટ'ની જેમ- ચાર પગે ચાલવું રમે છે
કદાચ
આપણી પાસે કોઈ વિકલ્પ પણ નથી
આપણે શાર્ફના પેટે જન્મેલ શાર્ફ છીએ
છતાં, તફા સામાન્ય બિલાડીની જેમ વર્તીએ છીએ

‘સંપૂર્ણ શૂન્ય’ કામની જાણીય :-

- (૧) પાખો દી શેખાન પિઠીનો એક કવિ; નવો એવિઝ કવિનાનો વિચાર
- (૨) કીશનભાઈ ભોપલાન પાખો દી શેખાનું સાચું નામ
- (૩) ડ્રોગ્યુએટન પિઠીનો એક સમાજવાદી લેખક; પાણનો વિચ નથી.

અંધારિયાનો ચંદ્ર

□ કેદારનાથ સિંહ □ રીટા શાહ

જેમ જેલમાં ક્ષમાસ
ચંદ્ર એની જેમ
એક વૃક્ષની નજ નાળી પર ચૂલનો
અને આપણે
એટલે કે પૃથ્વીના બધા જ કેદીઓ ખુદ
કે ચાલે કંઈક તો છે
જેમાં આપણે જોઈ શકીએ છીએ
એકબીજાનો ચહેરો !

- (૧) માણસ કવિતા સમજે,
તો એને મુશ્કેલીઓ પડશે
- (૨) માણસ કવિતા સાથે જીવશે
તો એ એકલવાયો મરશે.
- (૩) માણસ બે કાવ્યો સાથે જીવશે,
તો એકને એ બેવફા થશે.
- (૪) માણસ કાવ્ય ધારણ કરશે,
તો એને એક સંતાન ઓછું થશે.
- (૫) માણસ બે કાવ્યો ધારણ કરશે,
તો એને બે સંતાન ઓછાં થશે.
- (૬) લખતો હોય ત્યારે માણસ માથે મુગટ પહેરશે,
તો પછી એને શોધી કઢાશે.
- (૭) લખતો હોય ત્યારે માણસ માથે મુગટ પહેરે,
તો એ પોતા સિવાય કોઈને છેતરશે નહીં.
- (૮) માણસ કવિતા પર ગુસ્સે થશે,
તો પુરુષો એને પિઝ્કારશે.
- (૯) માણસ કવિતા પર ગુસ્સે થવાનું ચાલુ રાખશે,
તો સ્ત્રીઓ એને પિઝ્કારશે.
- (૧૦) માણસ જાહેરમાં કવિતાનો વિશ્વાસઘાત કરશે,
તો એના જોડા પેશાબથી ભરાઈ જશે.
- (૧૧) સત્તા માટે માણસ કવિતા છોડી દેશે,
તો એને ઘણી સત્તા મળશે.
- (૧૨) માણસ પોતાની કવિતાની ડંફાસ મારશે,
તો મૂરખાઓ એને ચાલશે.
- (૧૩) માણસ પોતાનાં કાવ્યોની ડંફાસ મારે અને મૂરખાઓને ચાલે,
તો પછી એ લખશે નહીં.
- (૧૪) કાવ્યોને કારણ માણસ ધ્યાન ખેંચવાની ઝંખના રાખે,
તો એ ચાંદનીમાં બેવકૂફ થશે.
- (૧૫) માણસ કવિતા લખે અને સાથીની કવિતાની પ્રશંસા કરે,
કવિતા

- તો એને કૃપાળી રખાત મળશે.
- (૧૬) માણસ કવિતા લખે અને સાચીની કવિતાની વ્યુપડતી પ્રાંસા કરે,
તો એની રખાત ભાગી જશે.
- (૧૭) માણસ બીજાની કવિતા પર હકદારો કરે
તો એના હૃદયનું કદ બેવડું થશે.
- (૧૮) માણસ પોતાનાં કાવ્યોને નગ્ન જવા દે,
તો એને મૃત્યુનો ભય પીડશે
- (૧૯) માણસને મૃત્યુનો ભય લાગે,
તો એનાં કાવ્યો એને બચાવશે.
- (૨૦) માણસને મૃત્યુનો ભય ન લાગે,
તો એનાં કાવ્યો એને બચાવે કે ન બચાવે,
- (૨૧) માણસ જો કાવ્ય પુરું કરે તો,
તો એ પોતાની વાસનાની ખાલી જાગૃતિમાં ત્રાહશે.
અને પોણો કાગળ એને ચૂમશે.

ગઝલ □ પંક્તિ મકવાલા

લીલાશની લિપિમાં તને યાદ લખું છું;
તારા અભાવનો અહીં વરસાદ, લખું છું;

પીળા પડી ગયાં છે પ્રતીક્ષાનાં પાંદડાં;
વરસે છતાંય આંખથી વિષાદ, લખું છું.

બીંતો રડી રહી છે તો તારું શું થશે ?
એકાંત સાથેનો મારો સંવાદ, લખું છું.

પીળા છે કેટલાય કે તારા વિરહના જામ;
શબ્દો નથી સૂઝ્યા તો લે ઉન્માદ, લખું છું.

બિનવારસી મળ્યું હશે મારા સ્વપનનું યજ્ઞ;
તારી ગવાહી માન્યિ ફરિયાદ, લખું છું.

કવિતા

શબદ હરિનું નામ

□ ભગવતીકુમાર શર્મા

શબદમાં શબદ હરિનું નામ,
બીજાં સૌ કાનોમાતરનાં હીકરાં જેવાં કામ...

બે અક્ષરમાં ભરી દીધું બ્રહ્માંડ,

અન્ય વૃથા બારાબડીના સૌ કાંડ.

હસ્ત દીર્ઘના ફોગટ સર્વે ભેદ,

બે અક્ષરમાં વસે ઉપનિષદ - વેદ.

અંધર પર સરે હરિનું નામ,

સાગમટાં ઊતરી આવે ત્યાં હજાર જોકુળ ગામ...

બેથી ત્રીજા અક્ષર સાથે વેર,

બે અક્ષર શું નાતો જગજાહેર.

સૂર્યચંદ્રને અવર નહીં જંજળ,

બે ગોળાથી પ્રથમી અકઝમાળ

હૃદયમાં પમરે હરિનું નામ,

પોથીમાંના પથરા કેરું નહીં પછી કંઈ કામ...

શબદમાં શબદ હરિનું નામ...

□ મૌલિક મહેતા

લેવું હોય તો લઈ લિયો ને આપવું હોય તો આપો

કાં તો મને ઉઘાપો ને કાં તો મને સ્થાપો.

અરધીપટ્ટી વાનમાં મારા

મનને શાતા નથી

ચૂંચળાથેલા ગળે અમે

ગીતને ગાતા નથી.

કાં તો મારો બાગ ઉછેરો કાં તો વનને કાપો

લેવું હોય તો લઈ લિયો ને આપવું હોય તો આપો

ધસરકાનો થાક છે મને

કટકા કરી નાખો

શબરીનાં આ બોર નથી

કે હોઠ અડાડી ચાખો.

રૂબવા આપો દરિયો : અથવા તસ્વાને તરાપો

કાં તો મને ઉઘાપો ને કાં તો મને સ્થાપો.

સાણાણ □ હરિહર જોશી

ટાઢી સન્યું ને લાંબા દેન રે સાણાણ,
ભોર ભજવાં ભજાતાં ઠરતા કોડિયે
અમને અધવચ આંતરિયા આડા ઉંઘરે !

આંસુ રંગ્યા છે અજરખ ઓરડા સાણાણ,
પ્રગટયા ઉછીના અંજવાસ જલતા કોડિયે

ક્યાંક ભમરા ગુંજે ને મહેકે મોગચ સાણાણ, અમને.
એવા લેધુંનાં મોજાં તરતાં કોડિયે

સૂની ચેરી ને સૂની મેડિયું સાણાણ, અમને.
સૂના માઝમ પડછાયા બજતા કોડિયે

ફોર્થો ફાગસિયો એવો ફાંટયમાં સાણાણ, અમને.
કમખે કોળ્યાં કેસૂડાં ખરતા કોડિયે

અમને

□ જન કાવિલસિક □ અશોક શાહ

હોડી

ચીતરવા માટે

તમારે

જળ ચીતરવાની

જરૂર નથી

સ્મિત

ચીતરવા માટે

તમારે

ચહેરો ચીતરવાની

જરૂર નથી

વસંત

ચીતરવા મા

તમારે

હ ચીતરવાની

જરૂર નથી.

અને તમે કહી શકો

તમારે

રજકણનો ભાર વહેવો પડે છે

સૂરિટનો અમાપ

ભારવિહીનતામાંથી

આ ભીડ ભરેલા શહેરમાં

□ સુમતિ અધ્યર

□ નિરંજના સદ્ગાવાલા

આ ભીડ ભરેલા શહેરમાં
મારું નામ ખોવાઈ ગયું છે
એક ઓળખાણ માત્ર રહી છે
જે અલગ કરે છે
માણસને જનવરથી
મન કેટલું ઈચ્છે છે
કે કોઈ મને બોલાવે
'કમબખ્ત, તું અહીં છે'
અને આ એક ગાળ પછી
આપણે હસતા રહીએ.
યાદ કરતા રહીએ
ગામના તળાવ અને આંબાવાડિયાને
છાણથી લીધેલ ઝૂંપડી અને
ધૂળથી ખરડાયેલ કપડાં અને ચહેરાવાળી સાહેલીનો સાથ.
કાશ, આ સંભ્રાંત સમાજની
શ્વાસ ઝૂંપતી ભીડમાં
એક વાર ખડખડાટ હસીને
થાક તો ઉતારી શકું !

□ સુરેશ દલાલ

તમારી હામાં હંમેશાં હું હા મેળવતો રહ્યો,
પૂર્ણ ભક્તિથી, પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી-
તોયે પ્રભુ ! આ ચાલબાહી...
આ કામ જો તું કરશે
તો પછી દોસ્તો શું કરશે ?

સંયતનથી માંડીને શબ્દદેહે અવનર્યા સુખીની પ્રક્રિયા કવિચિત્તમાં રાચેતન અચેતન રૂપે ચાલતી લાગે છે. કૃતિના ઘડતરમાં કવિની બુદ્ધિનો કોઈ ફાળો જ નથી હોતો એમ પણ ન કહી શકાય. એમ બને કે, જેમ આપણે પ્રાચીનપૂર્વક શીખેલી શારીરિક ક્રિયાઓ લાંબા અભ્યાસને ચીપે અનાયાસે અને અર્થજનકરૂપણે કરીએ છીએ, તેમ સર્જનપ્રક્રિયા દરમિયાન બુદ્ધિનો વ્યાપાર પણ દેખીતા પ્રવાસ વચ્ચે અભ્યાસજળે સુચિરૂપે કાર્ય કરતો હોય અને તે સામગ્રીના ડાનાદાનમાં અને સંયોજન વચ્ચેના ફાળો આપતો હોય. કોઈ વાર એ વ્યાપાર જનકરૂપણે પણ ચાલતો હોય.

આ આખા વ્યાપાર દરમિયાન કવિચિત્તમાં કોઈ બાવક વિશેષરૂપે નથી હોતો એમ એક રીતે કહી શકાય, પણ કવિનો બાવક-અંશ તો હોય જ છે અને તે કેટલે અંશે સર્જનપ્રક્રિયા પર પોતાનો પ્રભાવ પાડતો હોયો જોઈએ. આપણે જેમને જાગૃત કલાકારો (Conscious Artists) કહીએ છીએ, તેઓ કૃતિ જેમ જેમ રચાતી જાય છે તેમ તેમ તેને માણસ-નાણા પણ જતા હોય છે અને એ રીતે સર્જક અને બાવક બંને રૂપે અલગ અલગ કામચીટી બજાવતા હોય છે.

કૃતિ શબ્દદેહે અવનર્યા પછી તેનું બાવકને અવગમન થાય છે ત્યારે તે કાવ્યપદ્યોને પામે છે. કવિના અંતઃસંચલનથી શરૂ થયેલી પ્રક્રિયા બાવકના આસ્વાદમાં પરિણમે છે ત્યારે તે સફળ થાય છે. અને માટે જ આચાર્ય અબિનવરુણે કવિનાના તત્વને ‘કવિસંકલ્પાખ્યમ્’ કહેવું છે.

- નચીનદાસ પારેખ

અમોઘ્યા □ તારક મહેતા

વાંદરાની માએ ચોરીવાનું ઘર માંડ્યું ને
કૂકડાને લાગ્યો આઘાત
સસલાએ સિંહણની છેડની કરી ને
સિંહને લાગ્યો વજ્રધાત
અમોઘ્યાને આકડાએ ઈર્ષામાં આવીને
ચોરિયાને મારી એક લાત
કૂચલીખોર કામડાએ કાકા કરીને
વગડે વગડે પહોંચાડી એ વાત.
લીમડાની ડાળોને લકવો થયો ને
થયો મધમાખીને નર્ભયાત.
એઈડાની આકૃતમાં સપડાયાં ગીધડાં
તેનો માણસને લેયે સંભાળ

ચાલો,
કાવ્ય લખું.

કોનો સાથ માગું ?
મેં નીરવતાને પૂછ્યું
જવાબમાં
એ મૌન રહી.

મેં
પેનને પૂછ્યું
તો કહે કે
શાહી જ ખલાસ થઈ ગઈ છે.
ને પેન્સિલ ?
ના, એની તો અણી બટકી ગઈ છે.
રખર તો લખતું જ નથી.
જુઓને,
એને તો
લખાયેલી કેટલીય કવિતાઓ
ભૂંસી નાખવી છે.

મને થયું
વિચાર તો હા જ પાડશે.
પૂછું ત્યાં જ
એને તો પાંખો આવી
ને એ ઊડી ગયો.
મને થયું
કક્કા-બારાખડીમાંથી જન્મેલા
મારા શબ્દાર્થને પૂછું
પણ
કવિતા

મનુ

(ભારતીય અંગ્રેજી)

□ મુનમુન જા □ સુ. ૬.

હું મનુ : મેં કાયદો આપ્યો,
કારણ કે મેં જોયું
શું સારું, શું ખરાબ,
તમારા મમ્મી-પપ્પા
માટેનો જવાબ.

આટલા ઘસઘસાટ ઊઘતા
એમને મેં
ક્યારેય નથી જોયા.

કહોને,
કોને પૂછું ?
સામે પડેલો
કોરો કાગળ
ચૂપચાપ પડી રહ્યો.

કવિતાનો છઠ્ઠી □ બીરથ બ્રહ્મભટ્ટ

ખુદ રન્ના દેવ

શબ્દોની કસુવાવડ સમક્ષ
લાચાર બનીને ઊભા છે !
ત્યારે-

કવિતાની છઠ્ઠી લખવાનો
કોઈ અર્થ છે ખરો ?

અહીં નાવબહ્ન રીને વડે છે

દાવાનળ

ને ઊછરે છે ઊપર

જ્યાં જંતુઓને વિકરાળ

પાંખો ડટે છે

ત્યાં

કોને પડી છે શબ્દાંતરનાની ?

શબ્દસુંદરીની નો એસીનેસી !

કોને પડી છે ? 'ક'ની કે 'શ'ની ?

લયની વિલયની ?

તારની કે તાલની ?

આકારની ધબકારની ?

અહીં તો-

સંવેદનાના સ્ત્રીરસાન્તરમાં

ફૂદી પડે છે-

ખાબોચિયાના મેળવસુક્ષી-

મૃત મત્સ્યકન્યાઓ

ને ધોડાવતિને ડુંગરા

મચ્છરો બાંધે ચઢતે છે

ગાયની પીઠ પર પડેલા

ચાંદને કોચવા

કાગડાઓ એકઠા થાય છે.

□ જપા મહેતા

સોદે થઈ ગયો છે

સાથે બંધાયેલા પરે

ઊંધે માથે

૯

૮

૭

૬

ચાચાંચ મરણાં

કથાયેલી પાંખોના

ફેફડાટ

ઉધાડાં મોઢાંની

ઝીણી ચીસો

વજનના કાંટાનું

શું

થશે ?

ને
ગાય
કે
ઈ
ન
ની જેમ-

આખીને આખી
ઊંચકાય
છે

કાગડાઓની ચાંચથી
ત્યારે

ગાયની નગ્ન ભાષા
કોઈનાય કાને પડે છે ખરી ? .

ભલા,
કવિતા તો કેવળ ભૂખી કૂતરીને
ધાવવા વળગેલાં ગધૂડિયાંનો
ઉત્પાત છે-

કોઈ, વંધ્યાની પ્રસવ ઝંખનાને
આંખોમાં આંછુ લેવાથી
કંઈ કવિતા થોડી કળાય ?
કવિતા સમજવા માટે તો-
ડાળી ઉપર પહોં કૂટે એમ
શબ્દોને ધારણ કરતા

આવડવું જોઈએ.

અંધગમની જેમ અર્થોને
ચળતાં શીખવું પડે.

આંખોને લાગ્યો છે ક્યારેય
પાંપણનો ભાર !

ભાઈ, એ તો તમારે તમારાં
પીંજરાં ઘડવાં હોય તો .

કવિતા

જાત છેતરુ

(સિટિય)

□ ગેવિન એવર્ટ □ સુ. ૬.

એલિયટ, પાઉન્ડ, ટેન્સન
એ જ ખંડમાં એ હતો
એથી એ મહાન કવિ છે.

માપ-માપના સળિયાઓની
જરૂર પડે-

માળા બનાવવા નહિ,
એટલે કહું છું

આ

ડામરિયા ખેતરમાં

શબ્દનું વાવેતર

કરવાનું હવે

સહેવા દો....

કવિતાની

છટ્ટી લખવાનો

કોઈ અર્થ છે

ખરો ?

Mohandas Gandhi Awakened by Flashlights near the Sea 1930

□ John Allman

Twin beams, fingers stabbing
at his face, two British officers asking
if he is himself, awakening now in the open air, women
gathering by the reed cottage, his few teeth suspended
like shards of pottery,
the mango grove here
at Dandi the last barrier and night forest, a rising
coolness, words half-spoken, dying in the throat. Last month
he waded into the sea,
his dhoti lifted
dry, homespun khadi gleaming white as the limestone buildings
of Porbandar, where he learned to walk, to read Gujarati words
drawn with a stick
on the floor of the dust school
He's been waiting for this : having bent to sand, sifted through salt
left by the tide, breaking foreign laws against collecting blood's
need. Is there no profit in the sun ?
His People pour the sea into shallow pans.

He asks to wash his face
and brush his teeth The officers
look at their watches. "Hurry, please " Will he lead
the march against the Dharasana Salt Works ? Someone else
rises, another,
another "Please hurry up"
He asks Pundit Khara to sing the Vaishnava hymn, the song of Rama
On the ground, legs folded, Khara plucks the single string, every
Indian chanting
The officers keep fidgeting
as Khara sings of the ideal husband, the ideal wife, narayn
the Redeemer Who across the dark waters, in the streets of Durban,
the Transvaal, or London,
would weave
his body into such a trance ? In the hills of Natal, on that other
continent' he'd given up stormy plungings of the groud, embracing
brahmacharya, where Zulus pulled
turbaned merchants in rickshaws.

The followers, the resisters, bow
to touch his feet. He has no message for
Kasturba "Tell her she is a brave girl." Have they not
known each other since children in mazarage ? She's been to Yeravda
Jail, in Poona,
bent to ahimsa, the nonviolence
of love. He will again refuse to eat, Churchill raging,
the mills closing in Lancashire, Indians spinning their own cotton,
wearing Khaddar, as they give up
alcohol and dirt, sell tiny bags of salt.

crowd the prisons. No. General Dyer now, in Amritsar, blocking exits, shooting them down. He remembers Johannesburg, when he washed the bodies of plague-infected men. The righteous do not ward off blows. Will he come this way? They've brought three lorries of police. No one speaks, as he waves his hand toward the shore, and nods, forbids all weeping.

□ મૌલિક મહેતા

મઈ કાલનો શાક ને આવતી કાલનો પાક,
આ બંનેની વચ્ચે ક્યારે મળશે મને વળાંક.

આ કાલને જો છવી લઈ,
તો ખરી અંધારે પડે;
ક્યારેક મારો અલમ,
દીવાલ થઈને નડે;
એક સાંધું ત્યાં તેર તૂટે છે બખિયા માર્યા લાખ,
સ્વાવનો કે નિયતિનો : હું કોનો કાઢું વાંક ?

આસપાસ તો ધુમ્મસ ધુમ્મસ,
સૂરજ ઊગે તો ઈક;
તહીં તો અંધારાની સાથે,
બાંધી લઈશું પ્રીત;
બળીબળીને અને થઈશું ઝિની ઝિની રાખ,
અને પછી પક્ષીની માફક ઝિજશે અમને પાંખ.

નવજીવન □ નંદકુમાર પાઠક

હે કલ્યાણી ! જીવનસરના પંકમાં તું ધડ્યો'તો,
મારા માટે દશ દિશ હતી શૂન્ય અંધારધેરી;
થાકી અને સ્થિતિ થઈને આસ છોડી ઢળ્યો'તો,
જાણ્યું'તું કે વિકલ્પ ગઈ આ જિન્દગી પે અનેરી.

હોનાં આભે ઝલઝલ થતાં નોરણો તારવાનાં,
કે હૈયામાં ક્ષણભર થઈ દિવ્ય ધારું ઉમંગ;
ના કો તીર તરવર ઝૂક્યાં ગાઢ છાયા વખીરાં,
નાચની ના અનિચલડરી, શાંત પારિતરંગ.

હોતી શક્ત, નહિ નયનમાં તેજ, પ્રાણે ન જોમ,
મોંઘા મોંઘા મનુજઉરના વૈભવો માદ આવે;
વ્યાપી અને જીવનભરની વેદના સેમ સેમ,
તે મૃત્યુની નિમિરલહરી ચેતના જ્યાં ધ્રુગાવે-

-ત્યાં તું આવી, કાણ તટ સમી, પાપ તારા ઝુલાવી,
જગ્યાં વારિ લલિત લહરે, ધન્ય થૈ જિન્દગાની.

Safe Conduct

□ Derek Walcott

Rake was whirled into heaven.
After that, Pasternak.
One smokes with the seraphim,
the other has come back

to plod past frozen ponds
with their harp-wide willows,
his grey forelock a Stallion's
his herat like Akhmatova's,

like a grey horse in winter
that, through thick whirling snow,
as this white page goes whiter,
whinnies, and is here.

હાઈકુ □ હરિહર જોશી
ચંદ્ર સન્મુખ
નુવસી ક્યારો: સન
કુંવારી કન્યા.

મુમૂર્ષા □ દેવેન્દ્ર દવે

હર્યુભર્યુ ઘાસ હોય

મુલ્લું આકાશ હોય

આછો અજવાસ હોય

પછી ભલે છૂટતા આ છવતરના શ્વાસ હોય...

હોય નહીં નસોં ને નીડલનાં ઝૂમખાં,

આમનેમ વળગીને અંગેઅંગ ચૂભનાં

સ્વાર્થ અને સગપણનાં હોય નહીં ડૂમનાં

હોય તો બસ હોય એક-

લીલેરા વાંસ હોય

અમનીલી ફાંસ હોય

અકળની ઝાંસ હોય.... હર્યુભર્યુ.

અડીખમ ઊભેલા ગઢની ના સંગ હોય,

આધેરા ગામના ફૂકડાની બાંગ હોય,

હોય ભલે પવનોની સૂસવની સાંગ હોય

નીંઝી પેહેરા ટુકડાના પ્રાસ હોય

મેત્રોના ત્રાસ નહોય

બસ, આટલી જ આશ હોય... હર્યુભર્યુ.

□ આશિષ જોશી

એક વાર

હવામાં નિરાડ પડે છે

ત્યારે

પાંખીની પાંખ ફપાઈ જાય છે.

ફૂલો થઈ જાય છે ચોદિયાળ

માછલીઓ પરાણે તરે છે

કાવના

સમુદ્ર પોતામાં ડૂબી જાય છે

આકાશ આંખ મીંચી કે છે

અને બારીઓ

પોતાની કચ્છરથી જ

આંખ લૂછે છે

એક વાર

હવામાં નિરાડ પડે છે

ત્યારે.

વિસંવાદ કે સંવાદ □ સવાદિયો

એક ઓર

ઊકરડા વાંધ્યા થોકથોક

બીજી ઓર

મિજબાની માણવાનો

કાગરોળ મચવા

કરે ઊડાડાડ કાચબોક

ત્રીજી ઓર

ઉસ્તાદને નટખટ વિધાતાએ

મિછાવેથી મેથી જટાગળ -

સાંધી દેનો બંનેનો એ મેળ અને નાચ.

★

એક ઓર

રસઝર કૂથથી ને ઝેરખાર

અફવા, ગજારા, ડિંગ કરે પાચડવિન

બીજી ઓર

છટભ - ચમકારા કરે

ભુખાળવા વાચકોની થીંધ

ત્રીજી ઓર

અંધેરીનો નંત્રી રાજ્ય

મોંએ માગ્યો રસથાળ

તીખો નૈમ, સીચો છંમ

પીરસી દે પેનતાપત્તીસ.

સ્વામી ધો ભારે રૂડો રૂપાળો સંવાદ !

આંધળા કકળે તોયે :

‘વ્યાખ્યો ચારે કોર વિસંવાદ.’

દેવાદારની ઉકિત □ સુરેશ દલાલ

દિવસ આખો દેવાદાર ને રાતનું ચડે વ્યાજ -
સ્વાસ સમેટું તો પણ મારી ક્યાંથી રહે લાજ ?
કામ તો ક્યારનો ક્યાં કરું

પણ નસીબની નહીં યારી
સફળતાની પડખે સદા

અહીં તો કેવળ સંભળાતો રહે મૂંઝિયાનો જ અવાજ -
દિવસ આખો દેવાદાર ને રાતનું ચડે વ્યાજ
કુંડળી વળી ગૂંચળું અને

ભૂલની પરંપરા
ઓઢવા માટે આભ રંધું

ચકલીને તો ચૂંથ્યા કરે કોઈ અનૂની બાજ
દિવસ આખો દેવાદાર ને રાતનું ચડે વ્યાજ -
ને પોઢવા માટે ધરા -

અઢળક હેતે ઢળિયા
□ ભગવતીકુમાર ચર્મા

અઢળક હેતે ઢળિયા
હરિ, તમે અઢળક હેતે ઢળિયા
ભાગ્ય અમારાં બળિયાં
હરિ, બહુ ભાગ્ય અમારાં બળિયાં...
પહેલ, પ્રથમ તો અમને મળિયો આ મનખા અવતાર,
બીજી બલિહારી તે રુદિયે શામળિયો સાકાર,
નામ રટણનાં પણે પણે નુલસી - લીલાં ફળિયાં...
અઢળક હેતે ઢળિયા...

હરિનામનો મળ્યો છાંપડો, જનમ ગયો નહિ એળે,
ગ્રહી આંગળી હરિની, ભૂલા પડ્યા નહિ ભવ મેળે
હરિ વિષ્ણુ તો શું મિરાત બીજી ? -

આંખ ને અળઅળિયાં...
અઢળક હેતે ઢળિયાં...

2 NOV 1993

કવિતા - ભાષાનાં કૌશલ્ય

નંદી : સુરેશ દલાલ

સંગોડા એક : ૧૫૩

વર્ષ : ૨૬, એક : ૩, ફેબ્રુઆરી ૧૯૯૩

મુખપૃષ્ઠ સંસ્કૃત : કિનેશ દલાલ

કવિતા

અયોક શાલ	૨૪, ૨૬, ૩૬	ચિત્તી માડનાંવડ	૨૬	મુનમુન આ	૨૬, ૩૬
શાશિપ બેલી	૪૫	નંદુમાર માડક	૪૪	મધનાં બટ	૩૧
કમ્પ બાષામી	૬	નિનુ મનુષ્યદાર	૪	મોંચિત મોંચ	૩૫, ૬૧
કિશોર શાલ	૪, ૧૭	સિંચના સટ્ટાવા	૩૭	રમેશ પુલેડિન	૨૧
કેદારનાથ સિંહ	૨, ૨૩, ૨૬	નીકમોર પાલ	૩૧	અર્ધસિંહ શાલ	૨૬
	૩૦, ૩૨	મનોર	૬	ચીટા શાલ	૨, ૨૩
મેનિન બેરટ	૪૧	ચન્દ્ર નાથક	૩૬		૩૦, ૩૨
ચંદ્રકાન્ત શાલ	૧૭	ફેક્ટર મકાણા	૩૪	સપ્તારિએ	૪૬
જનપ્રીત વિરેલી	૩, ૨૩, ૩૦	અસુપ'જનપનસી	૪૮	સુમનિ અન્ન	૩૩
જામા મહેન્દ્ર	૧૬, ૪૦	ઈશિયા કાનહરી	૧૮		
જાન કાવિયસિક	૨૬, ૩૧	અકુસેશ દેશર્ક	૧૮	મુશિચ પટેલ	૨૨
જાલોન આશ્વન	૪૨	મોલેશ્વન ડાયમોન્ટરી	૨૦	સુરેશ દલાલ	૭, ૬, ૧૧
જાલોન કુમ્પ	૬	ભાવનૈકુમાર શર્મા	૩૫, ૪૭		૧૨, ૧૩, ૧૧, ૨૦
ડેક વોલોટ	૪૪	ભાવોરમ પ્રજ્ઞપદ	૪૦		૨૪, ૨૬, ૩૩, ૩૭
નારક મહેન્દ્ર	૩૮	ભારતી દીશન	૨૮		૩૬, ૪૧, ૪૭
નુકાસમ	૧૬	મકેશ દેવે	૩	શ્રી અર્ચિત	૧૨
ફેરેન્ડ દેવે	૨, ૪૫	મનોહર વિરેલી	૮	ઈર્ષ્ય મેંદાસ	૧
નવીનદાસ પટેલ	૩૮	માર્ક ફ્રેન્ડ	૨૫, ૩૩	હરિદાસ બેલી	૩૬, ૪૪

ખાસ સૂચના: ૧૧૧ પછી કાલે એક વખત બીજે કાળે છાપાવેલું એપ તે ફરીથી મોકલવું નહીં.
સામગ્રી કાલે જ મોકલવું. પ્રસિદ્ધ થતા લેખોના સહિતિયાઓની જવાબદારી લેખકની છે.

સૂચના: વસંતમાં ૧૦ એપ્રિલ દર બે સપ્તાહો, બીજાથી ત્રીજા સપ્તાહ વચ્ચે છે.

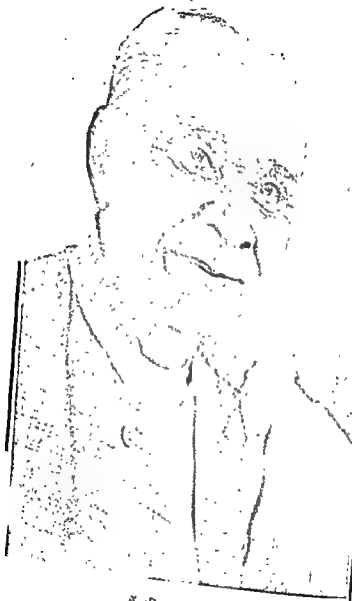
ફૂનિ ગરી કેટલી નાની એપ તોપણ મોટાકાં, ઈન્ડિયન લેટર કે નાની સમાજીઓ પર ન વખતો ફરસેપ કાળે પર મોટા અહરે અને એક કાળે પર એક જ ફૂનિ વખતો વિનંતો છે. ફૂનિ વિશે જાણ તથા અસલીફિ પાછી મેળવવા ટિકિટ વાંચકોને ને પૂરું સરકારી વખતો કવર બીજીને જાણી છે. નાલ ન મળ્યા એંગેનો પત્રવચ્ચાર સહુલેક્ષન વિભાગ સાથે કરવો. કવિવિવેચક વિભાગે સિદ્ધાંત કે પરસ્પરમાં વિરંચ વધ એંગેનો પત્રવચ્ચાર મેંકાઈટસ વિભાગ સાથે કરવો.

લખાવખ: દેશમાં ૬૦ રૂપિયા, પરદેશમાં સીમેલ રૂ. ૧૫૦/-, ઓસ્ટ્રેલિયા રૂ. ૨૫૦/-.
સા સંકલના ૧૨ રૂપિયા.

મહારાષ્ટ્રનું લખાવખ "SAURASHTRA TRUST" ના નામથી સીઓઈ/ક્રકટ મોકલવા વિનંતી.

પત્રવચ્ચારનું સરનામું: જનજીવિ જવન, ૧-જનજીવિ માર્ગ, ક્રેટ, પોસ્ટ બોક્સ નં. ૬૨, મુંબઈ-૧.

સીસ્ટર ટ્રસ્ટ વર્તી નુકલ અને પદ્મક ધીરુભાઈ દેસાઈ, જનજીવિ મુદ્રણાલય, મુંબઈ-૧.

डॉ. परिवन्धर व्यासजी

કાલ □ જગદીશ વ્યાસ

સૂરજ તો ઊગવાનો કાલ છતાં આજ એની આગાહી કરવી મુશ્કેલ છે
ઓચિતી આડ પર વીજળી પડે ને રહે ઠૂંઠું ત્યાં એવો આ ખેલ છે

કોને છે જાણ અહીં કાલ હશે ટેકરો કે ફૂવો કે સાવ ખાલી ખાડો
આપણી ને કાલની વચાળ એક ભારેખમ કાળોધબ પરદો છે આડો
આજ અહીં આડવું ને આડવાને હરખાતી હરખાતી વીંટાતી વેલ છે

અધવચ્ચે બનનારી ઘટનાને ધારો કે ચકલી જાણી લે શરૂઆતમાં
પૂંઠાની જેમ તૂટે પાંખ એની ખૂલે તો ખૂલ્યા ભેગી જ વલોપાતમાં
હમણાં તો નીડ ભણી તરણું લઈ ઊડે છે ચકલી તો કેવી ગાફેલ છે!

ફળિયામાં રોપેલા નાનકડા છોડ બધા સીંચીસીંચીને ઉગાડશે?
અથવા તો હેલ અને પાણિયાં તૂટે એમ પાણિયારા માથે પછાડશે ?
શું ફેણું કાલ એક ગાંડીના માથા પર મૂકેલી સોનાની હેલ છે!

તું હિ કેન્દ્રમહી □ રાજેન્દ્ર શાહ

પાપાવરી શ્વેત હસ-વર્ણ તારી સુણનિ પ્રશન્તિ
હોડેહોડે મર્મ

એક આભાનો ઉદય,

અજાણ્યો સંસ્પર્શ - શર્મ,

તદર્થ ઉદ્દીપ્ત અનુરક્તિ.

ને તારે પન્થ હું સમુદ્ધાસે ધરું છું ચરણ :

જાણું નહીં કેટલે તું દૂર :

પાવકની જ્યોત શો પ્રભુ,

ચાલ મારી મિલન - આનુર :

તુષ્ટિ ક્યારે પામશે આ સકલ

મળે ત્હેને પ્રાણ ત્રિભેટના પંચ ભેદે હું અધીર.

પ્રત્યેકનું જુદું રે સૂચન !

વિકમિત ગભરુ હૃદય,

દ્વિધામહી અટવાય મન :

ઉપડે ન પાપ, અમૂઝણ હા રબીર !

નહિ અતિ-રોષ, ભલે ભૂલભુલામણીમાં ભ્રમણ :

પદેપદે ગાઉ તપ જ્ઞાન -

અગ્રોચરનોય પરિચય -

અચન ને સુણે ધરી ધ્યાન :

તું હિ કેન્દ્રમહી, ચઢ્યું છે પરિક્રમણ.

કુઠાકોરછ નથી થાંતું □ દાદુદાન ગઢવી 'દાદ'

ટોચોમાં ટાંચણું લઈ, ભાઈ ઘડવૈયા મારે
ઠાકોરછ નથી થાંતું,
ધડ ધીંગાણે જેનાં માથાં મસાણે એના
પાળિયા થઈને પૂજાંતું - ઘડવૈયા.

હોમ હવન કે જગન જાપથી,
મારે નથી પધરાંતું,
બેટેડે બાપનાં મોઢાં ન ભાળ્યાં એના
કુમળા હાથે ખોડાંતું - ઘડવૈયા.

પીળાં પીતાંબર કે જરકશી જામા મારે
વાધામાં નથી વીંટળાંતું,
કાઢયા'તા રંગ જેણે અબા ધીંગાણે - એવા
સિંદૂરે ચોપડાઈ જાંતું - ઘડવૈયા.

ગોમતીછ કે ગોલ્યાં જમનાનાં નથી મારે
નીર ગંગાછમાં નાંતું,

નમતી સાંજે નમણી વિજેગણના
ટીંપા આંસુડાએ નાંતું - ઘડવૈયા.

બીડયા મંદિરિયામાં બેસતું નથી વીરા
મારે મેદાનમાં જાંતું,
શૂર શહીદોની સંગાથમાં મારે,
ખાંભી થઈને ખોડાંતું - ઘડવૈયા.

કપટી જગતના કૂડા કૂડા રાગથી
ફોગટ નથી રે કુલાંતું,
મુડદાં બોલે એવા સિંધૂડા રાગમાં
ધૂરો પૂરો સંરજાંતું - ઘડવૈયા.

મોહ ઉપજાવે એવી મૂર્તિયંમાં મારે
ચિતારા નથી ચીતરાંતું,
રંગ કસુંબીના ઘૂંટયા રદામાં એને
'દાદ' અંતું, શું રંગાંતું' - ઘડવૈયા.
(‘દેશવાં’માંથી)

નાની વહુની એક સાંજ □ જગદીય વાસ

સાસુજી બેઠાં છે બારણે
હાથરુંડું સાંભળતા દેવના દર્શિલને હજવેથી ઝૂલવે છે પારણે

આશમતા સૂરજના અજવાળે જેઠ માસ આવ્યા છે અમલું ખોખરતા
પાણીનો કળશ દઈ જેઠાણી ગોખ પાસે બેઠા છે આરતી ઉતારનાં
અધખૂંટી અધમીંચી આંખોએ સસરાજી ખાટે ઝૂલે છે સંભારણે

પોતાના વીરાને આવતો બાળીને મને નણદી પૂછે છે નોફાનમાં
ચૂલેથી ફૂલેથી રોટલી ઉતારનાં હું કહું છું ધીમેથી એના કાનમાં -
હું શું જાણું કે મારા પરણ્યોજી રોજ ઘેર લેવા આવે છે કયા કારણે?

હરિવરને કાગળ □ ભગવતીકુમાર ચર્મા

હરિવરને કાગળ લખીએ રે

લઈને જમુનાજળ લખીએ રે...

જન લખવાનું કે કરવી છે થોડી - ઝાઝી રત
લાલા સાથે વઢવાનો મે લેવો લીલો ઘાત
અમે તમારું ચરણકમળને પખાણરા આનુ
હવે નેણમાં વરસો થઈ ચોમાસું મોંઝુકું

કંઈ બીની ઝળહળ લખીએ રે...

હરિવરને કાગળ લખીએ રે...

શ્વાસમાં વરસે નામ રટણનાં કેમ ન પારિજાત
ઝટ બોલો હરિ, ક્યારે થામું રોમ રોમ રંગિયાત
કાં ગુફિયામાં ફરતી મેલો ટપટપ તુલસીમાળ
કાં આવીને શ્વાસ સમેટો મારા અંતરિયાળ

શું હાવાં આવળ લખીએ રે?

હરિવરને કાગળ લખીએ રે...

૧ ઘડુલી □ સુન્દરમ્

॥ મન ઘડુલી

ચલી સમુદર તરવા,

લી મલપતી,

નીર બધાં સમદરનાં નાના નિજ પેટાળે ભરવા.

આ મનુ ઘડુલી ૦

કોણ કુંભારે ઘડી,

ચડી એ કોની કટિ પર આવી,

કઈ ઘડી અળગી કરી એને નીર વિશે સરકાવી,

વાત ન કશી વિચારી -

બસ, ચલી પડી મતવારી.

આ મન ઘડુલી ૦

‘હું ઘટ’, ‘હું ઘટ’ પલ પલ વદતી,

મત રહી નિજ ઘાટે,

પવન પવનની રમણભ્રમણમાં

જઈ ચડી રધવાટે,

કોઈ ન હાથ સહાવા,

કોઈ ન કથે બચાવા.

આ મન ઘડુલી ૦

આવે કોઈ કદી મહિયારી,

રુમઝુમ, કામણગારી,

આ રજાગતી રખડુને એ

નિજ કરમાં લે ધારી;

કરથી કટિ પર,

કટિથી શિર પર

લઈ ફૂંઢે વનમાળી.

આ મન ઘડુલી ૦

(-૩-કંઠા'માંથી)

હરિ, સુપણે મન આવો! □ ભગવતીકુમાર શર્મા

હરિ, સુપણે મન આવો!
મોઢામોઢ મળો તો મળવું,
મિથ્યા મુજબજામાંથી પલળવું,
આ બદરીથી ને બદરી ઘન
ચાનકનો ચકરાવો.... હરિ.

પરોઢનું પણ સુપણું, એનો કબ તક હો વિશ્વાસ ?
મોહક હોય ભલે, ફોવટ છે ચીતરેલો મધુમાસ.
મુંને બજકી ખાટ બતાવો....
હરિ, સુપણે મન આવો!...

સુપણામાં સો ભવનું સુખ ને સમુખની એક જણ,
નવધખ તારા ભલે વનમાં, ચંદ્રનું એક કિરણ.
કાં આવો, કાં નેડાવો!
હરિ, સુપણે મન આવો!

દરિયો તો □ જગદીશ વ્યાસ

પાણીના ઘટવાની ચિંતા ને ચિંતામાં દરિયો તો ઠામુકો ઘટી ગયો

દરિયાને એમ થતું માતું જળ બુંદબુંદ ઓછું થતું મ હોય ક્યાં
એવું બને તો પછી હોઈ એક દિવસ હું ખોબામાં મારી એવો રાં
એકે ખાબોચિયાનું સ્થે નહીં ઠેકાણું સૌને થઈ બપ પછી ભયોમાં

એવી જાઈ એક દરિયામાં પેસી ગઈ સાતમું પાનાળ એનું ખોલ
સેવા દીધું ન ક્યાંય દરિયાનું ચિહ્ન એણે સાફ કર્યા બુંદ બધાં ને
ને કાઠે છલકાતા દરિયાને ઠેકાણે દરિયાની જગેડો જ ખાડો થે

ક્રિસ્ચિયર □ ઉમાચંકર જોશી

‘પ્રભુ, તારે પૃથ્વી જોઈએ, મારે લઘુ રંગમંચ.
નારી લીલાનું રહસ્ય વેશયેલું ઈતિહાસે,
અનંત કાલાવધિમાં હાથ લાગે કે ન-લાગે;
મારે તો થોડાંક વર્ષ, તેમાં વ્યક્તમધ્ય બધું
પામી જઈ, બે-અઢીક ઘડીમાં આ રંગભૂમિ
પરે સૌ લીલારહસ્ય રમતું કરી જવું.’ -એ
પ્રતિજ્ઞાથી અવતર્યા નાટ્યકવિ પૃથ્વીપટે.

બ્રહ્માંડને ઉલેચવું લઘુ રંગભૂમિ પરે :
નિસર્ગની રંગછટા નમણી, કરાલ, ગૂઢ,
માનવનાં પ્રેમ, દ્રેષ, ઈર્ષ્યા, વેર, નૃશંસના,
કરુણાઝકોર વળી, અપાર માર્દવ, તૃષા

સૌન્દર્યની, નર્મ-મર્મ-હાસ્યનો કુવારો શુચિ
અદમ્ય શો ઉચ્છલત અજગ્ર સુધા-પવલ,
સ્મિત પૂંઠે ઝૂલી રહ્યું ઝૂમી રહ્યું અશ્રુભિન્દુ,
અશ્રુમાં સંકેલાયેલું કો આનંદઈન્દ્રધનુ-
જાદૂગર કવિ, તારે રમત એ બધું.

જાદૂગર ? ના રે, રક્તછંદે સર્વ અનુભવ્યું,
નાડી પરે નાણી જોયા મત્ત સૌ સંસારરંજ.
શૂન્ય શો મનીષી પ્રાણ આંતરપુરુષ કયા
કેન્દ્રમાં નિવસી જોતો હશે સમાધિસ્થ બની
વિશ્વચરખો સમગ્ર, પ્રેરણા-ધૂણિત-નેત્રે
યથાંતર્યથી પદાર્થો નહું કરી આકલન ?
પરકાયાપ્રવેશે જે સહજ નિપુણ તોયે
ન્યારો ને ન્યારો સદાનો, શોધી વળો ચારે ખૂલે;
પ્રભુની જેમ જ, નિજ સ્રષ્ટિમાં જડે ન-જડે.

નાટ્ય તારાં માનવની આત્મકથા, કવિ !
મૃત્યુશીલ સંસારની અમૃતાભિષિક્ત છવી.

કવિતા

□ સુરેશ દલાલ
કાગળના આકાશમાં
સૂર્યને ચીતર્યો
કાગળ સળગી ન જાય એમ.

કાગળના આકાશમાં
વાદળો વહેતાં કર્યા
વીજળી ન ત્રાટકે એમ.

કાગળના આકાશમાં
ટપુકાઓ મૂક્યા
પંખીઓ ન દાડે એમ.

આકાશના કાગળમાં
હળવેથી લખ્યું
ૐ સૂર્યાય નમઃ.

કવિતા વિશે ચાર રચનાઓ □ જયન્ત પાઠક

૧. કવિતા સાંભળવી

મારે કવિતા સાંભળવી હતી.
 ને તેઓ બોલ્યા,
 ને ઘણું બોલ્યા:
 શબ્દે શબ્દ ચોખ્ખો, પારદર્શક
 બધું સ્પષ્ટ, હસાભલકવતું-
 મારે તો કવિતા સાંભળવી હતી.

યાઈ મંદિરની પાસે

□ બાઈ જૂઠું

□ નિહારિકા મહેતા

૨. કવિતાની જન્મભાસુ

'ન યયો'ની નહીં,
 'ન તસ્યો'ની નહીં.
 બે વચ્ચેની અવસ્થાનરભાસુ
 કવિતાની જન્મભાસુ.

(ચીની)

નિસંતે બેસી રહેવું

ઝરણાને કિનારે

પથારી સાથે રમતાં રમતાં

મંદિરની પાસે

વીણાં જંગલનાં ફલ,

સાંભળવો પંખીઓને કિલકિલાટ

અને

ચારે તરફ

ઝરણાંના પાણીનો

કલકલ નાદ.

૩. કુસુમેત્રમાં (કવિતાના)

કુસુમેત્રમાં
 પૃથ્વીથી અધર રહેનારો
 મારો ધર્મરથ -
 એનાં ચક્ર
 કેમ એકાએક
 આમ જમીનને અડવા લાગ્યાં!
 જરૂર, ક્યાંક જૂઠો શબ્દ બોધાયો હશે-

૪. વેદના ને કવિતા

વહાવી દેવી હતી મારે

આંસુની પાસમાં

મારી ભારેભ્રમ વેદના,

પણ તે ઓગળી જ નહીં.

હવે

કવિતાની આ કાગળની નાવ

વહેશે કે એટલો ભાર?!

દાચ જો હોત મેયર □ નરેશ મહેતા □ ભારતી દીવાન

વિચારું છું
કદાચ જો હોત મેયર
તો રસ્તાઓની બંને બાજુ
ખસની તાડપત્રીઓ હોત,
ચીજળીના થાંભલાની જેમ
પાંખોના થાંભલા હોત,
ત્યારે આ બળતું શહેર
અગાસી હોત.

સમજાતું નથી
લોકો કેમ
ધરની જેમ
પોતાના નગરને પ્રેમ કરે છે?
વિચારું છું
જે દિવસે હું મેયર થઈશ.
તે દિવસે જરૂર આ બધું હશે.

પરંતુ હાલ મને
આ ગરમીને લીધે
એક ટેબલફેન જોઈએ
આખા શહેરને માટે નહીં.
પોતાના ત્રણ રૂબાળા
ઘરને માટે,
જે
તપીને નગર થઈ ચૂકું છે
અને હું એને ઘર બનાવવા માગું છું.

પ્રાચીન ચીની ગીત □ રીટા શાહ
સો-સો પગથિયાં ને જોડો એક કૂવો
જોયા જોયા ડુંગરને માથે એક કૂવો
નીચે વહે છે ખળખળતું ઝરણું
હાડસોસરવું વીધે છે ઠંડુગાર ઝરણું
મીઠડી એક છોકરી જોવા આવે મુખપંડુ
એ તો જુએ કેવળ વાંકી એની ડોક
એનાથી ઝાઝું કશું નહીં રૂપકડું.

□ જયા મહેતા
ચકલાંના કલબલાટથી
જાગતો દિવસ

આખરે આથમી જાય છે

રસ્તા પર
ચૂંથાયેલો પડેલો
મરેલો જાણે
ઉંદર

વૃદ્ધ જડબાંઓનું સરઘસ □ નરેશ મહેતા □ ઉના પટેલ

જ્યારે હું માત્ર એકલો હોઉં છું
ત્યારે હું અનેક હોઉં છું.

શિયાળની જેમ ચાલાક

એક આકાશ,

એકાં સ્વાસ - જેવું

એક શહેર,

ફાટેલી બાહેરાત જેવી

એક સાંજ

અને -

બીજું પણ ઘણું બધું થાય છે

જ્યારે હું માત્ર એકલો હોઉં છું

પોતાને છોડી બીજા બધામાં હોઉં છું.

□ રુમિ

નાશ વિના હું કૂચના છોડ વાનું છું

અને એ થઈ જાય છે કાંટા.

હું મોરને જોઉં છું

અને એ થઈ જાય છે સાપ.

હું વાદ્ય વગાડું છું

અને થાય છે કેવળ ઘોંઘાટ

હું ખૂબ ઊંચે સ્વર્ગમાં પહોંચું છું

અને એ થઈ જાય છે સળંગનું નાશ

હું વિચારવા માનું છું -

ધુમ્મસિયો એક રસ્તો

નાનું માખણ લગાવેલ ટોસ્ટ

ભૂરા સેટર - જેવી સવારવાળો

એક રતિવાર

નડકાના કેટલાક ટુકડા આમતેમ

અર્થાત્

હું પોતાના જીવનમાં

નવલક્યાનું એક પાનું ઈચ્છું છું.

□ રુમિ

માછલી જીવે છે સાગર માટે,

દીપડો જીવે છે વન માટે,

કુંજસ જીવે છે ધન માટે,

પ્રેમી જીવે છે પ્રિયતમાનાં દર્શન માટે

ત્યારે પોતાની ચારે બાજુ

સફળ વ્યક્તિઓના હસતા નકલી દાંતોને

એ ચાલાક આકાશના મોઢામાં જોઉં છું.

આખું શહેર

નકલી દાંત લગાવી ફરે છે

જાહેરાતવાળી રૂપાળી સાંજ
 દાંતોને દબાવી
 મોતી જેમ મલકતી હોય છે.
 જ્યારે હું એકલો હોઉં છું
 સફળ વ્યક્તિઓનું સરઘસ નીકળે છે.

સફળતા
 જે દાંતના ડૉક્ટરનું દવાખાનું હતું
 મધમાં બુદ્ધિ જડામાં
 થમકદાર સફળતાઓ લગાવી
 સફળ નવલકથાનું પ્રકરણ લાગે છે.
 મેં મારી નવલકથાનું એ પાનું ફાડી નાખ્યું છે.
 અને એ ચાલાક આકાશમાં
 આ ફાટેલા ટુકડા
 એક દિવસ મરી જશે.
 મને કેટલો અફસોસ છે
 એમાં ગ્લાસ જેવા શહેરમાં
 શહેરભરની સફળ વ્યક્તિઓનાં
 દાંત ખડી ગયા છે.

મને અફસોસ છે
 દાંતના ડૉક્ટરના દવાખાના તરફ
 સફળ વ્યક્તિઓનું
 બોખું અસફળ સરઘસ -
 ચાલાક આકાશની નીચે
 એમાં ગ્લાસ જેવા શહેરમાં
 જાહેરાતવાળી સાંજને ખભા પર ઉઠાવી
 ચાલ્યું ગય છે.
 જ્યારે હું માત્ર એકલો હોઉં છું
 ત્યારે હું નહીં
 આ વૃદ્ધ જડામાંઓનું
 સફળ વ્યક્તિઓનું સરઘસ હોય છે.

કવિતા

દર્દ □ તરેશ મહેતા
 □ ભારતી દીવાન
 દર્દની અભિવ્યક્તિ
 થઈ નથી શકતી
 ઘા છે
 તે પીડા છે,
 જે કદાચ દેખાડી તો શકાય
 પરંતુ એનું રુદન
 વંચના છે

બોલતા રહીએ □ ભગવતીકુમાર ચર્મા

હરિ હરિ બોલતા રહીએ
 હરિનામે ડોલતા રહીએ...
 હરિનામનાં મંજરોં ને હરિ હરિની કરનાવ,
 હરિનામની તાળી રે લેવી, લેશ ન ચૂકીએ તાવ.
 પંડને કેટોળના રહીએ,
 હરિ હરિ બોલતા રહીએ...
 હરિનામના ધબકારા ને હરિ હરિ કેરા સ્વાસ,
 હરિ નામનું લોહી રવેરજ, હરિ કેરો સહવાસ.
 બારીઓને બોલતા રહીએ
 હરિ હરિ બોલતા રહીએ...

રુદિયે રહેજો રે

□ ભગવતીકુમાર ચર્મા

હરિ, મારે રુદિયે રહેજો રે
 દઃખ જે હું છું ને સહેજો રે!
 વારે વારે કરીશ કાવાવાલા,
 માનું તે દેવું જોશે વાલા,
 તમે પેદમંત્રોના સુસનારા,
 વેણ મારાં પેઢી લેજો કાથાં,
 હરિ, મુંને કાંઈ ન કહેજો રે!
 તમે મારી આંખથી પહેજો રે!
 હરિ હવે આપણે સરખેસરખા
 હરિ, તમે મેલ તો હું મે વરખ
 હરિ, તમે સૂરજ તો હું સોમ
 હરિ, તમે અગ્નિ તો હું ઝં
 હરિ, મુંને છોડવી લેજો રે,
 હરિ, મુંને દરજન દેજો રે!

એક નજમ...

□ આદિલ મન્સૂરી

ખાલિશ કે કાલ સમંદર કી
 મર ઇક ઇક બૂંદ કો ચીરા જાયે
 તો ઉત્તમો સે
 દર્દ કા ઇક ઇક
 કાલા સૂરજ બાહર આવે.

મયો ભયો □ ભગવતીકુમાર ચર્મા

હરિ હવે પ્રગટ થાય તો ભયો ભયો
રુદિયેથી શબદ નીસરે 'જયો જયો !'

અલપઝલપ તોમે ઝળહળની ઝાંખી,
હવે હાજરાહજૂર, નહિ અટકળની ઝાંખી.
પંખુડીઓમાં પણ પુદ્ગળની ઝાંખી,
સમ્મુખ સુંદર, નહિ પોકળની ઝાંખી.

હરિ હવે નિકટ થાય કે થયો થયો...

હરિ હવે પ્રગટ થાય તો ભયો ભયો..

આ પળ મળતાંમાં તૂટે જુગના ઘેરા,
એક પ્રજમાં વૈકુંઠ વસે અઝેરાં.
માયાને પરપંચ બસૂરાં - બહેરાં,
બળે વાંસળી જયમ જમુનાકી લહેરાં.

હરિ હવે ધન્ય દાસ થયો દયો દયો...

હરિ હવે પ્રગટ થાય તો ભયો ભયો.

જમુના જળ બોલાવે □ ભગવતીકુમાર ચર્મા

મુંને જમુનાજળ બોલાવે
વહેતાં ખળખળ બોલાવે...
મરવું તો જળમાં ડૂબી
જળમાં જળ જમુનાનીર
છબછબિયાં ને શું કરવાં ?
જમુનાજળ બડાં ગભીર,
મુંને જળ પળપળ બોલાવે

મુંને જમુનાજળ બોલાવે...
શિર પર જે હરિ હશે તો
જમુનાછ દેશે મારગ
ઝોકુળના જ્યાં સીમાડા
જમુના વિસ્તરશે ત્યાં લગ.
મુંને જળ નિર્મળ બોલાવે,
મુંને જમુના જળ બોલાવે...

દશાનન □ પ્રેમેન્દ્ર મિત્ર □ નલિની માડગાંવકર
(બંગાળી)

તમે જમે ત્યાં હો પણ સુવર્ણમય કરો છો
તપસ્થા અર્જિત શક્તિથી, દુર્ધર્ષ, દુર્જય.
તોપણ કઈ ભૂલ
તમારી કીર્તિનાં મૂળિયાં કાયમનાં કાપી રહી છે ?
તમે અદ્વિતીય, તોય હરહંમેશ અળખામણાં !

એ યું નયોં લોભ, નરી ભોગીની લાલસા !
અસમર્થનો કૃત્યોદ્દાત્યો દંભ
આ બધું કંઈ સમજાતું નથી.
દાનવની દુર્ભજના જ યું દેવતાનો અળાણ્યો વિસ્મય !

સીતાને સ્પર્શી ન શક્યા
છળકપટ બંધી કરામત
તમે પોતે જ નિષ્ફળ બનાવી
એ યું તેની છેલ્લી સંગતિ યાચના માટે ?
હૃદયના આવા સન્માનથી
રામાયણમાં જો કે નવું જ તેજ આવ્યું છે.

નાનકડા ડરપોક હાથવડે
જે બધા જીવનને માપીમાપીને
સલામત સંચયની કોડીકોડી ગણીગણીને
માળો બાંધે છે.
ઈર્ષ્યાથી, હિંસાથી
તેઓ હંમેશાં તમારી વિશાળ પ્રતિમાને
કાદવથી ખરડયા કરે છે. ભલે, કરવા દો.
આ બધાથી ખૂબ ઊંચે તમે અન્ય આકાશ માટે ઉત્સુક.
ફક્ત એક જ દિશા ઓળખીને
જીવનને ખંડિત ન કરતા

વિના સંકોચે દશે દિશાએ પ્રકાશ શોધી
તમે તેથી જ સાચેસાચા દશાનન

કોઈ પગથિયાં બાંધ્યાં નથી.
આજેય સ્વર્ગ દૂર છે.
તમારી ચિંતાની જવાબા કિવદન્તિ-કલ્પનામાં
તેથી જ બુઝાવા છતાંય બુઝાઈ નથી,
હે દર્પમુક્ત પૃથ્વી-પ્રાણ
વેરીશૂન્ય શાશ્વત વિદ્રોહ.

□ નલિની માડગાંવકર
કેટલાંક કાવ્યો
માણી છવવાનું મન થાય છે.
●
કેટલાંક માનવીઓ
જોઈ
પૃથ્વી બનવાનું મન થાય છે.

હરિ સામા મળે તો □ બગવતીકુમાર ઘર્મા

હાં રે હરિ સામા મળે તો હું શું કરું રે ?
હાં રે આંખ ચોળું ને ભોંયે પટકાઈ પડું રે !
હાં રે ચંદ્ર - તારાનાં તેજ ધણાં સોહવાં રે !
હાં રે તાપ સૂરજના ઝીલવા તો દોહવા રે !
હાં રે દૃષ્ટ માંડું ને લોચન જળે ભરું રે !
હાં રે હરિ સામા મળે તો હું શું કરું રે ?
હાં રે રૂપ નીરખું વિરાટ એક અર્જુન રે !
હાં રે માત જશોદાએ જોયું વિશ્વ બાળમુખે રે !
હાં રે મીટ મળતાંમાં હું તો સર્વસ્વ ધરું રે !
હાં રે હરિ સામા મળે તો હું શું કરું રે ?

પ્રેમપત્ર (જઝલ) □ ભરત ભટ્ટ 'નરલ'

સૂરજની સાંખે સત્યને સ્વીકાર કર પ્રિયે,
પત્રોની પર્ણેશ્વરના પુરવાર કર પ્રિયે.

ખાલી કુરેલ જામને ચિહ્નકાર કર પ્રિયે,
ધીમેધીમે શબદની જરા પાર કર પ્રિયે.

અસ્વસ્થ - સાંજ, શુષ્ક-નદી, નાવ, અંધકાર -
પત્રો જ છે વિરાગને સત્કાર કર પ્રિયે.

કેવળ પરત થયેલ અભીપ્સા - ટપાલ છે,
એ ઝખ્મ છે તો ઝખ્મનો ઉપચાર કર પ્રિયે.

અથવા કશુંક હું ત્વરાથી તને લખું,
તું પ્રેમપત્ર જેમ મને તાર કર પ્રિયે.

□ રુમિ

પ્રેમ વિના
બધી જ ભક્તિ બોલે થઈ જાય છે.
તમામ નૃત્યો
રોજિંદી ઘટના બની જાય છે.
તમામ સંગીત
કેવળ ઘોંઘાટ થઈ જાય છે.

બધો જ વસ્ત્રાદ આકાશમાંથી દરિયામાં પડે તે.
પ્રેમ વિના કોઈ પણ બિંદુ મોતી નહીં થઈ શકે.

રાળો થઈને આ શબદ ઊડતા જાય ગજને.
બહો કેવી આભા? સ્પર્શતાછું આ મૌન ઊઘડે.
જરા સામે જોતાં : સુરભિ રણકે મંદ પવને.
નિરાશાનાં વૃક્ષો જડમૂળ થકી સાવ ઊખડે.

મને એવું લાગે જગત જગતું જાય સકળ
તમારા સાન્નિધ્યે સમય સરનો જાય અકળ.
વસી હૈયે મારા સમદરનણી ઊર્મિ પ્રબળ.
નથી ક્યાંયે સ્હેજે ભવભય કશો, કોઈ વમળ.

અહીંથી તો ક્યાંયે નથી જવું કશે, કોઈ સ્થળમાં
પલાંઠી વાળીને અહીં જ વસશું, આ જ પળમાં,
અહીં ધીમેધીમે કમળ ઊઘડે શાંત જળમાં.
ઠરેલો છે કેવો નીરવ સ્વ આ કૂલ - કૂળમાં!

અહો! આભે ઊગ્યો સૂરજ થઈને વાત સદીની
હવા પેતા, જાણે કલસવ ગતિ હોય નદીની.

□ રુમિ

હું ચિત્કાર પીધેલો છું
હું અંદરનો ને બહારનો રસ્તો ગુમાવી બેઠો છું.
હું ગુમાવી બેઠો છું પૃથ્વી, ચંદ્ર અને આકાશ.
મારા હાથમાં હવે શરાબનો બીજો જામ ન મૂક.
મારા મોઢામાં જ રેડ,
કારણ કે હોઠનો રસ્તો પણ ભૂલી ગયો છું.

એન એક્સટનને □ પન્ના નાયક

એન એક્સટન !

મારે માટે

નારો જન્મ

કોઈ સ્થળમાં

કે

કોઈ કાળમાં નથી.

તું જન્મી છે

મારી ચેતનાના ગર્ભાશયમાં.

મને

કેમ એમ લાગે છે

કે

નારા જન્મનું

કંદન

નારાં મરણ પછીય શમ્યું નથી.

તું

મારી પૂર્વજ

અને

વંશજ.

જતાં જતાં.

નારા કંદનનો વારસો

તું

મને તો નથી આપી ગઈ ?

નારી જેમ જ

મારાં સ્મિત પણ શોધાઈ ગયાં છે.

તું

ડાવ્યો લખતી ગઈ

નારી હતાશાના

સેક્સના

એકલતાના

૧૮

ગર્ભપાતના

અને

સ્ત્રીના સામાન્ય જીવનના

નારા અનુભવો

જીવિત અને વાસ્તવિક.

મનોચિકિત્સકે તને કહ્યું કે

મનને સ્વસ્થ કરવાનો

એક જ રસ્તો છે.

મનમાં જે આવે તે લખ

મનને જે ફાવે તે લખ

અને

તું લખતી ગઈ

છોછ વિના-પીધમાર.

તું

જે લખતી હતી

તે હતું

નારું સત્ય

સ્ત્રીનું સત્ય

સ્ત્રીની વચા અને બેચેની

અને ભાંજેશા હૃદયની વાત.

તે ઈશ્વરને પણ છોડ્યો નહીં.

(ઈશ્વરે પણ તને ક્યાં છોડી હતી ?)

ઈશ્વર

તો

સ્ત્રી અને પુરુષના સંબંધની ચાંકને

છોડ્યા વિના રહેતો નથી

અને

તોડ્યા વિના રહેતો નથી.

જન્મ

એ તારે માટે
 રોગ હતો
 અને
 મરણ
 રોગનું નિવારણ.
 કીર્તિ
 પણ
 તને ઉગારવા
 કામયાબી ન નીવડી

અને
 ચોથી ઓફ્ટોબરે
 તેં કર્યો
 આત્મહત્યાનો પુરુષાર્થ
 તારી કવિતાના શબ્દો
 ક્યારના
 મારા કનમાં કદા કરે છે :
 જીવન ભલે છેતરે
 પણ મરણ કદી છેતરે નહીં.

બાપુ

□ સુમિત્રાનેદન પંત □ સુરેશ દલાલ
 (હિંદી)

કયા તત્ત્વથી તમે આપણો ઘાટ ભાવી માનવને ?
 કયા પ્રકાશે સભર સભર કરશે સમરોન્મુખ ભવને ?
 સત્ય - અહિંસાથી આલોકિત શું થાશે માનવમન ?
 અમર પ્રેમનું મધુર સ્વર્ગ શું થઈ જાશે જીવન ?
 આત્માના મહિમાએ મંડિત શું થશે નવ્ય માનવતા ?
 પ્રેમશક્તિને વશ થાશે શું બાપુ ! આ પાશવતા ?
 તેજપુંજશી આત્મવાણીનું સાંભળીને આહવાન
 હસી ઊઠે છે સેમ હર્ષથી પુલકિત થાતા પ્રાણ :
 જયહીં અનાદિની સાથે છે નિજ દર્શન કલ્યાણ
 ભૌતિક . આ ધરતી સ્વર્ગને માટે છે સોપાન
 યુગવિવર્તમાં થશે કેટલો જનશય એ નહીં જાણું
 સત્ય - અહિંસા માનવ માટે ઈષ્ટ એ જ પ્રમાણું :
 નવ્ય સંસ્કૃતિ-દૂત : દેવોનાં કરવાં કાર્ય
 માનવ આત્મા ઉગારવાને આવ્યા તમે અનિવાર્ય !

□ પેલુદા અમિચાઈ □ ઈન્દ્રજિત મોગલ
(પિંબુ)

બાંધનો વ્યાસ ત્રીસ સેન્ટીમીટર હતો
અને એની વિનાશચક્રિના વર્તુલનો વ્યાસ સાત મીટર હતો.
અને એ મર્યાદાવર્તુલમાં પડ્યા હતા ચાર મરેલા અને અગિયાર ઘવાયેલા
અને એની આબુબાજુ વેદના અને સમયના વધુ વિસ્તરેલા વર્તુલમાં
વેરવિખેર ઠાભાં છે બે દવાખાનાં અને એક કબ્રસ્તાન.
પણ સો કરનાં વધુ કિલોમીટર દૂરની ભૂમિમાંથી
આવેલી સ્ત્રીને જ્યાં ભૂમિદાહ કર્યો તે બિન્દુ
વર્તુલને ખૂબ વિસ્તારી દે છે.
અને તેના મૃત્યુ પર આંસુ સારતા એકાકી માનવીનું બિન્દુ
દૂરના પ્રદેશના એક દૂરના ખૂણમાં
સમસ્ત વિશ્વને વર્તુલમાં સમાવી લે છે.
અને હું ચૂપ જ સ્હીથ અનાથ બાળકોનાં આંસુ વિશે
કે જે ઈશ્વરના સિંહાસન સુધી પહોંચે છે
અને ત્યાંથી એ વધુ વિસ્તરી
વર્તુલને અનંત અને ઈશ્વરવિહોણ બનાવે છે.

ચહેરો □ રઘુવીર સહાય □ સુશી દલાલ
(હિન્દી)

આ ચહેરો એક છોકરા જેવો થતો જાય છે
કદાચ એ છોકરીના બંધમાંથી મુક્તિનો પહેલો ઉપાય છે
પણ છોકરાનો ચહેરો લોપ એટલું જ પૂરતું નથી
એની સાથે કીમતી કપડાં અને અંગ્રેજી જોઈએ
પણ આ છોકરી તરીબ ધરની છે
તે સ્વીકૃત વર્ષમાં ચામેલ થવા ઈચ્છે છે
અને એ વર્ષની છોકરીઓ જે છોકરા જેવી બને છે
એમના જેવી બનવાની એની કોશિશ એક દુઃખદાયક કોશિશ છે
કારણકે એ ચહેરો બદલીને પોતાના વર્ષનો જ છોકરો બનશે
એક ઘણી વધારે લાચાર વ્યક્તિ
એક દયાજનક ભય પામેલી અસહાય છોકરી.

ખજૂરાહોમાં □ દેવેન્દ્ર દવે

(વસંતનિલકા - સૉનેટ)

આ રમ્ય પાથ ઊંચકી શૂલ કાઢતી કો
સોદર્યની ચરમ આકૃતિ આ ખડી, ત્યાં
નેત્રોમહી શીતળ કાજલ કો'ક આંજે!
શી દર્પણે નીરખતી નિજ કામ્ય આંચ,
લજ્જત મઢી ઢળી જતી ઋજુ પાંપણો એ!
ને કેશચૂંદનમહી રત કો રૂપાળી
રાધા સમી રસિક નાજુક નાર સોહે,
ઓષ્ઠે વળી ફરકતી સ્મિતની ફુવારી!

પ્રત્યેક આકૃતિ - થકી લયના વળાંકો
શિલ્પીતણા સભર માનસથી ઝરેલા
પાધાણ? ના. યુગલ મૈથુનમસ્ત! ન્યાળું
એરા પરે પરમ તૃપ્તિભર્યો ઉજાસ!
આલિંગને પ્રબળ અંગ-અનંગ રાચે,
તું 'આવ' 'આવ' સખિરી, અવ રંગ-રાજે!

□ રુમિ

(પશ્ચિમન)

કોઈક વાર હું એને કહું છું શસભ,
કોઈક વાર કહું છું, જામ
કોઈક વાર કહું છું, અગિન
કોઈક વાર કહું છું, ઇશ્વર
કોઈક વાર બીજ, કોઈક વાર છોડ
કોઈક વાર શિકાર, કોઈક વાર ફાંસલો

હું તને તારા નામે ન બોલાવું
ત્યાં સુધી આ બધું સ્વસ્થ જ રહે છે.

કવિતા

□ મૈલિક મહેતા

આ શહેરમાં
માણસ થવું એના કરતાં
ઉંદર થવું વધુ સારું.
દરને સ્કૃવર - કૂટ સાથે
સંબંધ નથી હોતા.

નદી પર સાંજ

□ બાઈ જૂઈ

□ નિહારિકા મહેતા

(ચીની)

ડૂબતા સૂરજના એક કિરણે
અર્ધી નદીને લાલ કરી દીધી

શુકલ - પક્ષની તૃતીયા,
સલ્લુસી રાત આ નવેમ્બરની....
આકળનાં ટીપાં જાણે મોતી
અને ચન્દ્રમા ધનુષાકાર!

શબ્દ સંબંધ □ હરિવંશરાય બચ્ચન □ સુધી હવાલ
(હિન્દી)

મેં મારાં દુઃખ-દર્દ, તમને નહીં,
કલમને કલાં હતાં;

જો એણે તમારી સુધી પહોંચાડ્યા નહીં

તો હું તમને દોષ નથી દેતો.

મેં મારા દુઃખ-દર્દ, તમને નહીં
કાજળને કલાં હતાં;

જો તમે મારા પ્રત્યે સહાનુભૂતિ ન દર્શાવી

તો હું તમને દોષ નથી દેતો

મેં મારાં દુઃખ-દર્દ, તમને નહીં,
કાળી રાત્રીને કલાં હતાં;

મુંજા તારાઓને કલાં હતાં

સૂના આકાશને કલાં હતાં,

જો એમનો પ્રતિધ્વનિ

તમારા અંતરમાંથી નહીં ઊઠે

તો હું તમને દોષ નથી દેતો.

મને ખબર હતી

કે એક દિવસ

મારી વેદનાનો સાથ માસથી છૂટશે,

પણ માસ છૂટ્યોથી

મારી વેદનાનો સંબંધ ક્યારેય નહીં તૂટે.

એક મુકતક □ નરેશ મહેતા

□ નૂતન જાની

હવે જો કરી ગયા

તે બની ગયું છવન,

જો સહન ન કર્યું

તે બની ગયું કવન.

□ ધવલ ત્રિપાઠી

અજંપો જંપી જાવ

અને શાંતિની ધવલ ચાંદની પથરાય

એટલી જ મારી પ્રાર્થના.

મેટલી આંખો રડી છે આજકાલ
શાશ્વતીઓ તરફડી છે આજકાલ.

દૂર પર દસ્તક અમે દીધા અને,
માત્ર બારી ઊઘડી છે આજકાલ.

કોઈ એરા સાફ દેખાતા નથી,
આપનામાં તડ પડી છે આજકાલ.

મૂલ્ય માણસનું નથી કોઈ અહીં,
જિંદગી કેમે ચડી છે આજકાલ.

કાલની ચિંતા કોઈ કરતા નહિ,
આ ઘડી પણ બે-ઘડી છે આજકાલ.

□ જયા મહેતા

કરકરા અવાજની □ જયા મહેતા

ધારથી ચીરીને કહે છે કે

અંધકાર અંધરાતે - મંધરાતે કૂતરાં રો છે
યમદૂતને બોઈને

કાગડા કાળા આ

કરે છે મંધરાતે

પોતાના અચાનક વાગની

અસ્તિત્વની ટેલિકોનની

જાહેરાત ઘંટડી....

કવિના

□ ધવલ ત્રિપાઠી

આ ચાતના અંધકારમાં

ઊગે છે પ્રાર્થનાનો સૂર્ય.

હું મૌનથી

જપું છું ગાયત્રીમંત્ર.

સોનાદ □ સુરેશ દલાલ

ગુજરાતી કવિતા અનેક મનિએ વહે છે. નળપદ્ય ગીતો, આધુનિક ગદ્યો, આધુનિકતાની ઝંઝા મળે એવા ઉદ્દેશથી લખાયેલી પુણી અને દુર્બર કવિતાઓ તો સાથેસાથે ભાષા અને અભિવ્યક્તિની સરળતા અને છાંય કેવળ અભિપ્રાયો નહીં, એની પણ કવિતા લખાય છે. સુરેશ દલાલનો એક, જે એક પછી એક કાવ્યસંગ્રહો આવે છે એવાં પ્રગટતો ગ્રંથ છે તે સરળતા તરફ છે. આ સરળતા લોકપ્રિયતા માટે નથી પણ એમની પ્રિય માન્યતા છે કે કવિતા કોતરવડે પડતી નો નથી જ નથી.

પ્રથમેક ગીત-અછાંદસ કાવ્યોના આ સંગ્રહમાં કાવ્યશૈલી અને વિષય દૃષ્ટિએ હીકરીક વૈવિધ્ય છે. શબ્દ અને શ્વ વિશેનાં ગીતો છે, તેમાં કવિતાકથાનો જ નિર્દેશ હોય એ સહજ છે. આ કવિએ પહેલાં પણ પુરૂષગાથી ને સમકાલીન ભારતીય ને પરદેશી કવિઓને સંબોધીને કાવ્યો લખ્યાં છે, તેમ અહીં એકિપટ, અઝાન અને સિલિયા પાસેને સંબોધાઈને લખાયેલાં અછાંદસ કાવ્યો છે તેમ જ મકરંદ દેવ અને મનોજ ખંડેરિયાને સંબોધાયેલાં કાવ્યો, ગીત છે. આ બધાં વ્યક્તિવિષયક કાવ્યોમાં ને ને કવિની લાક્ષણિકતા ઝિલ્કાઈ છે. મનુષ્યશબ્દ, એનો આનંદ, એની વેદના કવિઓના સનાતન વિષય રહ્યાં છે. અહીં 'દુઃખ પ્રધાન સુખ અત્ય લકી ભરેલી' શિંદરીનું આલેખન મનુષ્ય પ્રત્યેના નિરપેક્ષ પ્રેમથી થયું છે, ને તેથી જ શબ્દનથી મર્માદાઓના આલેખનમાં થણ કટાક્ષ નહીં, વેદના જ વ્યક્ત થઈ છે, ભાષાની સરળતામાંય રમણીય કલ્પના ને ભાષાભિવ્યક્તિની માધિકતા સિદ્ધ થયાં છે.

"સોનામાં યોધવાનો સોનાના ઘાટને/ સુરજ જેવા સુરજનો પણ જીવ ઠરે છે ઝાઝળમાં/ જન્મોને સાંભળવા માટે હું ક્યારનો, મનમાં ને મનમાં મુનિવ્રત ફરું/ નદી કોઈને ના કહે નહીં, ફોરમને નહીં પાળ/ મેઘપ્રાનુષના સેતુ મારે મૂગજળ ઉપર બાંધવા નથી/ દીવાનોનો મને થાક છે./ ઝાકળિયાં લડાવી લઈ લાડ/ આજની સવાર મારી સારી; કે ખૂણી એક મારી..."

મોટા ભાઈ અરવિંદભાઈ દલાલે 'દરબારનો માણસ'માં સુરેશભાઈનો પરિચય આપ્યો છે, અને સુરેશભાઈએ 'નિપથમાં' કેદિયન આપી છે. આ બંને લેખ પણ આ સંગ્રહનું આવડું અલકર્ષણ છે.

— અશોક શાહ

(સુરેશ દલાલ, સોનાદ; વેલ.એન.ટી.ટી. લિમિટેડ ગુનિ. સન ૧૯૭૨, પ્ર. આ. મુંબઈ, રૂ. ૧૨.૫૨, મુદ્રા રૂ. ૩૦.૦૦.)

□ મીલિક મહેતા

લોખંડી સ્મૃતિ કટાઈ ગઈ છે

અને તને

ભૂણી જવાનું સુરસું મને પ્રાપ્ત થયું છે.

જૂનું ઘર ખાલી કરતા

ફુંફોરનું સૌ ફરફરી અને હાથ લાગ્યુંય ખાસનું :
 જૂનું આડું, રૂંધે પ્રશી, વળા લક્ષ્મી સાબુની ગોરી,
 બોખા શાશી, ટિનનું ડબલું, બાલદી ફૂંખકાણી,
 ગૂચ્યાં પશમાં, ક્ષિપ, ખરન ને રાંકણી સોય-દોરો !
 લોધું ક્યારે નિત લટકેનું નામેનું પાદિયું, જે
 મૂકી ઊંધું, યુગ્મજલ કરી, લારી કાઢી વિદાયે.

ઊભાં જોઈતા નજર ભરીને જોઈ લેવા જે ભૂમિ,
 અમાં વિલાપ્યો પ્રદીપ દલકો મુગ્ધ દામ્પત્ય કેરો;
 અમાં દેવોના પરમ વરશો મુગ્ધ પામ્યાં પૂનોતો
 ને અમાં ક્યારે કંઈક હૃદયે મળિને કંઈક સોંપ્યો !
 કોલેજે ને નાકા સપ્તેના ઊઠતા બોલી અપો !
 બા-બાપુ ! ના કંઈકે ભૂલિયાં, કંઈકે ભૂલ્યાં મૃતે કે ?

ખૂંચેલીની સખાજ દેગમાં કામ કેરી કાઢિતી !
 ઉપાડતાં ડગ ઉપર શા લોલ ઉરો મળાકા !

૧૯-૧૨-૫૪

બાલમુકુન્દ દવે

સોગાદ □ સુરેશ દલાલ

મુજબની કવિતા અનેક રીતે પડે છે. નળપદાં ગીતો, આધુનિક ગદ્યો, આધુનિકતાની સંજ્ઞા મને એવા ઉદ્દેશથી લખાયેલી ધૂપળી અને દુર્બોધ કવિતાઓ નો સાથેસાથે જાણ અને અભિવ્યક્તિની સરળતા અને છતાં કેવળ અભિપ્રાયો નહીં, એની પણ કવિતા લખાય છે. સુરેશ દલાલનો એક, જે એક પછી એક કાવ્યસંગ્રહો આવે છે એમાં પ્રગટતો જાય છે તે સરળતા નરફ છે. આ સરળતા લોકપ્રિયતા માટે નથી પણ એમની પ્રિય માન્યતા છે કે કવિતા કોસવર્ડ પણ નો નથી જ નથી.

પચાસેક ગ્રીન-અછાંદસ કાવ્યોના આ સંગ્રહમાં કાવ્યશૈલી અને વિષય દૃષ્ટિએ ટીકટીક વૈવિધ્ય છે. શબ્દ અને લય વિશેનાં ગીતો છે, તેમાં કવિતાકલાનો જ નિર્દેશ હોય એ સ્પષ્ટ છે. આ કવિએ પહેલાં પણ પુરેગાથી ને સમકાલીન ભારતીય ને પરદેશી કવિઓને સંબોધીને કાવ્યો લખ્યાં છે, તેમ અહીં એવિષટ, ઑડન અને સિલ્વિયા વ્યાસને સંબોધીને લખાયેલાં અછાંદસ કાવ્યો છે તેમ જ મકરંદ દવે અને મનોજ ખંડેરિયાને સંબોધાયેલાં કાવ્યો ગ્રીન છે. આ બધાં વ્યક્તિવિષયક કાવ્યોમાં ને તે કવિની શાશ્વત્વકતા ઝિલ્કાઈ છે. મનુષ્યજીવન, એનો આનંદ, એની વેદના કવિઓના સનાતન વિષય રહ્યાં છે, અહીં 'કુન્ન પ્રશ્નન સુખ ગદ્ય થકી ભરેલી' શિંદરીનું આલેખન મનુષ્ય પ્રત્યેના નિરપેક્ષ પ્રેમથી થયું છે, ને તેથી જ જીવનની મર્યાદાઓના આલેખનમાં પણ કટાક્ષ નહીં, વેદના જ વ્યક્ત થઈ છે. ભાષાની સરળતામાંય રમણીય કલ્પનો ને ભાવાભિવ્યક્તિની શાશ્વત્વતા સિદ્ધ થયાં છે.

“સોનામાં શોધવાનો સોનાના પાટને/ સુરજ જેવા સુરજનો પણ જીવ કરે છે ઝાકળમાં/ શબ્દોને સાંભળવા માટે હું ક્યારનો, મનમાં ને મનમાં મુનિવ્રત થયું./ નદી કોઈને ના કહે નહીં, ફોરમને નહીં પાલ/ મેધધનુષના સેતુ મારે મૃગજળ ઉપર બાંધવા નથી/ દીવાલોનો મને યાક છે./ ઝાકળમાં લડાવી લઈ લાડ/ આજની સવાર મારી સાસી; કે ખૂલી એક મારી...”

મોટા ભાઈ અરવિંદભાઈ દલાલે ‘દરબારનો માલસ’માં સુરેશભાઈનો પરિચય આપ્યો છે, અને સુરેશભાઈએ ‘નિપળમાં’ કેફિયત આપી છે. આ બંને લેખ પણ આ સંગ્રહનું આગવું આકર્ષણ છે.

— અશોક શાહ

(સુરેશ દલાલ, સોગાદ; એન.એન.ટી.ટી. વિમેન્સ મુનિ. સન ૧૯૯૨, પ્ર. આ. મુંબઈ, રૂ. ૧૧+૫૨, મુલ્ય રૂ. ૩૦.૦૦.)

□ મૌલિક મહેતા

લોખંડી સ્મૃતિ કટાઈ થઈ છે

અને તને

ભૂલી જવાનું સુવર્ણ મને પ્રાપ્ત થયું છે.

જૂનું ઘર ખાલી કરતા

ફૂંફોરું સૌ ફરીફરી અને હાથ લાગ્યુંય ખાસતું :
 જૂનું ઝાડુ, રૂંધે પ્રશ, વળા લક્ષ્ય સાધુની ગોરી,
 બોખા શાશી, ટિનનું ડબલું, બાલદી રૂંધાકાળી,
 ગૂટયાં પેશાં, ક્ષિપ, બટન ને રાંકાળી સોય-દોરો ।
 ભાંધું ક્યારે નિત લટકતું નાખનું પાદિયું, જે
 મૂકી ઊંધું, હુપવલ કરી, લારી કોઈ વિદાયે.

ઊભાં છેલ્લી નજર ભરીને એઈ લેવા જે ભૂમિ,
 અંધાં વિલાપ્યો પ્રદેશ દસડો મુગ્ધ દામ્પત્ય કેરો;
 અંધાં દેવોના પરમ વરશો મુગ્ધ પામ્યાં પૂનાલો
 ને અંધાં ક્યારે કંઠગા હૃદયે જાગિને એકે સોંપ્યો !
 કોલેકે નાકુજા સ્વપ્ના ઊઠતો બોલી અંધો :
 બા-બાપુ ! ના કંઈકે ભૂલિયાં, એકે ભૂલ્યાં મને કે ?

ખૂંટા તાળી સજાજ દગમાં કામ કરી કંગિડી !
 ઉપાડતાં ડગ ઉપર શા લોહ કરો મળાકા !

૧૯-૧૨-૫૪

બાલમુકુન્દ દવે

જયો છે. એ પોતાનું અંદરનું ધર સંવાલી શકતો નથી. જિવરસાથેને ઘેર કહો છે કે :

એ થમ્મા તુઝ પે રાત પે ભારી હે બિસ નરહ

મૈને નમામ ઉમ્મ જુઘારી હે ઇસ નરહ.

આગની વિષમતા અને વિટેબ્રસાઓમાં Spiritual Stimulation માટે જુગર્ઠીય રહી નથી. આ મળી જાય તો સાચે જ એવો એકસાસ થાય છે કે જાલે કે જિંદગી મળી નથી. છે-ઓ- સુખનમાંથી પ્રાપ્ત થતો આનંદ અને એની કેફિયન પછી લાગે કે મોત આવે તોપણ વાંધો નથી. મીરનક્રીમીસ્તો જેર છે કે જોમાં ગઝલનું શ્રીડાસ મળે છે.

કહા મૈને, કિતના હે ગુલ કા સબાન

કલ્લી ને યહ સુનકર, નબસ્સુમ કિયા

કુલની જિંદગી કેટલી ? ફૂલ કેટલું શામ્વત ? એવો પ્રશ્ન મેં પૂછ્યો અને કળીએ સાંભળીને નબસ્સુમ કર્યું. ફૂલ સ્મિત કર્યું, આમ જોવા જઈએ તો કુલની સ્થિતિ કેટલી ? એકાદ દિવસની - એકાદ દિવસની જિંદગી પણ કલ્લી સ્મિત કરીને ચૂપ રહે છે. ઉપરથી કેફિયન લાગે પણ એનો અર્થ એ છે કે નબસ્સુમ કરવાથી કળી કુલ બની જાય છે અને પોતાનું વજૂદ મટી ગયાનો એકસાસ કરાવે છે. આ તો કેફિયન નહીં પણ ફિલસૂફી અને એટલે નિવેદન નહીં સેવતો અર્થજેભીર બની જાય છે.

શાપરી કરવા માટે લુન્નર, જજખાન, અશ્ફાજ અને નજજગૂલ જરૂરી છે. કવિ છે તો જખાનનો ખુદા હોવો જોઈએ. એમની નજર એક પોઈન્ટ - મુદ્દો પકડનારી હોતી જોઈએ. નજર હોવી જોઈએ પણ દેખને ■ દાવા કરને હું ઉસ કે પાસ નજર કહાં હૈ. કાવ્યસાધનાના માર્ગમાં અનેક અવરોધો આવે છે. જીવનનો અમ્પ અવિરત દોડવા કરે છે અને ઘણું વિધતો પણ છે.

વો હી રાહ રૈ વો હી રાસ્તે વો હી મસ્લે વો હી મંઝિલે.

મગર અપને અપને મકામ પર કલ્લી તુમ નહીં કલ્લી તામ નહીં

ગઝલ એટલે વસંતનો નિમાર, દરેક ચીજ સુંદર અને સળવટવાળી હોય છે. દેર-ઓ- શાપરી એક દૂરની, એક નૂરની એક દૂરની અવાજ છે. આ પરીતોની ઉઝાન છે, હવાનું ઝોકું છે અને એમાં એક વજન છે, એક લય છે, એક છંદ છે. ગઝલ એટલે

ગઝલ ક્યા હે ? નદી કા મીઠ

ચશ્મ કીરી કા જેયો- બમ

ચાદર સહે નજ્મ કી

શબનમકા રખે નમ

મોતી કી આબ ગુલ કી મહક

માહ-એ- નૌ કા ખમ, નિતલિકા રહતે નાજ

ગઝલ કા હુસ્ને રમ

ઈન સબ કે ઈન્નિજાજ સે પૈદા હુઈ હે ૧

કિતને હસીન ઉકુસ હવેદા હુઈ હે તુમ

લહેજા મલી હે કિ નમક- ખ્વાર હું નેરા

ચેહત જખાન મેં હે કિ બિમાર હું નેરા

તેરે કરમસે શેર- ઓ- સુખન કા ઇમામ હું
શાહો પે ખનગદન હું તેરા ગુલામ હું.

તમે આ સંગ્રહ તૈયાર કર્યો છે એને માટે હું સંપાદક રમેશ પુરોહિતને મુબારકબાદી આપું છું. ગુજરાતી ગઝલ કો પરવાન ચઢ રહ્યા છે એ બડી દિલકશી કી- સુકુન કી ઔર સાહત કી બાત છે - રૂઝ- અબ્જા કી બાત છે. ગઝલ ઉર્દૂમાંથી ગુજરાતીમાં આવી છે. સો વર્ષ થવાનો એહસાસ ન હતો પણ આજે આ સમારોહમાં યત્નિક થવાનો મોકો મળ્યો એ માટે હું ધન્યતા અનુભવું છું.

ઉર્દૂનો જન્મ અને પરવરીશ હિન્દુસ્તાનમાં થયો છે. હમણાં દિલ્હીના એક મુશાયરામાં સામેલ થવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો હતો. શાયર જે કલામ પઢતા હતા, પરંતુ સાંભળનારા બેઅસર લાગતા હતા. ઉર્દૂ આજે ગલીગલીમાં રમતી રહી છે, ઉર્દૂ સે બેરુખી બઢી જતી છે. ઉર્દૂ કો આ જ આસરા નહીં છે. તાજેતરમાં હું પાકિસ્તાન ગયો હતો ત્યાં પણ આવી જ લાગણી વ્યક્ત થઈ કે હિન્દુસ્તાનમાં ઉર્દૂ મહત્તા ગુમાવી રહી છે. પાકિસ્તાનના મિત્રોએ કહ્યું કે પાકિસ્તાનમાં ઉર્દૂ છવશે કારણકે એ વહીવટી તંત્રની ભાષા છે પરંતુ એના જવાબમાં મેં કહ્યું હતું કે આપ કી સરકારી જબાન હોગી, હમારી તો માદરી જબાન હૈ.

આ ગઝલસંગ્રહ ગઝલ-૧૦૧ છંદોનો એ ખુશીનો પ્રસંગ છે. આપ આ દીવાનને કોઈ સાહિબે- નજર, સાહિબે- દિલ શાયર પાસે ઉર્દૂમાં અનુવાદ કરાવો તો હું ખૂબ ખુશ થઈશ.

જે વ્યક્તિ શેર- ઓ- શાયરી સાથે તાલ્લુક રાખે છે એ ઇન્સાનિયત માટે ફિલહાલ પાણીદાર અમૂલ્ય મોતી છે- ગોહરે નાયાબ છે. એમનું વુજૂદ- હસ્તી એ મુલક પર એહસાસ છે. હું આપ સૌનો શુક્રગુજર છું. એક શાયરે સુંદર પ્રિયતમાને પૂછેલા પ્રશ્નથી સમાપ્ત કરું છું :

ચશ્મ નરગીસ કી દહન ગૂંચે કા હેરત મેરી
ઉનસે પૂછિયે તસવીર મેં ઉનકા ક્યા હૈ ?

રીટોને □ કથલિન રેઈન □ જપા મહેના

મારી અલ્પજીવી જાતને હું કહું છું
'તેં લખી નથી ને ક્યારેય લખીશ નહીં
અકથ વાતો અતીતની ને ભવિષ્યની
બધી જ સ્ત્રીઓની
જેમની દ્વારા થોડીક ક્ષણો માટે પણ મારામાં
જિંદગીએ મેળવ્યું છે અને આપું છે
પ્રેમનું સહસ્ય'

કુન્તલ □ બાલમુકુન્દ દવે

“અલ્પ ક્ષણીને પણ અલ્પ સુષી છવવાની કળા” દવેના ‘પરિક્ષા’ પછી સાડત્રીસ વર્ષે મળેલા આ સંગ્રહમાં મુખ્યત્વે ગીત છે ને થોડાક છાંદસ ને અછાંદસ કાવ્યો છે. બાલમુકુન્દનો ‘કવિતા’ વિશેનો ખ્યાલ આ સંગ્રહના એમના સંક્ષિપ્ત નિવેદનમાં પ્રગટ થાય છે :

“કવિના બારે મનસ્વિની છે. એ પોતાની રીતે જ આવે છે. આપણે તો એનું અવતરણ થાય ત્યારે એને ગીલવા સતત સજ્જ રહેવાનું. કવિ એ સિરાય બીજું કસી પણ શું શકે?” આમ સહજ ઝિલાયેલાં એમનાં ગીતો એટલાં જ સહજ - સુંદર છે :

“નમણી કપૂરની ઝોટી જલે છે એક; હોલવું ન્યાં બીજી ફૂટે!! છૂપા રે વડવાનલ ભીતર ભડભડે, ભડકા બાયર ના વરનાપ/ એક રે ક્યારામાં જેવાં ઝૂંઘ્યાં ચંપો - કેળ; હો રુદિવાના રાજા! એવા રે મળેલા મનના મેળ/ અત્તરિયા! અત્તરના સોદા ન કીજાએ/ આપણાં મેનાં ખેતર વઝો, એક કોટાળી વાડ!/ નીચો રે ફાલ્યો, વડચો ઠોથો રે ફાલ્યો, એની ટોચે રે તોળાયાં સારાં વ્યોમ!/ હજી છે આથ સૃષ્ટિની જ્યાં લગી ખીલતાં ફૂલો/ તમે રે સુંદર વનના સૂડલા, અમે તો તમ કંઠનો કિલકાર/ મૈં નો મૂંગા બનીને મત ગાયો, કે તોરીલો વનરાળો વાપરો વાયો....”

કોઈ પણ કાવ્યરસિકને મત થઈને જાવા પ્રેરે એવા આ સંગ્રહનાં ગીતોના લય ને પદાલિ છે.

પુત્રમૃત્યુશોકની અભિવ્યક્તિનું ‘જૂનું ધર ખાલી કરતાં’ આ કવિનું એક ઉત્તમ સનિટ. આ જ ભાવને એમણે ‘સોનચંપો’ ગીતમાં ઠાળ્યો છે :

“રંકની વાડીએ મોયો સોન રે ચંપાનો છોડ :

અમને ના આવડ્યાં જતન છાં”

તેમ જ કન્યાવિદાયનું એમનું ગીત : “પીટી ચોળી લાડકડી” આ સંગ્રહમાં ગ્રંથસ્થ થયાં છે. ભાષ ને ભાષાનું માધુર્ય ને રમણીયતા એટલે બાલમુકુન્દનાં ગીતો, એમ સમીકરણ કરવાનું મન થાય, એટલી સરસ આ કાવ્યકૃતિઓ છે.

અચોક સાહ

(બાલમુકુન્દ દવે, કુંતલ, એસ.એન.ટી.ટી. વિશેષ કુન્નિ. પ્ર. આ. સન. ૧૯૯૨. મુંબઈ. રૂ. ૬૪, મૂલ્ય રૂ. ૩૦-૦૦.)

□ પવલ ત્રિપાઠી

અંધારું કે અજવાળું
સૂર્ય કે ચંદ્રના ભેદ પણ મને ન ખબર.
મને ખબર માત્ર તું.
તારું સાન્નિધ્ય.

On the Pulse of Morning

□ by MAYA ANGELOU

Maya Angelou composed this poem at the request of President Bill Clinton and read it at his inauguration.

A Rock, A River, A Tree,
Hosts to species long since departed,
Marked the mastodon.
The dinosaur, who left dry tokens
Of their sojourn here
On our planet floor,
Any broad alarm of their hastening doom
Is lost in the gloom of dust and ages.

But today, the Rock cries out to us, clearly, forcefully,
Come, you may stand upon my
Back and face your distant destiny.
But seek on haven in my shadow.
I will give you no hiding place down here.

You, created only a little lower than
The angels, have crouched too long in
The bruising darkness,
Have lain too long
Face down in ignorance.
Your mouths spilling words
Armed for slaughter.
The Rock cries out to us today, you may stand upon me,
But do not hide your face.

Across the wall of the world,
A River sings a beautiful song.
It says, come, rest here by my side,

Each of you, a bordered country,
Delicate and strangely made, proud,
Yet thrusting perpetually under siege.
Your armed struggles for profit
Have left collars of waste upon
My shore, currants of debris upon my breast.
Yet, today I call you to my riverside,
If you will study war no more. Come,
Clad in peace and I will sing the songs
The Creator gave to me when I and the
Tree and the rock were one.

Before cynicism was a bloody sear across your
Brow and when you yet knew you still
Knew nothing.
The river sang and sings on.

There is a true yearning to respond to
The singing River and the wise Rock.
So say the Asian, the Hispanic, the Jew.
The African, the Native American, the Sioux,
The Catholic, the Muslim, the French, the Greek,
The Irish, the Rabbi, the Priest, the Sheikh,
The Gay, the Straight, the Preacher,
The privileged, the homeless, the Teacher.
They all hear
The speaking of the Tree.

They hear the first and last of every Tree
Speaks to humankind today. Come to me, here beside the
River.
Plant yourself beside the River.

Each of you, descendant of some passed
On traveler, has been paid for.
You, who gave me my first name, you
Pawnee, Apache, Seneca, you
Cherokee Nation, who rested with me, then
Forced on bloody feet, left me to the employment of
Other seekers — desperate for gain,
Starving for gold.
You, the Turk, the Arab, the Swede, the German, the
Eskimo, the Scot.
You, the Ashanti, the Yoruba, the Kru, bought,
Sold, stolen, arriving on a nightmare
Praying for a dream.
Here, root yourselves beside me.
I am that Tree planted by the River,
Which will not be moved.
I, the Rock, I the River, I the Tree,
I am yours — your passages have been paid.
Lift up your faces, you have a piercing need
For this bright morning dawning for you.
History, despite its wrenching pain,
May still be unlearned, and if faced
With courage, need not be lived again.
Lift up your eyes upon
This day breaking for you.
Give birth again
To the dream.

Women, children, men,
 Take it into the palms of your hands.
 Mold it into the shape of your most
 Private need. Sculpt it into
 The image of your most public self.
 Lift up your hearts.
 Each new hour holds new chances
 For ■ new beginnings.
 Do not be wedded forever
 To fear, yoked eternally
 To brutishness.

The horizon leans forward,
 Offering you space to place new steps of change.
 Here, on the pulse of this fine day,
 You may have the courage
 To look up and out and upon me, the
 Rock, the River, the Tree, your country.
 No less to Midas than the mendicant.
 No less to you now than the mastodon then.

Here, on the pulse of this new day
 You may have the grace to look up and out
 And into your sister's eyes and into
 Your brother's face, your country,
 And say simply
 Very simply
 With hope
 Good morning.

□ જયા મહેતા

પર્ણહીન વૃક્ષની ડાળ પર

હટકતું છેલ્લું એક

પાંદડું

પડું પડું

પછી હશે

વૃક્ષ

કે...

કવિતા

□ મૌલિક મહેતા

વૃક્ષના માળામાં

હવે પંખીઓ ટુલકતાં નથી

સામસામી દલીલો કરતાં હોય

એવું લાગે છે.

કોણ જાણે

કોના ચયનખંડમાંથી

એમણે પ્રેરણા લીધી હશે ?

ભગિની નિવેદિતા □ અમિય ચકવર્તી □ નલિની માડગાંવડ
(બંગાળી)

જે ડોચાઈએ તમારું દીપ્તિમાન, પ્રાણપાન વૈતન્ય
ઝળહળતું હતું પશ્ચિમ સંસારમાં
એ ધિમા લઈ આવ્યાં ભગિની નિવેદિતા,
આર્પાવર્તમાં; નીચવણી સૂર્યની પક્ષવેદી પાસે
દિવ્ય પુરુષને કંઠે મંત્ર સાંભળી પવિત્ર વાણીનો
સમગ્ર જીવનનો અર્થ અહીં સખી ગયાં
ધ્યાનમાં-કર્મમાં મુક્તધોજ. ઘરેઘરે
ભાંગવાદેશે તમને મેળવ્યા.

વિશ્વસાગરને કિનારે કિનારે
ભાપાના ઐશ્વ્ય નીચે જાગી ડાકની માનવજાતિની શ્રુતિ
એ જ આદિ-અવિધ્યની ભાષા સાંભળીને નમે ગંગાતીરે
સુવર્ણ અક્ષરે લખી ગયાં છો, કથા-સંસ્કૃતિ-ઈતિહાસ
મૂંઝી છે નવી પૃથિ, ચિત્રિત વાણીના સાધન વડે
તમારા તીર્થને વિશામે વિશામે.

કૈવાસ પર્વતના

શ્વેનાશ્વમ મસનકથી દૂર કન્યાકુમારીના
સાગર સુધી ધણેયના, મહાન ઐશ્વર્યવાન વચ્ચે સમાન
એક આશ્રમનો તમે સ્વીકાર કર્યો છે.
તપસિની, તમારા માનસને
દ્વાદશ દેવજ અને નવું મંદિર સમર્પિત.
પુત્રે પુત્રે અમારા સમયમાં
નિત્ય સાંપ્રતિક; એક જ ધર્મ તે જ
વૈવિધ્યપૂર્ણ સુંદર માનવધર્મ રૂપે જાણ્યો છે એકમાત્ર પ્રકાશપૂર્ણ.
કલકત્તાની દીન-વેદી ગચીના વાનાવરણનું એ દૃશ્ય ખંડુ ચાપ છે.

કરા અંતિમ જીવનનું.
પવિત્ર હાથે તમે ઢગલે ઢગલા મચિનતા
સેજ દૂર કરી, કારુણ્યસભર

૬૯ જીપસટોસટ સંગ્રામમાં જિતરીને લોકોના સંસારમાં
 જે વેદનાંને વહેતું
 તેને તમે જૌરવપૂર્ણ બનાવ્યું. ભારતીય બંગાળી
 બધાં મળીને ક્યારેક પ્રાસાદ બનાવશે
 નવા સ્વાધીન રાષ્ટ્રમાં, એ ભરેસો તમે
 ક્યારેય મનમાંથી ગુમાવ્યો નહોતો.-
 વિદાય લીધી તમે આ પીડાતા દૂરના સ્વદેશમાં.

□ કિશોર શાહ

મારી કવિતાના બે શબ્દો વચ્ચે
 ખાલી જગ્યા હોય છે
 એને
 હું વર્ષોથી મથી રહ્યો છું
 મૌનનું સ્વરૂપ પામવા.

હરિ માગું

□ ભગવતીકુમાર શર્મા

હરિ માગું, હરિ માગું,
 બીજું કંઈ ન માગું.
 જરી જાયું, જરી જાયું,
 આગું કંઈ ન જાયું...
 કીડીને તો ભલો કોળિયો કણનો,
 કચડી નાખે લોભ નકી સો માણનો.
 સાત જનમની હેયાધારણ હઈ દે
 પ્રેમીઓને પલકારો પાંપણનો.
 જીવતરની ધરી માગું,
 બીજું કંઈ ન માગું... હરિ માગું...
 ટથલી આંગળીનો સંધર આધાર,
 પડે પાયમાં મેઘો મૂશળધાર.
 જીભલડી પર કોટિ શબ્દ છો સમતા,
 નોખો સૌમાં સમનામ-ઉદ્ગાર.
 ફરી માગું, ફરી માગું,
 બીજું કંઈ ન માગું... હરિ માગું..

નહીંતર ? □ ભાનુપ્રસાદ પંડ્યા

આ પવન દરિદ્ર ગ્રીષ્માવૃત્તિઓ
અસ્થમાના દરદીની જગે તરફડે...
અહીં મારે ઓરડે
દીવાલો બારીના ચોં ફાડીને
તણખે બેચાર લાડના કવચ !
અને પરાતવ... કોઈએ
ફરકતા સમીરને જ
શું કરી દીધો ત્રણનિકાલ ?
પાખાં પર સૂતેલી પેલી
કાપાઓના જોવા હાથ ?
એ હવે અનુસરે
પેલા જલમહાર મીનનો તાલ !
સૂર્યનું અહીં એકચક્રી શાસન,
બાંધી દીધું હવાનું
આહુપાનનું સશ્વન !
સારું છે કે..
સાગર મહાસાગર ભરે
નિયમિત કર...
નહીંતર...?.....

તમસ નીકળે

□ ભગવતીકુમાર શર્મા

(ગજવ)

નિશાની ચિતાથી દિવસ નીકળે,
કરી વેશપદ્ધતો તમસ નીકળે,
ફૂવો ખોદીએ ને તરસ નીકળે,
કે ખણીએ ચૂંટી ને કણસ નીકળે !
બજસિમાં એની બાસ નીકળે :
હું માણસને શોધું; શખસ નીકળે !
ન તોડે કોઈ લીલુંછમ પાંદડું,
છે સંભવ કે એ ધોરી નસ નીકળે.
નિભાવી સહો જિંદગીને ભરે;
નથી શક્યતા કે સસ્સ નીકળે.
નિકંદન નથી શક્ય કંટક તણું,
તમે એક વાલો ને દસ નીકળે !

પ્રિય સુરેશભાઈ,

મંજામાં હશે.

‘કવિતા’ એ તમારા સંપાદનપદે ૨૫ વર્ષ પૂરાં કર્યાં એ સપ્તહત્યજન્મની એક સુખદ ઘટના કહી શકાય. કવિતાનું સામયિક આટલાં વર્ષો સુધી ચલાવવું એ મુશ્કેલ કાર્ય તમે સારી પેઠે પાર પાડ્યું છે એ વાતનો આનંદ છે. અમારા પછી -

એક નવી કવિ - પેઢી આવી રહી છે તેને પણ તમે ‘કવિતામાં’ સમાવી રહ્યા છો. એ ક’કવિતા’ વિના શક્ય ન બન્યું હોત. માટે ‘કવિતા’ ચાલુ જ રહેવું જોઈએ. ‘કવિતા’ના બીજા જ અંકથી હું તેમાં પ્રવેશ થતો રહ્યો છું કવિતારૂપે - એ હકીકતને યાદ કરું છું ત્યારે તમારો ઋણસ્વીકાર કર્યા વગર રહી શકતો નથી. એ બદલ હૃદયપૂર્વક આભારી છું.

મંજાભાઈ રાઠોડના સ્નેહવંદન

પરબાર્યો નેહ

□ ભગવતીકુમાર શર્મા

હરિ હાર્યે પરબાર્યો છે નેહ...

આડ કે ટેકા વિણ પ્રથમીને ભીંજવે બારે મેહ

નહિ કૉલ - કાગળિયાં આડાં

કાચમનાં કાપી દીધાં કાંડાં.

અધર ન ફરકે, નેણ મળે નહિ,

તો ય સકલને પ્રીછે રૂંવાડાં.

મળવું આ એવું સૌંસરવું, કે નહિ પળભરનો પ્રેહ

હરિ હાર્યે પરબાર્યો છે નેહ...

ભૂલભુલામણી ગલીઓ છોડી

પકડ્યો પરગટ રસ્તો ધોરી.

ત્યજી પોથીનાં પીજગટ પાનાં

મોરપિચ્છ લીધું ગુલમોરી.

નહી ટેરો, નહીં પેરો-વંચો,

સીધો હરિ શું સનેહ...

હરિ હાર્યે પરબાર્યો છે નેહ...

□ નરેશ મહેતા □ નિરંજના સદાપાલા

દ્રોણદી : હિમાંસીઓની વચ્ચે
ઊડના વસની જેમ આવતી
તમારી પાણી હું સાંભળી રહી છું.
ધર્મરાજ !
હું જાણું છું કે
તર્ક અને મોહ
બધું નકામું થઈ ગયું છે.
હું તમારા સુધી પહોંચવા ઇચ્છું છું
પણ મહારાજ!!
હિમનો આ ઠંડો પાલ
પ્રતિજ્ઞા
પોતાની જેમ જ મને પાપાણ કરી દેવા માટે
કૃતસંકલ્પ છે
વ્યક્તિ, વૃક્ષ આ રીતે જ બનતી હશે મહારાજ!

પ્રણોને હિમ કાપતો જાય છે
આ કેવી
તેજ, પારદાર
હિમાળી શીતલતા
દેખને જાણે ચીરી રહી છે.
લ્યો

હું મારી અંદરની
આ ધધકતી નુકાને
સદાને માટે બંધ કરીને
એની ચાવી અંધકારમાં ફેંકી રહી છું.

૩૧
તમે એનો અવાજ સાંભળ્યો, મહારાજ!
કદાચ મેં પણ નથી સાંભળ્યો.

□ શીલિક મહેતા

મંદરાનની નુકામાં
મેં જવાબો છે
તારાં નામનો દીવો
ઉભે

તો
તારા દર્શન પાપ તો જ
પ્રભાત ઊઘડે

બીજા સંકલ્પોની જેમ
 આ અંતિમ સંકલ્પ પણ
 નકામો ગયો
 કારણ પોતાના અંતર વ્યક્તિત્વને
 પોતાનામાંથી કાઢીને ફેંકવાનું
 કેટલું મુશ્કેલ છે
 વ્યક્તિત્વનાં આ કવચ - કુંડલ ઉતારી
 સમયને આપી દેવાનું.
 બધા જ કર્ણ નથી થઈ શકતા મહારાજ?
 નથી થઈ શકતા.

મને આ પ્રતિક્ષણ સંકોચના
 કવચ જેવા
 નિર્મમ કઠોર
 હિમના સંકંજમાંથી
 મુક્ત કરાવો, પાર્થ.
 એક દિવસ મત્સ્યભેદન કરી
 શું તમે
 આ દિવસ માટે મને લાવ્યા હતા
 કે પ્રત્યેક ક્ષણે
 કણકણ થઈ ગળતા પીગળતા
 આ હિમમાં સમાતી જાઉં?
 મારી આ હિમ-પરીક્ષા
 શા માટે લેવા માગો છો?
 સીતાની અગ્નિ-પરીક્ષાથી
 રામને શું મળ્યું હતું
 કે તમે
 તમારી કૃષ્ણાની હિમ-પરીક્ષા લઈ રહ્યા છો?
 પાર્થ!
 પ્રત્યેક આવી પરીક્ષાઓ
 પત્ની પ્રત્યે અવિશ્વાસ જ છે,
 કવિતા

□ કિશોર શાહ
 એક ચકલી
 રોજ સવારે
 એક તાંતણે ખેંચે છે
 એના ખોબા જેવડા માળાને
 હર્યોભર્યો બનાવવા
 હું
 જોતો રહું છું
 એ દિવસે દિવસે સમૃદ્ધ થાય છે
 અને
 હું કશુંક ગુમાવું છું
 રોજ-દરરોજ.

અને આવી પરીત્યા પછી
સી
પુરુષને માટે આશ્વાસ થઈ ગય છે.

તમે ભીષ્મને માટે
પાતાળ ફેંડી શકતા હતા
પણ પ્રિયાનો આ હિમપાશ
નથી વેધી શકતા?
યજ્ઞશ્વની રક્ષા માટે
સમસ્ત સંસારને તમે
તમારા જાંડીવધી પડકારી શકતા હતા
પણ પોતાની આ આત્મપ્રિયાનો
આ હિમપાશ નથી વીધી શકતા પાર્થ?
મરું નાસીત્વ
મરું માનૃત્વ
બધું નકામું જનું, પુષ્પિષ્ટિર?

ભીમ! અર્જુન!
માત્રીપુત્ર, બધું વ્યર્થ જનું.
હવે મારી અને તમારી વચ્ચે
હિમની આ અવેદ્ય
ધારદ્વાર શીતળતા
સહયાત્રાનું સૂત્ર કાપી રહી છે.
આજ પહેલાં
નાહોતી જાણતી કે
અંધારું પણ
પ્રપાત-જલ જેમ
ઉપરથી સરકનું હશે
અવાજ પણ કરનું હશે
પુષ્પિષ્ટિર! તમારો તે આદેશ
સંબોધન

૩૮

રાત, હિમપાત
□ બાઈ જૂઈ
□ નિહાદિકા મહેતા

(ચીની)
ઊપમાંથી જમીને ચકિત છું
કે મારો તકિયો
અને મારી રજાઈ
આટલાં ઠંડાં કેમ છે!

ભારીની બહાર
ખૂબ ઉબસ છે -
રાતે સ્પીરિટીને
ઢંઢેટગલા બરફ પડ્યો હશે,
સંભળાતા રક્ષા અવાજો
વાંસની ડાળીઓ
નૂટવાના.

ઊડતાં વસ્ત્રોની જેમ ઊડતો
 ન જાણે કયા ભોજપત્ર અથવા દેવદારમાં
 અટકીને ઊડી રહ્યો હશે.

હું આ કમનસીબીને શું કરું, મહારાજ!
 દેહથી હું તમારી સાથે ચાલી આવી હતી
 પરંતુ મન

એ જ હત્યાઓ, ચિત્કારો, પડ્યંત્રો

અને કૂટનીતિઓ વચ્ચે

વૈભવનો એઠવાડ વીણવામાં રહ્યું.

સી

આ સાંસારિકતાથી

કેમ ઉપર ઊઠી નથી ચકતી?, મહારાજ??!

કેમ નહીં?

આ સાંસારિકતાને માટે

એક દિવસ

સંતાનો, કૃળ-કુટુંબ

બંધુ-બાંધવતા

બધું સ્વાહા થવા દીધું

અને આજે

મહાપ્રસ્થાનના આ પથ ઉપર

પતિઓને ગુમાવી

બધું સહીસહીને એકાકી થઈ ગઈ છું

જેવી રીતે યજ્ઞ પૂરો થઈ ગયા પછી

એકલા યજ્ઞસ્તંભને

ઉપેક્ષિત

રોપેલો છોડી દેવામાં આવે.

(‘મહાપ્રસ્થાન’માંથી એક અંક)

□ સુરેશ દલાલ

આંખ ખુલ્લી

ને તોય હું તો અંતરમુખી

વેહેતી આ દુનિયા મારો સૂરજ છે

હું મારા સૂરજની સૂરજમુખી.

લોકોનાં સુખદુઃખથી

અળગો નહીં ચાતું

આંખો મીંચીને

હું યાત્રા નહીં આદરું

ચંદનનો લેપ થઈ

પહોંચી હું જાઉં છું

જ્યાં જ્યાં

હું જોઉં છું જવાળામુખી.

ખાવામાં, પીવામાં,

બોલવામાં રસ છે.

આનંદે ઝોલવાની

મબલખ તરસ છે,

રડવું સરસ છે,

હસવું સરસ છે,

દુઃખમાં દુખી

અને સુખમાં સુખી

હું અંતરમુખી,

હું બહિરમુખી.

કાવ્યનો પથ □ સુરેશ દલાલ

યુદ્ધગ્રસ્ત દેશવાસી પિતાનો પુત્રને પ્રશ્ન

પ્રશ્ન ખંડેર વિશે પૂછશે નો સમજાવીશ
પણ નવું ઘર ફરી હું કેવી રીતે સરખાવીશ ?

વૃક્ષની, ફૂલની, રંજોની કહીશ દંતકથા;
પણ તને સાચી વસંતો હું કઈ રીતે આપીશ ?

ડુમાની, ડુસકાંઓની આ સ્મૃત્તિ વસંતીમાં
ક્યા બહાને તારા હોઠને હું મધકાવીશ ?

આખું આકાશ મરેલું પડ્યું છે પણ પાસે
ને તને ફૂટતી પાંખો હું કેમ અટકાવીશ ?

બોમ્બ વાવ્યા છે એટ્લે તારા ફૂલો મસ્તકમાં
હવે ઈજ્જત છે એ મરતી, તું એમાં શું વાચીશ ?

છે કલમ, હાથ છે, છે કોણ કાચળો કિંતુ
લખી પ્રત્યાર્થ વસિષ્ઠનાં હું મરી જાઉંશ ?

તું છે જિંદગી તો છે મુમકિન કે તું કાંઈ માગીશ
તો નવી દુનિયા, મારા પુત્ર, હું ક્યાંથી લાંબીશ ?

(વર્તમાનપત્રોમાં આજની યુદ્ધની વિળીપકાનાં વર્ણનો વાંચીને)
રમેશ પારેખ

‘છ અભરતું નામ’. રમેશ પારેખની સમગ્ર કવિતાનો સંચય છે. આ ગ્રંથ પ્રત્યેક કાવ્યરસિકે પસાવવો જોઈએ. રમેશની સર્જકતા અને વૈચિત્ર્યનાં માં મનરમ - મૂલ્યો ન ખૂટે એવો ખજાનો છે. રમેશની કલમ અનેક કાવ્યસરૂપમાં આસાનીથી ફરી વળે છે. એક રીતે રમેશ કાવ્યજગતનો સમન્વિત.

છે. કાગળને કલમનો સ્પર્શ થનાવેન જ એની કવિતા વાસેની વૃક્ષની જેમ મહેરે છે. એક વર્ષ રમેશને કેવળ જાણે કે એ રોમેન્ટિક ગીતો જ લખતો હોય એ રીતે ઓળખે છે. સંગ્રહ જોઈએ ત્યારે ખ્યાલ આવે કે રમેશ કેવળ રોમેન્ટિસિઝમના પિજરમાં પુરાયેલો કવિ નથી. એનું આકાશ ઘણું વ્યાપક છે - આ નઝમ પરથી પણ એનો ખ્યાલ આવી શકે.

માનવજનનો ઈનિહાસ જાળવવા જેવો છે ખરો ? મુજ સિવાય ઈનિહાસમાં લખી પણ શું શકીએ ? માનવજનનો ઈનિહાસ વાંચીએ તો આપણે જાણે કે માનવજનનો ઉપહાસ વાંચતાં હોઈએ એવી લાગણી થયા કરે. મુજ એટલે નારાજ. માણસો મરે, મકાનોનાં મકાનો પડે, સદીઓ જૂની ઈમારતો બળીને ભસ્મીભૂત થઈ જાય. જો કોઈ રડવાખડવા બચ્યા હોય તો તે જાણે કે મરવા વાંકે, કોઈએ હાથ, કોઈકના પગ, કોઈકની આંખ - જાણે કે આખી માનવજન અંધાર થઈ ગઈ. પ્રત્યેક માબાપને એક ઝંખના હોય છે, પોતાની ભાવી પેઢી માટે જે જગત છે એના કરતાં વધુ સારું જગત મૂકી જવાની. પણ આપણો વર્તમાન ભવિષ્ય માટે આવી કોઈ ઝંખનાને પરિણામ કે પરિમાણ આપી શકશે ખરો ? એક વાર ઘર નૂટે છે, તે નૂટે જ છે. કુટુંબ નિરાધાર થઈ જાય છે, બાળકની આંખમાં જે પ્રશ્નો છે એના ઉત્તરો આપી શકાતા નથી. અહીં મુજગરમ પિતાની વિમાસણ છે, પુત્ર જો ખંડેર વિશે પૂછે તો હું એને સમજાવી શકું, ખંડેરો બતાવી પણ શકું. ખંડેરો કેવળ બહાર નથી હોતા. આવી પરિસ્થિતિમાં મનુષ્યનું અસ્તિત્વ જ ખંડેર જેવું થઈ ગયું હોય છે. બાળકને સમજાવવાની વાત એક હોય છે પણ બાળક જ્યારે નવું ઘર માટે ત્યારે એ ઘરની સ્થાપના કઈ રીતે થઈ શકે ? આમાં નરી વેદના અને કરુણતા છે, જ્યારે બધું જ રાખ થઈ ગયું હોય ત્યારે વૃક્ષ, ફૂલ, ફૂલના રંગો - આ બધું દંતકથા જેવું લાગે છે. સાથી વસંત કોને કહેવાય, એનો અર્થ હવે હોય તો જોડણીકોશમાં હોય, છવનકોશમાં નહીં.

મુજ માણસને અવાફ કરી મૂકે છે, સ્તબ્ધ કરી મૂકે છે. એની બેચેની અને અજંપો વ્યકત કરવા માટે જીભને કાપી નાખીએ તોપણ સમગ્ર વેદના કદીય પૂર્ણપણે પ્રગટ ન થાય. અહીં વસંતી છે પણ સ્તબ્ધ વસંતી છે. આ વસંતી કુમાની અને દૂસકાંઓની છે. આવી મરણશીલ વસંતીમાં ભાવી પેઢીના હોઠ પર કથા બહાને મલકાટ આપી શકશું ?

ધરતી પર તો મરણનું વર્ચસ્વ છે, પણ પગ પાસે આકાશ પણ મરેલું પડેલું છે. આકાશમાંથી કેવળ વરસાદ નથી પડતો, બોમ્બ પણ પડતા હોય છે. પુત્રને પાંખ ફૂટની હોય અને પાંખમાં આભને આંખવાનો સળવળાટ હોય ત્યારે એ સળવળાટને પણ યિજ્ઞવી દેવો પડે એવી પરિસ્થિતિ છે. નિર્દોષ આકાશ અને ફૂટતી પાંખોનો વિશેષ કવિએ ઉપસાવ્યો છે. બાળકના ફૂણા મસૂકની અંદર ઉદાત્ત ભાવનાઓ અને વિચારો વાવવાને બદલે આપણે બોમ્બ વાવીએ છીએ એની હરિયાળી શૈક્ષણી સૃષ્ટિને આપણે ઉજગડ કરી મૂકીએ છીએ. પાંચસાત વરસના છોકરાઓ સમકાંની બંદૂકો લઈને સમતા હોય ત્યારે કે ઢિશૂમ્ ઢિશૂમ્

કવિતા

કરના હોય ત્યારે એ બાળકો હિટલર કે ઝુઝ કે રાજકારણીઓ જ થશે.
અહિંસા અને સત્યાગ્રહની વાવણી કરારેય નહીં થાય.

ભવિષ્યની પ્રેઠીને આપણે વસિષ્ઠનમાં શું આપી જઈશું ? કેવળ નિરુત્તર
પ્રશ્નો, એને જિજ્ઞાસી બાળક શક્ય છે કે નહીં દુનિયા કાંચે ભરીને માથે તો
આપણી ધારે આપવા માટે આજના ભંડાર અને અંચાર સિવાય છે પણ શું ?

□ પન્ના નાયક

નહેરુ કહેતાં
કે
જે ભાષામાં સપનાં આવે
એ
તમારી માતૃભાષા
મને
હજીય ફિલાડેલ્ફીઆમાં
સપનાં
ગુજરાતીમાં આવે છે
પણ
મારી આસપાસના
ગુજરાતીઓ
ઉમાચંદરની છાત્રિ જોઈને
સતત પૂછવા કરે છે
'આ કોની છાત્રિ છે?'

એને
મારું સપનું નેદવાઈ જાય છે
(સપનાંનાં હેમોને નેદવામાં વાર શી ?)

□ કિલોર થાપ

જર્જર દીવાલ ફાડીને
ઊંચેએ થીપળો
કાળની થપાટો ખાઈખાઈને
કાળાં પડી રમેલાં બારણાં
હવાની વર્ણ અવરજવરથી
સુસવાના સોસવાના નેચ
પરોવિયાં વચરતી
ક્યાંય ન પહોંચતી સીડી

તો
દીવાલ અડીસો થાય
તો
કદાચ હું ભૂતકાળમાં જાઉં

આકાશમાં કોઈકે દૂર ખૂંચે
તો
કદાચ હું ભવિષ્ય તરફ જાઉં

પણ
હું જઈ નથી શકતો
સીડી છે, પણ
પરોવિયાં વચરતી.

મેરિલિન મનરો માટે પ્રાર્થના □ અર્નેસ્ટો કાર્ડિનલ

□ સુરેશ દલાલ

પ્રભુ

આ છોકરીને સ્વીકારી લે આખી દુનિયામાં એ મેરિલિન મનરો તરીકે જાણીતી હતી.

જોકે એ એનું સાચું નામ નહોતું

(પણ તું જાણે છે આ અનાથ છોકરીનું સાચું નામ જેના પર

નવમે વર્ષે બળાત્કાર કરવામાં આવ્યો હતો

દુકાનમાં કામ કરતી આ યુવાન કન્યા જોણે સોળમે વર્ષે

આત્મહત્યા કરવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો.)

આજે એ તારી સમક્ષ હાજર થાય છે કોઈ પણ પ્રકારના

મેક-અપ વિના અને એના અખબારી આડંબિયા વિના

ફોટોગ્રાફ્સ વિના અને અપાતા હસ્તાક્ષર વિના

અવકાશયાત્રીની જેમ એકલી અનંત અવકાશની રાતનો મુકાબલો કરતી.

એ બાળક હતી ('ટાઈમ' મેગેઝીન લખે છે) ત્યારે એને સપનું

આવ્યું તું કે એ દેવળમાં નગ્ન છે

અને એક વિરાટ ટોળું એને નમે છે, જમીનને માથું અડાડીને.

અને આ બધાની વચ્ચે એને એમ ને એમ બહાર સરકવું પડ્યું હતું

જેથી એને કોઈના માથા પર પગ ન મૂકવો પડે.

તું તો અમારાં સપનાંઓને માનસશાસ્ત્રીઓ કરતાં વધારે જાણે છે.

દેવળ, ઘર કે ગુફા એ તો સલામતી માટે માતાના અભાષિયની

ગરજ સારે એવાં છે અને એથી પણ કંઈક વિશેષ....

અલબત્ત માથાંઓ એના આશકો છે.

(માથાંઓનું ટોળું અંધકારમાં સ્પોટ લાઈટની નીચે)

દેવળ એ કંઈ 'ટ્રેવેન્ટીએથ સેન્ચરી ફ્રંક્સનો સ્ટુડિયો નથી,

મંદિર - આરસનું કે સોનાનું - એ તો મંદિર છે શરીરનું,

જ્યાં માનવપુત્ર - આદમ પોતાના હાથમાં ચાબુક લઈને ઊભો છે,

અને બહાર હાંકી કાઢે છે 'ટ્રેવેન્ટીએથ સેન્ચરી ફ્રંક્સ'ના

નાણાંબદલુઓને

જેમણે પ્રાર્થનાઘરને ચોરલૂંટારાના અડામાં ફેરવી નાખ્યું છે.

પ્રભુ,

પાપ અને રેડિયો ઍક્ટિવિટીથી ખરડાયેલી આ દુનિયામાં,
તું કેવળ દુકાન-કન્યા પર દોષનો ટોપલો નહીં ઢોળી દે,
જે, બંધી દુકાન-કન્યાઓની જેમ ફિલ્મસ્ટાર બનવાનું સપનું સેવતી હતી
અને એનું સપનું વાસ્તવિક થયું (પણ વાસ્તવિકતા ટેકનીકલરમાં)
અમે એને જે હસ્તપ્રત આપી એનો એણે કેવળ અભિનય કર્યો
- આ હસ્તપ્રત અમારી જિંદગીઓની - અને એ હતી ઍક્સડે.

પ્રભુ, એને માફ કર અને માફ કર

અમારી વીસમી સદીને

અને એ ભવ્ય અદ્ભુત નિર્માણ જેમાં અમે સહુએ કામ કર્યું.
એ તો હતી પ્રેમની ભૂખી અને અમે એને ટ્રૅન્સફાર્મર આપી,
પુરુષો સંતો નહોતા, એટલે એની ઉદાસી માટે અમે એને
મનોવિશ્લેષણ તરફ દોરી.

પાદ રાખ, પ્રભુ, કંમેસ માટે એનો દિન-પ્રતિદિન વધતો જતો ભય,
મેક-અપ માટેનો એનો પિક્કાર- એ લોકો હંમેશાં પ્રત્યેક

દૃશ્ય માટે નાજી મેક-અપનો આગ્રહ રાખતા હતા-

અને આમ ને આમ સતત એનો ભય કેવો વધતો જ રહ્યો.

અને એ સ્ટુડિયોમાં વધુ ને વધુ અનિયમિત થતી ગઈ.

બંધી દુકાન - કન્યાઓની જેમ એણે પણ સપનું સેવ્યું હતું

ફિલ્મસ્ટાર થવાનું

અને એની જિંદગી સપના જેવી જ અવાસ્તવિક હતી

જેનું અર્થઘટન માનસશાસ્ત્રીઓ કરતા રહ્યા ને ફાઈલમાં મૂકતા રહ્યા

એના રોમાન્સ બંધ આંખનાં મુંબનો હતાં,

અને જ્યારે એણે આંખો ખોલી ત્યારે એણે પોતાને જોઈ

સ્ટુડિયોના પ્રકાશમાં

પછી સ્ટુડિયોનો પ્રકાશ ઓલવી નાખવામાં આવ્યો !

અને તે લોકો એને બે દીવાલોના ખંડમાં લઈ ગયા.

(એ હતો ફિલ્મ સેટ)

અને દિગ્દર્શક પોતાની હસ્તપ્રત લઈને ચાલ્યો ગયો

કારણ કે દૃશ્ય ઝડપાઈ ચૂક્યું હતું

અથવા એ લોકો નૌકાવિહારી જેવા હતા, સિનાપુરમાં

ચુંબન, રિઓમાં નૃત્ય,
 વિન્ડસોરના ડ્યૂક અને ડયેસના મહાલયમાં સ્વાગતનું દૃશ્ય -
 કોઈક ગરીબ એપાર્ટમેન્ટના દીવાનખાનામાં.
 ચલચિત્ર પૂરું થયું છેવટના ચુંબન વિના.
 એ લોકોને એ પથારીમાં જ મરણ પામેલી મળી આવી.
 એનો હાથ હતો ટેલિફોન પર.
 ડિટેક્ટિવો જાણી ન શક્યા કે એ કોને ફોન કરવાની હતી.
 જેમ કોઈક પોતાના એકમાત્ર મિત્રનો નંબર ફેરવતું હોય.
 પણ એના અવાજને બદલે એક ધ્વનિમુદ્રિત અવાજનું
 પુનરાવર્તન થયા કરે

શૈંગ નંબર

અથવા કોઈક ગુંડા ટોળકીથી ધાયલ
 જે પહોંચે ફોન તરફ લાઈનો કપાઈ ગયેલા
 જેને એ ફોન કરવાની હતી એ કોઈ પણ હોય
 એણે ફોન નહોતો કર્યો (અને કદાચ કોઈ પણ નહોતું)
 અથવા કોઈક હતું જેનું નામ લૉસ એન્જિલિસની
 ટેલિફોન ડિરેક્ટરીમાં નહોતું

ભગવાન, મહેરબાની કરી એના ફોનનો જવાબ આપો -

બ્લોકને માટે □ મારીના સ્વેતાયેવા

□ સુશી દલાલ

(રચિયન)

આ જ છે તે, પારકા દેશથી કેટાળીને આવેલો
 નાયક-અનુયાયી વગરનો.

જુઓ, અંજલિ પી રહ્યો છે દિવ્ય જગ તે
 સમ્રાટ રાજ્ય વગરનો.

બધું જ છે ત્યાં એને માટે : સામ્રાજ્ય અને સેનાઓ,
 રોટલો અને મા.

ભવ્ય છે તારો વૈભવ માલિક બન એનો તું,
 હે મિત્ર-મિત્ર વગરનો.

પ્રભુ,

પાપ અને રેડિયો એક્ટિવિટીથી ખરડાયેલી આ દુનિયામાં,
નું કેવળ દુકાન-કન્યા પર દોષનો ટોપલો નહીં ઢોળી દે,
જે, બધી દુકાન-કન્યાઓની જેમ ફિલ્મસ્ટાર બનવાનું સપનું સેવતી હતી
એને એનું સપનું પારલવિક થયું (પણ પારલવિકતા ટેકનીકલરમાં)
અમે એને જે હસ્તપ્રત આપી એનો એણે કેવળ અભિનય કર્યો
- આ હસ્તપ્રત અમારી જિંદગીઓની - અને એ હતી એક્સડ.

પ્રભુ, એને માફ કર અને માફ કર

અમારી વીસમી સદીને

અને એ ભવ્ય અદ્ભુત નિર્માણ જેમાં અમે સહુએ કામ કર્યું.
એ તો હતી પ્રેમની ભૂખી અને અમે એને ટ્રાંકિવર્સાઈઝર આપી.
પુરુષો સંતો નહોતા, એટલે એની ઉદ્ધસી માટે અમે એને
મનોવિશ્લેષણ તરફ દોરી.

પાદ રાખ, પ્રભુ, કંમેરા માટે એનો દિન-પ્રતિદિન વધતો જતો ભય,
મેક-અપ માટેનો એનો પિક્કાર- એ લોકો હંમેશાં પ્રત્યેક

દૃશ્ય માટે તાજા મેક-અપનો આગ્રહ રાખતા હતા-

અને આમ ને આમ સતત એનો ભય કેવો વધતો જ રહ્યો.

અને એ સ્ટુડિયોમાં વધુ ને વધુ અનિયમિત થતી ગઈ.

બધી દુકાન - કન્યાઓની જેમ એણે પણ સપનું સેવ્યું હતું

ફિલ્મસ્ટાર થવાનું

અને એની જિંદગી સપના જેવી જ અવાસ્તવિક હતી

જેનું અર્થઘટન માનસશાસ્ત્રીઓ કરતા રહ્યા ને ફાઈલમાં મૂકતા રહ્યા

એના રોમાન્સ બંધ આંખમાં ચુંબનો હતાં,

અને જ્યારે એણે આંખો ખોલી ત્યારે એણે પોતાને જોઈ

સ્ટુડિયોના પ્રકાશમાં

પછી સ્ટુડિયોનો પ્રકાશ ઓલવી નાખવામાં આવ્યો !

અને તે લોકો એને બે દીવાલોના ખંડમાં લઈ ગયા.

(એ હતો ફિલ્મ સેટ)

અને દિગ્દર્શક પોતાની હસ્તપ્રત લઈને ચાલ્યો ગયો

કારણ કે દૃશ્ય ઝડપાઈ ચૂક્યું હતું

અથવા એ લોકો નોકાવિલાસી જેવા હતા, સિંગાપુરમાં

ચુંબન, રિઓમાં નૃત્ય,

વિન્ડસોરના ડચૂક અને ડચેસના મહાલયમાં સ્વાગતનું દૃશ્ય -

કોઈક ગરીબ એપાર્ટમેન્ટના દીવાનખાનામાં.

ચલચિત્ર પૂરું થયું છેવટના ચુંબન વિના.

એ લોકોને એ પથારીમાં જ મરણ પામેલી મળી આવી.

એનો હાથ હતો ટેલિફોન પર.

ડિટેક્ટિવો જાણી ન શક્યા કે એ કોને ફોન કરવાની હતી.

જેમ કોઈક પોતાના એકમાત્ર મિત્રનો નંબર ફેરવતું હોય.

પણ એના અવાજને બદલે એક ધ્વનિમુદ્રિત અવાજનું

પુનરાવર્તન થયા કરે

સૈંજ નંબર

અથવા કોઈક ગુંડા ટોળકીથી ઘાયલ

જે પહોંચે ફોન તરફ લાઈનો કપાઈ ગયેલા

જેને એ ફોન કરવાની હતી એ કોઈ પણ હોય

એણે ફોન નહોતો કર્યો (અને કદાચ કોઈ પણ નહોતું)

અથવા કોઈક હતું જેનું નામ લૉસ્ટ ઍન્જિલિસની

ટેલિફોન ડિરેક્ટરીમાં નહોતું

ભગવાન, મહેરબાની કરી એના ફોનનો જવાબ આપો -

બ્લોકને માટે □ મારીના ત્વેનાયેવા

□ મુશી દલાલ

(રચિયન)

આ જ છે તે, પારકા દેશથી કંટાળીને આવેલો
નાયક-અનુયાયી વગરનો.

જુઓ, અંજલિ પી રહ્યો છે દિવ્ય જળ તે
સમ્રાટ રાજ્ય વગરનો.

બધું જ છે ત્યાં એને માટે : સામ્રાજ્ય અને સેનાઓ,
રોટલો અને મા.

ભવ્ય છે તારો વૈભવ માલિક બન એનો તું,
હે મિત્ર-મિત્ર વગરનો.

1 NOV 1993,

સચિવાલય

શ્રી સચિવાલય ઓફ ન્યૂઝ પેપર્સ (સિટી) રૂ.
૧૯૫૬ અન્યે "કલિદાસ" ૫૪ અંકેની યાદી
ફોર્મ નં. ૪ (જુઓ રૂ. નં ૮.)

૧. પ્રકાશનનું સ્થળ : જામનગર મુદ્રણાલય, જામનગર ૧૪૨,
જામનગર માર્ગ, મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૧.
૨. પ્રકાશનની સામયિકતા : દૈનિક
૩. મુદ્રકનું નામ : પીટુભાઈ ઝીલાભાઈ દેસાઈ
રાષ્ટ્રીયતા : ભારતીય
સરનામું : ડી-૨૦૬, વીજાનગર, એસ. વી. રોડ, મથક (પીકે),
મુંબઈ-૪૦૦ ૦૬૪.
૪. પ્રકાશકનું નામ : પીટુભાઈ ઝીલાભાઈ દેસાઈ
રાષ્ટ્રીયતા : ભારતીય
સરનામું : ડી-૨૦૬, વીજાનગર, એસ. વી. રોડ, મથક (પીકે),
મુંબઈ-૪૦૦ ૦૬૪.
૫. નેશનનું નામ : ડૉ. સુરેશ દયાલ
રાષ્ટ્રીયતા : ભારતીય
સરનામું : ૧૩૩, હરજી મજાલ, હરજી માર્ગ, ૩૩ પોસ્ટ,
મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૫.
૬. જે વ્યક્તિએ આ અખબારના માલિક : સીરિસ્ટ્ર ટ્રસ્ટ (મિત્રો પબ્લિક ટ્રસ્ટ એક્ટ ૧૯૫૦ અનુસાર
બેંક અને કુલ માલિકા એક ટકાવી રાખેલો)
વધેરે માલિક રોકનાર બાબતો અંગે જામનગર મુદ્રણાલય, જામનગર માર્ગ,
સેક્ટોર-૨૨ બેંક નેમના નામ ના સરનામું મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૧.

હું પીટુભાઈ ઝીલાભાઈ દેસાઈ આથી બાકેર કરું છું કે ઉપર આપેલી વિગતો સાચી જુઓ અને જામનગર મુદ્રણાલય સાચી છે.

તા. ૨૦-૪-૯૩

પીટુભાઈ ઝીલાભાઈ દેસાઈ
પ્રકાશકની તરફ

Yehuda Amichai

1 NOV 1993

ધી સર્વિસ્ટેશન ઓફ ન્યૂઝ પેપર્સ (સેન્ટ્રલ) ફર
૧૯૫૯ અવધે "સવિતા" પત્ર એવેની સર્વિસ
ફોર્મ નં. ૪ (જુઓ ફર નં. ૮.)

૧. પ્રકાશનનું સ્થળ : જનમૂર્મિ મુદ્રણાલય, જનમૂર્મિ ભવન,
જનમૂર્મિ માર્ગ, મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૦૧.
૨. પ્રકાશનની સામયિકતા : દૈનિક
૩. મુદ્રકનું નામ : પીટુભાઈ ઝીસુભાઈ દેસાઈ
રાષ્ટ્રીયતા : ભારતીય
સરનામું : ડી-૨૦૬, વીજાનગર, એસ. વી. રોડ, મલ્ટી (પંચમ),
મુંબઈ-૪૦૦ ૦૬૪.
૪. પ્રકાશકનું નામ : પીટુભાઈ ઝીસુભાઈ દેસાઈ
રાષ્ટ્રીયતા : ભારતીય
સરનામું : ડી-૨૦૬, વીજાનગર, એસ. વી. રોડ, મલ્ટી (પંચમ),
મુંબઈ-૪૦૦ ૦૬૪.
૫. નેતાનું નામ : ડૉ. મુરેશ દલાલ
રાષ્ટ્રીયતા : ભારતીય
સરનામું : ૧૩૩, હરિશ મલ્લ, દલાલ માર્ક, ૬૬ પોસ્ટ,
મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૦૫.
૬. જે વર્ષિકાઓ આ અખબારના સર્વિસ : સીન્ટ્રલ ટ્રસ્ટ (ઓએ પબ્લિક ટ્રસ્ટ એક્ટ ૧૯૫૦ અવધે
હોય અને કુલ થાપણના એક ટકાથી સર્વિસટર્ડી)
૧૫૦ થાપણ સેકન્ડારી માલિકોએ અથવા જનમૂર્મિ ભવન, જનમૂર્મિ માર્ગ,
ચેરબેચર હોય તેવા નામ તથા સરનામું મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૧.

પું પીટુભાઈ ઝીસુભાઈ દેસાઈ આથી બાહેર કું છું કે ઉપર આપેલી વિગતો ખરી જુઓ તે વખતે અને મનના
મુજબ સાચી છે.

તા. ૨૦-૪-૯૩

પીટુભાઈ ઝીસુભાઈ દેસાઈ
પ્રકાશકની સહી

Yehuda Amichai

KAVITA Regd No

The life
like
an escalator,
suddenly
stopped
between
two floors.

पृष्ठ : २६

From here

I send you my words.

Envelop my words

In your silence.

And my words will become

Just a prayer.

પૂછ્યું : એલા એ પોપટ,
 શું પટે ક્યારનો ? સમનામ જપ સમનામ :
 પોપટને ચકલાની આ વસુમાગી સલાહ ન ગમી.
 જરી તોછડાઈથી કહ્યું :
 ચકલા, સમનામને તો સમસમ કર્યા.
 જાણ, જ્યારથી આ પિંજરે પુસપો છું
 એક જ હટ લાગી છે.
 મારી પોપટી, વનેવન ક્યાંક ભટકતી હશે
 એકલી - અટૂલી, હું અહીં પિંજરસ્થ :
 પોપટની આંખેથી અશ્રુ ટપકી
 તીખા મરચા પર પડ્યું.
 હમકારો થયો.

પણ મન વાળી ચકલાને પૂછ્યું :
 એલા ચકલા, કાં તને આ જ
 આમ સાવ સૂનમૂન ભાળું ?
 ચકલો હૂમો ગળે ઉતારી બોલ્યો :
 શું કહું દોસ્ત પોપટ,
 આ ભોંય પર ભરોસો નથી રહ્યો હવે.
 ઈશક - પ્રેમ - પદારથ બધું
 પીગળી પાંખું થઈ રેલાઈ સેબાઈ ચાલ્યું.
 જો ને, આ ચકલીને
 ટચલી આંખળીએ સામનો હતો.
 તો પે -
 એટલું બોલનાં બોલનાં ચકલો ગળગળો થઈ ગયો.
 ચૂપ રહ્યો.

થોડી વહે સળિયે ચાંચ ઘસી ફરી બોલ્યો :
 ઈશક લડાના આસાન હૈ
 નિભાના મુશ્કિલ, મિત્ર
 કોઈ ઘાપરે કહ્યું છે કે -
 વચ્ચે જ પોપટ ટપકી પડ્યો :

□ સ્વીન્ડનાથ ટાશોર
 □ નાલિની માડગાંવર

સુંદરી છાપોને
 તાકી રહ્યું વૃક્ષ -
 એ એની પોતાની, તોય
 એને મેળતી ન થકું !

રે'વા દે એ બધું.
અહીં રોજ એ જ સાંભળું છું. મારા મિત્ર.

બંને થોડી વાર ગૂંપ રહ્યા.
એકમેકને તાકતા બેસી રહ્યા. ગૂંપગૂંપ.
છેવટ પોપટે પહેલ કરી :
આ પક્ષી જન હવે માણસ પ્રતિ
ગતિ કરતી જણાય.
પ્રેમપંથ પાવક જવાળા
સ્નેહ છે શૂરાનો મારગ
નહીં કાપરનું કામ જે ને -
એ બધું વા ભેળું વિસરાનું ચાલ્યું.
હવે તો ઘડીક પ્રેમરંગ થાય
વા ઘડીક પ્રેમ પલટો ખાય :

વળી થોડી વેળ થંભી
ચકલા સામે તાકી કંઈ સૂઝ્યું તે બોલ્યો :
મિત્ર ચકલા, તારો પ્રેમોપચાર કરું.
અહીં બેસી થોડું શીખ્યો છું.
તને ખપ લાગે કદાચ
લાગે તો તીર નહીં તો તરંગ વળી, બીજું શું ?

સાંભળ, પણ દેખાય તે છબી ઝીણી નજરે જે
એને તાજમહેલ કે'વાય. યાદ રાખ બરોબર.
કોઈ પ્રેમઘેલા બાદશાહે
એની વહાલી બેગમની યાદમાં બંધાવેલું, પ્રેમ - પ્રતીક.
હા, તમારા જાનભાઈઓના
ઘણા માળા ત્યાં જોવા મળે હમણે.

જા, ઊડ હવે અહીંથી
ભાળી શોધી કાઢ ક્યાંક ભટકતી ભમતી

કવિતા

□ રજની મહેતા
હું એટલી હદે
નગરનો નાગરિક
થઈ ગયો છું
કે
હવે મારા શ્વાસથી
ગામડું પાણી
ગુંજળાય છે.

નારી ચરકલડીને
 એના પગે ચાંચ ઘસી
 આ છબી બતાવી બોલજે
 વડાવી, જો આ તાજમહેલ.
 જેદો ને જોઅરો.
 પેલા બાદશાહે તો એની બેગમના મૂઆ બાદ બંધાવેલ.
 પ્રેમ - પ્રતીકરૂપે.
 હું તો અત્તર ઘડી
 દૂધે ઘોમેલા સળી - સાંકીકડાથી
 તારા - પ્રેમ અરથે
 આથીયે ઊજળો માળો બાંધી આપું.
 બસ, તું હા ભણે એટલી જ વાર ;

પોપટ આટલું વદી અટક્યો.
 ચકલા સામું તાકી પોતે કયેલ
 પ્રેમોપચાર અસર પારખી રહ્યો.
 પોપટે પઢાવેલ પ્રેમપદ્મપાક
 ચકલો બસેબર ભણી ચૂક્યો.
 માથું પૂંછડી હથાવતો
 મરકતો ઊડ્યો એ તો ત્યાંથી
 આમ ક્યાંક -

□ નુકારામ □ સુ. ૬.

હરિ સખા ને હરિની સહાય । આંજલિ-વેણી કલ્પવત્રા થાપ ॥
 રસને પથ્થર મળતો સહેજ । ને નો ચિતામણિ રૂપે જ ॥
 આવા હરિભક્તોનું મહિમા જ્ઞાન । અનર્ક દુર્લભ દરશન ધ્યાન ॥
 નુકારી નો પાત્ર સહજ પાણી । વેદાંત એને ધેર ભરતું પાણી ॥
 (નુપ્રવચન "અવેશ"નો અનુવાદ)

કવિના:

કલ્પ કરવા છતાંય
હવે ન છુપાવી શકતી
મારા અડધા ધોળા વાળ,
કલાકમાં ચલાતા માર્છલોની
હવે
ઘટતી જતી ઝડપ,
પુસ્તક સાથે ચશ્મા માટેય
હવે
લંબાવવો પડતો હાથ -
આવા વિચારો
અને
બીજાં કેટલાંય.
નપુંસક સ્મરણોનાં વળગણો
અને
ભાવિ અનિશ્ચિતતાનાં બંધનોમાં
મર્યા પિના
રોજ ઘોડું ઘોડું મરી જઈ
મરણની નજીક પકેલાના
મારા મનને
આડો હાથ દઈ
લીલું લીલું કરી દે છે
જઈ કાલ રાતના
મુશળધાર વરસાદની
સતત હેલીમાં નહાયેલાં
વૃક્ષોની
બારીમાંથી પ્રવેશેલી
આજની લીલાશ.....

કવિતા

□ ધવલ ત્રિપાઠી

એક સ્ત્રી
રોજ ને રોજ
પોતાના તખ્તે
વધારતી જાય છે
અને
ખંજર જેવા
તીક્ષ્ણ બનાવતી જાય છે.
પછી
એ રેશમી મોજાં પહેરે છે
અને
મને
સર્પ છે
હું માત્ર એટલું કહું છું
કે આ રેશમ મને બાધુ ગમે છે
અને
મારા જોડા જખમ વિશે
હું તદ્દન ચૂપ

પેસિક્ક મહાસાગર, માલિબુ કિનારે □ ચક્રન્દ દવે

પ્રશાંત જલધિ
સ્વચ્છ સ્વચ્છ નીલમ સમાન
પ્રકાશ તણી આસરી,
છબી માનસી
ગગનને ઘેરે,
કંઈક અહીં વિલોકનું
વિલોકી રહેતું પ્રશાંત
ઠેલાસ શિખરેથી જે
માન સરોવરે.

નિહાળું સાગરનટે થમી,
ઉમા - સ્મિત સમી
કુન્દ શુભ મુદ્દ, મંદ મંદ લહરી તરે,
પહાડ તણી ચોદમાં તરલ ગુપ્ત ચોષિ
પહાડ પર તૂણદલો
જલ સમાન લહરી થવા
પવનને થયે
વહેવા મથે,
લહરી ક્યાંક ક્યાંક સ્થિરતા ચહે,
પરસ્પર મનિ - સ્થિતિ
પ્રશાંતિ ગ્રહે

પ્રચંડ અનિ રૌદ્ર
અત્યાંત ગર્જન પછી
ભદ્ર મુખ આ મહેશ્વર તણું
મંવુસ્મિત ઝરે
પ્રશાંત તટ - સાગરે
સીંગલ તણા ગણુ
સંકેલી પાંખો, જરા પણ

અવાજ વિણ માત્ર આંખ થકી
મૂક વાતો કરે,
એને તટ પરે
ધમાધમ જતા,
દોડતા
મનુજને શું ઠપકો થરે !
પ્રશાંત જલધિ !
તપ સંનિધિ
મુખ - સમાધિ સમ આ સવાર તણી
જળાપ ન બહાર ભણી,
પરંતુ હજુ હજુ રહી અવતરી
હવે અંતરે
શાંતિ, શાંતિ, શાંતિ પ્રસરે,
મૌન - સ્પરે.

□ સ્વીન્ટનાથ ટાગોર
□ નલિની માડગાવકર

પ્રકાશ જ્યારે ચાહી ચાહી
અંધારના રણમાં વરમાળ આણે
નારે એને સર્જન કહેવાય.

પ્રથમ બરફવર્ષા □ મકરન્દ દેવે

ક્યાંથી ભૂલી પડી આ ધોળે દિન ભોમમાં
અજવાળી રાત અનિકેત ?
આવી પહોંચ્યું કે અહીં શ્વેત શ્વેત ઊછળતું
હેય ક્ષીર સાગરનું હેત !

કાલે તો રંગ રંગ ઓઢણીઓ ઊડતી ત્યાં
કાળાં મહીર મેં બાળ્યાં,
ભૂખરી આ ડાળિયુંનાં અડવાં તે અંગ જોઈ
આંખનાં રતન મેં બાળ્યાં

હંસલાની હાર ત્યાં તો ઝૂમી ઝૂમી તે વળી
મોતીના ઝૂમખાં સમેત.

દાદુ દયાલ કોઈ પીંજે છે આભમાં
ને ધરતી પર પોલ અહીં ઝલકે,
મારી ભીતર ક્યાંક બેઠો કબીરો આ
એના વણે છે તાર પલકે.

ઝીણી ચદરિયા આ સોંપવી છે સાફ
મારી સુરતા તું રહેજે સચેત.

વાત : એકની એક જ □ ધીરુ મોદી

કુતૂહલની ગંગામાં હું નહાતો હતો
ત્યારે દરેક વસ્તુ મને સાચી લાગતી હતી.
હવે અનુભવની ભઠ્ઠીમાં
હું જ્યારે પૂરેપૂરો શેકાયો છું ત્યારે
મને કોઈ પણ વસ્તુ ખોટી લાગતી નથી.

કવિતા

પ્રશ્નોપનિષદ - ઉત્તર સાથે

□ નીકાનોર પારા

□ મેઘનાદ હ. ભટ્ટ

દુનિયાને ધરમૂળથી બદલી નાખવા
ખુદ ઈશ્વરની નિર્મલ હન્યા કરવાથી
કોઈ છડાડો વળે એમ તમે માનો છો ?

- ચોક્કસ, નિઃશંક છે એ વાત

નદન પાયા વિનાની તમારી કોઈ માન્યતા માટે

પૂરી જિંદગીને હોડમાં મુકાય ?

- ચોક્કસ, નિઃશંક છે એ વાત.

હવે હું તમને પૂછીશ કે

કરચવાનું માંસ ખાવામાં

કે

મોટા ઘઉંને પોનાના વડીલો સામે વિદ્રોહ કરવાના છે

એવાં બાળકો ઉછેરવામાં

કોઈ ભલીવાતી ખરી ?

- ચોક્કસ, નિઃશંક છે એ વાત

ના, એમ કરવું જ જોઈએ.

હવે હું પૂછીશ કે

રેકોર્ડો વગાડવાનું

મા વૃક્ષોને વાંચવાનું

મા. કોઈ પુસ્તકને શાવવાનું

કોઈ મહત્ત્વ ખરું ?

- જ્યારે બધું જ ઓપનીય હોય

બધું જ નાશવંત હોય

- કદાચ, નિર્ણયક

વિવાપ ન કરે

- હું હસું છું

જન્મવાનું મોડી વાત

- હું મરી રહ્યો છું.

□ ૧૧૧૧૧

□ રમણીક સોમેશ્વર

ખૂબ ઊંડા છે હજુ ધાવ તને શું કહીએ ?
ને છતાં ખૂબ છે લગાવ તને શું કહીએ ?

દૂર રહીને હું તને વાત કેમ સમજાવું ?
આવ કહું છું કે નિકટ આવ, તને શું કહીએ ?

આ રમત છે, એ રમી લઈએ આપણી રીતે
ચાલ, દઈ દઉં હું તને દાવ, તને શું કહીએ ?

હા, કબૂલું કે નથી વાત કોઈ સમજાતી
તું તારી રીતથી સમજાવ, તને શું કહીએ ?

આજ આકાશ ઝળૂંબે છે મારી છાતીમાં
લાવ, કાગળ ને કલમ લાવ, તને શું કહીએ ?

□ રવીન્દ્રનાથ ટાગોર

□ નલિની માડગાંવકર

પર્વતમાળા આકાશ
તરફ તાર્કીને નથી કરતી વાતો
એં તો નિશ્ચલ ધરતીની
બની છે મનિહીન વ્યાકુળતા.

□ રવીન્દ્રનાથ ટાગોર

□ નલિની માડગાંવકર

એને દરવાજે બિશુરૂપે
'આપો' બોલી દેવતા ઊભા રહ્યા
એને અચાનક માણસને મળ્યા
પોતાના ઐશ્વર્યના સમાચાર
કવિતા

પ્રશ્નોપનિષદ - ઉત્તર સાથે

□ નીકાનોર પારા

□ મેઘનાદ હ. ભટ્ટ

દુનિયાને ધરભૂજથી બદલી નાખવા
ખુદ ઇશ્વરની નિર્મમ હત્યા કરવાથી
કોઈ હડાડો વળે એમ તમે માનો છો ?

- ચોક્કસ, નિઃશંક છે એ વાત

તદ્દત્ત પાયા વિનાની તમારી કોઈ માન્યતા માટે

પૂરી જિંદગીને હોડમાં મુકાય ?

- ચોક્કસ, નિઃશંક છે એ વાત.

હવે હું તમને પૂછીશ કે

કરચવાનું માંસ ખાવામાં

કે

મોટા થઈને પોતાના વડીલો સામે વિદ્રોહ કરવાના છે

એવાં માનકો ઉછેરવામાં

કોઈ ભઠ્ઠીવારી ખરી ?

- ચોક્કસ, નિઃશંક છે એ વાત

ના, એમ કરવું જ જોઈએ.

હવે હું પૂછીશ કે

રેકોર્ડો વગાડવાનું

યા વૃત્તોને વાંચવાનું

યા, કોઈ પુસ્તકને વાંચવાનું

કોઈ મહત્વ ખરું ?

- જ્યારે બધું જ ગોપનીય હોય

બધું જ નાશવંત હોય ?

- કદાચ, નિર્ણયક છે એ બધું

વિવાપ ન કરો

- હું હસું છું

જન્મવાનું માંડી વાળો

- હું મરી રહ્યો છું.

□ કમલેશ સોનાવાલા

ચારે આજુ છે વિષાદની છાયા

ભયભીત ચહેરા, માંસલ કાયા.

કોઈ આઘા, કોઈ ઓરા

ખભા પર છે નકલી મોરા.

હવે મને સમજાય છે

કે

પ્રત્યેક હાડપિંજર હસે છે કેમ !

□ રમણીક સોમેશ્વર

ખૂબ ઊડા છે હજુ ઘાવ તને શું કહીએ ?
ને છતાં ખૂબ છે લગાવ તને શું કહીએ ?

દૂર રહીને હું તને વાત કેમ સમજાવું ?
આવ કહું છું કે નિકટ આવ, તને શું કહીએ ?

આ રમત છે, એ રમી લઈએ આપણી રીતે
ચાલ, દઈ દઈ હું તને દાવ, તને શું કહીએ ?

હા, કબૂલું કે નથી વાત કોઈ સમજાતી
તું તારી રીતથી સમજાવ, તને શું કહીએ ?

આજ આકાશ ઝળૂંબે છે મારી છાતીમાં
લાવ, કાગળ ને કલમ લાવ, તને શું કહીએ ?

□ રવીન્દ્રનાથ ટાગોર

□ નલિની માડગાંવકર

પર્વતમાળા આકાશ
તરફ તાર્કીને નથી કરતી વાતો
એં તો નિશ્ચલ ધરતીની
બની છે ગતિહીન વ્યાકુળતા.

□ રવીન્દ્રનાથ ટાગોર

□ નલિની માડગાંવકર

એને દરવાજે ભિક્ષુરૂપે
'આપો' બોલી દેવતા ઊભા રહ્યા
અને અચાનક માણસને મળ્યા
પોતાના ઐશ્વર્યના સમાચાર
કવિતા

એક આફ્રિકી કરુણપ્રશસ્તિ બેન ઑકરી □ મહેશ દવે

કાળના કડવા ફળને ચાખવા માટે
ઈશ્વરે સર્જેલા અમે ચમત્કાર છીએ.

અમે મહામૂલ્યા છીએ.

અને એક દિવસ અમારી પાનના
પૃથ્વીની અજાયબીઓમાં રૂપાંતરિત થઈ રહેશે.

અત્યારે કેટકેટલીય વસ્તુથી બળું-બળું છું
તે બધી જ થશે સુવર્ણ જ્યારે હું સુખી હોઈશ.

તમને અમારી વેદનાનું રાહત્ય દેખાય છે ખરું ?

અમે રીઝાઈ રીઝાઈને ગરીબાઈ સહી છે

અને અમે તેને ગાઈ શકીએ છીએ

અને મધુર સ્વપનાં સેવી શકીએ છીએ.

અને અમે કદીયે હુંફાળી હવાને

કે સ્વાદિષ્ટ ફળોને

કે જળ પર નળકતથી ગાયનાં કિરણોને શાપના નથી શું ?

અમારી વેદનામાં પણ અમે આશિષ આપીએ છીએ

અમારી આશિષ હોય છે મૌનમાં

એથી તો હોય છે અમારું સંગીત મધુર સુમધુર

હવા પણ એને સ્મૃતિમાં જાળવે છે

સર્ગના છૂપા ચમત્કારોને

કેવળ કાળ જ આગળ ધરશે

મેં પણ સાંભળ્યા છે મૃત્યુભાને ગાતા

અને તેઓ મને કહે છે કે

જીવન સુંદર છે

કહે છે મુલામમતા,

મનસ, ઉન્નસહ અને આજ્ઞા સાથે જીવ.

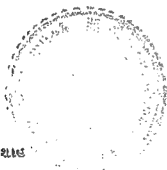
ચમત્કાર તો અહીં જ છે

અને વિસ્મય પણ ત્યાં જ છે

પ્રત્યેકમાં વહે છે કશુંક અદૃશ્ય
સમુદ્ર ઝીનોથી સબર સબર છે.
આકાશ દુશ્મન નથી.
નિવતી આપણી મિત્ર છે.

તમારા મૌનની ભાષા □ ભરત ભટ્ટ “નરલ”

તમારાં મૌનની ભાષા ઉકેલું છું અભણ માફક;
 ને, ગિરધારી તમે આવીને ઊભા વ્યાકરણ માફક.
 ગુમાવી છે અમે સાચી દિશાની પારદર્શકતા;
 થીજેલું સત્ય લાગે છે બરફના આવરણ માફક.
 અડીથી ઊપડ્યા એમ જ ફરીથી આ સ્થળે આવ્યા,
 અમારું આયખું જાણે છે પૃથ્વીના ભ્રમણ માફક.
 અને દરરોજ મિત્રો, આયનાને તાકી રહેવાથી;
 પહોંચી છે અનાયાસે અવસ્થા આક્રમણ માફક.
 અમે, ખુદ જાત સોંસરવા છતાં નીકળી નથી શકતા,
 બની ગઈ છે અમારી ઝંખનાઓ સંક્રમણ માફક.

□ સુ. ૬.

મુંબઈમાં રડ્યાંખડ્યાં વૃક્ષો પર
 હવે પંખીઓ પણ
 આનંદશિખનો ફૂલેટ બાંધે છે.

□ કિશોર શાહ

મારા મૌનના સત્યને
 લોકો સમજી નથી શકતા

મારા શબ્દના સત્યને
 તેઓ છરવી નથી શકતા

શું શબ્દ અને મૌન વચ્ચે
 કોઈક પ્રદેશ હશે ખરો ?

કવિતા

□ સ્વીન્ડ્રનાથ ટાગોર

□ નલિની માડગાંવકર

આકાશમાં મેં સાચવ્યો નથી મારા
 ઊડવાનો ઈનિહાસ
 તોયે ઊડવા દીધો છે મારો ઉલ્લાસ

થાય તે ખરું □ લાલજી કાનપરિયા

કાંફીની જેમ તને પીધા કરું, બસ ! પીધા કરું,
પછી હુંફાળી પારણાનું થાય તે ખરું, બસ ! થાય તે ખરું,
બરફની જેમ કાંઈ પીગાળ્યા દિવસો ને ફાનસ જેમ પેટાપી રાતો
ગ્રાકળની જેમ કાંઈ ઊડી ગયા અવસર ને અતરની જેમ સહી વાતો.
દોમદોમ રેતીના દરિયે તરું, બસ ! દરિયે તરું
પછી મૃગજળની લોડીનું થાય તે ખરું, બસ ! થાય તે ખરું,
ફૂલોમાં આંજળિયું બોળી તો રૂપની આંખમાં ઊઝી તરસ
છાતનિ આરપાર વીંધીને લોહીમાં ખૂંચી જ નીણી કરચ.
શબ્દાની સાક્ષીમાં લાજી મરું, બસ ! લાજી મરું
પછી લાગણીના ફળવાનું થાય તે ખરું, બસ ! થાય તે ખરું,
અટકળ અટકળની રમત રમતું મન મધમધિયા ટાણામાં શાલે
અવળી ને સવળી સંભારણાંની શેરીમાં કોઈ તો અચાનક શલે !
અઠગક ઈચ્છાઓના વનમાં ફરું, બસ ! વનમાં ફરું
પછી સામટી તરસનું થાય તે ખરું, બસ ! થાય તે ખરું.

સી

(ધિન્દી)

□ નરેશ મહેતા

□ રજની મહેતા

સી

તેના એકાંતમાં જ

સી હોય છે

બાકીના સમયમાં

તે કેવળ સંબંધ લોય છે

□ રવીન્દ્રનાથ ટાગોર

□ નાલિની માડગાંવકર

માટીના નિદ્રાંધનમાંથી

આનંદ છૂટકારો મેળવી

ઝલક ઝલકે પાંદડે પાંદડે

દોડી આવે ઝૂલે.

શ્રી નાથજીનાં લાલનપાલન □ સુરેશ દલાલ

એકાદ-બે મહિના પહેલાં રૂપા 'બાવરી'નો એક સરસ કાર્યક્રમ યોજાઈ ગયો. એ કાર્યક્રમ સાંભળવાનો આનંદ આવ્યો હતો. રૂપાનાં પદોમાં વ્રજ - હિંદીની છાંટ છે. શ્રીનાથજીના મંદિરમાં જુદેજુદે સમયે ઇશ્વરના જે લાલનપાલન થાય છે એ આ પદોનું કેન્દ્ર છે. આ પદો સાંભળ્યા પછી મને એક વિચાર આવ્યો કે હું વીસમી અને એકવીસમી સદીના કૉસ રોડ પર ઊભો છું ત્યારે આ મંગળા, શણગાર, જ્વાલ, રાજભોગ, ઉથાપન, ભોગ, આરતી, શયનને મારે મારી રીતે બિરદાવવા હોય તો કઈ રીતે લખું ?

મંગળા

મને જગાડ્યો જેણે એને કેમ કહું કે જાગો,
મારો તારી સાથ પ્રભુ હે । જનમજનમનો લાગો.

પંખીના ટહુકારી મારા

જાગી ઊઠ્યા કાન

આંખોમાં તો સૂર્યકિરણનું

સ્મતું રહે તોફાન

તમે મારા શ્વાસશ્વાસમાં થઈ વાંસળી વાગો

મને જગાડ્યો જેણે એને કેમ કહું કે જાગો.

જઈ રાત તો વીતી ગઈ

ને સવારની આ સુષમા

વેતી રહે છે હવા ને એમાં

ભળી તમારી ઉખા

મારા પ્રિયતમ પ્રભુ મને નહીં કરશો અજાગો, આધો

મને જગાડ્યો જેણે એને કેમ કહું કે જાગો.

શણગાર

તારો રે શણગાર કરતાં,

રૂપ અમારું નિખરે છ,

સૂર્ય ઊગે ને એક પલકમાં,

ગાઢું ધુમ્મસ વિખરેછ.

કુંડળીનાં કુંડળ પહેરાવું

આંસુની ચોતનમ્માળા રે,
શ્યામ ભલે હોય કળા,
તોયે સુંવાળા - રૂપાળા રે,
શ્વાસની મુરલી સાંવરિયાને,
સૂર પછીથી નીસરે રે,
નાચે રે ચાલુચાર કરતાં,
રૂપ અમારું નિખરે છ.

મનગે મુગટ દીધો ઉતારી,
શ્યામ ચરણમાં મૂક્યો રે,
પાશો મારો મોરખિચ્છ થઈને,
હળવે હળવે ઝૂક્યો રે,
બહાર હવે, હું થાને શોધું ?
ભીતરમાં એ નીતરે છ.

ગવાલ

તમે ચરાવણ જાઓ મારા જાદવા,
મારી ઈચ્છાઓ છે કામધેનુ;
તમે ચરાવણ આવશો નહીં તો,
છવનભરનું અમને મેહલું.
ધાસ પાસે અમે એકલાં જઈએ,
તો થઈ જાય એ એવું ખડ,
તમારી સંજે વૃંદાવન થાયે,
વેરાન હોય કે હોય ઉજ્જડ;
તમારી સંસારે ચાલતાં ચાલતાં
હવામાં વાગતો હોય છે વેણ.
એક એક કોળિયો વાગોળ્યા કસીએ,
શ્યામ સાથે મંડાવે મીટ,
દરવાનું બાંનું છે ચરવાનું બાંનું છે,
પણ પીએ આકંઠ તારી પ્રીત;
તમે અમારી વાચા છો, ત્યાં છો-
ઉપરનું કે નથી ઘરેલું.

સપનું

□ બહાદુરભાઈ જ. વાંક

સિંહનું

સપનું જોના જોના
હું
શિકાર થઈ ગયો
સસલાનો !

ઝાકળની લિપિ

□ અબ્દુલ ગફાર કાઝી

સૂર્યનાં ચાશ્માં પહેરીને
મારે
ઝાકળની લિપિ
ઉકેલવી છે
ફૂલોમાં.....

રાજભોગ

તમે પહેલાં ભરો કોળિયો, અમે પછીથી ખાશું;
 નેણની ઝીણી ઝારી લઈને, જમના-જળને પાશું;
 ભાવનાઓ છે પાનનું બીડું, એને મુખમાં રાખો;
 મીરાં ને શબરીની ભક્તિ, હળવે હળવે ચાખો,
 અમે વ્હાલથી વીંઝણો કરીએ, ગીત તમારાં ગાશું,
 તમે પહેલાં ભરો કોળિયો, અમે પછીથી ખાશું.
 તમે ખાઓ ને તૃપ્તિ અમને, એવી અમારી પ્રીત;
 રોમરોમથી જુઓ વહે છે, મુરલીનું સંગીત
 અમે તમોને જોતાં જોતાં, કદી નહીં ધરાશું
 તમે પહેલાં ભરો કોળિયો, અમે પછીથી ખાશું.

ઉદ્યાપન

સાંજ પહેલાંની સાંજ ઢળી છે, શ્યામ હવે તો જાગો,
 તમે અમારા રોમરોમમાં થઈ વાંસળી વાગો.

મોરપીંછ જેવો ઢળતો તડકો,

સાવ સુંવાળો લાગે;

તડકો પણ આ સંજ તમારે,

માખણ જેવો લાગે -

તમે અમારી જેમ શ્યામછ, સંજ અમારો માગો,
 સાંજ પહેલાંની સાંજ ઢળી છે, શ્યામ હવે તો જાગો.

વૃંદાવનમાં હરશુંફરશું

ગાશું ગીત અનેરાં,

કોઈ વૃક્ષની છાંય : પછી તો

ગિરિધર મેરા મેરા.

શ્યામ તમારી સાથે મારો જનમજનમનો લાગો,
 સાંજ પહેલાંની સાંજ ઢળી છે, શ્યામ હવે તો જાગો.

ભોગ

તારી ખુશીમાં મારી ખુશી,

તું રાજી નો હું રાજી છું

એક તમારે તરફ,
 હું તો વનતણી વનચણ છું.
 માગ્યા વિના પણ સર્વ સમર્પણ
 હું પણ મારી રહી નથી.
 મેં મારી આ વાત તને કહી,
 બીજા કોઈને કહી નથી.
 તારી વાત તો ચીન થઈ જાય,
 હું શીતળ આગે દાગી છું,
 તારી ખુશીમાં મારી ખુશી,
 તું રાજી તો હું રાજી છું.
 અમને કાંઈ કશું નહીં બેઠેએ
 કેવળ મોરપિચ્છનો છાંયો;
 છવનભરનો રાત્ર મધુરો
 તારી સાથે ગાયો,
 તારી હામાં હા ભળી ગઈ,
 કપું છું હાથ હાથ
 તારી ખુશીમાં મારી ખુશી
 તું રાજી તો હું રાજી છું.

□ રવીન્દ્રનાથ ટાગોર
 □ નાલિની માડગાવકર

ઊંઘની અંધારી બપોલમાં
 સ્વપ્નપંખીનો માળો
 વીણી લાગ્યાં છે મુખર દિવસની
 વેરવિખેર ભાષા.

આરતી

અમને આપો સંત-રંજ, ને અમને આપો સાથ છ,
 જય જય શ્રીનાથજી.
 છવન આખું હોય અમારું, આરતીનું અજવાળું છ,
 પગે પગે ને સ્થળેસ્થળે તમને હું તો ભાળું છ,
 છવન તમારે હાથજી,
 જય જય શ્રીનાથજી.
 હોઠ ઉપર છે નામ તમારું, સસઝીલા તો હૈયે છ,
 અમે ક્રોધના નથી કદીયે, અમે તમારા હૈયે છ,
 મરણ તમારે હાથજી,
 જય જય શ્રીનાથજી.

— श्री चंद्रशान्त शेठ —

એક તમારે તરફ,

હું તો વનતણી વનરાજી છું.

માગ્યા વિના પણ સર્વ સમર્પણ

હું પણ મારી રહી નથી,

મેં મારી આ વાત તને કહી,

બીજા કોઈને કહી નથી.

તારી વાત તો ચીત થઈ જાય,

હું ચીતજ આજે ઘણી છું,

તારી ખુશીમાં મારી ખુશી,

તું રાજી તો હું રાજી છું.

અમને કાંઈ કશું નહીં જોઈએ

કેવળ મોરચિયનો છાંયો:

છવનભરનો રાગ મધુરો

તારી સાથે ગાયો,

તારી હામાં હા બળી ચઈ,

કહું છું હાજી હાજી

તારી ખુશીમાં મારી ખુશી

તું રાજી તો હું રાજી છું.

□ રવીન્દ્રનાથ ટાગોર

□ નાલિની માડગાંવકર

ઉઘની અંધારી બખોલમાં

સખપંખીનો માળો

વીણી લાવ્યાં છે મુખર દિવસની

વેરવિખેર ભાષા.

આરતી

અમને આપો સંગ-રંગ, ને અમને આપો સાથ છ,

જય જય શ્રીનાથજી.

છવન આપું હોય અમારું, આરતીનું અજવાળું છ,

પળે પળે ને સ્થળેસ્થળે તમને હું તો ભાળું છ,

છવન તમારે હાથજી,

જય જય શ્રીનાથજી.

હોઠ ઉપર છે નામ તમારું, રસચીસા તો હૈયે છ,

અમે કોઈના નથી કદીયે, અમે તમારા હૈયે છ,

મરણ તમારે હાથજી,

જય જય શ્રીનાથજી.

— श्री चंद्रशान्त शेठ —

જાહે મક્કા, શાહે કાશી છે, સમજ,
ધર્મની ભિંચી અગામી છે, સમજ.

આંસુનું મેવાડ લૂછી ખોપચે,
એક મીરાની ઉદાસી છે, સમજ.

ગૌમતીની જોત ભટકી કલ્પના,
એકે શાયરની તલાશી છે, સમજ.

આજ ગંગાની અદાલતમાં ઉભા,
પાપને દોતા પ્રવાસી છે, સમજ.

મોરપિચ્છની રજાઈ ઓઢી તમે સૂઓને શ્યામ,
અમને થાય પછી આરામ.

મુરલીના સૂરનાં ઓશીકાં

રાખો અડખેપડખે

તમે નીંદમાં કેવા લાગો,

જોવાને છવ વલખે,

રાત પછી તો રાતરાણી થઈ મ્હેકી જાઠે આમ,

મોરપિચ્છની રજાઈ ઓઢી તમે સૂઓને શ્યામ.

અમે તમારા સપનામાં તો,

નકી જ આવી ચડશું,

આંખ ખોલીને જોશો ત્યારે

અમે જ નજરે પડશું,

નિદ્રા તંદ્રા જાગૃતિના ઝૂલાનો છે ઝળહળભર્યાં દમ્ભામ,

મોરપિચ્છની રજાઈ ઓઢી તમે સૂઓને શ્યામ.

□ સુ.૬.

મહેલ જેવા ઘરમાં

પાળેલા કૂતરા જેવું નસીબ

એકાએક

શેરીનો કૂતરો કેમ થઈ ગયું ?

□ રવીન્દ્રનાથ ટાગોર

□ નલિની માડગાંવકર

અતલ અંધાર નિશા સાગર

પર

દિવસો રંગીન પરપોટા જેવા

વહી જાય, અનંત ભણી.

કવિતા

પ્રિય સુરેશભાઈ,

કવિતાના ક્ષેત્રમાં મારી રુચિ અને સખતાને પ્રોત્સાહન આપવા માટે અને કવિતાની પસંદગી માટે મને પસંદ કર્યો તે બદલ આભાર

'કવિતા'ના ફેબ્રુઆરી '૯૩ના એકમાં મને સૌથી વધુ ગમેલી કૃતિ છે કવિ દેવેન્દ્ર દવેની "મુમુર્ષા"

નવરસદેવનની અનેક કરુણતાઓમાં એક કરુણતા એ હોય છે કે મનપસંદ રીતે જિંદગી તો જિવાની નથી પણ મૃત્યુ સમયે પણ ઘણી વખત અસુરમની પરિસ્થિતિઓ વચ્ચે શ્વાસ છૂટે છે.

આપણે પ્રકૃતિનો સહવાસ સતત ઝંખતા હોઈએ છતાં પણ તે અલગ્ય હોય છે. કવિએ આ વેદના દૃઢપર્યર્થી રીતે રજૂ કરી છે. "નસો અને નીડણનાં ત્રૂપાં" આ શબ્દો એક અસહાયતા અને પીડાની ભાવના રજૂ કરે છે. "સ્વાર્થ અને સતપણનાં હોય નહીં ફૂમતાં" આ શબ્દોમાં હૃદયના સંબંધોની એક પોકળતા અને વિડબળતા છતી વામ છે.

બાકીની પંક્તિઓમાં એ ભાવ છે કે આ સુષ્ટિ પ્રકૃતિમાંથી ઉત્પન્ન થઈ છે અને સૌએ એમાં જ સમાઈ જવાનું છે. "હૃદયર્થ ધાસ, ખુલ્લું આકાશ, આછો અજવાલ" - આ એક એવા ફલકની વાત છે, જ્યાં આત્મા પરમાત્મા બની જાય. મૃત્યુ સમયની એક અનિવાર્ય પીડાને "ગમતીથી ફૂંસા હોય" સાથે સરખાવી કવિ કહે છે કે પીડા જ સાહન કરવાની હોય તો ગમતીથી જ માટે નહીં.

કૂકડાની બોલ, સુસવાટા મારતા પવનો જાણે અંતિમ વિદાય સમયના ગમગીન સંગીતની તરજ સારે છે. જે વખતે દેવથી ભરેલા મંત્રોચ્ચારને કોઈ સ્થાન નથી. આમ, સમગ્ર રીતે આ કવિતા મૃત્યુ સમયની સંવેદનાને છાવંત કરે છે.

- રજની મહેતા

વૈષમ્ય □ નરેશ મહેતા

(હિંદી) □ રજની મહેતા

તુ ત્યા

કુટુંબ -

કહેવા માટે

હું

એકલો અહીં

સહેવા માટે.

□ રવીન્દ્રનાથ ટાગોર

□ નલિની માડગાંવકર

મારો પ્રેમ સૂર્યોદય સમા
જ્યોતિર્મય મુક્તિ આપીને
જાણે તને ઘેરી વળે.

સ્મિતાના કૌમેરામાં સત્યજિત

□ રાધેશ્યામ શર્મા

ત્રિન્તસવીર રેગીન
સત્યજિત રાય મુડાસ્થિત
મધ્ય છવિમાં
માથે.. કેશ પર હાથ
ત્રણેમાં
સેટિંગના નામે
ત્રણ વસનો સાથ.
લટકતી છત્રી
અર્પો દેખાતો બગલથેલો
પાસે કપરકાળી ફર્શ પર
સમાન્તરે
બૂટ
પશ્ચાદમાં
અંધબુલ્બુ બારણું
એની અડોઅડ
ભીંત પર
ઝાંખું ધાંખું
રેતસું
આકારનું
રાયના ખિસ્સે રહેલ
ચશ્માં-પેન
પગમાં સેન્ડલ
સ્મિતાના કૌમેરાને
આકાશના આકાર
અર્પે...

કૂચી આપો, બાઈજી

□ વિનોદ જોશી

કૂચી આપો, બાઈજી !
તમે ક્રિયા પટારે મેલી મારા
મૈયરની શરણાઈ છ ?

કોઈ કંકુથાપા ભૂંસી દઈ
મને ભીંતેથી ઉતરાવો,
કોઈ મીઠળની મરળદા લઈ
મને પાંચીકડાં પકડાવો,

ખડકી ખોલો, બાઈજી !
તમે ક્રિયા કટાણે પોંખી મારા
કલસવની કઠણાઈ છ ?
તમે ઘરચોળામાં ઘુઘરિયાળી
ઘરવખરી સંકેલી,
તમે અણબાણના ઉંબરિયેથી
મારી નદિયું પાછી ઠેલી;

મારગ મેલો, બાઈજી !
તમે ક્રિયા કુહાડે વેડી મારા
દાદાની વડવાઈ છ ?

(સ્મિતા પાટિલના છબિ પ્રદર્શન બાદ)

કવિતા

ફીણ-મોળે □ હર્ષદ ચંદ્રારાણા

ગુજરાતી કવિઓને અને ગુજરાતી પ્રજાને પણ કાવ્યમાં ગઝલનું સ્વરૂપ બહુ પ્રિય રહ્યું છે, એટલે સાહિત્યસૃષ્ટિમાં ઘણા ગઝલકારો વારંવાર ડોકિયાં કર્યા છે છે, પણ તેમાં સાચા ગઝલ-શાયર બહુ ઓછા હોય છે. આનું કારણ છે, ગઝલનું સ્વરૂપ જ. એ દેખાય છે બાણે સાવ સહેલુંસટ છે, રદીફ - કાફિયા મળ્યા એટલે ગઝલ તો ચપટી વચ્ચાડતંમાં થઈ જાય. એવી ભોળીભટ માન્યતા રાખનાર ગઝલકાર ઘણા કદાચ, ગઝલ-શાયર ન થાય. પ્રત્યેક પદ્ય કે ચંદ્ર કૃતિએ જો કાવ્ય થવું હોય તો આવી બાંધ બાંધન પર જ આધાર રાખીને ન થવાય. ગઝલ પણ એમાં અપવાદ નથી. લય અને રદીફ - કાફિયા મળ્યા પછી પણ ગઝલ થવા માટે કાવ્યત્વ સિદ્ધ કરવું અતિવાર્ય છે.

હર્ષદ ચંદ્રારાણાની કલમ નિષ્ઠા અવાજ સાથે કાવ્યત્વ સિદ્ધ કરવાની મથામણના માર્ગે છે, એ સાચું સંકેત છે. ગઝલશરયનાનો એક અનોખો માહોલ હોય છે, મિનનજ હોય છે. હર્ષદ ચંદ્રારાણાના ‘ફીણ મોળે’ કાવ્યસંગ્રહની ગઝલો તેમ જ ગીત અને અછાંદસ રચનાઓના એકંદર માહોલ જળની નરસનો છે. જળની નરસનો પ્રતીકાત્મક વિનિયોગ કવિએ સચોટતાથી કર્યો છે.

તદય એક નરસું હરણ નીપજે છે

ફીણ જળ નરસું જામણ નીપજે છે

□

જળ હતું કે સ્થળ હતું કે તળ હતું કે છળ હતું ?

માછલીની આંખમાં અટકાવની વચ્ચે શું હતું ?

કેટલીક અભિવ્યક્તિ વિગ્રામક કલ્પનાશીલતાથી ધ્યાન ખેંચે છે :

ફૂલો ઉપર ફૂલો ખડકી બાંધું છે એક ગામ

વસ્તીમાં તો એક જ જણ કે સુગંધ જનું નામ.

□

પુષ્પની વાન પૂછે નહીં ડાળને

□

અડકતાં વાદળ

મુઠ્ઠી લઈ તો જળ.

કેટલાક સુલભ કાવ્યપ્રયોગો પણ આ કવિએ કર્યા છે, તેમાં ‘સચેવર - સવન’ અને ‘ચિટ્ટી - ફૂલ’માં અનુક્રમે મધ્યકાલીન બાતી અને લય ને ફૂલાનું સ્વરૂપ નવેસરથી ખેડાયાં છે, તો ‘ત્રણ ચુંબન’ કાવ્યમાં જંગલ, દરિયો અને આજ સાથે સંકલિત તત્ત્વોને સસ્તનાલી વણી લીધાં છે.

આ સંગ્રહને સુરેશ દલાલ અને રમેશ પારેખની પ્રસ્તાવનાઓનો લાભ પણ મળ્યો છે.

— અશોક શાહ

હર્ષદ ચંદ્રારાણા: ફીણ-મોળે: પ્રકા. ચંદ્રારાણા-૬ એ/૧, પૂર્ણિમા, અમદાવાદ-૧૪, પ્ર. આ. ૧૯૮૧, મૂલ્ય ■ ૧૦/-]

એક બખિયાગીત □ લાલજી કાનપરિયા

મનજી નામે દરજી બેઠો બેઠો દુકાનમાં કે દિવસ આખો બખિયા મારે
 ઘડીક તોડે ઘડીક જોડે, આયખાની જંજળનો ગુસ્સો કપડાં પર ઉતારે.
 સવાર પડતાં જ ઘટનાઓનું માપસર કટિંગ કરીને દુકાન કરી દે ચાલુ
 લોક તો બોલે મુખથી ને કાંઈ દરજી બોલે સીપવાના સંચાથી કાલુંકાલું.
 લેણદેણના ગૂંચવામેલા દોર ઉકેલતા ગૂંચવાતો ખુદ દરજી વારેવારે !
 મનજી નામે દરજી બેઠો બેઠો દુકાનમાં કે દિવસ આખો બખિયા મારે.
 મનજી નામે દરજી રે કાંઈ મનજી નામે દરજી રે એક મનજી નામે દરજી
 કપડાં સિવિ લેડીઝનાં કે જેન્ટલ્સનાં કે પછી બેયનાં ઈ તો જેવી એની
 મરજી !

ધીંતું ધીંતું પણ એવું જડબેસલાક સિવિ કે ઓપી જીઠે કપડું તારે તારે !
 મનજી નામે દરજી બેઠો બેઠો દુકાનમાં કે દિવસ આખો બખિયા મારે .
 નજરુંના તાકાના તાકા જાય ઊકલતા ભીતર; દરજી બાઘો થૈ નિહાળે
 કેટલા રંજો, કેટલા બુદ્ધા, કેટલી ભાતો ઊઘડી ઊઘડી રમણાને પંપાળે !
 ટાણાં ટાણાંનાં ફૂમતાં ટાંકી દરજી એની મરજી મુજબ દરજીવટ
 થાણારે !
 મનજી નામે દરજી બેઠો બેઠો દુકાનમાં કે દિવસ આખો બખિયા મારે.

સ્થિતિ □ નરેશ મહેતા
 (હિંદી) □ રજની મહેતા

ત્યાં તું સૂતી હોઈશ
 નિશ્ચિત
 મારી ઊંઘ,
 અહીં હું જાગું
 અપલક
 તારું જાગરણ.
 કવિતા

આગમન □ સૅમર્ટ એસ □ મહેશ દવે

અવિશ્વાસની મારી ખુશીમાં એકાં ખાતાં ખાતાં
ધીમેથી ડાહડના દ્રારને જોઈ છું !
સન્નિતા પવનનો આ પ્રપંચ તો નથી ને ?

હજવેથી બંધ થતાં બારણાંની પડછે
તારું નાજુક શરીર, ચંદ્ર - કિરણનો જાણે ઘિસોટો
તારો નથી શું કોઈ પડછાયો ?

માની ન શકાય તેવી રેશમી તારી ગુફતેગુ
તારાં પગલાં જાણે ડાળ પરથી નિખરતી વસંત
તારો સ્પર્શ સુવાળપની પરાકાષ્ઠા

પહેર્યો છે તેં ઝમઝીન અને મૃદુ મુખવટો
પર્વતના શિખરે જાણે ઝાંખરે ફરકતો દુપટ્ટો
એકાકી ફરતા ભરવાડો જેવો તારો પ્રવેશ.

અને જોકે તારો એકાદો શબ્દ તમામ શંકાઓ વીખેરી નાખશે
હું આશ્ચર્યચકિત થૂંછું તારી મારા પરની પસંદગી વિશે :
શાને ? શાને ? શાને ?

□ સચિન્દ્રનાથ ટાગોર

□ નરિની માડગાંવકર

દિવસના તાપમાં ઘેરાયેલી પેદાશ
અબોધ
અંધારામાં એ ચમકે બની રાતના
દીપ્તિમય તારા.

કશુંયે ના સૂઝે □ દેવેન્દ્ર દેવે

પહેરી નકોરાં અતલસ કુંડ ગામ વરામાં
થઈ ધાંધી-પાંધી ભરત ચીનચાં મોર કમખે
અધીરા થૈ ટૌકે આણકથ અજંપે શરમને
તજીને ! ક્યાં આઘ્યાં દિવસ નવલાં ? ! સૌમ્ય શમણાં
રહું ગૂંથી હેયું ! મન થનગને વ્હાલમતણા
સુંહાવી મેળાપો.. કવણ મળશે ? એ જ રટણ
રહું ઘૂંટી.- ચૂંટી સહિયર ખણે ગાલ પર જ્યાં
ગુલાબોના ચોટા ખીલું ખીલું થતાં જાય લહરી !

બધા જનૈયાની વચ હું નીરખું સાજનતણો
થહેરો સાફાજો ! હસું હસું થતી હુંય સખીઓ
વચાળે ઘેરાઈ રહી નજરથી સ્વાજન રચી !
અટારીથી ફૂદી વળગી પડું ? ! શું શું કરું ? અરે !
હેવેખી દો' લજ્જા ? ચરણ પડું ? ચૂમું અધરને ?
કશુંયે ના સૂઝે... કર - કુસુમમાળા પણ સરે...

□ કિશોર થાહ

સાંજને શરાબમાં ડુબાડી દઈએ
પછી આપોઆપ વીતે છે રાત,
ઝાકળ પીધેલો પછી ઊઝે સૂરજ
અને ચેનથી ઊઘડે પરભાત.

પછી રોજિંદું કામ અને રોજિંદું ધામ
અને રોજિંદી ઊઝે બપોર !
દોનના ઉપાડા ને સિગરેટના ધુમાડા
પછી થાકે છે દિવસ કમજોર.

કવિતા

હારેલો થાકેલો મારે છે લાત
અને આપે છે ઊંડો આઘાત.

આમ ને આમ અમે ટેવાયા એવા
કે ભાવગનું લઈએ નહીં નામ !
ગ્રહોનું સ્થાન અમે જાણતા નથી
પણ કુંડળી આ લાગે ન કામ.
ઉપર છે આભ અને નીચે છે ધરતી
ને પંથ ઉપર કંટક બિછાત.

ધ્રુવપંક્તિ □ સુરેશ દલાલ

‘કહ્યું કયે ને જાનો કવિ’ એમ મધ્યકાલીન કવિ શાયે પણ ચમ્પું. સંજન કવિ પોતાનું કહ્યું પણ ફટી કયતો નથી; એને નવાનવા પ્રયોગો કરવામાં, નવા નવા ક્ષાસ કાઢવામાં રસ હોય છે, ને ગુજરાતને આવા કવિઓ મળતા રહ્યા છે.

‘ધ્રુવપંક્તિ’માં કવિએ કહેવનને પ્રથમ પંક્તિરૂપે મૂકીને ચીતરણના કરી છે. આ પદોમાં એમણે ફેટોસાફસ પર ધ્યાન કેન્દિત કરીને કાવ્યો રચ્યાં છે, મધ્યકાલીન કવિઓનાં પદોની પ્રથમ પંક્તિઓ અને લોકગીતોની પ્રથમ પંક્તિઓને આધારે પણ કાવ્યો રચ્યાં છે. આ પ્રકારની રચનાઓમાં ને ને સમયના સંઘન ભાવવિચાર તેમ જ હમપ્રાસને જનજીવન આજના સંદર્ભમાં ર્ચિત કરવાની હોય છે. કવિ જ્યારે મૂળ કૃતિના ભાવચય સાથે ચેકચિત થાય ત્યારે જ આ હકમ થાય, ને ‘પદ્યવનિ’, ‘સાન સોપારી પાનનાં બીડાં’ અને હવે આ ‘ધ્રુવપંક્તિ’ જેવા સંગ્રહો મળે છે. અને સંગ્રહમાં આરંભમાં મુકાયેલા, (‘સમકાલીન’માં પ્રગટ થયેલા) હસમુખ સંપીના લેખનમાં મુકામું છે તેમ, “સુ.દ. સેવિશ્રેટ કરવા થાયક ઝિદાદિય કવિ” છે અને “આઈ એમ એન અનડિવાઈડેડ થસેન...” એની સાર્થકતા પ્રતીત થાય છે, તેમ જ નાનકડા આમુખમાં સુ.દ. કહે છે, “કથુંક નવું કરવું અને કથુંક જુદું કરવું એવો પ્રાસે અભિગમ રહ્યો છે. દરેક સંગ્રહને હું વિધાનરૂપે જ કે શિર્સવરૂપે જ જોતો હોઉં છું.” એની સાર્થકતા પણ સમજાય છે.

કહેવનમાં કટાક્ષ હોય, રામાજના પ્રતિબિંબ હોય, ઘૂંટાપેડું સન્ય હોય, માનવસહજ મર્પાદઓની નોંધ હોય; કહેવનમાં હાસ્યમુજ વિનોદ હોય, વિશ્વાનકતા - દુરવાન્યકતા હોય, લય હોય, પ્રારાનુપ્રાસ હોય... આ બધું જ, કહેવનને આધારે રચાતી કૃતિમાં એક કે બીજી રીતે અવતરે. ક્યારેક કૃતિ પ્રાસ અને લયની આંગળીએ ચાલે, તો ક્યારેક ભાવવિચારનો તાર આંધીને વિકસે :

“ઝૂંપડામાં રહેનારને ઝૂમણના કોડ”
બરફને કેમ મળે નાપણની સોડ ?

□

“જેનું ખાપ નેનું ગાપ”
જેને ગાડે બેસે એ ગાડું જખણાય.

□

“અખમણ ગયા, દખમણ ગયા, પણ લખમણ ન ગયા”
જનમમરણના મૂંઝાસઓ ને મૂંઝવણ ન ગયા.

□

“અમે રખડતા સમ, જ્યાં બેઠા ત્યાં મુકામ”

હસતાં હસતાં જીવી જઈએ

આંખ ઉઘાડી હોય નહીં

□

‘દુઃખનું ઓસડ દહાડા’ રે

કોણ કહે છે દુઃખનું ઓસડ દહાડા રે ?

□

“હરિ કરે સો હોય”

એ જ આપે છે દોરો ને એ જ આપે છે સોય.

ભાવલયને ઝીલની કૃતિઓ ક્યાંક મૂળ પંક્તિના વ્યક્ત થતા વિશેષને બરાબર પકડે છે, પ્રારંભની કહેવન સાથે બીજી કહેવન પણ વણાતી આવે છે, જીવનની ગદનતા ને સ્વસ્થમયના નિર્દેશાય છે, મનુષ્યમાત્રમાં સ્વેચ્છી જિજ્ઞાસુતા આલેખાય છે, કહેવનના ભાવનો વિશેષ પણ થાય છે ને ‘હરિ’ ઇચ્છા ને સરસતાથી સ્વીકારાય પણ છે, ને ઉક્ત ઉદાહરણોમાં પણ જોઈ શકાય છે.

કહેવતોને આસ્વાદ્ય કાવ્યોરૂપે અહીં માણી શકાય છે.

— અચોક શાહ

[સુરેષ દવ્યાલ, મુદ્રપંક્તિ, ૧૯૯૨, શ્રીમતી નાથીબાઈ દામોદર ઠાકરસી મહિલા વિદ્યાપીઠ,
મુંબઈ, પૃ. ૭૨, કિ. રૂ. ૩૫.૦૦]

□ તુકારામ □ સુ. ૬.

શરીર દુઃખનો કોઠાર । શરીર રોગનો ભંડાર ।।
શરીર દુર્ગંધનું ઠામ । શરીર શાને આવું આમ ? ।।
શરીર ઉત્તમ છે ને સાદું । શરીર સુખનું સહિયારું ।।
શરીર હોય તો સિદ્ધ થાય । પિડથી પરબ્રહ્મ પમાય ।।
શરીર ગેદકીનું ઘર । મોહમાયાનું નગર ।।
શરીર પતનનું મૂળ । કાળ કરે રાખ ધૂળ ।।
શરીર સકળ એને શુદ્ધ । શરીર શ્રીથી સમૃદ્ધ ।।
શરીર તૂટે ભવના બંધ । વચ્ચે વસતા દેવ અનંત ।।
શરીર અવિદ્યાનો ઘેરો । દોષે નાખ્યો તંબૂ ડેરો ।।
શરીર વસે બહુ બધા । એમાં અવગુણો છે ઝાઝા ।।
શરીરને આપો નહીં સુખ । શરીરને આપો નહીં દુઃખ ।।
શરીર સાંડું નહીં સુખ । શરીરને આપો નહીં દુઃખ ।।
શરીર સાંડું ખરાબ । તુકા, ભજનમાં જવાબ ।।

કૉમ્પ્યુટરથી ના કહેવાની વાત □ વિસનજી નાગડા

તારામાં કે મારામાં કંઈ માણસ જેવું ખૂણેખાંચરે લોપ કશું તો
હળવે હળવે હળવે એને ચાલ પીરળવા દઈએ
એને પછી એ માણસમાં જો પાણી જેવું લોપ કશું તો
આબેઆખી બરફ શિયાળે એક સામટી ચાલ વહાવી દઈએ
વૈશાનિકો ભલે કહે કે આખી માણસજન સમૂહી બની ગઈ છે
માણસપ્રૂફ
માણસ નામે કોઈ પદારથ છે ? પૂછો નો એવ બાપડું કૉમ્પ્યુટર
પણ ભલે રહેને ચૂપ !
કૉમ્પ્યુટરથી ના કહેવાની વાત કહે જે ચુપકીદી
એ ચુપકીદીને કહેવા માટે બહાર આવવા દઈએ
કોઈ કહે કે કશું નથી ને કોઈ કહે કે ઘણુંબધું છે અંદર અંદર
તારામાં ને મારામાં
માણસમાં પણ માણસ જેવું હશે ! પરંતુ નથી હજીએ કર્યો કોઈએ
પ્રયોગ એના બારામાં
સાબિતીની વાત કુંકને કહેવા માટે બહાર આવવા દઈએ

□ તુકારામ □ સુ. ૬.

ચંદનથી નહીં ગ્રાસે નાક । સોનાનો નહીં લાગે પાક ।।
સાકરનો છે એવો સ્વાદ । નાના મોટા સૌને નાદ ।।
તુકા કહે યંત્ર મારું શુદ્ધ । તોષે કેમ નિદા કરે અબુદ ।।

કવિના

સ્વ. નગીનદાસ પારેખને... □ ભગીરથ બ્રહ્મભટ્ટ

દાંત વગરનો

દૂબળો ડોસો

આમ ગણો તો ગુજરાતી ભૈ

તેમ ગણો તો બંગલામાનુષ

અમુક રીતે

ભાષા પુત્ર

ગાંધી પુત્ર

તરવર સરખાં જપતપ કરતો

મૂક મુનિના જેવી નિષ્ઠા

કોઈ અભરખા નહોતા એને

કોઈથી નહોતી ઇટ્ટાકિટ્ટા

ધોળી ટોપી

ધોળી ધોતી

ચોખ્ખા શબ્દો જેવો નોખો

દર્પણ સરખો એ તરજુમો

'કેદૃપ' નગરની ગલીએ ગલીએ

સ્પર્શ કરીને સીધો નીસરી

'તાલવ્ય'ના તારે તારે

નટની માફક

સ્મતો સ્મતો

'મૂર્ધન્ય'ની ટોચ ચઢીને

'ઓષ્ઠપ' કલાનાં નર્તન કરતો

'દન્ય' કાઢતો

દાંત વગરનો ભોખો ડોસો

કોક 'અભિનવ રસ'ની ગાથા

ગાવા માંડયો

મન મૂકીને ગાવા માંડયો

ને પછી કાંઈ પાવા માંડયો !!

ત્યાર પછી ના હેઠે જિતયો

કવિતા

ભોળે ભોળા ગુર્જર લોકો

એમ કહે છે -

'ન હન્યતે' થ્યો !

ને કોઈ કહે છે

કોઈ અનોખી

ભાષા ભણવા

હોયે પૂગ્યો !

[ઉચ્ચાર શુદ્ધિના પ્રતીક સંભા ગુરુને

શિષ્ય ભાવે શ્રદ્ધાંજલિ

ધરતી : એક □ રામસિંહ ચાહલ □ ભારતી દિવાન
(પંજાબી)

એ સિપાઈઓ- જંગલો
પહેલાં પણ ક્યારેક એ ધરતી પર
પર પણ નહીં થૂક્યો હોય
અને એ પણ નહીં જાણતા હોય
આ છે કોની
એ બધાં - આજ
એ ધરતી માટે
લડી રહ્યા છે.
ધરતી : બે
સાંભળ્યું છે
ધરતી, મા હોય છે
અને એમ પણ સાંભળ્યું છે,
કે બીજાની મા
આપણી મા બની શકતી નથી
તો પછી
દરેક દેશે
આહીં લાખોની સંખ્યામાં
ફૂંજ-બોમ્બ - દારૂઓના ભંડાર
કેવળ બીજાની માનને
જપ્ત કરવા માટે જ રાખ્યાં છે ?

□ તુકારામ □ સુ. ૬.

સર્વ સુખ હું ભોગવીશ સર્વકાળે તોડી નહીં છે માવાળાન ॥
પ્રભુ માટે છોડ્યા પતિ । પરમપુરુષે હવે રતિ ॥
તુકા કહે, નહીં ગર્ભ 1,1,1 હવે બધેબધે પ્રભુ ઔપચ ॥

કામાકુરાના બુદ્ધ □ જહોન ડૂયૂ

□ સુ. દ. અને ઉત્પલ ભાયાણી

કામાકુરાના બુદ્ધને

દાંતનો દુઃખાવો ઊપડયો.

આનિયા પહોંચે છે દાંતના ડૉક્ટર પાસે.

દાંતના ડૉક્ટરે કહ્યું,

જો એ પોતાનું મોઢું ન ખોલે

તો હું કાંઈ ન કરી શકું.

પહેલી વાત તો એ

કે કોણે જોયા છે એના દાંત ?

શિલ્પીએ ? વાત ખરેખર સાચી છે ?

તોયે તમને આશ્ચર્ય થાય છે કે હું કેમ કાંઈ ન કરી શકું. ?

ડૉક્ટર ચાલ્યા ગયા.

બુદ્ધના દાંતે

યાતનાનો ધર્મબોધ વિકસાવ્યો

□

બુદ્ધબુદ્ધ

બુદ્ધના ખભા પર બેઠું.

હનું માત્ર મૌન.

બુદ્ધે કહ્યું,

ગાઈથ ?

મારે

કવિતા

બુદ્ધ થવું છે,
બુદ્ધબુદ્ધે કહ્યું.

મારે યાનિમાં
ધ્યાન થવું છે.

બુદ્ધે
જાવાનું થરૂં કયું

જાડપાન કર્યાઈ ગયાં,
નદીઓ સુકાઈ ગઈ.
તારાઓ અદૃશ્ય થયા.

બુદ્ધબુદ્ધ
ભયભીત થઈ ગયું.
આમ નહીં,
એમ કરીને,
આ પ્રમાણે.
એણે ગાવા માંડ્યું,

આકાશ તારાઓથી ઊભરાઈ ગયું.
નદીઓ છલકાઈ ગઈ.
આખી પૃથ્વી
ફરીથી લીલીછમ થઈ ગઈ.

બુદ્ધ થવા માટેના
એક રસ્તા છે,
બુદ્ધે કહ્યું.

□

કુંભાર
બુદ્ધના
ચરણે બેઠો.
એણે
બુદ્ધ બનાવવાનું થરૂં કયું.

તું શું કરે છે ?
બુદ્ધે પૂછ્યું.

કુંભારે જવાબ આપ્યો,
હું શું કરું છું,
એ તમે જાણો છો
હું બુદ્ધ બનાવું છું.

બુદ્ધ બનાવવાથી
તું બુદ્ધ નહીં બને
બુદ્ધે કહ્યું.

પોતાની કલાને
છેલ્લો સ્પર્શ આપતાં
કુંભાર બોલ્યો, ના
(બુદ્ધે
કરુણાથી
હાથ લંબાવ્યો),
પણ બુદ્ધને વેચવાથી
માત્રો ઇવનિર્વાહ આવે છે.
હાથ લંબાવીને
બુદ્ધે કહ્યું,
હા,
એક વાર તો
કર ચૂકવો દીધું છે.

કવિતા

વૃક્ષાનું સત્ય □ યોસેફ મેક્વાન

વૃક્ષ જે રહ્યું નજર સામે
 એ હતું તો.... હશેજ !
 પણ એને કેટલાં... કેવાં !
 કોઈ ઝીલે તેજ કે ઝીલે ચાંદની
 કોઈકને તો વળી સીધોજ વર્ષાનો સ્પર્શ
 પણ રહ્યાં જે પણ
 વચ્ચોવચ્ચ - નીચે.....
 ક્યાંથી પામે તેજ..... ચાંદની... તાપ....
 ઝીલે તો ઝીલે કદાચ
 વર્ષાનાં ઊતરેલાં જળ
 ફૂલોમાં ઊઘડે વૃક્ષત્વ- પર્ણો અપારમાં.
 વચ્ચેનાં તો ઝીલ્યા કરે અંધકારનો ભાર.
 કોઈ એક દિશાનોજ કેટલાકને તો પરિચય
 કોઈને તો એવ નહિ.....
 પણ વૃક્ષ એથી તો વૃક્ષ છે.
 ઈશ્વર (!) જેવું એને થડ એકજ
 પછી ફંટાયે ચોમેર.....
 ડાળીઓ - ડૂબો - પર્ણો - ફૂલ - અંધસુઅંધ -
 વૃક્ષને એનો સમાજ છે.....
 આડે અવળે - ઉપર તળે - આમ તેમ
 ફેલાયેલું વૃક્ષ.....
 પંખી એનાં સપનાં..... આવે ઊડી જાય.....
 એ વૃક્ષ.....
 ઝૂલ્યાં રહ્યું નજરમાં
 ખૂલ્યાં રહ્યું નજરમાં
 પવનની હથેળીમાં ચિતરામણ
 ને જમીનમાં ઊંડે ઊતરેલાં મૂળ.....
 ક્યાં હશે ? કેવડાં હશે ? કેટલાં હશે ?
 કેવાં હશે ? કોણ કહી શકે ?

આજ સત્ય છે વૃક્ષનું !
 એ હતું ને હશે.....
 જેમ માનવ !
 હું કવિ..... વૃક્ષ બની ઊઘડી રહ્યો
 વૃક્ષ સામે
 વૃક્ષની બાથમાં ટવર.... ટવર.....
 કરી રહ્યો વાન,
 ત્યારે જાણ્યું
 આ તો આપણું જ રૂપ સાક્ષાત્ !

શૂન્યનો સાગર □ ભરીન્ન દેવે
 (કવિ શૂન્ય પાવનપુત્રીની સ્મૃતિમાં)

ખામોશ ઉદાસી બનકે એ
 મમખાનાનો આદર હોય નહીં,
 અડકે ને નરન છવકાઈ જતો
 એ શૂન્યનો સાગર હોય નહીં.

આ ઊંચી, અડીખમ દીવાલો
 આ બંધ બંધાય દરવાજા,
 હું જન્મ પરી જે ચોખું છું
 એ દોરતું આ ઘર હોય નહીં!

ફૂલોની સજાવટ રંગભરી
 ઝરણાંનું વહન ચળકાટભર્યું
 લીલા છે આ કીમિયાગરની
 ઘર આટલું સુંદર હોય નહીં.

એ હોય છતાં ના હોઈ શકે,
 ના હોય છતાં છવકાઈ ઊઠે
 પદ આહટ પળપળ સંભળાયે
 ને શૂન્ય સદંતર હોય નહીં

[અંગ્રેજી]

સ્ત્રીઓની મેદની
 ખીચોખીચ દબાઈને ડૂબેલી હવામાંથી સરે છે
 જળ જેટલી હકીલી
 મીણ જેટલી સ્નિગ્ધ
 ધૂળની તપખીરી ધૂનો સામનો કરવાની
 તેનામાં સહેજ પણ દબતા નથી
 બારસાખમાંથી પસાર થતાં માણું નમાવી
 સ્ત્રીઓની દુનિયામાં પ્રવેશો
 નક્કર તડકામાંથી
 મુલાપમ અંધારામાં
 ચાર સ્ત્રીઓ અને એક કન્યા
 ચૂનાથી લીપિલી ભીંત પાસે અમસ્તી ગાભી છે
 આંખો વિશાળ બને છે
 આકૃતિઓ ઊપસવા માંડે છે
 નારી સુરમો - આંજેલી આંખમાં જોડે છે
 તો માત્ર દેખાય છે
 મારો પોતાનો ચહેરો ભૂરા ટપકા જેવો
 તું છે અરીસો/
 રચનનો અણસારો આપતો
 આપણા મિલનમાં ઝંખના
 તારે જાણવું છે/મારે થવું છે.
 આપણે છીએ પરસ્પરની પરીકથા
 આપણે થવું છે પરસ્પરનું પ્રતિરૂપ
 તારા ગુમાવેલા દાંત વચ્ચેથી હવાની સીટી
 તું મારો સી નરીકે સમાવેશ કરે છે, કિલકારની અન્ય
 કવિતા

એક સસુ માટે હું મખમલી આંખોની
કાળી ગદ્ગદમાં ઠણી પડું છું
અને તારા પ્રતિબિંબમાં મને અવસર મળે છે
અનોખા શવાનો

નોંધ : વિશિષ્ટ સંસ્કૃતિકમોને બે સીઓએસી કોલને આદરણીય છે. Zengrooyanને અર્થ
આપો ૧ - આનંદકંપનો ઉત્સવ - ઉત્સવ.

□ કિશોર યાદ

આગિયા જેવડું અજવાળું ને કાળીભમ્મર રાત રે
નીંદર ઘેરી પાંપણ કાંઠે ઘાસડે પરભાત રે,
ટમટમ કરતાં ટમકી ગદ્ગદ સપનાઓનાં ગામ રે
કોના ચહેરા ઝબકી ગદ્ગદ હૈયે કોનાં નામ રે,
અહીંથી કાં નો નીચે જઈએ કાં નો ઊંચે જાડીએ રે
અંદર બહારની સંનાકૂકડી છેડી બીન્સ જૂડીએ રે,
આગિયા જેવડું અંધારું ને કાળીભમ્મર રાત રે
કોણ મને અણદીક્ર લાગે આપે છે સોગદ રે!!

કવિતા

સુરેશભાઈ,

હવે આજે જ્યારે મને આ એપ્રિલ-૧૯૯૩ એક પૂરતી જ કબજા ઢોળતી હાથણી બનવાનું સદ્ભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું છે તો હું મારો નિર્દોષ કબજા એક માત્ર કવિતા - કુંવારી કવિતા “દરિયો તો” ઉપર ઢોળું છું ! મિત્ર સ્પેશ પરેખના ગીતની કંઈક અસ્પી-પરસી પંક્તિ યાદ આવે છે, જેમાં કોઈની પણ મહોનાજગીરી ન સ્વીકારનાર ઊંધઈની નરી ઓળખાણ અને સ્વર્ધનની નાકાતનો પરચો બતાવ્યો છે. ‘ઊંધઈને શું ? ગીતા હોય કે કુરાન... !’ આવી જ કંઈક મૌલિક નાકાત કવિ જગદીશ વ્યાસે તેમના ગીત ‘દરિયો તો’માં આબેદુલ ચીતરી છે. ગીતમાં ‘ઠામુકો’ અને ‘માઈ’ આ બે તળપદા શબ્દો કંઈક વાનચીતની બોલીનું વાતાવરણ પેદા કરે છે અને આ શબ્દોએ ગીતને ગુલમહોરી નિખાર બંધ્યો છે. શું કલ્પના કરે છે આ નવો અને ન આવમનો કવિ કે - શાશ્વત દરિયાને પોતાના અસ્તિત્વની સલામતી ભપમાં મુકાયેલ હાગી રહી છે અને સાથેસાથે એક નાચિલ ઊંધઈ પોતાના બંધાપે બુંદ કોતરી ખાશે અને ત્યાર બાદ દરિયાની જગ્યાએ માત્ર નપાલિયા દરિયાનો એક ખાડો જ રહેશે..., એવી સતત હાથણી કંપન સાથે પેદા કરી છે. આ ગીતમાં દરિયાના અપ્રજટ અહમ્ પર કાળની એક વજ્રજર ઘપાટ પણ ઇશ્વરી તત્ત્વ દ્વારા દેખાડવાનો સહજ અને મૌલિક પ્રયાસ થયો છે.

બસ શબ્દશ્લેષ છેલ્લે નમારી એક ખોટી પસંદગી બદલ મને મારી અભ્યાનું સાચું ભાન કરાવ્યું ને બદલ હું ઓશિંગલ રહીશ.

તળપદાઈ મારી ત્વચા છે, ધૂળભાષા ઈ મારી દૂધભાષા છે. જનમભોમકાની વજનદાર, વીર્યવાન વાણી એ મારી ઓળખાણ છે અને સહજ કારણોથી જ મારે મન નવોદિત કવિ ભાઈ જગદીશ વ્યાસ મને અડી ગયો, આભડી ગયો અને તળપદાઈ નાકાત અને અભોટ ઉપમાઓએ મારા પર આ એકની (એક ૧૫૪) તેની કવિતાઓએ કામલું કર્યું છે... કાલ, નાની વહુની એક સાંજ અને દરિયો તો... આ ત્રણ કવિતા, જગદીશ વ્યાસ, અંદરના બોલના જનક સુરેશ દલાલ, બહારના (પુંઠાના) અબોલ બ્રહ્મા દિનેશ દલાલ, ભાઈ ભગવતીકુમાર શર્માની હરિફે છવાઈ જતી આ એકની તેમની સમગ્ર કવિતાઓ, મારે છ અંકરના નામનો (!) પ્રિય કવિ અને જન્મભૂમિ ગ્રુપ... આ બધાં જ મને સ્પર્શ્યાં છે, જોડ્યાં છે અને સહજ વારી જવાયું છે.

આપની કવિતાભક્તિ, સવિતા અને સરિતા રૂપે સમાજ સુધી પહોંચે એ જ અભ્યર્થના.

- વિનુભાઈ મહેતા

સ્મરણો □ પન્ના નાપક

વિશાળ જગના
એક શહેરની વચ્ચોવચ્ચ
નાનકડા ઘરના
સુવાળા ખંડની
ધવલ ધવલ પથારીમાં
ખાલી ખાલી જગા
એમાં -
દીવાલો
અને
સિંચિત વીધિને
અદૃશ્યમાંથી ઉભરાય
ઠગલાબંધ મોરપીંછ
ગુલાબ ને મોરસનાં ફલ
સાગરની સ્મ સ્મ છાંય
ભેગાં કરું
સંવારું સંવારું
ને
વળી વળી ઉભરાય...
વિશાળ ધરતીના
એક શહેરની વચ્ચોવચ્ચ
નાનકડા ઘરમાં

પ્રતીતિ

□ રજની મહેતા

તારી સાથે
જળ્યા પછી
મારી પ્રતીતિ છે
કે
તારા વિના
જળવું શક્ય છે

□ રજની મહેતા

મને કોઈ
ક્યારનું
લક્ષડખોદની જેમ
પૂછવા કરે છે
અણ્યા અને ખોતલ કરે છે
એનો પ્રશ્ન એક જ છે
કે તારી પ્રેરણા કોણ
હું
કદાચ એવો જવાબ આપી બેસું
કે આ પળ
કે આ કોઈ સ્થળ
કે કોઈ વ્યક્તિ
મારી પ્રેરણા છે
અને કદાચ
ને ભમણા નીકળે તો ?

કવિતા

આપણા વિના ઇશ્વરનું શું થશે ?

□ ગ્લોરિયા ફ્યુરેટીસ □ સુરેશ દલાલ

(સ્પેનિશ)

ઇશ્વર માટે સૌથી દુઃખદાયક ઘટના એ છે,
કે એ ઇશ્વરમાં માની શકે નહીં.

આપણી જેમ એ નિતનવી હેટ પહેરી શકે નહીં

અને આપણે જઈએ છીએ એમ

એ સમૂહ - પ્રાર્થનામાં પણ ન જઈ શકે.

એ પરમાત્માનો આભાર પણ માની ન શકે,

કે શાળામાંથી ગુટલી પણ ન મારી શકે,

કે શેરીનાં દીવા પર પથરો પણ ન ફેંકી શકે.

આપણા વિના ઇશ્વરનું શું થશે?

□ પન્ના નાયક

અહીં

ફિલિડેલ્ફીઆ શહેરની પાંપણો

વચ્ચોવચ્ચ

એક એવી ગલી છે

જેના પર વાવેલાં

બાળપણનાં ચોરેલાં દૃશ્યોમાં

રોજ રાતના

એક બાલિકા

ગુલાબી ફોક

અને

ગુલમહોરની બુટ્ટી પહેરી

આવનજવન કરે છે.

કવિતા

સુરેશ દલાલ

હું શિશિર વસંતનાં
ચીત ભલેને જાતો મારો અનંત સાથે નાનો.
ઓટ અને બરતીને
હું તો જોતો સાશી-ભાવે
મારી આ આંખોની સામે
સમદરનું રૂપ આવે
વાદળને હું જોઉં ભલે પણ આકાશે બંધાતો
મારો આનંદ સાથે નાનો.
કૃષ્ણી સાથે આંખ મળે
પણ ફોરમ સાથે છવ
પંખીઓ તો જમે મને
પણ ટલુકા જમે અનીષ
ભમરાઓ તો ભમ્યા કરે
પણ ઝુંજનને હું બાજ ભરીને ચાલો
મારો અનંત સાથે નાનો.

સોગાદ □ માઈકલ બેનેડીકટ □ સુ. ૯.

કદાચ તમે એવો નિર્ણય લો કે તમારે મૃત્યુને આકંઠ પીવું છે તો
આત્મહત્યા કરવા માટે ખાસખાસ નકશીદાર પિસ્તોલ છે. એક
બાજુ નળી પર છે જનવરનું મોઢું અને બીજી બાજુ છે 'બોટલ
ઓપન'.

કવિતા

તડકો છે કે... □ જગદીશ વ્યાસ

તડકો છે કે જવાબ ?

સડકો છે કે બળી ગયેલા દોરા કાળાકાળા.
ભીની માટીને ચોટી ખિસકોલી ગઈ છે પોઢી
આંબામાં બેઠી છે મૂંઝી કોચલ છાંયો ઓઢી
આવામાં પણ કીડી-મંકોડા દોડે છે પગપાળા !
દાઝી ઊઠે હાથ ક્યાંક જો ભૂલેચૂકે એડે
સામે જોતોવેત નજરને પણ ફરફોલા પડે
બધું પાડવા લાગ્યું છે બળતા સૂરજના ચાળા
વારે વારે સૌને વેળા સાંજ થવાની પૂછે
વારે વારે મલમલના પાલવથી સ્વેરો લૂછે
કરી રહી છે લીમડા નીચે હવાય આળાચાળા.

□ તુકારામ □ સુ. ૬.

આપબળે હું બોલતો નથી । કહું છું કૃપાવંતની કથી ।।
મેના બોલે મંજુલ વાણી । માલિક જુદો જોઈ લે જાણી ।।
પામર હું તો ક્યાંથી બોલું । જેમ બોલાવે એમ હું બોલું ।।
તુકા કહે, તેની અકળ કળા । પાંગળાને પણ દોરતો ભલા ।।

૪

‘કવિતા’ એપ્રિલ - ૯૩ના અંકમાં પ્રગટ થયેલી
હરિવલ્લભ ભાવાણી અને બાલમુકુન્દ દવેની તસવીરો
જગન મહેતાની છે.

કવિતા

મીન અને સ્થલ : કાળનાં કવચ - કુંડળ

કવિતા : સંત્રી : સુરેશ દલાલ

સંજ્ઞા એક : ૧૫૫

વર્ષ : ૨૬, એક : ૫, જુન ૧૯૯૩

મુખપૃષ્ઠ સંખ્યા : દિનેશ દલાલ

કવિતા

અનુપમ રાણી	૨૨	નીકાનોર પાલ	૧૬	અલ્પીક સોમેશ્વર	૧૭
અશોક દાલ	૨૮,૩૨	જન્મ નામક	૧૩,૪૪,૪૫	એક શરેખ	૨૨
ઠાપક બાપાણી	૩૭	પ્રાચીન મહેલ	૯	સ્વીન્ટન ટાપીર	૧૦,૧૪
કમલેશ સોનાવાલા	૧૬	પેન કેમ	૪૧		૧૭,૧૯,૨૦,૨૪,
કિશોર દાલ	૨,૯,૧૯,	બાપુરબાઈ પાંક	૨૨		૨૫,૨૬,૩૦
	૩૧,૪૨	બેન ઓફી	૧૮	રુદિલાલ શર્મા	૨૭
ઓરિયા કુંપુરેટસ	૪૫	બાપુરબાઈ પાંક	૩૫	રુદિલાલ શર્મા	૩૫
જાતીય વાદ્ય	૧,૪૭	બાપુરબાઈ પાંક	૧૯	રુદિલાલ શર્મા	૩૦
નુકાલમ	૧૨,૩૩,૩૪,૩૫	બાપુરબાઈ પાંક	૩૬	લાલદાસ કાનપરિયા	૨૦,૨૯
દેવેન્દ્ર દલે	૩૧	મકરન્દ દલે	૧૪,૧૫	ચિત્રુભાઈ મહેલ	૧૩
મલલ ત્રિપાઠી	૧૩	મહેલ દલે	૧૮,૩૦	ચિત્રોદ શર્મા	૨૭
ધીરુ મોદી	૧૫	માઈકલ બેનેડિક્ટ	૪૬	ચિત્રોદ શર્મા	૩૪
નોશ મહેલ	૨૦,૨૬,૨૯	મેલબાઈ ડ. બુલુ	૧૬	ચિત્રોદ શર્મા	૪૧
નિશીની માડગાંવકર	૧૦,૧૪,	મહેલ મહેલ	૩૯	સુરેશ દલાલ	૧૮,૨૧,૩૩,
	૧૭,૧૯, ૨૦,૨૪,	રજની મહેલ	૧૧,૨૦,૨૬		૩૪,૩૫,૩૭,૪૫,૪૬
	૨૫,૨૬,૩૦		૨૯,૪૪	હરિન્દ દલે	૩,૪૦

જાત સુરના : કોઈ પણ કાલ એક વખત મીને કાળે કાળેજી પોલ ને ફરીથી ચોક્કસ નહીં
 આકાશ કાલ્ય જ મોકલવું. પ્રસિદ્ધ કાલ્ય લોકોના કાલિયજીની જવાબદારી લેવાઈને છે.
 સુરના : વસંતમાં જ એક દર મે જાહેર, વીસમી તારીખે પ્રગટ થાય છે.
 ફ્રી ૨૬ કોઈ નાની કોલ તોપણ પોસ્ટમાં, કોઈને વેટા કે નાની જગતીઓ ૧૨ ન વખત
 ફરસેજ કરે, ૧૨ ચોટા અગ્રે અને એક કાલ્ય થર એક જ ફ્રી વખત વિનંતી છે. ફ્રી વિશે મુલ્ય
 નશ અતીફિન પાસે મેલવાય કિંટ વગરોનું ને જુનું સરનામું લખેનું કવર પોસ્ટનું જરૂરી છે. નશ ન ચલક
 પ્રતિની મળવાવાર સમુવિજ્ઞાન વિભાગ સાથે કરવો. કવિવિવેક મિત્રોને વિનંતી કે પુસ્તકાલય વિવંન વગ
 એવો મળવાવાર એકાઉન્ટ વિભાગ સાથે કરવો.
 લવાળમ : દેશમાં ૬૦ રૂપિયા, પરદેશમાં સીમેલ ૩૮ ૧૫૦/-, સૌરમંથ ૩૮ ૨૫૦/-
 આ લાગેલા ૧૨ રૂપિયા.
 મહારાષ્ટ્રનું વલગમ "SAURASHTRA TRUST" ના નામથી મીનીમીટ/પ્રાઇટ યોગ્યતા વિનંતી
 મળવાવાર સરનામું : જાનગુપ્તિ લખન, જાનગુપ્તિ પાસે, કોટ, પોસ્ટ બોક્સ નં. ૬૨, મુંબઈ - ૧.
 એવર ૩૨૮ ૧૨૬ અને ૪૩૫૫ પોસ્ટાઈ દેશમાં, જાનગુપ્તિ મુલ્યાવન, મુંબઈ - ૧.

JOHN DONNE

From here

I send you my silence.

My silence

Itself is my prayer.

વર્ષ : ૨૬

ત્રી સુર દસા ૧૯૧૬ ઓગસ્ટ ૧૯૯૩ બાર કેપિયા જન્મભૂમિ પ્રકાશન

**The chopped off tree
remembers only
wounds of an axe**

— श्री चंद्रवदन मोहंता —

તમને મળવું છે □ ભરત ભટ્ટ 'તરલ'

આમૃતકલ્યા અક્ષર પછવાડે ગિરધર, તમને મળવું છે,
શિલાલેખના સ્તર પછવાડે ગિરધર, તમને મળવું છે.

એક અજ્ઞાપ્યું પંખી પાદર પાણી જાઉં તરત બોલે -
ધર, શેરી, પાદર, પછવાડે ગિરધર, તમને મળવું છે.

ગામ ધણીએ પરદેશીને રંજ કસુંબલ પાયો છે,
તા-થૈ-તા અવસર પછવાડે ગિરધર, તમને મળવું છે.

સમજણનો શિયાળો સંતાકૂકડી રમતો ચાલ્યો છે,
સમજણના ચૈતર પછવાડે ગિરધર, તમને મળવું છે.

લાવ, હવે ફળિયાનો તુલસીક્યારો મુજમાં રોપી દઉં,
આંખોની ઝરમર પછવાડે ગિરધર, તમને મળવું છે.

‘ખૂલે પરબીડિયું તો □ જગદીશ વ્યાસ

ખૂલે પરબીડિયું તો નીકળે છે કારણ ને માણસ જો ખૂલે તો વારના
મીડ છે વારના ને માણસ તો આવે છે એવો તો નાપકના પાઠમાં
સત્તરનો થઈને એ હાકલા કરે છે ભલે ઓછાં બે-પાંચ હોય સાઠમાં
ભજવી બતાવે ફરી એક વાર નાન કેવા પકડયા’તા એણે ફુતકારના
સરખે સરખા જ હોય ચાર પાંચ જણ તો એ ઠોકેલા પરદા ઉઘાડતો
એક પછી એક કરી વાત એ તો ઓરડામાં હસવાની છોળો ઉઘાડતો
વચ્ચે એકાદ વાત એવી પણ આવે કે કરી મૂકે સહુને વિચારના
મારી ચેરીમાં- અરે મારી પડોશમાં જ રહેતો’તો ઠીંગણું જૈનયો
આખેઆખો જ વાંસ એક વાર ગળી ગયો ચેરીની વચ્ચે એ વૈનયો
ને દી’થી આજ સુધી કોઈ અમે કોઈ વિશે પહેલેથી ક’જ નથી ધારના.

અઘરી વાત □ ખીડુ મોદી

આ મહું મન

જે છે

તે કલ્પવૃક્ષની ડાળ પર ઝીંધાયેલા એક માળા જેવું છે

ને પંખીના બોલનો મરમ

તો કંઈકે સમજાય

પરંતુ ઈડું વઘી જતી આ કીડીને સમજવા મારે તો

મારે નકરી માટી થઈ જવું પડે

‘માનવી માટીનો બનેલો છે.’ એ વાત તો

કંઈકે સમજાય

પરંતુ મન મૂકીને માટી થઈ જવું-

કેટલી બધી અઘરી વાત !

ગઝલના છંદશાસ્ત્રની છણાવટ

ગઝલ શબ્દ ગઝલ ક્રિયાપદ પરથી આવ્યો છે. પ્રેમની વાત કે સંવનનની વાણી જેવા અર્થો કરવાનો હવે કોઈ અર્થ નથી કારણકે ગઝલ એક કાવ્યસ્વરૂપ નરીકે આપણે ત્યાં પ્રતિષ્ઠા પામી ચૂકી છે. અરબસ્તાનમાં હરણની એક જાત માટે ગઝલ શબ્દ વપરાય છે. ગઝલ એટલે હરણ. શિકારી પાછળ પડ્યો હોય અને તેવે વખતે દોડી રહેવું, હાંફી રહેવું હરણ કોઈ કાંટાળી ઝાડીમાં ફસાઈને દઈપૂર્ણ ચિન્કાર કરે એવી દઈની, વેદનાની, વ્યથાની અને વિરહની દશાનો અનુભવ કરતો પ્રેમી પોતાની વેદનાને કવિતા દ્વારા વ્યક્ત કરે તેનું નામ ગઝલ. આમ ગઝલની વ્યાખ્યાઓ જુદીજુદી છે.

આમ તો એક ગઝલમાં ઓછામાં ઓછા પાંચથી ઘઈને અનેક શેરો હોય છે. શેર એટલે કવિતા. આ અરબી શબ્દ છે અને એનો અર્થ જાણવું એવો થાય છે, આથી જ શાયરી એટલે જ્ઞાનની વાત એવો અર્થ કાઢવામાં આવ્યો છે.

શેરની રચના માપથી થાય છે. માપ માટે ફારસીમાં વજન શબ્દ છે. બધુ-ગુરુ અસરોના ક્રમ પ્રમાણે બે શબ્દોના સામ્યને માપ કહેવાય. શેર રચવા માટે અપાયેલ વજન પ્રમાણે શબ્દો ગોઠવવા જોઈએ. શબ્દસંયોજન સરળ રીતે અને લયમુક્ત થવું જોઈએ. છંદશાસ્ત્રમાં શેરનું બીજું નામ બેત છે. કાવ્યશાસ્ત્ર એટલે અફઝમાં ૧૮થી ૧૯ છંદો મુખ્ય છે અને પછી બે અરકાનોની મેળવણીથી અનેક છંદો પ્રયોજાય છે. ગુજરાતીમાં છંદશાસ્ત્ર પર સૌ પ્રથમ પુસ્તક ઝાર રોહીએ લખ્યું હોવાનું કહેવાય છે. આ બધા અરબી છંદો છે. જમીમત પંડ્યાએ ગઝલના છંદશાસ્ત્ર પર પુસ્તક આપ્યું છે અને પછી સમગ્ર શેરની સમજ આપતું પુસ્તક 'અફઝ' શૂન્ય પાસેથી મળે છે. પણ શૂન્યના પુસ્તકમાં છંદશાસ્ત્રમાં દાખવાયેલા છંદોની છણાવટ નથી. એમણે છંદસ્વરૂપ નામના પ્રકરણમાં ૧૯ છંદોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે પણ એની ગણરચના દાખલા સાથે આપી નથી. એમણે ગણોની સંખ્યાને આધારે રચના ત્રણ પ્રકારના શેરની વાત કરી છે પણ કયા ગણોથી કયો છંદ થાય છે એની વાત કરી નથી.

ગઝલ લખવા ઈચ્છતા કે ગઝલ લખી રહેલા શાયરો માટે અફઝની સમજણ પાડતું પુસ્તક પાકિસ્તાનમાં જનાબ નઝર ગફૂરીએ તાજેતરમાં પ્રકટ કર્યું છે. આ અગાઉ એમણે પદ્યશાસ્ત્ર નામે પ્રકટ કરેલા પુસ્તકની સુધારાવધારા સાથેની બીજી આવૃત્તિ છે. પાકિસ્તાનમાં અફઝ કે કોઈ અરબી - ફારસી શબ્દ વાપર્યા વગર 'પદ્યશાસ્ત્ર' શીર્ષકથી અરબી છંદોની સરજ સમજણ આપતા આ પુસ્તકમાં ગઝલના છંદશાસ્ત્રની વિસ્તૃત છણાવટ કરવામાં આવી છે. અરબી બહેરોના અરકાનની સાથે સાથે પિગળની પણ મદદ લેવામાં આવી છે. ગુજરાતી ગઝલમાં સામાન્યતઃ વપરાતા અરકાન કે વલખેડાયેલા અવજાન પર નવા અશ્વઝાર રચીને અરબી અરકાનની સાથે બધુ-ગુરુ તથા માત્રાની સમજ નક્કીવાળા નકશાઓ દોરીને આપવામાં આવી છે. નવા કવિઓ માટે

ગઝલના માધ્ય - વજનની સરળ સમજ મેળવવાનું સરળ વર્ણ છે. કાવ્યશાસ્ત્ર અને તરનુમનો જાણકાર સાચી ગઝલ લખી શકે. નહર ગઝલીએ કવિ-ગુરુ અને માત્રાનાં નવાં ચિહ્નો પણ આપ્યાં છે.

કામિય જૂનાગઢીએ પુસ્તકની પ્રસ્તાવનામાં નોંધ્યું છે કે “અરબીની અમુક એવી સાધિય અરકાનની બહેરો પણ છે જેમનો અરઝનાશ ગ્રંથમાં ઉલ્લેખ નથી મળતો. આ કદાચ એ કારણે હોઈ શકે “સાધિય” બહેરોના આઠ છંદ અને મઝાહિફ અરકાનના સંયોજનથી બીજી કેટલીક બહેરો અસ્તિત્વમાં આવી હોવાથી એની નોંધ કરવાનું જિનજટ્ટી ગણ્યામાં આવ્યું હોય. એવી બહેરો જે બેડાય છે, પણ ષદશાસ્ત્રનાં પુસ્તકોમાં નોંધાયેલ નથી એમની નોંધ નહરે આ પુસ્તકમાં લીધી છે.

પહેલા પ્રકરણમાં લઘુ-ગુરુની સમજૂતી આપવામાં આવી છે. અરબીમાં સાધિય બહેરોના આઠ અરકાનની અને તેના પરથી બનતા મઝારિફ અરકાનની સમજણ આપાઈ છે. સાધિય બહેરોનાં નામ અને સાધિય અરકાનોનાં નામ આ પ્રમાણે છે :

આઠ સાધિય બહેરોનાં નામ	સાધિય અરકાનોનાં નામ
(૧) મુતકારિબ	(૧) ફ-ઊ-લુન
(૨) મુતદારિક	(૨) ફા-ઝિ-લુન
(૩) હઝજ	(૩) મ-ફા-ઝી-લુન
(૪) રજઝ	(૪) મુસ્ફ-ઝિ-લુન
(૫) કામિય	(૫) મુ-ત-ફા-ઝિ-લુન
(૬) વાહિર	(૬) મ-ફા-ઝિ-લ-નુન
(૭) રમય	(૭) ફા-ઝિ-લા-નુન
(૮) મુકનઝિબ	(૮) મફ-ઊ-લા-ન

આઠ સાધિય બહેરોનાં નામ અને એના સાધિય અરકાનની સમજૂતી આપ્યા પછી દરેક બહેરોની સંપૂર્ણ માહિતી દાખલાઓ સાથે આપવામાં આવી છે. આપણે મુતકારિબ બહેરના સાધિય અરકાન ફ-ઊ-લુનની વાત કહીએ. બહેરે મુતકારિબનો નકશો બેવાથી બીજી બહેરોની ચર્ચા વિશે સમજણ પડી જાય એવી સફળતાથી આ કામ કરાયું છે :

(બહેરે મુતકારિબનો નકશો)

બહેરના અરકાન	ફ	ઊ	લુન	ફ	ઊ	લુન	ફ	ઊ	લુન	ફ	ઊ	લુન
કાવ્ય પંકિત	પ્રણય	મો	દ	શા	છે	બ	રા	બ	ર	ઉ	ભય	ની
લઘુ-ગુરુનાં ચિહ્નો	1	=	=	1	=	=	1	=	=	1	=	=
માત્રા-ઝિસ્તામ	૧	૨	૨	૧	૨	૨	૧	૨	૨	૧	૨	૨
સમજણ માટે	લ	ગા	ગા	લ	ગા	ગા	લ	ગા	ગા	લ	ગા	ગા
પંકિત	: પ્રણયમાં દશ છે બરાબર ઉલખતો											
પંકિતનું વજન	: ફઊલુન ફઊલુન ફઊલુન ફઊલુન											
પૂરા ચેરનું વજન	: ફઊલુન ફઊલુન ફઊલુન ફઊલુન											

નમૂના માટે શેરો :ફિલ્મ કાલની આજ કરતો હતો હું
થશે કાલ શું એની આજે ફિકર છે

- 'દિવ' માસપત્રી

પ્રભુચ-સાગરે નાવ છવનનું છોડી - 'મદલોચા' નિરમિતી
કિનારાથી આજે કિનારો કરું છું

આ પછી બાર મુરકબ સાલિય બહેરોની સમજૂતી, આઠ જદીદ મુરકબ બહેરોની વિજતવાર ચર્ચા અને સોળ મુરકબ સાલિય મઝાલિફ બહેરોની રચનાકલા દાખલાઓ સાથે અપાઈ છે. મુતકાશિબ બહેરમાં રૂકતના હિસ્સા પર સાલિય અરકાનને લાગતી ઝિહાફથી બનતી મઝાલિફ બહેરોની ચર્ચા સાતમા પ્રકરણમાં કરવામાં આવી છે.

આઠમા પ્રકરણમાં ચાર જુદા જુદા પ્રકારની મિશ્ર બહેરો વિશે ચર્ચા કરવામાં આવી છે. છેલ્લે નવમા પ્રકરણમાં રૂબાઈ અને તેના ચોવીસ વજનની સમજણ આપવામાં આવી છે.

ગુજરાતી કવિ સંજત નામની સંસ્થાએ આ પુસ્તકનું પ્રકાશન કર્યું છે. ગુજરાતમાં ગઝલકારો માટે આ પુસ્તક વાંચવું અનિવાર્ય છે. ગુજરાતી કવિ સંજતના પ્રમુખ 'ફઝલ' જામનગરીએ કહ્યું છે તેની નોંધ લેવી જરૂરી છે.

ગુજરાતી ભાષાનાં નોંધપાત્ર પુસ્તકોની હરોળમાં માનવ્યું સ્થાન પ્રાપ્ત કરે એવું એક પુસ્તક 'પદ્યશાસ્ત્ર' એક પાકિસ્તાની શાયરે લખ્યું છે અને તે કસાચીની શાયર સંસ્થા 'ગુજરાતી કવિ સંજત' દ્વારા પ્રકાશિત થયું છે એ ગર્વનો વિષય છે.

અરબી છંદોની તમામ વિગતો, વજન, માત્રા અને અરબી અરકાન સાથે આપીને જનાબ નઝર ગફરીએ સારી એવી જહેમત ઉઠાવી છે. એમનો આ પ્રયાસ કાબિલ-એ-દાદ છે.

- રમેશ પુરોહિત

(પદ્યશાસ્ત્ર : પ્રકાશક : ગુજરાતી કવિ સંજત, એમ. આર. ૫/૪૫ સીન હાઉસ, બીજે માળે, મીઠા દર, બેરિયા બજાર, કસાચી - ૨. મૂલ્ય : રૂપિયા પચીસ)

□ રજની મહેતા

અરીસામાં

એકમેકના પ્રતિબિંબને જોઈને

ક્યાં સુધી આપણે

એકમેકને પામવાનો

પ્રયત્ન કર્યા કરીશું ?

લેન્ટિઝ □ ધનરથામ ઠક્કર

દૂર દૂર નીચે રત્ને પર સૂતેલ
વિશાળકાય કોલ્ડબસ નસ્કોરાં બોલાવે ચતોષાટ
રોમ રોમ લાછળે જોઈટ - લેઈકસનાં દેડકાં
ખસી પેડે અંગઅંગ
ગંગનચુંબી મકાનોની
ગોફુમાંથી ફેંકાય
માણસો બેંગળ પાસપોર્ટ ઉમળકા નિસાસા
'લેન્ડ ઑફ ઓપોર્થુનિટી'ના નિર્મારિત સ્લોટમાં
રોમાંચનું ઈંડુ ફાટફાટ
બીપરના નણામાં ચકચૂર કુતુહલો
હવે ગાયોને પાર્ક કરવી પડશે ? !
પક્ષીઓને ઊતરવા રત્ને બાંધવા પડશે ? !
કવિતાને બર્થકેટોલની પિબ્લ આપવી પડશે ? !
ચહેરા પર ટેલિવિઝન પહેરવાં પડશે ? !
નિશ્વાસોને પ્લાસ્ટિક સર્જરી કરાવવી પડશે ? !
ઈનિહાસથી એક સમજણ દૂર
સંપત્તિ સ્થેની આ ટોળીનો સરદાર કોણ ?
બોલો 'શ્રી સ્ટેચુ ઑફ લિબર્ટી'કી જે

ઓરું કોઈ આવે...? □ 'વ્યોમદીપ'

આ ચકલીની ચાંચયકી લાંફે બખોર,
બધે વગડામાં છવકાનો તડકાનો તોર !
ટલુકે છે ક્યાંક તોય કેંચવાના મોર !

બળબળતા વાપરામાં અંગડાં ઓરાય,
પણે લીલુડી ચૂંદડીએ ચોમાસું જાય ! પેરાને લુખ્યા અહીં બાવળ બેલાલ,
કહી ઘોને કોઈ એને - જલે ચાનકને કંઠ આખો સીમાડો લાલ !
ખોખો એક ફોરાંથી બાંજવનાં જાય ! ઓરું કોઈ આવે લઈ ઝરણાની ચાલ ?

એ જ મારો મનોજ □ હર્ષદ ચંદ્રારણા

પ્લાવનાં વાદળાથી ભર્યું આખું આકાશ
તે આ રહ્યો, એ જ મારો મનોજ
આપણો મિત્ર છે ખાસ, આપાઠનો માસ
તે આ રહ્યો, એ જ મારો મનોજ

ગુપકીથી તે સહજ, સૌંદર્ય ભેદીને
લોહીમાં ઘર કરી વશ કરી જાય છે
ઝઝલની મદ-ભરી મોહિની ગાઠ સુવાસ
તે આ રહ્યો, એ જ મારો મનોજ

કુંડ દામા સમો છે છલોછલ ભર્યો,
તે જ ગિરનાર પર્વત સમો છે અડગ
મોરના પીંછની સ્પર્શતી સ્નિગ્ધ કુમાર
તે આ રહ્યો, એ જ મારો મનોજ

સૂર્યના તેજ ને તાપથી સોહતો
તે છતાં સ્નેહ પણ જે નથી બાળતો
શરદની પૂણિમા-રાતનો શીત અજવાસ
તે આ રહ્યો, એ જ મારો મનોજ

બીજની સ્ફુરણા લઈ હૃદયમાં મૂકી,
પાંખડીની મુલાયમ ત્વચા લઈ ઘડયો
વૃક્ષનો ગંધ-ભીનો ઘટાટોપ ઉલ્લાસ
તે આ રહ્યો, એ જ મારો મનોજ

□ કવિશ્રી મનોજ ખંડેરિયાના વનપ્રવેશ □ વનપ્રવેશ : ૬-૭-૮૩

□ પન્ના નાયક

સરોવરના
નિષ્કંપ જળમાં
ચંદ્રની
પ્રદક્ષિણા ફરતી
માછલીને
કુતૂહલ થાય છે
એ
તરતો કેમ નથી ?

□ મકરન્દ દવે

ચંદન નણાં આ છાંટણાંનો છંદ
કે ચંપક તણી મળુનંદ,
હો, આ કલ્પત્તુ શેપી રહ્યો રણ મધ્ય
યોજાનંદ, યોજાનંદ, યોજાનંદ.

ભાઈ, તારી સઘન વૃક્ષઘટા નળે
બેઠો પગધિયે જ્યાં જગ્યા
ત્યાં સત્યપૂત, જનંબરા,
ખાણ મારા પ્રાણ દ્વણ સાંભળે
નિર્વાક વાણી
નીરખે અદૃશ્ય એંભાણી.

રણ તે હવે શું ભૂંજવે ?
કે હિમ હવે તે ધીજવે ?
રણની સળંગની લૂ અહીં ચંદન બને,
હિમવામરા નીચા નમે નંદન કને.

બંધુ, નિઝાળું તવ છબી દીવાલ પર
ત્યાં શૂન્ય તારા ખંડને બસતી
તેજ નીતરતી

આંખની તારી ચમક, મલકી રહ્યા તારા અપર !
સાથ થઈ એ સંચરું
આનંદ થોજે નિત્ય આનંદે તરું.

છત્રી □ મંજળ રાઠોડ

ને પું -
ખેંચી કાઢું છું
દાઢની જેમ
મહામુશ્કેલીએ
મારા પડાવને ખૂંટો,
કેટલો ઊંડે
ઊતરી ચપો'નો પું... !
કેટલો ઊંડે... !
સંકેતી વઈ છું માયા
આ નરુણયા... !
એક છત્રીથી વિશેષ
એ કંઈ નથી !

આ તો યુદ્ધ છે □ વેણ ગોપાલ □ જયા મહેતા

(હિંદી)

જ્યારે ખબર પડે છે
પહેલી વાર
ત્યારે એટલી જ
કે ઝાડ ફક્ત ઝાડ નથી
અને નથી તડકો ફક્ત તડકો
ન હું ફક્ત હું
ન તું ફક્ત તું
ન કવિતા ફક્ત કવિતા

કે આ બધાં
પોતાના હોવામાં
અને એનીયે પહેલાં
એક યુદ્ધ છે ! એક સમગ્ર
અને નિર્ણાયક યુદ્ધ !
પાંદડાં ડાળીઓની વિરુદ્ધ છે
ડાળીઓ થડની

થડ મૂળની
અને એ બધાં
એક થઈ જાય છે
વાવાઝોડાંઓની સાથે
અને વાવાઝોડાંઓ પણ એમની સાથે
હાથ મિલાવી લે છે
મારી વિરુદ્ધ

અને હું પણ એમની તરફ
થઈ જાઉં છું
મારી કવિતાઓની વિરુદ્ધ

આ રીતે
એક યુદ્ધ ચાલુ છે

કવિતા

દરેક તરફ દરેક જગ્યાએ
સરકી રહ્યું છે હવામાં
ઊછળી રહ્યું છે સમુદ્રમાં
ડોકાઈ રહ્યું છે આકાશમાં
ઢાંકી રહ્યું છે જમીનને
અને તો પણ કવિતાઓ
આ યુદ્ધમાં
આપણી સાથે છે પોતાની જ વિરુદ્ધ

શ્રી □ રામસિંહ ચાહલ
□ ભારતી દિવાન

(પંજાબી)

હું સીં છું
એક ઘર છું
અને એક રસોડું પણ
જેમાં દુનિયાભરના
બધાં પકવાન બને છે
ભોજન-ભાણ, અને માંસ
વજેરે.... વજેરે....
અને એ બધું પણ
જો 'એક છાવન' માટે જોઈએ
અને પછી પણ હે મિત્રો
કુ અપૂર્ણ જ છું ??

ઝૂ (અભયારણ્ય) □ નીકાનોર પારા □ મેધનાદ વ. બટ્ટ

હવે આવવાનાં વર્ષોનું આ ભવિષ્યદર્શન છે :
 બાર વામ ઠાચો હાથી વિચાર કરસો :
 હું' મારી જાતને થોડો ઘણોય ઉપયોગી છું
 મારાં આવરણો મને ભીતર-બહાર આનંદોર્મિથી ભીંજવે છે
 મારાં કરતાં વધુ સુંદર હાથીની મૂર્તિને જોવા
 ડુંગરાળ ભોંય પર પાછલા પગે દોડવું સહેલું નથી
 એથી જ તો અંતરાત્માનો આ ઉચ્ચાટ અને ઉકળાટ
 કહ્યું જ નિઃશેષ સહે નહીં
 ત્યાં સુધી હાથોની ધીબેડવામાં આવે કે
 એના હાથીદાંત ખેંચી કાઢવામાં આવે તો
 ગરીબડા એ હાથીનું શું યાપ ?
 આનો ઉત્તર માખ આપશે :
 નું જે કહે છે એથી અમે વિશ્વવ્યાપી થઈએ છીએ, બાઈ હાથી
 જરા મારી સામે તો નજર માંડ
 જો, કેવી મદમસ્ત થઈ હું તો ફેલાવું છું
 મારી રંગીનમોજની લહર લહર-
 -આજે આ કૂબોના પત્તાને તો કાલે કૂબોને,
 મારા જેવા નાનકડા છાવને
 હાથીબાઈના ધાંભલા જેવા બે પગ વચ્ચે સપડાવે છે !
 પેલી માખ-જો
 વિચારે છે, ઠીંધે છે, ઉલ્લાસે છે
 બનાવટી ખાતરના ટગલા ઉપર
 પોતાની પથારી બિછાવે છે-
 -નોજ દાખલો લોને.
 ઈલેક્ટ્રિક લાઈટવાળા એક ખાનગી ઝૂમાં
 વર્ષો સુધી આ સંવાદ ચાલ્યા કરશે.
 એના દરવાજા પર કોતરાયેલું હશે :
 “ખાનગી ઝૂ, માત્ર મુકવાર અને શનિવાર, સમય ૧૧ થી ૧૨”
 પછી હાથી એની કુંભકરૂપી નીંદરમાંથી જાગશે

અને કફન પર ઘોડુંક ફેંકીને કહેશે :
 “ઈશ્વર પ્રાણીઓની દેખરેખ રાખે છે.”
 એ મને મરવા નહીં દે
 માખોને તો આમ પણ પોતાની સંપૂર્ણતાની ખાતરી છે
 એ તો ઊડે છે, હાથ અને પગ બન્નેને સહારે
 જગ્યા જગ્યામાં ઊડે છે :
 પણ માખ તો કહેશે
 ઈશ્વરનું એ ઘેટું : આ હાથી
 પોતાની સુંઠમાં પાણી ભરીને એનો દૂરદૂર ફુવારો ફેલાવે છે
 બારીબારણાં વિનાના ખાનગી જૂમાંથી
 સડીને મરવા માટે સર્જાયેલા હાથીની જેમ-
 ભાન ભૂલીને દોડે છે એ.
 પણ, આ કાલે તો આટલું જ થશે;
 માખી અણધારી જ હાથીના કદની થઈ જશે
 હાથી પોતાનું વજન ઓછું કરશે
 હજાર ગણું ઓસરી જશે
 તેઓ રસોડાના અને દીવાનખંડના ‘રમકડા હાથી’ બની જશે
 અહીં તહીં અટવાતા નાનાનાના છવો
 ફળોમાં, સાકરમાં, સૂપમાં
 અને હાથીદાંતથી સુસજ્જ થઈને માખીઓ
 દૂરપૂર્વમાં પીછેહઠ કરશે પછી.

□ તુકારામ □ સુ. ૬.

શું ખાઉં ને કોની કને જઈ . કોને આધારે જામમાં સું . .
 કોધ્યો પટેલ ને જામના લોક . ભિક્ષા આપવાની વાત હવે ફોક . .
 હવે એણે છોડી બધી રીતભાત . નિવેડો એનો હવે દીવાનને હાથ . .
 ભલા લોકોને મેં કહી મારી વાત . લોકોએ કર્યો મારો દુર્બળનો ઘાત . .
 તુકા કહે, આનો સંજ નથી સારો . વિકૃતના વિના નથી અરોઓવારો . .
 કવિતા

સંતવાણી □ સર્વેશ્વર દયાળ સકસેના □ સુચી દલાલ

પ્રચંડ આંધીમાં
ભપાનક વાવાઝોડમાં
તે ફાનસ લઈને
ચાલ્યો જતો હતો
ખુશ, કે રસ્તો કપાઈ જશે

ઘોડી વાર પછી
ચિમની એક બાજુથી
કાળી પડવા લાગી
એને ખ્યાલ આવ્યો
કે વાટ વાંકી કપાયેલી છે.
ધીમેધીમે કાળાશ વધતી ગઈ
અને રોશની ઝાંખી થતી ગઈ
એણે વાટ મોટી કરી
પણ રોશનીની
તે જ લાલન !
એને લાગ્યું કે એમાં તેલ
લગભગ નહીં જોટલું જ
નાખ્યું છે.

ઘોડી વાર આંધળી રોશનીની મદદથી પણ
તે ચાલ્યો,
તેલ વગરની વાટને મોટી કરતો.
પણ આખરે આ અંતિમ
સહારો પણ નુમાવવાનો જ હતો

ભપાનક આંધીમાં
હવે તે બુઝાયેલું
ફાનસ લઈને ઊભો છે

જાણે ક્યારથી
જાણે ક્યાં સુધી.

માફ કરો !
હવે હું ક્યા
અંધારાનું વર્ણન કરું,
જે એની બહાર છે
અથવા તો જે એની અંદર ?
ક્યા રસ્તાનું વર્ણન કરું,
જેના પર એને આવળ
વધવું છે તે
કે એનું, જેની પર
હવે તે પાછો ફરી નથી ચકતો ?

□ ધીરુ બોદી

શૂન્ય નહિ, સૂનકર -
ફૂલની પાસેથી થસાર થતાં
તમે જો
પતંગિયું બની જતાં ન હો -
- તો તમે
પથર પણ નથી.
કંઈ નથી !

સાન સોપારી પાનનાં બીડાં □ સુરેશ દલાલ

સાહિત્યમાં એક તરફ પ્રાચીન - અર્વાચીન સર્વનું મૂલ્ય છે; સાહિત્ય પ્રાચીન-અર્વાચીન હોતું નથી, બધું જ સમકાલીન હોય છે, એમ પણ કહીએ તો ખોટું નહીં, તે સાથે જ કવિ શામળને યાદ કરીને કહેવું પડે છે કે ‘કહ્યું ક્યે તે શાનો કવિ ?’ સાહિત્યમાં નવાનવા ઉન્મેષોનું મૂલ્ય છે; એ ક્યારેક કેવળ પ્રયોગરૂપે હોય, તો ક્યારેક એ સફળ પ્રયોગ પણ હોઈ શકે. પ્રયોગો સભાન-અભાન બંને સ્તરે થતા રહે, તો જ સાહિત્યની ગતિ રૂપાય નહીં.

ગુજરાતી કવિતા ક્ષેત્રે સુરેશભાઈએ આ બંને પ્રકારે કરેલા પ્રયોગો મળે છે. આઠ દીર્ઘકાવ્યોનો સંગ્રહ ‘અસ્તિત્વ’ સન ૧૯૭૩માં એમણે પ્રગટ કર્યો. દીર્ઘ લયનાં કાવ્યો કદાચ સૌથી પહેલાં એમણે જ લખ્યાં. મધ્યકાલીન પદ-પ્રથમ પંક્તિને અને કહેવતોને આરંભમાં મૂકીને એના લયભાવ - સમગ્ર માહોલ પકડીને ‘આજ’નાં પદ-ગીત લખ્યાં, તે અનુક્રમે ‘પદધ્વનિ’ અને ‘ધ્રુવપંક્તિ’માં પ્રગટ થયાં છે. પ્રસ્તુત સંગ્રહ ‘સાન સોપારી પાનનાં બીડાં’ લોકગીતની પ્રથમ પંક્તિ અને ‘દેશી’ની પ્રથમ પંક્તિ ઉપાડમાં લઈને રચનાઓ કરી છે. એક રીતે આ પ્રયોગો પરકાયા-પ્રવેશની જેમ પરકૃતિ પ્રવેશ જેવા છે, તો વળી અહીં એ પરકૃતિના ઉભર પાસે જ ઊભા રહીને જ નવરચના કરવાની છે; એટલે આ પ્રયોગો એક સર્જનાત્મક યડકાર પણ બને છે. આ ત્રણે પ્રયોગો - ‘પદધ્વનિ’, ‘ધ્રુવપંક્તિ’ અને ‘સાન સોપારી...’ કવિની સર્જનાત્મક પ્રતિભાની પ્રતીતિ આપે છે, મધ્યકાલીન ને લોકગીતની સાથે ઉત્તમ કૃતિઓ અને ભુલાતી જતી કહેવાતોનું સ્મરણ કરાવે છે. આ પુસ્તકનું એક બીજું આકર્ષણ છે ભાયાણી સાહેબની પ્રસ્તાવના, નિનુ મનુમદારનાં ‘કેટલાંક સ્મરણો’ અને ઉદયન ઠક્કરની આગવી સૈલીએ પરિચય. કવિકલમના ઉન્મેષ આ પંક્તિઓમાં જોઈ શકાય છે, એની પ્રથમ પંક્તિ લોકગીતની છે :

‘એક ઝાડ માથે ઝૂમખડું, ઝૂમખડે સતાં ફૂલ રે’
ભૂમખેઝૂમખે લળી પડે મારો વડાલમ તો મથજૂલ રે.

□

‘અમરખ જમરખ દીવા બળે ને દીવા તળે અંધારું જો’
અંધારાને હું તો મારી આંખ્યુંથી ચણગારું જો.

□

‘અગર ચંદનની ઠાંકણી વવ થું કરનાં નંદવાણી જો’,
ક્યાંક તમારી નજરું ને ક્યાંક વેરતાં વાણી જો.

મૂળ કૃતિના ભાવ-લય-પ્રાસને ઝીલીને રચાયેલી આ કૃતિઓ એક જુદી કેડીએ પ્રમાણ સૂચવે છે

અશોક શાહ

[સુરેશ દલાલ, સાન સોપારી પાનનાં બીડાં, ૧૯૯૨, શ્રીમતી નાથીબાઈ દામોદર ટાકસ્તી મલિયા વિદ્યાપીઠ, મુંબઈ. પૃ. ૭૨, કિ. રૂ. ૩૦-૦૦.]

ધૂળ - ૧ □ સર્વેશ્વર દયાલુ સકસેના □ સુચી દલાલ

તું ધૂળ છે -

પગથી ચરદામેથી ધૂળ,
બેચેન હવાની સાથે ઊઠે,
આંધી બનીને
એમની આંખોમાં ષડ
જેમના પગની નીચે તું છે.
એવી કોઈ જગા નથી
જ્યાં તું પાંચેથી ન શકે,
એવું કોઈ નથી
જે તને રોકી શકે.
તું ધૂળ છે
પગથી ચરદામેથી ધૂળ,
ધૂળમાં મળી જા.

ધૂળ - ૨

તું ધૂળ છે
જિંદગીના ભેજમાંથી
ઊર્ધ્વ બન.

સનોરમ
સદીઓથી બંધ આ
દીવાલોનાં
બારી
બારણાં
અને જાળિયામાંથી બહાર નીકળ.

તું ધૂળ છે
જિંદગીના ભેજમાંથી જન્મ લે
ઊર્ધ્વ બન, અજળ વધ.

એક વાર રસો જાણી લીધા પછી
તને કોઈ ખતમ નહીં કરી શકે.

□ તુકારામ □ સુ. ૬.

નારી કનેથી બહુ અમુ અમુ ૧ હવે બીજે કોઈ જાણ નહીં આપ ૧૧
જ્યાં જ્યાં જોઈ ત્યાં પગલો નાસ્તે । ત્રિભુવનમાં પણ નાસ્તે પારા ૧૧
ભેદ-અભેદ એ ભામની વાત । નહીં જોઈએ કોઈ વાદવિવાદ ૧૧
અણુઅણુમાં નાસ્તીયાન । અણુથી નાસ્તે પણ આકાશથી મહાન ૧૧

કવિનું મૌન □ સીતાકાંત મહામાત્ર □ રજની મહેતા

(ઉડિયા)

શબ્દો શબ્દોના કાનમાં કેઈ કહે છે

હાથ લંબાવે છે, ચૂમે છે

પંપાળે છે, ભેટે છે

એને કારણે ચંદ્ર ઊગે છે

હળવી હાડર પૃથ્વીના ફૂલોને જગાડે છે

ધાન્યમાં ઊભરાય છે દૂધ

નદીઓ દોડે છે સમુદ્ર તરફ

કાળા આકાશમાં તારાઓ ચમકે છે

અને અંધને દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય છે

શબ્દમાં હોય છે પૃથ્વીના તમામ રંગ

તમામ ભેચેન અવાજો

અકારણ વ્યથાના અનંત છવનના શબ્દમાં “શું વધુ જોઈએ?”

હોય છે પૃથ્વીનો તમામ સ્પર્શ

અને સમ્રાજીયે સુગંધ

□ સુધીર પટેલ

પ્રાર્થનામાં ઝૂકેલા પોતાના મસ્તક સાથે

કવિ કેવળ સાંભળે છે

અને

એના મૌનમાં શબ્દો કાવ્ય થઈ જાય છે

આળપંપાળથી શું વધુ જોઈએ ?

સાર-સંભાળથી શું વધુ જોઈએ ?

એક પંખીને બસ સ્થેકવા-ઝૂલવા,

લીલીછમ ડાળથી શું વધુ જોઈએ ?

આહને-ઝિફને પંખમહી ભૂલવા,

હાથ હેતાળથી શું વધુ જોઈએ ?

મુજ ઝઝલ-ભાવને હૂબાહૂ ઝીલવા,

એ જ શરમાળથી શું વધુ જોઈએ ?

આ હૃદયની ધબકને જ ચૂકી જવા,

ઊડી કો' ફાળથી શું વધુ જોઈએ ?

બુંદ ઝાકળનું કે અશ્રુનું હો 'સુધીર',

રેશમી ઢાળથી શું વધુ જોઈએ ?

હાથીનું શું થયું ? □ સુજાતા ભટ્ટ □ જયા મહેતા

(અંગ્રેજી)

પોતાના યુત્ર ગરુડપતિને પાછો છોડતો કરવા માટે
શંકરે જે હાથીનું મસ્તક ચોરી લીધું હતું
એ હાથીનું શું થયું ?

આ છે બાળકની વિજ્ઞાસા
રંધપારખુ આ કલ્પના
તપાસ ચાલુ રાખે છે,
આ કપોલકસ્થિતને માનવા માટે
રસ્તો ઘોષતાં
વાર્તા લંબાવવાનો એક રસ્તો.

હાથીના મસ્તક સાથે
ગરુડપતિ જે હજીપે ગરુડપતિ હોય
તો હાથીનું શરીર
બીજું જીવન ન ચોધી શકે ?
દાખલા તરીકે
ધોડાના માથાવાળું.

અને જે આપણે
હાથીના શરીરને છોડવું કરવા માટે
ધોડાનું માથું મેળવીએ
તો સાચો હાથી કયો !
ને પછી શું કરીએ આપણે
ધોડાના શરીરનું ?

હજીપે બાળક
શંકરની બેદરકારિયે નકરે છે

□ રજની મહેતા

મારા
સરોવરના જળ
સૂર્ય નથી
છાંયા કેમ
સુકાઈ જાય છે ?
નારા સરોવર પર
કોઈ
ચંદ્ર તો નથી જિગ્મો ને ?!

કવિતા

ને શોધે છે ઉકેલ
મૃત્યુ ન હોય એવો.
* *

પણ હવે જ્યારે હું
દીવાલ પરની ગણપતિની છબીને
નિહાળ્યા કરું છું ત્યારે મને દેખાય છે
માથું ઊડાડી દેવાયેલા હાથોનું
સડી રહેલું મડદું કરચલિયાળું
પડખાભર પડેલું
પક્ષીની ચરકથી, ઝીંધની ચરકથી છવાયેલું

ઓહ ! એ હાથી
જેનું માથું ઊગરી ગયું છે
ગણપતિ માટે

હા, એ મરી ગયો, પણ
બીજા એના ટોળાના, એના કુટુંબના
સેંકડો હાથીઓએ એને શોધી કાઢ્યો હશે,
કલાકો સુધી એમણે જોયા કર્યું હશે એની સામે,
ધીમી છવાઈ રહેલી ઉદાસીથી...
કેવું એમણે દુર્ધા કર્યું હશે
કુંડાળામાં, પોતાની સૂઢો બહારની બાજુએ રાખીને
એને પછી અંદરની બાજુએ
માથા વગરના હાથી તરફ

આ નૃત્ય છે

સમૂહ નૃત્ય
એની વાત કોઈ કરતું નથી.

□ રજની મહેતા
દરિયે તારું સ્મરણ : તરાપો.

પાર્વતીનું મસ્તક □ કેથલિન રેઈન □ જ્યા મહેતા ,

પાર્વતી, જેની પ્રતિકૃતિ સ્વપિત્ત હાથે ઘડી છે
ભારતની સુકી માટીમાંથી, કોણ છો તમે, જેમને હાથે
એ સીંદર્ય, સૌમ્ય ને શાંતિભર્યા પ્રેમનો ચહેરો ?
કોની છે એ પ્રશાંત પ્રતિભા ઉપસ્થિત
અહીં ભાશ ખંડમાં ? કયા મનમાંથી, કયા વિચારમાંથી
પરમ આનંદની એ સ્થિતિ ! કોનો પ્રેમ ? કોને માટે ?
આપણે બંને પામીએ છીએ અને આપીએ છીએ પ્રેમનું સહસ્ય,
એ દેવમુખી આવે છે હાથે દૂરથી
હજીયે પર્વત- સરોવર પ્રતિબિંબિત કરે છે
વાદળો, વાવાઝોડાં, નારાઓ, નીરવતાઓ, સત- એની મૂળ ભૂમિ.

વિપર્યય □ નરેશ મહેતા □ રજની મહેતા

(તિન્દી)

વર્ષામાં ભીંજાઈને

ચિત્ર

કદરૂપું થઈ ગયું

અને ને

દીવાલ પરથી જ નહીં

મનમાંથી પણ ઉતારી દીધું -

એ હું હતો.

વર્ષામાં ભીંજાઈને

કવિતા

કેવી રંગોમાં જાણી કૂલ થઈને આવી

અને મેં

એને પૃથ્વી પર જ નહીં

એને વૃક્ષ પર જ નહીં

પણ પોતાનામાં ધારણ કરી લીધી. -

એ નું હતી.

પિશાચ

□ ઓકતાવિષો પાઝ

□ અનુ- સંવેશનામ અર્થા

જો મનુષ્ય માટી છે

મેદાનમાંથી જે ગુજરી ગય

તેઓ માણસો છે.

ગીત કવિના ખેદની ભાષા

પાણીનાં મૂળિયાં

પાણીનાં મૂળિયાં પથ્થરમાં છે અને પથ્થરનાં મૂળિયાં પાણી
સપનામાં જોઈ અને જાગીને ખોઈ મેં મૌનથી પળપળની પાણી

સૂરજનાં મૂળિયાં ઘેરો અંધાર

અને ચાંદનીના મૂળમાં અમાસ

આકાશનાં મૂળિયાં ધરતીમાં છે

અને ધરતીનાં મૂળિયાં આકાશ.

મારા શ્વાસનાં મૂળિયાં તારા નામમાં રહ્યાં એની હોય નહીં બીજી કહાણી

પાણીનાં મૂળિયાં પથ્થરમાં છે અને પથ્થરનાં મૂળિયાં પાણી

મૂળિયાં વિનાની માણસની જાત

હવે ચાલી રહી છે પંથ વિના

માણસ એકલો નથી કે નથી સંગ્રાહ કોઈ;

એ તો કાફલો તૂટ્યો છે તંત વિના.

જુલામના પંથનો મંછળો આખો : એમાં કોઈ નથી સળ કે સણી

પાણીનાં મૂળિયાં પથ્થરમાં છે અને પથ્થરનાં મૂળિયાં પાણી

સુરેશ દલાલ

[જીજ્ઞાસી કવિભાષણ : ૧૯૯૧ એ. ૮૪૬ ત્રિવેદી ગુ.સા.પ. પ્રકાશન, પૃ. ૭૮]

જ્યારે ત્યારે ગીતરચનાએ ધર્મ-પ્રતીકો અને અધ્યાત્મનો, ચિન્તનમનન
કે તત્વદર્શનનો પંથ પકડ્યો છે ત્યારે સર્જકતાની રસ-માત્રા અલ્પ અને
બોધક જનાનની ગુટિકાઓ સવિશેષ સાંપડી છે ! છતાં મળ માણવી હોય તો
તત્વદર્શનનો આસ્વાદ મરમી ભક્ત - સંત - કવિઓની એવી તૂટક
પદાવલિમાંથી જ મળ્યો હશે.

સમગ્ર ગીતકૃતિ સુવાંજ જિત્તે એવી તો ઘણી ઓછી. કેરાનમાં વીરડી.
સંસિદ્ધ ગીતકારેય પાણી ભરે ત્યાં. એટલે ગીતની વાત આવે ત્યારે નિશાન
નોંધાવું હોય તો ત્યાંથી સામાન્ય અંતિમ અંતરા પછીનું મૌન પાળવામાં જ
સુખાનુવં વિવેચન સલામતી શોધે છે. ગીત-માણેકડું મળ્યું હોય તોય સૌ
લોલમલોલ જાયાં જ કરે, મારું માણેકડું રિસાવું... (રિષીટ) રિસાવું રે
લોલ...

‘પાણીનાં મૂળિયાં’માં એક વહેતું ગીત સાંપડ્યું.

કવિના

આડનાં મૂળિયાં ભાળ્યાં હોય, કવિ મચાળેથી જ ચમકણે છે 'પાણીનાં મૂળિયાં' આવેખી.

બે વિરુદ્ધ મુદ્દાને એના તાળનળિયાંને ત્યાળી ઉભય ભિન્ન નત્તો વચ્ચે એક-અદ્વૈત ? આંદરમિશ્રિત (Inner-Mixing) ઝનની વાતચિવકતા પર આંરણી મુકવાની ડિઝન, અમથા બે અંતરાની ગીતરચનામાં કરતો દુર્ધટ છે. કાચાપોચાના છાંયે તો ગીતસર્જન કળાવિસર્જનની દુર્ધટના જ બની પડે ! અહીં ? 'પાણીનાં મૂળિયાં'ની પ્રથમ પંક્તિ (મુખડો) કોઈ મધ્યકાલીન ભજનની સુખા-સાહચર્ય સાથે ફૂટી સેળભાય છે. પાણીનાં મૂળિયાં છેક પથ્થરમાં (ચેતન્યનાં મૂળિયાં જડમાં...) અને પાછા પથ્થરનાં મૂળિયાં (હનાં ત્યાં ને ત્યાં) પાણીમાં ગાઈને ઉભયચિરોથી છેડાને સંકલિત કરવાનો ઉપક્રમ છે.

જે પંક્તિ પર ભાવકો અને શ્રાવકો વારી જાય એ તો બીજી છે : 'સપનામાં જોઈ અને જાગીને જોઈ મેં મીનની પળપળની વાણી'...

પાણી-પથ્થરનાં મૂળિયાંના પરસ્પર આવંબન અને અભિવ્યતી નિઃશ્વક વ્યક્તિ પછી અચાનક જ સ્વપ્ન-જાગૃતિની દશાને પ્રત્યક્ષ કરાવતી આ કડી સ્પષ્ટપ્રદાયક છે.

પથ્થરનાં મૂળિયાં પાણીમાં અને પાણીનાં મૂળિયાં પથ્થરમાં - આવા દર્શનની સેળભેળતા વિચિત્ર ચાડુ નથી દીસતી ? ખડકજન નળિયાવાળી નદીની અંદર આખો નાખાંને કદી નીરખ્યું છે ? કવિએ ને માણ્યું હાથે છે તેથી જ ભાષામાં મૂનિકરણ સંભળ્યું છે. છતાં પાણીના-પથ્થરના જાસત ખળભળાટથી કર્તા અવચેતના કે, અચેતનતા Un-Consciousnessમાં ખાલકીને ઉદ્ગારે છે એનો મહિમા થકિમાતો છે : મીનની વાણીથી જ ચાડુ નથી હંકાર્યું ; મીનની પાછી પળપળની (From moment to eternity) વાણીને સપનામાં જોઈ એની જાણનથને જ ખમ પડે. પછી જગતી પડતો ને મીનવાણી 'જાગીને જોઈ' એમાં પ્રચ્છન્ન બેદ પણ સુચવાય છે. અંતરામાં પ્રવેશતાં પૂર્વ આવી ભૂમિકા સિદ્ધ થઈ, લીલમા.

પ્રથમ અંતરામાં પાણીનાં મૂળિયાં અને પથ્થરનાં મૂળિયાંની નકેમ્પણીને જ (સુરજનાં મૂળિયાં અંધારામાં અને ચાંદનીનાં મૂળિયાં અમાસ...) લંબાવી છે, જેમ ખરચમાં ઔષધને ઘુંટવા, ભાવના આપવાથી, વિદેશ થાકિત સંચારિત થાય એમ થાય છે, પણ પછી, 'અકાશનાં મૂળિયાં પટનીમાં છે અને પટનીનાં મૂળિયાં અકાશ' કડીએમાં, અમાસ-આકાશની ઉચિત પ્રાસયોજના પછી ભજવદ્ગીતાનો વિખ્યાત શ્લોક 'ઉર્વમુચયમ : થામ' અહીં વિદિષ્ટ સંદર્ભપૂર્વક અજાતેયો પાછી થકાય છે. ચાલુ કાવ્યવિવેચન સાથા શાસ્ત્રીય ઉલ્લેખ (Scriptural allusion)થી ઉપાઈ જતાં આકોશ કરી બેસે; 'નત્યટ્ટચણ'ની ચરસાની સુસાથી મારે, પણ પૂર્વપર સંદર્ભમાં તપાસે તો કિકર્તવ્યમુક ના બને. એ તો અભિવ્યતના સવજ જાન સમી પંક્તિ, 'માસ જાસનાં મૂળિયાં નાસ નામમાં...' ચાલ મોડે

બીજા અંતરામાં અપુના 'એ' ચાલી રહી છે ધંધ વિના) - મનુષ્ય જાગ્રતની દિશામાર્ગમુન્ય રહિ ચેખી એની મુસાફરીને (માઈન્ડ વેથ, થાના

નાહી જ) અને માણસજાતને પોતાને મૂળિયાં વિનાની (Rootless) કહી દીધી છે. આટલેથી જ કડી અટકી પડી હોત તો એક ફેશનગ્રસ્ટ સ્ટેટમેન્ટ ગણાત, પણ અનુવર્તી પંક્તિ -

માણસ એકલો નથી કે નથી સંગાથ કોઈ

એ તો કાફલો તૂટ્યો છે તંત વિના.

- એક વાર નહીં બે વાર વાંચીએ ને માણીએ - તો ખ્યાલમાં આવી જાય કે માનવીય પરિસ્થિતિની વિસંગતિ (Absurd) અહીં આબાદ વ્યક્ત થઈ છે.

પ્રશ્ન : માણસ એકલો છે ? તો જવાબ મળે, ના ! પણ એનો મનઘબ એવો નહીં કે એને સોબત છે કોઈની. અહીં કેવી દશા છે કે માણસ એકલો નથી તેમ તેને સંગાથ પણ નથી કોઈ. (વિઈટિન્ગ ફૌર ગોદો'માં આવતા બે આવાસની બેકેટિયન સૃષ્ટિનો અહીં અલપઅલપ ઈશારો ઝળકી ગયો મારામાં...)

'એ તો કાફલો તૂટ્યો છે તંત વિના' - કાફલાનો તંત સાથે સુમેળ બેસાડવો પ્રથમ નજરે દુષ્કર, પણ તંતને 'તન્નુ' સાથે યોજી જતાં 'પરંપરા'નો લક્ષાર્થ સાતમાં સમજાયો. જેનાં મૂળિયાં જ નથી એની પૂર્વતન્નુગત પરંપરા કેવી હોય ? ક્યાંથી હોય ! પરંપરા હકીકતે નથી - એવું તો નથી જ નથી, પણ કાફલામાંની મસકમાંથી નીર નીતર્યા બાદ રણરેતમાં ચૂસાઈ ચલ્યું છે ! તો હવે બચ્યું ખરું કાંઈ ? 'ગુલામના પંથનો ગંજીપો આખો : એમાં કોઈ નથી રાજા કે રાણી.' મૂળિયાં નહીં, પરંપરા નહીં, રાજા-રાણી નહીં એટલે રહ્યા ગુલામો. (સાહેબ નહીં, બીબી નહીં, રહ ગયા ગુલામ...) પણ સીધુંસદૃ કહે તો કવિ નહીં. એનું સર્જકકર્મ આ પંક્તિમાં ઝગમગી ઊઠે છે : 'ગુલામના પંથનો ગંજીપો આખો'. ગુલામપંથને પતાનાં ગંજીપાની વ્યાપકતા આપવામાં સફળ ગીતકવિ સુરેશ દલાલને આ રચનાના રાજા કહેવામાં રાજીપો અનુભવું છું, આ કાણે...

પ્રાર્થના

□ ડેવિડ રોકેલ □ જયા મહેતા

(લિખ્ય)

ભાગ્યે જ માસ હોઠ પર આવતી પ્રાર્થના
મારી આંખને આંસુથી ભરી દે છે.

તારા શરીરના ઢોળાવો પર હું ઘૂંટણિયે પડીશ
અને ચીસ નહીં પાડું : પ્રિય.

જંઘમેલી રાત

મારી આસપાસ વંટોળાય છે, અને બરફ
સવારે પીગળી જશે.

નમારે શું ? □ વીડુ પુરોહિત
(ચીત)

નળાવના જળમાં ખૂંચેલી
માય તણી ખરીઓનાં પોવાણે તરફડતી
માછલીઓની જેમ દિવસ ને રાત અમારાં !
સખી ! તમે તો કમળ, તમારે શું ?

અહીં એકદા રોજ ઉષા ઝિગતી'તી ત્યારે
પત્નીના કલબવાટ કિરણોની આંચળીઓ પકડી જળમાં તહાના,
કરેલુની ડાળો ઝૂક્યાની ઘળને બાય બરી નરેમ પર
કદી રેશમી પવન ફરકતા, અમે ઘરકતા, માતા,
હું મને પ્રેમું છું, "નળાવના કોઠે ઝિગેલા છેપા પર
ફૂલ કેમ બેસતાં નથી, વિચારે શું ?"

સખી ! તમે તો કમળ, તમારે શું ?

કદી મેઘની પાસને હિડોળે સ્થિતનું
કદી અમ્મની સાથે પસનું, હસુહસુનું, એ આજ પુકર છે ?
ચાંદ પૂલનાં ઝૂંડોમાંથી ફૂબડી મારી
નારાઓ વીણવાની કરતો રમત, અરે ! એ આ જ પુકર છે ?
અંધકારમાં ખરી નયેચાં ફૂલ સમા દિવસો પર
કોઈ પતંગિયાં શી પાંખ પસારે શું ?

નળાવનાં જળમાં ખૂંચેલી
માય તણી ખરીઓનાં પોવાણે તરફડતી
માછલીઓની જેમ દિવસ ને રાત અમારાં !
સખી ! તમે તો કમળ, તમારે શું ?
સખી ! તમે તો કમળ, તમારે શું ?

સલામ □ હર્ષદ ચંદ્રારાણા

વાદળનાં ઝુંડ બનતી તારી યાદને સલામ
દરિયો કરે મનેય એ વરસાદને સલામ

એથી બનું છું મેઘ ને ભટકું છું આભ-આભ
તારા, ટલુકતા મોર સમા સાદને સલામ

છાતીના વાંસવનમાં અહો ! બાવનો પવન
વાણીની વાંસળીમાં વહ્યા નાદને સલામ

મારા જ તનથી નીકળી ફેલાય ચોતરફ
સૌરભ સમા છલકતા આ ઉન્માદને સલામ

નહોતી મળી તો ખુદથી અજાણ્યો રહ્યો હતો
આભાર ! ઓળખાણ થતી દાદને સલામ

● સલામ : કવિની પાસે ખખખરે

ઉદાહરણ □ ઓકતાવિયો પાઝ
□ અનુ. રાધેશ્યામ શર્મા

મોટરકારો વચ્ચે એક પતંગિયું ઊડ્યું
મેરી જાસ કહે : ન્યૂ યૉર્કના પ્રવાસે આવેલ
ચુઆંચ લુ જ હોવો જોઈએ
પરંતુ પતંગિયું

જાણતું નહોતું કે પોતે ચુઆંચ લુના
સ્વપ્ન સેવતું પતંગિયું છે
અથવા ચુઆંચ લુ
પતંગિયું હોવાનું સ્વપ્ન સેવે છે.
પતંગિયાને કદાપિ કશું આશ્ચર્ય ના થયું :
તે ઊડી જયું

થાકેલી આંખોમાં સ્મિત □ વિષ્ણુચંદ્ર શર્મા □ સુશી દલાલ

(હિન્દી)

નમે આપી શકો
નો આપી દો એ સ્મિત
જે એક બાળકની આંખોથી હોઈ સુધી
સરતું હોય છે.

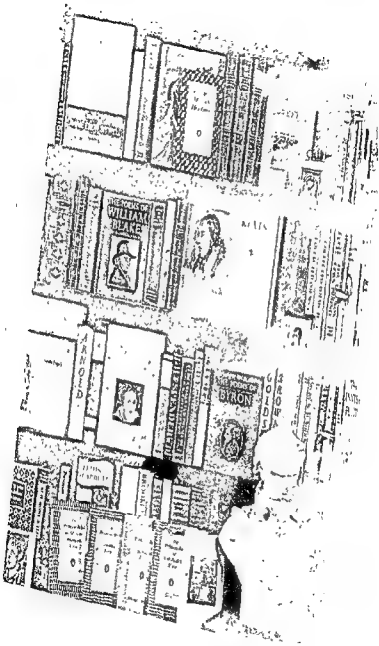
નમે આપી શકો
તો એક પાકેલું જામફળ
એક બાળકની ગલીપચી હથેળી પર
રાખીને જુઓ
કેવું થાય છે
નાજું, પવિત્ર, નિર્મળ સ્મિત.

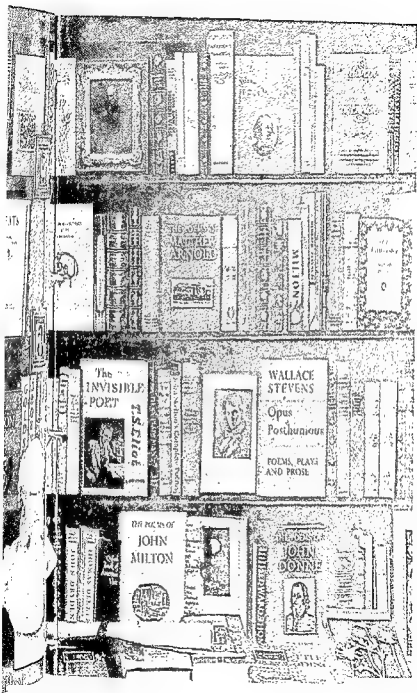
નમે પછી
મારી થાકેલી આંખોમાં
વસી જશે
સદાને માટે.

□ ધીરુ મોદી
પથરા ક્યારેય હસે નહિ,
ક્યારેય રેડે નહિ.
કેમ કે
એ તો પથરા છે.
આ માણસો
પણીય વાર મોકળા મને હસે છે.
ને કેટલીય વાર ખુલ્લા દિલે રેડે છે.
પણ તોભાલ !
પથરા માટે લેડે છે !
રામ ! રામ !

સફર □ મંગળ રાકોડ

વર્ષોથી હું
થાલી રહ્યો છું
એકધારે અવિરત
પણ ક્યાંય આવતો નથી
આ સફરનો અંત.
થાકી જાઉં છું.
મંદ પડતી જાય છે ગતિ.
પગલે પગલે આખરે
નજીક આવતો જાય છે પડાવ.
બેસી પડું છું.
આંખો મીંચીને,
ઊંઘી જાઉં છું ઊંડે.
જોડે છું તો -
ત્યાં પણ થાલી રહું છે કોઈક
અહર્નિશ
સતત... !

The
INVISIBLE
PORT

T.S. Eliot

WALLACE
STEVENS

Opus
Posthumous

POEMS, PLAYS
AND PROSE

JOHN
MILTON

JOHN
GORTON

‘કાગરાજ ! કાગરાજ !

વનતણા સરતાજ !

નમે ધુવડ ને બાજ,

નાચીજ આ વાગેવાજ

આવીને નમે છે, રાજ !’

એવી બિરદાવલિનું કવિત

લલકારીને કોબ્રા હળુહળુ પાસે આવી

કાગરાજને રહ્યા નહીં !

‘કોણ કોબ્રાજી ?’ વધા કાગરાજ :

‘અહો ક્યારે સરકતા આવ્યા સમીપ

તેનીય ન રહી ખબર !

કદાચ જેને ડસતા હશે

એય રહેતો હશે બેખબર !

ન પકડાય તમારી ચાલ !’

‘એ જ તો છે મારી કમાલ !’

‘લે કોબ્રાજી, તમારી જીભ બારે મીઠી -

મેં તો એવી ઝીણી સેવ-ચાખતાં દીઠી !

તમે એક જ રત્ન મુજ દરબારમાં !

કહો, કેમ પંથાર્યા સવારમાં ?’

પેલો પોપટ બહુ બોલબોલ કરે

એનાથી રહેવું સાવધ !’

‘કાલે જ બાજને બોલાવી કરાવું એનો વધ ?

કરી નાખું એના બૂરા હાલહવાલ !’

‘કરી નાખોને દેશનિકાલ !’

‘ટીક, એમ જ કરીએ !

પણ કોબ્રાજી, તમે તો વૃક્ષપરેય

કરો આસાનીથી આરોહણ કરી ?’

‘હા, છેક ટગલી ડાળ લચી !’

‘એમ ? છેક મારા આ ઊંચા આસન સુધી ?

તમારી મીટ તો લે, બહુ ઊંચી !

પણ મારી હડફેટે ના ચડશો - જેઈ આ ચાંચ નીચી ?

ફેણને જડી દઈ ભોંપમાં - જાણે મારી છીણી !

અરે, આપની સાથે હોય એવો વે’વાર ?

કાગરાજ ! સરકાર !

નમસ્કાર ! નમસ્કાર !

મીડાનું નગર □ બાનુપ્રસાદ પંડ્યા

હશે શું મીડાનું નગર ? ચરણો સો પસમસે,
પથે, ચડે, વેણે વલમગનિનાં લોચન વિરો
મળે હસનો - હોઠે હસતી પરપોટાતણી છબિ,
વહે નૃત્યગાને સભર મધરાત્રી ઠણ બધી !

દિસે શું પીડાનું નગર ? કણસે બેપ પડખાં-
નિશાએ, રસ્તાના, ચિમની થકી આસો ધૂંધવા
ચડે અલે ગોટા, પવન પણ ભીંસાઈ જલ્દીયાં
વહે, કન્દે દાટી જનપદની લીલીછમ મળા.

ખરે આ મીડાનું નગર ! ટપકાં જેમ ઊભરે
અહીં માયાં, નાણે ક્રીડનક ધૂમે શાં કળ દીપાં !
તુલામાનવોથી કરી-વજન જેનું કશું નહીં !
હિસાબે હેમાનાં ગણતરી કરી - શૂન્ય નીકળી !

ક્રીડાઓ હેઠાની સતત પીડથી આ નગરમાં,
ખરે મીડાંઓની વધતી વસતી શી નગરમાં !

સ્પર્શ □ ઓકતાવિયો પાઝ
□ અનુ. શધેશ્વરામ શર્મા

મારા છાથ
તારી હપાતીના પરદા ખોલે છે.
અધિક નગનતામાં તને આશરે છે
તારા શરીરનાં શરીરોને અનાવૃત કરે છે
મારા છાથ
તારા શરીર માટે એક બીજું શરીર શોધે છે.

કવિતા

કરતાં કોઈનુંયે કામ । પ્રભુને લાજનું નહીં નામ ॥

કરવા જાજળું જાજળું કામ । ધાર્યું નામ તમે ઘનશ્યામ ॥

જે કોઈ ઝંખી જુએ વાટ । તેને મળતી સહાય અફાટ ॥

બોલે તેવું કરે કામ । તુકા કહે હરિવર નામ ॥

છોડયો છે સંસાર । માયા તારી છે અપાર ॥

પાછળ પાછળ સાલે દોડે । સુખદુઃખ પોતે લઈ લે સોડે ॥

નિરંતર એનું દેવું નામ । કરવું એક જ મોટું કામ ॥

તુકા કહે ભોળી । વિઠ્ઠલકૃપાની જોળી ॥

સંસારને વળગેલા લોકો, જાઠો, વેગ કરો । ઉદાર પાંડુરંગના

શરણકમલમાં ઠરો ॥

આ દેહ દેવનો, કુભેરનું છે ધન । મનુષ્યનું હોય એમાં નહીં કાંઈ પલ ॥

દેનાર પણ દેવ, લેનાર પણ એ જ । મનુષ્યની સત્તા સાવ શૂન્ય છે જ ॥

નિમિત્તનું ધણી છે મનુષ્ય-પ્રાણી । મારું મારું કરનારાની વ્યર્થ છે વાણી ॥

તુકા કહે સર્વ જ છે નાશવંત । દેવને છોડીને જાને કરું ખત ॥

ઇન્દ્રિયો માંહોમાંહે લેડે । કાન કહે જાળનું ભાવજ ચેડે ॥

આકુળવ્યાકુળ હાથપગ કપાળ । આંખને અંજેરો દુકાળ ॥

ગુણ ગાય મુખ સાંભળે કાન । અમને તો સઘળું વેરાન ॥

દર્શનથી નેણની છીપે ખ્યાસ । સૌને નિજ ભામયનો પાશ ॥

તુકા કહે એમ કરો હરિ । મારી ઝંખના હરીભરી ॥

બેસું, હસું પીઉં ખાઉં । એક જ તારા નામને ગાઉં ॥

રામકૃષ્ણનામમાળા કંઠે । મેં ધારી હુંફાળા ॥

વિશ્વાસ એવો છે ભગવાન । નામ તારું કરવું ભગવાન ॥

તુકા કહે હવે તારું શરણુ ભવેભવે ॥

ભક્ત વિના દેવા । ક્યાંથી શણગાર અને સેવા ॥

અરસપરસ શોભે । સોનું હીરા થકી મોભે ॥

દેવ વિના ભક્ત । તને કોણ કરે વિકત ॥

તુકા કહે બાળ જેવી । માન-મમતા બાળ ॥

સ્વપ્નનું ધન, હાથમાં નથી, પાલવમાં નથી । પ્રત્યક્ષ હરિ કેમ થાતા નથી ॥

હજી સુધી કેમ કરતો ચાળા । કેંઠમાં સાચ્ચે પહેરાવ માળા ॥

વાત કર ને ફેડ વાઘા । ચરણકમળ એ મારી કથા ॥

તુકા કહે મલ્લ છવના છવ । પડદાને હઠાવો શિવ ॥

એવો દુસ્તર પાસવાર । કેમ કરીને કરવો પાર ॥

કામકોપના સાવજ ઝાઝા । ભય તો એની મૂકનો માઝા ॥

માધામમનનાં વમળ । વમળનાં રહે અકળસકળ ॥

વાસનાના ઊઠે તરંગ । નિઠાનો એ કરે ભંગ ॥

તરવાની એક યુક્તિ છે । તુકાનામની ભક્તિ છે ॥

કોરેકોરા શબ્દજાની । હોય દંભી કપટી અને અભિમાની ॥

એવાને આંખથી અળસા રાખો । છલ્લવાદીને છેકી નાખો ॥

બળો એનું જ્ઞાન ને બળો એનો દંભ । બળી જાય ભણે દુર્જનોનો કેંઠ ॥

તુકા કહે છળ માટે આપા આવે પાસે । એમને માટે હોય નહીં આદર મારે જ્વાસે ॥

નરુણી □ ઓઠનાવિયો પાઝ

□ અનુ. રાપરપામ સમં

પ્રતિરોધમાં મધ્યાહ્ન મધ્ય

અને સત્રિએ એકત્રિત

એક નરુણીની દૃષ્ટિ

પોતાની નોટબુક અને લખાણનો

એના અસ્તિત્વનો, બે અપલક આંખોથી તે ત્યાગ કરે છે

દીવાલ પરનો ઉજાસ પોતાને જ રદ કરે છે.

તે પોતાના અંતને નિરખે છે કે પોતાના પ્રારંભને ?

તે તો કહેશે કે પોતે કશું લખવાની નથી.

અસીમ પારદર્શક છે.

તેણે જ જોયું એને તે કદી નહીં જાણે

નકાબમાં □ ચન્દ્રકાન્ત દત્તાણી

સદીઓ કદીક સૂસવે ફાણના નકાબમાં
નદીઓ કદીક ઘૂઘવે રણના નકાબમાં

કદીક ખુદ લંબાઈને રસ્તો બને અને
કદીક મંઝિલ ચાલે ચરણના નકાબમાં

સત્ય શું ? - એ સ્વપ્ન તૂટે તો ખબર પડે
પદો કદીક ઊંચકાય પાંપણના નકાબમાં

વિશ્વ આખું શુદ્ધતમમાં હોઈ પણ શકે
વિરાટ કદીક સંભવે કણના નકાબમાં

બે વિરોધી ધ્રુવ તો છે આપણી સીમા
ઊર્જા એક જ જન્મભરણના નકાબમાં

રૂપાંતરનો ભેદ બસ કથીર ને કંચન વિશે
શ્વસે વસંત સુકાં પરણના નકાબમાં

ભૂલી જવાની એકમાત્ર યાદ વલવલે
સ્મરણ ત્યાં જ વિસ્મરણના નકાબમાં

બ્રહ્માંડનાં બ્રહ્માંડ પણ પૂરાં પડે નહીં
જ્યાં હોય શૂન્ય વિસ્તરણના નકાબમાં

પાપપુણ્યના સમસ્ત ફસલા વિલીન
વરનાય જ્યારે સમ ચપણના નકાબમાં

□ તુકારામ □ સુરેશ દલાલ

મને હળતાં મળતાં તારું જાપ છે શું ?
બે ચાર શબ્દો મને કહેતાં થાય છે શું ?
શું તારું ચોરી ઘઈય ચિત્તચોર હું રૂપ ?
ક્યા બપથી લપાપો છે, બેઠો કેમ ચૂપ ?
તારા પૈકુંઠની આડી કોને પડી છે ?
ખીનો નહીં, મળવાની ક્યાં કોઈ ઘડી છે ?
તુકા કહે, તારું જોઈએ ના છોનું,
દરમનની આશાને કેમ કરી ચોકું ?

□

કામ કોઈ ઊભા છે આડા થઈ ખાડા ।
અનંતનું ઘર છે ઠેઠ પેલી પાર । ।
નાહી રે ઓળંગામ, નાહી પંથનો ઉધાડ ।
દુસ્તર આ વેસી-ઘાટ બેઠા હજાર । ।

હવે કેમ દોસ્ત મારા દેવાનિદેવ ।
ક્યાં રે છુપાયા, આપો અસુસાર । ।
તુકા કહે હું તો હવે જોઈ આરથાર ।
મહામુલો એળે મારો થામ અવતાર । ।

□

જ્યાં હું જાઉં ત્યાં તું મારી સાથે ।
ચલાવતો મને તું અર્ધાને હાથ । ।
રસ્તે જતાં મને તારો આધાર ।
ઉપાડી લે છે તું મારો સૌ ભાર । ।

અરધીપરધી વાણીનું તું કરે સરળ ।
હજુજને કાઢે ને આપે છે બળ । ।
આસપાસના લોક થયા મારા રમેવાળ
સંબંધીઓ મારા થયા પ્રેમાળ । ।
તુકા કહે હવે હું તો બેઠતો રહ્યો ।
બધે તારા સુખમાં સોલનો રહ્યો । ।

તરીને ઊતરી આવ્યો પાર ।

સત્ય થયો છે નિર્ધાર ।।

રટું નામ તારું કંઠે ।

સંસાર છોડ્યો છે મેં અંતે ।।

નહીં કોઈ બાધા હવે ।

કોઈ કશું નહીં દહે ।।

તુકા કહે મારે અહીં ।

હવે કશું કરવું નહીં ।।

□

સુંજ પણ મનને શરણે નહીં જા ।

સુંજ પણ એનું સાંભળ નહીં ।।

હઠીલાની વાતને મરડી જ નાખ ।

વિઠોબાનો આધાર ! કોઈ વાદળ નહીં ।।

એમનો આધાર એ જ નક્કી એક વાત ।

બીજી બધી પંચાત : જીવ-ને ધાતક થઈ જાય ।।

યમના નિયમ ને બંધન એમને લાગે ।

તુકા કહે, જેઓ મનના વાદક થઈ જાય ।।

□

અમને બ્રહ્મહત્યા અપરની સ્તુતિ ।

પાંડુરંગ વિના નહીં કોઈ અનુભૂતિ ।।

એક જ ભાવ, અમે વિષ્ણુદાસ ।

બીજા કોઈ દેવનો ન લઈએ શ્વાસ ।।

મારી જીભના ટુકડા થઈ જાય હજાર ।

જો આમાં કોઈ પણ થાય ફેરફાર ।।

તુકા કહે, મારો આ જ છે સંકલ્પ ।

નહીં તો મને પાપ અનલ્પ ।।

પુરાતન ભૂમિદૃશ્ય

□ ઓકતાવિયો પાઝ

□ અનુ. રાધેશ્યામ શર્મા

જીવે સૂરજ મેદાન ઘોરે છે.

કશું સળવળતું નથી.

ખડકો વગાળ, પડધો જાસૂસી કરે છે.

ભગવાનનો ભાગ □ રમેશ પારેખ

નાનપણમાં બેસાં વીસુવા જતા.

કાનરા પહોં વીસુના.

કોકની વાડીમાં ઘૂસી ચીબડાં ચોરતા.

ટેટા પાડતા.

બધા ભાઈબંધો પોતાનાં ખિસ્સામાંથી

ઢગલી કરતા ને ભાગ પાડતા-

-આ ભાગ ટીકુનો.

આ ભાગ દીપુનો.

-ભાગ ભનિયોનો, કનિયાનો...

છેવટે એક વધારાની ઢગલી કરી કહેતા-

-‘આ ભાગ ભગવાનનો!’

સૌ પોતપોતાની ઢગલી

ખિસ્સામાં ભરતા,

ને ભગવાનની ઢગલી ત્યાં જ મૂકી

સ્મવા દોડી જતા.

ભગવાન રાતે આવે છાનામાના

ને પોતાનો ભાગ ખાઈ જાય- એમ અમે કહેતા.

પછી મોટા થયા,

બે હાથે ઘણું જ ભેળું કર્યું,

ભાગ પાડ્યા- ઘરના, ઘરવખરીના,

ગાય, બેસ, બકરીના.

અને ભગવાનનો ભાગ જુદો કાઢ્યો ?

રહીશ ! ભગવાનનો ભાગ ?

ભગવાન ને વળી કંઈ ચોજ છે ?

સુખ/ ઉર્મજ, સપનાં, સગાઈ, પ્રેમ-

હાથમાં ઘણું ઘણું આવ્યું...

અચાનક ગઈ કાલે ભગવાન આવ્યા;
 કહે : હાવ, મારો ભાગ...
 મેં પાનખરની ડાળી જેવા
 મારા બે હાથ જોયા-ઉજ્જડ.
 એકાદ સૂકું તરછું એ નહીં.
 શેના ભાગ પાડું ભગવાન સાથે ?
 ઝાંખમાં ઝળઝળિયાં આવ્યાં,
 તે અડધાં ઝળઝળિયાં આપ્યાં ભગવાનને.
 વાહ ! -કહી ભગવાન મને અડૂથા,
 ખભે હાથ મૂક્યો,
 મારી ઉજ્જડતાને પંપાળી,
 મારા ખાલીપાને ભરી દીધો અઝળક્યા મંત્રથી.

નેણે પૂછ્યું : 'કેટલાં વરસનો થયો તું ?'
 'પચાસનો.'
 'અચ્છા...' ભગવાન બોલ્યા : '૧૦૦માંથી
 અડધાં તો તેં ખરચી નાખ્યાં...
 હવે હાવ મારો ભાગ !'
 ને મેં બાકીનાં પચાસ વરસ
 ટપ્પૂ દઈને મૂકી દીધાં ભગવાનના હાથમાં !

ભગવાન છાનામાના રાત્રે એનો ભાગ ખાય.
 હું હવે તો ભગવાનનો ભાગ બની પડ્યો છું અહીં.

જોઈ છું રાહ-
 કે ક્યારે રાત પડે
 ને ક્યારે આવે છાનામાના ભગવાન
 ને ક્યારે આરોગે ભાગ બનેલા મને
 ને ક્યારે હું ભગવાનના મોંમાં ઓગળતો ઓગળતો.
 ભગવાન બની જાઉં...

(‘મુદ્રાંજન’માંથી સાબર)

કવિતા

□ માલ્ય કાપડિયા

કેવો નિબિડ અંધકાર !
શિથિલ છે સમુદ્રની ભુજાઓ,
સ્તબ્ધ છે છિન્નવિચિન્ન સ્ત્રાઓ,
સન્ધ્યાટાના સમ્પ્રોલનમાં
આખું શહેર જાણે
ગળામાં અટકેલી ચીસ !

વહી રહી છે હવા ફક્ત
લઈને અવિશ્વસનીય અફવાઓ.
શબ્દોનું ફલદાથી મિલન
હવે સ્વપ્ન છે !
પાનખરનું ઋતુચક્ર
ખેરવી રહ્યું છે
શ્રદ્ધા, વિશ્વાસ, પ્રેમ,
માનવતાના પર્ણપર્ણને
હીમળાના કૂની જેમ
વહાવી રહ્યું છે
આરતી-અંગનની રસભેરીઓથી
છવાઈ રહ્યું છે ગગન
અદૃશ્ય ભય
ભૂષકાંઓના બાળપણને
મસી રહ્યો છે
સંતાકૂકડી-પકડાપકડીને બદલે
હવે નેઓ રમે છે
'બોમ્બ- બોમ્બ.'
સનનનુ... ધડામુ...
લોહીનું પહેલું સહજ બની ગયું છે
જાણે ફક્ત ફૂટી જોય
ધાવ રંગની શીશી...

આ શહેરને લાગી ગઈ છે
એની પોતાની જ નજર !
હીંબુ-મરચાં બાંધવાથી
કે ડાકલાં વગાડવાથી
જિનરનું નથી કોમવાદનું ભૂત !
એ તો ધૂણ્યા કરે છે
રક્તરંગિત સ્ત્રાઓ પર
થરોને આગ લગાડનું
મૃત્યુનો આતંક ફેલાવનું !
વસુઝારની વસુઝાર નિરાશિતોની
છોડી રહી છે શહેર
સપનાંઓને અંત પરથી ઊતરડીને,
ખાલી હાથમાં
જીવતા રહ્યાનો અહેસાસ લઈને
બે-વતન થઈ રહ્યાં છે
કેટલાય ચહેરાઓ,
દાદા-પરદાદાના વનનમાં
પોતાની ઓળખ મેળવવા
પાછા ફરી રહ્યા છે
પાછા તેમના રક્તમાં
તો વહેતું સ્પર્શે
મોહમયી મુંઝઈનું નામ !
મોહમયી મુંઝઈનું નામ !!!

ઝલાર્મની ચીસ સાથે
 દૂધવાળાની ઘંટડી સાથે
 ફૂફરની સિટી સાથે
 ૮-૪૭ની ટ્રેન સાથે
 ૯-૩૦ના મસ્ટર સાથે
 ફાઈલો વચ્ચે ખોવાતી
 અટવાતી ફોનના રણકારમાં
 ટાઈપસેટિંગની મેટરમાં
 ટ્રાન્સપરન્સીની પસંદગીમાં
 ફંગોળાતી રોજ સવાર
 સાંજ સુધી
 ખસ આમ જ
 દોડપે જતી
 અચાનક થંભી જતી
 એક ચીસ
 મારામાં
 તું ક્યાં છે ?

કવચિત્ મળતી સાંજનો
 અલસમંથર અવકાશ
 કિલકિલનો
 નીચે રમતાં બાળકોનો અવાજ
 કશુંય ઝીલી ન શકે
 એવો પારદર્શી અંધાર
 ટીપે ટીપે રસાની જાય
 ઉદાસ સુખ્યતા
 ને અચાનક
 માળો ભૂલી ગયેલા
 કવિતા

ધંખીની પાંખ જેમ
 ડાળીની બરડામાં
 વીંઝાઈ ઊઠે એક પ્રશ્ન
 'તું ક્યાં છે ?'

થાકેલી આંખોમાં સ્મિત

□ વિષ્ણુચંદ્ર શર્મા

□ સુશી દલાલ

(પિંદી)

તમે આપી શકો
 તો આપી દો એ સ્મિત
 જે એક બાળકની આંખોથી હોઠ સુધી
 સરતું હોય છે.

તમે આપી શકો
 તો આપો એક પાકેલું જામફળ
 એક બાળકની ત્રલીપથી હથેળી પર
 સખીને જુઓ
 કેવું થાય છે
 તાજું, પવિત્ર, નિર્મળ સ્મિત.

તમે પછી
 મારી થાકેલી આંખોમાં
 વસી જશો હંમેશને માટે

લોકકથા ■ કેદારનાથ સિંહ ■ અનુ. : કિશોર શાહ
(સંધી)

જ્યારે રાજા મર્યો
સોનાની એક ખૂબ વિશાળ નનામી બનાવવામાં આવી
જેના પર રખાનું એનું શબ
શાનદાર શબ, જેને જોઈને
કોઈ નહોતું કહી શકતું
કે તે રાજા નથી

સહુથી ધોલાં મંત્રી આવ્યો
અને શબની સામે
નક્કીને ઊભો રહી ગયો
પછી પુરોહિત આવ્યો
અને ન જાણે શું
થોડી વાર સુધી મનોમન બગડતો રહ્યો
પછી હાથી આવ્યો
અને એણે સૂઠ ઊંચકીને
શબ પ્રતિ સન્માન પ્રગટ કર્યું
પછી થોડા આવ્યા કાબરચીતરા
જે વાતાવરણની ગંભીરતાને જોઈને
નક્કી ન કરી શક્યા
કે તેમણે હસહસતું જોઈએ કે નહીં

પછી ધીરધીર
સુધાર
ધોબી
હજમ
કુંભાર બંધા આવ્યા
અને બંધા ઊભા રહી ગયા
વિશાળ ચમકતી દમકતી નનામીને ઘેરીને

નનામીની આસપાસ
એક અજબ જેવું દુઃખ હતું
જેમાં બધા દુઃખી હતા.

મંત્રી દુઃખી હતો
કારણકે હાથી દુઃખી હતો
હાથી દુઃખી હતો
કારણકે ઘોડાએ દુઃખી હતા
ઘોડાઓ દુઃખી હતા
કારણકે ઘાસ દુઃખી હતું
ઘાસ દુઃખી હતું
કારણકે સુથાર દુઃખી હતો...

મૂલ્ય

□ મહનકુમાર અંજલિયા 'જ્વાબ'

આમ તો
કોઈ ફેર નથી પડ્યો.
પહેલાં
માણસ લાખેણો હતો;
આજે
માણસ વિશે
બાંધી મુઠ્ઠી લાખની છે.

કવિતા

પંખીનો દૃષ્ટિકોણ

□ ઓકતાવિયો પાઝ

□ અનુ. રાધેશ્યામ શર્મા

પ્રચંડ જોસ્સાભેર
એ આસપાસ ચકરાવા લે છે
એક પ્રતિબિંબ પર
પડે છે
સીંધી
સુરેખ
શુભ્રતા
અવતરે છે
ચાંચ હવે રક્તરાતી
પેરવિખેર લવણ
ભાગ્યે જ એક રેખા
જેવી એ પડે છે
સીંધી
તારી નજર
આ પૃષ્ઠ પર
વિલુપ્ત

અંગુઠાનું ચિહ્ન □ કેદારનાથ સિંહ □ અનુ. : કિયોર શાહ

(હિંદી)

કોણે બનાવ્યા
વર્ણમાળાના અક્ષર

આ કાળા કાળા અક્ષર
ચાખોડી અક્ષર
કોણે બનાવ્યા

ચોકે
ચકલીની પાંખે
ઊંધઈઓએ
બેંક બોંડે

કોણે
આખરે કોણે બનાવ્યા
વર્ણમાળાના અક્ષર

“મેં... મેં...
બધા હસાસરોને
અંગુઠો દેખાડતાં દેખાડતાં
ધોમધી બોલ્યું
એક અંગુઠાનું ચિહ્ન

અને એક બ્લોટિંગ પેપરમાં
એ ગાયબ થઈ ગયું.

પ્રાર્થના □ રેવિંદ રોકેહ □ જયા મહેતા

(પ્રિથુ)

ભાગ્યે જ મારા હોઠ પર આવતી પ્રાર્થના
મારી આંખને આંસુથી ભરી દે છે.
મારા શરીરના ઢોળાવો પર હું ઘૂંટણિયે પડીશ
અને ચીસ નહીં પાડું : પ્રિથુ.
ગંઠાપેલી રાત
મારી આસપાસ વંટોળાય છે, અને બરફ
સવરે પીંગળી જશે.

ધાન્યકન્યા □ પેન કૅમ્પ □ શીરીન કુડચેડકર

(કનેઈડિયન)

તારા મનના સોનેરી ખેતરમાં હું વસું છું
વળાંકદાર ગુંબજ તળે પશ્ચિમના પવનના પ્રવાહમાં
ગોળ ફરતું પંખી. ભર ઉનાળો.

હવે હું જોઉં છું કે તું કેવી રીતે લહેરાતા
વિચાર - તરંગોને ઝીલી રહી છે, તારી જ પહેલી
લહાણી માટે ખુલ્લાં એવાં આદર્શ જ્ઞાનનાં
ધાસભર્યાં ખેતરોને તું ગૂંથી રહી છે.

આવું સાદૃશ્ય, આવી પરિપૂર્ણતા મળે છે ગીતની
ભક્તિથી, અનાજ ઊગે છે, એનાં કણસલાં
વેરવિખેર, તેમનું રેશમ કથ્થાઈ. દાહા
ભરચક પણ કોણ જાણે કેમ સૂકા. સૌથી મીઠો સ્વાદ
ઈન્દ્રિયોથી પર પવનમાં વહેતો જાય છે,

બળતા ધાસના ધુમાડાની નીવ્ર ગંધ સાથે
વહે છે આકાશવાસીઓના આવાસ તરફ.
હું તેની પાછળ જવા માગતી નથી.

નોંધ : પેન કૅમ્પ, જેણે પોતાનું નામ પેની કૅમ્પમાંથી ટૂંકાવીને 'પેન' કર્યું છે, તે સ્ત્રીધોગે સાહિત્ય (writing in the feminine)નાં એક પ્રતિનિધિ કવિ તરીકે કૅનેડામાં જાણીતાં છે. એમની કવિતામાં ભાષા અને રચના નવાં સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. એમનાં કાવ્યોનાં ભાષાંતર 'કવિતા'માં પ્રસિદ્ધ થયાં છે, હવે પછી પણ થશે. કાવ્યો મોટે ભાગે એમના સંગ્રહ 'દ્વારા' (THROO)માંથી ચીધાં છે. એટલે આ ટૂંકા પરિચયમાં 'દ્વારા'નો જ ઉલ્લેખ થશે. ('દ્વારા'માં સહેલો શ્વેષ પેન કૅમ્પને પસંદ પડ્યો હોત, એમની કવિતા એક 'દ્વાર' બને છે, જેમાંથી પરજગતની ઝલક દેખાય છે, તેના પડઘા સંભળાય છે, તે શણભર અંદર ડોકાવી ફરીથી આખું થાય છે.)

PTHROOના નવ ખેડ નવ દેવીઓને અર્પિત છે- મોટા ભાગની ગ્રીક પણ સાથે એક નેપાલની દેવી 'તારા' અને બે આફ્રિકન દેવીઓ 'હાથોર' અને 'પરિવર્તિત સ્ત્રી'નો પણ સમાવેશ થયો છે. આખા પુસ્તકનું અર્પણ કર્યું છે કવિતા

ઈંગ્લેન્ડની 'સિસ - દેવી સેખમન'ને, 'જેની થીચા આ છે.' અહીં 'થીચા'ની વિભાવના ભારતીય નવપ્રજાનમાં કરવામાં આવી છે એને બહુ મજાતી લાગે છે. કાવ્યોમાં પંકિત, કલ્પન, શબ્દ, લય, સૌ રમી રમ્યાં છે અને આ કારણે જ કવિપત્રોને સીધોત્રી આદિત્યના પ્રતિનિધિ તરીકે સ્થાન મળ્યું છે.

આ દેવીઓના ઉલ્લેખ દ્વારા પૈન કૅમ્પ પોતાને પરચોકના જે અણસારા સ્પર્શી જાય છે તેને ઝીંકવા મથે છે. દરેક ખંડમાં જુદાં જુદાં કાવ્યોનો સમાવેશ થયો છે જેમાં કેટલાંક પોતાના પુરોગામી સંપ્રદાયમાંથી લીધાં છે. વળી પોતાનાં આગકો, ખાસ તો પોતાની પુત્રીએ રચેલાં કાવ્યોનો પણ એમાં સમાવેશ થયો છે. આમ તે પોતે કહે છે તેમ પુસ્તકમાં નિર્દિશાળા કેંક સાથે 'ત્રેપાયા' છે, સીઓ, માતા - પુત્રીઓ, બહેનો, વિખિન્ન સંસ્કૃતિમાં જન્મ પામેલી સીઓ, અન્ય સીઓ સાથે સંબંધ સ્થાપવા મથે છે, તેમને સ્પર્શી લેવા મથે છે.

'યાન્કન્યા' કાવ્ય ડિમિટરેવોનિ ઍર્થો કાવ્ય - ગુચ્છમાંથી પસંદ કર્યું છે. ડિમિટર અને પરસેફોનીની કથા ગ્રીક દંતકથાઓમાંની સૌથી પ્રસિદ્ધ કથાઓમાં થેખી શકાય. 'ડિમિટર' જેનું અન્ય નામ 'સીરીસ' છે, તે પરતીની દેવી છે. તેની પુત્રી પરસેફોની (અન્ય નામો 'કોરે', 'પ્રોસેરપીના') સખીઓ સાથે ફૂલ વીણવા ગઈ ગઈ હતી ત્યાંથી પાતાળના દેવ (અપ્સરા થમિદેવ સરખા) ખુટોએ તેનું અપહરણ કર્યું. જગતમાં તેને ફેંટની ડિમિટરે જાણ થઈ કે તે પાતાળની સામ્રાજી બની છે. ખુટોના ભાઈ અને પરમ દેવ ઝમુસ પાસે ડિમિટરે ફરિયાદ કરી, ખમકી આવી કે જે પોતાની પુત્રીને પાછી લાવવામાં ન આવે તો આખી પૃથ્વીને તે અનાડીન, કળહીન બનાવી નાખશે. ઝમુસે ફરમાયું કે પરસેફોનીને ખુટોએ પોતાની માતાને સોંપી દેવી. પણ એક ધરન મુકી, પરસેફોનીએ પાતાળનો ખોરાક ન ખાધો હોય, તેનું પાણી ન પીધું હોય, તો જ તેને પાછી ઓંધવી. પરસેફોની તો ખોરાકને અડી જ નહોતી. પણ છેવટે તેનાથી સોંપાણું નહોતું અને તે દાડમની છ કળી ચાલી ગઈ'તી. એટલે વરસના ■ મહિના માટે જ્યારે તે માતા પાસે વસે છે ત્યારે પરતી પર ઘાસ પથરાય છે, વૃક્ષો નવપશુવિત બને છે, ફૂલ ખીંચે છે, પાન્ય ઊરે છે, ફળ પાકે છે. પણ છ મહિના પછી જ્યારે તે ફરી પાતાળ નરહ ફેરે છે ત્યારે બધું જ સુકાઈ જાય છે અને પરતી ઉજ્જડ બની જાય છે.

મા-દીકરીના આ સંબંધમાંથી 'યાન્કન્યા'નો ઉદ્ભવ થયો છે.

ચેતવણી □ એ. કે. રામાનુજન □ સુરેશ દલાલ

મરીઝાઈ સહન કરવી સહેલી નથી.

કે સહેલું નથી જીવિરને પહેરવાનું.

એથી જ હું માત્ર નહીં જન્મેલાં બાળકોને

કહું છું કે, તમે જન્મવાનું પસંદ કરો એ પહેલાં ચેતજો.

ઊંચી ને ઊંચી ગજનચુંબી ઇમારતો.

ચિત્કાર માણસો.

ચકચકાટ ઝગારા મારતી

અઢળક નેઈમ પ્લેટસ'

જ્યાં જુઓ ત્યાં માણસો જ માણસો,

સગવડોનું ધ્યાન રાખતા માણસો,

એકબીજાને ન ઓળખતા આ માણસો.

એ લોકો એકમેકને જુએ છે.

લિફ્ટમાં સાથે ગોઠવાય છે.

સીધી દિશામાં મોં રાખીને જોયા કરે છે.

દરેકને બીજાના હોવાનો ખ્યાલ છે અને છતાંયે

એકબીજા સામે નજર મેળવતા નથી,

એ લોકોને એ પણ ખબર છે કે થાંભલાઓ હોય છે

પણ એની સાથે અથડાવાનું નહીં.

આ છે બધા શહેરના લોકો

અને એ આમ તો છે એકલાવાયા લોકો

લોકોને પોતાનું ઘર લાગે એવું કે ગમે એવું

આ શહેર હવે નથી રહ્યું.

(ટૂંક સમયમાં પ્રકટ થનાર પુસ્તક 'સુખને એક અવસર તો આપો'માંથી)

વૃદ્ધા માટેનો કબર-આલેખ

□ ઓકતાવિયો પાઝ

□ અનુ. રાધેશ્યામ શર્મા

પરિવારના કબ્રસ્તાનમાં તેઓએ તેને દફનાવી

તેવે ઊંડાણોમાં એના એક વારકા

પતિની ધૂળ

ધૂણી ઊઠી :

છવિતો માટેનો ઉલ્લાસ તે

મૃતકો માટે ખેદ છે.

કોઈ આવ્યું નહીં □ ફિલ બોસ્મન્સ □ રમેશ પુરોહિત

ગલીમાં પડી છે એક અનામી લાશ.
જિજ્ઞાસુઓનું ટોળું વીંટળાઈ વળ્યું એની આસપાસ.
વાહનવહેવાર પણ ઘડીક ઘૂળી ગયો.
પોલીસે એનો કબજો લીધો
અને પહોંચાડ્યો એને શબઘરમાં.
ઘાતઘાત નસ દિવસ એ લોકો સહ જોના રહ્યા એના
કોઈ સત્તાવાદાની, એના કોઈ મિત્રની કે કોઈ
ઓળખીતાની કે એમાંથી કોઈક આવે.
કોઈ પણ આવ્યું નહીં.
પછી તેમણે અધાપદા શીતગરમાં એ લાશને ખસેડી
કેવી કરુણ કથની.
જેમને વિસરે પાડી દેવામાં છે એમને માટે આ શીતગર.
પછી તો બીજાં બે અકવાડિયાં તેમણે સહ જોઈ.
તોપણ કોઈ કસેતાં કોઈ ફરક્યું નહીં.
પછી એક સાંજે
એ લાશને શબવાહિનીમાં મૂકવામાં આવી
અને પહોંચાડી દેવાઈ આખરી મંજિલે
જાણે કે ખોવાયેલી વસ્તુ હોય એમ કશ્મિરનામાં દાટવામાં આવી.
આ લાશ આમ તો માણસની હતી
પણ આ માણસ
શહેરમાં એકલો જ હતો,
આમ તો બીજાઓ વડે
એ કપારનોથ દફનાવી દેવાયો હતો.
(ફક્ત સપ્તમાં ૫૨૮ બનાવ પુરુષ 'દુખને ઈશ અવશર તો આપશે'-માંથી)

ગાયત્રી વેચીને ભરે જે પેટ ।
 તેની ગતિ હોય યમલોકે ઠેઠ ॥
 કન્યાનો જે નર કરે વિક્રય ।
 અઘોર નરકમાં એનો છે લય ॥
 હરિનામ ગાઈને માગે જે નાણું ।
 તેની ગતિ કેવી તે નહીં હું જાણું ॥
 હરિવર તો રક્ષા છે અમારી સંગે ।
 તુકા કહે દુર્જનના રંગાવું નહીં રંગે ॥

□

બીજમાં વૃક્ષ છે વૃક્ષમાં બીજ છે ।
 આદિ ને અંતમાં બીજ તો બીજ છે ॥
 તાલડું ને માલડું આપણું એવું છે ।
 એકમેકમાં સદા પીગળ્યા જેવું છે ॥
 જળમહી તરંગ છે તરંગમાં જળ છે ।
 જળની આ લીલા સકળ ને અકળ છે ॥
 તુકા કહે બિબની છાંય પ્રતિબિબમાં ।
 લયવિલય પામતી જાય છે અનંતમાં ॥

□

બળદની પીઠ પર સાકરની ગુણ ।
 તોયે એને ઘાસ : કેવું કરુણ ॥
 ઊંટની પીઠ પર ઝાઝો સામાન ।
 તોયે એને મળે છે કાંટાનું ધાન ॥
 આશાને પોષે ને લૂંટે છે ધન ।
 છેવટે તો પહોંચવાનું યમને આંગણ ॥
 જ્યાં જ્યાં ગળપણ ત્યાં ત્યાં સગપણ ।
 થાકે છે બાપડો ગરીબડો જણ ॥
 તુકા કહે મૂરખ, તું ચાલો થઈ જા ।
 ચોરાસીના ફેરાની બહાર વહી જા ॥

□

નથી કાઠ કોઈનું ગુમાન ।
 ભ્રમર ફલમાં બંદીવાન ॥
 પ્રેમ પ્રીતિથી બંધાયા ।
 તેની કદી ન છૂટે ગાથા ॥
 પિતાને વળગે નાનું બાળ ।
 નિર્બળ બાપ, બાળકને વ્હાલ ॥
 તુકા કહે ભાવને કારણ ।
 ઈશ્વર આકાર કરે ધારણ ॥

□

નહીં છોડી શકું અન્ન ।
 નહીં વેઠી શકું વન ॥
 એથી નારાયણ ।
 હું ચાચું છું કરુણા ॥
 નથી અધિકાર ।
 બંધ બાંધખોળનાં દ્વાર ॥
 તુકા કહે મૂંચવાયું ।
 મારું એળે બાપ આયુ ॥

□

મનવાચાથી ખર ।
 તારું સ્વરૂપ છે ઈશ્વર ॥
 એથી મેં તો બાંધ્યું ।
 ભક્તિ તણું ઘર ॥
 ભક્તિ કેસ મળે ।
 પામું હું અનંત ॥
 ઈતર ન રીત ।
 આવી ભાગ્યવંત ॥
 યોગ-યાગ- તપે ।
 દેહ ભલે મળે ॥
 જ્ઞાનથી ન મળે ।
 એ મળી જાય જાણે ॥
 તુકા કહે અમે કરીએ ।
 સેવા ભોળા ભાણે ॥

સ્વીકાર તું કેશવ ।
મારા મનમાં જે આવે ॥

□

ચંદનનાં અંગેઅંગ ચંદન ।
નહીં પારસનું હીન કોઈ રંગ ॥
દીવો ત્યાં નહીં કોઈ અંધાર ।
સાકરમાં ગળપણનો સાર ॥
તુકા કહે તેમ સજ્જન જણ ।
ક્યાંય પણ મળશે નહીં અવગણ ॥

□

હું જાણું મારા અવગુણો ।
મનમાં ખાંચા, મનમાં ખૂણો ॥
શું કરું હે નારાયણ ।
વચ્ચે રહીને કર રક્ષણ ॥
દયાસિંધુ પુરવાર કર ।
મનવાચાનો સંવાદ કર ॥
હું તો કેવો પરાધીન છું ।
ઈન્દ્રિયોને આધીન છું ॥
તુકા કહે મારો મેળવ પ્રાપ્ત ।
જેવો તેવો તારો દાસ્ત ॥

□

જ્યાં જ્યાં તું જઈશ ।
ત્યાં ત્યાં તું મને જોઈશ ॥
તારું જેતું કરું નામ ।
ખાલી નહીં કોઈ ગામ ॥
ચિત્ત જડપું ચરણે ।
પ્હેરો ભરે શણેશણે ॥
તુકા કહે તને જર્ભ ધરીશ ।
પછી આ વાત તને કરીશ ॥

(તુકારામના અભંગનો અનુવાદ)

ગયું આળ □ બાનુપ્રસાદ પંડ્યા

વંધ્યાનું લોહી એની સ્વસ્થમાં ધબકીને

ઝંખે એક નાનેરું બાળ !

ઉરમાં અમળાટ લિપે નમરૂંને દૂર દોડે

પગલામાં ભ્રમ ભરે ફાળ !

‘પદાપેલા ભૂલકોને આખો ઝુલિર’- એવી

એકાએક સંભળી પુકાર,

કાપાના ફૂંપમાં સ્થાયવું છે, બાઈ !

ચાલ, આપું જો ઘાસ ત્યાં સ્વીકાર !

જસોદાની જેમ ગઈ દોડતી જ્યાં સૂતું છે માનુભાષા

ઘાપલ એ શિશુ ઓપાળ !

નિનાયું ‘લાલ’ ત્યાં તો લાગ્યું કે કાપાની

ડાળ પરે ફૂટ્યો છે મ્હોર,

સોડમાં સૂનેલ શેર માટીની જેમ એની

ફૂંખ હવે કભી કલશોર !

નાડી નિયોવી નવી જિંદગીને નિરમમાં

વાંઝિયાપણાનું ગયું આળ !

□ કેદારનાથ સિંહ

□ અનુ. : કિશોર યાદ

(નિંદા)

જેમ કીડીઓ પાછી ફરે છે

દરોમાં

થકડખોદ પાછો ફરે છે

કાન્ટ પાસે

વિમનને પાછાં ફરે છે એક પછી એક

લાલ આકાશમાં પાંખો પસારનાં પસારનાં

વિમાન-મથક તરફ

મારી ભાભા !

હું પાછો ફરું છું તારામાં

જ્યારે રૂપ રહેતાં રહેતાં

અકડાઈ જાય છે મારી છબ

ડંખવા લાગે છે

મારો આત્મા

તંત્રી : સુરેશ દલાલ

દિવાળી અંક

અંક : ૧૫૭, ઑક્ટોબર, ૧૯૯૩

મુક્તક અને લઘુકાવ્ય વિશેષાંક

લગભગ ૧૫૦ પાનાંનો રહેશે

આ અંક નવેમ્બર - ૧૯૯૩માં પ્રગટ થશે

આ અંકની કિંમત : રૂ. ૩૦/-

ઑક્ટોબર સુધીમાં લવાજમ ભરનારાને

આ અંક લવાજમ પેટે મળશે

આપની નકલ મેળવી લેવાનું ચૂકશે નહીં

લવાજમ દેશમાં ૬૦ રૂપિયા, પરદેશમાં
સી મેલ રૂ. ૧૫૦/-, એર મેલ રૂ. ૨૫૦/-.

મનીઑડર/ડ્રાફ્ટ 'Saurashtra Trust' ના
નામથી મોકલવા વિનંતી

લવાજમ માટે મળો યા લખો :

સક્યુલેશન મેનેજર

જન્મભૂમિ ભવન, જન્મભૂમિ માર્ગ,

ફોર્ટ, મુંબઈ - ૪૦૦૦૦૧

આવની કાલ : કવિતાનું બીજું નામ

કવિતા : સંજી : સુરેશ દલાલ

સળંગ એક : ૧૫૬

વર્ષ : ૨૬, એક : ૬, ઓગસ્ટ ૧૯૯૩

મુખ્યમુદ્ર સળંગ : દિનેશ દલાલ.

કવિતા

૩૪૬૦૪

અગ્રીક યાદ	૧૩	નીકાનેર પાસ	૧૦	૨૩,૨૬,૨૮,૩૧,	
એ. કે. રામાનુજન	૪૦	✓ પન્ના નાયક	૭	૩૭,૪૧	
ઓકાલવિપો પાઠ	૧૮,૨૩,	પેન કેમ્	૩૯	સમર્પિત ચાલુ	૯
	૨૬,૨૮,૩૧,	ફિલ બોસ્નાન્સ	૪૧,૪૨	વિષ્ણુવંદ્ય ઘર્મા	૨૪,૩૫
	૩૭,૪૧	ભરત ભટ્ટ 'નરસ'	૧	વીરુ પુરોહિત	૨૨
કિશોર યાદ	૩૬,૩૮,૪૬	ભનુપ્રસાદ પંડ્યા	૨૬,૪૬	વેલુ મોગાય	૮
કેશવિન સેઈન	૧૮	ભરતી દીવાન	૯	'બોમદીપ'	૬,૨૫
કેદારનાથ સિંઘ	૩૬,૩૮,૪૬	ગકરંદ દલે	૮	સીટીન કુડચેડકર	૩૯
ધનસ્યામ ઠક્કર	૬	મદનકુમાર એન્જિનિયર		સર્વેશ્વરદાસ સંકેતો	૧૨,
ચન્દ્રકાન્ત દત્તાત્રી	૨૯	'ખામ'	૩૭		૧૪
જગદીશ વ્યાસ	૨	મંગલ સદૈહ	૮,૨૪	સંતકાંત મહાપાત્ર	૧૫
જયા મહેતા	૯,૧૬,૧૮,	માયા કાપડિયા	૩૪,૩૫	સુભાષ ભટ્ટ	૧૬
	૨૧,૩૮	મેઘનાદ ડ. ભટ્ટ	૧૦	સુધીર પટેલ	૧૫
ડેવિડ રોકેડ	૨૧,૩૮	મજની મહેતા	૫,૧૫,૧૬,	સુરેશ દલાલ	૧૧,૧૪,૨૭,
નુકરામ	૧૧,૧૪,૨૭,૩૦,		૧૭		૩૦,૪૦,૪૩,
	૪૩,૪૪,૪૫	રમેશ પારેખ	૩૨		૪૪,૪૫
ધીરુ મોદી	૨,૧૨	રમેશ પુરોહિત	૩,૪૧,૪૨	સુશી દલાલ	૧૨,૧૪,૨૪,૩૫
નેશ મહેતા	૧૮	રમિસ્યામ ઘર્મા	૧૮,૧૯,	ચર્ચિત મેદાસલુ	૭, ૨૩

ખાસ જુલના : એક પછી કાલ એક વખત બીજે કાલે છપાવેલું એવું ને ફરીથી એકવું નહીં
સામગ્રી કાલ ન મોકલવું. કમિટી યાદ લેખના સહિતકાલની અપાઠકાલ લેખકની છે.

જુલના : વરસમાં ૭ મંત્રે ૬૨ ને મંત્રે, વીસમી નાનીને જગત થાપ છે.

ફૂન તમે કેરવી નાની એવું એવું પોસ્ટકાર્ડ, ઈમેલ-ડ વેટા કે નાની અપાઠકાલ ૫૨ ન વખત
ફૂલસેપ કાલ ૫૨ પોટા મકરે અને એક કાલ ૩ એક ૪ ફૂન વખત વિનંતી છે. ફૂન વિશે અપાઠ
૫૪ અપાઠકાલ પોલી રેલવેના ક્રિડિટ કાર્ડોનું ને ફૂન સરકારનું અપાઠકાલ ૫૨ બોલવું જાણી છે. નકલ ન અપાઠ
અંતેનો પત્રવ્યવહાર સમુદાયે કન વિભાગ સાથે કરવો. ક્રિડિટકાર્ડ વિનંતી કે પુરસ્કારમાં વિનંતી
અંતેનો પત્રવ્યવહાર એકાઉન્ટનું નિભાવ સાથે કરવો.

છપાવના : દેશમાં ૬૦ રૂપિયા, પાટ્ટેચર્ચા સીમેલ રૂા. ૧૫૦/-, ઈંગ્લેન્ડ રૂા. ૨૫૦/-
આ સંકેતો ૧૨ રૂપિયા.

સહાયકનું અપાઠકાલ 'SAURASHTRA TRUST' ના નામની સનીઓર્ડર/પુસ્તક મોકલવા વિનંતી
પત્રવ્યવહારનું સરકારનું : અપાઠકાલ અપાઠ, અપાઠકાલ ધાર્મ, એટ, પોસ્ટ બોર્ડ નં. ૬૨, મુંબઈ-૧.
સંદર્ભ રૂાટ વતી પુસ્તક અંતે પ્રકાશક પોસ્ટમાર્ક દેશમાં, અપાઠકાલ પુસ્તકાલ, મુંબઈ-૧.

— શ્રી સુંદરજી

I
am
passing
through
an
endless
dark
lane.
My
highway
is
eluding
me.

૧૫ દિવસ : આ પુસ્તક વધુમાં વધુ ૧૫ દિવસ
માટે રાખી શકાશે.

૨૧/૪૬
૨૧ APR 1995

સાહિત્ય પરિષદ સંચાલિત
અંધાલય, નવરંગપુરા
૩૮૦ ૦૦૬

૩૪૬૦૩

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ ગ્રંથાલય

અમદાવાદ-૯